

Tömösközi Ferenc

Tömösközi Ferenc

**A KOMÁROMI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE
1918–1938 KÖZÖTT**

Monográfia

**2025
Komárom**

Selye János Egyetem Református Teológiai Kar
Komárom, 2025

Lektorok:

Lectori a lektorky:

Szakmai lektorok / Odborní lektori:

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Doc., PhD., Kránitz Zsolt

Nyelvi lektor – Jazyková úprava:

Paedr. Petheő Attila, PhD.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín
A kiadvány a Kisebbségi Kulturális Alap támogatásával valósult meg.

Publikácia je nepredajná
A kiadvány nem árusítható
ISBN: 978-80-8122-527-7

Köszönetnyilvánítás

Itt szeretném hálás szívvel megemlíteni mindazokat, akik munkámmal kapcsolatban támogatásukkal, tanácsaikkal és türelmükkel mellém álltak. Elsősorban egykori témavezetőmre, néhai Dr. Molnár János dékán úrra gondolok, aki a történeti kutatás ösvényén biztos iránytűként mutatta az utat. Bár nem élhette meg e kötet megjelenését, szellemi öröksége és embersége mindvégig kísért és bátorított. Külön köszönet illeti Dr. Kis Jolán zsinati levéltárost, valamint néhai Cséplő Bálintot a komáromi gyülekezet egykori gondnokát, akik önzetlenül engedtek betekintést a még rendezetlen egyházmegyei és gyülekezeti levéltári anyagokba. Hálás vagyok továbbá Dr. Somogyi Alfrédnak és Dr. Galo Vilmosnak, hogy a kutatásaim során formális és informális beszélgetéseink alkalmával visszajelzéseikkel hozzájárultak szemléletmódom alakulásához. Munkám végső alakját azonban azok a baráti és szakmai lektorálások formálták, amelyeket Szamborovszkyné Dr. Nagy Ibolya, Dr. Petheő Attila, Kránitz Zsolt és Filep Tamás Gusztáv végeztek. Szakmai igényességük meghatározó módon járult hozzá ahhoz, hogy a kézirat a történeti kutatás tudományos normáinak megfelelően, ugyanakkor a szélesebb olvasóközönség számára is méltó és befogadható formában jelenhessen meg.

Mindezekért Isten iránti hálaadással és őszinte emberi köszönettel tartozom.

Bátorkeszi, Komárom 2025

Tartalom

Előszó	8
1. Historiográfiai áttekintés	11
1.1. Az egyházmegye történetének forrásbázisa	19
1.2. Az egyházmegye területi változásainak rövid áttekintése	24
2. Átmenet a Magyarországi Református Egyház szétszakadásából a szlovenszkói református egyház önszerveződésébe	28
3. Az egyházmegye helyzete 1918 novemberétől 1923 áprilisáig	30
3.1. Az önszerveződés felé vezető átmeneti évek zűrzavaros mindennapjainak dilemmái	31
3.2. Az első találkozások az új állam végrehajtó szervei és a református egyház között	36
3.3. Az átmeneti évek első felének sajátosságai és eredményei	39
3.4. Az átmeneti évek második felének sajátosságai és eredményei – néhány gondolat az önszerveződés megindulásának nehézségeihez	41
3.5. Az önszerveződés megindulása	42
3.6. A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerületek létrehozása	44
3.7. Szempontok a Szlovenszkói Kárpátaljai Református Egyházkerület létrejöttéhez	46
3.8. A Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület létrejötte	50
3.9. A Barsi és a Komáromi Egyházmegye vitája a Dunáninneri Egyházkerület létrehozásáról	55
3.10. A Komáromi és a Barsi Egyházmegye vitája az egyházkerület püspökének személyéről és tisztikar összetételéről	59
3.11. Az egyházmegye missziós gyülekezeteinek helyzete az átmeneti években	71
3.12. Alternatívák az egyházmegye kettéválasztására	74
3.13. Az átmeneti éveket lezáró egyházmegyei választások	77
3.14. Az 1923-as lévai törvényhozó zsinat	79
3.15. Az 1928-as pozsonyi zsinat	82
4. A lelkészek állampolgárság és kongrua kérdése	84
4.1. Az egyházmegye lelkészeinek állampolgársági kálváriája	86
4.2. Az egyházmegye és kongruakérdés	88
5. Az oktatásügy helyzete az egyházmegye területén	96
5.1. Csehszlovákia fontosabb oktatásügyi törvényei és rendeletei	96

5.2. Református egyház az iskolaügy útvesztőiben	100
5.3. Az egyházmegye református elemi iskoláinak állami tankerületi beosztása	103
5.4. Egyházmegyei iskolakörök és körfelügyelők	107
5.5. Az egyházmegye iskolaügyi sérelmei az átmeneti években	111
5.6. A református tanítók illetősége és az abból fakadó sérelmek	113
5.7. Az egyházmegye iskolaügye az 1920-as években	117
5.8. Az egyházmegye iskolaügye az 1930-as években	119
5.9. Tankönyvek és tantervek	121
5.10. Komáromi Református Koedukált Tanítóképző	124
5.10.1. A Komáromi Református Egyházközség ajánlata a tanítóképző elhelyezésére	127
5.10.2 A Barsi Egyházmegye tervei a tanítóképző elindítására	128
5.10.3. Sedivy László javaslata a tanítóképző elhelyezésére	129
5.10.4. A Komáromi Református Egyházmegye javaslata a tanítóképző ügyében	131
5.10.5. A tanítóképző áthelyezésének terve Rimaszombatba és Lévára	132
5.10.6. A tanítóképző felállításával kapcsolatos további viták és kérdések	135
5.10.7. A Komárom Református Koedukált Tanítóképző megnyitása	137
5.10.8. A tanítóképző állami tudomásulvételétől az 1938-as visszacsatolásig	138
5.10.9. A tanítóképző helyzete a visszacsatolás után	141
5.10.10. A tanítóképző diáksága	143
5.10.11. A tanítóképző tantestülete	146
5.10.12. A tanítóképző működése és belső élete	149
5.10.13. A tanítóképző gazdálkodása	151
5.11. Pozsonyi Református Keresztyén Diákinternátus és Menza	154
5.11.1. A menza gazdálkodása	156
6. Belmissziós munka az egyházmegyében	157
6.1. A belmisszió kezdetei a Magyarországi Református Egyházban	157
6.2. Belmisszió a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Keresztyén Egyházban	159
6.2.1. Mi a belmisszió, és mi a célja?	163
6.2.2. A belmissziós munka nehézségei	165
6.3. A belmisszió kezdetei az egyházmegyében	168

6.3.1 A belmisszió felvirágzása az egyházmegyében	170
6.3.2 A losonci szeminaristák missziói munkája az egyházmegyében	172
6.3.3 A belmissziós munkaterv létrehozása	174
6.3.4. Belmissziói szabályzat az egyházmegye lelkészei számára	176
6.3.5. Egyházmegyei missziós körzetek és missziói bizottság	181
6.4. Belmissziós konferenciák az egyházmegye területén	186
6.4.1. Az első országos leánykonferencia Komáromban	189
6.4.2. Második országos református diákkonferencia Komáromban	191
6.4.3. Harmadik országos leánykonferencia Negyeden	193
6.4.4. Református leánykonferencia Farkasdon	194
6.4.5. A református leánykonferencia Kamocsán	194
6.4.6. Református leánykonferenciák Pozsonyban, Hetényen és Deákin	195
6.4.7. További leánykonferenciák 1933-ban és 1934-ben	197
6.4.8. A Timotheus Szövetség ifjúsági konferenciája Komáromban	197
6.4.9. Víták a belmissziós konferenciákról	198
6.4.10. A belmissziós konferenciák értékelése	202
6.5. A szlovenszkói református egyesületek aranykora	204
6.5.1. A Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet	205
6.5.1.1. A nőegylet megalakulásának előzményei	205
6.5.1.2. Megalakulástól az első világháborúig	206
6.5.1.3. Az első világháború utáni újraszerveződéstől az állami felosztatásig	208
6.5.1.4. A nőegylet gazdálkodása és segélyezési rendszere	209
6.5.1.5. A „Kóistoló”, mint a nőegylet karitatív munkájának alappillére	213
6.5.1.6. Szeretetvendégség, mint a nőegylet karitatív jótékonyági kultúrestélye	215
6.5.2. A Komáromi Református Ifjúsági Egyesület (KRIE)	217
6.5.2.1. A KRIE megalakulástól az első világháborúig	218
6.5.2.2. A KRIE működése a két világháború között	221
6.5.2.3. A KRIE egyesületi munkája	222
6.5.2.4. A KRIE világi működése	223
6.5.2.5. A KRIE műkedvelői munkássága	224
6.5.2.6. A KRIE vallásos összejövetelei	226
6.5.3. A Komáromi Református Keresztyén egyház leánykörének vázlatos története	227
6.5.4. A komáromi református diakonátus rövid története	232

6.5.4.1. A komáromi református keresztyén egyházközség diakónusainak beosztása Komárom város és szórványai területén	234
6.5.5. Adalékok a komáromi szegényház történetéhez	237
6.5.6. Rövid betekintés a „HELVETIA” jótékony egyesület történetébe	240
6.6. Az árvaházi mozgalom, mint a szlovenszkói református belmisszió jellegzetessége	243
6.6.1. Béthel mozgalom	243
6.6.1.1. A Béthel egylet alapszabálya	247
6.6.2. Marcelházi árvaház létrejötte és működése	250
6.6.2.1. Az első árvák	253
6.6.2.2. Az árvaház áttelepülése Kiskoszmályra	254
6.6.2.3. Az árvaház élete Kiskoszmályon a második világháború végéig	256
6.6.2.4. Az árvaház diakonisszái és gondozói	257
6.6.2.5. Az árvaház belső élete	263
6.6.2.6. Az árvaház gazdasági fenntartása	264
6.6.2.7. Fiókárvaházak létesítése Léván és Komáromban	266
6.6.2.8. Fiókárvaház Komáromban, a Timótheus palota	268
6.6.3. Timótheus Szövetség	271
6.6.3.1. Tóth Kálmán és az ifjúsági munka	276
7. Az egyházmegye és az 1938-as visszacsatolás	278
7.1. A komáromi tárgyalások és a szlovenszkói református egyház	278
7.2. Az I. bécsi döntés után	279
7.3. Néhány gondolat a Tiso-féle Szlovákiában maradt református gyülekezetek történetéhez	280
7.4. „A komáromi nagy napok”, egy komáromi tanítónövendék feljegyzései nyomán	283
Összefoglalás	287
Melléklet	298
1. A szlovenszkói és kárpátaljai népiskolák református vallástanítási anyaga	298
2. Tanterv a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház magyar-tannyelvű koedukációs tanítóképző-intézete számára	305
3. Rendtartási szabályzat a szlovenszkói és kárpátaljai „Egyetemes Református Egyház” magyar-tannyelvű koedukációs tanítóképző-intézete számára	320
Irodalomjegyzék	339

Előszó

Az egyháztörténet-írás nem pusztán az egyházra vonatkozó adatok felsorolása, lelkészek adatsorainak összeírása, elfogadott közgyűlési határozatok, gyűjteményes kiadása. Természetesen kétség sem fér hozzá, hogy ezek jelentik az alapjait egy-egy részleteibe menő munka megírásának. Ám ezeken túl más források is elbeszélhetik ugyanannak a kornak, közösségnek, gyülekezetnek a történetét. Feltehetjük a kérdést melyek lehetnek ezek a nem szokványos, mégis hasznos források, amelyek miután kézbe vettünk és megvizsgáltunk, eltűnődve bepillantást nyerhetünk egy olyan világba, amely a szüleink, nagyszüleink, déd-szüleink mindennapja volt?

Gondolatban lépünk be egy átlagos dél-szlovákiai falusi református család szobájába, vagy keressünk olyan emlékeket, amelyek felidézik bennünk a szülői, nagyszülői házat. Keressük meg a Bibliát, a „szikszait”, az énekeskönyvet. Jórészt ezek a kincsek ma is ott pihennek a családi könyvtárakban. Kezünkbe fogva egy-egy ilyen könyvet, megfogalmazódhat bennünk a kérdés, hogy amit épp a kezünkben tartunk, az miért lehet egyháztörténet, mitől válik egyháztörténétté. Belelapozva, mindjárt az első oldalak egyikén olvasunk egy nevet, egy évszámot, egy idézetet. Jobb esetben el is tudjuk olvasni a kézírást, és azt is tudjuk, hogy ki volt az, aki megejtette a bejegyzést, illetve azt, hogy ki, mikor és miért kapta. Tovább lapozva izgalmas felfedezéseket tehetünk, hiszen a széles margóknak köszönhetően széljegyzetekkel is találkozhatunk. De a kérdés továbbra is fennáll, hogy mitől is lesz ez történelem? Ha valóban odafigyelünk, a könyv ezen apró részletei elbeszélnek, megmutatják nekünk, hogy hogyan élte meg a hitét, vallásosságát a könyv tulajdonosa. A *salátára* olvasott Biblia a mindennapi forgatást jelez, az aláhúzott versek, az esetleges széljegyzetek bizonyos fokokig megismertetik a tulajdonos hitbéli gondolkodását, teológiai ismereteit. Az imádságos könyv rejtja a legkedvesebb imákat. A saját kútforrásból, gondosan – egykor a kántortanító által tanított szépírással – leírt imádságok, gondolatok a hitéletének meghatározó pillanataiba engednek bepillantást. Az ezekben szereplő eseményeken, történeteken keresztül megismerhetjük a tulajdonos örömeit és bánatait. Az énekeskönyv megmutatja a kedvelt énekeket, a megjelölt énekekből pedig következtetni lehet nemcsak az egyén, hanem akár egy közösség éneklési szokásaira, legyenek ezek akár a sátoros ünnepek, vagy házasságkötés, keresztelezés vagy épp temetés.

Egy lelkészi könyvtárszoba több mindenről mesél.

Átlépve egy lelkész hivatali szobájába, amely sokszor nem jelentett külön helységet a parókián. Az asztalán lévő tárgyak miről is tudnának beszélni? Menjünk és nézzünk körül. Vajon volt-e írógépe egy két világháború között szolgáló lelkésznek, sikerült-e vásárolnia? Ekkor egy írógép körülbelül 3000 koronába került, és egy lelkész egyévi fizetése 9000 koronát tett ki. Írógép hiányában a legtöbben mártogatós acélhegyű tollat használtak. Ha volt is írógép, ilyen leveleket csak a püspöki hivatalba, vagy az egyes minisztériumokba küldtek. Nézzük tovább, hogy még mi található az asztalon. Levélpapír. Van itt díszes, a gyülekezet nevével fejlecezett krétapapír, hagyományos, sárgásbarna levélpapír, az

írógéphez használt leheletvékony géppapír, amely olyan vékony volt, hogy erőteljesebb leütésnél az „o” betű, illetve az ékezetek helyén egy kékes peremű lyuk maradt. A 20-as évek elején még elvétve találkozunk fejléces papírral. A szűkös években, főként a 20-as évek elején, a legtöbb esetben a lelkész találékonyságától függött, hogy miből lett levélpapír. Találkozunk újrahasznosított borítékkal, amelyre az a válasz került, amelyben a kérdés érkezett. Van még itt csomagolópapír precízen levélpapírméretre vágva, iskolai füzetből kitépett lapok, és ha épp más nem volt kéznél. Az elemi iskolába járó valamely gyermek matematika füzetéből kivett lapon lévő régi házi feladat hátoldalára kerültek az esperesnek szánt gondolatok. Az asztalon a tintatartó mellett ott vannak az egyházközségi pecsétek. De miért van legalább három? Két magyar nyelvű és egy szlovák-magyar kétnyelvű pecsét. Az első még a monarchia idejéből való, a kétnyelvű pecsétet a Csehszlovák Köztársaság idején használták, a harmadik pedig az 1938-as visszacsatolás után került használatba. Természetesen a nagyobb történeti távlat megismeréséhez nem csak a levéltári anyagok adják a forrásanyagot, hanem azon élő emlékezet is, amely elmondja azokat a történeteket, amelyekből összeáll az egyház története.

Mit mondanak ezek nekünk? Miért fontosak ezek? Miért van ezekre szükség, miért van jelentőségük egy egyházmegye történetének megismeréséhez? Ezek mind azon mindennapok szerves részét képezték, amelyek természetes – szükségszerűen elfogadott – dolgok voltak azoknak az embereknek, akik ezekben az években, évtizedekben éltek. Ám, hogy mi is megismerhessük és megérthessük, ismernünk kell azokat a mindennapokat a maguk egyszerűségében, rutinjában és a sokszor kényszer szülte helyzetekben létrejövő kompromisszumos megoldásokban. A mindennapok mellett fontos tudnunk, hogy ezek a férfiak és nők milyen környezetben végezték munkájukat, mert pusztán a levéltári források olvasása az adott kor életkörülményeinek ismerete nélkül igencsak megnehezíti a vizsgált időszak újraalkotását, annak beágyazását egy már meglévő, akár egy saját történeti elbeszélésbe.

Sajnos már nem nagyon vannak köztünk, vagy egyáltalán nincsenek – több mint száz éveseknek kellene lenniük – azok, akik személyesen élték át ezeket az évtizedeket, akik részletesen elmondhatnák, leírhatnák tapasztalataikat és történeteiket. Így ma már a két világháború közötti egyháztörténet lényegében megmaradt a levéltári iratok, jegyzőkönyvek, sajtótermékek alapján rekonstruált emberi történetek feldolgozásánál és bemutatásánál. Akik részesei voltak ezeknek az eseményeknek, a II. világháborút követő negyvenévnyi egyházellenes politika miatt nem foglalkozhattak saját történelmük feltárással és megértésével. Ennyi elmulasztott évtized után már csak a jelenlegi egyház tagjain és képviselőin múlik, hogy mit kezd a saját történelmével. A rendszerváltástól is eltelt már harmincöt év és nem igen történt változás e téren. Pedig lenne mit feldolgoznunk, mert az elmúlt száz évben több történelmet termeltünk ki, mint amennyit sikerült kibeszélnünk és feldolgoznunk. Többszörösen elhalasztottuk azokat a történelmi lépéseket, hogy szembenézzünk saját múltunkkal és felvállaljuk nemcsak a sikereket, a dicsőretre méltó fejezeteket, de a vélt vagy valós hibákat és az olyan következetes, vagy következetlen döntéseket, amelyek egy életre szóló változásokat hoztak nemcsak az egyén, hanem egy egész egyház életében.

A szembenézés és a feldolgozás helyett az elhallgatást és a „*ha nem veszünk róla tudomást, akkor az nincs és nem is volt*” politikáját választottuk. Úgy tettünk és teszünk, mintha a református egyházunk története a debreceni zsinatnál ért volna véget, vagy még korábban a Türelmi Rendeletnél. Huszadik századunk egyháztörténete pedig olyan, mint az az ajándék, amit sem kidobni, de a polcra tenni nem akarunk, inkább eltesszük a fiók mélyére.

A vitatott és elhallgatott fejezeteit a történelmünknek nem lehet figyelmen kívül hagyni, s arra hivatkozni, hogy mi lesz akkor, ha ezzel az egyház renoméja csorbát szenved, s ki és hogyan fogja ezeket majd kiköszörölni. Az egyháznak szembe kell néznie azzal, amit eddig elmulasztott, és végre fel kell tárnia a történetét, vagy egyszerűen elfelejtődik, mert már nem élnek, nem fognak élni, azok, akik emlékeznének rá.

A kötetben egy, ma már kettészakított egyházmegye húsz éves történetébe nyerünk betekintést. Ez a húsz év két olyan korszak köztes idejét öleli fel, amely úgy indult, hogy maga után hagyott egy megcsontosodott politikai és társadalmi rendszert, amely harminc-negyven év múlva egy olyan távoli időszaknak fog tűnni, mintha kétszáz évet mentünk volna vissza az időben. Ezt követően pedig egy olyan korszak kezdetével zárul, amely a máig ható gyökeres változásaival új alapokra helyezte az egész világ berendezkedését.

A gyülekezettörténetek időbeli és térbeli egymás mellé helyezéséből rekonstruált történetet félretéve, a kutatás során kiérlelődött három meghatározó területre fókuszál. Első az egyházpolitika, majd az oktatás, a harmadik pedig a belmisszió történetének az egyházmegyére, annak életére, működésére gyakorolt hatását mutatja be. Az olvasó számára a kötetben leírt szövegek dinamikája hullámzóan hathat, néhol elsőre túlságosan aprólékos, néhol elnagyoltnak érződik. Ez azért lehetséges, mert az egyház sajátos levéltári adottságainak köszönhetően korántsem egységes az egyes témákhoz fellelhető forrásanyagok mennyisége és értéke. A kötet összeállítása során az volt az elsődleges cél, hogy a feltárt forrásokból ne egy általános összefoglaló munka készüljön, hanem egy olyan alapkutatás, amely a további egyházmegyei történetírást, kérdéseket vessen fel, vitát generáljon, ösztönözzön, hogy ezek által újabb és újabb történeti művek születhessenek.

1. Historiográfiai áttekintés

Egy történeti munkát amely – Molnár János egykori dékán szavajárása szerint – legalább alulról súrolja az elfogadhatóság határát egy historiográfiai résszel illendő kezdeni. Hiszen ez utat tud mutatni, hogy hová lehet elhelyezni a kézben tartott művet a magyar történetírás halmazában. A történetfilozófiai elemzéseken átlepve nézzük meg, hogy önmagában honnan indult merre tart, a ma már önállónak tekinthető szlovákiai magyar református egyháztörténet-írás, noha a magyar református egyház történetének egysége jó néhány ponton sosem fog szétválni. (Cseh)szlovákiában a református egyháztörténet-írásnak nincs önálló kiforrott módszertana, a kutatók alapvetően a hagyományos magyarországi és nyugat európai irányvonalakat követik. Nincsenek korszakai, hiányzik a 20–30-as évek polgári történetírói attitűd, amelynek több rétegű társadalomtörténeti oka is van. Például a reformátusok elve alulreprezentáltak voltak a csehszlovákiai magyar polgárság körében, így az efféle történettudományi érdeklődés a református egyháztörténet iránt igen csekély volt. Továbbá arról sem szabad elfeledkezni, hogy azok a történészek, akik a Felvidék történetével foglalkoztak, vagy áttelepültek Magyarországra, vagy más országokba, vagy teljesen más kutatási témákat választottak. Ennek ellenére megvolt az igény a történeti munkák iránt, ám a II. világháború előtt és alatt csupán egy-egy mű jelent meg. Ez azért is lehetséges, mert a két világháború közötti időszakban sem anyagi keret, sem intézményi háttér nem állt rendelkezésre professzionális egyháztörténeti kutatásokhoz, illetve maguknak a műveknek a megírásához. Mindezek ellenére a két világháború között volt kísérlet egy tudományos igényű, módszeres történeti kutatás megindítására. 1924. augusztus 28-án a Komáromi Egyházmegye közgyűlésén az egyházmegye gondnoka Erdélyi Pál – Csallóköz egyik legnagyobb szekeressgazda családjának sarja és a nyugati Erdélyi ároni család¹ megalapítója – felszólalásában szorgalmazta az egyházmegye történetének megírását, felhívta a lelkészek figyelmét arra, hogy kutassák fel és írják meg gyülekezetük múltját. Gyűjtsék össze egyházközségenként az egyházi kegytárgyakat, iratokat, anyakönyveket, krónikákat és minden olyan iratot, amelyből az adott egyházközség története megismerhető, és készítsenek róla jegyzéket. Abban az esetben, ha ezek a forrásdokumentumok más helyen lennének, szerezzék azokat vissza. Majd hozzátette, hogy a helytörténeti munka megírása után vezessen minden gyülekezet egy krónikát is, amelyben leírják minden lelkész, tanító, gondnok, presbiter és gyülekezeti tag munkásságát, aki valamilyen maradandó szellemi vagy anyagi alkotás formájában hozzájárultak a gyülekezet életéhez.² Ez az alaposan átgondolt és rendszerezett kutatói hozzáállás valóban előremutató kezdeményezés volt, hiszen a mai korban ugyancsak hatalmas vállalkozásnak tekinthető egy-egy ilyen kezdeményezés. Az indítvány, noha pár évet még várni kellett, de nem maradt visszhang nélkül és az egyházmegye történetének megírása komoly anyagi támogatóra talált. Nagy Nándor a Komá-

¹ Ároni családoknak nevezzük azokat a családokat, melyeknek tagjai több nemzedéken át lelkészi állást töltöttek be.

² SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1924. évi augusztus hó 28. napján tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Református Egyházmegye, Párkány, 1924, 6–7.

romi Egyházmegye gondnoka 1928-ban 10 000 korona alapítványt hozott létre, melynek kamatai a kötet kiadását volt hivatott fedezni.³ 1931-ben az egyházmegyei közgyűlés látva, hogy az elmúlt hét évben nem történt előrelépés a könyv megírásában – miközben az Ungi Egyházmegye történetéről⁴ már megjelent egy mű – elfogadott egy indítványt, amelyben kötelezte a lelkészeket, hogy 1931. június 1-ig írják meg saját gyülekezetük történetét, és küldjék be az esperesi hivatalba. Ekkor választották meg az egyházmegyei monográfiai bizottságot,⁵ amely arra volt hivatott, hogy a beérkező munkákat rendezze, és felügyelje a munkálatokat. Az időközben elkészült gyülekezeti munkákat a lelkészek a saját nevük alatt szerették volna kiadni a kötetben belül, és a gyülekezetek számarányához képest pedig külön füzetben is megjelentetni. A hiányzó gyülekezettörténetek beküldésére további egy év haladékot kaptak. Az egyházmegyei monográfiai bizottság Kúr Gézával – aki csicsói lelkész-ként megírta a Komáromfűss, Kolozsnéma és Csicsó gyülekezetek történetét – és Csekes Bélával – dunaradványi majd szapi lelkész – bővült ki.⁶ 1933-ban a bizottság⁷ beadott egy jelentést az egyházmegyei közgyűlés elé, amelyben jelezte, hogy csak 26 gyülekezettől érkezett be történeti ismertető, és a bizottság által szétküldött kérdőíves körlevelekre csupán 10 válaszlevél érkezett. A közgyűlés felhívta a figyelmet, hogy az egyházmegyei monográfia a közös és egyöntetű munka záloga, és nincs helye a féltékenykedésnek és féltésnek, valamint aki nem vesz részt a munkában, az vét az ügy ellen.⁸ Végül a harmincas évek közepére összeállt a kézirat. Kúr Géza a következő évben már elkészült a munka egy részével, és ki is adták bírálatra Szőke István rozsnyói lelképásztornak, valamint két pápai tanárnak, Tóth Lajosnak és Lakos Bélának.⁹ A pozitív elbírálást követően 1936-ban megjelent a kötet. Az, hogy ez milyen terjedelmű volt, és mely lelkészek végezték el és milyen minőségben a rájuk kiosztott munkát, azt nem tudni. Sőt azt sem, hogy az egyes gyülekezetek története mennyire volt alaposan összeállítva, forrásokkal alátámasztva, mivel Kúr Géza hagyatékának ezen része – több más tétellel egyetemben – eltűnt, elveszett amikor a lelkész 1945-ben mindent hátrahagyva elhagyta az országot és az Egyesült Államokba emigrált. Talán egy kivétel akad, mégpedig a deáki református gyülekezet története, amelyet az oda megválasztott Czibor József írt meg 1935-ben.¹⁰ Lehetséges, hogy ez a kötet, az egyházmegyei felhívás

3 SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1928. évi április hó 17. napján tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Református Egyházmegye, Komárom, 1928, 18.

4 HARASZY Károly – KÖMÍVES Sándor (szerk.): *Az ungi református egyházmegye: adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez*. Ungi Ref. Egyházmegyei Egyesület, Nagykapos, 1931.

5 Az egyházmegyei közgyűlés Boross Kálmánt, Soós Károlyt, Zsemlye Lajost, Banai Tóth Pált és Fülöp Zsigmondot választotta a bizottság tagjainak. SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1931. évi augusztus hó 28. napján tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Református Egyházmegye, Komárom, 1931, 12.

6 SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1932. évi augusztus hó 23. napján tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Református Egyházmegye, Komárom, 1932, 60.

7 1933-ban tisztújításra került sor az egyházmegye bizottságaiban. 1933-tól a monográfiai bizottság elnöke RácZ Elemér, tagjai pedig Soós Károly esperes, Zsemlye Lajos, Kúr Géza, Csekes Béla, Banai Tóth Pál és Fülöp Zsigmond. CSEKES Béla (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1933. évi május 4-én tartott rendkívüli és 1933. évi szeptember 12-én tartott rendes közgyűléseinek jegyzőkönyve*. Komáromi Református Egyházmegye, Komárom, é. n. 42.

8 CSEKES Béla (összeáll.): *Jegyzőkönyv 1933...* i.m. 100–101.

9 CSEKES Béla (összeáll.): *Jegyzőkönyv 1933...* i.m. 65–66.

10 CZIBOR József: *Viharok szárnyán. A deáki református keresztyén egyházközség története*. Pozsony, Csallóközi Kiskönyvtár, 2006.

révén került kiadásra, bár erről a szerző nem tett említést.

Visszatérve az egyházmegye történetéhez, amint a forrásokból is kitűnik, az egyházmegyei közgyűlés felhívásának csak kevés lelkész tett eleget, ráadásul a jelen munka forráskutatása során ezek közül a beküldött anyagok közül egy sem volt fellelhető, még az egyházmegye levéltári anyagai között sem. Így nem tudni még vázlatosan sem, hogy milyen pontok alapján és milyen alapossággal írták meg ezeket a – mintegy gyülekezettörténeteként felfogható – szövegeket.

Kúr Géza az egyházmegye történetét alapvetően két kötetesre tervezte. Az első kötet a reformáció első nyomainak a térségben való megjelenésétől egészen II. József Türelmi Rendeletének a kihirdetéséig tart. Ez az a kötet, amely nyomtatásba is került 1937-ben – amelyet majd 1993-ban a Kalligram Könyvkiadó a Csallóközi Kiskönyvtár sorozatban újra megjelentetett –. A második kötet a Türelmi Rendelettől feltételezhetően a mű keletkezésének évéig tartott. Azért csak feltételezhetően, mert soha nem került kiadásba. A létezéséről is csak azért tudni, mert az első kötet első kiadásában a szerző megjegyzi, hogy a második résszel elkészült, ám a kiadás a II. világháború miatt már nem került sor. Feltételezhető, hogy nem csak egy példány készült a kéziratból, nem kizárt, hogy a bizottság tagjai is kaphattak egy-egy példányt, így előfordulhat, hogy az mind a mai napig valamelyik református parókia padlásán vagy pincéjében fekszenek. Érdekes és hasznos lenne egy összehasonlító munkát összeállítani a korabeli kéziratból, amely közel kilencven év távlatából mutatja be az egyházmegye történetét.

Az első kötet kiadása után már nem telt el sok idő az újabb világégésig, ám erről ők még vajmi keveset tudtak, így a második kötet kiadása elmaradt. Időközben megtörtént az 1938-as visszacsatolás, így teljesen mással voltak elfoglalva. „Beérett” a húsz éves magyarországi revíziós politika, megtörtént a sokak által áhított visszatérés az anyaországhoz. A véget nem érő ünneplések, a virágokkal feldíszített kapuk alatt elmondott ünnepi üdvözlő beszédek után szembe találok a mindennapok keserűségével és gondjaival, amelyet a régi-új rendszer hozott magával. Ekkor több irányból is érkeztek olyan gondolatok, hogy ezt az elmúlt húsz évet, most valamilyen formában fel kellene dolgozni. Vagy legalábbis valamilyen kézzelfogható nyomot hagyni az utókor számára, hogy ez csehszlovák időszak mit is jelentett a református egyháznak és tagjainak.

Három nagyobb kezdeményezés szökött szárba, amely valamilyen szinten érintette a Komáromi Egyházmegyét. Az egyik a Magyarországi Református Egyház kezdeményezéséből fakadt. 1943-ban, az elcsatolt területek egy részének visszatérése után Egyetemes Egyházi szinten elindult egy lelkészi adattár összeállítása. Az adatgyűjtést Soós Béla lelkész, debreceni egyháztörténeti professzor vitte végig. Soós, a Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái* című lexikonhoz hasonló összeállítás elkészítését indítványozta, amely minden lelkész, lelkészjellegű személy és lelkészi családtag életrajzi adatait tartalmazta volna. A tervet maga Révész Imre püspök is támogatta. A következő évben Révész 1942. december 23-án kelt, 7455/1942. számú levelében értesítette a Konvent elnökségét, hogy az adatgyűjtést terjesszék ki az egész magyarországi református egyházra. Tovább az elszakított terüle-

teken és a katonai egyházi hatóság keretein belül is végezzék el az adatgyűjtést.¹¹ A tervezett mű végül nem készülhetett el. Soós Béla 1945-ben elhunyt, és a kötetek összeállítására a világháborút követő években, évtizedekben már nem volt lehetőség. A lelkészi hivatalokból beérkező hatalmas iratmennyeség a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárába került elhelyezésre. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház történetére és azon belül a Komáromi Egyházmegyét érintő lelkész életrajzokat Kránitz Zsolt dolgozta fel.¹² Olvasva az életrajzokat, mindenképpen szem előtt kell tartani azt a kort, amelyben íródtak. A lelkészi életpályára ránehezedő Csehszlovákiában töltött húsz év kitörölhetetlen volt az emlékezetből. Az 1938-as visszacsatolás pedig még mindig élénken élt az emlékezetben. Ez rendre visszaköszön az életrajzokból. Az olvasás közben eltűnődhet az olvasó, hogy tulajdonképpen életrajzot olvas-e, vagy emlékiratot. Mivel tudták, vagy sejtették, hogy a nyilvánosság-nak készül, az egyéni életutak, gyermekévek leírása, a családi közeg, az iskolaévek mellett a közéleti-politikai szerepvállalásokra és eseményekre összpontosítanak. Előfordul, hogy az önéletrajz és az emlékirat közötti határ elmosódik és az önéletrajzíró már maga sem tudja, hogy bizonyítani akar valamit múltjával kapcsolatban, vagy csupán számot ad életéről. Vannak olyan életrajzok, – bár nem számottevő – amelyeken egyértelműen látszik, hogy a szerző mindent elkövet, hogy tökéletesen megfeleljen a kor fősodratú politikai irányzatának. Természetesen ezek szélsőséges példák, de hogy ha találkozunk egy ilyen típusú szöveggel, akkor azt valóban kritika alá kell venni, és más forrásokkal esetlegesen összevetni. Még mielőtt azzal vádolnánk meg az életrajzírókat, hogy a lehető legnagyobb fantáziával írták meg életük történetét, szem előtt kell, hogy tartsuk azt, hogy az önéletrajzok többnyire pontos korrajzok. A megjelenített társadalmi rétegek, elemek és környezet jellegzetesnek mondhatók, ráadásul a személyes benyomások miatt hitelesebbek is.

A másik kettő, amely szlovákiai református lelkészek keze közül került ki, az egyik csupán kéziratos formáig jutott el. Ez nem más, mint a *SZÜRKE KÖNYV. Adattár az 1918–1938 években cseh megszállás alatt élő felvidéki református egyház történetének megírásához*. Ez egy 800 oldalas, 653 szövegegységet tartalmazó forrásgyűjtemény, amely Tárnok Gyula marcelházi lelkész munkája. Az Egyetemes Konvent elnökségi tanácsa 1939. december 14-én bízta meg Tárnok Gyulát, hogy gyűjtsön össze a felvidéki egyházzal és intézményeinek elmúlt húsz évről adattárat. Egyben felhatalmazták, hogy a püspöki, esperesi és egyház-községi irattárakban az 1918 októbertől és 1938 novembere közti időszakról kutathasson. Ravasz László püspök és Balogh Jenő főgondnok levelében a kutatómunka segítésére kérte az egyházfiakat.¹³ Valószínűleg maga a megbízás az 1939-ben Pápán kiadott, *Magyar reformátusok kisebbségi sorban 1938–1939*¹⁴ című könyvének volt köszönhető. A munkával, amely rendszeres levelezést és kutatást igényelt, egy esztendő alatt elkészült, ezalatt három

11 KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai, 1943. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2. Pápa, 2013. 21.

12 KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” i.m.

13 Meghatalmazás, 8405/1939. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban: MREZSL) 2d fond, 49. doboz.

14 TÁRNOK Gyula: *Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorban. 1938–1939*. Pápa, 1939. Főiskolai nyomda. A Pápai Református Theológiai Akadémia.

püspöki és kilenc esperesi hivatalban nézte át a levelezéseket. A kézirat bekerült a Magyarországi Egyetemes Konvent budapesti levéltárába, s csupán egy levéltári fondjegyzék egy soros bejegyzése¹⁵ utalt e páratlanul gazdag gyűjtemény létezésére, amely végül 2022-ben került kiadásra.¹⁶

A harmadik, nagyobb lélegzetvételi, monografikus igényű munka az Egyetemes Egyház történetéről készült. 1941-ben Csomár Zoltán adott ki a Szlovenszkói Református Egyház történetéről egy könyvet *A Csehszlovák Államkeretbe Kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház Húszéves Története 1918–1938* címmel. A munka egyedülálló a maga nemében, mert a szerző az általa is megélt eseményeket írta le, teletűzdelve korabeli jegyzőkönyvek, levelek és memorandumok idézeteivel. Ez a könyv mind a mai napig alpműnek számít a 20. századi magyar református egyháztörténetben. Ami a könyv nagy előnye az egyben a hátránya is. Mivel a szerző megélt eseményeket írt le, így rengeteg fontos dolgot magától értetődőként kezelt, amelyeket nem ír le. Hiányzik például a személynevek teljes kiírása, helységnevek következetes használata, vagy egyes események pontos keltezése. A hivatkozások a Szlovenszkói Tiszáninneni Egyházkerület, a Szlovenszkói Ungi Egyházmegye jegyzőkönyvéből, valamint a *Református Egyház és Iskola* című, az egyház hivatalos lapjából származnak; ez utóbbi, a cikkek szerzőinek hovatartozását illetően tiszáninneni orientáltságú volt.¹⁷ Azonban a szövegrészekből nem mindig derül ki egyértelműen, hogy a saját gondolatait, meglátásait olvassuk, vagy konkrét jegyzőkönyvnek egy adott jelentését vagy annak részét, mint például a felsorolások vagy a számszerűsített adatsorok. Viszont mindezen fenntartások mellett mégis egy olyan páratlan munka, amely ma már – és remélhetőleg az elkövetkezendő évtizedekben is – elsődleges forrásként segíti a református egyház két világháború közötti történetét kutató történészek munkáját.

A II. világháborút követő évtizedekben sem az Egyetemes Egyházról, sem a Komáromi Egyházmegyéről nem jelent meg sem tudományos igényű, sem ismeretterjesztő kiadvány, ám ennek ellenére búvópatakként lelkes lelkészek mégiscsak foglalkoztak az egyház történetével. Ennek köszönhetően el is készült két kézirat. Az első még 1957-ben, amelyet Tuba Lajos, aki prágai teológián – lokálpatriotizmusa révén – írta II. lelkészképesítő vizsgájára *A révkomáromi református keresztyén egyház története* című dolgozatát. A másodikra több mint harminc évet kellett várni, amikor Csémy Lajos a prágai teológia egyháztörténésze írta meg *A Szlovákiai Ref. Keresztyén Egyház történetének áttekintése* című művét 1980-ban.

A rendszerváltást egy olyan történelmi korszakhatár, amely után el kellett volna indulnia egy következetes egyháztörténeti kutatómunkáknak, akár az egyházon belül, akár az egyházon kívül. Ez a következetes munka azonban elmaradt, s csupán az elmúlt két évtizedben indultak meg a rendszerszintű alapkutatások.

A monográfiákat tekintve a rendszerváltás utáni első írás 1994-ben jelent meg Fritz

15 Felvidéki adattár 1939–1941. Jelzete: MREZsL 2.f. fond Konventi külügyi iratok. IV. Elcsatolt területek magyar református egyházainak ügyiratai. d. Felvidék. 172. doboz.

16 PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula szürke könyve. Adattár az 1918–1938 években cseh megszállás alatt élő felvidéki református egyház történetének megírásához*. Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom, 2022.

17 RÉZ László 1921. január 23-án Tóth Kálmánnak írt levelet, amelyben kéri, hogy fizessék elő a lelkészek a *Református Egyház és Iskola* c. lapot, amely ugyan a Tiszáninneni Egyházkerületé, de ha ők is előfizetnék, akkor azzal a lap fenntartását segítenék, ugyanis igencsak pénzülkében voltak.

Peyer-Müller tollából *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre* címmel. A következő kismonográfia Puntigán József *A Losonci Teológiai Szeminárium (1925–1939)*, amely 2005-ben jelent meg. Amíg az egyik egy egyházkezelő múltjába enged betekintést, addig a másik egy intézménytörténeti munka. 1989 óta azonban négy munka született, amely teljes egészében a (cseh)szlovákiai református egyház történetéről szól. Ezek közül kettő egy-egy doktori értekezés, amely a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán készült. Fazekas Szilvia *A Református Keresztyén Egyház a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1938)* című munkája, amelynek védele 2012-ben volt és a két világháború közötti időszakot, a másik pedig Buza Zsolt *A (Cseh)szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1945–1989 között* című munkája, amely a II. világháború utáni korszakot a rendszerváltásig mutatja be. A harmadik munka egy többszerzős monográfia, amely egyházpolitikai, oktatástörténeti és belmissziói fejezetekben mutatja be az egyház és az oktatás két világháború közötti történetét.¹⁸ A negyedik 2023-ban jelent meg a lévai zsinat centenáriuma.¹⁹

A további, református egyháztörténettel foglalkozó munkák egy-egy tanulmányként jelentek meg periodikákban,²⁰ tanulmánykötetekben,²¹ konferenciakötetekben vagy egy adott helytörténeti munka fejezeteként.

A 90-es években sorra jelentek meg a református egyház történetével foglalkozó munkák, amelyek nem ragaszkodtak kizárólag a 20. századhoz, hanem visszanyúltak a 18–19. századig is.²² Ezek az egyháztörténeti munkák jól mutatják, hogy az egyháztörténet-írás és kutatás már nem csak a lelkészek domíniuma, hanem a kívülről jövő világi szakemberek is végezhetnek kiváló munkákat. Ugyanekkor volt következetes kutatási stratégia arra nézve, hogy mi legyen a vezérlő dinamikája az újra szabadon működő református egyház múltjának feltárását és történetének megírását illetően. Ebből kifolyólag alkalmi módon születettek – történészi szemmel – szakmailag igencsak eltérő munkák, mivel nem voltak pontos és meghatározott adatok és forráskiadványok, amelyekre következetesen lehetett volna hivatkozni. Ezek a minőségbeli eltérések abból is adódhatnak, hogy lényegében négy-

18 LÉVAI Attila – SIMON Attila – SOMOGYI Alfréd – SZARKA László – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Az első húsz év. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1918–1938 között*. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2019.

19 SOMOGYI Alfréd (főszerk.): *Száz év: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig*. 1. kiadás, Nagymihály, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központja, 2023.

20 HROMANÍK, Michal: Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, In: Juraj HALÁŠ (ed.): *Kalendár biblickej výchovy a vzdelania reformovaných kresťanov na rok 1997*. Združenie Reformovaných Duchovných na Slovensku, Košice.

21 A. KIS Béla: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház. In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004) Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásáig*, I. kötet. Somorja, Fórum Kisebbségkutató intézet. 2004; SVÁTKOVÁ, Ivana: Reformovaná cirkev na Slovensku v rokoch 1918–1938. In: IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (zost.): *Národ – cirkev – štát. Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy* - Centrum pre európsku politiku - Historický ústav SAV, 2007.

22 A. KIS Béla: A Szlovákiai magyar református vonatkozású könyvek válogatott bibliográfiáját 1990–2007 között. In.: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 2008. 10. évf., 2. sz., 147–158.

öt munkára hivatkozva²³ – rosszabb esetben nem hivatkozva – ugyanazokat a tévedéseket vették át, és nem mindig éltek kritikával, nem kutattak tovább levéltárakban.

A forráskiadványok tekintetében az kétezres években Koncsol Lászlónak vannak elvülhetetlen érdemei. 2000-ben az ő szerkesztésében jelent meg Valesisus János Antal *Levelek (1725–1740)* című munkája. Három kötetben jelentette meg 2008 és 2011 között a Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatioit és közgyűléseinek jegyzőkönyveit 1827–1848 között.²⁴ A 20. század tekintetében egyetlen történeti forráskiadvással sem rendelkezik a Szlovákiai Református Egyház. A kétezer tízes évek második felétől újabb forráskiadványokkal gazdagodott az egyháztörténészek könyvtára.²⁵

A legfrissebb egyháztörténeti tanulmányok rendszeresen a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara tudományos folyóiratában, a *Teológiai Fórumban* jelennek meg. Jelenleg a 20. századi egyháztörténetben folynak kutatások. Somogyi Alfréd²⁶ és Lévai Attila²⁷ tollából rendszeresen jelennek meg publikációk a Csehszlovákiai Református Egyház 20-as éveinek történetéről és Patay Károly, a Barsi Egyházmegye esperesének munkásságáról. Fazekas Szilvia a doktori tanulmányai alatt publikált többek között egy áttekintést a Csehszlovákiai

23 A szakirodalom kutatása során a legtöbb esetben a következő munkákkal találkozhatunk: CSOMÁR Zoltán: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház húszéves története 1918–1938*. Ungvár, 1940; SZABÓ Antal: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története I–II. rész*. Regio, Kisebbségtudományi Szemle, 1990, 3. sz. 133–162.; 1990, 4. sz., 204–221.; MOLNÁR Imre: *A magyar nyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában*. In: TÓTH László – FILEP Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. I. Budapest, Ister, 1998, 207–237.; CSÉMY Lajos: *Tájékoztató*. In: KÚR Géza: *A Komáromi Református egyházmegye története*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 1993, 7–29.; PUNTIGÁN József: *A Losonci Teológiai Szeminárium (1925–1939)*. Losonc, Plectrum, 2005.

24 KONCSOL László: *Egyházlátogatások és közgyűlések (1827–1832)*. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatioi és közgyűlései (1827–1832). Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2008., U.Ö.: *Egyházlátogatások és közgyűlések (1833–1838)*. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatioi és közgyűlései (1833–1838). Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2009., U.Ö.: *Egyházlátogatások és közgyűlések (1839–1848)*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2011.

25 PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula szürke könyve. Adattár az 1918–1938 években cseh megszállás alatt élő felvidéki református egyház történetének megírásához*. Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom, 2022., SIMON Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhez (1918–1938)*. Selye János Egyetem, Komárom, 2019.

26 SOMOGYI Alfréd: „A memorandum évek”. Az 1920–21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószececi esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján. In: LÉVAI Attila (szerk.): *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Szentendre, Tillinger Péter Műhelye, 2013. SOMOGYI Alfréd: *Egyházvezetőink kezdeti tapasztalatai a Janus-arcú csehszlovák államhatalommal*. In: *Kettős kisebbségben: A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai*. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2014. SOMOGYI Alfréd: Károly Patay: *An Undeservedly Forgotten Hungarian Church Governor from Felvidék*. In: LUKÁCS Olga – NAGY ALPÁR Csaba – PÉTER István: *From Movement to Inheritance: Hidden Assets from the Treasury of Hungarian Reformation*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2019. SOMOGYI Alfréd: *Reformátusok az elmúlt 100 év kihívásaiban, különös tekintettel a Felvidék és a Dunántúl összefüggéseire*. In: BUZOGÁNY Dezső (szerk.): *A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben: Egyháztörténeti tanulmányok: Egyháztörténeti tanulmányok*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2019.

27 LÉVAI Attila: *Rövid adalékok egy püspöki életúthoz*. In: LÉVAI Attila (szerk.): *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Szentendre, Tillinger Péter műhelye, 2013. LÉVAI Attila: *Pálóczi Czinke István püspök és a kettős identitás kérdése szolgálatának kezdetén*. In: LÉVAI Attila – PÁLFI József (szerk.): *Kettős kisebbségben*. A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2014. LÉVAI Attila: *Mozzanatok egy püspöki életútból: Pálóczi Czinke István*. In: BUZOGÁNY Dezső (szerk.): *A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben. Egyháztörténeti tanulmányok*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2019.

Református Egyház történetéről,²⁸ a Losonci Református Teológiai Szemináriumról,²⁹ valamint Balogh Elemér püspök munkásságáról.³⁰ A második világháború utáni évtizedekkel jelenleg Buza Zsolt foglalkozik. Publikációinak többsége az állam és az egyház kapcsolatáról,³¹ valamint Réz László egykori rozsnyói lelkész, Andrej Maťašík pozsonyi lelkész, Varga Imre³² püspöki tevékenységéről szól. Az egyház politikatörténetének vizsgálata mellett az egyház belső életének történetével kapcsolatban is folynak kutatások, legfőképpen a belmisszióval kapcsolatban. Ezen a téren Galo Vilmos kutatási eredményei nyújtanak eligazodást a csehszlovákiai református belmisszió területén. A szerző a belmisszió területén belül az árvaházakkal³³ és az egyes belmissziós mozgalmakkal foglalkozik. Petheő Attila az egyház és az oktatásügy kapcsolatát vizsgálja és kutatja.³⁴

28 FAZEKAS Szilvia: A Csehszlovákiai és Szlovákiai Református Keresztyén Egyház rövid története (1920-1939). In: SZÁVAY László (szerk.): *Vidimus enim stellam eius ...* 2011, 93-99.

29 FAZEKAS Szilvia: Losonci Református Teológiai Szeminárium 1925-1939. In: *DOMA - Ajándék: Tanulmányok Prof. Dr. Bándy György tanszékvezető tiszteletére 60. születésnapja alkalmából.* 2011, 105-123.

30 FAZEKAS Szilvia: Balogh Elemér élete és munkássága. *Teológiai Fórum*, 2010, 1. sz., 3-15.

31 BUZA Zsolt: A Csehszlovákiai Református Egyház és a reszlovakizáció. In: *Teológiai Fórum*, 2010, 1. sz., 72-89; Uő: A losonci református egyházköztség helyzetképe az állambiztonsági hivatal dokumentumai alapján. In: *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho, 2013 : „Nové výzvy vo vede a vo vzdelávaní”* – CD ROM. Sekcia teologických vied. – Komárno, Univerzita J. Selyeho. 2013, 51-60.; Uő: Reformovaný duchovní ako aktéri Demokratického ľudového zväzu Maďarov v Československu na základe spisov Štátnej Bezpečnosti. In: *„In pluribus unum - jednota v mnohosti”*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov teológie, 2012, 282-303.; Uő: Slovensko-maďarské vzťahy v reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918-1952. In: *Jednota v mnohosti*. Zborník z Teologickej konferencie mladých vedeckých pracovníkov, 2012, 288-308.

32 BUZA Zsolt: Varga Imre, református püspök (1905-1980) munkássága a Kálvinista Szemle, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház hivatalos lapja alapján. In: SZÁVAY László (szerk.): *Vidimus enim stellam eius ...* 2011, 56-69; Uő: Varga Imre és nemzetiségi kérdések a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban 1956-ban és 1968-ban. In: LÉVAI Attila (szerk.): *Egyház és történelem*. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről. Szentendre, Tillinger Péter Műhelye, 2013, 5-44.

33 GALO Vilmos: A Beretkei Református Árvaház története (1929-1944). *Egyháztörténeti Szemle*, 2012, 2. sz. Uő: A komáromi Református Timótheus Árvaház története (1937-1948) In: *Iuxta Danubium No. 17*. Spravodaj Podunajského múzea v Komárne – A Duna Menti Múzeum értesítője, Komárno-Komárom, 176-215. Uő: Fejezetek a komáromi református szociális gondoskodás 1918-1945 közötti történetéből. In: PALUGA, Lukáš, RÉPÁSOVÁ, Katarína (összeáll.): *VII. Colloquia Comaromiensia Historicorum Archivariorumque. Sociálna a zdravotná starostlivosť v premenách čias – Szociális és egészségügyi ellátás az idők forgatában*. Komárom, MVSR, Štátny Archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, 2018, 105-121. Uő: Református árvaházak Kárpátalján 1935-1945 között. In: ifj. BERTÉNYI Iván, GÉRA Eleonóra, RICHLÝ Gábor (szerk.): *Taníts minket úgy számlálni napjainkat...* *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 165-182.

34 PETHEŐ Attila: Magyar református oktatásügy helyzete a Trianon utáni Csehszlovákiában. In: *Historia Ecclesiastica*. Prešovská univerzita v Prešove. 2019, 10. évf., 2. sz. 133-142.; Uő: Magyar református és állami iskolák helyzete Csehszlovákiában a losonci teológiai szeminárium megnyitásáig. In: NÉMETH Mária – LÉVAI Attila – SZABÓ Péter (szerk.): *Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869-1949. A magyarság megtartó ereje 3*. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó, 2019. 117-127.; Uő: A református iskolaügyben tapasztalt sérelmek a Trianon utáni Csehszlovákiában. DOI 10.36007/3327.2019.103-114. In: BUKOR József – LÉVAI Attila (szerk.): *11. International Conference of J. Selye University. Theological Sections*. 1. kiadás, Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2019. 103-114.; Uő: Református felsőoktatás a Trianon utáni Szlovénországon. In: KISS Gábor (szerk.): *Fiatalkutatók és doktoranduszok 10. nemzetközi jubileumi teológus-konferenciájának tanulmánykötete*. 1. kiadás, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 464-481.

1.1. Az egyházmegye történetének forrásbázisa

A (cseh)szlovákiai református egyház történetére vonatkozó forrásanyagok legnagyobb része a gyülekezeti levéltárakban van. Ez a sajátos, decentralizált állapot még a 19. századi rendszernek a hozadéka. Ez a levéltár rendszer, amely a maga korában sem volt a legpraktikusabb elgondolás, – nemcsak a kutatás, hanem az állagmegőrzés szempontjából sem – továbbra is fennmaradt. Szlovákiában a református egyház berkein belül sajátos módon értelmezik a levéltár fogalmát. Minden gyülekezet elvileg rendelkezett, illetve rendelkezik egy gyülekezeti levéltárral, amelynek a vezetése a lelkész feladata.³⁵ Ehhez hozzá kell tenni, hogy valójában nem minden egyházközség tart fenn saját levéltárat. A leányegyházak, filiák és szórványok iratait az anyaegyházközség levéltárában őrzik. Az egyházi vonatkozású anyagok gyűjtésére, feldolgozására és közzétételére van egy rövid jogi passzus, amely csupán általános elveket fogalmaz meg és egy adott intézményhez köti.³⁶ A hatályban lévő törvényi szabályozás csupán a levéltárak felügyeletéről és fenntartásáról szól, viszont nincs külön körülhatárolva konkrét levéltári kutatás. A legnagyobb hátránya ennek a rendszernek, hogy a lelkészek egy része elhanyagolja a gyülekezeti irattár rendezését. Ez sok helyen meg is mutatkozik, ugyanis a gyülekezeti tagok, presbiterek nincsenek mindig tisztában a birtokukban lévő iratok jellegével és azok történeti értékével. Az igazsághoz hozzátartozik – a jóhiszemű gyülekezeti tagok védelmében –, hogy mi számít olyan írásnak, amelyet érdemes megőrizni az utókor számára, azt egy avatatlannak sokszor nehéz eldönteni. Ez azt eredményezi, hogy időről-időre nagyarányú iratpusztulás történhet a gyülekezeti levéltárakban. Ez egyrészt akkor következhet be, amikor egy új lelkészt választanak, és a nyugalmazott, vagy elhunyt lelkész iratait, amelyeket ott maradtak a parókián, a túlbuzgó gyülekezeti tagok likvidálják. Másrészt gyakran egy templomfelújítás, vagy egy lelkészlak renoválása során semmisülnek meg az iratok, de az is előfordult, hogy egyszerűen kidobják, mint papírhulladékot. Így néhány helyen csak a presbiteri jegyzőkönyvek maradtak meg, azok is a 19. század közepétől keltezve, illetve néhány 19–20. századi adófőkönyv, leltárak, bizonylatok, jegyzőkönyvi töredékek. Rosszabb esetben még a 20. század első feléből sem találunk iratokat, csupán az ötvenes évektől kezdődően. Továbbá a levéltárak hiányos voltát – amely miatt a legnagyobb károk keletkeztek – a II. világháború pusztítása okozta. Ahogyan a front vonult keleti-nyugati irányba, úgy pusztították el az egyházi értékeket, így a levéltárakat is. Példaként lehet említeni a losonci parókia pusztulása, ahol a Teológiai Szeminárium anyagait is őrizték.

Vannak olyan források, amelyek egy része túlélte a világháborút, ám később sem az állam sem az egyház nem tartott rá igényt. Ilyen például a kisújfalusi református iskola iratanyaga

35 Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Hatályos Egyházi Jogszabályok Hivatalos Gyűjteménye. II. Szabályrendelet a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban az Egyház szervezetéről és igazgatásáról. I Rész. 26. §, 1. bekezdés, d. pont. <http://reformata.sk/data/documents/2013/10/14/Torvenytar-2013-1.pdf> Letöltés ideje: 2024. 08. 02.

36 A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 2/2002-es számú törvénye A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Tudományos Gyűjteményeiről. 5. §. e) *a feltárt és feldolgozott anyagok minél szélesebb körben való közzététele a kor műszaki és információs lehetőségeinek felhasználásával.*

is. Az egyházi iskola megmaradt iratait Tóth István igazgató-tanító összegyűjtötte, és 1946-ban felajánlotta az állami iskola igazgatójának. Ám azt felekezeti jellegüknél fogva nem vette át, és a református egyházközség sem tartott rá igényt. Az iratok Maglódra kerültek, mikor Tóth Istvánt 1948-ban kitelepítették.³⁷

További gondokkal szembesülünk, amennyiben lelkészi hagyatékból szeretnék egy-egy életrajzi munkát készíteni. A témában eddig elvégzett kutatások jelenlegi állása szerint ebből a forrástípusból maradt fenn a legkevesebb. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban a 2000-es évekig nem volt arra elgondolás, hogy miként, milyen formában gyűjtsék össze és rendezzék a lelkészi hagyatékokat.

Ezekben az években megalakított Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Tudományos Gyűjteményei keretén belül kívánták a hagyatékok ügyét megoldani. Az erről szóló törvény 6. §-a szerint: *b) a Református Egyház és jogelődje jeles személyiségei életének, tevékenységének és hagyatékának feldolgozása.*³⁸ Ezen rövid törvényi rendelkezésen kívül nincs tényleges szabályozás az ilyen típusú dokumentumok kezelésre, feldolgozására és közzétételére. Ezek hiányában a módszeres és rendszerezett lelkészéletrajzok feldolgozása sem indult el.

Püspöki hagyatékok közül, a két világháború között szolgált püspökök hivatali levelezései a két egyházkerület iratai között lehet megtalálni. A személyes anyagok, ha nincsenek a kerületi iratok között, akkor igen kevés az esély arra, hogy más lelkészi hivatalok levéltárából kerüljenek elő.

Az 1939–1945 közötti zűrzavaros években pedig nehézkessé vált a hagyatékok egyben tartása, így azok részben vagy teljes egészében elvesztek. Galambos Zoltán egykori komáromi lelkész hagyatékát sikerült egészében megtalálni, de még nem sikerült a feltárást elkezdni. Balogh Elemér hagyatéki iratai között szerepel egy vagyonleltár, amelyben a felsorolt tételek – amelynek legértékesebb része a 25000 kötetből álló könyvtára – egy része már nem került a kedvezményezett intézményekhez. A második világháború utáni püspökök közül Varga Imre és Mikó Jenő iratai maradtak fenn, amelyek feldolgozásához és kutatásához még további lépések szükségesek.

Kúr Géza könyvtári gyűjtése és levéltári irattermelése, és más hagyatékok elkallódtak, szétszóródtak, vagy az örökösöknél vannak, ám az együttműködés hiánya lehetetlenné teszi a szakszerű kutatást. Az eddig megtalált és feltárt hagyatékok vegyesen tartalmazznak személyes és hivatali iratokat. Ilyen jellegű Gyalókay László egykori nemesőcsai lelkész és esperes, valamint Csekes Béla³⁹ szapi lelkész hagyatéka, amelyek jelenleg is feldolgozás alatt állnak.

A fennmaradt gyülekezeti levéltárakról a mai napig nincs egy átfogó inventárium, így

37 CSENGERNÉ KOVÁCS Erzsébet: „Mint tudomány vásárjába...” Kisújfalu élete és iskolájának története. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2000, 68–69.

38 A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 2/2002-es számú törvénye A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Tudományos Gyűjteményeiről.

39 PETHEŐ Attila: Csekes Béla, az Amerikából hazatért felvidéki lelkész. In: *Tanulmányok. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének kiadványa.* – Nový Sad, Univerzitet u Novom Sadu. Filozofski fakultet. Katedra za mađarski jezik i književnost. 2022. 8. évf., 2. sz. 99–113 DOI 10.19090/tm.2022.2. 99–113.; Uő. Csekes Béla tengerentúli kapcsolatairól a Református Világszemle 1931–34-es lapszámaiban megjelenő írások alapján. In: SOMOGYI Alfréd (szerk.): *15th International Conference of J. Selye University, Theological Section.* 1. kiadás, Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2024. 99–105.

szinte esélytelen bennük a produktív kutatómunka. Részleges összeírás létezik, mégpedig a Debrecenben kiadott *Magyar Református Egyház Javainak Tára* című sorozat Szlovákiai Református Keresztyén Egyházra vonatkozó köteteiben.⁴⁰ Minden egyes gyülekezeti ismeretető végén ott szerepel az irattár leírása, ám ez csak nagy vonalakban közli a dokumentumok típusát ráadásul sok esetben pontatlan és hiányos. Eddig csupán egy-egy gyülekezeti iratárában sikerült érdemi, szisztematikus levéltári kutatást végezni.

De pozitív példaként mindenképpen meg kell említeni a Somorjai Református Egyház-községet, amelynek a levéltári anyagait a Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltárában helyezték el.

A Selye János Egyetem Református Teológiai Kar Történettudományi Tanszékén működő XX. Századi Egyháztörténeti Kutatóintézet munkatársai rendezték és digitalizálták a Nemesócsai a Szapi és a Nemeshodosi Református Egyházközség levéltárát. Továbbá a Barsi Református Egyházmegyében Mente Róbert végzi az egyházközségek jegyzőkönyveinek digitalizálását.

Az egyházközségi levéltárak mellett vannak egyházmegyei levéltárak is, amelyeket az esperesek felügyelnek⁴¹ és az egyházmegyei levéltárnokok⁴² kezelnek. Ez így első olvasásra egészen egyszerű megoldás, ám ezzel a 19. században is problémák voltak, hiszen már ak-

40 FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta, HEGEDŰS Gyöngyi, KISS Endre József, SÁPY Szilvia, P. SZALAY Emőke (Szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. IX. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház I. Ungi Egyházmegye.* Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2006., BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. X. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház II. Zempléni Egyházmegye. I., II.* Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2007., BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XVIII. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház IV. Abaúj-Tornai Egyházmegye. I., II.* Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2010., BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXI. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház VII. Gömöri Egyházmegye. I., II., III.* Komárom, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2013. BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXVII. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház X. Barsi Egyházmegye. I., II.* Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2014., BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXIII. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház XIII. Komáromi Egyházmegye. I., II.* Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2015. BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): *Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXXI. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház XIV. Pozsonyi Egyházmegye. I., II.* Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2016.

41 Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Hatályos Egyházi Jogszabályok Hivatalos Gyűjteménye. II. Szabályrendelet a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban az Egyház szervezetről és igazgatásáról. II. rész. 53. §. <http://reformata.sk/data/documents/2013/10/14/Torvenytar-2013-1.pdf> Letöltés ideje: 2014. 08. 02.

42 „Levéltárnokká az egyházmegye területén lakó és megfelelő műveltséggel rendelkező egyháztag választható; kezeli az egyházmegye levéltárát, átveszi évenként az egyházmegye 10 évnél régebbi iratait és az iratokról nyilvántartást vezet. Kívánatra az esperes engedélyével az iratokról másolatokat állít ki. Eredeti iratokat a levéltárból ki nem adhat.” Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Hatályos Egyházi Jogszabályok Hivatalos Gyűjteménye. II. Szabályrendelet a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban az Egyház szervezetről és igazgatásáról. II. rész. 62. §. <http://reformata.sk/data/documents/2013/10/14/Torvenytar-2013-1.pdf> Letöltés ideje: 2014. 08. 02.

kor is nehézséget okozott a tárolás és a gondozás.⁴³

Az egyházmegyei levéltár helye ritkán állandó, azaz mindig a megválasztott esperes szolgálati helyére kerül. Ez azt jelentette és jelenti mind a mai napig, hogy a folyamatos vándorlás esetén minden egyes helyváltoztatáskor egyre több iratot kell az egyik helyről a másikra költöztetni. Annak ellenére, hogy ez az elfogadott eljárás, sok esetben megoldatlan a pontos átadás és az átvétel. Példának okáért a Komáromi Református Egyházmegye levéltári anyagának egy része nem az aktuális esperesi hivatalban található, hanem a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Irodája mellett működő Központi Levéltárban. A Gömöri Egyházmegye iratai pedig a Rimaszombati székhelyű Református Tudományos Gyűjteményekben. Az egyházmegyei levéltárakkal kapcsolatban is ugyanazok a gondok merülnek a fel a kutatás során, mint az egyházközségeikkel: az inventáriumok hiánya, az a levéltári iratanyagok rendezetlensége. A Barsi Egyházmegye iratanyagának egy részét a Lévai Református Egyházközség levéltárába vitték, a feldolgozása még most is folyamatban van.

Az egykori szlovenszkói egyházkerületek iratanyagai az 1938-as visszacsatolást követően magyarországi református egyházkerületek levéltáraiba kerültek, és ott vannak mind a mai napig. A Szlovenszkói Dunáninneri Egyházkerület valamint az 1920–38 közötti Egyetemes Konvent irattermelése – a visszacsatolás után – Pozsonyból Pápára a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárába került. A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület és a Szlovenszkói Kárpátaljai Református Egyházkerület dokumentumai a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének Levéltárában, illetve a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárban áll a kutatók rendelkezésére. Ezen levéltári források kutathatóságának tekintetében a közelmúltban már történtek előrelépések. Mind a dunai, mind a tiszai iratcsoport feldolgozása megtörtént. A két gyűjteményből elkészült egy-egy tételes iratjegyzék⁴⁴, amely megkönnyíti a kutatómunkát. Továbbá készült egy online levéltár is, ahol kutathatóvá tettük a két egyházkerület levéltári anyagát.⁴⁵

Elsőként a két nagy kerület dokumentumai kerültek digitalizálásra, amely folyamat során nem történt anyagrendezés, így az egyes évekre lebontott dobozokban korábbi vagy későbbi évekből is találhatóak iratok. A két egyházkerület püspöki hivatalának dokumentumai között vannak: lelkészi levelezések, az egyházkerületek alá tartozó egyházmegyékre, illetve gyülekezetekre és az egyházi szolgálatban lévő személyekre vonatkozó személyes, hivatali és bírósági dokumentumok. Amíg a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerületi anyagban külön van választva püspöki hivatal levelezése a bírósági és az egyházkerületi közgyűlési anyagoktól, addig a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerületi

43 „Ezen sok tekintetben igen becses levéltár – fájdadalom – nem részesült oly gondviselésben, melyet méltán megérdemelt volna. Alig egy évtized múlva e leltározás után (1843-ban) Török József főjegyző már aggodalmasan jelenti, hogy „az e.m levéltárt a rendetlenségen kívül a rothadástól is féltetni indítványozza annak célszerűbb helyre – jelesül N.Sallóba áttételét – helybeli lelkész (Nagy János) a levéltárnokságra elválasztván.” SZ. KISS Károly: *Monografiai vázlatok a barsi ref. esperesség multja s jelenéből*. Pápa, 1879. 126.

44 TÖMÖSKÖZI FERENC (szerk.): *A Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület és a Szlovenszkói Református Egyetemes Egyház Konventjének Pápán őrzött iratainak válogatott jegyzéke 1920–1938 között*. I–VIII. kötet, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2018., Uő: *A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület Sárospatakon őrzött iratainak válogatott jegyzéke 1920–1939 között*. I–VIII. kötet, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2019.

45 www.reechu.sk

anyagban ez vegyítve található. Ugyanezen iratcsoportozáshoz tartoznak az Egyetemes Konvent iratai is. Az Egyetemes Konventi Elnökség ez idáig feltárt hivatali és bírósági iratai minden bizonnyal hivatalváltáskor kerültek Rimaszombatból Pozsonyba. Ezek mellett a másik két egyházkerülettel és az egyházmegyéikkel kapcsolatos források is előfordulnak.

A Komáromi Egyházmegye iratanyagai közül az egyházmegye történetéhez nélkülözhetetlen forrásanyagok – amelyek az egész munka gerincét adják – a közgyűlések jegyzőkönyvei. Ezeket rendre minden évben kiadták nyomtatásban, kivéve az 1919–20–21-es éveket, amelyet egyben adtak ki 1923-ban. További forrásbázist jelentenek az egyházkerületi jegyzőkönyvek, melyeket szintén megjelentek nyomtatott formában. Ezekben csak összefoglalásként szerepelnek a Komáromi Egyházmegyére vonatkozó hivatali bejegyzések, illetve azoknak a döntéseknek az eredményei, amelyeket az egyházmegye küldött az egyházkerületnek, mint feljebbvaló döntési szervnek. Az egyházmegyei jegyzőkönyvek mellett kiemelt szerep jutott a korabeli egyházi és világi sajtónak. Az egyházi sajtóból e témára vonatkozólag a legtöbb forrást a *Református Egyház és Iskola* a két világháború közötti Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Kersztyén Egyház hivatalos lapja adja számunkra, amely 1921-től 1938-ig kéthetente jelent meg. Noha kezdetben a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület híreit és lelkészeinek írásait preferálta, ám fokozatosan a nyugati egyházmegyék képviselői is előtérbe kerültek. Ennélfogva olyan kordokumentumok kaptak helyet benne, amelyek nem értek meg a jegyzőkönyvek kimért, hivatalos nyelvezetű és statikus felépítésű lapjain. Nyilván ezeket a cikkeket alapos forráskritikával kell olvasni, mert első kézbevételekor már azonnal feltűnik, hogy néhol a szerzők feltételezéseket és kósza híreket tényként közöltek, ám ez nem azt jelenti, hogy amit leírtak, a saját idejükben helytállóak voltak.

Az egyházpolitika és iskolatörténet mellett az egyházi lapok kiváló forrást jelentenek a belmisszió történetének feldolgozásához. Ilyen egyházi lapok voltak a: *Hajnal*, *Kiskoszmály*, *Szeretet*, *Református Sion*, *Református Ifjú*, *Református Leány* vagy a *Református Tanonc*. Ezek a lapok pénzühiány miatt sajnos nem voltak hosszú életűek, nagyrészüket 3–5 év után megszűnt. De voltak olyan gyülekezeti lapok, mint a *Kis Tükör*, amelyet a Komáromi Református Gyülekezet adott ki 1925-től kezdődően egészen 1944-ig fennmaradt.

Az egyház saját levéltárai mellett fontos szerep jut az állami levéltáraknak. Alapvető stratégia, hogy egy egyháztörténeti témához figyelembe vesszük az állami levéltárak egyházi vonatkozású anyagait. Az alább közölt központi nagy levéltárak mellett érdemes nagyobb figyelmet fordítani a járási és kerületi levéltárakra. A lelkészekkel és gyülekezetekkel kapcsolatos állami irattermelés kellő mértékben tud forrásanyagot biztosítani. A központi levéltárakban viszont figyelembe kell venni, hogy az egész ország területéről érkeztek be valamennyi egyházzal, vallási szervezetekkel kapcsolatos iratok, pl.: lelkészek, tanítók kongrua ügyei, iskolai ügyek, közigazgatási ügyviteli iratok, stb. ahol túlsúlyban vannak a katolikus és evangélikus egyházra vonatkozó dokumentumok, és a reformátusok csupán elenyésző számban jelennek meg. A református egyházzal kapcsolatos iratokat a következő állami levéltárakban találhatunk: prágai Köztársasági Elnöki Levéltára, az Állami Központi Levéltár, a Minisztertanács elnökségének iratai 1918–1945 (Státní ústřední archiv Praha, Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945), Pozsonyban a Nemzeti Levéltár, a Szlo-

venszkói Teljhatalmú Minisztérium (Ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko) levéltára, valamint az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium (Ministerstvo školstva a národnej osvety). A nem református egyházi levéltárak tekintetében a Csehtestvér Evangélikus Egyház és Csehszlovák Huszita Egyház levéltárában is található a református egyházzal kapcsolatos iratanyag. A levéltári anyagok közül az anyakönyvek sajátos helyet foglalnak el, ugyanis az 1950-es években az állam kisajátította az egyházi anyakönyveket. Azoknak a gyülekezeteknek az anyakönyveit, ahol azokat nem sikerült átmásolni, az állami levéltárakban kell keresni.⁴⁶

1.2. Az egyházmegye területi változásainak rövid áttekintése

Mielőtt belevetnénk magunkat a két világháború közötti egyházmegyei történéseinek néhol végtelen útvesztőibe, érdemes néhány informális adalékot nyújtani az egyházmegye korai történetéről, kialakulásáról. Már csak azért is érdemes ezzel kezdeni, hogy legyen némi elképzelésünk arról, hogy honnan indult, hogyan fejlődött ki az az egyházmegye, amelynek a húsz éves története csupán egy rövidke pillanata a több mint négyszázharminc évének.

Az 1592-ben kialakult református egyházkerületet általánosságban „Felső-Dunamelléki”-nek nevezték, esetleg „Somorjai”, illetve „Komáromi Superintendencia” névvel illették. A 17. század második felétől „Csallóközi-Mátyusföldi Egyházkerület” néven jegyzik, mivel egy 1613-as pecséten az alábbi megnevezés szerepel: „Senioratus Matiusföldensis Frat. H. Con.”. A helyzetet ugyanakkor tovább bonyolítja az a tény, hogy a kerületet komárominak is nevezték, és erre egy 1612-ből származó pecsétfelirat a bizonyíték, melyen a következő felirat szerepel: „Sigillum Superintendencie Komaromiensis 1612”. Mindkét pecséten ugyanazok a szimbólumok szerepelnek, úgymint a bárány zászlóval és Adonai héber betűs átírata.⁴⁷ Kúr Géza egykori csicsói lelkész megállapítása szerint, a mátyusföldi pecsét csak az egyházmegye régiségét hivatott bizonyítani, ám hagyományból a Komáromi Egyházmegyéhez tartozó mátyusföldi területeket Mátyusföldi Egyházmegyének nevezte.⁴⁸ Az egyházkerület mellett az egyházmegyei beosztásnál is találkozni lehet mind a két megnevezéssel, a komáromival és a mátyusföldivel is. A fennmaradt források szerint a Komáromi Egyházmegye határai, a legkorábbi feljegyzések szerint, Komárom vármegyének Ekecs községtől kezdve a Duna mindkét oldalán lévő községek, valamint Esztergom vármegyéből a török hódoltságig Komárom megye folytatásában fekszenek. A Mátyusföldi Egyházmegye tulajdonképpen a Komáromi Egyházmegye azon területét jelentette, amelyet földrajzilag Mátyusföldnek neveztek. Ide tartoztak a dunántúli falvak Tatától Gönyűig. Pontos határmegjelöléseket nem lehet találni. Az első kimutatás a Komáromi Egyházmegye községeiről egy 1654-es levélben olvasható, amelyet Perlaki Márton barsi es-

46 SARMÁNYOVÁ, Jana: *Cirkevné matriky na Slovensku zo 16.-19. storočia*. Odbor Archívnictva Ministerstva Vnútra SR, Bratislava, 1991.

47 KÚR Géza: *A Komáromi Református Egyházmegye*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1993, 86.

48 KÚR Géza: *A Komáromi...* i.m. 90–91.

peres Szilágyi Istvánnak írt. Az egyházközségek a következők: „Révkomárom, Nagymegyer⁴⁹, Füss⁵⁰, Csicsó, Tany⁵¹, Zsemlyékes, Kolozsnéma, Nagykeszi⁵², Ekel, Aranyos, Megyerics, Vízvár, Thuriszakállas⁵³ Ekecs, Apácaszakállas, Bálványszakállas⁵⁴, Path⁵⁵, Radvány, Mocs, Marcelháza, Hetény, Martos, Ímely, Anyala, Bagota⁵⁶, Szentpéter, Madar, Búcs, Bátorkeszi, Kisújfalu, Tata, Gönyű, Ács, Bana, Császár, Igmánd, Szend, Dad, Kocs, Környe, Bánhida, Bajna, Csanak, Süttő, Neszmély, Szomód, Baj, Naszály, Mocs, Szőny, Almás, Lábatlan”.⁵⁷

Ugyanerre a levélre hivatkozik Thury Etele is, aki szintén leközlölte a Komáromi Egyházmegye gyülekezeteit, ám ebben a listában benne van Rétköz-Szakállas, de nem szerepel benne Ímely.⁵⁸ Ugyan ezt a listát Perlakira hivatkozva újra közölte Szentkúty Kiss Károly, ám az övében Izsa is szerepel.⁵⁹

A következő egyházközségi lista, amely tartalmazza az egyházmegye egyházközségeit, egy 1712-es egyházmegyei lelkészi javadalmi lista,⁶⁰ amely nemcsak az 1712-es évet, hanem visszamenőleg az 1654-es évet is magába foglalja. Az 1654-es összeírás szerint a következő gyülekezetek tartoztak a Komáromi Egyházmegyéhez: „Megyerics, Aranyos, Ekel, Nagykeszi,⁶¹Tany, Füss,⁶² Csicsó, Nagymegyer, Thuriszakállas, Ekecs, Apácaszakállas, Radvány, Alistál, Padány, Bálványszakállas, Szerdahely,⁶³ Patony, Somorja, Réte, Patas, Szap, Martos, Imó, Bagota, Szentpéter, Madar, Bátorkeszi, Búcs, Kisújfalu, Mocs, Radvány, Pat, Izsa, Marcelháza, Hetény, Perbete, Bajcs, Anyala”.⁶⁴

1727. február 20-án Valesius esperes kiadta a *Currense*-t, amelyben a következő egyházközségek szerepeltek: „Aranyos, Megyerics, Ekel, Nemesócsa, Thuriszakállas, Nagymegyer, Ekecs, Apácaszakállas, Alistál, Hodos, Réte, Nagykeszi, Kolosnéma, Füss, Csilizradvány, Szap, Patas, Martos, Hetény, Marcelháza, Madar, Perbete, Bátorkeszi, Kisújfalu, Búcs, Mocs, Dunaradvány”.⁶⁵ Egy 1732-es egyházkerületi összeírás szerint több egyházközséggel is kibővült a Komáromi Egyházmegye, s így a következő gyülekezeteket foglalta magába: „Alis-

49 Izsap, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 139.

50 Ásványkő, Ronka, mint leányegyház. Ásványkő, Ronka, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 139.

51 Nagytany, Nemesócsa, Márokháza, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 139.

52 Kiskeszi, Érseklél, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 140.

53 Lak, Szilas, Felsőgellér, Alsógellér, Várbogya, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 140.

54 Keszegfalu, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 141.

55 Izsa, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 141.

56 Ógyalla mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 142.

57 Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 139–143.

58 THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. I. kötet. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1998, 509–510.

59 SZ. KISS Károly: *Monográfiái*... 13–14.

60 Ezt a listát Magyar Páter püspök számára Tatai János nemesócsai lelkész állította össze 1712-ben. KÖBLÖS József, KRÁNYI Zsolt (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai i. 1526–1760*. Második, javított és bővített, Pápai Református Gyűjtemények Pápa, 2022. 124. Kizárólag online kiadás https://leveltar.dretgy.hu/files/Prédikatori_és_rektori_adattár_I/A_Dunántúli_Református_Egyházkerület_prédikátorai_és_rektorai_I-1526-1760.

61 Érseklél, mint leányegyház Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 183.

62 Ásványkő, mint leányegyház. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 185.

63 Leányegyházak: Hodos, Nagy Abony, Kis vagy Sík Abony, Nagy-Udvarnok, Kis-Udvarnok, Éthe, Tőkés, Pódafa, Albár, Hegy. Ld. KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 193–194.

64 KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 178–204.

65 KÚR Géza: A Komáromi... i.m. 262.

tál, Apácaszakállas, Aranyos, Csilizradvány, Deáki, Dunaradvány, Ekecs, Felső és Alsógellér, Bogy, Füss, Hodos Kamocsa, Kisújfalu, Lak- vagy Turiszakállas, Madar, Ekel, Megyerics, Nagykeszi, Néma, Nagymegyer, Ócsa, Perbete, Szap, Patas, Réte, Martos, Mocs.”⁶⁶

1753–56-ban a teljes Dunántúli Egyházkerület gyülekezeteit összeírták egyházmegyék szerint, és ekkor a Komáromi Egyházmegyéhez a következő gyülekezetek tartoztak: „Radvány, Szap, Patas, Megyerics, Aranyos, Ekel, Oltsa, Nagykeszi, Néma, Thuryszakállas, Apáca Szakállas, Réthe, Martos, Madar, Radvány, Hetény, Kisújfalu, Bátorkeszi, Bucsú, Mots, Hodos, Alistál, Füss, Ekets, Perbete, Marcelháza.”⁶⁷

Az 1881-es egyházkerületi jelentés szerint a Komáromi Egyházmegyében 46 anya, 10 társ, 6 leány és 55 fiókegyházközség volt.⁶⁸

1829-ben Tóth János jegyző *A Canonica Visitatio Protocollum*ából készített tabellája szerint a következő gyülekezetek tartoztak az egyházmegyéhez: „Alistál,⁶⁹ Aranyos,⁷⁰ Búts, Csicsó, Deáki,⁷¹ Ekel, Ekets, Farkasd, Gellér Felső,⁷² Gyalla Ó,⁷³ Hetény,⁷⁴ Hodos,⁷⁵ Kamotsa, Keszi Bátor, Keszi Nagy, Komárom,⁷⁶ Kulcsod, Lak,⁷⁷ Mad,⁷⁸ Madar, Mánya, Kis,⁷⁹ Martos,⁸⁰ Megyer Nagy,⁸¹ Megyerts, Mots, Negyed, Néma Kolos, Óltsa Nemes, Padány,⁸² Patas, Perbete,⁸³ Radvány Csiliz, Radvány Duna,⁸⁴ Réthe,⁸⁵ Samarja,⁸⁶ Sigárd, Soók,⁸⁷ Szakállas Apáztza, Szap,⁸⁸ Szent Péter, Szöllős Alsó,⁸⁹ Nagy Tany, Újfalu Kis, Jóká Kis.”⁹⁰

66 THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. II. kötet. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1998, 343–344.
67 KÚR Géza: *A Komáromi...* i.m. 272–273.

68 VÁLYI Lajos: *A dunántúli helv. hitv. egyházkerület 1881 évi június hó 12. s több napján, Pápán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. Pápa, 1881, 19.

69 Tőnye, Filistál mint leányegyház. KONCSOL László (szerk.): *Egyházlátogatások és közgyűlések. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatiói és közgyűlései (1827–1832)*. Kalligram, Pozsony, 2008, 52.

70 Nagy Léél, Fel Aranyos, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 52.

71 Felső Szele, Alsó Szele Nagy Kajal, Galántha, Vág Vetse, Galgótz mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 52.

72 Alsó Gellér, Bogy mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 52.

73 Bagota mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 52.

74 Izsza mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 52.

75 Nagy Abony, Sík Abony, Bögöl Paton, Diós Paton, Kis Udvarnok, Förgő Paton, Szerdahely, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 52.

76 Újszóny mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

77 Thuri Szakallos, Szilas, Rét Szakallos mint leányegyház. KONCSOL: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

78 Al Báár, Podafa, Töbör Ithe, Bene Ithe, Balásfa mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

79 Sz. Mihály Úr, Valkháza, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

80 Imely, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

81 Isap, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

82 Bögöl, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

83 Csúz, Udvard, Kóltha, Csehi, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54.

84 Sitvató, Virth, Martzellháza, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 54, 56.

85 Vízkelet, Boldogfa, Péntek Súr, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 56.

86 Bé Vata, Bútsúháza, Gomba, Gantsháza, Királyfia, Nagy Páka, Benke Paton, Csécs Paton, Lögér Paton, Elő Paton, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 56.

87 Szelőztén, Tornotz, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 56.

88 Nyárad, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 56.

89 Ürmény, Mártonfa, Nyitra, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 56.

90 Magyar Borsa, Hegy Súr, mint leányegyház. KONCSOL László: *Egyházlátogatások 1827–1832...* i.m. 56.

Az 1830/31-es canonica vizitáció jegyzőkönyvében a következő gyülekezetek szerepelnek: „Alistál, Tönye, Aranyos, Búts, Csitsó, Csúz (fília), Deáki, Ekel, Ekets, Farkasd, Gellér, Bogya, Gyalla, Hetény, Hodos, Imely(fília), Izsa(fília), Izsap(fília), Kamotsa, Keszi Bátor, Kesz Nagy, Komárom, Kultsod, Lak Szakállos, Mad, Madar, Mánya Kis, Martos, Martzelháza, Megyer Nagy, Megyerts, Mots, Negyed, Néma, Oltsa Nemes, Padány, Patas, Patony (fília), Perbete, Radvány Cziliz, Radvány Duna, Rthe, Samarja Sigárd, Sook, Szakállos Apátza, Szap, Szent Péter, Szöllös Alsó, Tany Kis Ujj falú, Jóka.”⁹¹ Az 1836-os⁹² és az 1839/40-es⁹³ egyházlátogatási jegyzőkönyv ugyanezeket az egyházközségeket jegyzi. A 19. század második feléből csak az 1881-es egyházkerületi jelentés ad számot a Komáromi Egyházmegye gyülekezeteiről, mely szerint 46 anya, 10 társ, 6 leány és 55 fiókegyházközség volt.⁹⁴ A következő évtizedekben ez nem is változott, így a Komáromi Egyházmegyéhez 1918-ban az 1917-es számadás és az 1918-as költségvetés alapján 57 egyházközség tartozott, 47 anyaegyházközség, 3 missziós és 7 leányegyház.⁹⁵

91 KONCSOL László: Egyházlátogatások 1827–1832... i.m. 221.

92 KONCSOL László (szerk.): *Egyházlátogatások és közgyűlések. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatiói és közgyűlései (1833–1838)*. Kalligram, Pozsony, 2009, 105.

93 KONCSOL László: Egyházlátogatások és közgyűlések... i.m. 35.

94 VÁLYI Lajos: *Jegyzőkönyv 1881...* i.m. 19.

95 Alistál, Alsószöllös, Apácaszakállas, Bátorkeszi, Búcs, Csallóköz-aranyos, Csicsó, Kolozsnéma, Csilizradvány, Csilizpatas, Csúz, Komáromcsehi, Deáki, Diósförgepatony, Benkepatony, Dunamocs, Dunaradvány, Ekecs, Ekel, Felsőgellér, Hetény, Jóka, Kamocsa, Kismánya, Kisújfalu, Komárom, Izsa, Komáromszentpéter, Kulcsod, Lakszakállas, Madar, Magyarsók, Marcelháza, Martos, Imely, Nagykeszi, Nagymad, Megyerics, Nagymegyer, Izsap, Negyed, Nemesdodos, Nemesócsa, Nyitra, Ógyalla, Bagota, Padány, Perbete, Udvard, Pozsony, Réte, Ruttká, Somorja, Szap, Tany, Vágfarkasd, Zsigárd.

2. Átmenet a Magyarországi Református Egyház szétszakadásából a szlovenszkói református egyház önszerveződésébe

Néhány gondolat erejéig érdemes néhány szót szólni a magyar református egyház 1920 előtti állapotáról, hogy jobban megértsük annak a kialakult helyzetnek a bizonytalanságát, amely miatt ezt az időszakot átmeneti éveknek nevezzük. A kárpát-medencei reformátusság elmúlt kétszáz évnyi történetének egy legfontosabb momentuma az 1881. október 31-én megnyitott debreceni alkotmányozó zsinat. Az itt megfogalmazott és elfogadott egyházalkotmány alapján létrehozták az egységes igazgatású református egyház kerületeit. Ekkor jött létre a Dunántúli, Dunamelléki, Tiszáninneni, Tiszántúli és az Erdélyi Egyházkerület. Az így létrehozott egyház az úgynevezett zsinat-presbiteri elv alapján irányította önmagát. Az egyházközségek egyházmegyékbe tagozódtak, az egyházmegyék pedig az öt egyházkerület egyikébe. Ezt a fennálló rendszert érte az 1918–1919-es birodalmi összeomlás.

A szlovenszkói református egyház létrehozását inkább egy hosszú folyamatként érdemes értelmezni, amely több meghatározó momentum láncolata, mintsem egy meghatározható esemény tényleges időpontja. Az 1923-as lévai alkotmányozó zsinat időpontját lehet kezdőpontnak tekinteni, mint az új egyház létrejötte, de úgy is lehet rá tekinteni, mint ami lezárja az átmeneti éveket.

Már a kezdet meghatározása is kérdéses lehet, hiszen önmagában Csehszlovákia határainak kijelölése sem jelentette az új, „csehszlovákiai egyházak” azonnali létrejöttét. Továbbá felmerül a kérdés, hogy az önszerveződés milyen mértékben indult meg külső nyomás hatására – ez alatt az államhatalom nyomása értendő –, illetve milyen mértékben volt jelen az az egyházon belüli belső kényszer, amely rövid időn belül érzékelte a kialakult helyzet tarthatatlanságát.

Nem állunk messze az igazságtól, hogy ha a mellett tesszük le a voksunkat, miszerint mind a külső és belső kényszer együttesen hozzájárult az önállósodás létrejöttéhez.

A Csehszlovák Köztársaság megalakulása következtében a Dunántúli, a Dunamelléki, a Tiszáninneni és a Tiszántúli Egyházkerületek északi részeiből több egyházmegyét vagy teljes egészében vagy részben elvágták a Magyarországi Református Keresztyén Egyháztól. A véglegesen megállapított országhatárok következtében összesen 287 anyaegyházközség került csehszlovák fennhatóság alá. A Dunántúli Református Egyházkerület Komáromi Egyházmegyéjének 48 anyaegyházközségét, a Barsi Egyházmegyét pedig 29 anyaegyházközséggel teljesen elcsatolták. (Csupán néhány leányegyház és filia maradt Magyarországon, mint pl.: Szöny.) A Drégelypalánki Egyházmegye északi részéből két egyházközség, Losonc és Ipolypásztó került át. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Gömöri Egyházmegyéjének 45 egyházközségéből 35, a Tornai Egyházmegye 15 egyházközségéből 8, az Abaúji Egyházmegye 72 egyházközségéből 20, a 62 egyházközségből álló Alsó-Zemplénből 11, a 29

egyházközségből álló Felső-Zempléni Egyházmegye teljes egészében – Sátoraljaújhely kivételével –, a 39 egyházközséget számláló Ungi Egyházmegye – Záhony kivételével – szintén teljesen. Az Ungi Egyházmegye végül kettévált, egy Szlovenszkói Ungi és Kárpátaljai Ungi Egyházmegyére. A Tiszántúli Református Egyházkerület 64 egyházközségből álló Beregi Egyházmegyéjéből 43 egyházközség, a Máramaros-Ugoc sai Egyházmegye 32 egyházközségből 25 egyházközség Csehszlovákiához került.⁹⁶ A Tiszántúlról Csehszlovákiához került egyházmegyékből alakult meg a Szlovenszkói Kárpátaljai Egyházkerület.

Csehszlovákia megalakulásakor a református egyházhoz az egyházmegyei területek mellett az ezekhez tartozó hívek szintén átkerültek. Az 1919-es állami összeíráskor 143 807 hívő tartozott. Ez a szám a két háború közötti időszakban keveset változott, 1921-ben 144 549 fő, 1930-ban pedig 145 829-en vallották magukat reformátusnak, és ez utóbbi évben a reformátusok Szlovákia teljes lakosságának a 4,38%-át tették ki.⁹⁷

Ennek a lévai zsinatig tartó néhány évnek a legfontosabb kérdés az volt, hogy mit tehet ebben a háború utáni zavaros helyzetben újonnan létrehozott államban, az egyik napról a másikra kettős kisebbségbe került egyház. A kezdeti bénultságot fokozta, hogy az egyházkerületek központjai Magyarországon voltak és ezáltal nem jutottak hozzá az állami juttatásokhoz, sem az egyház javára tett alapítványok bevételeihez. Az első hónapokban, sőt közel egy évig nem kezdenek tárgyalásokba a csehszlovák állam vezetőivel. Az első ismert és az egyházi vezetéstől érkező hivatalosnak mondható reakció Révész Kálmán püspöktől való. Sokan úgy vélték, hogy az egyház a kialakult helyzet zavaros volta miatt egyelőre nem indít komolyabb tárgyalásokat az új állam vezetésével, hanem kivár, remélve, hogy ez amolyan átmeneti állapot, és sikerül olyan eredményt elérni, amely alapján az elszakadt egyháztestek egyházi szervezet tekintetében továbbra is a magyar egyetemes egyházhoz fognak tartozni.

Eközben az újonnan kikiáltott állam azonnal nekiállt önmaga szabályozásához szükséges jogi keretek összeállításához, amely az egyházakkal, egyházakhoz való viszonyt is rendezte. Csehszlovákia és a református egyház viszonyát az 1918. évi 11. számú törvény (X.28.) 2. §-a szabályozta, amelyben az állam ideiglenesen elfogadta a magyar állam és a református egyházközségek közötti, az 1904-es zsinati rendezés alapján kialakított jogviszonyt. Ám ezeknek a törvényeknek az értelmezésével rendszeresen visszaéltek vagy egyszerűen nem vették figyelembe (ez utóbbira főként az iskolaügy területén voltak példák).

96 CSOMÁR Zoltán: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története: 1918–1938*. Ungvár, M. Kir. Állami Nyomda. 1940. 5.

97 SIMON Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhez (1918–1938)*. Komárom, Selye János Egyetem, 2019.

3. Az egyházmegye helyzete 1918 novemberétől 1923 áprilisáig

A címben szereplő ötéves időintervallumot tekinthetjük az átmenet éveinek. Ez egy ropant érdekes és igen tanulságos időszak az elkövetkező nemzedékek számára, ahonnan kikerülnek majd az egyház következő vezetői. Már csak abból kifolyólag is, mert az évtizedekre való előrelátás és előre gondolkodás sokkal fontosabb, – még akkor is, ha ez sokáig vesztes mérleget mutat –, mint a legkényelmesebbnek tartott megoldás választása. Ezekben az években olyan, számunkra már felfoghatatlan változások történetek, amelyekkel a kor szak embere sem tudott igazán mit kezdeni, csupán igyekezett azt elfogadni és alkalmazkodni hozzá, hogy a mindennapok, az adott viszonyok között a lehető legelviselhetőbbek legyenek. Az Egyetemes Egyház az egyházkerületek és az egyházmegyéek egyik alapkérdése az volt, hogy az új államban kell-e, szabad-e, szükséges-e új, addig soha nem létezett egyházat létrehozni. Ekkor az önszerveződést merőben elutasító álláspont volt az az irányelv, amely meghatározta a kisebbségben maradt reformátusság előjáróinak gondolkodását. Alapvetően az 1918–1919-es évben végbement csehszlovák megszállást is csak átmeneti állapotnak tekintették. Ezen túlmenően a magyarországi helyzet megszilárdítását, a háború előtti állapot visszaállítását várták. A trianoni döntésig, illetve annak a magyar országgyűlés általi törvénybe iktatásáig ez a revízió volt az egyetlen alternatíva. Ebben, a minden előzményt nélkülöző új helyzetben az önszerveződés egy hősies küldetéstudattal is összekapcsolódott, amely az ellenreformáció üldöztetéstörténetéből merítve a hithez való ragaszkodást összekapcsolta, kibővítette a magyar nemzeti megmaradással.

A következőkben sorra vesszük, hogy milyen egymással szorosan összefüggő folyamatok során bontakozott ki előbb az önszerveződés teljes elutasítása. Majd megvizsgáljuk, hogy a teljes elutasításból hogyan lesz alternatíva a kényszerű önszerveződés, milyen köz- és egyházpolitikai események vezetnek az önállósodás, mint választható út és megoldás az egyház számára, mint leginkább a fenntartható állapot. Az átmeneti évek egyik legjellegzetesebb kérdése, hogy milyen stratégiákat dolgoztak ki az egyházkerületek és egyházmegyéek vezetői a trianoni döntés után kisebbségben maradt reformátusság számára az önszerveződés tekintetében.

Az egyházmegye 1918 és 1923 között eltelt öt évét be lehet illeszteni az általánosan elfogadott egyháztörténeti korszakolásokba, ugyanis az Egyetemes Egyházi szinten az átmeneti korszak az 1923-as lévai zsinattal ér véget, ahol új alkotmányt és törvényeket írtak és fogadtak el, valamint új egyházi tisztségviselőket is választottak. Az átmeneti korszak lezárásának az 1923-as egyházmegyei választásokat tekinthetjük, ekkor teljesen új vezetőség vette át az egyházmegye irányítását. Persze ekkor még valódi generáció váltás még nem történt meg, az új vezetők gondolkodásukban és egyházpolitikájukban a korábbi vezetőség szellemiségét képviselték.

3.1. Az önszerveződés felé vezető átmeneti évek zűrzavaros mindennapjainak dilemmái

Az első világháborút követő másfél-két év zűrzavaros időszak volt nemcsak az egyházmegye, az egyházkerület, hanem az egész magyar reformátusság számára is. Ezt egyrészt az államhatárok bizonytalansága okozta, de közrejátszott az is, hogy Csehszlovákiában 1919-ben – amikor a Tanácsköztársaság északi hadjárata idején bevonultak a magyar csapatok – a csehek statáriumot hirdettek ki, majd június 5-én katonai diktatúrát vezettek be, amely egészen 1920 tavaszáig, az első parlamenti választásokig tartott. Ezt az időszakot a nemzeti diktatúra időszakának nevezzük.⁹⁸ Az 1918. október 28-át követő események közvetve és közvetlenül is befolyásolták az egyházmegye életét. A területén lévő városok és községek Csehszlovákiához történő csatolása 1918 decembere és 1919 januárja között katonai erővel történt. 1918 novemberében a csehek elkezdték átvenni a közigazgatást a Csehszlovákiának tekintett területeken. Ezekről az eseményekről részletes képet fest le Fövenyessy Pál ruttkai missziós lelkész, aki folyamatosan az események középpontjában volt, és leveleiben részletesen beszámol a megszállókról és a lakosság reakciójáról. „Minthogy minden nap úgyszólván el lehetünk készülve arra, hogy a csehek megszállják a határszéli megyéinket / Csacáról tegnap este már jött a hír, hogy a határrendőrséget cseh karhatalom lefegyverezte s megszállta a vasutat/, vagy a tótok a közigazgatási és állami intézményeket tulajdonukba véve politikai zavargások támadnak és híveimnek, – köztük nekem is – menekülnie kell, avagy hivatalosan kiutasítottunk. [...]”⁹⁹ Amire számítottam, be is következett. November 12-ikén délelőtt 10 órakor Zsolna felől elő és oldalórsökkel kísért vonaton, gyáva módon bekullogott a csehek megszálló csapata Ruttkára. Az állomáson a turócszentmártoni tót vezérek, Sellyből a luth. kollégám és a házigazdám nagy zsiviózó deputációban fogadták őket. Fel voltak kokárdázva, az ev. templomra is felkerült a tót zászló, soha annyi szlovák szót nem hallottam itt, amióta Ruttkán vagyok, mint most egyszerre. A híres prágai és annyiszor megtizedelt és feloszlott 28-ik gyalogezred vitézei voltak a megszállók. Lefoglalták azonnal a postát, vasutat, megkezdődött a rablás, fosztogatás, amit csak találtak valahol, vittek. Mi csak néztük tétlenül, elkeseredve, biztattam a magyarjaimat, hogy legyenek türelemmel, nem fog ez sokáig tartani, majd jönnek a mi honvédjeink. Úgy is volt. Szerdán nov. 15. délelőtt Rózsahegyre próbáltak átrendelni a csehek, Kralovácnál azonban összelőtték a mieink a vonatjukat, egyedül a századosuk jött belőlük vissza bepólyált fejjel. Csütörtökön azután Nagysurányánál beásták magukat a csehek, így várták a kassai és iglói katonákat, akik páncélvonattal jöttek. Pénteken egész délelőtt hallottuk Surány felől az ágyúdörgést, Ruttkán a csehek sürögtek-forogtak, látszott rajtuk, hogy nagyon meleg alattuk a talaj. Ugyanaznap este /15-ikén/ fél hatkor egyszerre csak berontottak Turócszentmárton felől a besztercebá-

98 SIMON Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008, 26.

99 Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MRE ZSL) 2a. 305. 102., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula szürke könyve. Adattár az 1918–1938 években cseh megszállás alatt élő felvidéki református egyház történetének megírásához*. Calvin J. Teológiai Akadémia Komárom, 2022. 94–95.

nyai és losonci honvédek, ropogott a puska, gépfegyver Ruttká utcáin, a főtéren, a pályaudvarokon, potyogtak, menekültek a csehek, jó csomót összefogdostak, tiszta lett tőlük a város. Hála érte a jó Istennek!

Bizony nehéz izgalmas hetek voltak ezek. De ma már nyugodtabban vagyunk. Árva híveim mind szélnek futottak, mert ott életveszély fenyegetett minden magyart. Árvába a lengyelek vonultak be és romboló rabló falusi bandák garázdálkodtak. Itt Ruttkán csak egy üzletet fosztottak ki, a munkástanács rendkívüli eréllyel s ügyességgel elejét vette minden kavarodásnak, bajnak. Amott nagyobb felfordulások voltak a falukon, főleg Trencsén megyében, ahol valóságos vérfürdőket rendeztek a tótok. Turócbán csend volt aránylag, rablás volt itt-ott, de nem gyilkoltak. A magyar szó azonban haragot vált ki sok helyen. Turócszentmártonban minden tót lett, a magyar felírásokat letépték, mindenütt szlovák zászló leng, szlovák kokárda minden keblen. – Szegény meggyötört híveim sírva nézték ezt a változást. – Ruttká ellenben tartja magát a magyar virtus mellett, leszámítva a kisebbségben levő pánszláv elemet. Itt főleg a csehek távozása óta tüntetnek a magyarok magyar voltukkal, sőt a cseh uralom alatt is tüntetőleg hangoztatták a magyar szót a cseh fülek hallatára. Hiába a magyarnak nincsen párja kerek e világon! Ha a cseh banda még egy napig itt maradt volna, maga a magyar lakosság verte volna szét. Olyan izzó volt már a hangulat.

A helybeli evangélikus egyház többségben levő magyar része elszakadási mozgalmat indított a pap, áruló, cseh-barát érzelmei miatt. A mag, amit én régtől fogva próbálgattam elhinteni köztük, úgy látszik, gyökérezésnek kezd indulni s jó lenne, ha régen ápolt tervem megvalósulhatna. Ha az ott lévő 100–120 magyar ev. lélek velünk csatlakozott egyházat alkotna, virágzó, hatalmas gyülekezet lennénk. Kíváncsi vagyok az eredményre. Most forr a dolog, hamarosan eldől, mert hallani sem akarnak a tót templomról és a tót prédikációról. Szóval minden tekintetben izgalmas napjaim vannak. Politikailag is most szervezem az intelligenciát, a középosztályt a fejmunkások szövetségében, amelynek elnökévé választottak, hiába az új Magyarországnak szüksége van ránk és erős, munkás középosztályt szeretnék toborozni számára, amihez első kellék, hogy existenciánkat megvédjük, jogainkat kivívjuk. Csak a külpolitikai viszonyok romba ne döntsenek azután mindent itt. [...]”¹⁰⁰ „Napról-napra, óráról-órára változnak az események. Tegnap még szép tervekkel, reménységgel néztünk a világ, a jövő nehézségei elé és, ma már újból zavar, s ki tudja – holnapig micsoda káosz alakul ki. Zsolnán, Ruttkán éjjel-nappal csomagolunk, hordják ész nélkül a bútort az állomásra, a vagonokba. Fut mindenki. Úgyszólván, az ujjaimon számlálhatom meg az itt maradt magyar ref. családokat. Kijelentették, hogy soha többé vissza nem jönnek ide. – Viszi, biztosítja mindenki a családját, ingóságát, mert a csehek a 15-iki csetepaté és szégyenletes futás miatt Zsolnát és Ruttkát megfenyegették, hogy ha visszajönnek, egy magyar vasutast sem hagynak életben. Mi is becsomagolva tartjuk készenlétben az apróságainkat, hogy ha szükség lesz, anyósomat és feleségemet vasútra ültethessem. Én majd csak a szolgálattelvő vasutasokkal, katonákkal szándékozom az utolsó vonatra felugrani, ha muszáj. A hangulat nagyon nyomott, a tótság fel van izgatva a magyar szó tilos, vagy legalább is zsebre nem vághatja az ember, amit kap érte. Ismételten kérem szépen Nagytiszte-

100 MRE ZSL, 2a. 305. 108., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 99–100.

letű Esperes Urat kegyeskedjék Püspök Úr őméltóságával karöltve számomra valami állást szerezni, illetőleg egy közelebb megüresedő eklézsiába bejuttatni.”¹⁰¹ „Mély tisztelettel van szerencsém jelenteni Főtiszteletűségednek, hogy december 7.-ikén Ruttká cseh megszállás alá került, miután a menekülők ezrei itt hagyták otthonainkat, holott az eltávozásra, a rettegésre feltétlenül sem ok, sem szükség nem volt, mert a megszállás incidens nélkül, simán ment végbe. Senkinek sem volt bántódása, a közbiztonságért a vezető körök teljes garanciát vállaltak. Családommal együtt helyemen maradtam és várom a fejleményeket.

Egyháztagjaim családjai, a nők és gyermekek mind elköltözködtek úgyszólván, csak a férfiak vannak itt, minthogy hivataluk köti őket még, de ezek is alig várják azt a napot, hogy vagy nyugdíjaztatás, vagy elhelyezés folytán távozhassanak mielőbb. Itt egy szál magyar ember nem fog többé maradni. Lehetetlenné vált az élet itt.

Dobszó útján hirdették ki, hogy a magyar szó tilos, csak németül és tótul lehet beszélni, ha valaki csak kiejt magyar szót, majd felnyársalják az embert, pedig Ruttká lakossága túlnyomó részben magyar, s ilyen szégyen ért bennünket! Nekem is tegnap majdnem összetűzésem támadt egy gyerkőc cseh tiszttel, aki – mivel magyarul kértem az állomáson újságot – rám támadt a legcsúnyábbul, de hát nem annyira a magam, mint inkább híveim érdekében el kellett hallgatnom és túrtam. Errefelé már nincs javunk, bujkálunk és némán kesergünk és imádkozunk az Úr szent segedelméért, hogy segítsen el vissza a magyarok közé minket.

Az iskolában növendékeim már nem igen vannak, a vasúti közlekedés is oly rossz, hogy mozdulni sem tudok, istentiszteleteket a vidéken nem tarthatok, mert nem adnak helyiséget hozzá, de meg már hallgatóm sem lenne. Csak úgy lógunk, tehetetlenül, megbénítva. Bizony nem nagyon van értelme már az ittlétemnek. De hát túrók, ameddig lehet, más nem is tudok tenni, hová menjek! A magam részére sincs hely nemhogy keservesen szerzett bútoraimat tudnám elhelyezni. Nagyon aggaszt továbbá bennünket magyarokat a megélhetés is, már egy csepp ennivalónk sincs, sem kenyérünk, nincs liszt, nincs főzelékféle, itt nem terem, hozni nem hoznak, még csak vásárolni sem lehet más vidéken. Próbálkoztunk Kassáról szállítani egy kis élelmet, a hatóság azonban nem engedte elszállítani, mert azt mondják: „a cseheknek ők nem adnak.” A cseheknek pedig maguknak sincs, hogyan gondoskodhatnának ők a lakosság élelmezéséről! Mi tehát itt magyarok senki fiai lettünk. S azt hiszem, talán az éhség fog bennünket innen elhajtani inkább mint az erőszak.” [...] ¹⁰²

Miután Fövenyessy helyzete kilátástalanná vált, kénytelen volt elhagyni Ruttkát. Tóth Kálmán esperes a missziós egyház gondozását 1918. október 7-től kezdve Sedivy László nyitrai lelkészre bízta. ¹⁰³

A csonka református egyház berkeiben az 1919-es év is várakozással telt, miközben a csehszlovák légiók folyamatosan foglalták el a kijelölt területeket. A megszállásban részt vevő csapatok az olaszországi frontról visszatérő, olasz tisztek által vezetett csehszlovák légiók voltak, amelyek elfoglalták a nagyhatalmak által kijelölt demarkációs vonalat. A későbbi Szlovéniai Dunáninnen Református Egyházkerület területén fegyveres ellenállás

101 MRE ZSL, 2a. 305. 110., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 100–101.

102 MRE ZSL, 2a. 305. 111., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 101–102.

103 MRE ZSL, 2a. 305. 115., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 105.

is kialakult, mégpedig Érsekújvár környékén és Deákin és Pereden, ahol a helyi nemzetőrök megpróbálták feltartóztatni a légiókat.¹⁰⁴ Komáromot 1919. január 10-én szállta meg a légió 39. ezrede, Macaluso Egidio ezredes vezetésével, ám a Dunát nem lépték át, így nemcsak a megyét, de a várost is kettéosztották.¹⁰⁵ A határok lezárása után az egyházmegye megszállt részein lévő egyházközségek kapcsolata teljesen megszakadt a Dunántúli Egyházkerülettel, amelynek nagyobb része Magyarország területén maradt. Mivel a kerület püspöki hivatala ekkor Komáromban volt, Németh István püspök, a püspöki titkár, Győry Elemér, valamint Vargha Sándor lelkész felkeresték a megszálló csapatok parancsnokát, hogy a Dunántúli Egyházkerület igazgatásának feltételeiről tájékoztatást kapjanak. Az ezredes nem engedélyezte, hogy a megszállt Komáromból látogassák a Duna magyarországi (jobb) oldalán levő egyházközségeket, csakis a csehszlovák légiók által megszállt területen levőket.¹⁰⁶

Az ország más területein sem volt jobb a helyzet. Olyan keleti egyházmegyékben, mint a Beregi Református Egyházmegye, 1919. évi április 3-ára tervezett közgyűlését Bertók Béla halasztotta el, mert a megszállás annyira bizonytalan állapotot eredményezett, hogy nem tartotta szerencsésnek bármiféle gyűlés összehívását. Biky Ferenc a Máramaros-Ugocsa egyházmegye esperesének jelentéséből tudni, hogy „a román előnyomulás következtében már 1918 év őszén Máramaros vármegyében, nevezetesen a nagybocskói egész misszió, a máramarosszigeti és hosszúmezei egyházak idegen uralom alá kerültek. A múlt év tavaszán pedig, április hónapban a dolhai, salánki, feketepataki, verbőci, tiszakeresztúri egyházak kivételével az egyházmegye többi egyházközségét szintén a románok szállották meg. A túlatizsai, és tizáninnyi községek élete közt, bár mindkét járásban románok uralkodtak, észrevehető különbség mutatkozott. A tizáninnyi részt nem mindig ismerte el a román kormány román területnek; a pénzt le nem bélyegezte, mint tizántúl stb. – A dolhai, salánki, feketepataki, verbőci és tiszakeresztúri községekben csehszlovákok telepedtek meg. Ilyen volt a helyzet az egyházmegye területén a múlt hó 27-ig, mikor is a tizántúli egyházközségek csehszlovák uralom alá kerültek, mely Máramarosban napról napra tovább-tovább terjed.”¹⁰⁷ A kialakult politikai körülmények miatt még az esperesi tisztségről való lemondását is benyújtotta, de nem olyan, aki a tisztségét átvegye.¹⁰⁸ Ezt nehezítette a Tanácsköztársaság északi hadjárata, amely érzékenyen érintette a Csehszlovákia területén lévő egyházmegyéket is. Kassán Hennoque francia tábornok halálos áldozatokat követelő diktatórikus uralma alatt Mutňanský polgármester a tábornok parancsára 1919. július 14-én, a Bastille lerombolása emléknapiján díszistentiszteletet tartott a „Szlovenszkón elesett cseh-szlovák hősök lelki üdvéért és Kassa város felszabadulásának az örömére.”¹⁰⁹

104 SIMON Attila: A Csehszlovákiához került felvidéki magyarok (1918–1921). In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 36–37.

105 Csehszlovákia katonai megszállása. <https://netkonyvek.hu/kecskes-laszlo-komarom-az-erodok-varosa-pdf/> Letöltés ideje: 2024. december 22.

106 *Komáromi Lapok*, 1919. 40. évf., 3. sz., 3.

107 MRE ZSL, 2a. 305. 108., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula... i.m.* 96.

108 PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Kiadó: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. Budapest, 1994. 68.

109 SZABÓ Lajos: *Kassai Kálvinista Krónika 1644–1944*. Kassa, 1944. 238.

A Magyar Tanácsköztársaság időszaka és tevékenysége érzékenyen érintette a Komáromi Egyházmegyét is, mégpedig az északi hadjárat¹¹⁰ által. Sikerült felkutatni egy-két levelet, amelyekből egy szemvillanásnyira betekintheünk ezeknek a napoknak az eseményeibe. A legkorábbi feljegyzés Pap Árpád Illaván szolgáló börtön-lelkész elbeszélése. Mint írta, Illaván 1918. november 5-én kezdődtek el a zavargások, fosztogatások. „Először csak a zsidók ellen, majd nyíltan hangoztatták, hogy a magyaroknak ott nincs semmi helyük, maga a községi bíró is megmondta, hogy az utcán ne tessen magyarul beszélni.” A lelkész a kialakult helyzetet válságosnak értékelte, így családjával november 12-én mindenüket hátrahagyva hazamentek Vágfarkasdra. November 21-én még visszatért volna elhozni a maradék holmit, ám erre már nem volt lehetősége.¹¹¹

Perbetén a lelkész arról számolt be az esperesnek, hogy éjszakánként az általa vörös gárda tagjainak nevezett emberek lövöldöztek és robbantgattak, december 25-én három zsidó kocsmárost fosztottak ki, és a pincében raktározott alkoholt elfogyasztva garázdálkodtak. Azt is hozzáteszi, hogy épp akkor, amikor a levelet írta, a szemben lévő kocsmából, amelynek tulajdonosa az elmúlt éjjel elmenekült, fényes nappal hordják szét a készleteket nemtől, kortól függetlenül, és a helyi hatóságok semmit sem tesznek ennek megakadályozására. Állítása szerint a helyi vörös gárdát egy Pestről hazatért katona szervezte meg. A lelkész leírása alapján a gárda katolikusokból állt, és félőnek tartotta, hogy a református fiatalokat is be fogják szervezni¹¹²

A benkepatonyi preoráns¹¹³ tanító Szűcs Károly leírta, hogy 1919. január 7-én Szeliből tartott hazafelé, és Tallóson találkozott két századnyi cseh katonával, akik Pozsonyeperves felé, onnan pedig Tőketerebes irányába vették az irányt. Tallóson éjszakáztak, ahonnan másnap délelőtt bevonultak Dunaszerdahelyre, majd Nyárasdra. Dunaszerdahelyen maradt negyven cseh katona egy főhadnaggal, akik innen hajtányon indultak Pozsony felé, hogy átvegyék a vasútállomásokat, amelyeknek fontos stratégiai jelentőségük volt. Szűcs megjegyezte, hogy a verekenyei híd fel volt robbantva, de azt mondták neki, hogy pár nap múlva helyrehozzák, és megindul a vasúti közlekedés Pozsony és Dunaszerdahely között.

Ezekben a napokban mentek ki a legionáriusok a falvakra, lefoglalni a postát és átvenni a közigazgatás irányítását. Mint azt a továbbiakban írta, a lakosság január 3-án elkezdte széthordani a dunaszerdahelyi fogolytábor barakkjait. Ezt a nemzetőrség 7-én megtiltotta, majd a maradék barakkok anyagát 200 és 1200 korona közötti értékben eladták. 9-én a

110 A Tanácsköztársaság hónapjai alatt a francia irányítás szerb, román és csehszlovák katonai intervenciót indított. A tanácskormány a 200 ezer fős magyar vörös hadsereg segítségével – Böhm Vilmos főparancsnok és Stromfeld Aurél vezérkari főnök vezetésével – 1919. május 20-án ellentámadást indított. Az északi hadjárat keretében visszafoglalták Érsekújvár–Nyitra–Léva–Zólyom–Kassa vonalát, és 1919. június 16-án kikiáltották Sároserperjesen a Szlovák Tanácsköztársaságot. Ezt követően Clemenceau francia miniszterelnök jegyzékére június 30-én elkezdődött a Vörös Hadsereg visszavonulása a jegyzékben megjelölt határok mögé. A Magyar Tanácsköztársaság északi hadjárata. <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/a-trianoni-bekeszerzodes-es-annak-hatasai/a-trianoni-bekeszerzodes-es-annak-hatasai-hadiesemenyek/az-eszaki-hadjarat-1919>. 2024.12.07.

111 Pap Árpád levele Tóth Kálmán esperesnek. Vágfarkasd 1918. 12.14. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Irodája mellett működő Központi Levéltár Komárom (továbbiakban SZRKE KL Komárom). Komáromi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban KEL), esperesi levelezés (a továbbiakban e.l.) 868/1918.

112 Végh Géza levele Tóth Kálmán esperesnek. Perbete 1918. 12.26. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 195/1918.

113 Preoráns tanító az a tanító, aki elláthatta a lelkész távollétében az istentiszteleti szolgálatot.

cseh parancsnokság megtiltotta a már megvett barakkok elszállítását. Szűcs még hozzátette, hogy az utóbbi napokban semmilyen postaforgalmat nem tapasztalt és újságot már négy napja nem látott, és hogy a vidéki fiatalság Győrbe távozott.¹¹⁴

Galambos László rétei lelkésznek a cseh ügyintézővel voltak gondjai, ugyanis a csehek lefoglalták a postát és a hivatalokat. A hivatalnokok csak szlovák nyelven kitöltött nyugta ellenében fizettek, már amikor fizettek, illetve az okmánybélyegek árát a nyugták összegéből vonták le.¹¹⁵ Egy másik esetet pedig Farkasdy Béla csilizpatasi lelkész írt le. A történet szerint a helybéli tanító két nappal hamarabb értesült arról, hogy január 3-tól megkezdődik a papírpénz felülbélyegzése, és gabonát vásárolt önmaga és mások számára. Ezután néhányan visszakövetelték a gabonát, és visszavitték a lebélyegezetlen pénzt. Az ezt követő szóváltásba néhány presbiter is bekapcsolódott, és egyikük menyé szemére vetette a tanítónak, hogy csak azért tartózkodott január 7-e és 11-e között Magyarországon, mint menekült, hogy felvehesse a 200 korona menekültsegélyt.¹¹⁶

A Tanácsköztársaság katonái dunamocsi lelkipásztort kirendelték lövészárkot ásni, a római katolikus lelkészt kivégezték,¹¹⁷ ám amikor meggyőződtek arról, hogy a református lelkészek nem élnek olyan fényűző életet, mint ahogy azt gondolták, kíméletesebb magatartást tanúsítottak velük szemben. Kisújfalun még bort is adtak pünkösdkor az úrvacsorához.¹¹⁸

3.2. Az első találkozások az új állam végrehajtó szervei és a református egyház között

A Tanácsköztársaság néhány hónapos fennállásával párhuzamosan az új Csehszlovák állam rohamtempóban alakította ki az önálló működéshez szükséges intézményrendszereket.

A csehszlovák állam folyamatosan szilárdította meg a hatalmát, így a Szlovák Teljhatalmú Minisztérium az egyházakkal is megállapodásra akart jutni. Vavro Šrobár teljhatalmú miniszter titkára Štefan Štunda – aki nemcsak református lelkész, de teológus korában még Révész Kálmán sárospataki diákja is volt – 1919. szeptember 4-én felkereste a püspököt Kassán, hogy közölje a teljhatalmú miniszter álláspontját a Csehszlovák Köztársaság és a református egyház viszonyáról. A kormány csak szóban ismerte el az egyház autonómiáját, valamint az egyházi és világi vezetők legitimitását, s hogy tiszteletben fogja tartani a ma-

114 Szűcs Kálmán levele Tóth Kálmán esperesnek. Benkepatony 1919. 01.10. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.

115 Galambos László levele Tóth Kálmán esperesnek. 1919. 01.21. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 25/1919.

116 Farkasdy Béla levele Tóth Kálmán esperesnek. Csilizpatas, 1919.03.11. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 114/1919.

117 1919. június 1-jén Dunamocson is megjelent a tanácsköztársaság terrorja. Bandl Ferenc parancsnokkal az élen különítményesek érkeztek a faluba, hogy megszervezzék a helyi tanács hatalmat. A különítményeseket a helyi családoknál szállásolták el, és ellátásukról úgy gondoskodtak, hogy rekvirálták a helyiek tulajdonát. Hamarosan a mocsai pusztán lefoglalták az egyházi birtok állatállományát, és a Dunához terelve, hajón vitték Budapest felé. A helybeli katolikus lelkipásztor, Trubinyi János szembeszállt a bolsevikokkal, ezért június 3-án feljelentették Bandl Ferencnél, aki elfogatta és kivégeztette mint ellenforradalmárt. A parancs után Halasi Ferenc debreceni lakatossegéd és Szabó Sándor a Duna-partra vitték, és ott egy akácára akasztották fel. A helyiek elmondása szerint egy parti csónak láncát használták. *Dunamocsi Hírnök*, 2013, 3. évf., 28. sz., 5.

118 VARGHA Sándor (szerk.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye 1920. október 26-án, 1921. január 26-án és 1921. november 29-én tartott gyűléseiről*. Komárom, 1923, 7.

gyar anyanyelvét, valamint folyósítja azokat a segélyeket, amelyek a magyar állam részéről a világháború előtt is ki voltak utalva. Mindezekért annyit kért cserébe, hogy szervezzék meg a Magyarországtól minden tekintetben független és önálló szlovenszkói református egyházat, a lelkészek tegyék le az hűségesküt a csehszlovák államnak.¹¹⁹ Révész Kálmán azt válaszolta, hogy a béke aláírásáig nem merülhet fel alternatívaként, hogy a Magyarországi Református Egyháztól elszakadjanak és a hűségfogadalmat semmiképpen sem fogják letenni, inkább elhagyják a gyülekezeteket.¹²⁰

A protestáns ügyek miniszteri tanácsosa, Simkovics János (Ján Šimkovič) hibbei lelkész és a lipői evangélikus egyházmegye esperese¹²¹ szóban biztosította az egyházi vezetőket, hogy az 1919-es évre betervezte mindazokat a segélyeket, amelyeket a magyar kormány a református egyháznak, a lelkészeknek adott, és amelyektől a megszállás folytán elestek. Illetve megígérte, hogy „a hitvallás sérthetetlenségét – amint azt a ref. egyház symbolikus könyveiben, zsinati törvényeiben kodifikálta, a csehszlovák kormány tiszteletben fogja tartani úgy, hogy a ref. egyháznak ebben a tekintetben se legyen semmi oka a panaszra. A ref. egyház autonómiáját, tisztán egyházi téren nemcsak elismeri, de meg is védelmezi minden támadással szemben, bármely részről akarna is az érvényesülni, úgy az egyház és állam elvben már kimondott egymástól való elválasztásának keresztülvitele előtt, mint annak keresztülvitele után is, – az iskolaügy terén pedig mindaddig, amíg a minden jellegű és fokú iskolának elvben már szintén kimondott államosítása nem lép életbe.”¹²² A segélyek folyósításának azonban feltételei voltak. Először csak általánosságban fogalmazták meg az állami elismerés feltételeit, majd ahogy az egyház folyamatosan teljesítette azokat, újabb és újabb feltételeket szabtak.

Az első, hogy a Csehszlovák Köztársaságban élő reformátusok szervezzék meg egységes és önálló egyházukat. A második feltétel az köztársaság iránti hűségeskü, amelyet mindenkinek le kell tennie. A támogatások iránti kérelmeket az egyetemes egyházi hatóság útján lehetett benyújtani.¹²³ Simkovics János kormánytanácsos Révész Kálmánnak írt, 1919. november 13-án kelt levelében azt ígérte, hogy a református lelkészi kartól a hatóságok csak az után fogják követelni a hűségesküt, miután Magyarország ratifikálta a békét. Továbbá megjegyezte, hogy a lelkészek a jog szerint járó segélyeket csak a hűségeskü letétele után kaphatják meg, sőt az új kormány olyan nagylelkű velük szemben, hogy visszamenőleg is megadja mindazokat a segélyeket, amelyek a magyar kormánytól is jártak volna.¹²⁴ A lelkészek állami támogatását illetően meg kell jegyezni, hogy a családi pótlék¹²⁵ összegén kívül

119 DUSZA János (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent Kassan, 1931. évi március hó 18-án tartott rendes ülésének jegyzőkönyvéből*. 1932, Beregszász, 165–167.

120 CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák...* i.m. 9–10.

121 ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. A Magyarországi Református Egyházi Zsinat Irodájának Sajtóosztálya, 1977; BACHAT Dániel (szerk.): *A magyarhoni ág hitv. evangélikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára az 1891. évben*. Budapest, 1891, 16.

122 MRE ZSL, 2a. 305. 141–142. PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 126.

123 VARGHA Sándor: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 10.

124 Ld.: 1931. évi konventi jegyzőkönyv. 165–166. Idézi: CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák...* i.m. 10.

125 Családi pótlék gyanánt a Wekerle-kormány által megállapított összeget – 400 korona egy kiskorú gyerekekre – kapták, nem pedig a forradalmi kormány által megemelt, a feleségekre is kiterjesztett összeget. Tóth Kálmán levele a kerületi főjegyzőnek és Németh István püspöknek. Deáki, 1919.05.31. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 227/1919.

semmilyen más segélyben nem részesültek.¹²⁶ Ebből az 1919-es állami támogatásból végül nem lett semmi. Štunda 1919. december 19-én értesítette Révész, hogy a prágai kormány törölte a költségvetésből ezt a tételt, mert a szlovenszkói reformátusok nem szervezték meg az önálló egyházukat.¹²⁷ Az egyház az 1919–20. évi állami segély kiutalást az egész két világháború közötti időszakban napirenden tartotta, mivel sérelmesnek *érezte*, hogy rajtuk kívül minden egyház megkapta a költségvetésből a rá eső részt. Hiába interpelláltak a Teljhatalmú Minisztériumhoz, a prágai kormányhoz és a köztársasági elnökhöz, a beígért segély soha nem került kifizetésre. 1920. január 13-án Révész Kálmán még azon az elhatározáson volt, hogy a továbbiakban is Kassán marad, és nem költözik át Magyarországra. „[...] Nagyobb dolog az, hogy, ha így maradnak az országhatárok, amint most vannak, a tiszáninneri kerület magyar része nemhogy püspöki titkárt, de püspököt sem bír tartani, hanem egyesülnie kell a tiszántúli kerülettel, amely elveszíti területének több mint felét. Magam részéről elhatároztam, hogy ha az országhatárok nem változnak, én közérdekből Kassán maradok, mert ha én kihúszom innen a lábamat, a szlovák kormány azonnal kinevez egy, az sem lehetetlen, hogy cseh püspököt, amikor aztán jó éjszakát az autonómiának. [...]”¹²⁸ A trianoni béke aláírása után viszont megváltozott a véleménye. Az aláírás után Révész Kálmán, mivel nem látott reményt arra, hogy ez az állapot rövid határidőn belül az egyház részére kedvező irányba fog változni, elhagyta Kassát, és Miskolcra költözött, előtte Pálóczi Czinke István egyházkerületi lelkészi főjegyzőt megnevezve, mint törvényes püspökhelyettest.¹²⁹

A legfőbb probléma az önálló egyház létrehozása volt, mert a Magyarországi Református Egyház önnön egységét hangsúlyozta, valamint azt, hogy „elismerik a megszállott részekre nézve kerületi hatóságul a püspök és főgondnok-helyettes elnöksége alatt álló szervezetet teljes hatáskörrel, intézkedésük végérvényességét úgy közigazgatási, mint bírósági ügyekben.”¹³⁰ A legnagyobb befolyással és tekintéllyel bíró egyházi vezetők Magyarországra tették át a székhelyüket, és a Csehszlovákiában maradt, az egyházi szolgálatban álló reformátusokat felszólították, hogy a hűségüket csak akkor tegyék le, ha erre kényszerítik őket, és a segélyeket is csak a legszükségesebb esetben vegyék igénybe – azt ígervén, hogy azt az adott helyzet rendezését követően visszamenőleg is biztosítani fogják.¹³¹ Ezzel megoldhatatlan helyzet állt elő: a két fél közül egyik sem akart engedni. A református egyházi vezetők, mint ahogy Révész Kálmán¹³² sem, a béke ratifikálásáig nem voltak hajlandóak semmiféle hűsé-

126 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 9.

127 CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 10–11.

128 MRE ZSL, 2a. 305. 135., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula*... i.m. 121.

129 MRE ZSL, 2a. 305. 139., Czinke Istvánnak, a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület adminisztrátor püspöke körlevelet intézett a Csehszlovák Köztársaság területén lévő esperesi és lelkészi hivatalokhoz, amelyben közölte az egyházkormányzásban, bíraskodásban és az egyházi sajtó terén beállt változásokat. Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREL), fond 1.2. Felvidéki református egyház iratai. 1. doboz.

130 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 12.

131 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 12.

132 Az 1920. július 1-jén tartott – minden bizonnyal csonka – egyházkerületi közgyűlés Pálóczi Czinke Istvánt jelölte ki a püspökhelyettesi posztra – mivel Révész Kálmán már a Magyarországra költözés mellett döntött – mindaddig, amíg a viszonyok meg nem változnak. 1920 szeptemberében Révész Kálmán el is hagyta Kassát, azonban nem ideiglenesen, mint tervezte, hanem végleg. Ld.: Ungi egyházmegye jegyzőkönyve 1920. 3–4. Idézi: CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 10.

gesküt letenni, sőt a csehek által meg nem szállt területre való végleges távozásukat is kilátásba helyezték. Hasonló álláspontot képviselt Németh István, a Dunántúli Egyházkerület püspöke is, miután 1920. április 23-án Samuel Zoch-al¹³³ tárgyalt Pozsonyban, aki az evangélikusoknak adott egyházalkotmányt a reformátusokra is kiterjesztette volna. Németh és Zoch abban állapodtak meg, hogy az antant a csehek által megszállt területeknek Csehszlovákiához való csatolását a béke ratifikálásáig nem kezeli megváltoztathatatlan tényként, így a református egyházi vezetők nem bocsátkoznak semmilyen tárgyalásba.¹³⁴ Németh István – mint írta – rendszeres levelezésben állt a Csehszlovákiában maradt lelkészekkel. Ezért tudnia kellett volna, hogy minél tovább késik az önálló egyház létrehozása és a hűségeskü, annál kétségbeejtőbb és tarthatatlanabb lesz a lelkészek és tanítók helyzete.¹³⁵

3.3. Az átmeneti évek első felének sajátosságai és eredményei

A statárium és a katonai diktatúra két éve alatt a hivatali levelezés olyan egyházi hivatalokkal, mint a közalap, nyugdíjintézet, lelkészegyesület, általában a sajtóforgalom és az egyes pénzbeli kifizetések vagy teljesen megszűntek, vagy akadoztak. Nem tartottak egyházmegyei közgyűlést, elmaradtak az iskola- és egyházlátogatások, és más bizottságok munkája is szünetelt.¹³⁶ A lelkészözvegyek sem kaphatták meg a részükre megállapított 500 korona rendkívüli segélyt. A lelkészek, segédlelkészek részére folyósított 600 korona háborús segély, az 1919. év első felére járó kongrua és a korpótlék, az egyházak adósegélye pedig a második félére érkezett be Pápára a kerületi pénztárba, s addigra a határozat felhúzták, így csak egynéhány személy vehette fel járandóságát, s értékesíthette a határ magyarországi oldalán. Akik nem tudtak átmenni a lezárt határon, azok később sem használhatták, mert a pénz felülbélyegzése után az már nem is volt érvényben. Az időközben lelkészek és segédlelkészek részére bevezetett 300 koronás drágasági, káplántartási és fizeteskiegészítési segélyt sem kapták meg a csehek által megszállt területeken.¹³⁷ Az 1919 eleje és 1920 nyara között eltelt másfél év alatt a postaközlekedés szünetelése és a zavarok miatt a nyugták későn érkeztek be 19 egyházközségből.¹³⁸ Ezt a bizonytalan helyzetet tovább fokozta az,

133 Samuel Zoch (1882–1928) szlovák evangélikus lelkész, politikus és a Turócszentmártoni Nyilatkozat szerzője volt. Teológiát Sopronban és Bécsben tanult. Tanulmányai után Modorban evangélikus lelkészként tevékenykedett, ahol aktívan alakította az egyházi és közeleti eseményeket. Szerkesztette a *Stráž na Sion* című evangélikus folyóiratot. Parókiája pedig a kulturális, társadalmi és politikai élet központjává vált. Politikai pályafutása során a Szlovák Nemzeti Pártot képviselte, és 1918-ban ő fogalmazta meg a Turócszentmártoni Nyilatkozatot. Később Pozsony vármegye főispánjaként, majd az evangélikus egyház püspökeként dolgozott. 1920-tól parlamenti képviselőként a földreformmal és nemzeti ügyekkel foglalkozott. <https://biografia.sk/samuel-zoch/> letöltés ideje: 2024. 12. 22.

134 CZEGLÉDY Sándor: *Dunántúli egyházkerület 1920. évi szeptember 22–23, 1921. szeptember 24 –25. napján tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*, Pápa, 1922, 7.

135 CZEGLÉDY Sándor: *Dunántúli egyházkerület 1920...* i.m. 41.

136 VARGHA Sándor: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 14.

137 Tóth Kálmán levele a kerületi főjegyzőnek és Németh István püspöknek. Deáki, 1919.05.31. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 227/1919.

138 VARGHA Sándor: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 17.

hogy némely gyülekezet, mint például a kismányai, érdektelenséget tanúsított saját lelkésze megélhetése iránt. Kismányán ugyanis a természetbeni fizetést¹³⁹ átváltották pénzbélire, de a pénz elértéktelenedése miatt a lelkész további 1200 korona kifizetését kérte. A gyülekezet vezetősége azonban minden megkereséstől és tárgyalástól elzárkózott.

A kismányaihoz hasonló eset volt Kamocsán, ahol az 1895-ben készpénzfizetésre változtatott díjlevelek¹⁴⁰ miatt a lelkészi és tanítói fizetésekből a pénz elértéktelenedése folytán az akkori évek drágasági viszonyai között igencsak nehéz volt a megélhetés.¹⁴¹ A kamocsai egyház ügyében a Barsi Egyházmegye bírósága úgy döntött,¹⁴² hogy a lelkészi fizetést a presbitérium által elfogadott összegben, 6000 koronában, a kántortanítóét pedig 3000 koronában állapítja meg.¹⁴³

Csilizradványon a presbitérium a lelkészi fizetést jelentő 25 q búzából 10 q-t, nyolc öl fából pedig négyet el akart volna venni arra hivatkozva, hogy a gyülekezet így is négyszeres adóterhet visel. Sőt 4–5 ezer koronányi nem tervezett kiadás is volt, úgyhogy e korlátozások nélkül nem tudták volna fenntartani az egyházközséget. Az esperes a díjlevélcsonkítást nem engedélyezte, ellenben azt a megoldást javasolta, hogy ameddig a pénzügyi válság tart, a lelkész is járuljon hozzá a terhek viseléséhez.¹⁴⁴

Több egyházközségben 100–300% pótdóval is alig voltak képesek a pénztári egyensúlyt fenntartani. Alsószőlősen 1920-ban a lelkészfizetésből 5303 korona hátralékban volt, és a fa, valamint a bor magas ára miatt az időközben lélekszámban lecsökkent gyülekezetek¹⁴⁵ nem tudták ezeket kifizetni. A fizetések radikális csökkenése és az államtól jövő különböző pótlékok elmaradása miatt kialakult helyzetre némi ideiglenes megoldást jelentett egy egyszeri, az USA-ból érkezett pénzadomány. 1920. augusztus 11-én Patay Károly helyettes püspök értesítette Tóth Kálmán esperest, hogy 670 dollár amerikai segílyt kaptak, melyből 70–70 dollár már előre elkülönítettek a pozsonyi, nyitrai és kismányai lelkészek számára. Az egyházkerületi vezetőség úgy határozott, hogy az egész segílyt a két egyházmegye között osztja fel, a lelkészek számarányához mérten. Ennek értelmében a Barsi Egyházmegyére 32 lelkész után 278 dollár, a komáromira 48 lelkész után 402 dollár jutott. A maradék segíly

139 A kismányai gyülekezetben az 1905-ben megállapított 56 kg hús, 11 kg faggyú helyett 58 koronát, 4 öl kemény tűzifa helyett 80 koronát, 17,92 q széna helyett 64 koronát, 224 liter bor helyett 32 koronát, 28 kg só helyett 680 koronát állapítottak meg lelkészi fizetésül. Ld. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 15.

140 Kamocsán a lelkész 90 q búza helyett 12 korona = 1080 koronát, 360 kéve rőzse helyett 8 f = 28,80 korona, 360 kéve nád helyett á 16 korona = 57, 60 koronát, a só és hús helyett a 25 év előtti árat kapta. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 15–16.

141 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 15–16.

142 A Barsi Református Egyházmegye bírósága a zsinat megbízása által mint másodfokú közigazgatási bíróság rendelkezett.

143 Három évre előre rendelte el ezeket a kifizetéseket, mégpedig 1923 márciusáig. E határidő után a régi díjlevelek érvényesek, mégpedig úgy, hogy a búza kivételével, amelyet természetben kellett fizetni, minden terményt az adott évben megszabott árban lehetett kiváltani. Ld. GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület balparti részének 1920. évi július hó 16-án és 1921. évi január hó 27-én Rév-Komáromban tartott rendes közgyűléseinek jegyzőkönyve*. Léva, 1921, 39.

144 A lelkészi hozzájárulást úgy gondolták, hogy az elvonni kívánt 4 öl puhafa értékének megfelelően nagyobb összeget fog felajánlani az egyháznak adományként. Ld. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 16.

145 Nem tudtak kifizetni Bátorkeszin 2490 koronát, Dunaradványon a lelkésznek 1184 koronát, a tanítónak 773 koronát, Zsigárdon a lelkésznek 22 q szénát, 16 q búzát, a tanítónak 280 kg árpát és az 1919. évi 5 öl fát. Ld. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 16–17.

kiosztására az esperes a következő lelkészeket és lelkészözvegyeket javasolta, akik szerinte leginkább rászorulnak: Szekeres László, Nemes Kálmán, Mórocz Mihály, Boross Kálmán, Czike János, Vargha Sándor és Kocsis József lelkészek, továbbá Nagy Mihályné és Pethes Endréné lelkészözvegyek.¹⁴⁶

3.4. Az átmeneti évek második felének sajátosságai és eredményei – néhány gondolat az önszerveződés megindulásának nehézségeihez

Az egyházmegyei testület mellett az egyház magasabb vezetési szintjein is megindult a tarthatatlan helyzetből való kimozdulás. A tekintéllyel bíró egyházi vezetők – miután az egyházi hatóságok mind Magyarországra tették át a székhelyüket. Németh István a Dunántúli Egyházkerület püspöke 1919 augusztusában véglegesen átköltözött Magyarországra. Miután 1919 májusában egy csónakban ültették és átküldték a Dunán Magyarországra. Ez az eset elég homályos, mivel semmilyen korabeli forrás eddig nem került elő a történetekről. Ezért jobbára csak találgatásokba lehet bocsátkozni. Amenyiben ténylegesen a csehszlovák hatalom képviselői deportálták volna a püspököt annak sokkal nagyobb visszhangja lett volna nemcsak a magyarországi egyházi, de világi lapokban is.

Németh István az akkor létrejött komáromi református gyülekezetben szolgált, majd 1922-től haláláig Balatonkenesén volt lelkipásztor. Révész Kálmán 1920 szeptemberében tette át a székhelyét Kassáról Miskolcra, ám Németh Istvánnal ellentétben¹⁴⁷ személyesen rendelt ki püspökhelyettest a Tiszáninneni Egyházkerület Csehszlovákiában maradt részének a vezetésére. Németh István az átköltözése után is magának tartotta fenn a Dunántúli Egyházkerület elszakadt részeit irányításának jogát. Ő az egész szerveződési akciót „*műfeljajdulásnak*” tekintette. Minthogy az állami hűségesküt letevő tanítók magasabb fizetést kaptak, mint addig, valamint havonta 1800 korona drágasági segélyt visszamenőleg 1919-ig is, úgy vélte, hogy a többi lelkész ugyanezt szeretné elérni, ezért sietnek letenni a hűségesküt, s ugyanezért akarnak önálló közigazgatási rendszert létrehozni. A működéshez szükséges rendfenntartás érdekében utólag megbízta Patay Károlyt, mint rangidős esperest, hogy az ő távollétében gyakorolja a kerületi elnökség ráeső jogait.¹⁴⁸

Mindkét püspök hagyott helyettest a Csehszlovákiában maradt csonka egyházkerületek irányítására, amíg ők maguk Magyarországról próbálták fenntartani az egyházkerületek és az egész magyar református egyház egységét. Ám azt nem látták be, hogy az államhatárok közigazgatásilag, gazdaságilag stb. szétválasztották az egyházmegyéket. Hiába fordultak nemzetközi fórumokhoz,¹⁴⁹ a Magyar Református Egyház igényei összehasonlíthatatlanul jelentéktelenebbek voltak az újonnan létrehozott államok igényeinél.

¹⁴⁶ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 17.

¹⁴⁷ Németh István csak 1920. július elején bízta meg Patay Károlyt a helyettes püspöki tisztség betöltésével. GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 9.

¹⁴⁸ CZEGLÉDY Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 7–8.

¹⁴⁹ CZEGLÉDY Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 13. Ténylegesen nem nevezi meg az egyes nemzetközi szervezeteket.

3.5. Az önszerveződés megindulása

A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház megalapításához vezető folyamatok az egyházkerületek megszervezésével kezdődtek. A folyamatot a Barsi Egyházmegye indította el, amelynek esperese, Patay Károly közös tanácskozásra hívta az érintett egyházmegyéket és a Tiszáninneni Egyházkerület püspökét, Révész Kálmánt, aki azonban azt tanácsolta, hogy várjanak még. A következő megkeresésre Révész Kálmán javaslata az volt, hogy az egyházmegyéket őt válasszák meg püspöknek, hogy képviselhesse őket és a püspöki fennhatóságot gyakorolhassa felettük. Ezt nem a saját joghatóságának kiterjesztése érdekében javasolta, hanem az állami hivatalok felől érkező felszólítás alapján. „Annyi tény, hogy a pozsonyi kormánytól már régen felszólítást nyertem, hogy vegyem át a szlovenszkói összes ref. egyházak igazgatását, de erre azt válaszoltam, hogy erről csak a béke ratifikálása után tárgyalhatunk. A kormányzást tehát még át nem vettem a dunán- és tiszántúli részekre, de magától értetődik, hogy e részekre élő egyházak és lelkészek érdekeit addig is szívemen viselem s tőlem telhetőleg előmozdítom.”¹⁵⁰ Ezt az elképzelést sem a Barsi, sem a Komáromi Egyházmegye vezetése nem fogadta el. 1920. július 4-én Komáromban a Magyar Nemzeti Szövetség gyűlésén a két egyházmegye jelen lévő képviselői, egymás közötti egyeztetés során a következőkben állapodtak meg: „Alulírottak akik mindannyian legnagyobb megnyugvással, teljes bizalommal vennék, hogy közöttünk élve, egyházunk kormányzását bölcs és erélyes kezei alá vennék, s bennünket főpásztori szeretettel igazgatni méltóztatnék, mégis mivel ez az adott viszonyok között csaknem lehetetlenség: tiszteletteljesen és szeretettel kérjük Méltóságodat, hogy az I. t. c. 184.§ ¹⁵¹ szerint Dunántúli e. kerületünk itt levő részére a legidősebb esperest püspökhelyettesül megbízni, s őt a teljes felelősség mellett a törvény adta kötelesség teljesítésére felhatalmazni méltóztatásuk.”¹⁵²

Ugyanekkor Patay Károly mint rangidős esperes az 1906. évi I. tc. 184. §-a alapján egyházkerületi közgyűlést hívott össze.¹⁵³

A Dunáninneni Egyházkerületen belül a Komáromi és a Barsi egyházmegyékből érkező küldöttek az 1920. július 16-án Komáromban tartott kerületi közgyűlés alakalmával Patay Károlyt, a Barsi Egyházmegye esperesét mint püspökhelyettest, Szabó György egyházmegyei gondnokot pedig mint főgondnokhelyettest megbízták az egyházmegyéket kerületi adminisztrálásával. Ezek után a közgyűlés felkérte a megbízottakat,¹⁵⁴ hogy mint kerületi

150 MRE ZSL, 2a. 305. 144., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 127.

151 „A püspöki hivatal megüresedik: végleges lemondás, halál, törvényszéki elmozdítás által, vagy ha a püspök más egyházkerületbe megy át lelkésznek. A püspök betegsége, huzamosabb távolléte vagy halála esetén, a püspöki hivatal közigazgatási teendőit az egyházkerületi egyházi főjegyző végzi, elnöki teendőit pedig a hivatalára nézve legidősebb esperes.”

152 MRE ZSL, 2a. 305. 124., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 112–113.

153 GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület balparti részének 1920. évi július hó 16-án és 1921. évi január hó 27-én Rév-Komáromban tartott rendes közgyűléseinek jegyzőkönyve.* Léva, 1921, 7.

154 A bizottság tagjai: Patay Károly esperes; Szabó György egyházmegyei gondnok mint főgondnokhelyettes; Tóth Kálmán komáromi esperes; Gyalóka László egyházkerületi tanácsbíró; Konkoly-Thege Sándor egyházmegyei gondnok és Sütő István egyházkerületi tanácsbíró. GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 9.

elnökség lépjenek kapcsolatba a többi egyházkerület Csehszlovákiában lévő képviselőivel azért, hogy a kormánynál¹⁵⁵ tegyenek meg mindent a református egyház autonómiájának és érdekeinek megvédéséért.¹⁵⁶ Németh István – reagálva az eseményekre – kijelentette, hogy Patay Károly nem használhatja a „*püspöki hivatal*” megnevezést a hivatali ügyintézésben, valamint azt, hogy a segélyek felvétele megcáfolná azokat a híreszteléseket a külföldi testvéregyházak előtt, amelyek arról szólnak, hogy a magyarországi református egyház oszthatatlan egységének fenntartása érdekében „*tűrnek, szenvednek, készek még a legvégső áldozatra is*”.¹⁵⁷ Ezen felül az 1920. július 16-ai közgyűlést négy pontban kifogásolta:

1. A Csehszlovákiában maradt reformátusok továbbra is ismertessék el a Dunántúli Református Egyházkerülethez és a Magyarországi Református Egyházhoz való tartozásukat.

2. Kifogásolta, hogy a komáromi gyűlés önmagát rendes egyházkerületi közgyűlésként szervezte meg, és ezáltal olyan egyházhatósági jogokkal ruházta fel magát, amelyek alapján a kormánnyal mint külön egyházhatóság tárgyalhasson.

3. Tiltakozott az ellen, hogy a gyűlés a hűségeskü erkölcsi felelőssége és következményei alól felmentést adjon a lelkészeknek.

4. Nem helyeselte és nem hagyta jóvá, hogy a komáromi gyűlés megbízottakat küldjön a Teljhatalmú Minisztériumba, hogy azok tárgyalásokat folytassanak azon segélyek a reformátusokra való kiterjesztésének ügyében, amelyeket az állam az evangélikus egyháznak folyósított.¹⁵⁸

Komáromban az ekkor összeülő egyházkerületi gyűlés még elvetette a Magyar Református Egyháztól való végleges elszakadást. Önmagát a következő formában határozta meg: „Szlovenszko területén lévő s a Dunántúli ref. Egyházkerületnek alkotó részét képező barsi, komáromi s részben a drégelypalánki¹⁵⁹ egyházmegyék kötelékeibe tartozó református egyházközségek, és pedig 78 anya- 25 leány – s így összesen 103 egyházközség – továbbra is a zsinat-presbyteri rendszer alapján maradnak s ezen elven, illetve rendszer alapján kívánják magukat kormányoztatni és igazgatni.”¹⁶⁰ Mivel a csehszlovák kormány csak a Magyar Református Egyháztól levált, egységes és önálló csehszlovákiai református egyházzal tárgyalt volna, az érdemi tárgyalások eltolódtak.

A következőkben szólnunk kell a másik két egyházkerület létrejöttéről, mielőtt részletesen foglalkozunk az Komáromi Református Egyházmegye szempontjából kiemelkedően fontos Szlovenszko Dunáninnyi Református Egyházkerület kialakulásáról.

155 Ivan Dérer teljhatalmú minisztert keresték fel. A küldöttség tagjai voltak az elnökségen kívül Füssy Kálmán, az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt képviselője és országgyűlési képviselő valamint Tóth Kálmán esperes. A Tiszáninnyi Egyházkerületből nem volt ott senki. A találkozón Dérer kijelentette, hogy külön egyházkerületekkel nem tárgyal, csak az egész egyház képviselőivel. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 11.

156 *Komáromi Lapok*, 1920. 41. évf., 52. sz., 2.

157 CZEGLÉDY Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 8.

158 CZEGLÉDY Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 93–94.

159 A Drégelypalánki Egyházmegye eredetileg a Dunamelléki Egyházmegyéhez tartozott, de pl. Losonc a Gömöri helyett a Barsi Egyházmegyéhez került.

160 GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 11.

3.6. A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerületek létrehozása

A Csehszlovákiához került csonka egyházkerületek és egyházmegyék területén fennálló szervezetlenséget és az ebből fakadó tarthatatlan állapotokat a Tiszáninneri Egyházkerület Szlovenszkóban maradt része elégelte meg. Az 1920. december 21-én, Kassán tartott közgyűlés¹⁶¹ alkalmával Czinke István püspök beszámolt a rimaszombati memorandumról¹⁶² és az arra kapott állami reakcióról. A rimaszombati memorandumot 1920. szeptember 8-án juttatták el a köztársasági elnökhöz és a teljhatalmú minisztériumba. Ebben kifejtették, hogy ragaszkodnak a történelmi békeszerződésekben, a csehszlovák állami törvényekben, az 1648-as vesztfáliai béke pontjaiban és a trianoni békeszerződésben biztosított nyelvi és vallási jogokhoz. Kitartanak az egyházi és iskolai autonómiájuk mellett, a zsinat-presbiteri egyházkormányzás mellett. Igényt tartanak minden olyan segély további folyósítására, amelyet 1918-ig megkaptak. Az állam támogassa a református tanítóképző és teológiai akadémia létesítését és fenntartását.

Az állam részéről érkező reakcióban három lényeges pont volt.

1. Az önálló református egyház megszervezése.
2. A lelkészek hűségesküjének letétele.
3. Az itt élő református szlovákoknak egy egyházmegyébe való tömörítése.¹⁶³

Ezt a „nagy” vagy rimaszombati memorandumot Czinke Istvánnak tulajdonítják, noha az újabb kutatások szerint azonban annak a levéltári dokumentumnak, amely ezt jegyzi, a stílusa és a kézírás Sedivy László nyitrai lelkészre mutat. Magának a szövegnek a pontos címe: *Javaslat a csehszlovák megszállt területen lévő református egyházak szervezete, igazgatása, intézményes berendezkedése s a változott viszonyok által követelt kérdések megoldása tárgyában.*¹⁶⁴ Noha több változata is elkészült, az első hitelesnek példányok 1920. szeptember 8-i keltezéssel vannak ellátva, az aláírók pedig a Tiszáninneri Református Egyházkerület elnöksége.

A közgyűlés kimondta, hogy önálló egyházkerületet hoz létre Szlovenszkói Tiszáninneri Egyházkerület néven.¹⁶⁵ „Tudatom veletek, hogy december 21.-én Kassán egyházkerületi közgyűlést tartottunk a csehszlovák kormány kívánságára önálló egyházkerületté alakultunk „Szlovenszkói tiszáninneri egyházkerület elnevezéssel” mert a kormány csak ezzel a feltétellel volt hajlandó rólunk tudomást venni, a hivatalos érintkezést velünk megkezdeni s

¹⁶¹ A közgyűlés kéziratát lásd: DREL, f. 1.2. Felvidéki református egyház iratai. 2. doboz.

¹⁶² A memorandum szövegét lásd: DREL, f. 1.2. Felvidéki református egyház iratai. 1. doboz., Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár, fond: PF. – A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület iratai, 1920–1939. Továbbiakban: SRK-TGY-L. PF. 50. doboz., SIMON Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhez (1918–1938)* Komárom, Selye János Egyetem, 2019. 72–74.

¹⁶³ CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 12–13.

¹⁶⁴ SOMOGYI Alfréd: „A memorandum évek” : Az 1920–21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecei esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján. In: LÉVAI Attila (szerk.): *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről.* Szentendre, Tillinger Péter Műhelye. 100–101.

¹⁶⁵ CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 13–14.

az állam védelmét és anyagi segédelmét számunkra biztosítani. Kívánták továbbá hogy magunk válaszunk magunknak püspököt és főgondnokot, mert a magyar egyház megbízottjait ilyenekül nem fogják elismerni. Megválasztott tehát a közgyűlés ideiglenesen püspöknek engem, főgondnokra Lukács Géza volt gömöri főispánt.”¹⁶⁶

A közgyűlés felhatalmazta a megválasztott egyházi tisztviselőket a hűségeskü letételére, s kérvényt nyújtott be az államsegélyek kifizetésére. Viszont a decemberi közgyűlésig a kerületi lelkészek egy része már korábban letette a hűségesküt. Mindezt teljes lelki nyugalommal megtehették, mert az 1920. évi júliusi egyházkerületi közgyűlésen elfogadták, hogy a béke aláírása után, „ha az államhatalom kívánja, a lelkészek és tanítók a hűségfogadalmat letehetik! Jelen viszonyok közt tényleg nem lehet mást tenni, mint, ha követelik a hűségfogadalmat /vagy akár esküt is/ letenni.”¹⁶⁷

Természetesen ez a határozat nem bírt kötelező jelleggel, csupán útmutatásul szolgált. Az egyházkerület a Magyarországi Egyetemes Egyháznál, a magyarországi Tiszáninneri Református Egyházkerületnél és a sárospataki főiskolánál maradt közös alapokhoz és alapítványokhoz való tulajdonjogát továbbra is fenntartotta, jövedelmeire igényt tartott. A kormányhoz küldött kérvényében jelezte, amíg ezekhez a jövedelmekhez hozzá nem jut, a lelkésznevelésre, lelkészi nyugdíjak és özvegy-árva illetményekhez, az állam előlegezze meg.¹⁶⁸ Az egyházkerületi vezetés engedélyhez folyamodott az állami hivataloknál, hogy a teológusok a Sárospataki Teológiai Akadémiát továbbra is látogathassák, mivel ekkor még nem volt önálló lelkészképző intézet a jövőendő református lelkészek számára. Igényt tartottak arra, hogy a nyugdíjas lelkészek, özvegyek, árvák törvényes járandóságait a magyarországi nyugdíjintézettől ezután is felvehessék.¹⁶⁹

Ugyanezen a közgyűlésen létrehoztak egy úgynevezett Közös Bizottságot¹⁷⁰ a Szlovenszkói Dunáninneri és a Tiszáninneri Református Egyházkerület képviselőiből.¹⁷¹ Mindezt annak érdekében, hogy összehangolják, illetve közösen képviselhessék az érdekeiket a miniszteri tárgyalásokon.

166 MRE ZSL, 2a. 305. 169., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 148.

167 MRE ZSL, 2a. 305. 177., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 153.

168 Pálóczi Czinke István, a tiszáninneri egyházkerület püspökhelyettese 1920. december 5-én keltezett felterjesztésére a szlovenszkói teljhatalmú miniszter 1920. december 19-én keltezett válaszában (lásd: *Református Egyház és Iskola* c. lap 1. száma) Simkovics János kormánytanácsos tolmácsolásában a következőket mondta: „Ami az egykori magyarországi ref. egyház különböző alapjait illeti, azokra a szlovenszkói ref. egyház nem vezethette el az igényeit. Érvényesítse is ezen igényeit likvidálás útján, amely a szlovenszkói és a magyarországi ref. egyházak között keresztül vihető, akár testvéri megegyezéssel, akár pedig a közös jóvátételi bizottság közvetítésével, amely hivatalosan lesz pártatlanul megoldani ezeket a kérdéseket. A fundációknak azt a részét, amely a szlovenszkói ref. egyházra esik, kezelje ez az egyház úgy, mint önálló alapot, mert a csehszlovák köztársaság kormánya a két egyház között közös alapokat nem ismer el. Ilyen likvidálás alá eső közös alapok: az egyetemes alap (közalap), egyetemes lelkészi nyugdíjintézet, amely a lelkészözvegyekről és árvákról is gondoskodik, kerületi közg. pénztárak és a többi különböző rendű alapítványok.”

169 VARGHA Sándor: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 33.

170 A Közös Bizottság arra szolgált, hogy egyetemes szinten foglalkozzon az egyház ügyeivel. A bizottság kommunikált az állami szervekkel mindaddig, amíg meg nem szervezték a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházat. CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák...* i.m. 15.

171 A közös bizottság tagjai: Pálóczi Czinke István püspök, Lukács Géza egyházkerületi főgondnok, Patay Károly helyettes püspök, Szilassy Béla egyházkerületi főgondnok, Tóth Kálmán komáromi esperes, Csekei Dávid egyházkerületi kiküldött, Idrányi Barna, Bornemisza Elemér, Sütő István és Péter Mihály egyházkerületi kiküldöttek. *Református Egyház és Iskola*, 1921. 20. sz., 3.

A Tiszáninneri Református Egyházkerületben kiírt első választások eredménye a következő volt:

püspök: Pálóczi Czinke István rimaszombati lelkész;

főgondnok: Lukács Géza gömöri egyházmegyei gondnok;

lelkészi tanácsbírók: Oláh Péter, Péter Mihály, Hutka József, Pósa Lajos;

világi tanácsbírók: Óváry Pál, Tornallyay Zoltán, Baksay Dezső, Minay István;

lelkészi főjegyző: Réz László;

világi jegyző: Halmy István kassai törvényszéki bíró;

lelkészi aljegyző: Pataky Pál;

világi aljegyző: dr. Molnár József;

tanári képviselő: Báthory Andor;

tanítói képviselők: Vass Ádám, Becske Bálint, Rozgonyi István, Vajnai József.

3.7. Szempontok a Szlovenszkói Kárpátaljai Református Egyházkerület létrejöttéhez

A Szlovenszkói Kárpátaljai Egyházkerület megszervezése az 1920. szeptember 8-án kelt memorandumban, amelyet a kormányhoz terjesztettek fel, mint lehetőség vagy alternatíva nem is került szóba. Ez azért is történhetett, mert egyházszervezetileg a kárpátaljai egyházmegyék a magyarországi Tiszántúli Református Egyházkerülethez tartoztak. A helyzetet tovább bonyolította Kárpátalja közigazgatási beosztása. Noha a prágai kormány 1919 novemberében autonóm direktóriumot hozott létre Kárpátalján, ám minden hatalom a katonai parancsnokság kezében volt. Az ostromállapot csak 1922-ben szűnt meg és ezután vette át a polgári hivataloknak az irányítását a tisztviselői kar. Lényegében a kormányzói intézmény volt az egyetlen különbség Csehszlovákia többi részéhez képest.¹⁷² Az egyházi közigazgatás esetében Czinke István viszont felkérte a kárpátaljai gyülekezeteket, hogy csatlakozzanak a Szlovenszkói Tiszáninneri Kerülethez. 1921 januárjában Komjáthy Gábor – Zsatkovics Gergely kormányzóval történt megbeszélése után – még azt írta az esperesnek: „Kormányzó úr kinyilatkoztatta előttem, hogy úgy az ő mint az összkormány véleménye szerint a Ruszinszkóban levő református egyházak törvényben biztosított jogaik alapján önállóan intézkedik ügyeiken, szabad tetszésük szerint szervezkedhetnek önálló egyházkerületté vagy csatlakozhatnak a Szlovenszkóban megalakult egyházkerülethez, mindamelllett jelenleg a várakozó álláspontra való helyezkedést ajánlja, tekintettel arra, hogy Ruszinszko területe és határai véglegesen még nem nyertek megállapítást s ő mint mondá – reményli, hogy két hónap alatt úgy az egész Ung mint Zemplén megyének egy része is Ruszinszko-hoz fog csatoltatni s akkor lesz ideje határoznunk a fölött, külön egyházkerületté szervezkedünk-e vagy a Slovenskóban megalakult e. kerülethez csatlakozunk.”¹⁷³ Ekkor még nem volt a re-

¹⁷² FEDINEC Csilla – BÁRDI Nándor – SZARKA László. (szerk.) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, Budapest. 104.

¹⁷³ MRE ZSL, 2a. 305. 198., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 169.

formátus egyház állami elismerésének feltétele a Kárpátaljához tartozó egyházmegyék külön egyházkerületé szervezése. Ez a helyzet nagyon gyorsan megváltozott, amikor Czinke István 1921 áprilisában már a következőket írta Biky Ferenc esperesnek. „Az államsegély folyósítását most is a régi feltételekhez köti. Titeket azonban kivesz belőle, talán hasznokra. Rátok vonatkozólag ugyanis a leiratban szóról szóra a következő kijelentés foglalkozik: »Podkarpatská Rus, mint a csehszlovák köztársaság autonóm része, követeli, hogy a Podkarpatská Rus területén lévő gyülekezetek külön egyházzá szervezkedjenek meg, amelyeknek aztán ezen terület kormányzósága fogja fizetni a biztosított segélyeket úgy, amint ezt teszi két ág. ev. egyház közösséggel. Užhorodon és Nový Klenovcon, amelyek annak területén vannak.«”¹⁷⁴

A Beregi és az Ugocsa Egyházmegye a helyzet megoldására egy közös bizottságot hozott létre. A bizottság nem tudott dűlőre jutni a kérdésben, ám a megoldást maga az állam kényszerítette ki, ugyanis az önálló kerület megalakítását szabták meg a lelkészek és a gyülekezetek állami szubvenciója kifizetésének feltételeként¹⁷⁵

A hovatartozás kérdésében folytatott megbeszélések során az Ungi Református Egyházmegye kérdése többször is felmerült. Sarkalatos pontját képezte a tárgyalásoknak, ugyanis közigazgatásilag a terület déli, magyarlakta része Csehszlovákiához tartozott.¹⁷⁶ 1921. augusztus 2-án Beregszászon tartottak gyűlést a Máramaros–Ugocsa, Beregi és Ungi Református Egyházmegyék képviselői,¹⁷⁷ ahol a következő programot tárgyalták meg:

1. Egyházkerület alapításának szükségessége, megfelelő alapító gyűlés megszervezése.
2. A név megállapításának kérdése.
3. Kérelem a konventbe és a zsinatba való belépés iránt a szlovákiai kerületekkel együtt.
4. Javaslattétel az alapító gyűlés helyére és idejére vonatkozólag.
5. A püspöki beiktatás helyének és idejének megállapítása.
6. Választási ajánlások a kerület részére.
7. Pénzügyi bizottság megalakítása.¹⁷⁸

Biky Ferenc, az Ugocsa Egyházmegye esperese kiállt a három egyházmegye egyesülése mellett, noha Pálóczi-Czinke István továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy a kárpátaljai reformátusok ne önálló egyházkerületbe szerveződjenek, hanem csatlakozzanak a Szlovéniai Tiszáninnen Református Egyházkerülethez.¹⁷⁹ A tárgyaláson létrehoztak egy tíztagú bizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy képviselje a három egyházmegye református gyülekezeteit a kárpátaljai kormányzóságnál.¹⁸⁰ Az önálló református egyházkerület megalakításával a kormány magát az egyházat bízta meg, amelyet szavazással bonyolítottak le. 1921. augusztus végén a gyülekezeteket körlevélben hívták fel a szavazásra, hogy döntés

174 MRE ZSL, 2a. 305. 239., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 199.

175 Bővebben: PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m. 87.

176 BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945.* Nyíregyháza, 2005. 226.

177 Képviselőről itt PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m. 83.

178 PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m. 82.

179 MRE ZSL, 2a. 305. 244.

180 SRK–TGY–L PF. 30. doboz.

szülessen arról, az újonnan alakítandó kerületbe vagy a szlovenszkói tiszáninnenibe akarnak-e tartozni. Az érvényes presbitériumi szavazatok alapján a 78 gyülekezetből 73 érvényes szavazatot kapott a Kárpátaljai Egyházkerület.¹⁸¹

1921. október 7-én az Ungi Református Egyházmegye ungvári közgyűlésén kimondták, hogy támogatják a kárpátaljai ungi egyházközségek különválását a szlovenszkói ungi résztől.¹⁸² Ennek lett az eredménye, hogy létrehozták a Kárpátaljai Ungi Református Egyházmegyét, melynek élére Komjáthy Gábor lelkész került.¹⁸³

A presbitériumok szavazását követően 1921. október 9-én Bihary Kálmán meghívta a gyülekezeteket az 1922. október 31-én tartandó alakuló közgyűlésre, és kérte őket, hogy gondoskodjanak az egyes küldöttekről.¹⁸⁴ A várva várt októberi nap azonban nem hozta meg a kívánt eredményt. Az elképzelés az volt, hogy ha megalakul a kárpátaljai kerület, abban az esetben kiírják a választásokat az egyházi tisztségekre. Ám ez utóbbi ekkor még nem történt meg. A résztvevők ugyan megszavazták az egyházkerület létrejöttét, de a bizottság, – amelyet azért hoztak létre, hogy amíg nincs hivatalosan kerületi vezetőség, addig legyen egy szervezet, amely viszi a három egyházmegye ügyeit, – megszűnt. Az önálló kerület megszavazása után Biky Ferenc, mint rangidős esperes át is vette a tanácskozás vezetését. A kerület vezetésével Biky Ferencet és Ráthonyi Ákost bízta meg. Több függő kérdés is maradt azonban, amelynek megoldására ismét egy bizottságot hoztak létre, így az alakuló közgyűlést el kellett napolni. A függő kérdések közt olyan problémák szerepeltek, mint a költségvetés elkészítése, a gyülekezeti hozzájárulás mértékének megállapítása és egyéb pénzforrások felkutatása, az államsegély igénylése, amelyre az államtól írásbeli biztosíték volt, mindezek újra megszavaztatása a presbitériumokkal, a 13 ungi gyülekezet¹⁸⁵ hovatartozása, statisztikakészítés a gyülekezetekről.¹⁸⁶ Mindezeket Bertók Béla munkácsi lelkész vetette fel, ám a kerület megalakítását elhamarkodottnak vélte.

Az indoklásában megjegyezte, hogy „a kerület megalakítása nincs előkészítve. A presbitériumok többsége megszavazta ugyan, de nem tudták azt a terhet, mely az alakulásból az egyházakra hárul, nem is tudhatták mert erre nézve, számbavéve a gyülekezetek teherképeségét, egy mindent felölelő költségvetés elkészítése után ki kellett volna mutatni azt a szükséglet, amit az államtól kérünk és annak folyósítását nem szóbelileg, hanem intézményesen biztosítani. Nincs a határkérdés se tisztázva s ennél is nagyobb baj az ungi 12 egyház helyzete, melynek hozzánk való csatlakozását a szl. t. inneni egyh. kerület is-

181 TÓTH Zsuzsa: A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaság kötelékében (1920–1928). In.: *Acta Beregsasiensis*. 2011, 1. kötet, 136.

182 FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta – Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002. 94.

183 Az Ung-Kárpáti Egyházmegye létrehozásáról szóló vita bővebb leírását lásd: PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m. 89–91.

184 PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m.102. A beadott szavazatok október 9-én bontattak fel az erről felvett jegyzőkönyvet Sütő Áron biz. jegyző egész terjedelmében felolvastván, kitűnik belőle az, hogy a felszólított 78 egyházból 66 föltétlenül kívánja a kerület megalakítását, 7 csak feltételesen, 5 egyház pedig nem szavazott. MRE ZSL, 2a. 305. 108. PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 114.

185 Ungvár, Nagydobrony, Eszeny, Csongor, Szalóka, Kisdobrony, Tiszaágtelek, Kisgejőc, Nagygejőc, Korláthelmec, Tiszaásvány, Minaj, Ungtarnóc. FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai...* i.m. 120.

186 PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m. 103–105.

mételten megtagadta. Mindezek után benyújtja hat. javaslatát, melynek lényege az, hogy mondja ki az értekezlet, hogy szükségesnek tartja ugyan a kerület megalakítását de a végleges megalakulást, a választásokat csak akkor határozza el, ha 1. egy részletes költségvetés elkészítése után tisztában lesznek az egyes gyülekezetek afelől, hogy mily összeggel lesznek megterhelve, és mit ad az állam? 2. ha ez e. m. közti bizottság konkrét, írásban garantált biztosítékot nyer az államsegély folyósításáról. 3. ha a szlov. t. inneni egyházkerület az ungi 12 egyházat kebeléből kiengedi”¹⁸⁷

A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása így elviekben megtörtént, de a tisztségek betöltése még mindig késett. Időközben az államvezetésnek is fogyatkozóban volt a türelme, ugyanis a prágai kormányzat a pozsonyi országos hivatalon keresztül határidőt szabott a zsinat megtartásra. Czinke István megírta a kárpátaljai püspökhelyettesnek Biky Ferencnek, hogy a prágai kormány legutóbbi államsegély kiutalásánál kijelentette, amennyiben június végéig nem tartanak zsinatot, nem alkotják meg az új egyházi törvényeket, akkor sem az államsegély, sem a törvényes autonómia nem lesz megadva.¹⁸⁸

1923. március 8-án Beregszászban rendkívüli gyűlésen tanácskoztak az új egyházkerület jövőjéről, valamint az ungi egyházmegye kárpátaljai kerülethez való csatolásáról. A gyűlés elsősorban arra szolgált, hogy kiírják a választásokat az egyes egyházkerületi tisztségekre és hivatalokra. A választásokat április 15-ig kellett megtartani. A fő gondot a 13 ungi gyülekezet jelentette. A március 8-i gyűlés előtt egy esperesi körlevél is felhívta e gyülekezetek figyelmét, hogy egyházbiztosan a Szlovéniai Tiszáninneni Egyházkerülethez tartoznak, valamint hogy a kárpátaljai kerületnek nincs joga egy kárpátaljai egyházmegye létrehozására, hiszen az a zsinati ülés hatáskörébe tartozik. A tizenhárom egyházköztség képviselői az esedékes beregszászi gyűlésen sem vehetnek részt. Az egyházmegyei alapító közgyűlést 1923. március 22-én tartották, Komjáthy Gábor vezetésével, aki ismételten indokolta a megalakítás szükségességét és ismertette annak mind egyházbiztos, mind állami törvényi háttérét.¹⁸⁹

1923. április 17-én ült össze az egyházkerületi választóbizottság, mikor is megválasztották Bertók Béla munkácsi lelkészt az egyházkerület első püspökévé (80-ból 47 szavazattal), György Endrét pedig főgondnoknak. Az egyházkerület a Beregi, Ungi és Máramaros-Ugocsi Egyházmegyeiből jött létre, amely 77 gyülekezetből, 65 ezer gyülekezeti tagból, 76 lelkészből és 5 segédlelkészből tevődött össze, valamint három filiából és három missziós egyházközségből.¹⁹⁰

Püspök: Bertók Béla munkácsi esperes-lelkész;

főgondnok: György Endre;

papi főjegyző: Sütő Áron gáti lelkész;

világi főjegyző: Komáromy Lajos;

papi aljegyző: Peleskey Sándor viski lelkész;

világi aljegyző: Bakó Gábor;

187 MRE ZSL, 2a. 305. 248., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: Tárnok Gyula... i.m. 207.

188 MRE ZSL, 2a. 305. 256.

189 PEYER-MÜLLER, Fritz: A Kárpátaljai... i.m. 111–116.

190 BOTLIK: Közigazgatás és nemzetiségi... i.m. 226.

a négy papi tanácsbíró: Szentimrey József, Mizsák Péter, K. Nagy Sándor, Bihary Lajos;
a négy világi tanácsbíró: Bakó Bertalan, Gáthy Zsigmond, Korláth Endre, Nagyiday Ferenc;
tanítói képviselők: Füsti M. László, Molnár Ferenc.

Az új püspök ünnepélyes beiktatására június 7-én került sor a munkácsi templomban, melyen a kormány részéről egyetlen képviselő sem volt jelen.¹⁹¹ Valószínűleg Bertók Béla, kárpátaljai püspök személye nem volt kíváncs az ungvári kormányzás számára. Éveken át az a helyzet állt fenn, hogy a Kárpátaljai Egyházkerületet *de jure* elismerte ugyan, ám *de facto* mégsem ismerte el Bertók Bélát, mint püspököt. Mutatta ezt azzal, hogy a hivatalos iratokat nem hozzá, hanem az esperesekhez küldte.¹⁹² Ez az állapot közel 9 éven keresztül tartott, amikor Antonín Rozsypal, az Országos Hivatal elnöke, 1932. június 14-én kelt levelében jelezte a hivatalos érintkezés megkezdését az egyházkerülettel és a kerületi püspöki hivatallal.¹⁹³

3.8. A Szlovenszkói Dunáninneni Református Egyházkerület létrejötte

A Dunáninneni Református Egyházkerület megalakítása jóval összetettebb folyamat volt, mint a tiszai kerületé. A Komáromi Református Egyházmegye az I. világháborút követő első közgyűlésén, 1920. október 26-án arra hivatkozva utasította el az önállósodást, mert a gyülekezetek, lelkészek és tanítók szoros kapcsolatban álltak a Magyar Református Egyházzal. Továbbá olyan intézmények, mint a lelkész- és tanítóképzők, nyugdíj- és özvegy-árva- gyámintézetek Budapesten voltak, és kiválás esetén az ezekhez való jogigény is megszűnt volna.¹⁹⁴ 1920. november 30-ára Patay Károly helyettes püspök kérésére a Komáromi Egyházmegye esperese Tóth Kálmán deáki lelkész bizalmi tanácsot¹⁹⁵ hívott össze az egyházmegyei tanácsbírói és tisztviselői karból, hogy újra tárgyalják az októberi közgyűlésen hozott határozatukat. A bizalmi tanács viszont elvetette az ügy újratárgyalását. A soron következő közgyűlést 1921. január 26-ára tűzték ki. Eredetileg 20-án lett volna, ám azt hatósági engedély hiányában – amelyért Vargha Sándor folyamodott, de elutasították – nem lehetett megtartani.

Sedivy László szerint nem is kellett volna engedélyt kérnie, hiszen az 1918. december 6-án kelt I. számú csehszlovák alaptörvény elismerte a vallási felekezetek és egyházak addig megszerzett jogait,¹⁹⁶ amelyeket semmilyen statáriális rendelet nem válthat fel. Sedivy azon

191 PEYER-MÜLLER, Fritz: A Kárpátaljai... i.m. 118–119.

192 MRE ZSL, 2a. 305. 254–255, 284.

193 MRE ZSL, 2a. 305. 254, 285.

194 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 25.

195 A tanács összetételéről nincs közelebbi ismeretünk, így azt sem tudjuk, hogy milyen állásponton voltak, és milyen érveket, megállapításokat sorakoztattak fel az októberi közgyűlésen.

196 Ebbe beletartozik a református egyház törvényeiben szereplő I. tc. 52. §-ában azon meghatározott joga az elnökségnek, hogy gyűlést hívjon össze. „Az egyházmegyei közgyűlést az esperes és az egyházmegyei gondnok együtt hívják össze, minden évben legalább egyszer, vagy ha szükséges és a körülmények igénylik, többször is. Az elnökség a közgyűlés legfontosabb tárgyait a meghívólevélben mindig jelezni tartozik. Lásd. Egyházi Törvények a Magyarországi Református Egyházban. Az 1904. év november havának tizedik napján megnyílt második budapesti országos református zsinat által alkotott kilencz törvényczikk.” Debrecen, 1906.

a véleményen volt, hogy maga a zsupán vagy a rendőrkapitány sem tudta, hogy mihez van joga a református egyháznak, így ez az engedélykérés kapóra jött nekik, hogy hatalmuk fitogtathassák. Sedivy meggyőződése volt, hogy a kérelem helyett elég lett volna, ha egy leiratban bejelenti a politika hatóságnál a gyűlés megtartását.¹⁹⁷

Ennek az egyházmegyei közgyűlésnek a legfőbb vitatárgyát a Magyar Református Egyháztól való elszakadás kérdése jelentette. A közgyűlés két szavazat ellenében úgy határozott, hogy sürgősen az egyházalkotmány megváltoztatása.¹⁹⁸

Az egyházkerületi önszerveződéssel kapcsolatban Tóth Kálmán esperes arra a megállapításra jutott, „hogy ha megmaradunk tovább is passiv elzárkózottságban, mint élő tiltakozás a végzetszerűség ellen, túrve-szenvedve a mellőztetést, szegénységet és bizonytalanságot; vagy megalkudni a helyzettel, szervezkedni a felkínált alapon s reá bízni magunkat, úgyünk az állam feltételezett jóakarátára?”¹⁹⁹

Az elszakadást ellenzők közül Vargha Sándor komáromi lelkész véleményét ismerjük, aki egy 1919. január 13-án kelt levélben az esperesnek kifejtette, hogy nem lesz támogatója annak, hogy valaki a prágai kormánnyal tárgyalhasson, továbbá „nagyon apokrif jellegűek abban a tiszáninnen levélben foglalt s állítólag a magyar kormánytól és a zsinat külügyi albizottságától származó nyilatkozatok.”²⁰⁰ A saját véleménye szerint „vagy megmaradunk a régi állapotban- mindnyájan, vagy szakadás lesz, de tiszáninneniek szolgalelkűségében és gyalázatában osztozni nem kívánok.”²⁰¹

Pontosan nem tudni, hogy a Tiszáninnen Református Egyházkerület melyik levelére hivatkozik Vargha Sándor, és azt sem, miért ragaszkodott ilyen erőteljesen a régi állapot megtartásához, hiszen saját maga is tapasztalta ennek a tarthatatlan helyzetnek a súlyosságát. Sedivy László viszont azt állította, hogy 1921. február 9-én egy miniszteri fogadáson,²⁰² ahol jelen volt Patay Károly, Czinke István és Lukács Géza is, Czinke megmutatta azt a levelet, amelyet Baltazár Dezső püspök és Dégenfeld Schomburg József főgondnok írt alá a konventi külügyi bizottság nevében, és amelyről az előbbieken Vargha Sándor azt állította, hogy *apokrif*.²⁰³ Ennek a levélnek az a furcsasága, hogy a püspöki és főgondnoki tisztség nagyobb funkció a bizottsági tagságnál, így annak nagyobb jelentősége lett volna.

Ugyancsak Vargha az önszerveződéssel kapcsolatban még 1921. január 7-én tájékoztatta Németh Istvánt, hogy milyen formában képzei el az 1918. október előtti állapot fenntartását, illetve a legvégső esetben egy külön egyház létrehozását.

„Főgondnokhelyettes úr abban egyezett meg Patay úrral, hogy az önálló szervezkedés ügyét a Komáromi Egyházmegye közgyűlés elé fogják vinni. Így hát nemsokára sarokra kell állanunk. Mondhatom nem sok emberre számíthatok ez idő szerint a kollégáim közül de remélem, hogy egy jól előkészített közgyűléssel sikerül legalább egy mérsékelt, a várakozás

197 Sedivy László levele Tóth Kálmán esperesnek. Nyitra, 1921.01.17. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 30/1921.

198 *Komáromi Lapok*, 1921. 42. évf., 9. sz., 4.

199 VARGHA Sándor: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 33.

200 Vargha Sándor levele Tóth Kálmán esperesnek. Komárom 1919.01.13. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 18/1919.

201 Vargha Sándor levele Tóth Kálmán esperesnek. Komárom 1919.01.13. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 18/1919.

202 Patay Károly levele Tóth Kálmán esperesnek. Alsószecse, 1921.02.10. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 71/1921.

203 Sedivy László levele Tóth Kálmán esperesnek. Nyitra, 1921.02.02. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 44/1921.

álláspontjára helyezkedő határozatot elfogadtatni. Az én álláspontom az, hogy a fősúly a magyar egyet. egyháztól való elszakadás, illetve a külön egyházzá szervezkedés gondolatán nyugszik. Éppen azért semmiképp se akarok belemenni a külön szervezkedésbe, ebben nem maradok magamra, mert a múltkori állásfoglalásunknál már véleményt nyilvánító Gyalókai László, Csekes Béla, Mórocz Mihály lelkeseken kívül számítok Beke Kálmán, Galambos János és ifj. Kúr Gézára, és akit még korábban kellett volna említenem, Győry Elemérre. Ha kenyértörésre kerül sor, és mindenképpen el kellene szakadni az egyet. egyháztól, arra akarnám rávenni ez említett és még esetleg megnyerendő kollégáimat, hogy ne szervezkedjünk külön egyházzá a külön államalakulat alapján, hanem maradjon mindegyikünk gyülekezete külön, független, önálló református egyház, a többiekkel minden kapcsolat nélkül, legfeljebb velük erős szövetséget alkotva, és helyezkedjünk mindannyian az angol, avagy amerikai ref. egyház oltalma és védnöksége alá. Így megmenekülnénk attól, hogy a magyar állam rovására a nagy világ színpadán állampolitikai ütőkártyául használtassunk fel, hogy önmagunk tépjük szét a magyar egyet. egyházzal és hazával való kapcsolatunkat, hogy a lutheránus okkal közös, illetve a lutheránusoknak alárendelt pozsonyi teológiáról kaphassuk papjainkat, s így lutheránus szellemmel veszélyeztessük egyházunk jövőjét. Természetesen hogy ez csak terv, gondolat minden nagyobb megvitatás és megszűrés nélkül, azért nagyon kérem Méltóságod bölcs véleményét e dologban mielőbb velem közölni, esetleg előbb a főgondnokhelyettes úrral megbeszélni és az ő útján velem tudatni. Nagyon megköszönném, ha az egyházmegyei közgyűlés napjáig kegyeskednék angol, skót vagy amerikai egyházi köröktől információt szerezni oly irányban, hogy a végletekig vitt hajszolás esetén számíthatunk-e támogatásukra és védelmükre? E védelem vonatkoznék a következőkre: vallásunk gyakorlata, egyházunk autonómiája, papjaink és tanítóink Magyar,- illetve más országból szerzett okleveleinek elismerése és alkalmaztathatása, iskoláinknak az államosítás alóli kivétele, az egyházi vagyonnak az elkobzástól való megmentése. Mindezek annyira fontos és az egyházi életben annyira mélyen benyúló kérdések, amelyek előzetes biztosítása iránt gondoskodnunk kell.”²⁰⁴

A fenti idézeti igen csak meglepő, már csak abból kiindulva, hogy az itteni zsinat-presbiteri rendszeren működő egyházat lényegében egyből átalakította volna kongregacionalista rendszerre. Ez a rendszer a kongregációk, vagyis a gyülekezetek autonómiáján alapul. Ilyen egyházak az Egyesül Királyságban és az USA-ban egyaránt léteztek és mind a mai napig működnek.

Tóth Kálmán esperes az önkéntes elszakadást bűnnek, a kényszerűségből fakadót a „*legfájdalmasabb áldozatnak*”, viszont szükségszerűnek tartotta.²⁰⁵ A közgyűlés végül két el-lenszavazattal úgy határozott, hogy az egyházalkotmánynak a megváltoztatását nem látja szükségesnek, és így nem indította el a külön egyház létrehozásának folyamatát.²⁰⁶

Mindeközben barsban is zajlottak az események. Patay Károly által vezetett Barsi Egyházmegye közgyűlése már korábban egyhangú határozattal kijelentette az önszerveződésre

204 MRE ZSL, 2a. 305. 191., PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: *Tárnok Gyula...* i.m. 164.

205 VARGHA Sándor: *Jegyzőkönyv 1920...* i.m. 35.

206 *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 9. sz., 4.

való hajlandóságát. Viszont az egyházmegye levéltárának rendezetlensége miatt valójában nem tudni, hogy a végleges döntést megelőzte-e bármilyen vita. Ebben a helyzetben nehéz elképzelni, hogy teljes egyházmegye egyöntetűen kiállt volna az önszerveződés mellett és ne lett volna ellenvélemény.

1921. január 27-én szintén Komáromban hívták össze a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület közgyűlését – ekkor még a Dunántúli Egyházkerült Csehszlovákiban lévő része –, amelyet Patay Károly helyettes püspök és Szabó György főgondnokhelyettes²⁰⁷ által alkotott elnökség vezetett. Erre a közgyűlésre három javaslat lett beterjesztve. Az egyik szerint a Barsi Református Egyházmegye főjegyzője a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület határozatát elfogadja, miszerint Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület néven hívjanak életre egy új és független egyházkerületet. A második beterjesztést a Komáromi Egyházmegye főjegyzője tette, aki ugyanezen az állásponton volt, ám olyan kitételrel, hogy nem fogadják el az állami segílyt. A harmadik javaslat Vargha Sándor komáromi lelkészé volt, aki azt hangsúlyozta, hogy tartsák magukat az egységes és oszthatatlan református egyház elvéhez.²⁰⁸ Bihary Kálmán főjegyző javasolta, hogy a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület példájára mondják ki a magyar egyháztól való elszakadást és a külön egyházkerületté való szerveződést. Vargha Sándor, Pogrányi József és Gálffy Géza ellenkező (Gyalóky László tolmácsolásában előadott) felszólalása után megtörtént a szavazás. Az előadó javaslata mellett és ellen egyenlő számú szavazatok születtek, így a helyettes püspök szavazata döntött. Patay Károly az elszakadás mellett tette le voksát, és ezzel létrejött a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület.

Patay úgy vélte, amennyiben a régi rend fenntartása mellett döntött volna, akkor ott lennének, ahol elkezdtek, vagy még ott sem. Láta ugyanis, hogy a helyzet egyre rosszabb, és az állami segílyekre mindinkább szükség van.²⁰⁹ A Vargha Sándor vezette pártnak végül nem sikerült keresztül vinnie az elképzeléseit. Németh Istvánnak írt levelében a következőket írta az egyházkerületi gyűlésen történekről, a szavazásnak azon kimeneteléről, amelyet teljes mértékben elfogadhatatlannak tartott és Patay Károlyt téve meg legfőbb bűnbaknak. „Méltóságos és Főtiszteletű Püspök Úr, Mélyen tisztelt Uram! Ide zárva méltóztatik venni egy reánk kényszerített akciónak a gyümölcsét. Nem szívesen mentem bele, jobb szerettem volna, ha a régi álláspontomon maradhattam volna, de ha már egyszer a telhetetlen kapzsi önzés, a méltatlan dicsvágy ide hajtott bennünket, igazán nem tehetek mást, mint hogy segítsek részt venni a méltó megbüntetésben. Igazán csúnya dolog, hogy amikor a legszebb alkalom nyílt volna előttünk méltó utódoknak bizonyulni a pápens ügy nagy harcosaihoz, akkor akadt egy magas tisztség viselője, aki hiúságtól vezérelve kiintrikálta a döntést és eljátszotta önérzetünket, önbecsületünket. Adná a jó Isten, hogy ne csak a választás kedvem szerinti eredménye lenne a büntetése, hanem az itteni és a túlpárti kálvinisták gúnykacaja

207 Ezen a közgyűlésen mondott le posztjáról Szabó György főgondnokhelyettes. A közgyűlés Konkoly-Thege Sándort, mint rangidős gondnokot – a Komáromi Egyházmegyét – hívta meg erre a posztra. GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület balparti... i.m. 16.

208 Patay Károly körlevele, *Igazolásom* címmel. Alsószecse, 1921. 03. 31. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.,

209 Patay Károly körlevele, *Igazolásom* címmel. Alsószecse, 1921. 03. 31. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.

is”.²¹⁰ Németh István még 1921 szeptemberében is azt írta az önállósodási törekvésekről, hogy „minden kényszerítő ok nélkül lett megindítva”, jöllehet ha – mint írta²¹¹ – rendszeres levelezésben állt a Csehszlovákiában maradt lelkészekkel, akkor tudnia kellett volna, hogy minél tovább késik az önálló egyház létrehozása, annál tarthatatlanabb lesz a lelkészek és tanítók helyzete.²¹² A Dunántúli Református Egyházkerület Magyarországon maradt részének közgyűlése elfogadhatatlannak és aggályosnak tartotta az egész szlovenszkói egyházkerületi önszerveződési folyamatot, érvelése megegyezett Németh István már említett érveivel.²¹³

Az első egyházkerületi közgyűlés elrendelte, hogy az egyes egyházak a püspöki és főgondnoki szék betöltésére irányuló szavazataikat február 20-ig adják be.²¹⁴ Soós Károly az esperesnek írt levelében a püspök személyére vonatkozólag felhívja a figyelmet arra, hogy erre a tisztre „a legalkalmasabbat, legkiválóbbat, legjobb szervező és kormányzó erőt, a legtisztább és legélesebb látású férfiút kell választani.”²¹⁵ Megjegyezte, hogy a komáromi egyházmegyében több ilyen személy van, mint a barsi egyházmegyében, valamint hozzátette „nem vezethet csak a hála és elismerés a múltban tett fáradozásért”.²¹⁶ Valószínűsíthető, hogy ez egy finom utalás volt Patay Károly személye ellen, ráadásul Patay Károlynak nagyon alacsony volt a támogatottsága a Komáromi Egyházmegyében. A támogatói bázisa lényegében a Barsi Egyházmegyére korlátozódott. A választást végül Balogh Elemér nyerte. A kerületi elnökség végül a következő formában állt fel:

püspök: Balogh Elemér pozsonyi lelkész;

egyházkerületi főgondnok: Szilassy Béla losonci földbirtokos;

papi főjegyző: Gyalókay László, nemesócsai lelkész;

világi főjegyző: Tuba János;

papi aljegyző: Sörös Béla, losonci lelkész;

világi aljegyző: Kersék János, lévai ügyvéd;

papi tanácsbírók: Akúcs Lajos, Udvardy Gyula, Mórocz Mihály (a negyedik papi tanácsbírói állást pótszavazással döntötték el Gálffy Géza és Sándor Benő között);

világi tanácsbírók: Mohácsi János, Kersék János;

mint régi kerületi tanácsbírók megmaradtak: Szilassy Béla, Sütő István, Gyalókay László és Bihary Kálmán.

210 MRE ZSL, 2a. 305. 200.

211 CZEGLÉDY Sándor: Dunántúli egyházkerület 1920... i.m. 40–41.

212 Tóth Kálmán esperes már 1919. május 31-én kelt levelében részletesen leírta, hogy hiába nevezi őket a „*gályarab papok utódainak, akiknek a legvégső óráig ki kell tartaniuk*”, nem veszi észre, nem látja közvetlen közelről azt a kilátástalanságot, amely áthatja a lelkészi kart. Tóth Kálmán levele a kerületi főjegyzőnek és Németh István püspöknek. Deáki, 1919.05.31. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 227/1919.

213 CZEGLÉDY Sándor: Dunántúli egyházkerület 1920... i.m. 94.

214 Patay Károly a félremagyarázások miatt hivatalosan is elrendeli az egyházkerületi tisztségekre a gyűlekezeti részről megejtendő szavazást. A voksok leadásának határideje így az előzőleg megadott február 20-ról március 15-ére módosult. Patay Károly püspökhelyettesi körlevele. Alsószece, 1921.02.20. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 90/1921.

215 Soós Károly levele Tóth Kálmán esperesnek. Búcs, 1921.02.02. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 63/1921.

216 Soós Károly levele Tóth Kálmán esperesnek. Búcs, 1921.02.02. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 63/1921.

3.9. A Barsi és a Komáromi Egyházmegye vitája a Dunáninnen Egyházkerület létrehozásáról

Az egyházkerület megalapításának határozata folytán a közgyűlés elküldte Patay Károlyt Prágába, hogy ott tárgyalásokat folytasson, de nem tudni, hogy melyik minisztériummal, mert eddig az szlovenszkói egyházi ügyek a pozsonyi Teljhatalmú Minisztérium hatáskörébe tartoztak. A püspöki és a főgondnoki szék betöltésére irányuló szavazás kihirdetése után Soós Károly búcsi lelkész fel is hívta az esperes figyelmét²¹⁷ arra, hogy az új egyházkerület létrehozásakor nemcsak a püspök és a főgondnok személyét kell megválasztani, hanem egy teljesen új vezető gárdát is. Ugyanis a tapasztalt és öregebb vezetők tehernek és feleslegesnek tartották, hogy Pápára utazzanak, és mint Soós írta „az új kerület őket nem nélkülözheti”.²¹⁸ A fent említett egyházkerületi határozat vegyes fogadtatásra talált a Komáromi Egyházmegye egyes gyülekezeteiben. Az egyházjog szerint az ilyen fajsúlyos kérdéseket a gyülekezetek által megválasztott zsinatnak kellett volna eldöntenie.²¹⁹ A *Komáromi Lapok*-ban megjelenő cikke Patay Károly és Bihary Kálmán is válaszolt. Pontosan nem tudni, hogy kiknek szólt a két közlemény; vagy a cikk szerzőinek a pontatlan megfogalmazásért, vagy a Komáromi Egyházmegye lelkészeinek az önszerveződés elutasítása miatt. Patay Károly az önszerveződés melletti kiállásában felhívja a figyelmet azokra az áldatlan állapotokra, amelyek közé az egyház és a benne szolgálók kerültek, valamint arra, hogy: „Nekünk felettes hatóságoknak, egyházmegyéknek, egyházkerületnek, áldatlan bár és súlyos felelősségteljes kötelességünk megtenni az adott viszonyok közt a lehető legtöbbet. S hogy megtegyük, talán, többet is, mint a legvérmesebbek is gondolnák, igazolni fogja előterjesztésünk és memorandumunk, melyet a teljhatalmú miniszternek s a republika elnökének át, [...] illetve terjesztettünk fel, nem Prágába ugyan, de Pozsonyba a tisztáninnen egyházkerületi elnökségével, amely rövid időn belül közre is fog bocsátatni, hogy láthassa mindenki, hogy nem jogfeladás, nem tradíciókkal, ősi múltunkkal ellenkező gyáva megadás, hanem autonómiánk teljes érvényesülése vezeti az intéző és felsőbb tényezők minden cselekedetét. Ez nem elszakadás. Esetleg rajtunk kívül álló erő tényezők erőszakos műve, ez köteles szervezkedés, élni akarás, életre berendezkedése egy jobb sorsra érdemes hitfelekezethez”.²²⁰

Bihary Kálmán szerint a lelkészek nagy része az önszerveződés mellett nyilatkozott, és úgy vélte, hogy az ominózus egyházmegyei közgyűlési határozatnak az előidézője nem lehetett más, mint a hazaárulás vádja vagy az ezzel való megfélemlítés. Önmagát csak a Barsi Egyházmegye szószólójaként aposztrofálta, és ahogyan írta: „Amit tettem, azért nincs okom vezekelni, sem Egyházmegyémmek nincs oka szégyenkezésre állásfoglalásáért. Csak azok vádolhatnak bennünket, kik vagy nem látnak, vagy nem ismerik a helyzetet. A tudó-

217 Maga Soós Károly nem tudott részt venni a kerületi gyűlésen, mert a meghívót 28-án kapta meg, és így csak utólag, levélben tudta a kérdéseit és meglátásait megosztani.

218 Soós Károly levele Tóth Kálmán esperesnek. Búcs, 1921.02.02. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 63/1921.

219 *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 9. sz., 4.

220 *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 14. sz., 1-2.

sító azt állítja, hogy én a magyar egyháztól való elszakadást javasoltam. Téves állítás. Az elszakítást megtették ellenségeink a békeszerződésben. Mi a már elszakított részek szervezkedését mondtuk ki, amire igen nagy szükség van.”²²¹

Bihary Kálmán, szintén arra hivatkozva, hogy az elszakított területeken a református egyháznak nincsenek törvényhozó és végrehajtó szervei, a lelkészek a nyomor szélén tengődnek, és az állam csak szervezett egyházzal tárgyal, felhagy a merev, tétlen állásponttal, és elindul a kényszerű önszervezés útján. Kijelentette, hogy „sem társaim, sem én hazafiságot, egyház iránt hűséget senkitől sem fogunk tanulni, sőt a magam részéről kijelentem, miszerint senki sem áll oly magaslaton, hogy nekem ezekből leckét adjon.”²²² Mindezek után Csekes Béla hosszú válaszlévlében indokolta meg azt, hogy az egyházmegye lelkészség egy része miért tartott ki a régi rend mellett és utasította el az önszerveződést, holott tisztában volt az egyházat érintő súlyos problémákkal, ugyanis ezeket az évi közgyűlési jegyzőkönyvekben rendre közölték.

A Dunáninneni Egyházkerület létrehozásának szükségességére ugyanazokat az érveket hozták fel, amelyeket Patay Károly és Bihary Kálmán nyilatkozataikban is említettek. Az egyházmegyei közgyűlés elsőként az egyes járandóságok kifizetése körül helyezkedett arra az álláspontra, hogy a lelkészi kar a magyar állam jogutódjától, a csehszlovák államtól vindikálta a törvény biztosította illetményeinek kiutalását. A többi egyházmegyében az volt az álláspont, hogy mivel nem remélhetnek segílyt a Magyar Egyetemes Egyháztól és a külföldi hittestvérektől, ezért a csehszlovák államtól kell igényelni a támogatást.²²³ Megkérdőjelezte a Szlovenszkói Tiszáninneni Egyházkerület megszervezésének jogosságát, mivel a gyülekezetek megkérdése nélkül maga az egyházkerületi közgyűlés kívánt püspököt és főgondnokot választani,²²⁴ továbbá annak a felhatalmazásnak a jogosságát, amellyel felhívja a lelkészeit és tanítóit az állam iránti hűségi fogadalom letételére.²²⁵

Csekes Béla felvetette a kérdést, hogy a Komáromi Egyházmegye határozata ellenére az egyházkerület képviselői milyen jogon döntenek a gyülekezetek megkérdése nélkül ebben a kérdésben. Úgy vélte, hogy az egyházkerületek az önszerveződési munka megkezdését elhamarkodták. Önmagában az önszerveződési munkák ellen az egyházmegyei képviselőknek nem volt kifogásuk, de úgy gondolták, amíg a dunai egyházkerület megszervezésének módját érintő kérdésekben nem születik megegyezés, a régi rend mellett maradnak.

²²¹ *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 14. sz., 1–2.

²²² *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 14. sz., 1–2.

²²³ Ezt az álláspontot világítja meg az 1920. október 12-én megtartott komáromi egyházmegyei gyűlésről a *Református Egyház és iskola* című lapban közölt tudósítás, mely szerint: „Élénk vitát provokált a lelkészek kongrua ügye.” A kérdés itt akörül forgott, hogy vajon elfogadják-e, illetve követeljék-e a cseh megszállás óta 18-ban v. 19-ben felemelt magyar felemelt járandóságokat a csehszlovák államtól, vagy pedig a külföldi protestáns egyházak segítségére várakozzanak. *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 21. sz., 2–4.

²²⁴ A Szlovenszkói Tiszáninneni Egyházkerület 1920. december 21-én megválasztotta püspökét és főgondnokát, valamint a kerületi tisztikart, de a kényszerű körülmények hatása alatt a presbitériumok megkérdése nélkül. Miután a Dunántúli Egyházkerület a presbitériumok szavazatai alapján választott tisztviselőket, a Tiszáninneni Egyházkerület 1921. június 14-én Ótátrafüreden tartott közgyűlésén kimondja, hogy az egyöntetű szervezkedés kedvéért elrendeli a presbitériumok által való szavazást a tisztségviselőkre. Püspöknek Pálóczi Czinke István rimaszombati lelkészt, főgondnoknak Lukács Géza gömöri egyházmegyei gondnokot választották meg. Az ünnepélyes beiktatást az 1921. október 30-ei közgyűlésen tartották. CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák... i.m.* 18.

²²⁵ *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 21. sz., 2–4.

Vajon miért is ragaszkodtak ennyire a komáromiak a régi rendszer fenntartásához? A Magyarországi Egyetemes Református Egyháztól elszakítottak tekintették és külföldinek számították magukat, mint ahogy az állam is ilyeneknek tekintette őket. Hivatkoztak az 1904-es egyházi törvénykönyv VIII., a külföldön levő magyar ref. hívek és egyházközségek gondozásáról szóló törvénycikkére, melynek I. §-a kimondja, hogy „A külföldön levő magyar református hívek és egyházközségek gondozása az Egyetemes Konvent feladata.”²²⁶ Hivatalos értesítést az egyházközségek nem kaptak, nem is hallottak arról, hogy a Csehszlovákiában maradt csonka egyházkerületek vezetői a békeszerződés ratifikálása óta az említett törvénycikk értelmében tárgyalásokat folytattak volna a Magyar Református Egyetemes Egyházzal. Az így felmerülő kérdések megoldását a nagyhatalmaktól, a Népszövetségtől várták, ám „minden tárgyalás nélkül egyszerűen hátat fordítani az egyetemes egyháznak, azért mert hamuban ül, száz sebből vérzik, azért mert szegény, nem remélhetünk tőle anyagi támogatást, ez sem az evangéliommal, sem a lelkiösmeretünkkel össze nem egyeztethető.”²²⁷

Többen azzal sem voltak tisztában, hogy a békeszerződés szövege mit ért vallásszabadság alatt. Csekes Béla – saját bevallása szerint – a békeszerződés egyes pontjait és azok magyarázatait sem eredetiben, sem hiteles fordításban nem olvasta, csak a *Komáromi Lapok*ban megjelent cikkek nyomán ismerte, valamint egyházmegyei közgyűlések tárgyanyagát sem képezték a békeszerződés egyházpolitikai határozatai. Ezért sem értette, hogy miért kell „csodálkozni akkor azon, hogy az egész jövőnkre kiható tárgyalásoktól húzódozunk s a status quo-t hangoztatjuk addig, míg a törvényekben, békepontokban biztosított jogainkat nem ismerjük tüzetesen?”²²⁸

Ezek után Csekes konkrét kérdést tett fel Bihary Kálmánnak: „Bihary főjegyző úr kérvényben biztosított jogainkat” honnan vette, és milyen törvények biztosítják azokat? Csehszlovákia mint újonnan alakult állam azért mondta ki a jogfolytonosságot, és a régi monarchiabeli törvények azért voltak érvényben átmenetileg, hogy ne legyen káosz az államigazgatásban mindaddig, amíg új törvényeket vagy kormányrendeleteket nem hoznak. Ezért is írta Csekes Béla azt, „hogy a törvények érvényessége csak ideig óráig tart, azokra, mint biztos támpontokra, mint az új állam szentesített törvényeire nem támaszkodhatunk.”²²⁹

A következő vita az államsegély elfogadása és a lelkészképzés körül bontakozott ki; ezek voltak a további neuralgikus pontok. A legnagyobb problémának Csekes a lelkészképzés államosítását látta,²³⁰ amely egyet jelentett volna az egyházi autonómia csorbulásával. Az

226 Arra hivatkozva írta ezeket Csekes Béla, hogy „a világháború előtt úgy Amerikában, mint Romániában voltak magyar ref. egyházmegyéik, melyek a konvent fennhatósága alá tartoztak. Hogy az összeköttetés az egyetemes egyházzal fenntartható volna-e nem tudom.” Ld. *Komáromi Lapok*. 1921. 42. évf., 21. sz., 2–4.

227 *Komáromi Lapok*, 1921. 42. évf., 21. sz., 2–4.

228 *Komáromi Lapok*, 1921. 42. évf., 21. sz., 2–4.

229 *Komáromi Lapok*, 1921. 42. évf., 21. sz., 2–4.

230 A csehszlovák törvények szerint egyházi tisztségviselő csak csehszlovák állampolgár lehet. Valamint később az lehetett csak lelkész, aki Csehszlovákia területén végezte el a középfokú iskola nyolc évfolyamát, nyolcosztályos gimnáziumot, érettségizett, az összes előírt vizsgát letette, és az illetékes egyházi hatóság okleveles lelkésszé nyilvánította. E célból a kormány Pozsonyban egy protestáns teológiát hozott volna létre, amelyen három magyar nyelvű tanszék is lett volna. Ezekből az evangélikusok kaptak volna egyet, a reformátusok kettőt. További egy tanszéket kaptak volna a német, hatot pedig a szlovák evangélikusok. *Komáromi Lapok*, 1921. 42. évf., 21. sz., 2–4.

állami segélyek kiutalásához támasztott feltételek elfogadását megfontolandónak, vagy elutasítandónak tartotta, ugyanis ennek révén politikai eszközzé válhatott volna az egyház az állam kezében.²³¹ Továbbá kijelentette, hogy „mi komárommegyeiek azt hangoztatjuk, inkább »szabad egyház szabad államban« elvére támaszkodunk, mintsem hogy autonómiánkat veszélyeztessük az államsegély feltételeivel”.

Fel lehet tenni a kérdést, hogyha a Komáromi Egyházmegyében ilyen határozottan elutasítást nyert az államsegély igénybevétele, akkor miből kívánta volna fedezni a rendszeres kiadásokat, enyhíteni a szegénységben élő, szolgálati helyüket kényszerből elhagyó lelkészeket és családjukat. A gyülekezeti tagok tudatlanságának, közönyének, fásultságának, nemtörődömségének, önzésének tudták be ezeknek a problémáknak a létét és megoldatlanságát. Úgy gondolták, hogy ezekre az égető kérdésekre a múltból hozott történeti példák szolgálhatnak megoldásként. Történeti párhuzamként használták az egyházi és állami protestánsüldözéseket. A cikk szerzője felvetette, hogy az üldözések évtizedeiben miért is tudtak fennmaradni a gyülekezetek, hogyan bírták egymást támogatni, és hogy ma miért nem működik, működhet ez is hasonlóan. Az ateizmus terjedésével is úgy kívánták felvenni a harcot, mint ahogy a hajdani protestáns lelkészek és tanítók, akik a könyvnyomtatás kezdetén sorra írták azokat az egyházirodalmi munkákat, amelyek révén a nép megismerhette a krisztusi igazságokat, és ezáltal öntudatos keresztyénné válhatott.

Végezetül azt írta Csekés, hogy ha egyáltalán nem kapnának államsegélyt, és a vezetők, lelkészek azon tanácskoznának, milyen módon lehetne felrázni a legrövidebb idő alatt fásultságából a Csehszlovákiában élő reformátusságot, „akkor nem lenne elnémult harang, nem lenne földön futó lelkész, koldusbotra kerülő özvegy, árva, akkor egyházunk tagjai a reájuk nehezedő terheket nem tekintenék igának, még kötelességszerűnek sem, hanem gyönyörűségeseznek és mint hajdan, úgy most is, annak lenne legtöbb öröme, minél többet tudna áldozni egyháza és népe javáért!”²³²

Csekés Béla írására nem érkezett semmilyen nyilvános reakció, ám jól látni, hogy nem volt olyan egyszerű az önállósodás mellett vagy az ellen kiállni. Ám azt mindenki érezte, hogy valamelyik irányba el kell mozdulnia a Csehszlovákiában maradt reformátusságnak.

²³¹ Azzal tisztában voltak, hogy az állam mindig felügyeletet gyakorolhat az egyház, mint bármely más intézmény felett, hogy az nem politizál-e, nem államellenesen működik-e. Másfelől viszont fontosnak tartották, hogy az államhatalomnak semmi köze ne legyen az egyház belügyeihez. *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 21. sz., 2–4.

²³² *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 21. sz., 2–4.

3.10. A Komáromi és a Barsi Egyházmegye vitája az egyházkerület püspökének személyéről és tisztikar összetételéről

A Dunáninneni Református Egyházkerület alakuló közgyűlésén meghirdetett püspökválasztás sorsfordító történelmi eseménye azért is érdekes, mert sem a Szlovenszkói Tiszáninneni, sem a Kárpátaljai Egyházkerületben nem eredményezett ilyen vitát az újonnan létrehozott egyházkerületek élére javasolt püspök személye. A Szlovenszkói Dunáninneni egyházkerületet alkotó Barsi és Komáromi Egyházmegye ellentétes nézetei a püspökválasztásban csúcsosodtak ki, mivel korábban, az egyházkerület létrehozása folyamán már érzékelhető érdekellentétek jöttek létre. A fellelhető szakirodalomban csupán azt olvashatjuk, hogy Balogh Elemér pozsonyi lelkészt választották meg a Szlovenszkói Dunáninneni Református Egyházkerület püspökének. Ám arra már nem adnak választ, hogy miért éppen Baloghot javasolták és választották meg püspöknek. Mi lehetett az elképzelése, terve a megválasztását támogató lelkészeknek? A pozsonyi gyülekezet lekipásztoraként az egyházmegye és az egyházkerület önszerveződési munkálataiban meghatározó személyiségként egyszer sem tűnik fel a neve. A személye inkább csak a püspökválasztás során került előtérbe. Adódik a kérdés, hogy miért nem azt az embert jelölték és választották meg püspöknek, aki az önszerveződésnek a legelső pillanattól kezdve a legnagyobb harcosa volt. Vajon miért nem biztosították egyöntetűen a támogatásukról azt a Patay Károlyt, aki rangidős esperesként, ellátta a helyettes püspöki teendőket? Hiszen egyházkerületben, egyházi vezetőként a lehető legpontosabban látta az önszerveződés halogatásának súlyos következményeit. A vonatkozó szakirodalomból az tűnik ki, mintha Balogh Elemér megválasztása a lehető legkézenfekvőbb megoldás lett volna. Mélyebb levéltári kutatások során viszont kiderült, hogy korántsem volt ez olyan egyértelmű, nem mindenki értett egyet Balogh Elemér jelölésével.

Még mielőtt alaposabban körüljárnánk a címben megjelölt püspökválasztást, annak előzményeit és menetét, essék néhány szó arról a két személyről, akik ennek a mikrotörténeti témának a főszereplői. Mivel a kötet nem a szereplők életének aprólékos bemutatására összpontosít, ezért csupán a főbb életrajzi elemek kerültek előtérbe. A történet két főszereplője tehát Balogh Elemér pozsonyi lelkész és Patay Károly alsó-, felsőszecsei lelkész, rangidős esperes és helyettes püspök.

Balogh Elemér 1866. februárban 6-án született Székesfehérváron, apja Balogh Sándor református lelkész, anyja Micheli Mária. Tanulmányait már Pálán kezdte, mivel apját ide választották lelkészi szolgálatba. A gimnáziumi évet Budapesten töltötte, ahol a természettudományok iránt mutatott érdeklődést, ám az évek folyamán az irodalomtudományok felé húzott. A gimnáziumi évek után a budapesti teológiára iratkozott be ahol 1888-ban fejezte be tanulmányait. A budapesti évek után peregrinus volt az edinburghi Free Church College-ban. A skóciai évek meghatározó időszak volt az életében, hiszen az itt kialakított kapcsolatait püspökké választása után bőven tudta kamatoztatni. Hazatérése után először

Kálozon, majd Budán lett segédlelkész. Innen hívták a Kendeffy családhoz házi tanítónak. A tanítói munkája alatt elfogadta a budapesti Skót Misszió meghívását és három évig szolgált itt, mint missziós segédlelkész. 1894-ben kötött házasságot Incze Jolánnal, –akivel 34 évig voltak házasok, mikor felesége 1928-ban elhunyt.–

Vályi Lajos esperes 1895. április 28-án kinevezte, mint a pozsonyi református missziós gyülekezet rendes lelkészének. Ezt követően a gyülekezet úgy határozott, hogy Pozsonyban templom és lelkészlakás építéséhez helyben és az egész országban gyűjtést szerveznek. Balogh Elemér arra is vállalkozott, hogy Angliában szervez gyűjtést felolvasások révén. A lelkész fizetéséről az egyház úgy gondoskodott, hogy az 500 forint közalapi segítyen kívül az egyházközség az évi adóból 500 forintot ad, 200 forintot pedig az államtól fog kapni, a pozsonyi állami tanintézetekbe járó református diákok hitoktatásáért. Így ekkor a teljes fizetés 1300–1400 forintot tett ki.²³³ 1901-ben egy Grassalkovich téri házat vett meg a gyülekezet istentiszteleti célra, mivel addig a reformátusok az evangélikusok templomában tartották az alkalmaikat, ám ez a megoldás sem bizonyult tartós megoldásnak. 1907-ben a gyülekezet megfelelő telket talált az Irgalmasok terén, ahol a sóraktár épülete állt. Ebben az épületben tartották fogva a később gályarabságra hurcolt protestáns lelkészeket és börtöncellájuk ajtaja a mai napig látható a pozsonyi református templomban. Az új templom felszentelésére 1913. október 5-én került sor az egyház és a város nagyszámú képviselői részvételével. A templomépítéshez szükséges összegét, nemcsak a gyülekezet, más felekezetek a város, hanem Amerikából, Svájcban, Hollandiából és az Egyesült Királyságból is kaptak adományokat.²³⁴ Balogh Elemér nemcsak templomot, hanem gyülekezetet is épített. Híveit sorba látogatta, majd a Konvent megbízásából összegyűjtötte a bécsi református magyarokat egy missziói gyülekezetbe. 1909-ben a Komáromi Egyházmegye tanácsbírájává, 1921-ben pedig a Szlovenszkói Dunáninnen Református Egyházkerület püspökévé választották meg. Miután Pálóczi Czinke István püspök 1928-ban lemondott, 1929 őszén átvette az Egyetemes Konvent lelkész elnöki tisztségét.

A lelkési és egyházvezetői munka mellett a történeti tudományokkal is foglalkozott. Fő kutatási területe a gyászévtized és a gályarab prédikátorok története volt. 1896-ban végigjárta a gályarabságra hurcolt prédikátorok útvonalát. 1921-ben észak-amerikai körútra indult és ellátogatott New Yorkba, Philadelphiába, Baltimore-ba és Pittsburg-ben. 1929-ben és 1931-ben először Dél-Európát, majd Nyugat-Európát járta be. A magyar református egyháztörténet mellett kutatta a hugenotta-magyar és a szláv-magyar kapcsolatokat. Foglalkozott a XVI. századi magyarországi útleírásokkal. Írt a valdensek magyarországi jelenlétéről, kutatta a horvát reformációt és a reformáció hatását a görögkeleti egyházra.²³⁵ 1938. április 16-án hunyt el, 72 éves korában.

233 *Dunántúli Protestáns Lap*, 1895, 6. évf. 37. sz. 581–582.

234 N. N.: A pozsonyi ref. templom felavatása. In.: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1913, 24. évf., 41. sz. 342–343.

235 *Református Világ szemle*, 1939. V. évf. 2. sz. 50–64. FAZEKAS Szilvia: Balogh Elemér élete és munkássága. In. *Teológiai Fórum*. 2010, IV. évf., 1. sz., 3–15. SOMOGYI Alfréd: Balogh Elemér. In. TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): *A hit és a közösség szolgálatában. Életutak a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban*. Komárom, Selye János Egyetem, 2018. 180–185. *Dunántúli Protestáns Lap*. 1938, 49. évf., 17. sz. 76–77. PERES Imre: A pozsonyi református gyülekezet története. Pozsony, 2004. http://www.refblava.szm.com/pdf/A_gyulekezet_tortenete.pdf letöltés ideje: 2025. március 31.

Patay Károly, az alsó- és felsőszecsei református gyülekezetek lelkésze, a Barsi Református Egyházmegye esperese, a Szlovéniai és Kárpátaljai Egyetemes Egyház Zsinatának rendes tagja. Szodón született 1860. május 21-én. Apja, Patay Károly szodói lelkész²³⁶, nagyapja baracscai preorán tanító. Tizenegy testvére volt.²³⁷ Elemi iskoláit Szodón végezte. Kilenc éves korában a selmecbányai főgimnáziumnak növendéke lett. Érettségét 1877-ben tett, majd a sárospataki teológiára iratkozott be. Itt a kántusnak alprecentora volt, melyről később lemondott. Kápláni vizsgát 1881. év május 30-án tartott barsi egyházmegyei közgyűlés előtt, a papi vizsgát pedig 1883-ban Székesfehérváron tartott egyházkerületi közgyűlés előtt. Két évig tartó kápláni éveit Nagypeszéken, Kiskálnán, Orosziban, Nagyodon, Alsóváradon töltötte el. Alsóváradon templom, iskola, lelkészlakást majdnem hatévi szolgálati ideje alatt rendbe hozta. 1889-ben az alsó- és felsőszecsei gyülekezetek választották meg lelképásztorukul. Új állását 1890-ben foglalta el. Társadalmi és egyházi munkájának elismerésért 1915-ben Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki. Az egyházmegyei vezetésben először tanácsbíróvá, 1896-ban pedig esperessé választották. Tagja volt a magyarországi egyetemes konventnek. Az államfordulatot követően az önszerveződés élére állt miután a csehszlovák kormány 1919-ben és 1920-ban sem utalta az állami támogatást a református lelkészeknek, mivel nem tekintette megszervezett, Magyarországtól független egyháznak. Patay Károly mint rangidős esperes átvette, mint helyettes püspök az egyházkerület ügyeinek intézését. Esperesként és zsinati képviselőként részt vett az 1923-ban összehívott lévai zsinaton, az egyes szakbizottságokban. 1936-ban megvált esperesi tisztétől és lelképásztori állásától és nyugalomba vonult. A barsi egyházmegye örökös tiszteletbeli esperesnek választották meg. A nyugdíjazás után Nagykálnára vonult vissza.²³⁸ Itt 1939. szeptember 1-én, 80 éves korában, tragikus körülmények között hunyt el²³⁹ – valószínűleg öngyilkos lett –.

Felesége Klára Ilona. Felsőgörögön született. Apja Klára Antal, anyja Bihary Lujza.²⁴⁰ Meghalt 1903. szeptember 9-én 28 éves korában.

Gyermekeik:

László. 1885. – 1890. december 15.

Ilona. 1887. – 1908. december 17.

Margit. 1888. – 1890. december 22.

Margit. 1891. június 26. Keresztszülők: Bacha Lajos szodói lelkész és Klára Irén. 1911. szeptember 17-én férjhez ment Bézy Ferenchez.

236 1824. augusztus 8-án született Baracsán. Apja Patay Péter tanító. Tanulmányok: Selmecbánya, Pápa. A szabadságharc alatt élelmezési biztosként működött. Visszatért Nagypeszékre segédlelkésznek, majd Szodóra választották. Felesége Kiss Matild, Kiss Károly lelkész lánya. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára továbbiakban: TtREL. I. 8. d) Személyi adattár. 11d. Szodó.

237 Margit. 1890. március – 1890. december 22. László. 1861. október 11. Erzsébet. 1863. augusztus 7. Sándor. 1865. február 21. István. 1866. november 23. Gyula Kálmán. 1869. január 26. Később farnadi lelkész. Lajos. 1870. október 28. Gizella Katalin. 1872. május 30. – 1874. február 3. Pál. 1874. május 5. András Miklós. 1876. november 1. Később kislövedi lelkész. András Kálmán. 1878. szeptember 19. TtREL. I. 8. d) Személyi adattár. 11d. Szodó.

238 *Dunántúli Protestáns Lap*, 1939, 50. évf., 40. sz. 202–204.

239 GYÖRY Elemér: *A Dunántúli Református Egyházkerület 1940. évi január hó 11. napján Pápa városában tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve*. Pápa, 1940.

240 TtREL. I. 8. d) Személyi adattár. 7d. Garamlők.

Béla. 1893. szeptember 29. – 1908. szeptember 17. Keresztstülők: Bacha Lajos szodói lelkész és Klára Irén.

Etel. 1895. július 25. Keresztstülők: Bacha Lajos szodói lelkész és Klára Irén. 1927. október 25-én férjhez ment Fogarassy István MÁV főmérnökhöz.

Irén. 1897. szeptember 2. Keresztstülők: Bacha Lajos szodói lelkész és Klára Irén. 1923. január 3-án férjhez ment Pintér György rendőrtisztviselőhöz.²⁴¹

Patay támogatói bázisa lényegében a barsi egyházmegyére korlátozódott, mégis mind a két egyházmegye lelkészeinek szétküldték azt a körlevelet, amelyben arra buzdítottak, hogy Patay Károlyra adják le szavazataikat. „Nem akarunk személyeskedni, nem akarjuk az ellenfél önző, hiú érdekeiről lerántani a képmutatás hitvány fátyolát, nem akarjuk megbántani az ellenvéleményen levő atyánkfiaiak jelöltjét sem, de aki csak egy parányit ismerős egyházi közéletünkkel, az tudni fogja mit tett Patay Károly és mit nem tett Balogh Elemér. Józan belátástokra bízunk testvéreink, hova adjátok szavazataitokat; de ha kálvinista egyházunk jövődjét szépnek, boldognak akarjátok látni, akkor ma a mi kerületünkben csak egyetlen egy férfiúra adhatjátok szavazataitokat, aki testben bár gyöngé mint Kálvinunk, de lélekben erős, bátor, fáradságot tűrő, javunkat mindig szíven viselő kálvini harcosunk és ez a férfiú: Patay Károly helyettes püspökünk.”²⁴²

Balogh Elemért támogató lelkészek szintén körlevélben kérték fel mindkét egyházmegye gyülekezeteit, hogy az általuk javasolt püspökjelöltre és tisztikarra adják le a szavazatukat. Balogh Elemér mellett az volt a legfőbb érvük, hogy „az ő rendkívüli, sok oldalú képzettsége, – angol, francia, német stb. nyelvtudása, – külföldi ismeretségei és összeköttetései, melyeket több utazása és a külföldi lapokban való irodalmi működése által szerzett, erős biztosítékul szolgálhatnak nekünk arra nézve, hogy meg tudja menteni a még megmenthetőt, s kivívja a még kivívhatót. Habár egyh. közéletünk több tisztos férfiak érdemelné meg a püspöki tisztséget, mégis őt: a közszerepléstől szerényen félrehuzódó, de azért köztisztletnek és népszerűségnek örvendő férfit jelöljük püspökünknek. Érdemessé teszik őt erre már képzettsége, szónoki; meggyőző képessége, becsületes papi működése is, de ha arra gondolunk, mily kiváló előnyök származhatnak egyházainkra, tisztviselőinkre, híveinkre, ha ez a férfiú akár a vele egy városban székelő kormányánál, akár a külföldi nagy testvéregyházaknál, akár a külföldi hittestvérek világkonferenciáin felszólal tárgyal, érvel, meggyőző, érdeklődésre és cselekvésre serkent, jogvédelmet, erkölcsi és anyagi támogatást eszközöl ki, s teszi mindezeket nem mint tolmács, nem mint szócső, hanem mint önálló vezetőférfi, aki maga vezeti és irányítja a tárgyalások folyamát s a maga bölcs gondolatait és érzéseit ültetgeti át a bennünket alig ismerő hittestvérek szívébe, ugy-e, ezekre gondolva, szinte lehetetlen másra szavaznunk mint Ő reá?”²⁴³

Vargha Sándor jelezte az esperesnek, hogy Szabó megkérte, a főgondnoki tisztre Szilassy Bélát jelöljék. Vargha pedig az esperesnek azt javasolta, hogy az így megüresedett világi

241 TtREL. I. 8. d) Személyi adattár. 6d. Alsószecse.

242 Patay Károlyt támogató körlevél. 1921.02. SZRKE KL Komárom, KEL, e. I.,

243 SZRKE KL Komárom, KEL, e. I. 1921. *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 12. sz., 2.

tanácsbírói helyre Zsindely Ferencet delegálják.²⁴⁴ Az egyházkerületi vezető tisztségekre a következő javaslatot tették a körlevélben:

Püspök: Balogh Elemér, főgondnok: Szabó György (Szilassy Béla).

Egyházkerületi lelkészi főjegyző: Gyalókay László nemesócsai lelkész, világi főjegyző: Tuba János takarékpénztári vezérigazgató.

Egyházkerületi lelkészi aljegyző: Sörös Béla losonci lelkész, világi aljegyző: Kersék János dr. lévai ügyvéd, barsi tanácsbíró.

Egyházkerületi lelkészi tanácsbírák: Gyalókay László, Mórocz Mihály ógyallai lelkész, Gálffy Géza felsőgelléri lelkész, Udvardy Gyula madari lelkész, Bihary Kálmán pozbai lelkész, Akucs Lajos nagypeszeki lelkész.

Világi tanácsbírák: Finkey Ferenc dr. pozsonyi egyetemi tanár, Gaál Gyula dr. nyug. komáromi polgármester, egyházmegyei tanácsbíró és a komáromi református egyház főgondnoka, Mohácsy János dr. komáromi ügyvéd, az Országos Kisgazda-, Földműves és Kisiparos Párt ügyvezető elnöke, egyházmegyei tanácsbíró, Gombos Kálmán komáromi táblabíró, Kersék János dr., Szilassy Béla, a losonci egyház főgondnoka, és aki eddig is kerületi tanácsbíró volt (Zsindely Ferenc).²⁴⁵

Nagyon érdekes az a névsor, amely a körlevél végén van, ugyanis csak 19 névszerepel benne,²⁴⁶ mint Balogh Elemér püspökké választásának támogatói. Látható, hogy korántsem volt olyan egyöntetű támogatottsága a Komáromi Egyházmegyében.

A legkorábbi ismert reakció Balogh Elemér jelölésére Sedivy László, nyitrai missziós lelkész 1921. január 28-án kelt levele, amelyben leírta, hogy teljesen felesleges jelölni erre a pozícióra, mert fokozódó halláskárosodása képtelenné tenné arra, hogy ellássa a püspöki tisztséggel járó feladatokat. Ezt a levelet még a körlevél előtt küldte az esperesnek, amelyben alternatívának javasolta Sörös Bélát, mégpedig azért, mert ha valamilyen közintézményt – lehetséges, hogy Sedivy itt a lelkészképzőre gondolt – szeretnének Losoncon létrehozni, akkor így több esély lenne rá. Balogh Elemér számára pedig személyre szabottan kitalált egy posztot, mégpedig külmissziói titkár címet. Sedivy nem véletlenül vetette fel a külmissziói titkári kinevezést, ugyanis ő is tudta, hogy Balogh Elemérnek nagyon jó külföldi kapcsolatai voltak.²⁴⁷

Sedivy László pedig egy külön körlevélben válaszolt a Komáromi Egyházmegye jelöltállító gyűlésére. Szabó György főgondnoki jelölését elhibázott döntésnek tartotta Szabó Magyarországra költözése miatt. – Ehhez azért azt meg kell jegyezni, hogy amikor a körlevelet szétküldték a két egyházmegyébe, még nem tudták, hogy Szabó György végleg át fog köl-

244 Varga Sándor ebben a levelében kétszer is leírta Szilassy nevét, de mind a kétszer Aladárt ír Béla helyett. Ez azért lényeges, mert mint tudjuk, Szilassy Aladár a magyarországi belmisszió vezéralakja volt. Vargha Sándor levele Tóth Kálmán esperesnek. Komárom, 1921.02.21. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.

245 Körlevél. Komárom, 1921.02.07. Egyházmegyei levéltár, esperesi levelezés. Iktatószám nélkül. Lásd még: *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 12. sz., 2.

246 Beke Kálmán ekecsi, Csekes Béla dunaradványi, Fekecs Sándor nagymegyeri, Galambos János apáczsakállasi, Gálffy Géza felsőgelléri, Gyalókay László nemesócsai, György Elemér hetényi, id. Kúr Géza kulcsodi, ifj. Kúr Géza csicsói, Lénárth Lajos kisújfalusi, Mórocz Mihály ógyallai, Rácz Elemér magyarsóki, Sándor Benő negyedi, Soós János zsigárdi, Soós Károly búcsi, Topa József diósförgepatonyi, Vargha Sándor komáromi, Czike János nagytanyi, Csiba Imre dunamocsi lelkész. Körlevél. Komárom, 1921.02.07. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

247 Sedivy László levele. 1921. 01.28. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

tözni Magyarországra. Vargha Sándor jelezte is az esperesnek, hogy Szabó megkérte, hogy a főgondnoki tisztre Szilassy Bélát jelöljék. Sedivy, Balogh Elemér jelölését újfent annak halláskárosodására hivatkozva helyteleníti, s amint az írta: „ugyan hát a jelölő értekezlet arra nem is gondolt, hogy a kerületi gyűlés elnöki székéből ily szervi fogyatkozással lehetne figyelemmel kísérni és vezetni a tanácskozásokat, vagy kormányférfiakkal érintkezést keresni, tárgyalást folytatni, replikázni, bármiféle bármily nyelvű világkongresszuson hallgatólag és szereplőleg részt venni. Hiszen ilyen helyeken eszmecsere, vita folyik, amihez nemcsak éles elme, ékes nyelv, de jó fül is kell!! Teljes tehetetlenségre volna kárhoztatva a püspöki adminisztráció az elkerülhetlen és igen gyakori személyes érintkezés száz meg száz vonatkozása és esélyeiben, ennek pedig a közérdeket józanul kitenni nem szabad. Neki ugyan dicsőséget nem szerezne, közügyeinknek nem használna, csakis ártalmára lehetne. Balogh Elemér érdemeit úgy kell honorálni, hogy azzal a közügy hátrányt ne szenvedjen! Egyházszervezetünk, kormányzatunk élére, egész ember kell, akit gyakorlottsága, tapasztalatai, az anyagi téren is tájékozott ismeretei teljesen kvalifikálnak. Tudományosság. Olvasottság, nyelvismeret még nem meríti ki az összes követelményeket, ezt is fontoljuk meg!!²⁴⁸ A lista többi személyével is gondjai voltak, mert szerinte ebben a helyzetben nem a személyeskedő és a részrehajló törekvéseket kellene támogatni. Mindjárt felmerül a kérdés, hogy ha ő is egy listán szereplő személyeket bírál, akkor az is éppúgy személyeskedésnek tekinthető, mint amivel ő vádol másokat. Nem tudni, hogy miért személyeskedés az ellenlista, és az övé miért nem az. A saját listáját a következőképpen állította össze, amelyben ekkor már nem Sörös Béla volt a jelöltje a püspöki címre.

Püspök: Patay Károly, főgondnok: Konkoly-Thege Sándor vagy Szilassy Béla.

Főjegyző: Gyalókey László, Dr. Kersék János, aljegyzők: Vargha Sándor, Dr. Tóth Sándor, esetleg Oswald Kálmán.

Lelkészi tanácsbírák: Akúcs Lajos, Sörös Béla, Sándor Benő, Udvardy Gyula.

Világi tanácsbírák: Dr. Kersék János, Dr. Mohácsy János, Dr. Kiss Jenő, Dr. Tóth Sándor, Forray Béla vagy Schmidt Imre.²⁴⁹

Sedivy körlevelére Vargha Sándor azt válaszolta, hogy azt nem kell komolyan venni, mert –ahogyan az esperesnek írta – folyamatosan kapja a híreket arról, hogy újabb lelkészek csatlakoznak a Balogh pártjához. A győzelemben biztos volt, mert tudni vélte, hogy Patay a Komáromi Egyházmegyéből csak pár szavazatot fog kapni, viszont Balogh a Barsi Egyházmegyéből hatot, a Drégelypalánkiból kettőt.²⁵⁰

A Barsi Egyházmegye válaszkörlevele sem váratott sokáig magára. A Patay Károlyt támogatók érveinek kulcsgondolata az volt, hogy „akik parányit ismerős egyházi közéletünkkel az tudni fogja, hogy mit tett Patay Károly és mit nem tett Balogh Elemér [...] de ha kálvinista egyházunk jövődjét szépnek és boldognak akarjátok látni, akkor ma a mi kerületünkbe csak egyetlen egy férfiúra adhatjátok szavazataitokat.”²⁵¹

248 Sedivy László körlevele. 1921. 02.14. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

249 Sedivy László: Reflexiók a kerületi tisztségek betöltésére. 1921.02.14. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

250 Vargha Sándor levele Tóth Kálmán esperesnek. Komárom, 1921.02.21. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

251 A Barsi Egyházmegye körlevele. 1921. február. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

Annak ellenére, hogy Komáromi Egyházmegyében a leghangosabb támogatói Balogh Elemérnek voltak, viszont számbelileg nem voltak többségben. Figyelmesen végigolvasva a támogató névsort, láthatjuk, hogy hiányzik onnan többek között Tóth Kálmán esperes is, aki Patay Károlyt támogatta. Ezt onnan lehet tudni, hogy a szavazatok leadási határideje és az eredmények közreadása után Balogh Elemér levelében válaszolt Tóth Kálmánnak a püspökválasztási időszakban kifejtett munkájára. A herefordi anglikán püspök, a *The Modern Churchmen* 1920. márciusi számában megjelent írásából vett idézetet ajánlja az esperesnek: „harcolj, ha valami ügy ellenese vagy, amíg a harc ideje tart, de ha az ütközet ellenedre dől el, tarts ki a többség határozata mellett, és segítsd azt sikerre vezetni.” Mint írta, az idézet első felét már teljesítette, és most reméli, hogy a megtett nyilatkozatok²⁵² az idézet második felét ténylegesen be akarják váltani, ha a másik fél nyer, akkor azt kell támogatni. Ezzel arra utalt, hogy megértette, vannak olyan lelkésztársak, mint Tóth Kálmán, akik nem pártolták a püspöki jelölését, de bízik abban, hogy a közös ügy előbbre valóbb, mint a személyes érdek. Felkérte Tóthot, hogy Patayval együtt ne ellenséget lássanak benne, hanem az általa képviselt ügyek emberét.²⁵³

Balogh valószínűsíthető győzelmének a hírére elindult ellene egy személyes sértettség-ből fakadó támadás. Lehetséges, hogy ezt próbálták volna meg felhasználni ellene, azért, hogy rossz színben tüntessék fel. Ez az eset Boross Kálmánhoz kapcsolódott, aki vélte, vagy valós sérelmét igyekezett olyan formában felhasználni, hogy az esetlegesen kérdéseket vessen fel az új püspök pártatlanságát illetően. Boross jelezte az esperesnek, hogy még 1918-ban Balogh Elemér „a gyűlölködő haragját” a lányára is kiterjesztette, akit ezzel hátrányos helyzetbe hozott. Boross szerint Balogh Elemér a hivatalos értesítés ellenére sem ment el a pozsonyi felső leányiskola magánvizsgájára, ahol a többi más vallású leány a hitoktatóik előtt tettek hittanvizsgát. Boross lánya csak úgy kaphatta volna meg a hittanvizsga-bizonyítványt, ha azt Balogh mint lelkész és magántanár kiállította volna, de ő meg sem jelent a vizsgán. Boross az esperesen keresztül kérte, hogy Balogh még a beiktatása előtt indokolja meg a tettét.²⁵⁴ Balogh Elemér válasza a kérdéses ügyben az volt, hogy ismeri Boross lányait, tanította is őket, és sohasem viselkedett velük bántóan, továbbá az igazgató eleve fegyelmi alá vonta volna, ha az értesítés ellenére nem jelent volna meg a vizsgán. Csakhogy annak időpontját nem közölték vele, és tudomása szerint azon a napon nem is tartózkodott Pozsonyban.²⁵⁵ Boross viszont egy másik levelében azzal érvelt, hogy Balogh ott volt aznap Pozsonyban, még az utcán és a tanári szobában is találkoztak vele, ám akkor, amikor ők bementek az iskolába, már Balogh távozott, és ezt – Boross szerint – szándékosan tette.²⁵⁶ Amint írta, a vizsgázás idején még az iskolaszolgát is elküldték érte. A történet folytatását nem ismerjük, sőt úgy tűnik, hogy ez az eset egy mesterségesen gerjesztett ügy volt, ezzel a levélváltással valószínűleg le is lezárult.

252 Tóth Kálmán levele Balogh Elemérnek. Deáki, 1921.04.15. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l., 183/1921.

253 Balogh Elemér levele Tóth Kálmán esperesnek. Pozsony, 1921.04.20. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

254 Boross Kálmán levele Tóth Kálmán esperesnek. Kamocsa, 1921.04.13. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l., 79/1921.

255 Balogh Elemér levele Tóth Kálmán esperesnek. Pozsony, 1921.05.03. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

256 Boross Kálmán levele Tóth Kálmán esperesnek. Kamocsa, 1921.05.07. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l., 95/1921.

Patay Károly az ellene szóló támadásokra válaszolva többek között azt írta, „holott ha oly nagyon törekedtem volna a püspökségre, siettem volna minél előbb elrendelni! Sőt még a szavazatok felbontásával sem tartottam szükségesnek a sietést; esperes társam több időre túlra menvén, kért, hogy mást bizzak meg az elnökléssel, de azt írtam, hogy nekünk nem sietős, várjuk, míg haza érkezik. S ma is úgy vannak a szavazatok felbontatlanul; azért sietek e sorokkal, hogy engemet se alteráljon, félre magyarázásra se adjon okot, az azután való ezen válaszom.”²⁵⁷ Patay esetében jelen volt az is, hogy az önszerveződést sokan rossz néven vették és őt tették felelőssé a kialakult helyzetért. Felhozta példának a Tiszáninnen Egyházkerületet, ahol megválasztották a püspöküket és a tisztkart, és senki sem vádolta a másikat hűtlenséggel és árulással. Őt pedig felelősségre vonták, holott a közgyűlési határozatoknak és a kényszer szülte helyzetnek megfelelően járt el.²⁵⁸ Nem értette, hogy amíg az önszerveződés az egyik helyen egy elfogadott és támogatott eljárás volt, addig az ő esetében szinte árulásnak tekintették.

Korábban már szó volt arról, hogy Baloghnak sem volt többségi támogatottsága. A következő táblázatban a két legfontosabb tisztségre leadott szavazatok anyaegyházközség szerinti megoszlása szerepel.

Sorszám	Az 1921-es püspöki és főgondnoki választás eredményei gyülekezeti bontásban ²⁵⁹					
	Balogh Elemér	Patay Károly	Szilassy Béla	Konkoly Thege Sándor	Szabó György	Szilassy Aladár
1.	Alistál	Alsófegyvernek	Alsófegyvernek	Érsekkéty	Kissáró	Apácaszakállas
2.	Apácaszakállas	Alsószecse	Alsószecse	Farnad	Csúz	Bátorkeszi
3.	Bátorkeszi	Alsóvárad	Alsóvárad	Garamlök	Madar	Csilizradvány
4.	Búcs	Bajka	Bajka	Garamsalló	Nemeshodos	Diósörgepatony
5.	Csicsó	Bori	Bori	Garamszent-györgy		
6.	Csilizpatas	Érsekkéty	Garamvezekény	Kisölvéd		
7.	Csilizradvány	Farnad	Hontfüzesgyarmat	Léva		
8.	Csúz	Garamlök	Hontvarsány	Nagyod		
9.	Diósörgepatony	Garamsalló	Kiskálna	Nagyölvéd		
10.	Dunamocs	Garamszent-györgy	Mohi	Nagypeszek		
11.	Dunaradvány	Hontfüzesgyarmat	Pozba	Nagysalló		
12.	Ekecs	Hontvarsány	Szódó	Nemsoroszi		
13.	Ekel	Kiskálna	Újbars	Vámosladány		
14.	Felsőgellér	Kisölvéd	Zólyom	Ipolypásztó		
15.	Garamvezekény	Léva	Zseliz			
16.	Hetény	Mohi	Losonc			
17.	Kissáró	Nagyod	Losonc			
18.	Kisújfalu	Nagyölvéd	Alistál			
19.	Komárom	Nagypeszek	Alsószőlős			

257 Patay Károly körlevele, Igazolásom címmel. Alsószecse, 1921.03.31. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

258 Patay Károly körlevele, Igazolásom címmel. Alsószecse, 1921.03.31. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

259 A teljes kerületi tisztkar szavazást lásd: 1921. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

20.	Komárom	Nagysalló	Búcs			
21.	Komárom	Nemesoroszi	Csicsó			
22.	Komárom	Pozba	Csillizpata			
23.	Komáromszent-péter	Szódó	Deáki			
24.	Kulcsod	Újbárs	Dunamocs			
25.	Lakszakállas	Vámosladány	Dunaradvány			
26.	Madar	Zólyom	Ekecs			
27.	Magyarsók	Zselíz	Ekel			
28.	Martos	Ipolypásztó	Felsőgellér			
29.	Megyerics	Losonc	Hetény			
30.	Nagykeszi	Losonc	Nagyjók			
31.	Nagymad	Alsószőlős	Kamocsa			
32.	Nagymegyer	Deáki	Kismánya			
33.	Negyed	Kamocsa	Kisújfalu			
34.	Nemeshodos	Kismánya	Komárom			
35.	Nemesócsa	Marcelháza	Komárom			
36.	Ógyalla	Nyitra	Komárom			
37.	Padány	Zsigárd	Komárom			
38.	Perbete	Ruttka	Komáromszent-péter			
39.	Pozsony		Kulcsod			
40.	Réte		Lakszakállas			
41.	Somorja		Magyarsók			
42.	Szap		Marcelháza			
43.	Tany		Martos			
44.	Vágfarkasd		Megyerics			
45.	Vágfarkasd		Nagykeszi			
46.			Nagymad			
47.			Nagymegyer			
48.			Negyed			
49.			Nemesócsa			
50.			Nyitra			
51.			Ógyalla			
52.			Padány			
53.			Perbete			
54.			Pozsony			
55.			Réte			
56.			Somorja			
57.			Szap			
58.			Tany			
59.			Vágfarkasd			
60.			Vágfarkasd			
61.			Zsigárd			
62.			Ruttka			

Látható, hogy szinte azonos támogatottsága volt a két jelöltnek, csupán hét szavazat volt a két jelölt között. Amint az várható volt, Balogh Elemért a komáromi, Patay Károlyt pedig a barsi egyházmegyéből támogatták a legtöbben.²⁶⁰ Azt is tudni lehetett, hogy mind a komáromiban, mind a barsiban²⁶¹ voltak olyan gyülekezetek, amelyek a másik egyházmegye jelöltjére szavaztak. A komáromiból ilyen volt Deáki, ahol Tóth Kálmán, Nyitra és Ruttka, ahol Sedivy László, és Kamocsa, ahol pedig Boross Kálmán volt a lelkész.²⁶² A táblázatból az is kitűnik, hogy a szekértáborok összezártak, és lényegében mindenki a saját egyházmegyei jelöltjét támogatta. Azt azért érdemes hozzátenni, hogy bárki más lett volna a Komáromi Egyházmegye jelöltje, abban az esetben is egyöntetűen szavaznak és akkor is az ő jelöltjük nyert volna, hiszen számszerűleg több szavazattal rendelkezett, mint a Barsi Egyházmegye.

A szavazás eredménye után a közgyűlés beiktatta a gyülekezetek által választott tisztségviselőket, megszavazta a zsinattartás szükségességét, egyszersmind ünnepélyesen beiktatta hivatalába az új egyházkerület első püspökét. Püspöki beiktatására 1921. június 22-én, egy szerdai napon került sor. A hely és az időpont sem volt véletlen. Ennek kapcsán Balogh Elemér az írta Tóth Kálmán komáromi esperesnek, hogy a beiktatás helyszíne mindenképp Pozsony legyen, mert egyrészt a gyülekezet ragaszkodott hozzá, másrészt a „barsiak nem szívesen mennek Komáromba. Az időponttal kapcsolatban megjegyezte, hogy: vasárnap, kedd és péntek nem lehet, mert ünnep, illetve hetivásár napja lévén, templomunkat [...], de kibámulási alkalmat keresik ostromolnák meg és lepnék el. Kiszorítván onnét az oda hivatalosakat és – valókat. El kell ismerni, hogy a politikai hatóságnak az a rendelkezése, miszerint a vasárnap legalábbis munkaszünet napja legyen, – ha még nem is egészen keresztényen, de humánus intézkedés. Az egyház tehát ne rontsa le azt, amit a politika jót épít s hagyja meg a vasárnapot az Úr napjának. Testi és lelki pihenésnek, üdülésnek s ne használja nehéz lelki munkával, esetleg izgalmakkal járó gyűlésezésnek. [...] Mi pedig maradjunk vasárnap a gyülekezeteinkben a reánk bízott ígéhirdetésre. [...] Vasárnap ne gyűlésezzünk. A szerdai napra messziről is megjöhet mindenki, és idejében haza ér, s vasárnapra szépen elkészülhet.”²⁶³

A Dunáninnen Egyházkerület első tisztségviselői kara végül a következőképpen alakult.

Püspök: Balogh Elemér pozsonyi lelkész.

Főgondnok: Szilassy Béla, losonci földbirtokos.

Lelkeszi főjegyző: Gyalókay László nemesócsai lelkész.

Világi főjegyző: Tuba János.

Lelkeszi aljegyző: Sörös Béla losonci lelkész.

Világi aljegyző: dr. Kersék János lévai ügyvéd.

Lelkeszi tanácsbírák: Akucs Lajos, Udvardy Gyula Mórocz Mihály, Gálffy Géza, Gyaló-

260 SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

261 Vargha Sándor szerint a Barsi Egyházmegyéből hat, a Drégelypalánkiból két szavazatra számíthattak. Ez a számítás – mint látható – nem jött be, de a várt eredményen ez mit sem változtatott. Vargha Sándor levele Tóth Kálmán esperesnek. Komárom, 1921.02.21. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

262 Balogh Elemér levele Tóth Kálmán esperesnek. Pozsony, 1921.05.27. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

263 Balogh Elemér levele Tóth Kálmán esperesnek. Pozsony, 1921.05.27. SZRKE KL Komárom, KEL, e. l.

kay László és Bihary Kálmán.

Világi tanácsbírák: dr. Mohácsy János, dr. Finkey Ferenc, dr. Gaál Gyula, dr. Kersék János, Sütteő István.

Konventi rendes képviselők pedig: Patay Károly barsi esperes és dr. Finkey Ferenc. A pót-tagok Sörös Béla és dr. Mohácsy János.

Kerületi pénztáros: Nemes Kálmán somorjai lelkész.

Számvevők Akucs Lajos. lelkész és Schmidt Imre Takarékpénztári igazgató.

A kerületi tanügyi bizottság elnöke: Tóth Kálmán esperes. A bizottság tagjai: Fekecs Sándor, Czeglédy Pál, Kovács Alajos, Végh István.

A pénzügyi bizottság elnöke: Tuba János, tagjai pedig Gálffy Géza és dr. Kersék János.

A jogügyi bizottság elnöke: dr. Finkey Ferenc, tagjai pedig Sörös Béla és dr. Gaál Gyula.

A misszió bizottság elnöke: Gyalókay László, tagjai pedig Udvardy Gyula és Sütteő István.²⁶⁴

Az állam iránti hűségeskü letétele a gyülekezetek lelkészei, segédlelkészei és gondnokai részéről Komáromban, a vármegyeházán 1921. június 18-án történt, hogy ezáltal egyenjogúságot nyerjenek, amelyet a békeszerződés a nemzeti kisebbségeknek és a vallásfelekezeteknek biztosít.

Tóth Kálmán deáki lelkész és esperes 11 óra után megnyitotta az ülést. Röviden felvázolta a történelmi előzményeket. Az eskü szövege a következőképpen hangzott: „Hűség eskü melyet ... Slovenskó közigazgatásával megbízott teljhatalmú Miniszter úrnak f. év május 21-én kelt 1243. odd. ev. a. v. cirkve mai napon Komárno vármegye župánja kezeihez letett: Esküszöm a Szentháromság egy élő Istenre, becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy a Csehszlovák köztársasághoz hű leszek, összes állami törvényeit, a kormány törvényes rendeleteit megtartom, kötelességeimet a fennálló törvények szerint híven, lelkiismeretesen és pártatlanul fogom teljesíteni, s minden foglalatosságomban teljes erőmből az egyház érdekeit fogom védelmezni. Isten engem úgy segélyen. Ámen.”²⁶⁵

Végh Géza perbetei lelkész kérvényezte a fogadalomból a szentháromság nevének törölését, „mert ők, mint lelkészek már úgy is fölesküdték arra tehát minden fogadalomban, amit egy lelkész tesz, abban már benne van úgy is.”²⁶⁶ Moravek Antal zsupáni tanácsos kijelentette, hogy neki nincs módjában az eskümintáját megváltoztatni. Először Tóth Kálmán esperes tette le az esküt a püspökhelyettes kezébe, aztán a lelkészek és gondnokok az esperes kezébe. A kétnyelvű eskümintát mindenki aláírta, és átadta a kormány megbízottjának, Moravek Antalnak.²⁶⁷

1920–21 fordulóján már szinte mindenki belátta, hogy az önszerveződés, és a Magyarországi Református Egyháztól szervezetileg független egyház létrehozása az egyetlen járható út, még ha kényszerből is fakad. A csehszlovák állam csak akkor volt hajlandó tárgyalni a református egyházzal, ha létrehozzák a saját egyházszervezetüket. Ebben a patthelyzetben, amikor a többi egyházmegye már az önszerveződés gyakorlati megvalósításán mun-

²⁶⁴ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 45.

²⁶⁵ Lelkeszi hűségeskü. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.

²⁶⁶ *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 51. sz., 6–7.

²⁶⁷ *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 51. sz., 6–7.

kálkodott, a Komáromi Egyházmegye döntő része még mindig a régi rendszer fenntartása mellett foglalt állást. Olyan konokul kitartott az álláspontja mellett, hogy az egyházkerületi közgyűlésen a Szlovenszkói Dunáninneri Egyházkerület létrehozásáról szóló szavazáson döntetlen eredmény született, és a Barsi Egyházmegye esperesének Patay Károlynak a szavazata döntött, amellyel végül létrejött a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület. Az egyházkerület létrehozása után ismét vita kerekedett a két egyházmegye között, mégpedig arról, hogy ki legyen az az új egyházkerület püspöke.

A Komáromi Balogh Elemért, a Barsi Egyházmegye pedig Patay Károly barsi esperest és helyettes püspököt támogatta. A komáromiak két legfontosabb indoka az volt, hogy egyrészt Balognak köztudottan jó kapcsolata volt Masaryk köztársasági elnökkel, és abban bíztak, hogy ez a személyes ismeretség és barátság az egyre jobban egyházellenessé váló államban meghatározó tényezője lehet az egyház és az állam közötti tárgyalásoknak. Ez a kapcsolat valószínűleg csak az erre támaszkodók elképzeléseiben volt szoros, egyetlenegy komolyabb ügynél sem sikerült olyan módon felhasználni, mint azt gondolták. Mivel a lelkészeknek sem politikai, sem diplomáciai tapasztalataik nem voltak, így nem ismerték ezt a világot, amely nagyon távol állt a lelkészi munkától. Bár a világi képviselők közül többnek volt ilyen tapasztalata, de ezek valamiért nem vették ki tevékeny szerepüket a választásból. Így a lelkészek nem tudták előre felmérni, hogy ez a baráti kapcsolat inkább a tudós Balogh Elemérnek szólt, mint a református püspöknek, amely hivatal ekkor már közvetve politikai színezettel bírt, mivel püspökként is a kisebbségbe került magyarság elitjébe emelkedett, noha tudósként már része volt ennek. Mint egyházi tekintély közvetett ráhatása lehetett akár a magyar kisebbségi politikára. Ám ha jobban megnézzük, hogy ez a barátság mennyire volt komolyan vehető egyházi ügyekben, azt jól példázza az az eset, amikor 1924 szeptemberében Pálóczi Czinke István és Bertók Béla püspöktársával hivatalos látogatást kértek a köztársasági elnöknél. A pozsonyi teljhatalmú minisztériumból viszont a következő leiratot kapták: „Czinke István, Balogh Elemér és Bertók Béla püspök uraknak elnök úrnál leendő hivatalos látogatása ügyében a magyar ker. szoc. klub titkárának, Tomory úrnak 1924 aug. 28.-án történt telefon tudakozódására a köztársaság elnök urának irodája kérésére közölte Önökkel, hogy az elnök urat ez az ajánlat megörvendeztette és ezt köszöni Önöknek; ezzel azonban a látogatást valóban megtörténtnek tekinti és nem kívánja, hogy az urak még külön Tapolcsányba való utazással fáradjanak.”²⁶⁸

Balogh felhasználva hivatali tekintélyét, minden latba vetve kilincselte a Nemzetművelődési Minisztériumban, és napi szinten járt be a lelkészek egyes-bajos dolgainak intézése okán. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy ez inkább a püspöki hivatal titkárait szabott feladat lett volna, és ezzel lényegében aprópénzre váltotta a püspöki hivatal tekintélyét. A személyes hivatali ügyintéзések mellett szoros kapcsolatokat ápolt több nyugat-európai protestáns egyházzal is, akiknek a képviselőivel rendszeresen találkozott, és beszámolt a csehszlovákiai reformátusság helyzetéről.²⁶⁹ Arról még egyelőre nem rendelkezünk elegendő

²⁶⁸ MRE ZSL. 2a. 305. 217.

²⁶⁹ Küllapcsolatokra forrásként lásd: Egyetemes Konvent iratai 1923–1938 és a Szlovenszkói Dunáninneri Református egyházkerület iratai 1920–1938: 6, 12, 14, 21, 24, 38, 40, 42. doboz. A Szlovenszkói Tiszáninneri Református egyházkerület iratai 1920–1939: 19, 23, 25, 26, 30. doboz vonatkozó iratait.

dő forrással, hogy ezeknek a megbeszéléseknek volt-e valamilyen visszhangjai a nyugati egyházakban. Segélyeket a teológia és a tanítóképző felállításra ugyan küldtek, de hathatós és hosszú távú politikai és anyagi támogatás nem érkezett. A püspöki hivatal iratanyaga is arról árulkodik, hogy a közel két évtizedes püspöki szolgálata alatt mindent tőle telhetőt megtett az egyház és annak lelkészei ügyében, de továbbra is megmaradt annak a tudós-nak, aki európai körutakon kutatta a magyar reformátusság történetét.

3.11. Az egyházmegye missziós gyülekezeteinek helyzete az átmeneti években

A missziós gyülekezetek története a Komáromi Egyházmegyén belül a 19. század végétől követhetőek nyomon. A már meglévő kisebb lélekszámú gyülekezetek missziós anya-, leány- és fiókegyházakba voltak besorolva. Ilyen anyaegyházközségek voltak Nyitra és Pozsony, a leányegyházközségek Újszóny és Komáromcsehi, fiókegyházak pedig Érsekújvár valamint Ruttká voltak. Az új állam határain belül csak Nyitra, Pozsony, Érsekújvár és Ruttká maradt meg, mivel Újszóny Magyarországon maradt és a Komáromcsehi leányegyházközség pedig még 1918 előtt megszűnt. A négy megmaradt missziós gyülekezetből a pozsonyi, az érsekújvári és a nyitrai vegyes nyelvterületen volt. A ruttkai viszont a homogénebb szlovák területen, Turócszentmárton mellett helyezkedett el. A pozsonyi missziós gyülekezet Pozsony központi szerepének köszönhetően gyorsan fejlődött.

A ruttkai gyülekezet tehát egy teljesen szlovák többségű környezetben alakult meg egykor, mivel Turóc vármegyéhez tartozott. 1910-ben a 6262 lakosból 3213 szlováknak, 2164 magyarnak és 770 németnek vallotta magát. A választó egyháztagok 1918-ban 155-en voltak, 1919-ben már csak 48-an. A helybeli lelkipásztor, Fövenyessy Pál 1919 őszén elhagyta szolgálati helyét, mivel az egyházi és állami jövedelmeket nem folyósították, így nem tudta önmagát és hivatalát fenntartani.²⁷⁰ Miután helyzete Ruttkán tarthatatlanná vált, az esperestől elbocsátatását kérte, amely által felmentést kapott állásából. Az esperes a missziós gyülekezet gondozását Sedivy László nyitrai lelkészre bízta. Sedivy a lelkészi hivatalt és az egyház leltári vagyonát az 1919. október 7-én tartott presbiteri gyűlésen átvette, az ingóságokat Geltz Ágoston egyházgondnokra bízta.²⁷¹ Az egyházmegye a templomtelek eladása mellett döntött. 50 ezer korona ellenében akadt is volna egy vevő, de végül visszalépett.²⁷² Ezt követően a ruttkai fogyasztási szövetkezet vette meg 47 500 koronáért, amelyet a presbitérium kölcsönökként helyezett el. 10 000 koronát 6%-os kamatra a nyitrai egyházközségnek adott. 37 500 koronát adott Anda Károly, Kőrös István, Percz Gyula, Anda Ferenc és Kosztolányi Lajosné vágfarkasdi lakosoknak egyetemleges kötelezettség mellett. Ez azt jelentette, hogy nemcsak az illető személyeket, hanem örököseiket és a jogutódait is ter-

²⁷⁰ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 8.

²⁷¹ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 21.

²⁷² Az esperes megjegyzi, hogy elfogadható lett volna a vevő 40 ezres ajánlata, mivel a fenntartás még annak ellenére is 8 ezer koronájába került az egyháznak, hogy a telek parlagon hevert, és semmit sem jövedelmezett. VARGHA Sándor: jegyzőkönyv 1920... i.m. 37.

helte az összes ingó és ingatlan vagyon értéke. Sedivy László szerint a kölcsön biztonságban volt, mert az illetők vagyona a félmillió koronát is meghaladta.²⁷³ Emellett a presbitérium kimondta, hogy a tőke kamathozadékát a missziós egyház gondozására fordítja.²⁷⁴ 1922-ben az egyházkerület úgy határozott, hogy a ruttkai gyülekezetet Zólyomhoz csatolja, ám ezt a Komáromi Egyházmegye elutasította, egyrészt hivatkozva arra, hogy az egyházmegye megkérdezése nélkül döntöttek, másrészt pedig a ruttkai egyház elcsatolása a Komáromi Egyházmegyétől anyagi veszteséget okozna a nyitrai lelkésznek.²⁷⁵ Az 1923-as egyházkerületi közgyűlés semmibe vette az egyházmegye véleményét, és továbbra is fenntartotta a Zólyomhoz való csatolás igényét, ezért az egyházmegye felszólította a ruttkai egyházat a lelkészi hivatal átadására. Azt nem tudni, hogy ezt az eljárást mivel magyarázta az egyházkerület. Erre a presbiterek nem volt hajlandók, mert az áthelyezésről a gyülekezetet sem kérdezték meg.²⁷⁶

A ruttkai egyházhoz hasonlóan az érsekújvári gyülekezet²⁷⁷ is nehéz helyzetbe került. Úgy, ahogy a ruttkai egyház gondozásával, az érsekújvári fiókegyházzal is Sedivy Lászlót bízta meg az esperes már 1918. október 15-én, mivel Mórocz Mihály ógyallai lelkész, aki addig gondozta a fiókegyházat, hivatkozva a célszerűtlen vasúti közlekedésre, a hitoktatást nem tudja végezni. Sedivy már ekkor tervbe vette, hogy a lecsökkent lélekszámú nyitrai misszióból áthelyezi székhelyét Érsekújvárba, mivel a fiókegyházközségek közül ez volt a legnépesebb 200 egyházzal és 68 református tanulóval.²⁷⁸ Az áthelyezés ügymenete el is indult, ám a folyamatosan jelentkező, főleg anyagi gondok miatt nem valósult meg. Az érsekújvári missziós gyülekezet végül 1934-ben visszakerült az ógyallai egyházközséghez.

A nyitrai missziós gyülekezetnek ekkor 12 önálló híve volt, akik vagy vegyes házasságban éltek, vagy egyedülállók voltak. Istentiszteletre is csak egy-két embert járt, de előfordult, hogy üres volt a templom. A lelkész a lelkészi székhely és az intézmények Érsekújvárba való áttelepítését javasolta.²⁷⁹ Az egyházmegye elnöksége egy hattagú bizottság javaslatára kimondta az érsekújvári és nyitrai missziók presbitériumainak és közgyűléseinek az egyesítését és új szervezeti beosztását, a lelkész székhelyének Érsekújvárba helyezését. Továbbá azt, hogy értékesíteni kell a nyitrai ingatlanokat, illetve a bővítés érdekében Érsekújvárban vásároljanak telket.²⁸⁰ A nyitrai templom és templomtelek eladása körül bizonytalan volt a helyzet annak ellenére, hogy az evangélikus egyház, az America Slovenska Banka és az állam is ajánlatot tett a megvételre. Az evangélikus egyház kifizette volna a vételárat, ám

273 Jegyzőkönyv a ruttkai presbitérium 1922. október 8.-án tartott üléséről. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 90/1922.

274 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 60.

275 GYALÓKAY László (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1922. évi augusztus hó 24-ik napján tartott rendes évi közgyűléséről*. Galánta, 1922, 16.

276 VARGHA Sándor (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1923. évi szeptember hó 20-ik napján tartott rendes évi közgyűléséről*. Komárom, 1923, 31.

277 Az érsekújvári missziós gyülekezet templomépítéséről ld.: NAGY Sándor (összeáll.): *A Hálaadás templom alapjától a csillagig. A templomépítés története*. Érsekújvár, 1942; Uő: *Az alaptól a csillagig. Az Érsekújvári Református fiókegyház „hálaadás” templom építésének története*. Érsekújvár, 1943.

278 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 22.

279 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 9.

280 A bizottság tagjai voltak: Udvardy Gyula lelkész, tanácsbíró, számvevőszéki elnök, Dr. Kiss Jenő egyházmegyei ügyész, Tuba Lajos építész. Ennek a bizottságnak a feladata lett a nyitrai és érsekújvári telekeladás és telekvásárlás körüli teendők lebonyolítása. VARGHA SÁNDOR: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 37.

nem kapta meg hozzá a szükséges állami támogatást. Az American-Slovak Bank pedig az 1 millió koronánál többre értékelt ingatlanokért csupán 400 ezer koronát ajánlott fel. Az állam pedig, iskola létesítése céljából, előzetes felértékelés után 877 ezer koronát,²⁸¹ végül 1922. február 1-én 600 ezer koronát²⁸² ajánlott meg a templomért és a hozzá tartozó telekért. Mivel még 1922 augusztusában sem teljesítette az adásvétel ráeső részét, ezért a lelkész peres úton²⁸³ próbálta rávenni arra, hogy végrehajtsa az adásvételt, mivel a nyitrai missziós egyháznak a banki adósságait ki kellett fizetnie, illetve az érsekújvári missziós egyház kénytelen volt rendszeresen elhalasztani a kínáló telekvásárlási lehetőségeket. A pertől a gyülekezet visszalépett, ám az állam részéről való további halogatás miatt egy másik jelentkezővel egyezett meg.

Az iskolai referátus Nyitrán kívánt iskolát létrehozni, és ennek érdekében felajánlott 460 ezer koronát a templomért. Az ár mélyen alatta volt az állam által kínált összegnek, ám a fent említett kényszerítő okok²⁸⁴ miatt az egyház kénytelen volt az ajánlatot elfogadni. A referátus a szerződésben vállalt kötelezettségét, miszerint szeptember 1-ig kifizeti a vételárat – ezután rögtön átvette volna az épületet – nem teljesítette, így még mindig nem sikerült ténylegesen eladni az ingatlanokat.²⁸⁵ Az ügyben kirendelt egyházkerületi bizottság kikötötte, hogy az evangélikus egyház biztosíthatná a református egyháznak öt éven át a templom és a tanácsterem használati jogát évi kettőszáz korona ellenében, továbbá a lelkész számára legalább ötéves időtartamra háromszobás lakást adna évi háromezer korona bér ellenében mindaddig, míg a lelkéshiatal részére megfelelő lakást és helyiséget be nem szereznek. A vételár a tartozásokat volt hivatott kiegyenlíteni, a fennmaradó összeg a további költségekre szolgált fedezetként. A tervek között szerepelt egy toronnyal rendelkező imaház, lelkészi, kántori, egyházi lakás, valamint négy kisebb lakást magában foglaló épület építése, mindez a város által adományozott telken. Az építkezés cca. 320 000 koronás költségvetését az ingatlan eladási ára fedezte volna.²⁸⁶

²⁸¹ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 60.

²⁸² Azért fizetett kevesebbet az állam, mert a templom esetében az egyes felszerelések, úgymint a harang, orgona, szószék, úrasztala, keresztes medence, padok, a templom falába illesztett emléktábla, a lelkészlakban lévő takaréktűzhely, 2 vaskályha, 5 villanylámpa nem számítottak bele a vételárba.

²⁸³ A nyitrai lelkész Dr. Labonyitzky pozsonyi ügyvédet bízta meg a perek lebonyolításával. Az egyházmegye viszont felszólította, hogy szüntesse be a bírósági eljárást, továbbá az egyházi ügyekben ne mellőze az egyházi felsőbb hatóságot. GYALÓKAY László: Jegyzőkönyv 1922... i.m. 16–17.

²⁸⁴ Hogy a Nyitrai Egyházkerület a 18 ezer korona és 3 évnyi kamat banki adósságát a végrehajtás megelőzendő kifizethesse, el kellett adnia a harangokat, amiket végül a nagysallói egyházközség vett meg 25 ezer koronáért. Így az adósságot sikerült törleszteni. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 30.

²⁸⁵ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 30.

²⁸⁶ SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1929. évi augusztus hó 27. napján tartott rendkívüli közgyűléséről*. Jókai Könyvnyomda, Komárom, 1929. 108.

3.12. Alternatívák az egyházmegye kettéválasztására

Az 1921. január 26-án Komáromban az egyházmegyei közgyűlés elé Sedivy László indítványt terjesztett be az egyházmegye szervezeti, adminisztrációs felosztásáról. Sedivy az 1906. évi I. t. c. 49 §-a²⁸⁷ alapján a kerületi közgyűlés jóváhagyását kérte ahhoz, hogy a Komáromi Egyházmegye területét két egyházmegyére, Csallóközire és Mátyusföldre osszák fel. Elképzelése szerint a két megnevezett területnek a közgyűlésen jelen levő képviselőiből azonnal ideiglenes tisztkart alakított volna az elnökség, jegyzők, tanácsbírák és kerületi képviselők megválasztásával, akiknek megbízása az 1904-es törvény szerinti választások befejezéséig tartott volna. Indoklásában felhozta, hogy a Tiszáninneni Egyházkerületnek hét egyházmegyéje volt. A kettéosztás melletti fő érve az adminisztratív teendők megosztása, amely a gyorsabb ügykezelést is magával hozott volna. A kettéosztás hatékonyságának bizonyítására történelmi érveket is felsorakoztatott a Thury Etele által megírt Dunántúli Egyházkerület történeti feldolgozásából.²⁸⁸ Pontos hivatkozásokkal kívánta alátámasztani az egyházmegye területi egységéhez való ragaszkodás megalapozatlanságát. Sedivy a következőket vette át Thury Etelétől.²⁸⁹ A reformáció első korszakában a Duna képezte e kerületi beosztás alapját.

A Felső-Dunamelléki Egyházkerület 3 egyházmegyéből állt:

1. Barsi vagy Lévai.
2. Csallóközi.
3. Komjáti (amely azonos volt a tervezett Mátyusföldivel).²⁹⁰

A következő történeti hivatkozás az 1619. szeptember 1-jén tartott soóki zsinaton a csalóközi és mátyusföldi egyházmegyékről való rendelkezésekre történt.²⁹¹ Harmadik szempontként, érvként egy XVII. századi felső-dunamelléki superintendencia beosztását hozta fel, amelyben a szóban forgó gyülekezetek 5 egyházmegyére voltak szétosztva, mégpedig: somorjai, komáromi, komjáti, lévai drégelypalánki.²⁹² Mindezek fényében az egyházmegyét olyan módon kívánta felosztani, hogy a csallóközire tartozott volna Pozsonnyal kiegészítve 24 gyülekezet. A mátyusföldihez a többi 25 egyházközség.²⁹³ Az indítvány benyújtása után 1922. augusztus 24-én az egyházmegyei közgyűlés bizottságot²⁹⁴ hozott létre a kettéválasz-

287 „Az egyházmegyék mostani beosztása törvényesnek tekintetik. Jövőre azonban, minden változás, valamint új egyházmegyék alakítása, az egyházmegyék indokolt előterjesztésére, esetleg a közvetlen felsőbb hatóságot képező egyházkerületek kezdeményezésére, az érdekelt egyházmegyék meghallgatása mellett, az illető egyházkerületi közgyűlés határozatával történik.”

288 THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. 1. kötet, Pápa, 1908

289 Munkánkban a Csallóközi Kiskönyvtár által 1998-ban kiadott művet használtuk Ld. THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története I-II*. Pozsony, Kalligram, Csallóközi Kiskönyvtár, 1998.

290 THURY: *A Dunántúli...* i.m. 1. kötet. 152–153.

291 THURY: *A Dunántúli...* i.m. 1. kötet. 414–415.

292 THURY: *A Dunántúli...* i.m. 1. kötet. 508.

293 *Református Egyház és Iskola*, 1921, 1. évf., 19. sz., 2–3.

294 Az egyházmegyei elnökségen kívül a bizottság tagjai Mórocz Mihály, Boross Kálmán, Fekecs Sándor, Tóth Zsigmond, Dr. Mohácsy János, Dr. Gaál Gyula, Fülöp Zsigmond voltak. GYALÓKAY László: *Jegyzőkönyv 1922...* i.m. 17.

tás lehetőségeinek vizsgálatára. A bizottság 1923. február 1-jén ült össze, az esperes négy bizottsági tagtól kért tervezetet.

Mórocz Mihály az egyházmegye szétválasztása mellett hozott föl érveket. Indoklásában többek között a költségkímélést, az esperesi felügyelet hatékonyságát, illetve a felosztással a canonica visitatio jobban szolgálná a hitélet erősítését. Az egyházmegyét három új megyére kívánta felbontani.

Boross Kálmán – történelmi hagyományokra hivatkozva – az egyházmegye egysége mellett állt ki, szerinte csak a canonica visitatióval és az iskolák felügyeletében lettek volna kérdéses részek. A canonica visitatio problémájának megoldására a törvény megoldást adott, ugyanis a nagyobb egyházmegyékben az esperes megoszthatta ezt a munkáját a tanácsbírákkal. Az iskolai ellenőrzésekre pedig négy egyházmegyei tanfelügyelőség létrehozását ajánlotta.

Soós Károly az egyházmegye kettéválasztása mellett foglalt állást. Érvelésében egyrészt ő is történelmi előzményekre hivatkozva arról beszélt, hogy a múltban az egyházmegyének sosem voltak állandó határai, hanem az adott kor kívánalmainak megfelelően alakultak. Másrészt azokban az években, amelyeket válságosnak éltek meg, úgy vélte, minden gyülekezetnek minél közelebb kell lennie az espereséhez, még ha ez az egyházmegye kettéválasztásával is járt volna. Gálffy Géza elvből az egyházmegye épségét tartotta szem előtt, hivatkozva arra, hogy a jelenlegi állapot már sok évtizedes kipróbált múltra tekintett vissza. A gazdasági szempontokat figyelembe véve kifejtette, hogy az egyházmegyei ügyintézési munkához elegendő a közigazgatási államsegély. Arra az eshetőségre, ha ezt az államsegélyt megvonnék, az egyházmegyének akkor is lenne még pénzügyi kerete az esperes tiszteletdíjára, a többi tisztségviselő pedig díjazás nélkül végezné a munkáját. A kettéosztás viszont megterhelné az egyházkerületi költségvetést. A bizottság 7:2 arányban az egyházmegye egysége mellett döntött, hivatkozva Boross Kálmán és Gálffy Géza érveléseire, valamint arra, hogy az egyházmegye földrajzilag egységes, a központjából pedig kényelmes a vasúti közlekedés. Ráadásul a kettéosztás esetén a Komáromot magába foglaló egyházmegyén kívüli megyéknek nem lenne elegendő számú olyan világi tisztviselője, akik megfelelő képesítéssel bírtak volna munkájuk elvégzéséhez.²⁹⁵

A következő tervezet az egyházmegye felosztásáról 1930 augusztusában látott napvilágot szintén Sedivy tollából. Alapjában véve két külön egyházmegye kialakítását vetette fel a következő beosztással. Az egyik egyházmegye területét a „Csallóközi”, a másikat pedig a „Mátyusföldi és vágvidéki” gyülekezetek alkották volna. Indoklásában a döntő szempont a földrajzi elhelyezkedés volt. Érvelésében rámutatott az egyházmegye nagy kiterjedésére: Pozsonytól Dunaszerdahelyen, Nagymegyeren, Komáromon, Érsekújváron keresztül Nyitraig 165 km hosszú, szélessége helyenként 30, 50, 70 km között változik. Ebből kifolyólag – mint írta – a közlekedés bonyolult. Megállapítása szerint az esperesi székhely nem a központban van, és a távolabbi helyekről nehezebben megközelíthető, az eljutás oda nagyobb időráfordítással, költséggel és fáradsággal jár. Tovább folytatva érvelését kiemelte, hogy az egyházmegye területén kilenc polgári közigazgatási járás, nyolc tanfelügyelőség, tíz járásbíró, öt törvényszék hatóságai és hivatalai vannak, valamint a hivatali levelezést

²⁹⁵ VARGHA SÁNDOR: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 66–68.

és a canonica visitatiót 48 egyházközségben kell az esperesnek végeznie. Ezeken felül úgy vélte, hogy az egyházkerületet alkotó két egyházmegye „népesség, gyülekezeti létszám tekintetében, egyik a másikat sokszor locál patriotizmusból majorizálja s ha nem nyíltan is, de riválisai egymásnak.”²⁹⁶ Hogy miből szűrte le ezeket a megállapításokat, nem részletezte. Végezetül azon történelmi felosztásra hivatkozott, amely alapján az egyházmegyet három – a somorjai, komáromi és komjáti – egyházvidék alkotta. Ebből kifolyólag történelmileg is indokoltnak tartotta, hogy a 48 egyházközséget két 24–24 gyülekezetből álló egyházmegyére bontsák szét. Az érvek meghallgatása után az egyházmegye továbbra is fenntartotta az 1923. szeptember 20-án tartott közgyűlés 26. számú határozatában foglaltakat, mely az egyházmegye akkori állapotának megtartása mellett foglalt állást. Az 1923-as állásfoglalás mellé, mint célt felsorakoztatja a tanítóképző felállítását, amelyet csak egy teljes egyházmegye képes véghezvinni, valamint azt, hogy a kettészakított egyházmegye nem lenne képes a tankönyvkiadásra és az elszegényedett egyházközségek segélyezésére.²⁹⁷

Sedivy még 1934-ben is betérjesztette a közgyűlés elé az egyházmegye felosztásáról szóló indítványát, ám az nem tartalmazott új érveket, így a közgyűlés napirendre sem tűzte.²⁹⁸ 1938-ban az *Református Egyház és Iskola* című lapban írt indítványt az egyházmegye közgyűlése felé, amelyben újfent hangoztatta a felosztás szükségességét. Öt indokot fogalmazott meg. Az első a már hagyományosnak mondható érv, a történelmi alap, amelyet az ellenreformáció idejéből hozott elő. A második a szintén többször említett földrajzi távolságok, amely szerint az észak-déli átló 92, illetve 65 kilométer hosszú, és messze túlhaladja a többi egyházmegyéét. A harmadik kapcsolódik az előzőhöz, amely szerint ezeket a távolságokat csak igen költséges és nehézkes utazási feltételek mellett lehet megtenni. A negyedik érvét arra alapozta, hogy most az egyházkerületet csupán két egyházmegye alkotja, amelyek riválisai egymásnak, ám ha háromból állna össze, akkor ez a vetélkedés megszűnne. Véleménye szerint a meglévő állapotokhoz való ragaszkodás „maradiság és konzervativizmus”. Ötödik érvként, amelyet a legfőbbnek tartott, az egyházmegyei adminisztrációt említette, amelynek a problémait a munkakörök megosztása oldaná meg.²⁹⁹

296 SOÓS Károly (szerk.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1930. évi augusztus hó 26. napján tartott rendkívüli közgyűléséről*. Jókai Könyvnyomda, Komárom, 1930, 10.

297 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv* 1930... i.m. 10–12.

298 CSEKES Béla (szerk.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1934. évi október hó 4. napján tartott rendes közgyűléséről*. Puzsér Testvérek könyvnyomdája, Komárom, 1934, 5.

299 *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 42. sz., 5–6.

3.13. Az átmeneti éveket lezáró egyházmegyei választások

Az átmeneti korszak az Egyetemes Egyházban az 1923-as lévai zsinattal ér véget, az egyházmegye történetének egyik fejezete szintén ugyanebben az évben zárult le. Az 1922. évi egyházmegyei közgyűlés által az általános tisztújításra beadott szavazatok felbontására kiküldött bizottság ülésének 1923. márc. 8-án felvett jegyzőkönyve szerint a tisztségekre leadott szavazatok a következőképpen oszlottak meg:

Az esperesi tisztségre: Gyalókay László 50, Tóth Kálmán 2 szavazat.

Az egyházmegyei gondnoki tisztségre: dr. Erdélyi Pál 52 szavazat.

Az egyházmegyei főjegyzői tisztségre: Vargha Sándor 39, Boross Kálmán 7 és még négyen 2-2 szavazatot kaptak.

A világi főjegyzői tisztségre: dr. Mohácsy János 46 szavazat, a fennmaradó 6 szavazat két jelölt között oszlott meg.

Az egyházmegyei aljegyzői tisztségre: Győry Elemér 36 szavazat, a többi 16 szavazat 8 jelölt között oszlott meg.

A világi aljegyzői tisztségre: dr. Szijj Ferenc 44 szavazat, a többi 5 jelölt kapta.

Az egyházmegyei tanácsbírák: Sándor Benő 51, Fekecs Sándor 48, Gálffy Géza 47, Boross Kálmán 46, Soós Károly 45, Tóth Kálmán 44, Csiba Imre 42, Rácz Elemér 42, Vargha Sándor 41, Mórocz Mihály 26, Nemes Kálmán 25 szavazat.³⁰⁰ Ezen felül még 15-en kaptak 11-nél kevesebb szavazatot.

A világi tanácsbírák: Schmidt Imre 49, Kenessey Kálmán 48, dr. Mohácsy János 48, dr. Gaál Gyula 47, Nagy Nándor 45, dr. Szijj Ferenc 45, Fülöp Zsigmond 43, Zsindely Ferenc 43, dr. Kiss Jenő 42, Füßy Kálmán 35 szavazat, és még 24-en kaptak 14-nél kevesebb szavazatot.

A szavazatok alapján Gyalókay László nemesócsai lelkészt az esperesi, dr. Erdélyi Pál egyetemi tanárt a gondnoki, Vargha Sándor komáromi lelkészt és dr. Mohácsy János ügyvédet a főjegyzői, Győry Elemér hetényi lelkészt és dr. Szijj Ferenc komáromi nyugalmazott polgármestert az aljegyzői, Sándor Benő negyedi, Gálffy Géza felsőgelléri, Fekecs Sándor nagymegyeri, Boross Kálmán kamocsai, Soós Károly búcsi, Tóth Kálmán deáki, Csiba Imre dunamocsi, Rácz Elemér magyarsóki, Vargha Sándor komáromi, Mórocz Mihály ógyallai lelkészeket az egyházmegyei tanácsbírói, Schmidt Imre pozsonyi pénzügyi szövetségi elnököt, Kenessey Kálmán ógyallai földmágnassági intézeti asszisztenst, dr. Mohácsy János komáromi ügyvédet, dr. Gaál Gyula komáromi nyugalmazott polgármestert, Nagy Nándor nemesócsai földbirtokost, dr. Szijj Ferenc komáromi nyugalmazott polgármestert, Fülöp Zsigmond komáromi népbanki igazgatót, Zsindely Ferenc komáromi nyugalmazott törvényszéki elnököt, dr. Kiss Jenő ógyallai ügyvédet, Füßy Kálmán nemzetgyűlési képviselőt a világi tanácsbírói tisztségekre megválasztották 10 évi időtartamra.³⁰¹

³⁰⁰ Az egyházmegyei tisztikar minden egyes tagja ezáltal általános szavazattöbbséget kapott, kivéve egy egyházmegyei tanácsbíró. A poszt betöltésére a legtöbb szavazatot kapott Mórocz Mihály és Nemes Kálmán lelkészek között pótszavazás történt. Ennek eredménye: Mórocz Mihály 39, Nemes Kálmán 13 szavazatot kapott. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 5.

³⁰¹ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 5-6.

Gyalókay László esperes székfoglaló beszédében hangsúlyos helyet kaptak az iskolák, az igehirdetések és az egyesületek. Az oktatási intézményekkel kapcsolatban kifejtette, hogy a tanítók legfontosabb feladata a hittel való teljes magyarázat, és nem elég csupán a tananyag visszakérdezése. A hitépítő egyesületek alapítását, munkáját elismerte, szükségesnek tartotta, és a láthatatlan egyház oszlopainak tekintette őket, de olyan feltétellel, hogy szigorúan meg kell maradniuk a szabályzatukba foglalt tevékenységi körökben. Előrevetítette azt az eshetőséget, hogy az iskola fenntartási költségeit a gyülekezeteknek kell viselniük, valamint azt, hogy az így megnövekedett terhek az egyházi járulékok emelkedését fogják maguk után vonni. Mindezeket a következőképpen foglalja össze: „Kálvinista embernek egyháza és ennek intézményei fenntartásában soha sem szabad várni semmit se mástól: mindent csak önmagunktól!”³⁰² A leköszönő esperes szintén arra figyelmeztetett, hogy az államnak a református felekezettel kapcsolatos rendeleteket az egyház mellőzésével hozza meg, amelylyel az egyház alárendelt szerepbe kerülhet. A belső összetartás érdekében a szigorú egyházfegyelem betartására hívta fel a figyelmet. Az egyház autonómiájának védelmét minden törvény adta lehetőség felhasználásával ki kell harcolni, majd hozzátette, hogy ebben sem számíthatnak az anyaországi reformátusokra, sem senki másra, csak önmagukra.³⁰³

Erdélyi Pál egyházmegyei főgondnok beszédében az akkori zűrzavaros helyzetre hívta fel a figyelmet, amelynek kuszaságát nemcsak az államok területi változásában látta, hanem az új politikai eszmék térhódításában is. A helyes iránynak a megtalálását pedig a lelkiismeretre bízta.³⁰⁴

A két világháború közötti időszakban két egyházmegyei választás volt, a másodikra 1933-ban került sor. Az utóbbi egyházmegyei közgyűlés ezen jegyzőkönyve szerint: Soós Károly búcsi lelkészt az esperesi, Nagy Nándor nemesócsai földbirtokost a gondnoki, Csekes Béla szapi lelkészt és Fülöp Zsigmond komáromi bankigazgatót a főjegyzői, Vágó Ede hodosi lelkészt és Kenessey Kálmán meteorológust az aljegyzői, Gyalókay László nemesócsai, Fekets Sándor nagymegyeri, Csiba Imre dunamocsi, Beke Kálmán ekecsi, Galambos Zoltán komáromi, Sándor Benő negyedi, Vágó Ede hodosi, Galambos László rétei, Boross Kálmán kamocsai, Zsemlye Lajos hetényi, Kúr Géza csicsói lelkészeket az egyházmegyei tanácsbírói, Fülöp Zsigmond komáromi bankigazgatót, dr. Kiss Jenő ógyallai ügyvédet, Pap Elemér komáromi nyugalmazott táblabíró, dr. Szíjj Ferenc komáromi nyugalmazott polgármestert, Végh Jenő nemesócsai elemi iskolaigazgatót, Zsindely Ferenc komáromi nyugalmazott törvényszéki elnököt, dr. Baranyay Dezső somorjai járásbíró, Bartha János komáromi nyugalmazott pénzügyigazgatót, Leölkes Lajos szászai földbirtokost, Banai Tóth Pál komáromi polgári iskolai igazgatót, Acsay Lajos nyitrai postafőnököt, dr. Soós Imre komáromi táblabíró a világi tanácsbírói tisztségekre választották a következő 10 éves időtartamra.³⁰⁵

302 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 13–15.

303 A leköszönő esperes itt hivatkozik a lévai zsinat *Az Egyház belső építéséről* szóló törvénycikkekben megfogalmazott egyházfegyelmi szabályzatokra. VARGHA Sándor: jegyzőkönyv 1920... i.m. 15–16.

304 VARGHA Sándor: jegyzőkönyv 1920... i.m. 18–19.

305 CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1933... i.m. 7.

3.14. Az 1923-as lévai törvényhozó zsinat

A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház történetének átmeneti éveit zárta le a lévai törvényhozó zsinat, mely után már nem a régi 1904-es, hanem az itt elfogadott és az állami szerveknek benyújtott törvények voltak érvényesek – legalábbis az egyházon belül –. Továbbá itt ismerték el a Kárpátaljai Református Egyházkerület létrehozását is. Az 1921. július 3-án tartott rimaszombati konventen Pálóczi Czinke István egy törvényhozó zsinat összehívását kérte, mivel az állami elismertetés feltétele volt az alkotmányozó zsinat, ahol a köztársasági elnök által szentesített törvényeket alkotnak. E törvények állami elismerésére soha nem került sor. Az első zsinatot 1921. október 9-én akarták megtartani. Pálóczi Czinke István azt szeretne volna javasolni, hogy ne egy törvénykönyvet írjanak, hanem az eddig használatban lévő alakítsák át. Ám ezt az első zsinatot nem tartották meg. Az egy évvel későbbre, 1922. október 8-ra kitűzött zsinati ülés is elmaradt. Mindkét esetben az a helyzet állt fenn, hogy a költségeket az állam nem biztosította, az egyház pedig nem tudta előteremteni. A harmadik ülés idejét annak az állami figyelmeztetésnek a hatására tűzték ki, amely szerint, ha az egyház 1923. június 30-ig nem tartja meg a zsinatot, úgy minden segély folyósítása megszűnik. Így kértek zsinattartási engedélyt, amelyet megkaptak és így 1923. június 17-re tűzték ki új időpontot. Ilyen előzmények után nyílt meg a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház első zsinata Pálóczi Czinke István püspök és Lukács Géza főgondnok elnöklete alatt.³⁰⁶

Az alkotmányozó zsinattal szemben támasztott legfontosabb állami igényeket a következők voltak:

1. Az egyházi alkotmányban benne kell lennie, hogy a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház a Csehszlovák Köztársaság területén önálló, és független minden azonos vagy hasonló hitvallású külföldi felekezettől.

2. Az egyház szlovák nyelvű, vagy magát szlováknak valló tagjai számára biztosítani kell a szlovák képviselőket, mégpedig egy szlovák egyházmegye felállítására révén.

Ez igencsak feszültséggerjesztő pont volt. A szlovák nyelvű és/vagy magukat szlováknak valló reformátusokkal Péter Mihály éveken keresztül foglalkozott a *Református Egyház és Iskola* c. lapban. Ez egy hosszú és összetett kérdés volt az egyház számára, amely végigkísérte a 1920-as 30-as éveket. A zsinattal kapcsolatban annyit kell megjegyezni, hogy míg az állam követelte a szlovák egyházmegyét, addig az egyház az érvényben lévő egyházjogi passzusokra hivatkozva azon az állásponton volt, hogy minden lehetőség adott a szlovák gyülekezetek számára, akik önálló egyházmegyét akarnak létrehozni, mivel az egyház a zsinati-presbiteri renden alapszik, tehát alulról építkezik. Tehát egyházjogilag megvolt a lehetősége, hogy önálló egyházmegyét hozzanak létre. Továbbá egy felsőbb szervezetnek nem állt jogában alsóbb szintű szervezetet az érdekeltek kezdeményezése nélkül vagy azok ellenére létrehozni. Az viszont egy másik kérdés, hogy milyen többlettel járt volna egy külön szlovák ajkú egyházmegye létrehozása? Az államvezetés számára gondot jelentett az is,

306 CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 21.

hogy a független egyház külföldön, Magyarországon akarta képezni a lelkészeit. Az állam felkínálta azt a lehetőséget, hogy az evangélikus teológián tanuljanak a jövőbeli református lelkészek. Ezt a lehetőséget még 1921-ben elvetették és az önálló református lelkész-képzés mellett foglaltak állást. Az állami teológia kar elvetésével az állami hozzájárulásról is le kellett mondani. Ez által a lelkészképzés teljes hátterét az egyháznak kellett biztosítania.

Mivel az egyházalkotmányt nem ratifikálta az állam, így az egyházi intézményeket sem. Ezzel az a körülmény állt elő, hogy az egyháznak ugyan működött 1925-től 1938-ig egy felsőfokú intézménye, ahol a lelkészeket képezte, de azt az állam nem fogadta el hivatalos felsőoktatási intézményként, és az ott szerzett okleveleket sem ismerte el. Ez utóbbi az állami fizetés kiegészítésénél, a kongruánál kapott jelentős szerepet. Maga a zsinat 7 napig tartott.³⁰⁷

Az Egyetemes Konvent a törvénycikkelyek kidolgozását a következőképpen osztotta szét: az I. és V. t.-cikket Dr. Finkey Ferenc, a II. t.-cikket Patay Károly, a III., IV. és VII. t.-cikket Idrányi Barna, a VI. t.-cikket Péter Mihály dolgozta ki.³⁰⁸

A lévai zsinaton megjelent a csehszlovák kormány képviselőjében Szlávik György kormánybiztos, aki beszédében megismételte azokat az irányelveket, amelyek betartását a csehszlovák kormány elvárta az egyháztól.

1. Az egyház alkotmányának magában kell foglalnia annak határozott és világos becikkelyezését, hogy a szlovén református egyház, a Csehszlovák Köztársaság területén teljesen önálló és minden azonos, vagy hasonló hitvallású külföldi felekezettől, szervezetében teljesen független református egyház.

2. A csehszlovák kormány nem ellenzi, hogy a szlovén református gyülekezetek a Kárpátalja területén lévő református gyülekezetekkel közösen egy egységes egyetemes egyházat alkossanak, természetesen a Kárpátalja autonóm alkotmányának teljes figyelembe vételével.

3. A Csehszlovák Köztársaság alkotmányos törvényei adják meg a zsinat határozatainak azt a szilárd alapot, amelytől a zsinat nem távolodhat el.

4. Az állam alkotmánya és törvényei minden állampolgárnak vallási és nemzeti különbség nélkül egyenlő jogokat és kötelességeket biztosítanak. A meghozandó egyházi alkotmánynak is biztosítania kell minden egyháztag egyenlő jogát és kötelességét. A Csehszlovák Köztársaság kormánya elvárja, hogy a református zsinat teljes egészében biztosítsa az egyes egyháztagoknak úgy, mint az egyházi szervezet minden fokozatának egyenlő jogát, nemzetiségi különbség nélkül (Slávik itt egyértelművé tette, hogy a református egyházban élő szlovák kisebbségre gondolt).

5. A Csehszlovák Köztársaság kormánya meg van győződve, hogy a református egyház biztosítja szlovák híveinek az őket illető szlovák képviselőt az egyház törvényhozási és közigazgatási közéletének minden egyes fokán. Az egyenlő jogok biztosításának garanciáját a csehszlovák kormány abban látja, hogy a zsinat a szlovák kisebbségnek a szlovén református

307 A zsinat és azon belül a szakbizottságok tagjait lásd: SOMOGYI Alfréd: Az 1923. évi lévai zsinat. In: SOMOGYI Alfréd Száz év... i.m. 27–49.

308 CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 20.

református egyház kebelében külön szlovák egyházmegyét biztosít és a zsinati törvény ezen határozatát a református egyház meg is valósítaná.

6. A szlovenszkói református egyháznak a Csehszlovák Köztársasághoz való eddigi tisztázatlan viszonyát a csehszlovák kormány provizórikusnak tekintette, s természetes, hogy az új zsinati törvénytár megalkotásával ez a tisztázatlan helyzet megszűnik. Ennél fogva a zsinati törvények megerősítése után, a református egyház szervezete minden fokon ezen új törvényes rend alapján újjáalakítandó.

7. Slávik kormánybiztos a lelkészképzésről is beszélt. Elmondta, hogy a református egyház és az állam viszonyát eddig nehezítette az is, hogy az itt szolgáló lelkészek idegen államban tanultak és még mindig idegen állam területén nevelteti az egyház a teológusait „Elvárható, hogy a református egyház a lelkészképzés terén is teljesen függetleníti magát minden külföldi szervezettől és befolyástól” – mondta.³⁰⁹

Ezen a zsinaton dőlt el a Kárpátaljai Egyházkerület jogállása. Péter Mihály nyújtotta be a kárpátaljai cikkelyt. A törvény megerősítette a kerület különleges státuszát. Ezt azt jelentette, hogy a szlovenszkói református gyülekezetek a Kárpátalja területén lévő református gyülekezetekkel közösen egy egységes egyetemes egyházat alkossanak, a Kárpátalját érintő autonóm alkotmány teljes figyelembe vételével. Ez az autonóm alkotmány a békeszerződésekben szerepelt. Nyitott volt a lehetőség arra nézve, hogy az egyházi törvényt önállóan a Kárpátalja–Ukrajna aktuális politikai és egyházi helyzetével összehangolja.³¹⁰

Az alkotmányozó zsinat részére készült összesített statisztika alapján 492 gyülekezet alkotta az egyházat. Ezek közül 449-ben csak magyar nyelvű istentiszteletet, 12-ben magyar és szlovák, 31-ben csak szlovák nyelvű istentiszteletet tartottak. 12 rendes lelkési állás és 26 segédlelkési állás betöltetlen volt. A csehszlovák kormány csak annyi segédlelkési állást ismert el, amennyit korábban a magyar királyi kormány is elfogadott. Kikötötték, hogy ezt a létszámot nem lehet növelni a takarékosági rendelkezések miatt.³¹¹ Ez a kikötés majd a 30-as években válik egyre nehezebben betarthatóvá, mert ettől kezdve kerülnek ki a Losonci Teológiai Akadémiáról azok a lelkészjelöltek, akiket segédlelkési álláshoz kell juttatni.

E csupán néhány évet kitevő korszak egyházpolitikai történetének egyes fejezeteit feltárva látnunk kell, hogy az rengeteg szálból tevődik össze. Ezek egymástól jól megkülönböztethetők, és önmagukban is képeznek egyfajta mintázatot, ám együttesen érdemes őket megvizsgálni. Az egyes történeti szálakat, a hozzá kapcsolódó, sok elemből összeálló egyéni történek fűznek és tartanak egybe. Így a három egyházkerület különálló története együttesen adja a szlovenszkói reformátusok történetét. A kezdeti ún. memorandumos vagy átmeneti évek a reményeket keserű valósággá tették. Ahogyan az idő haladt előre, mindinkább az a kép realizálódott, hogy ha önmagukat nem tartják meg és tartanak össze, nem lesz jövőjük. Az állam csak ígérekkel látta el az egyházat, és azokat is csak a követelései ellenében hajtotta volna végre. Magának az autonómiának az értelmezésében sem volt meggyezés a két fél között. Az önszerveződés elkerülhetetlen volt, egyszerűen nem volt más

309 SOMOGYI Alfréd: Az 1923. évi lévai zsinat. In: SOMOGYI Alfréd Száz év... i.m. 27–49.

310 PEYER-MÜLLER, Fritz: A Kárpátaljai... i.m. 141–142.

311 TÁRNOK Gyula: Magyar Reformátusok... i.m. 25.

alternatíva. Az állami támogatásra szükség volt, mert a gyülekezetek nagy része képtelen lett volna eltartani egy teljes lelkészcsaládot.

3.15. Az 1928-as pozsonyi zsinat

Az Egyetemes Egyház Léván elfogadott alkotmánya és törvénytára nem kapott állami jóváhagyást. 1924 decemberében, egy megbeszélésen a kormány képviselői azt kérték az egyházi vezetőkől, hogy az állami elismerés fejében ők kezdeményezzék a törvénytár utólagos módosítását, hogy ezzel kikerüljék az esetleges nemzetközi diplomáciai botrányokat. Ezt az egyház először elutasította, ám a lelkészeket és tanítókat ért zaklatások, megszorítások hatására mégis rákényszerült, hogy eleget tegyen ennek a kérésnek. 1926 májusában a zsinati elnökség bejelentette, hogy kész újra tárgyalásokat kezdeni a kormánnyal az egyházi törvények olyan módosításairól, amelyek megfelelnek az egyház igényeinek. Ezt a tárgyalássorozatot Sörös Béla londoni lelkész vezette, amely tulajdonképpen előzménye volt a két évvel későbbi pozsonyi zsinatnak.

Az 1928 januárjában Pozsonyban megtartott zsinat első ülését Pálóczi Czinke István zsinat lelkészi elnöke, és Lukács Géza világi elnök nyitották meg. Lukács Géza hangsúlyozta, hogy az egyháznak meg kell őriznie függetlenségét és nem szabad behódolni az állami kényszernek. Bertók Béla, a kárpátaljai egyházkerület püspöke felhozta a Kárpátaljai Református Egyházkerület jogi helyzetét, mivel annak státusza nem volt megfelelően elismerve. Azt kérte, hogy a kormány ismerje el a Kárpátaljai Egyházkerületet, és biztosítson számára jogi státuszt. Ezen túlmenően kérte a kormánytól a szervezési költségek és az elmaradt államsegélyek megtérítését, valamint a hivatalos kapcsolatok helyreállítását. A válasz azonban az volt, hogy a kormány nem ismeri el hivatalosan, és a másik két egyházkerület pénzügyi támogatásával kell megoldani a helyzetet. Ez problémát jelentett, mivel a kárpátaljai és szlovákiai egyházkerületek és megyék már így is nehéz gazdasági helyzetben voltak.

Az állami törvények és az egyházi autonómia kérdése itt az egyik legérzékenyebb pont volt. A zsinat tárgyalásainak középpontjába a VI. törvénycikk került, amely az egyházi törvények állami szabályozáshoz való igazítása volt. A kormány nyomására a törvénytárba bekerült egy mondat, amely szerint az egyház az állami törvények keretei között kormányozza magát. Ez a megfogalmazás erős kritikákat váltott ki a zsinati tagok körében, mivel korlátozta az egyház autonómiáját. Korláth Endre külön hangsúlyozta, hogy az ilyen jellegű kormánysszintű beavatkozás akadályozza az egyház független működését. A törvénykönyv másik vitatott pontja az volt, hogy csak az államfordulat óta belföldön érettségizett lelkészek részesülhettek állami támogatásban. Siménfalvy Árpád kárpátaljai zsinati tag javaslatára a zsinat egy módosítást fogadott el, amely kimondta, hogy a korábban állást betöltő lelkészek csehszlovák állampolgároknak tekintendők, és

az államsegélyre való jogosultságuk nem vonható meg. A törvénytár többi részét érintő tárgyalások során fontos változtatások történtek. Az egyházmegyei közgyűlés hatáskörének kibővítésével a lelkészválasztás kérdését is szabályozták. Tornallyay Zoltán javaslatára a lelkészcsere kötelező érvényűvé vált, amennyiben azt az egyházmegyei közgyűlés elrendeli. Bár ez elősegítette a döntéshozatal egyszerűsítését, az eljárás pontos szabályozása hiányos maradt, ami későbbi viták alapjául szolgálhatott. A fegyelmi vétségeket és büntetéseket szabályozó V. törvénycikkben kiemelték a simonia tilalmát, amely a lelkészi állások elnyerése érdekében történő anyagi előnyök ígérését szankcionálta. További szigorításokat vezettek be a tisztségviselők elleni engedetlenség és tiszteletlenség büntetésére.

A nyugdíjintézet és az iskolák államosítása tekintetében is születtek határozatok. A kormány javaslatára a zsinat kihagyta a nyugdíjintézetről szóló VII. törvénycikket, azzal az indokkal, hogy az 1926-os állami törvény már szabályozza a lelkészek nyugellátását. Az államosított iskolák esetében viszont Péter Mihály indítványára a zsinat biztosította, hogy az egyházközségek megtarthassák az iskolai ingatlanokat és jövedelmeket.

A pozsonyi zsinat másik meghatározó pontja a szlovák egyházmegye létrehozásának kérdése volt. A zsinat utolsó napján a IX. törvénycikk tárgyalása során Péter Mihály történelmi érvekkel védte a magyar reformátusok és a szlovák reformátusok közötti történelmi kapcsolatokat, tagadva a magyarosítás vádját. Kifogásolta a kormány azon gyakorlatát, amely szerint a szlovák nyelvű gyülekezetekben tartandó szavazásoknál kormányképviselők is jelen lehetnek, ami szerinte a gyülekezeti autonómiát sértene.

A törvényeket 1928 júniusában terjesztették elő a csehszlovák kormány számára, de a minisztertanáctól csupán 1929 júliusában érkezett válasz, amelyben közölték, hogy a szlovák és magyar szövegek közötti jelentős eltérések miatt új fordítás kell készíteni. A fordítási problémák megoldására a minisztérium Pecháček fordítót bízta meg, aki 1930 szeptemberére készítette el a végleges szlovák szöveget. A konvent ezt követően létrehozott egy bizottságot, amely az új fordítást ellenőrizte, és bár a szöveg végül elfogadásra került, a további egyeztetések még évekig elhúzódtak. Az egyház ragaszkodott ahhoz, hogy a törvények magyar és szlovák nyelvű változata egyaránt bekerüljön a Törvények és Rendeleték Tárába, ám ez végül nem valósult meg. A csehszlovák állam folyamatosan kibúvókat keresett a törvénytár elfogadása alól. Az állami jóváhagyáshoz szükséges dokumentációt gyakran visszatartották, vagy újabb fordításokat követeltek. Ez különösen élesen mutatkozott meg, amikor az egyház a szlovák nyelvű változat alapján kénytelen volt a magyar szöveget visszafordítani, amely a szlovák verzió kiemelt státuszát erősítette. A törvénykönyv elfogadása azért is volt fontos, mert addig az 1907-es egyházi törvénykönyv volt érvényben a maga hiányosságaival. Ennek ellenére a csehszlovák kormány nem mutatott valódi hajlandóságot az új református egyházi törvények ratifikálására, így ez nem valósult meg.³¹²

312 HARSÁNYI Béla: Az 1928. évi pozsonyi zsinat. In: SOMOGYI Alfréd: Száz év... i.m. 56–70.

4. A lelkészek állampolgárság és kongrua kérdése

A Szlovenszkói Református Egyház kiépítésének munkája lassan haladt előre az egyházkerületek megszervezése után. Az alkotmányozó zsinatot többször elnapolták. Ezzel együtt késett a közalap, nyugdíjintézet, lelkész- és tanítóképző intézetek létesítése. Miután a lévai alkotmányozó zsinattal lezárult egy időszak, az egyház legégetőbb megoldandó kérdésévé az állampolgárság és a lelkészek állami fizetésekiegészítése, vagyis a kongrua vált. Magának az állampolgársági ügy több részből tevődött össze. A református egyházon belül azért okozott súlyos problémát az állampolgársági ügy megoldatlansága, mert a lelkészek korábbi jogi helyzete nem indokolta azt, hogy az adott községben illetőséget – állandó lakhely – kérjenek. A lelkészt egy adott politikai községben a református gyülekezet élethossziglan választotta meg. Az 1917-ben kiadott 965. számú közigazgatási rendelet értelmében a felekezeti tanítók és a lelkészek állomáshelyeiket elfoglalva automatikusan megkapták a községi illetőségüket. A csehszlovák törvények szerint nem kaphat állampolgárságot az, akinek visszamenőleg – 1910-ig – nincs meg a helyi illetősége. De a vonatkozó magyar törvényben szerepelt az automatikus illetőségszerzés, azaz nem kellett, hogy az ember be legyen vezetve a községi nyilvántartásba, mert négy évi ott tartózkodás és a községi terhekhez való egyszeri hozzájárulás – már ahol volt ilyen, mert volt pl. adómentes település – automatikus megadta az illetőséget. A cseh törvény ezt nem ismerte el.³¹³ Így fordultak elő olyan esetek, amikor Csehszlovákia területén szolgáló lelkész nem kapott állampolgárságot, noha 40 évig egy politikai községben élt és az ott lévő gyülekezetben szolgált. Az új állampolgárságát pedig egyáltalán nem, vagy csak hosszú évek kérvényezései után kapta meg.

Az első állampolgársági törvényt az 1920. évi 236. sz. alatt fogadták el. E törvény nem volt alkalmazható mindenkire, mivel azon egyházi tisztviselőknek, akik 1910 után, illetve 1910 előtt kevesebb, mint négy évvel költöztek – az akkor még nem létező – Csehszlovákia területére, az állampolgársági kérdésük továbbra is megoldatlan maradt. A következő állampolgársági törvényt 1926-ban fogadták el, amellyel az előző törvénynek a hiányosságait kívánták pótolni, bár restriktív alkalmazásából így is sok gond származott.

A köztes időben a református egyház folyamatosan kérte a kormánytól az állampolgársági ügy rendezését. Az első dokumentum egy 1922-ben felterjesztett memorandum volt, amelyet a miniszterelnöknek, a kultuszminiszternek és a köztársasági elnöknek is elküldtek, ám ezekre nem érkezett válasz. 1923-ban a losonci zsinaton újfent felkérték a teljhatalmú minisztert a helyzet megoldására, de ez a kísérlet is kudarcba fulladt. Ezt követően Szent-Ivány József képviselő, – 1925-től a Magyar Nemzeti Párt elnöke – interpellált az állampolgárság ügyében. A helyzet nem sokat változott, mert a kormány megmaradt az egyéni elbírálás elvénél.

1926-ban kiadták a lex Dérer-nek – magyar körökben lex Dérer – Szent-Iványnak – nevezett állampolgársági törvényt. Az 1926/152. törvény 1. §-a szerint „a volt Magyarország

³¹³ *Református Egyház és Iskola*, 1922, 2. évf., 31. sz., 121.

polgárainak, akik 1910. jan. 1-je előtt legalább 4 évig Szlovenszkó vagy Podkarpatszka Rusz valamely községében lakik és akik ellen e község ez idő alatt nem érvényesítette az 1886. évi XXII. törvénycikk 9. szakasza szerinti kifogásokat, igényük van a csehszlovák állampolgárság megadására, ha az említett négy év eltelté óta a kérvény beadásáig megszakítás nélkül a ma a Csehszlovák Köztársasághoz tartozó területen bírnak lakóhellyel s nincs bebizonyítva, hogy ez idő alatt e területen kívül fekvő valamely községben községi illetőségi jogot vagy a Csehszlovák Köztársaságon kívül állampolgárságot szereztek, ha a jelen törvény hatályba lépte napjától számított öt éven belül az illetékes hatóságnál (4. §) a csehszlovák állampolgárság megadása iránt kérvényt adnak be.”³¹⁴

A törvény viszont nem kötelezte a minisztert az állampolgárság megadására. Ezt a hiányosságot azonban pótolta az állampolgársági törvény 4. § 4. és 5. bekezdése, amelyben: „Ha a lakóhely megszakíthatatlansága megállapított, a kérvényt csak abban az esetben lehet elutasítani, ha a csl. állampolgárság megadásának többi feltétele hiányzik, továbbá: ha a kérvény nem vonatott vissza és a belügyminisztérium a kérvénynek a II. fokú politikai hatóságnál (zsupáni hivatalnál) való beadása napjától számított két éven belül nem hozott véghatározatot, úgy a csehszlovák állampolgárság a kérvényező nevére a jelen törvény szerint megadottnak tekintendő. Erről az említett hatóságok a fél kérelmére a hivatalos bizonyítványt azonnal kiállítani kötelesek.”³¹⁵ A törvény 1926. augusztus 22-én lépett életbe, így akik a kérvényt annak idején beadták, csak ennek a két évnek a leteltéig voltak elvileg bizonytalan helyzetben.

Az eddig feltárt forrásokból olyan kép rajzolódik ki, amely azt mutatja, hogy a minisztérium mintha találmányra, kénye-kedve szerint osztogatta volna az állampolgárságot a lelkészek és tanítók körében. Ez persze elég naiv feltételezés lenne, mert a kormányzat a megszerzett információkat fegyverként használhatta mind a tanítók, mind a lelkészek ellen. Az egyházmegyei levelezésekben is gyakorta előfordul az a visszatérő motívum, hogy minden feltételnek eleget tevő lelkészek közül valaki megkapta az állampolgárságot, más pedig nem, illetve aki nem kapta meg, azt milyen indokokkal utasították el. A levéltári anyagokból csupán a kérdéseket ismerhetjük meg, a válaszok az eszerességtől vagy a püspöki hivaltaltól érkeztek – mivel azok lelkészek személyi hagyatékában vannak –, egyelőre nem hozzáférhetőek. A lelkészség állampolgársági ügyét annyiban

314 „Štátni občania bývalého Uhorska, ktorí pred dňom 1. januára 1910 aspoň štyri roky nepretržite mali bydlisko v niektorej obci Slovenska alebo Podkarpatskej Rusi a obec táto za túto dobu nečinila proti nim námietky podľa §u 9 zák. čl. XXII/1886, majú nárok na udelenie československého štátneho občianstva, keď majú od uplynutia spomenutých štyroch rokov nepretržite do podanej žiadosti bydlisko na území náležajúcom dnes Československej republike a nie je dokázané, že si v tejto dobe nadobudli domovského práva v niektorej obci ležiacej mimo tohoto územia alebo štátneho občianstva mimo republiky Československej, jestliže do pět rokov od dňa účinnosti tohoto zákona podajú u příslušného úřadu (§ 4) žádost' za udelenie československého štátneho občianstva.” <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1926-152>. Letöltés ideje: 2024. december 24.

315 (4) Keď udaje žiadosti nie sú doložené hodnovernými listinami, úrad vyšetrí a zistí podmienky udelenia československého štátneho občianstva, pri čom môže dať prísažne vypočuť svedkov, stránky a použiť všetkých dokazovacích prostriedkov podľa zásad civilného procesného poriadku. Je-li nepretržitosť bydliska (§§ 1 a 2) zistená alebo aspoň pravdepodobná, žiadosť zamietnuť možno len vtedy, keď niet ostatných podmienok udelenia štátneho občianstva určených v tomto zákone. (5) Nebola-li žiadosť odvolaná a nevynesie-li ministerstvo vnútra konečné rozhodnutie behom dvoch rokov od dňa podania žiadosti u politického úřadu II. stolice (županského úřadu), považuje sa československé štátne občianstvo za žiadateľovi udelené podľa tohoto zákona. O tomto spomenuté úřady povinné sú na žiadosť stránky ihneď vydať úradné vysvedčenie. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1926-152>. Letöltés ideje: 2024. december 24.

lehet az egyházmegye történetének részeként kezelni, amennyiben egy-egy személyes történeten keresztül érzékletes képet kapunk arról, milyen kálváriát kellett megjárnia sok lelkésznek és tanítónak. A levéltári anyagok hiányossága miatt ezek az egyéni történetek – amelyek részben hasonlítanak egymásra, ám mégiscsak különböznek – csupán részleteikben ismerhetők meg. Az állampolgárság ügyét csak az 1938-as visszacsatolás oldotta meg.

A tanítók többsége első vagy második kérvényezés után megkapta az állampolgárságot, és addig is kaptak fizetést – viszont kevesebbet azoknál, akik *állampolgársággal rendelkezett* –, *amíg nem rendeződött a helyzetük. Azonban köztük is voltak olyanok, akiknek 20-as évek közepén el kellett hagyniuk az országot.*

4.1. Az egyházmegye lelkészeinek állampolgársági kálváriája

Az 1920-as állampolgársági törvény életbelépése után, 1923-ban öt lelkípásztort utasítottak ki Csehszlovákiából: Győry Elemér hetényi, Szutor Jenő beregszászi, Siposs Imre cepei, Molnár Ferenc asztélyi, Farkas Sándor tivadarfalvi lelkészt.³¹⁶ Győry Elemér optálási kérelmének valószínűleg az 1919. évi komáromi terület-visszafoglalás határincidens miatt nem adtak helyet, és ezért utasították ki.³¹⁷ Győry Elemér Hetényből való távozásáról a *Komáromi Lapok* ekképp írt „Heténytől egész Komáromig valóságos diadalmenetben kísérte el az egész Hetény község valláskülönbség nélkül. Hasonló diadalmenetben volt része, amely diadalmenetben az öröm és az ujjongás is kifejezésre jutott, amikor a Felvidék fölszabadult és a hetényi ref. egyház Zsemlye Lajos lelkész kezdeményezésére meghívta, hogy a fölszabadult Hetényen tartson előadást.”³¹⁸

Hetényről történő kiutasítása után Antal Géza megbízta az újkomáromi református egyházközség megszervezésével, majd néhány év után a püspök titkára lett Pápan. A teológiai főiskolán a gyakorlati teológia tanszékén kapott helyet. Czeglédy Sándor győri lelkész Ceglédre való meghívása után a győri gyülekezet Győry Elemért hívta meg. Ezenkívül a dunántúli egyházkerület missziói előadója, az Egyetemes Konvent jegyzője lett, végül 1943-ban megválasztották a Dunántúli Egyházkerület püspökének.³¹⁹ A kiutasítás ellenére nem mondott le hetényi lelkészi helyéről, mert a gyülekezet ígéretet tett arra, hogy egy évet várni fognak rá. Az esperes a lelkészi teendőket a marcelházi

316 SOMOGYI Alfréd: A (cseh)szlovák állampolgárság hatása a felvidéki magyar református lelkészek szabad szolgálatvégzésére a két világháború között. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2014: „Vzdelávanie a veda na začiatku XXI. storočia”* – Sekcie teologických vied a humanitných vied. – Komárno, Univerzita J. Selyeho, CD-ROM, 72.

317 GYALÓKAY László: *Jegyzőkönyv a Dunáninneni Ref. Egyházkerület Pozsonyban 1923. évi június hó 5. és 6-ik napján tartott rendes évi közgyűléséről*. Dunáninneni Ref. Egyházkerület, Jókai Könyvnyomda, 1923, 14.

318 *Komáromi Lapok*, 1942, 63. évf., 51. sz., 5.

319 *Komáromi Lapok*, 1942, 63. évf., 51. sz., 5.

lelkészre bízta.³²⁰ Mivel Győry egy év után sem térhetett vissza, ezért új választásokat kellett a helyére kiírni.

Pap Árpád ügye 1924-re megoldódott, ugyanis az ő kérelmére 1924. június 5-én pozitív válasz előbb érkezett, mint ahogy a Balogh Elemér ez ügyben felterjesztett kérvénye Prágába került volna.³²¹

Az egyházmegyében a lelkészek állampolgársági ügye az 1920-as évek végére végleg lekerült a napirendről. Az ekkor még állampolgárság nélküli két lelkész – Sohár Kálmán megyercsi és Martsa Sándor³²² alistáli³²³ – ekkor kapta meg az állampolgárságát. Sohár Kálmán az állampolgársági ügyével kapcsolatban kiadott egy röpiratot,³²⁴ amelyben közte és Magda Sándor csicseri lelképásztor, a Református Egyház és Iskola című lap szerkesztője között lefolyt levelezést közölte. Sohár ezt azért tette nyilvánossá, mert az első nyílt levelet annak konventet támadó hangvétele miatt Magda nem volt hajlandó közölni. A levélváltások során Sohár átment személyeskedő stílusba. A kiadott röpirat és az ezzel összefüggő, politikai napilapokban megjelenő cikkei³²⁵ miatt végül egyházmegyei fegyelmi bizottság elé kellett állnia³²⁶, amelynek értelmében írásba kellett adnia, hogy ezentúl semmilyen politikai megnyilatkozást nem fog tenni.³²⁷ Azért érdekes Sohárnak ez a lépése, mert ekkor már elérhető távolságba került az állampolgársági bizonyítvány megszerzése.

Balogh Elemér az egyházmegyei közgyűlésen bejelentette, hogy részt vett a Jóbarátság Világszövetség königsbergi ülésén, ahol kilenc pontban foglalta össze a református egyház igényeit az állammal szemben. Mint azt a jelentésében leírta, a tanácskozáson jelen lévő cseh küldöttek megígérték neki, hogy közbenjárnak érdekükben a kormánynál. Balogh úgy vélte, hogy ezt teljesítették is, s ennek köszönhető, hogy Sohár Kálmán megkapta állampolgárságát.³²⁸ Cardiffban a református világkongresszuson is terítékre került a református lelkészek sérelmei. A Cseh Testvérek Egyháza a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztériumnál, a református ügyekért felelős Štefan Štundánál érdeklődött a cardiffi ügyek kapcsán. Štunda válaszában kifejtette, hogy a felvidéki magyarok holland testvéreiken keresztül terjesztették a kongresszus elé panaszukat. Mivel 1925-ben a csehszlovák kormány nem ismerte el a reformátusság alkotmányát, a felmerülő problémákat ad hoc módon kezelték.³²⁹

320 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 27.

321 Pap Árpád levele Gyalóky Lászlónak. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 165/1924.

322 Martsa Sándor az állampolgársági ügy intézésekor elhunyt, így az özvegye nyugdíjigénye vált problematikussá.

323 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1929... i.m. 16.

324 SOHÁR Kálmán: *A hontalan ref. lelkészcsaládokért. Viszályom a hivatalos lap szerkesztőjével*. Komárom, 1928. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.

325 Az első cikk a kormánypárti *A Reggel* című lap 1929. június 15-ei számában jelent meg *Asinus ad liram, Szüillő úr és Darwin* címmel. Erőteljes és durva kritikával támadta Szüillő Gézát az Országos Keresztényszocialista Párt elnökét, amiért nem tett érdemi lépéseket a hontalan lelképásztorok ügyében. A másik cikk a *Prágai Magyar Hírlap* 1929. június 21-ei számában van, amelyben Sohár elismeri, hogy ő írta a cikket, ám megtámadja a *A Reggel* szerkesztőségét azzal, hogy a kérése ellenére nem álnéven jelentették meg, és a rágalmazó elemeket se ő tette bele.

326 A Komáromi Református Egyházmegye Bíróságának Elnökségének végzése. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 385/1929.

327 Sohár Kálmán nyilatkozata. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1929.

328 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1929... i.m. 75.

329 Štunda 1925. június 15-i, 6196. sz. levele. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919-1939. Idézi PETHEÓ Attila: *Nemzetmegtartó református egyház a két világháború közötti Felvidéken*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2024. 89.

4.2. Az egyházmegye és kongruakérdés

A kongrua történetének az egyházmegyére nézve döntően gazdaságtörténeti dimenziója van. Viszont bármelyik oldalról is nézzük az egyházmegye történetét, a kongrua kérdése mindenhol jelen volt akár közvetve, akár közvetlenül, és ezzel jelentékeny módon szerepet játszott az események alakulásában. Az egyházmegye szempontjából releváns kongruatörténetet csak akkor lehet írni, ha feldolgozásra kerülnek a kongruakérvények, kongruaívek és az ezekhez kapcsolódó különféle gazdasági kimutatások, ugyanis nem önmagában az ezzel kapcsolatos törvényt, hanem annak hatását érdemes vizsgálni.

Az egyház részéről a Csehszlovák Köztársaság 1926-os kongruatörvényének hatályba lépésétől kezdve jelentek meg vitacikkek, értékelések, elemzések és egyéb eszmefuttatások a *Református Egyház és Iskola* hasábjain. Ekkor a kongrua összegét 9000 koronában megállapított összege volt a középpontban, és az egyházi vezetőség hiába kilincselte és méltatlankodott az állami szerveknél, ezt az összeget nem emelték meg. A kongrua körüli vita a végrehajtási törvény 1929-es megjelenésekor lángolt fel ismételten, az ugyanis rengeteg értelmezésbeli különbséget hozott felszínre. Miután sikerült kitölteni és elküldeni Pozsonyba a kongruaíveket, miután azt ott elfogadták és feldolgozták, újabb lehetetlen helyzetbe kerültek egyes lelkészek. A beküldött ívekből kiszámolt állami hozzájárulást követte a kongrua túlfizetések visszatérítésének kérdése, amely meghaladta akár 15–20 ezer koronát is. Ez nem csak a református egyházat érintette, hanem minden felekezetet. Így, főleg római katolikus és evangélikus egyház tiltakozása nyomán visszatáncoltak a visszatérítéstől. Az 1929-es végrehajtási törvény végül véglegesen rendezte a kongrua ügyét, ez után már nem került terítékre.

Azért, hogy jobban érthető legyen miért a kongrua ügy volt a 20-as évek egyházpolitikájának középpontjában, érdemes alaposabban megvizsgálni azt, hogy miért volt életbevágó, hogy egy lelkész rendelkezik-e kongruával, avagy sem.

A következőkben a legfontosabb törvényi szabályzások és az egyház részéről jelentkező legproblémásabbnak ítélt törvényszakaszok kerülnek bemutatásra. Magyarország törvényhozása a lelkészek fizetését az 1898. évi XIV.³³⁰ és az 1909. évi XIII.³³¹ tc.-ben, a lelkészek korpótlékát pedig az 1913. évi XXXVIII.³³² tc.-ben rendezte. Ezenkívül az 1912. évi XXXV.tc. alapján a megállapított családi pótlékot a lelkészekre is kiterjesztette.³³³ Ezeket az államsegélyeket a csehszlovák kormány rendszeresen kiutalta a lelkészeknek, amellyel a jogfolytonosságot elismerte.³³⁴ E törvények alapján az összes bevett vallásfelekezet lelkésze

330 1898. évi XIV. törvénycikk a lelkészi jövedelem kiegészítéséről. 1–23. §. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6710> letöltés ideje: 2025. február 17.

331 1909. évi XIII. törvénycikk a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898. évi XIV. törvénycikk módosításáról. 1–10. §. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7071> letöltés ideje: 2025. február 17.

332 Ld. 1913. évi XXXVIII. törvénycikk a lelkészi illetményeknek korpótlékok útján való emeléséről. 1–10. §. letöltés ideje: 2025. február 17.

333 Ld. 1912. évi XXXV. törvénycikk az állami, vármegyei és államvasúti alkalmazottak családi pótlékáról és egyes egyéb intézkedésekről. 1–22. §. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7160> letöltés ideje: 2025. február 17.

334 *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 17. sz., 3–7.

1925. dec. 31-ig megkapta az államsegélyt, ugyanis az új kongruatörvény 1926. január 1-től lépett életbe. Kivételt csupán az a 240 református lelkész képezett, akik 1919. és 1920. évi államsegélyeiket soha nem kapták meg. Az e két évre szóló állami költségvetés a ref. lelkészek számára előirányozta ugyan az államsegélyeket, azonban ezeket a kormány az evangélikusoknak adta ki, így az evangélikusok a többi vallásfelekezethöz képest magasabb állami támogatásban részesültek.³³⁵

A lelkészek állami segélyezése az új rendszerben csak 1921-ben indult meg. Ám nem olyan formában, ahogyan azt az egyházi ügyek kormánytanácsosa által 1920. szeptember 12-én a 3895/20. szám alatt kiadott Útmutatás kilátásba helyezte. A megígért összeg helyett csupán annak töredékét kapták meg, de elkezdték folyósítani a családi pótlékok mellett a ruhasegélyt, a korpótlékokat és a kongruát. Továbbá a kormány kiutalta a szükségsegélyt, amelyet 1920. november 1-től 1921. december végéig havi 240 koronában állapított meg azoknak a lelkészeknek, akiknek a fizetése a régi rendszer szerint a 3000 koronát, és azon segédlelkészeknek, akiknek az 1000 koronát nem haladta meg.³³⁶

Maga a kongruarendszer a Monarchiából maradt, és a csehszlovák kormány a 122/1926. számú törvényben újította meg. Ez csupán kerettörvény volt, csak az alapelveket írta le 7 §-ban.³³⁷ A végrehajtási törvény 124/1928. szám alatt jelent meg 1928 végén a maga 220 §-ával. A törvény értelmében a lelkészek legkisebb jövedelmét 9000 koronában állapították meg. Ez az összeg három szolgálati év után 972 koronával növekedett, legfeljebb évi 19 000 koronát tett ki. A lelkészek állami jövedelméből azonban levonták azt az összeget, amelyet az adott lelkészi helyből adódó bevételek jelentettek. Ebből az következett, hogy az állam csak az egyéb jövedelmeik és összjövedelmük törvényileg szabályozott határösszegének különbözetét fizette ki.³³⁸

A lelkészek állami hozzájárulását az akkor készülõ közalkalmazotti törvény az állami tisztviselõk negyedik kategóriájának hetedik fizetési osztálybeli illetménye szerint állapították meg, mivel az állam a lelkészeket állami alkalmazottnak tekintette. A hivatalnoktörvény tervezete négy szolgálati osztályba sorolta a közalkalmazottakat. Az elsõ osztályba a teljes fõiskolai, a másodikba a teljes középiskolai, a harmadikba a középiskola négy osztálybeli, a negyedik osztályba az elemi iskolai képzettségénél magasabb képesítéssel rendelkezõ közalkalmazottakat tartoztak.

A hivatalnokok a négy szolgálati osztályon belül hét fizetési fokozatba voltak besorolva. A legmagasabb az elsõ, a legalacsonyabb a hetedik fizetési fokozat, mely utóbbi vonatkozott a lelkészekre, ahol a kezdõ fizetés évi 9000 korona, négy év múlva ez 10 800 koronára, minden további következõ négy év után 12 600, 14 000, 16 200 és 18 000 koronára emelkedett. Az alapfizetéshez járt a hetedik fokozat minden korosztályában évi 900 korona szolgálati pótdíj. A hivatalnokok jövedelmének másik alkotórésze a mûködési pótlék, mely helyenként, városonként változott. A községek a mûködési pótlék szempontjából

335 *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 25. sz., 5.

336 VARGHA Sándor: Jegyzõkönyv 1920... i.m. 51.

337 Az 1926-os kongruatörvény: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/122-26.htm> letöltés ideje: 2024. december 13.

338 PETRANSKÝ, A Ivan: Egyházpolitika Szlovákiában 1945–1948 között. In: BALOGH Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás / Konfesie, cirkevna politika, identita*. Budapest, Kossuth, 2008, 30.

négy csoportra voltak osztva:

„A” csoport: Prága, Brünn, Pozsony;

„B” csoport: a 25 000-nél több lakost számláló városok és Karlsbad, Marienbad és Ungvár; „C” csoport: a 2000–2500 lakosú községek;

„D” csoport: a 2000-nél kevesebb lakosú községek.

A hetedik fizetési fokozat számára a következő működési pótlékokat állapították meg: az „A” csoportbeli községekben 3900 korona, a „B”-ben 3324, a „C”-ben 2736 korona, a „D”-ben pedig 2148 korona.³³⁹

A csehszlovák állam az adókat, az illetékeket, a vasúti és postatarifákat stb. átlagban a monarchiabeli koronaárnak a tizenkétszeresére emelte fel, és így szedte be az adózóktól, addig a lelkipásztorok járandóságát a monarchiabeli korona értékében fizette ki. Ez azt jelentette, hogy „egy lelkésznek kongruában járt a békeidőben 795 korona, két korpótlékban 800 korona, négy gyermek után családi pótlékban 1600 korona. Csak ezeket a tételeket sorolom fel, mint amelyek feltétlenül jártak a lelkésznek aranykoronában. Az aranykoronában történt fizetéskor mi mindenre telt a 793 K-ból. Egy öltözet finom papi ruha 80–100 K. volt. Minden évben telt egyebek mellett egy tisztességes ruhára. Egy pár finom cipő 20 K. volt, minden évben telt két párra... De minek soroljam tovább? Minek mondjam el, hogy a 400 K. családi pótlékból, amelyet egy gyermek után kaptam, egy egész éven át taníttathattam azt a gyermeket és a most is csak 400 K. egy évre szóló családi pótlékból egy hónapi tanítási díj sem telik, a 795 K. kongrua pedig egy öltözetre is kevés. [...] megélhet egy hattagú lelkészcsalád egy házcseléd fizetését is házi költségvetés tehertételébe számítva: havi ezer-ezernégyszáz koronából? Mikor két nagyobbik gyermekéért, akik városi iskolában tanulnak, 940 koronát fizet a családfő, havonta? (És így még nagyon olcsó is a taníttatás?) És most már, a mai korban, amikor minden szakmunkás csak a szakmája béli munkára kényszeríthető, megengedhető-e az, hogy a lelki szakban szakmunkás lelkész trágyahordásban, szántás-vetésben görnyedve, fizikai munkát végezzen? Ha fontos, mint ahogy végtelenül fontos, a lelkipásztori munka: milyen lélekkel teljesítse lelki gondozói, népnevelői munkáját az a lelkipásztor, aki a földművessel egyenértékű fizikai munkában felemésztette egész héten át minden energiáját?”³⁴⁰

A lelkészek kongruájának kiszámításakor a legfontosabb változó a lelkész azon jövedelme, amelyet a gyülekezettől kapott. Ezt a jövedelmet minden gyülekezet önmaga határozta meg díjlevél formájában. Fontos eleme volt a gyülekezet földterületei után járó fizetség. Ez azért volt visszas helyzet, mert személyenként és egyházközségenként más és más volt a lelkészi fizetség céljait szolgáló földek hozama. Míg az 1898. évi XIV. t. c. 11. § 2. bek.³⁴¹ a kataszteri tiszta jövedelmet ismerte el az állami fizetés kiegészítésénél, addig a 122/1926.

339 *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 68. sz., 2.

340 ISAÁK Imre: Nyílt levél. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 22. sz., 6.

341 „A bérbeadott épületeknek és épületrészeknek az adótörvények által megállapított fentartási költségek levonása után fenmaradt tiszta jövedelme.” <http://100oev.hu/index.php?a=3¶m=6710> letöltés ideje: 2025. február 17.

kongruatörvény a tényleges jövedelmet³⁴² vette alapul.³⁴³ Az alábbi táblázatban a Komáromi Egyházmegye területén lévő kongruás rendes lelkészi állások javadalmazását képező földbirtokok fajtáját, területi nagyságát, és az abból származó átlagos jövedelmet láthatjuk.

A Komáromi Egyházmegye területén lévő kongruás rendes lelkészi állások javadalmazását képező földbirtokok			
Lelkészi állás	Az ingatlan neve	Az ingatlan területe	Áránylagos kat. jövedelem
Alistál	szántó	14 kat. h. 1410 n. öl	100
Apácaszakállas	szántó	25 kat. h. 843 n. öl	100
Bátorkeszi	szántó	5 kat. h. 1310 n. öl	100
	erdő	2 kat. h. 775 n. öl	40
Búcs	szántó	20 kat. h. 355 n. öl	106
Csilizpatas	szántó	21 kat. h. 1115 n. öl	150
	rét	8 kat. h. 1243 n. öl	100
Csallóközarányos	szántó	35 kat. h. 723 n. öl	100
	rét	2 kat. h. 897 n. öl	30
Csicsó	szántó	14 kat. h. 1586 n. öl	100
	rét	1295 n. öl	80
	legelő	5 kat. h. 799 n. öl	30
Csilizradvány	szántó	35 kat. h.	100
Csúz	A lelkészi javadalomhoz földbirtok nem tartozik		
Deáki	szántó	7 kat. h. 1042 n. öl	206
Dióspatony			
Dunamocs	szántó	9 kat. h. 1085 n. öl	78
Dunaradvány	szántó	24 kat. h. 1445 n. öl	67
Ekecs	szántó	26 kat. h. 47 n. öl	100
	rét	1 kat. h. 1551 n. öl	70
Ekel	szántó	37 kat. h. 782 n. öl	100
	rét	4 kat. h. 525 n. öl	70
	nádas	491 n. öl	0
Felsőgellér	szántó	25 kat. h. 205 n. öl	100
Hetény	szántó	23 kat. h. 1342 n. öl	100
Jóka	szántó	15 kat. h.	100
Kamocsa	szántó	11 kat. h. 850 n. öl	240

342 A földek hasznának a megállapításánál az 1922/233. számú, a kisbérletek meghosszabbítására vonatkozó törvény IV. szakasza volt irányadó. Eszerint egy hektár föld jövedelme legelővidéken 150 kg rozs, burgonyatermelő vidéken 180 kg, másodosztályú gabonatermő vidéken 200 kg elsőosztályú, gabonavidéken 250 kg és répatermő vidéken 300 kg rozs átlagos értékével egyenlő. A rozs átlagárát a pénzügyminisztérium hirdette ki a prágai terménytőzsde augusztus-október havi árainak átlagértéke alapján. A pénzügyi hatóságok állapították meg, hogy az egyes községek határa melyik osztályba tartozik. *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 68. sz., 2.

343 *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 33. sz., 1–2.

Kismánya	szántó	14 kat. h. 1066 n. öl	200
Kisújfalu			
Komárom	A lelkészi javadalomhoz földbirtok nem tartozik		
Komáromszentpéter			
Kulcsod	szántó	15 kat. h.	100
	rét	4 kat. h. 800 n. öl	50
	legelő	7 kat. h. 800 n. öl	30
Lakszakállas	szántó	21 kat. h. 600 n. öl	301
	rét	286 n. öl	2,23
	legelő	822 n. öl	0,82
Madar	szántó	45 kat. h. 50 n. öl	169
	legelő		
Magyarsók	szántó	10 kat. h. 51 n. öl	240
	legelő	1 kat. h. 800 n. öl	120
Marcellháza	szántó	12 kat. h.	160
	erdő	2 kat. h.	160
Martos	szántó	41 kat. h.	80
	rét	572 n. öl	
Megyercs	szántó	32 kat. h. 1119 n. öl	80
	legelő		
	holt vízállás		
Nagykeszi	szántó	35 kt. h.	100
	rét		
Nagymad			
Nagymegyer	szántó	24 kat. h. 485 n. öl	100
	rét	7 kat. h. 1115 n. öl	20
Negyed	szántó	15 kat. h. 966 n. öl	240
	rét	6 kat. h. 463 n. öl	150
Nemshodos	szántó	6 kat. h. 672 n. öl	100
Nemesócsa	szántó	26 kat. h.	100
	rét	8 kat. h.	80
	vízállás	1050 n. öl	0
Nyitra, Alsószőlős	szántó	8 kat. h. 1042 n. öl	200
	rét	1 kat. h. 1465 n. öl	80
Ógyalla, Bagota	szántó	16 kat. h. 1041 n. öl	100
	rét	1565 n. öl	50
Padány	szántó	11 kat. h. 176 n. öl	100
	rét	2 kat. h. 1465 n. öl	100

Pozsony	A lelkészi javadalomhoz földbirtok nem tartozik		
Tany	szántó	29 kat. h. 974 n. öl	100
	rét	5 kat. h. 1050 n. öl	80
	kaszáló	1300 n. öl	
Vágfarkasd	szántó	12 kat. h. 228 n. öl	200
	palántás	82 n. öl	200
Zsigárd	szántó	15 kat. h. 1028 n. öl	200
Perbete	szántó	20 kat. h. 762 n. öl	100
	rét	1404 n. öl	80

Az új kongrua kiutalásakor a hozam megállapítása a lelkész feladata volt.³⁴⁴ A három példányban kiállított jövedelemadó-bevallást az esperesi hivatal bírálta felül és erősítette meg. Így került az az első fokú közigazgatási hatóság elé. Itt elbírálta a hatóság, és ha úgy találta, hogy valósak az adatok, felterjesztette az illetékes minisztériumi referátushoz, ahol számfejtették és kiutalták az államsegélyt. Az első kongrua megállapítása az 1923., 1924. és 1925. évi, az egyháztól eredő minden javadalom átlaga alapján történt meg s ezt ötévente újraszámították az utolsó háromévi javadalom alapján.³⁴⁵ Csehországban, Morvaországban, Sziléziában, Szlovenszko és Kárpátalja nagy részén az ingatlanok hozadéka felbecsülésénél a járási hivatalok és az Országos Hivatal elfogadta a kataszteri tiszta jövedelem tízszeresét, de nem minden esetben használta ezt, ehelyett inkább a következő árfolyamok voltak érvényben: „A természetbeni szolgáltatások értékelésénél pedig a történelmi országokban (ahol pl. a búza 20–30 koronával drágább szokott lenni, mint Szlovenszkon vagy Ruszinszokban, továbbá Szlovenszko és Ruszinszko túlnyomó részében a búzát 90–100 koronában, árpat 80 koronában stb. értékelték az illetékes hatóságok a lelkészek beleegyezésével. De leginkább csak az evangélikus és róm. katolikus lelkészek helyi javadalmának felbecsülésénél. Ellenben mi református lelkészek teljesen más elbírálás alá tartozunk, nekünk más mértékkel mérnek, mert ami ingatlanaink hozadéka a kataszteri tiszta jövedelem 20–30 szorosában, a természetbeni szolgáltatások értékeit pedig, a tőzsdei árak alapján értékelte az Országos Hivatal.”³⁴⁶

A végrehajtási törvényig három éven keresztül kapták az előlegeket, amíg az új kongruát

344 A kongruakérvényhez szükséges volt az érettségi bizonyítvány, lelkészi bizonyítvány, születési anyakönyvi kivonat, illetőségi bizonyítvány (hivatalos bizonylat arról, hogy az állampolgárság iránti kérvényt hol, mikor és milyen szám alatt terjesztette be), szolgálati bizonyítványok az első segédlelkészi szolgálat (exmittálás) napjától kezdve, lelkészi díjlevél, bizonyítványok községtől, presbitériumi jegyzőkönyvi kivonatok stb., ha a de facto jövedelem kisebb, mint a díjlevélbeli de jure jövedelem, kataszteri birtokív vagy telekkönyvi másolat a lelkész haszonélvezetében levő földekről, hatósági bizonyítvány az esetleges elemi csapás következtében beállott birtok kisebbedésről „(pl. ha árvíz elszaggatta, bekavicsolta, használhatatlanná tette)” vagy elértéktelenedésről „(az erdőről a fát eladták stb.)”, hatósági bizonyítvány az 1923., 1924. és 1925. évi községbeli termény-, „(búza, rozs, kukorica, zab, árpa stb.)” széna- és faákról „(leszámitva a minőség, felzárkózás, állomásra fuvarozás stb. következtében beálló csökkenéseket)”, továbbá a kézi- és fuvarszámla árakról, hatósági bizonyítvány a község területén dívó földbérleti árakról. „(A pap földje rendszerint a rablógazdálkodási rendszer miatt kiuzsorázott volt, s kis haszonbért adnak érte.)” *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 42. sz., 7.

345 *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 42. sz., 7.

346 *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 32. sz., 2–3.

meg nem állapították. Az új számítás szerint azoknak, akik a kiutalást megelőző években többet kaptak, mint amit utólag kiszámoltak, a többletet vissza kellett fizetniük. Ez – mint később kiderült – az egyes lelkészeknél több 10 000 koronára rúgott. Ugyanis mire kiszámolták nekik az új kongruát, legalább 3, de akár 5 év is eltelhetett.³⁴⁷ A kongrua kiutalását az állampolgársághoz kötötték, a szolgálati éveket a végrehajtási utasítás értelmében attól az időponttól számították, amikor az illető azt megkapta, így az évtizedek óta szolgáló lelkészekre úgy tekintettek, mint akik csak pár éve álltak szolgálatba. Volt arra is precedens, hogy a tényleges szolgálati időt számították be.³⁴⁸ Az Osztrák–Magyar Monarchiában eltelt szolgálati éveket a végrehajtási rendelet 13. § 1. bekezdése alapján tagadták meg. „A csehszlovák állampolgárság megnyerése előtt tényleges egyházi közigazgatásban [...] töltött idő a 11. és 12. §. szerint beszámítható szolgálati időbe be nem számíttatik.”³⁴⁹ Ám bizonyos esetekben volt egy kivétel a végrehajtási törvényben, mégpedig a 13. § második bekezdése. „Azonban azon lelkészeknek, akik 1918 évi október hó 28. után a csehszlovák állampolgárságot az 1920. évi április hó 9-én kelt, a T. és R. Gy.-ben 236 sz. alatt kihirdetett vagy az 1926. évi július hó 1-én kelt, a T. és R. Gy.-ben 152. sz. alatt kihirdetett alkotmány-törvények szerint szereztek meg és azelőtt megszakítás nélkül osztrák-magyar avagy német állampolgárok voltak, kivételesen beszámítatik, úgy az új illetményekbe való átvezetésénél, mint a kongrua emelésénél és a T. és R. Gy. 1926. évfolyamának 122. sz. a. kihirdetett törvény szerinti nyugdíjkiadásánál a lelkészi hivatalok igazgatásánál vagy egyéb egyházi közigazgatásnál azon államok valamelyikének területén eltöltött idő, amelyek egy része a Cseh-szlovák Köztársaságra szállott, valamint az 1918. évi október hó 28.-tól a csehszlovák állampolgárság megszerzéséig terjedő idő, amely alatt a csehszlovák köztársaságban lelkészi hivatalok igazgatásánál vagy egyéb egyházi közigazgatásnál tényleg alkalmazva voltak és működtek.”³⁵⁰ Az így megadott állampolgárság előtt felvett kongruát vissza kellett fizetni, vagy levonták a következő kongruákból, de volt, hogy egyszerűen ki sem utalták, így az állampolgárság lett a kongrua egyik sarkalatos pontja.

A másik fontos pont a gyülekezeti földjövedelem volt. Az ügy megoldása érdekében a konventi elnökség 1931. május 21. és 22-én Prágában tárgyalt az illetékes hivatallal. A tárgyalások után már ezen év júniusára az első kongrua megállapítása elleni fellebbezések sikeresnek bizonyultak. Az Országos Hivatal döntése szerint a kiutalandó kongrua összegének kiszámításánál a fellebbezésnek helyt adva, 150 korona helyett 100 koronás búzaárat, 6–800 koronás földjövedelem helyett pedig a birtok kataszteri tiszta jövedelmének tízszeresét³⁵¹ kellett figyelembe venni. Így a 15 000 korona visszatérítés helyett visszamenőleges

347 *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 28. sz., 6.

348 *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 37. sz., 7.

349 *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 41. sz., 2.

350 *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 41. sz., 2–3.

351 Katasztrális holdanként a tiszta jövedelem tízszerese: búza 80, rozs 60, árpa 60, zab 60, kukorica 60, széna 15 korona métermázsanként, keményfa 30, puhafa 15 korona köbméterenként, hús és faggyú kilogrammonként 6–6, só 150 korona kilogrammonként, bor literje 1 korona, rőzse kévéje 50 fillér. SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv a komáromi református egyházmegye 1931. évi augusztus 25-ik napján Révkomáromban tartott rendes közgyűléséről*. Komárom, 1931, 57.

kongruát utaltak ki a fellebbezőnek.³⁵² A kongrua visszafizetésekről pedig a fellebbezések után az állam lemondott.

A kongrua ügyét tovább bonyolította a segédlelkészek helyzete. 1928-ig az akkor szolgálatban lévő segédlelkészek nem kaptak kongruális államsegélyt, noha kérvényeik már régen ott voltak a minisztériumban; azokat csak két év múlva küldték vissza nekik azzal, hogy a kiutaláshoz szükséges hiányzó adatokat pótolják. Ezek lehetnek személyes, vagy a kongruaívbe be nem jegyzett adatok. Ugyanakkor káplántartó helyként a referátus ekkor a következő gyülekezeteket ismerte el: Komárom, Pozsonyban (itt két helye), Vágfarkasd, Nagyed, Nyitra és Nemesócsa, vagyis azokat a helyeket, melyek 1918 előtt is káplántartó helyek voltak.³⁵³ A kérvények elintézése mindaddig váratott magára, amíg nem tudták igazolni, hogy az illető káplán „szisztematizált”, vagyis rendszeresített káplántartó helyen szolgált. A Nemzetművelődési Minisztériumban csak az 1915 előtti kápláni helyek névsora volt meg, amely a csehszlovák törvényekben szereplő „szisztematizált”-nak nem felelt meg. Ugyanis az akkori szabályozás szerint a kongruás helyeken szolgáló lelkészek mellé beosztott káplánok kaptak államsegélyt és a lelkészek káplántartási segélyt. A nem kongruás lelkészek csak a saját jövedelmük terhére tarthattak káplánt, és állami segélyben nem részesülhettek. Az 1916-os konventi ülés a Komáromi Egyházmegyében a következő egyházközségeket nevezte meg állandó káplántartó helyként: Komárom 2, Nagyed, Nyitra, Pozsony, Vágfarkasd 2 segédlelkészi hely. Ugyanezen az ülésen azt a határozatot hozták meg, amely szerint „a püspökök és esperesek mellett alkalmazott segédlelkészeket is állandó káplántartó helyen szolgálatnak tekintse, ha a püspöki, vagy esperesi székhely állandó káplántartó helynek elismerve nincs. Ha ilyenül el van ismerve, úgy a püspöki vagy esperesi kápláni állás az elismert kápláni állások számán felül veendő számításba.”³⁵⁴

Így a Komáromi Egyházmegyében az esperesi káplánnal együtt hét, a püspöki titkárral pedig nyolc káplán volt elhelyezhető, akik a kongruasegélyre tarthatnak igényt. Ezt az igényt az egyházmegye a kerület és a konvent útján azzal a kérelemmel terjesztette fel, hogy a segédlelkészeknek az évek óta elmaradt államsegélyeket is folyósítsák.³⁵⁵ A kápláni kongrua-kiutalások 1931-ben kezdődtek meg. Minden esetben igazolni kellett, hogy a kérvényező rendszeresített helyen szolgált. Írásban kellett lemondania az adott helyen szolgáló lelkésznek az ellátási díjról, mely a káplán kosztját, szállását, fűtését, világítását és a mosást fedezte. A kápláni kongruát a hivatal teljes havi összegében a segédlelkész nevére küldték, és a lelkésznek a káplántól kellett beszédnie a havi 450 koronát.³⁵⁶ Ha ezeken a helyeken szolgáló, illetve az ide kinevezett káplánokat az esperes más helyre tette, köteles volt elfogadhatóan indokolni az áthelyezést, megjelölni az időt, míg ott működtek – ez az idő csak rövid tartamú lehetett –, majd köteles volt őket visszarendelni helyükre, különben elveszítik kongruájukat.³⁵⁷

352 *Református Egyház és Iskola*, 1931, 11. évf., 26. sz., 7.

353 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1928...* i.m. 43.

354 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1929...* i.m. 13.

355 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1929...* i.m. 50.

356 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1930...* i.m. 30.

357 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1931...* i.m. 27.

5. Az oktatásügy helyzete az egyházmegye területén

A második nagy téma, amelyet érdemes körbejárni, az iskola és oktatás története. Az egyházmegye iskolaügye egyrészt az egyházi elemi iskolák történetére, másrészt a Komáromban felállított tanítóképzőre épül. A református elemi iskolák története korántsem egy adatközlő intézménytörténeti gyűjtemény, bár érdemes volna egy ilyen adattárat összeállítani.

Az eddig feltárt források erősen hiányosak, ugyanis az egyházi elemi iskolák saját irattanyaga szinte sehol sem maradt meg teljes egészében. A fennmaradt töredékek csupán osztálynaplók, osztálykönyvek, főkönyvek, viszont hiányoznak az egyik legfontosabb forrástípusnak számító tantestületi ülések jegyzőkönyvei.

A kutatások során áttekintett dokumentumok arra utalnak, hogy ezeknek az iskoláknak olyan változásokkal kellett szembenézniük, amelyekre nem voltak felkészülve. Ráadásul az új állam sem volt kellően partner abban, hogy az iskolák megfeleljenek az új elvárásoknak. Két nagy horderejű kérdést kellett megoldani ebben a két évtizedben. Az egyik a magyar nyelvű református tanítóképzés, a másik pedig a református lelkészképzés. Nagyon hamar világossá vált, hogy egyszerre csak egyet tudnak elindítani és ez pedig az önálló lelkészképzés lett. A teológia szeminárium mellett a tanítóképző vált a másik legfontosabb oktatási intézménnyé a csehszlovákiai református egyház számára. A tervekhez képest közel tíz évet csúszott a megnyitása. Annak ellenére, hogy a története rövid epizódnak tűnik, ám szerepe, az iskola légköre és szellemisége még évtizedekig éreztette hatását, és mint azt látni fogjuk nemcsak Csehszlovákia, hanem Magyarország területén is.

5.1. Csehszlovákia fontosabb oktatásügyi törvényei és rendeletei

Az egyházi iskolák helyzetének felvázolása előtt fontos bemutatni a csehszlovák állami oktatási rendszert, még ha nem is a teljesség igényével, mert csak így lehet megérteni kialakult helyzetet. Csupán azokkal a törvényekkel fogunk foglalkozni, amelyek fontosak voltak a református iskolaügy szempontjából.³⁵⁸ A református egyháznak 1920 után csak népiskolái maradtak, a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumot 1923-ban államosították és Rimaszombati Csehszlovák Állami Magyar Reálgimnázium néven működött tovább.³⁵⁹

Az iskolaügyi törvényekkel a népiskolák két fokozatát különböztették meg. Voltak az elemi népiskolák és a polgári iskolák. Az 1920-as évek első felében Szlovenszkóban még

358 Részletesebb leírást a két világháború közötti szlovákiai magyar oktatásügyről lásd: POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)Szlovákiában 1918–1945. In: TÓTH László – FILEP Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh) szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. II. Oktatásügy, közművelődés, sajtó, rádió, televízió. Ister Kiadó, Budapest, 1998, 5–93.

359 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 5–93.

a monarchiabeli oktatási rendszer volt érvényben. Az 1868.³⁶⁰ és 1891.³⁶¹ évi oktatásügyi törvények alapján a tankötelezettség 6-tól 12 éves korig tartott, az elemi iskolák pedig hatosztályosak voltak. A hatodik osztály befejezése után a tanulók két éven keresztül még ún. ismétlő tagozatra jártak, hetente egy napot. Csehszlovákia létrejötte után Szlovénia és Kárpátalján továbbra is ezek a törvények maradtak érvényben. Cseh- és Morvaországban az osztrák oktatási rendszerben már benne lévő nyolcosztályos elemi iskolák voltak. Az újonnan megalakult állam a magyar nyelvű iskolahálózat leépítését és a csehszlovák nyelvű iskolák terjesztését tette meg egyik nemzetállami feladatának. A Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium Iskolaügyi és Nemzetművelődési Referátusa³⁶² végezte ezt a feladatot, amely először a Šrobár-féle Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium, majd a prágai Iskolaügyi és Népművelési Minisztérium részeként működött.³⁶³ Anton Štefánek a miniszter szó szerint értette a teljhatalmat, és sorra megszüntette, elszlovákosította a magyar iskolákat.³⁶⁴

Az 1918. december 10-én hozott 64. számú törvény 2. §-a,³⁶⁵ amely feljogosította a kormányserveket arra, hogy állami vagy egyházi tanítót, tanárt elbocsájtassanak.

1919. április 3-án fogadták el a „népiskolákról és a magán tan- és nevelő intézetekről” szóló 189. törvénycikket. E törvénycikk 1. §-a kimondja, hogy „nyilvános elemi népiskola minden olyan közösségben szervezhető, amelyben három évi átlag szerint 40 tanköteles gyermek van, ha az iskolaközösségben nincsen olyan tanítási nyelvű iskola, mint amilyen ezen gyermekek anyanyelve. Ily népiskola tannyelvének az illető gyermekek anyanyelvével azonosnak kell lennie.”³⁶⁶

A törvénycikk 15. §-a viszont kimondta, hogy „ezen törvény csak Csehországban, Morvaországban és Sziléziában a kihirdetés napján lép hatályba. Rendeleti úton határozatlik meg, hogy Szlovákországba mikor lép hatályba.”³⁶⁷ A szlovákiai magyarság – és ezzel a református egyház – számára is jelentős törvény sohasem volt alkalmazva köszönhetően Anton Štefánek működésének. Amennyiben Szlovénia is bevezetésre került volna, a magyarság visszakövetelhetette volna a bezárt iskolákat, és továbbiakat nyithatott volna.³⁶⁸

360 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. I. FEJEZET: „A tanítás kötelezettsége és szabadsága. 1. § „Minden szülő vagy gyám, ide értve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy házi szolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésökről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg 15-ik év betöltéséig.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800038.TV> Letöltés ideje: 2024. december 26.

361 1891. évi XV. törvénycikk. A kisdédovásról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33> Letöltés ideje: 2014. szeptember 1.

362 Referát školstva a národnej osvety Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. A pozsonyi Iskolaügyi Referátus határozatai és döntései megfellebbezhetetlenek voltak, azok ellen csakis a prágai Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságnál lehetett panasszal élni. POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 30.

363 POPÉLY Gyula: A felvidéki magyar oktatásügy helyzete 1918–1945. In: *Kalligram*, II. évf. 1993/12. 103–115

364 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 5–6.

365 A volt Magyar Királyság összes állami, önkormányzati és egyházi funkcionáriusai, hivatalnokai és alkalmazottai egyelőre az eddigi járandóságaikkal a hivatalaikban meghagyatnak, ha csehszlovák köztársaság iránti engedelmisségi fogadalmat letesznek és ha a kormány meghatalmazottjai úgy találja, hogy egyébként is megfelelnek feladataiknak. <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4f6nrufuya> Letöltés ideje: 2025. január 9.

366 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 6.

367 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 6.

368 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 6–7.

A református egyházat érintő első oktatásügyi rendeleteket a Nemzetművelődési Minisztérium a 42.85/1919 és 52.420/1919 szám alatt adta ki. Az egyik azt mondta ki, hogy a vallásoktatás nem kötelező tantárgy, és ott lehet bevezetni, ahol ezt legalább húsz tanulónak a szülei igénylik. A másik pedig azt, hogy a hittanoktatás nyelve az iskola oktatási nyelvének kell lennie.

Az első rendelet azért volt az egyház számára elfogadhatatlan, mert a missziós és szórványgyülekezetekben nem volt olyan magas a tanulói létszám, amennyit a rendelet előírt, ezért ezek az iskolák elvesztették a magyar nyelven való tanítási jogukat.

A másik rendelkezéssel az volt a gond, hogy azokban a községekben ahol csak szlovák állami iskolák voltak, a református tanulókat szlovák nyelven kellett volna oktatni. Főleg a nyelvhatáron jelentkező gond több gondot is jelentett, mert egyrészt az egyház ekkor még nem rendelkezett olyan oktatói gárdával, akik bírták volna olyan szinten a szlovák nyelvet, hogy azt probléma nélkül használhatták volna az oktatásba. Másrészt a református tanulók, néhány északi missziós és szórvány, valamint zempléni, Ondava és Hernád menti gyülekezetet leszámítva magyar anyanyelvűek voltak. Harmadrészen, az egyházközség presbitériumának a jogköre az ott használt tanítási nyelv megállapítása. Az ebből adódó problémák a keleti egyházmegyékre voltak jellemzőek, ám az 1930-as években már a Komáromi Egyházmegyében is megjelent.³⁶⁹

A csehszlovák állam oktatáspolitikájának egyik fontos mérföldköve a szlovák nyelv kötelező tanítása. Az Alkotmány 131. §-a kötelezővé tette a szlovák nyelv oktatását a nemzeti kisebbségi iskolákban. A pozsonyi Iskolaügyi Referátus ennek jegyében 1921. január 27-én a 2698/I. sz. határozatában az 1921/22-es tanévre kötelezővé tette a szlovák nyelv oktatását, hivatkozva az 1879/ XVIII. tc. 4. §-ára.³⁷⁰ Ezzel a kisebbségi iskolákra ugyanazt a törvényt alkalmazták, amely ellen olyannyira harcoltak a dualizmus korában. A tanfelügyelők minden igyekezete ellenére részben vagy egyáltalán nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a tanítói kar nagyobb hányada semmilyen, vagy minimális szlovák nyelvi ismeretekkel rendelkezett.³⁷¹

Az egész csehszlovák tanügyi reform egyik célja a felekezeti iskolák megszüntetése, államosítása, valamint a vallásoktatás háttérbe szorítása volt. Erre szolgált a 226/1922. számú törvény, amelyet kis iskolatörvénynek hívtak. Ennek a törvénynek több paragrafusa is közvetlenül érintette a református iskolákat. A törvény 3. §-a a következőket mondta ki:

369 SOMOGYI Alfréd: *Törvénykezések és iskoláztatás a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházban*. Diplomadolgozat, Komárom, Selye János Egyetem, 2006, 21.

370 „1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben. „4. § A magyar nyelv az összes bármínemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvétetik. Azonban mindaddig, míg a magyar nyelv tanítására alkalmas kellő számú tanító fog rendelkezésre állani, ezen törvény fennebbi rendelete csak fokozatosan, következőleg léptethető életbe: minden oly elemi népiskolában, melyek tannyelve nem a magyar, de oly tanító van alkalmazva, ki annak tanítására képes, a magyar nyelv, mint köteles tantárgy, már a jelen törvény hatályba léptét követően; azon elemi népiskolákban pedig, a melynél ily tanító alkalmazva leend, azonnal tanítandó.” „A magyar nyelv ezen köteles tanítását az összes községi népiskolákban a vallás- és közoktatási minister külön rendeletben szabályozza. - E szabályrendeletet, az óraszámra nézve, a népiskolai tantervek megállapításánál, az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok is kötelesek szem előtt tartani.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900018.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43> Letöltés ideje: 2024. szeptember 1.

371 GABÓDA Béla: Kisebbségi iskolaügy Kárpátalján a Csehszlovák Köztársaság idején (1919–1938). In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003, 1. sz., 28–29.

1. „A hittannak az elemi és polgári iskolákban való tanítása és a felette való felügyelet az egyházi hatóságokat (a zsidó hitközségi eljáróságokat) illeti, az 1920. ápril. 9.-i 292. gy. sz. törvény 1. §.-a értelmében az államot megillető legfőbb felügyeleti és igazgatási jog fenntartásával.
2. A hittan minden osztályban heti két-két órában tanítandó. A hittani anyag terjedelme és az egyes osztályfokokra való elosztása az egyházi hatóságok által állapíttatik meg
3. A hitoktatók, az egyházi hatóságok és a hitfelekezeti egyesületek kötelesek a törvényeket és a törvények keretén belül az iskolaügyi hatóságok által kibocsátott rendelkezéseket követni.
4. Az egyházi hatóságoknak a hittantanítására és a vallási gyakorlatokra vonatkozó rendelkezései az iskola vezetőjének a megyei iskolaügyi tanácsok által (az átmeneti időben a járási iskolaügyi hatóságok és Szlovákországban a tanfelügyelő áltla) tudomásra adandók. Az oly rendelkezések, melyek az általános iskolai renddel össze nem egyeztethető, nem adandók tudomásul.
5. A felekezeten kívüli tanulók vagy az állam által el nem ismert hitfelekezeti tanulók általában nem kötelesek hittantanításon részt venni. Az egyéb felekezeti tanulók a járási iskolai hatóság által, Szlovákországban és a kisebbségi iskolákban az illetékes járási (kerületi) tanfelügyelő által mentesítendő ezen kötelezettség alól, ha szülei vagy helyetteseik azt írásban vagy jegyzőkönyvbe mondva kéri.
6. Az illető iskola tanulóinak különböző hitfelekezetekhez való tartozandóságára tekintettel a hittanítás ideje az órarendben úgy állapítandó meg, hogy ezáltal a többi tanítás összefüggősége ne háboríttassék.”³⁷²

Ugyanezen törvény 5. §-ának 1. bekezdése módosította az elemi népiskolák osztályonkénti létszámát is. Az 1922/23 – 1926/27-es tanévben 80 főt engedélyezett. Az 1927/28 – 1931/32-es tanévvel 70, majd ezt 60 főre csökkentette. Az egy tantermes iskolákban 65 fő lehetett, majd ezt a számot az 1932/33 tanévben 50-re kellett csökkenteni.³⁷³ A törvény egyik leglényegesebb pontja kimondta az egész országra vonatkozó nyolcéves általános tankötelezettséget, valamint azt, hogy a hatosztályos elemi népiskolákat nyolc évfolyamos iskolákká kell bővíteni. Ennek a határidejét ötéves türelmi idővel kitolták az 1927/28-as tanévre.³⁷⁴

Az 1922/251. sz. törvény 4. cikkelye a vallástanítás díját határozta meg, mégpedig olyan formában, hogy az a nem egyházi fenntartású iskolákban, polgári iskolákban 6,80 korona, elemi iskolákban 5,70 korona volt. Továbbá a hitoktató rendes lakóhelyétől legalább 1,5 km-nyi távon belül kilométerenként az oda-vissza megtett útért 2 korona támogatás járt.³⁷⁵

³⁷² *Református Egyház és Iskola*, 1926, 4. évf., 26. sz., 3., Lásd még: <https://www.jastrabieprimichalovciach.sk/files/2015-06-18-131929-1922.pdf> letöltés ideje: 2024. december. 26.

³⁷³ GABZDILOVÁ, Soňa: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918 - 1938)*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, 2014, 26. https://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf letöltés ideje: 2024. december 26. Továbbá: <https://www.jastrabieprimichalovciach.sk/files/2015-06-18-131929-1922.pdf> letöltés ideje: 2024. december. 26.

³⁷⁴ 226/1922. tc. 12. §. <https://www.jastrabieprimichalovciach.sk/files/2015-06-18-131929-1922.pdf> letöltés ideje: 2024. december. 26.

³⁷⁵ SOMOGYI: *Törvénykezések...* i.m. 21-22. Lásd még: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/3045/1/2> letöltés ideje: 2024. december. 26.

Az általános elszegényedés, amelyet egyrészt a világgazdasági válság okozott, másrészt a földreform kiforgatta az iskolafenntartókat a birtokaikból, azt eredményezte, hogy sok helyen nem voltak képesek fenntartani az iskolákat. A legtöbb helyen az új tantermek felépítése és berendezési tárgyainak beszerzése okozott gondot. A tanfelügyelők mindig találtak egy jogi passzust –ha akartak–, hogy bezárjanak egy iskolát, vagy megbüntessenek egy iskolafenntartót vagy tanítót.³⁷⁶

5.2. Református egyház az iskolaügy útvesztőiben

A fentebb leírt törvények és rendeletek betartása folyamatosan feszültségeket okoztak a református egyház oktatási rendszerében. Szinte az egész két világháború közötti iskolaügy története a konfliktusokról, a gyülekezetek, egyházmegyék, egyházkerületek, a konvent és a tanügyi referátus és tanfelügyelőségek közti harcról szólt.

A csehszlovák államapparátus a kezdetektől igyekezett hatalmat gyakorolni az egyházi iskolák felett, hivatkozva az alkotmányban megfogalmazott jogaira. Egyrészt ez abból adódott, hogy az állam ragaszkodott az alkotmányában és törvényeiben lefektetett jogaihoz, az egyház pedig a saját törvényeit kívánta a továbbiakban is alkalmazni. Viszont az állam tanfelügyelet címen beleavatkozott az egyházak iskolafenntartói jogaiba. A tanfelügyelőség határozta meg a tantervet, tankönyveket, szünnapokat.³⁷⁷ Az oktatással kapcsolatos kormányrendeleteket nem a püspöki hivatalokon keresztül közölték az iskolaszékekkel, hanem a tanfelügyelőség útján. Sőt olykor ezt is megkerülve egyenesen a tanítóknak küldték a törvényeket.³⁷⁸ Az egyházmegye területén lévő református egyházi iskolák irányítása öt állami tanfelügyelőség kezébe került. A színmagyar iskoláknak kötelező volt megrendelni a *Zprávy* című szlovák nyelvű szaklapot.³⁷⁹ Az ebben leközölt rendeletek betartását az iskolai segély megvonásának terhe mellett követelték meg. Eközben az iskolafenntartó gyülekezetek nem értették a szlovák nyelvű szövegeket, ráadásul a vonatkozó törvényeket magyarul nem is közölték le.³⁸⁰

A magyar nyelvű tankönyvi ellátottság is gyorsuló ütemben csökkent. Az addig használt magyar tankönyvek kifogyóban voltak, mivel ezek Magyarországról való behozatala korlátozott volt. Ennek okán felhívták a tanítók figyelmét, hogy a megfelelő hitoktatási tankönyvek hiányában fektessenek nagyobb hangsúlyt a keresztyén etikára. Ugyanekkor a Tanügyi Hivatal új, magyar nyelvű tankönyveket adott ki a 2–3 és a 4–6. osztály számára. Az utóbbi *Csehszlovák Köztársaság Honismerete* címet viselte. Ezek használatát kötelezővé

376 GABÓDA Béla: Kisebbségi... i.m. 23–24.

377 A jegyzőkönyv egy konkrét példát említ. Egy tanfelügyelő a tananyagbeosztást azért nem hagyta jóvá, és törölte az egészet, mert a zsoltárokat római számjegyekkel írták. Azzal az indoklással utasította el, hogy csak ismert énekdarabokat lehet tanítani. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 48.

378 CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 120–121.

379 A 20-as évek második felétől már tartalmazta magyar nyelven a rendeleteket. Viszont így feleslegesnek tartották megrendelni az egész lapot, amely csak szlovák nyelven jelent meg. Senki sem olvasta, mert nem értették. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 47–48.

380 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 9.

tette a magyar nyelvű iskolákban, ám Patay Károly mint helyettes püspök megkereste az illetékes minisztériumot, hogy az egyházi ügyek rendezéséig mentse fel e kötelessége alól a református iskolákat.

A két egyházkerület a *rimaszombati memorandum*-ban külön kiemelte az iskolák helyzetének áldatlan állapotát. Amint azt megfogalmazták, az iskolák csak névleg voltak a kezükben, gyakorlatilag az állami tanfelügyelőség rendelkezett felettük. A hivatalok az egyházi alkalmazásban lévő tanárokat állami alkalmazottaknak tekintették, és ez gyakran összeütközésbe került az egyháznak tett esküjükkal.³⁸¹

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a Komáromi Egyházmegyében az elemi iskolák egyes osztályaiban hogyan alakult a tanulói létszám. A jobb összehasonlítás kedvéért a századfordulótól kezdve az 1941/42-es tanévig bezárólag lehet nyomon követni az egyes évfolyamokat. Azért következik az 1918-as év után az 1924/25-ös, mert a köztes évekből nem maradtak fenn adatok. Az elemi iskolákba járók összlétszámának háború előtti értékét csak a 20-as évek végétől kezdi elérni. Az 1924/25-ös tanévben már szerepel a kimutatásban a 7–8. évfolyam. A legtöbb diák az 1932/33 és az 1939/40-es évfolyamban volt, ám az 1939/40-es évtől kezdve csökken a diákok száma.

	I. o.	II. o.	III. o.	IV. o.	V-VI. o.	V. o.	VI. o.	VII. o.	VIII. o.	össz.
1899/1900	1173	896	747	742	1098					4656
1900/1901										
1901/1902										
1902/1903	1325	1036	936	842	1186				5325	
1903/1904	1345	1187	950	942	1214				5638	
1904/1905										
1905/1906	1283	1191	1105	1015	1441				6035	
1906/1907	1309	1043	1067	1009	1385				5813	
1907/1908	1276	1087	986	998	1455				5802	
1908/1909	1101	916	819	806	1330				4972	
1909/1910	1379	920	834	803	1532				5468	
1910/1911									5199	
1911/1912									4922	
1912/1913	1026	894	879	813		667	498			4777
1913/1914	1067	888	824	814		642	486			4721
1914/1915	898	844	687	638		545	391			4003
1915/1916	1073	788	809	725		624	452			4471
1916/1917	1118	783	804	784		685	597			4771
1917/1918	1089	949	796	718		647	435			4634
1924/1925	470	562	663	815		740	579	181	31	4041
1925/1926	617	450	565	659		721	645	448	54	4159

³⁸¹ RÉZ László (szerk.): *A Szlovenszkói Tiszáninnen Egyházkerület 1920. december 21-én Kassán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve*. Nagykapos. 37. Idézi: CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák... i.m. 122.*

1926/1927	1053	562	446	558		554	571	430	121	4295
1927/1928	897	793	475	370		407	359	281	113	3695
1928/1929	1033	941	908	547		410	418	287	112	4656
1929/1930	914	928	866	828		668	370	309	190	5073
1930/1931										
1931/1932	851	844	745	840		755	733	313	160	5241
1932/1933	842	835	815	876		769	660	727	234	5758
1933/1934	851	770	769	719		723	669	529	472	5502
1934/1935										
1935/1936	717	722	768	734		666	626	501	390	5124
1936/1937										
1937/1938	723	708	726	772		733	675	653	471	5461
1938/1939	711	706	728	790		707	664	569	495	5370
1939/1940	734	707	757	835		723	779	578	493	5606
1940/1941	648	532	578	608		654	518	524	350	4412
1941/1942	632	599	518	562		559	535	422	415	4242

Mivel az egyháznak nem voltak polgári iskolái, így csak arról vannak kimutatások, hogy az egyházmegye területéhez tartozó más felekezetű elemi és polgári, állami elemi és felsőbb iskolákban mennyi diák vett részt a hitoktatásban. A kimutatás csak a 20-as évek végéig ad tájékoztatást. Összehasonlításként a háború előtti utolsó adatsor 1912-ből származik, amelyben 74 olyan állami intézmény szerepel, ahol református hitoktatásra jártak. Az érsekújvári három iskolába 20, a két galgóciba 11, a hőlakiba 2, a kilenc komáromiba 828, a modoriba 5, a két nagybitcseibe 5, a három nagykeszibe 51, a két nagyapolcsányiba 4, az öt nyitraiba 5, a két ruttkaiiba 26, a két privigyeibe 6, a két trencsénibe 5, a két turóc-szentmártoniba 8, a két zsolnaiba 11, a somorjaiba 11, a 25 pozsonyiba 269 és a három trencsénibe 8 diák járt hitoktatásra. Szinte bizonyos, hogy a lista nem teljes, mert nincs olyan egymást követő év, amely felsorolná ugyanazokat az intézményeket. Azonban, ha megnézzük az 1918 utáni adatokat, amelyek szintén hiányosak, látható, hogy a 1920-as évek végére a felére csökken azon intézmények száma, ahol református és nagy valószínűséggel magyar anyanyelvű diákok tanultak. A megmaradt intézmények csak a magyar lakta, illetve a nyelvhatáron lévő iskolák voltak. Még továbbra is rejtély, hogy az itt tanuló reformátusokból mennyien voltak magyar anyanyelvűek. Sedivy László missziós lelkész az esperesnek többször panaszolta, hogy az általa gondozott missziós gyülekezetekben egyre kevesebb gyerek érti meg a magyar nyelvű hittanórákat. A tanfelügyelőség pedig elvárta tőle, hogy a szlovák nyelvű iskolába íratott tanulónak a magyar nyelv helyett szlovákul tartsa meg a hittanórákat. Hasonló helyzet volt a kismányai gyülekezethez tartozó Nagyvalkházán is, ahol az érsekújvári tanfelügyelő leállította a szlovák állami elemi iskolába járó magyar nyelvű református tanulók magyar nyelvű hittantanítását. A helybéli állami tanítót pedig arra utasította, hogy ne engedje a tanulókat magyar nyelvű református hittanra járni. A tanfelügyelő azzal indokolta, hogy a református tanulók magyarul fognak megtanulni, miközben

a tanfelügyelő tudta – a lelkész leírása szerint az ottani tanító mondta a tanfelügyelőnek –, hogy a tanulók anyanyelve magyar.³⁸² Ez azért is volt számára érthetetlen, mert Léván 4 éven keresztül az összes szlovák fiú- és leánygimnáziumban, polgári és elemi iskolában magyar nyelven tartotta a református hittant, még akkor is, mikor a nyelvtörvény még nem volt érvényben. A gimnázium cseh anyanyelvű igazgatója sohasem kérte, hogy a diákokat szlovák nyelven oktassa hittanra.³⁸³

5.3. Az egyházmegye református elemi iskoláinak állami tankerületi beosztása

A tankerületek közvetlenül az Iskolai és Nemzetművelődésügyi Minisztérium alá tartoztak. A szlovákiai magyar iskolákat – így a református elemi iskolákat is – 22 tankerületbe osztották:

Pozsony (város) I (tanfelügyelő: Lúdvít Illek), Pozsony (Ligetfalu) II (tanfelügyelő: František Jozka), Pozsony III (tanfelügyelő: Ignác Gašparik, református elemi iskola: 4, tanerő: 9).

Csap (tanfelügyelő: Michal Kuchárik, református elemi iskola: 25, tanerő: 36).

Galánta (tanfelügyelő: Július Matis, református elemi iskola: 5, tanerő: 21).

Komárom (tanfelügyelő: Eduard Markovič, református elemi iskola: 19, tanerő: 42).

Kassa I (tanfelügyelő: Peter Marendiak, református elemi iskola: 4, tanerő: 6), Kassa II (tanfelügyelő Martin Orišek, református elemi iskola: 8, tanerő: 13).

Léva (tanfelügyelő: Samuel Hruz, református elemi iskola: 32, tanerő: 48).

Losonc (tanfelügyelő: Michal Sekej, református elemi iskola: 1, tanerő: 1).

Nagymihály (tanfelügyelő: Michal Dzurek, református elemi iskola: 4, tanerő: 5).

Kékkő (tanfelügyelő: Michal Balažovič).

Nyitra (tanfelügyelő: Matej Miškóci).

Érsekújvár I (tanfelügyelő: Karol Točík, református elemi iskola: 11, tanerő: 22), Érsekújvár II (tanfelügyelő: František Vožíšek, református elemi iskola: 12, tanerő: 27).

Eperjes (tanfelügyelő: Lúdvít Hrnčiar).

Nagyróce (tanfelügyelő: Michal Pleško, református elemi iskola: 18, tanerő: 21).

Rimaszombat (tanfelügyelő: Ján Uram, református elemi iskola: 28, tanerő: 38).

Rozsnyó (tanfelügyelő: Roman Budovič, református elemi iskola: 13, tanerő: 20).

Ipolyság (tanfelügyelő: Jozef Paulovič).

Tőketerebes (tanfelügyelő: Matej Subuly, református elemi iskola: 11, tanerő: 14).

Aranyosmarót (tanfelügyelő: Jozef Ozábal, református elemi iskola: 2, tanerő: 2).

³⁸² Kálnay Károly levele Gyalóky Lászlónak, 1928. március 19. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 147/1928.

³⁸³ Kálnay Károly levele Gyalóky Lászlónak, 1928. március 19. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 147/1928.

Csicsay Alajos a kárpátaljai iskolákat 5 tankerületbe osztotta be:³⁸⁴ Beregszász (református elemi iskola: 20, tanerő: 29), Munkács (református elemi iskola: 4, tanerő: 7), Nagyszőlő (református elemi iskola: 14, tanerő: 24), Técső (református elemi iskola: 3, tanerő: 9), Ungvár (református elemi iskola: 7, tanerő: 8).³⁸⁵

A következő beosztás csak a Komáromi Egyházmegyére vonatkozik, ám nem teljes, mert több község református iskolája nem szerepel benne, mint például Alsószőlő, Hetény vagy Komárom.

Pozsony III. tankerületében a következő református elemi iskolák voltak:

1. Hodos (50 könyv a tanítói könyvtárban,³⁸⁶ *vöröskeresztes csoport, akció*,³⁸⁷ Czirok Dezső tanf.³⁸⁸, Czirok Dezsőné, Demény Teréz, Farkas Etelka tanfolyam, Pánczél Lajos tanfolyam, dalegylet)
2. Jókai (30, akció, Gálffy Béla egyesület)³⁸⁹
3. Diósförgépatony (127, Benesch János dalegylet, műkedvelő)³⁹⁰
4. Réte (57, Kalicza Sándor egyesület, Szabó Krisztina vallásos kör,³⁹¹ dalegylet, egyesület)

Galántai tanfelügyelőség:

1. Deáki (Ivány Ferenc, Takáts Ilona)
2. Farkasd (160, vöröskeresztes csoport, akció, Bendi Anna, Cibor Ibolya, Méry Ilona, Milené Osztyényi Sarolta előadás,³⁹² *műkedvelő*, *Mile Dániel könyvtáros*³⁹³ előadás, tanfolyam, tanonciskola, Nagy Benjámin, Nagy Ida, Nagy Júlia, Osztyényi József igazgató, dalegylet, szöv.,³⁹⁴ előadás, irodalmi tevékenység, egyesület)
3. Negyed (Atkár Gyula, Atkár Mária, Erdélyi Ilona, Lénárt Ilona, Kovács Alajos igazgató, Osztyényi Leander)
4. Magyarsók (110, vöröskeresztes csoport, akció, Fehér Júlia műkedvelő tanfolyam, Szalay Pál igazgató tanfolyam, műkedvelő, zenekar, újságírói munka)³⁹⁵
5. Zsigárd (56, vöröskeresztes csoport, akció, Soósné Papp Etelka, Szócs Kálmán előadás)

384 A felosztás pontatlan, ám mégis azért került közlésre, mert ez a beosztás tartalmazza a tankerületenkénti református elemi iskolákat. Gabóda Béla tanulmányában a következő tanfelügyelőségek és tanfelügyelők szerepelnek: Beregszász, tanfelügyelő: 1920-tól Husznaj Gyula, 1930-tól Ivaskovics Mihály. Huszt, tanfelügyelő: 1922-től Guljanics Mihály, 1930-tól Kiricsenko Szemen. Ilosva, tanfelügyelő: 1934-ig Luták László, 1935-től Petrasko András. Munkács, tanfelügyelő: 1926-ig Markovics Emanuel, 1926-tól Vaskó Iván. Rahó, tanfelügyelő: 1934-ig Skerpisek Vladimir, 1935-től Kohán Vaszil. Oroszvágy (ma Munkácshoz tartozik), tanfelügyelő: 1934-ig Antalovszki Vaszil, 1934-től Barcsij Vaszil. Nagyszőlő, tanfelügyelő: Bartos Adolf. Szolyva, tanfelügyelő: 1928-tól Pallag Iván, 1936-tól Mikita Mihály. Técső, tanfelügyelő: 1933-ig Márkus Sándor, 1933-tól Maskarinecz Vaszil. Ungvár, tanfelügyelő: 1937-ig Fedor Stepán, 1937-től Luták Ferenc. Nagy-Berezna, tanfelügyelő: 1935-ig Ondrej Vladimir, 1935-től Tóth Ondrej. Ökörmező, tanfelügyelő: 1934-ig Pazuhánics György, 1934-től Surmai Stefán. GABÓDA Béla: Kisebbségi... i.m. 36.

385 CSICSAY Alajos: *Iskolatörténet*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2002, 55–62.

386 A község neve után megadott szám jelenti a tanítói könyvtár kötetszámát.

387 Az iskolában működő tej, leves osztó, felruházási vagy egyéb akció.

388 Az illető tanár tanfolyamokat is tartott.

389 Különböző egyesületek tagja, úgymint: közművelődési, legényegylet.

390 Műkedvelő előadásokat rendezett.

391 Vallásos köröket vezet. Belmissziós körök, nőegylet, ifjúsági egyesület, nőegylet.

392 Előadásokat rendezett a népművelés keretében.

393 Az adott politikai község könyvtárosa.

394 A szövetkezeti életben is részt vett.

395 Újságíró, folyóiratok munkatársa, szerkesztője.

Komáromi tanfelügyelőség:

1. Apácaszakállas (92, vöröskeresztes csoport, Pethes Béla dalegylet, tanfolyam, újságírói munka, Pethes Ilona előadás)
2. Bögellő (vöröskeresztes csoport, Schmidt Tivadar, Schmidt Piroska)
3. Csicsó (36, akció, Kapitány Gyula dalegylet, tűz.³⁹⁶, műkedvelő, Kapitányné Nagy Margit)
4. Csilizradvány (30, Nagy Lajos tanfolyam, dalegylet)
5. Alistál (170, vöröskeresztes csoport, akció, özv. Bodáné Kosár Lenke egyet, műkedvelő, özv. Martsáné Kiss Júlia, Nagy Gábor igazgató, dalegylet, műkedvelő, szöv., vallásos kör)
6. Ekecs (40, vöröskeresztes csoport, Iván Károly dalegylet, előadás, műkedvelő, festő, Koroknay Emília előadás, tanfolyam, vallásos kör, egyet, újságírói munka)
7. Ekel (60, vöröskeresztes csoport, Argay Teréz, Nagy István szöv., tűz, politika³⁹⁷, krónika³⁹⁸, dalegylet, műkedvelő, tanfolyam)
8. Felsőgellér (42, vöröskeresztes csoport, akció, Kemenszky Aranka műkedvelő, előadás, egyet, vasárnapi iskola, Szelbe Géza szöv., dalegylet, tűz., egyet)
9. Kamocsa (158, akció, Benkó Béla dalegylet, szöv., műkedvelő, Benkóné Narancsik Ilona egyet, vallásos kör, Dechy Sándor egyet, Horváth Karolin vallásos kör, műkedvelő)
10. Kolozsnéma (21, vöröskeresztes csoport, Tóth Mihály szöv., tűz., politika)
11. Kulcsod (Tamássy István)
12. Megyerics (130, vöröskeresztes csoport, akció, Czirók Aranka, Végh Ferenc dalegylet, könyvtáros, krónika, műkedvelő, egyet)
13. Padány (64, vöröskeresztes csoport, akció, Bajkay Dezső előadás, vallásos kör, szavaló kórus, Zéman Irén előadás, műkedvelő, vallásos kör)
14. Patas (10, vöröskeresztes csoport, akció, Gaál Dezső igazgató, szöv., dalegylet, műkedvelő, előadás, tűz., Szekeres Erzsébet előadás, műkedvelő)
15. Szap (45, akció, Szekeres Emília előadás, dalegylet)
16. Turiszakállas (80, vöröskeresztes csoport, Farkas Béla dalegylet, műkedvelő, tanfolyam, Véghné Eleonóra, Véghné Nagy Lenke vallásos kör, műkedvelő, előadás)
17. Nagymad (70, Tóthné Prikopa Adél vallásos kör, műkedvelő, mesedélutánok, újságírói munka)
18. Nagymegyer (32, vöröskeresztes csoport, akció, Bary Ida egyet, Keszegh János igazgató, műkedvelő, előadás, Márton Gyula gazd.³⁹⁹, irodalmi tevékenység, Vargáné Kőrös Ida egyet)
19. Nemesócsa (100, vöröskeresztes csoport, akció, Bajcsy Irén, Győry Mór, Nagy Vilmos sport, egyet, Végh Ilona, Végh Jenő igazgató, dalegylet, műkedvelő, szöv., tűz., könyvtáros, krónikás, irodalmi tevékenység)

396 A tűzoltóság szervezetében vett részt.

397 Részt vett a község, a járás politikai életében.

398 A község krónikása volt.

399 Gazdasági iskolát, tanfolyamot vezetett.

Érsekújvári tanfelügyelőség I, II:

1. Ímely (19, Osztényi József igazgató)
2. Izsa (Papp Béla, Böjthe János nyugdíjazva)
3. Marcelháza (68, vöröskeresztes csoport, akció, Szűcs Károly igazgató, szöv., újságírói munka, irodalmi tevékenység, Zsemlye Berta műkedvelő, mesedélután, előadás)
4. Martos (38, Joó Endre egy., Osztényi Benő igazgató, gazd., tűz., egyesület, Vecseyné Takáts Olga a házi iparművészet irányítója)
5. Bátorkeszi (40, akció, szülői szövetség, iskolaközség, Lelkesné Nagy Ilona műkedvelő, egyesület, vasárnapi iskola, Ütő Irén, Ütő Károly dalegyesület)
6. Búcs (73, vöröskeresztes csoport, akció, Kerekes Béla szöv., tűz., krónika, Kerekesné Cseh Karolin, Nagy Lajos igazgató, dalegyesület, műkedvelő, politika, előadás)
7. Dunamocs (67, vöröskeresztes csoport, akció, Bíró Camilló dalegyesület, tűz., műkedvelő, Fekets Ella ig., műkedvelő, előadás, tanfolyam, Kornó Ilona műkedvelő, előadás, tanfolyam, Fekets László szöv., dalegyesület, egyesület (nyugdíjazva).
8. Kisújfalu (55, vöröskeresztes csoport, akció, Mokos Margit, Tóth István dalegyesület, tűz., egyesület, előadás, újságírói munka)
9. Perbete (34, vöröskeresztes csoport, akció, Nagy Lajos szöv., Pappné Földes Júlia műkedvelő, Udvardy Gyula dalegyesület, egyesület, tűz.)
10. Dunaradvány (Ördögh János)
11. Komáromszentpéter (54, vöröskeresztes csoport, akció, Szabó Dénes tűz., vallásos kör, Szabóné Kőrös Júlia)⁴⁰⁰

A beosztásból látszik, hogy az egyházmegye iskolái öt tanfelügyelőség alá tartoztak. Az is megfigyelhető, hogy több, egymással szomszédos egyházközség külön tanfelügyelőséghez lett beosztva, így az esperesi hivatalnak öt különböző tanfelügyelővel kellett kapcsolatot tartania. Az egyházmegyei gyűléseken rengeteg gond adódott abból, hogy míg az egyik tanfelügyelő engedékenyebb volt és megértő volt a lelkészekkel és tanítókkal, a másik szankcióként fizetéselvontást helyezett kilátásba a legkisebb vélt vagy valós hibáért is. Így az egyházmegyei lelkészi kar nem értette, hogyan lehet valakit ugyanazért az ügyért elmarasztalni, más esetben pedig szemet hunyni felette.

⁴⁰⁰ SZERÉNYI Ferdinánd (szerk.): *A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja*. Bratislava, Učiteľské nakladateľstvo, 1934, 244–274.

5.4. Egyházmegyei iskolakörök és körfelügyelők

Az állami tankerületek beosztásán kívül az egyháznak is megvolt a maga felügyelői hálózata. Ezt a hálózatot még a monarchiabeli időkből örökölte. 1918 után az iskolakörök és körfelügyelői beosztások első átalakítás 1923-ban történt meg.

Körszám	Iskolakör	Körfelügyelők
1.	Benkepatony, Mad, Hodos, Somorja	Vargha Károly jókai lelkész, a körtanítói poszt üres volt.
2.	Csilizradvány, Kulcsod, Szap, Patas, Padány, Bögellő, Alistál	Kóczán Mór csilizradványi lelkész, körtanítói poszt üres.
3.	Ekel, Nemesócsa, Csicsó, Kolozsnéma	Galambos János apácaszakállasi lelkész, Pázmány Dénes lakszakállasi tanító.
4.	Apácaszakállás, Ekecs, Lakszakállás, Felsőgellér, Nagymegyer	Czike János tanyi lelkész, Pethes Béla apácaszakállasi tanító.
5.	Megyerics, Csallókőzaranyos, Komárom	Tóth Kálmán nagykeszi lelkész, Mészáros Dénes nemesócsai tanító.
6.	Farkasd, Kamocsa, Zsigárd	Sándor Benő negyedi lelkész, Kovács Alajos negyedi tanító.
7.	Réte, Jóka, Deáki, Magyarsók, Negyed	Rác Elemér magyarsóki lelkész, Kurucz István kamocsai tanító
8.	Marcelháza, Hetény, Izsa, Komáromszentpéter, Ímely, Martos	Puskás Lajos martosi lelkész, Beke Gyula hetényi tanító.
9.	Búcs, Dunaradvány, Kisújfalú, Bátorkeszi, Dunamocs	lelkészi hely üres.
10.	Madar, Csúz, Komáromcsehi, Perbete, Udvard	Csiba Imre ⁴⁰¹

Az egyházmegyei közgyűlés a 10 körbe beosztott elemi iskolákat a következő körfelügyelő lelkész és tanító között osztotta el, és az ezzel járó vasúti és fuvarköltségeket az iskola-fenntartó egyházak pénztára terhelte.⁴⁰²

Körfelügyelőknak a következőket választották meg az 1923-as évben: I. kör: Vargha Károly, Czirók Dezső. II. Kóczán Mór, Boda Domokos. III. Galambos János, Pázmány Dénes. IV. Czike János, Pethes Béla V. Tóth Kálmán, Mészáros Dénes VI. Sándor Benő, Kovács Alajos. VII. Rác Elemér, Kurucz István. VIII. Puskás Lajos, Beke Gyula. IX. Csekes Béla, Zsemlye Péter. X. Soós Károly, Nagy Lajos.⁴⁰³

1924-ben elfogadták Sándor Benő egyházmegyei tanácsbíró és lelkész betérjesztését az iskolakörök hatékonyabb beosztásáról. Az új beosztás 12 körbe csoportosította az egyházmegye iskoláit.⁴⁰⁴

401 Fekets Sándor levele Vargha Sándor esperesnek. 1923. április. 14. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l.

402 GYALÓKAY László: jegyzőkönyv 1922... i.m. 40.

403 VARGHA Sándor: jegyzőkönyv 1923... i.m. 54.

404 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1924... i.m. 26.

Körszám	Iskolakör	Körfelügyelők
1.	Benkepatony, Diósförgepatony, Nemeshodos, Dunaszerdahely, Somorja, Pozsony	Martsa Sándor, Boda Domokos.
2.	Csilizradvány, Kulcsod, Szap, Csilizpatas, Izsap	Tóth Zsigmond, Czírok Dezső.
3.	Alistál, Mad, Padány, Bögellő, Nagymegyer	Kóczán Mór, Pázmány Dénes
4.	Ekel, Nemesócsa, Tany, Csicsó, Kolozsnéma	Galambos János, Pethes Béla.
5.	Apácaszakállas, Ekecs, Lakszakállas, Felsőgellér, Bogyarét	Czike János, Mészáros Dénes
6.	Nagykeszi, Megyerics, Aranyos, Őrsújfalu, Komárom	Tóth Kálmán, Tóth Mihály
7.	Farkasd, Kamocsa, Magyarsók	Sándor Benő, Kovács Alajos
8.	Réte, Jóka, Deáki, Negyed, Zsigárd	Rác Elemér, Kurucz István
9.	Alsószőlős, Kismánya Komáromcsehi, Csúz, Perbete, Udvard	Földes Lajos, Ütő Károly
10.	Ímely, Martos, Ógyalla, Érsekújvár, Nyitra	Csekes Béla, Beke Gyula
11.	Marcelháza, Hetény, Izsa, Búcs, Szentpéter	Mokos Kálmán, Nagy Lajos
12.	Madar, Bátorkeszi, Kisújfalu, Dunamocs, Dunaradvány	Soós Károly, Zsemlye Péter

Az ekkor megválasztott tanügyi bizottság mandátuma 1933-ban lejárt. A 12 körbe tagolt iskolákat ekkor 13 körbe osztották be, és új körfelügyelőket választottak a következő 10 évre.⁴⁰⁵

Körszám	Iskolakör	Körfelügyelők
1.	Hodos, Diósförgepatony, Benkepatony, Pozsony, Somorja	Végh Kálmán lelkész, Czírok Dezső tanító
2.	Kulcsod, Csilizradvány, Csilizpatas, Izsap	Tóth Zsigmond lelkész, Iván Károly tanító
3.	Alistál, Padány, Bögellő, Mad, Nagymegyer	Kóczán Mór lelkész, Végh Ferenc tanító
4.	Ekel, Kolozsnéma, Csicsó, Nemesócsa, Tany	Kiss János lelkész, Szelle Géza tanító
5.	Apácaszakállas, Ekecs, Lakszakállas, Felsőgellér, Bogya, Bogyarét	Gáspár József lelkész, Végh Jenő tanító
6.	Megyerics, Kamocsa, Nagykeszi, Csallóközarányos, Komárom, Őrsújfalu	Tóth Kálmán lelkész, Tóth Mihály tanító
7.	Vágfarkasd, Magyarsók, Zsigárd	Czírok József lelkész, Iván Ferenc tanító
8.	Réte, Jóka, Deáki, Negyed	Kalicza László lelkész, Osztyenyi József tanító
9.	Perbete, Udvard, Csúz, Komáromcsehi	Lelkes Ferenc lelkész, Ütő Károly tanító
10.	Búcs, Marcelháza, Hetény, Izsa	Zsemlye Lajos lelkész, Nagy Lajos tanító
11.	Martos, Ímely, Komáromszentpéter	Galambos János lelkész, Nemcsik Béla tanító
12.	Madar, Dunaradvány, Dunamocs, Bátorkeszi, Kisújfalu	Dukon Béla lelkész, Györffy Lajos tanító
13.	Érsekújvár, Nyitra, Kismánya, Alsószőlős	

1934-ben felmerült az a probléma, hogy egyes körfelügyelők a saját egyházközségük iskoláját vizsgálják felül. Megoldásként az egyházmegyei tanügyi bizottság a következő elrendezést javasolta.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ CSEKES: jegyzőkönyv 1933... i.m. 54–55.

⁴⁰⁶ CSEKES Béla (összeáll.): *A Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1934 október 4-én tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi egyházmegye, Komárom, 1934, 32–33.

Körszám	Iskolakör	Körfelügyelők
1.	Diósförgepatony, Benkepatony, Pozsony és Mad	Parais Árpád lelkész és Czirok Dezső tanító
2.	Kulcsod, Csilizradvány, Csilizpatas, Izsap, Szap	Tóth Zsigmond lelkész és Iván Károly tanító
3.	Hodos, Dunaszerdahely, Somorja, Alistál, Padány, Bögellő, Nagymegyer	Kóczán Mór lelkész és Végh Ferenc tanító
4.	Nagykeszi, Ekel, Nemesócsa, Tany, Csicsó, Kolozsnéma	Kiss János lelkész és Szele Géza tanító
5.	Apácaszakállas, Ekecs, Lakszakállas, Felsőgellér, Bogya, Bogyarét	Gáspár József lelkész és Végh Jenő tanító
6.	Komárom, Őrsújfalú, Kavapuszta, Csallóközarányos, Megyerics, Kamocsa, Cserhát	Tóth Kálmán lelkész, Tóth Mihály tanító
7.	Farkasd, Negyed, Zsigárd	Rácz Jenő lelkész és Iván Ferenc tanító
8.	Réte, Szenc, Jókai, Deáki, Magyarsók	Kalitza László lelkész és Osztyényi József tanító
9.	Perbete, Udvard, Csúz, Komáromcsehi	Lelkes Ferenc lelkész és Ütő Károly tanító
10.	Búcs, Marcelháza, Komáromszentpéter, Izsap	Zsemlye Lajos lelkész és Nagy Lajos tanító
11.	Martos, Ímely, Madar, Ógyalla	Galambs János lelkész, Nemcsik Béla tanító
12.	Dunaradvány, Dunamocs, Bátorkeszi, Kisújfalú, Hetény	Dukon Béla lelkész és Győrffy Lajos tanító
13.	Érsekújvár, Nyitra, Handlova, Kismánya, Alsószőlős	Czibor József lelkész és Tóth István tanító

1936-ban nyolc körbe vonták összevonták a következő összeállítással⁴⁰⁷

Körszám	Iskolakör	Körfelügyelők
1.	Komárom, Aranyos, Cserhát, Megyerics, Őrsújfalú, Ekel, Nagykeszi, Nemesócsa, Tany, Kamocsa Kavapuszta	Erdélyi Pál, Tóth Mihály
2.	Felsőgellér, Bogya, Bogyarét, Lak, Ekecs, Apácaszakállas, Nagymegyer, Izsap, Csicsó, Kulcsod, Kolozsnéma	Kiss János, Végh Jenő.
3.	Szap, Csilizradvány, Csilizpatas, Alistál, Mad, Padány, Nemesodos, Dunaszerdahely, Diósförgepatony, Benkepatony	Parais Árpád, Szele Géza
4.	Hetény, Izsap, Ógyalla, Martos, Ímely, Marcelháza	Kalitza László, Nagy Lajos
5.	Komáromszentpéter, Dunaradvány, Dunamocs, Madar, Búcs, Bátorkeszi, Perbete	Zsemlye Lajos, Nemcsik Béla
6.	Kisújfalú, Párkány, Udvard, Csúz, Komáromcsehi, Nyitra és szórványai, Érsekújvár, Alsószőlős, Kismánya	Tárnok Gyula, Győrffy Lajos
7.	Vágfarkasd, Negyed, Zsigárd, Magyarsók, Deáki	Lelkes Ferenc, Schmidt Tivadar
8.	Réte, Jókai, Somorja, Pozsony, és ezen gyűlekezetek szórványai	Végh Kálmán, Iván Károly

1938-ban Lelkes Ferenc és Schmidt Tivadar körfelügyelőket áthelyezték a IV. körzetbe, akik Kalitza Lászlóval és Nagy Lajossal cseréltek körzetet, a VIII. körzet körlelkészévé pedig Kelemen Kálmánt választották meg.⁴⁰⁸

Az egyházmegyei tanügyi bizottság 1920-as, 1930-as évek jelentéseiből kirajzolódik az egyházmegye iskoláinak problémái. Az adatokat néhol hiányosak, így nem lehetett mindig pontos képet kapni az iskolák állapotáról, mivel vagy nem érkeztek be, vagy, amint Komáromcsehiben történt, a református tanulók semmilyen hitoktatásban nem részesültek,

⁴⁰⁷ CSEKES Béla (összeáll.): *A Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1936 augusztus 27-én tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi egyházmegye, Komárom, 1936, 60–61.

⁴⁰⁸ CSEKES Béla (összeáll.): *A Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1938 december 21-én tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi egyházmegye, Komárom, 1938, 36–37.

mert sem katolikus, sem református tanító nem volt. A gyülekezet pedig nem volt hajlandó kifizetni a kéthetenkénti útiköltséget a lelkészüknek.⁴⁰⁹ Ennek ellenére következtetni lehet, hogy egyes adatok miként alakultak.

Az iskolatörvények életbeléptével az 7. és 8. évfolyam kialakítás lassan ment végbe, a 7. osztályt 1922-ben csupán 9 egyházi iskolában tudták megnyitni.⁴¹⁰ Végül a harmincas években mindenhol végbement, és az iskolák felszereltsége is fokozatosan javult.

Tanév	Törvényeknek megfelelő tanterem	Nem megfelelő tanterem	Teljesen felszerelt tanterem	Hiányosan felszerelt tanterem	Rendes tanító	Ideiglenes tanító
1925/1926	59	18	40	37	71	6
1926/1927	64	14	45	33	69	9
1927/1928	55	14	44	25	60	7
1928/1929	64	22	64	22	77	10
1929/1930	74	15	60	20	72	20
1930/1931						
1931/1932	79	16	60	35	80	15
1932/1933	89	8	51	46	83	16
1933/1934	89	8			88	13
1934/1935	83	5	18	25		*

Az egyházmegyei jegyzőkönyvek adatai alapján összeállított táblázat jól mutatja, hogy a törvényeknek megfelelően felszerelt tantermek száma tíz év alatt emelkedett, viszont az ugrásszerű növekedés az 1930-as évek első felében volt érzékelhető. A „törvényeknek megfelelő” tanterem annyit jelentett, hogy a tanfelügyelő megfelelőnek találta a tanterem méreteit és fűthetőségét, az ablakok számát, a talaj burkolatának anyagát, és más, elsősorban higiéniai feltételeket. Az iskolafenntartó egyházközösségek igyekeztek a kis iskolatörvényben megadott határidőket betartani. A gondot az jelentette, hogy az egyes tantermek felszereltsége nem érte el a tanfelügyelőség által megkívánt szintet. A tankönyv és tanszerhiány rendszeres témája volt az egyházmegyei közgyűléseknek. Azoknak a gyülekezeteknek, amelyek sikeresen ki tudták alakítani a két osztályt, sokszor nem maradt annyi pénzügyi kerete, hogy a követelményeknek megfelelően fel tudják azokat szerelni. Az ideiglenes tanítók számának emelkedése azt mutatja, hogy az égető tanítóhiányt több helyen képzetlen tanerővel pótolták.

⁴⁰⁹ SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 17.

⁴¹⁰ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 49.

5.5. Az egyházmegye iskolaügyi sérelmei az átmeneti években

A Komáromi Egyházmegye iskoláit sem kerülték el azok a sérelmek, amelyek az egyház többi református egyházi iskoláit. Annyiban lehetett más a helyzet – valószínűleg a tömbmagyarságnak köszönhetően –, hogy nem voltak olyan típusú viták, mint a vegyes nyelvterületen lévő egyházközségekben, ahol ráerőltették a szlovák tanítási nyelvet az egyházi iskolákra.⁴¹¹ Fekets Sándor lelkész és egyházmegyei tanügyi előadó az 1922-es jelentésében megjegyezte, hogy a nemzeti diktatúra éveitől korlátozták a gyülekezési jogot. Ezért érdemleges munkát nem tudott végezni, mert mint tanügyi előadó még 1922-ben sem tarthatott közgyűlést, mert a körfelügyelő lelkészek útiköltségét nem tudták fedezni.⁴¹²

Az iskolaügyi referátus közvetlenül az állami tanfelügyelők útján rendelkezett külső és belső iskolai ügyekben, ezzel kihagyva az egyházi hivatalokat. A pozsonyi tanügyi hivatal még 1920-ban sem küldött egyetlen rendeletet sem közvetlenül az esperesnek. Több helyen a lelkészek azt sem értették, hogy miért kell a tisztán magyar nyelvű községekben és iskolákban a fali címtáblán és pecséten a magyaron kívül más nyelvű feliratot is használni. Vagy annak, hogy a szlovák nyelvet már a 2. osztályban tanítsák, ezzel elvonva heti 3 órát más tantárgyaktól.⁴¹³ Konkrét példaként a kamocsai iskolában történeteket lehet példaként felhozni, ahol a tanfelügyelő az 1907. XXVII. t.c. 16–22. § alapján figyelmeztette a tanítókat, és az államsegély megvonását helyezte kilátásba, mert az egyházi iskola épületében a padokban nem volt tintatartó, a falak nem voltak elég fehérek, a táblák elég feketék, a köztársasági elnök portréja nem volt berámázva és beüvegezve.⁴¹⁴

Az egyházi iskoláknak csupán annyi önállóságuk volt, hogy maguk választhatták meg a tanító személyét. De ebbe is beleszólhatott a tanügyi hivatal, mert a megválasztott tanítók alkalmazását utólagosan felülbírálhatta, és megválasztásukat hatályon kívül helyezhette. Ezzel pedig új választásra kötelezhette az iskolafenntartó egyházközséget, hivatkozva az 1907. XXVII. tc. 21. §-ára.⁴¹⁵

Az új iskolai törvény az 1918/19-es tanévben külföldön szerzett tanítói oklevelek érvényességét pótvizsgához kötötte. Az 1919/20-as tanévtől szerzett okleveleket csak

⁴¹¹ CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 122–123.

⁴¹² GYALÓKAY László: Jegyzőkönyv 1922... i.m. 37.

⁴¹³ VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 47.

⁴¹⁴ *Református Egyház és Iskola*, 1922, 2. évf., 47. sz., 2.

⁴¹⁵ „Ha ezen tanítói állomásokra oly egyén választatnék, illetőleg oly egyénnek megválasztása terjesztetnék fel jóváhagyás végett, a ki ellen a vallás- és közoktatásügyi minister törvény alapján, vagy állami szempontból kifogást emelhet, a minister 60 napra terjedhető záros határidő kitűzése mellett más egyén választására és újabb felterjesztés tételére szólítja fel a tanító alkalmazására jogosultakat; ha pedig a felszólítás eredménytelen maradna, vagy ha az új felterjesztés a fentebbi szempontokból másodizben is kifogásra szolgáltatna okot: az esetben a tanítót az iskolafenntartó további meghallgatása nélkül a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki, a hitfelekezetek által fenntartott népiskolákat illetőleg azonban oly korlátozással, hogy a kinevezendő tanító ugyanahhoz a vallásfelekezethez tartozzék, mint az illető iskola és hogy e tanító személyére nézve az illetékes egyházi főhatóság előzetesen, záros határidő alatt nyilatkozattételre hívassék fel.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> letöltés ideje: 2024. december. 27.

egyéni kérvényezés útján engedélyezett vizsgát követően honosíthatták. Az ilyen oklevéllel rendelkező és megválasztott tanítók alkalmazását a tanfelügyelők több helyen is kifogásolták, mint például Nagyeden, Magyarsókon, Felsőgelléren vagy Csilizradványon. Ezeket a gyülekezeteket új pályázat kihirdetésére és tanító választására kötelezték. A kifogásolt okleveles tanítókat csak helyettesi minőségben hagyták meg a helyükön és csupán egy évig, amennyiben megfelelő oklevéllel rendelkező tanító nem pályázott.⁴¹⁶ Egy 1920-ban megjelent kormányrendelet megszüntette a megkülönböztetést a nemzetiségi tantervek között, és kimondta, hogy a magyar tanítók, akiket eddig az állam a magyar iskolákban csak ideiglenes minőségben alkalmazott, szintén véglegesíthetők, ha kötelezik magukat arra, hogy a kívánt vizsgát egy éven belül letesszék.⁴¹⁷

Az állam az iskolák fenntartásában nem akart különbséget tenni, ezért a felekezeti iskolák államosítását támogatta. Ezt fogalmazta meg az a minisztériumi rendelet, amely a felekezeti iskolák számára a nyilvános gyűjtést megtiltotta. A rendelet átdolgozása után a gyűjtést hatósági engedélyhez kötötte. Az állami felügyelet kiterjesztése az egyházi iskolákra az iskolai tanügyi hivatal 4151/III. 1920. sz. határozata szerint abból állt, hogy az egyházközség minden iskolai ingatlant, telket, felszerelést az állam javára telekkönyvileg átad. Az utolsó iskolai költségvetésben felsorolt minden helyi jövedelmet, a javadalmi jegyzőkönyvben biztosított minden személyi és dologi járandóságot továbbra is biztosít.⁴¹⁸

Az iskolaügyi sérelmek sorába tartozik a csúzi iskola bezárásának példája. A tanfelügyelő 1923. december 17-én az iskolai felszerelések teljes hiánya és a tanítási eredmények miatt bezárta. A tanulókat a helyi izraelita iskolába küldte, amíg az egyházközség a tanítói hivatalt el nem választja a lelkési hivataltól és okleveles tanítót nem alkalmaz. Ezt követően az egyházközség létrehozta a tanítói állást, díjlevelet állított ki, mely alapján államsegélyt⁴¹⁹ kért a tanító fizetésének kiegészítésére. Gyalóky László esperes Balogh Elemér püspök közbenjárásával kérvényezte a vallástanítást okán az iskola tantermének visszaadását. A visszaszolgáltatással olyan helyzet alakult ki, amelyben a tanulók az oktatási idő legtöbb részét az izraelita iskolában töltötték, a lelkész által tartott hitoktatás idejére pedig a visszakapott tanterembe jártak.⁴²⁰ Az előbbi esetek is egyértelműen mutatják, hogy az ilyen ügyek miatt mennyire sérültek a református egyház iskolafenntartó jogai.

Az 1906. évi egyházi törvény VI. t. c. 26 §-ának második bekezdése⁴²¹ szerint a tanítókat csak fegyelmi eljárás útján lehet elmozdítani hivatalukból. Az 1907. évi XXVII. t. c. 22. §. i.) alapján „ha állandó tanítói és nevelői kötelességét vétkeesen elhanyagolja,” a 23. § harmadik bekezdése szerint a felekezeti iskoláknál az egyház köteles a fegyelmi eljárást elrendelni, lefolytatni és ezt a miniszternek jelenteni. Mindezeket egybevetve a tanítónak a vétségét az

416 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 48.

417 A vizsga az államnyelvben való némi jártasságot is megkövetelt, továbbá ismerni kellett a szlovák irodalom egyes részeit, de ez utóbbiból magyar nyelven vizsgálható. VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 48-49.

418 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 49.

419 Az esperesi jelentéséből az derül ki, hogy az újból szervezett tanítói állás javadalmának kiegészítésére a minisztérium nem adott államsegélyt, mivel kevésnek tartotta a 19 fős létszámot.

420 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 53.

421 „Hivatalukból csak a fegyelmi törvények szerint a rendes fegyelmi eljárás útján mozdíthatók el.”

egyházi és az állami törvények szerint az egyházi hatóság állapítja meg, majd ezután az állami bíróság távolítja el, vagy küldi nyugdíjba. Az esperes meglátása szerint, nem ez történik. Szerinte „elég maga a tanfelügyelő, ő megállapít, elítél, nyugdíjba kerget bárkit, általánosságban mozgó kijelentésekkel. Ez így nem mehet, az állami törvényeket mindenkinek meg kell tartani s elsősorban az állam szak-közegeinek.”⁴²²

5.6. A református tanítók illetősége és az abból fakadó sérelmek

Azoktól a tanítóktól, akiktől az iskolaügyi minisztérium megvonta a fizetési segélyt, eltiltotta őket a tanítástól is. 1920. szeptember 1-től Fehér Júlia magyarsóki tanítónőt kétévi munkaviszony után – pár ezer korona végkielégítéssel – tiltották el a tanítástól, mert nem volt rendben az illetősége. Szalay Pál marcelházi kántortanítót, aki 1922-ben tért haza a hadifogságból, – a tanfelügyelőségnek írt levelében az összeomlásról írt, amelyben a helységneveket már szlovákul használta –⁴²³. 1923. május 1-től az Iskolaügyi Referátus eltávolította, fizetését megvonta, noha a hűségesküt és a honosítási vizsgát letette.⁴²⁴

Szalay Pál kilencvenhárom gyermeket tanított Marcelházán. Munkáját olyannyira értékelték, hogy még a komáromi tanfelügyelő is levelet írt fizetése folyósítása érdekében. Nehézy Károly a helybeli lelkész levelében kifejtette, hogy a hatszáz fős gyülekezet nem tud tisztességes fizetést és jó lakhatást biztosítani, ezért a kántortanító hiánya nagy gondot okozna. Ha elveszítik a tanítót, az iskolát az államnak kell átadniuk, hogy tanítót kapjanak. Ebből is látható, hogy az állam célja nem a tanító, hanem a magyar nyelvű református iskola elvétele volt.⁴²⁵

Ugyancsak eltiltotta Antal Árpád benkepatonyi, Réthy Gyula rétei, Laky Antal madari és Jónás József perbeti tanítókat, valamint Szalay Júlia nemesócsai és Fehér Júlia magyarsóki tanítónőket.⁴²⁶

Néhány illetőségi ügy tekintetében az állam úgy reagált, hogy kiutasította az országból, megtagadta az útleveleket azoktól, akik magyarországi tanulmányaik folytatása végett kértek. Az állam csak azoknak ismerte el a szlovák honossági kérelmét, akik 1910. január 1. előtt bírtak illetőséggel. Ilyen okok miatt tiltotta el a tanítástól Antal Árpád benkepatonyi előkönyörgő tanítót és Réthy Gyula rétei tanítót. Az egyházmegyei elnökség elutasította a referátus felszólítást, amelyben az állt, hogy távolítsa el Réthyt a helyéről. Tanítani még taníthattak, de államsegélyt már nem kaptak.

Az esperes felhívta az egyházmegye területén dolgozó tanítók figyelmét, hogy amint egy eltiltó rendelet beérkezik hozzájuk, azonnal fellebbezzék meg a legfelsőbb közigazgatási

422 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 62.

423 Szalay Pál 1922. május 15-i levele a megbízott püspöki hivatalhoz. DREL Fond: I.2. 1918–1938., 1920–28, 3. doboz.

424 GYALÓKAY László: Jegyzőkönyv 1922... i.m. 39.

425 PETHEŐ Attila: *Nemzetmegtartó református egyház a két világháború közötti Felvidéken*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2024. 79–80.

426 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1923... i.m. 38.

bírósnál. Fél év sem telt el a felhívás után, már megjelentek az első eltiltó rendeletek. Fehér Júlia magyarsóki, Pánczél Lajos szapi, Bolla Domokos és neje Kossár Lenke alistáli, Pap Etel⁴²⁷ zsigárdi, Antal Árpád benkepatonyi, Jónás József⁴²⁸ perbetei, Laky Antal, Gabay Irén madari és Réthy Gyula rétei tanítók. Eltiltották őket a tanítástól, a fizetésüket beszüntették, a megszűnt tanítói állásokra új pályázatot írtak ki.⁴²⁹ Gabay Irént mikor 1923-ban elbocsátották, de a madari egyházközség meghagyta állásában, és osztályait más munkatársaira bízta. Az eljárások miatt súlyos műtetre szorult, melynek költségeit részben a hívek fizették.⁴³⁰ Kerekes József csúzi lelkész tanító honossági kérvényét, amelyeket az optálási határidő előtt beküldték, de elutasították.⁴³¹

A presbitériumok próbáltak jogorvoslatot szerezni, de csak azt tudták elérni, hogy egy esetben – Papp Etel, Jónás József – engedélyt kaptak a tanításra, amíg nem született döntés az ügyükben. Réthy Gyula esetében viszont csak ígéreteket kaptak az állami szervektől. A rétei egyházközség előjárósága az egyházmegyei közgyűlés elé terjesztett panaszában sérelmezte, hogy az iskolaügyi referátus 1923. június 17-én Réthy Gyulát eltiltotta a tanítástól, és munkahelyének betöltésére utasította az iskolaszéket. Az eltiltást követően a galántai járási hivatal az iskolát hivatalosan lepecsételtette, a diákokat pedig a rétei római katolikus iskolába küldte át.⁴³² Mivel a rétei református tanítói állásra senki sem jelentkezett, a református tanulók továbbra is a katolikus iskolába jártak. A katolikus iskola tanítója 4 havi tanításért 2700 korona fizetést követelt a rétei református egyházközségtől. Miután erre nem kapott választ, a második átiratában azzal fenyegette meg az egyházközséget, hogy a járási hivatal fogja kötelezni az egyházközséget a 2700 korona megfizetésére.⁴³³ Végül a teljhatalmú minisztérium a püspöki hivatalhoz intézett 6252/1924. számú, 1924. május 19-én kelt leiratával engedélyt adott arra, hogy a bezárt iskolát a rétei lelkész hitoktatás céljából kinyithassa.⁴³⁴

Ugyancsak a honosság hiánya miatt vonta meg a referátus az államsegélyt Szalay Júlia nemesócsai tanítónőtől, és utasította az iskolafenntartót, hogy az állást 60 nap alatt megfelelő tanerővel töltsse be. A tanítónő időközben férjhez ment, elköltözött, és a munkahelyet más személlyel töltötték be.⁴³⁵

427 A tanítási engedélyt az iskolaügyi referátus az állampolgárság elintézéséig, de legkésőbb 1924. június. 30-ig engedélyezték. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

428 A tanítási engedélyt az iskolaügyi referátus az állampolgárság elintézéséig, de legkésőbb 1924. június. 30-ig engedélyezte. Balogh Elemér levele Gyalóky Lászlónak. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

429 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 59., Školský inšpektorát 1771/923. sz. levele. DREL Fond: I.2. 1918–1938., 1920–28, 7. doboz.

430 Mokos Kálmán lelkész 24/924. sz. levele. DREL Fond: I.2. 1918–1938., 1920–28, 7. doboz. Idézi: PETHEŐ Attila: *Nemzetmegtartó református egyház a két világháború közötti Felvidéken*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2024. 80–81.

431 Jegyzőkönyv az 1924. március 13-án tartott egyházmegyei tanácsbírói ülésről. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

432 1290/924. sz. jegyzőkönyv. DREL Fond: I.2. 1918–1938., 1920–28, 6. doboz.

433 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 53.

434 Balogh Elemér levele Gyalóky Lászlónak. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924. június 4.

435 VARGHA Sándor: Jegyzőkönyv 1920... i.m. 25.

Kerekes József csúzi tanító ellen tanítási eredménytelenség címen⁴³⁶ pedig fegyelmi eljárást kezdeményeztek.⁴³⁷ Jónás József esetében Balogh Elemér azt javasolta, hogy a perbeteli gyülekezet írjon ki új pályázatot, amire Jónás jelentkezzen, és mint egyedüli nyertes, kérje újra az állampolgárságot.⁴³⁸

Kovács Alajos az Országos Tanítói Egyesület elnöke beszámolója szerint, nem sokkal az optálási határidő lejárta előtt tájékoztatást kaptak arról, hogy ha 1910 előtt illetőséget nem kaptak, akkor az állampolgárságot csak kegyelmi kérvény útján szerezhették meg. Az egyesület vezetősége ekkor felkereste Micsura Márton teljhatalmú minisztert, aki ígéretet tett arra, hogy amelyik tanító nem volt kompromittálva, az megkapja az állampolgárságot. A tanítóegyesület felhívására 125 tanító küldte be a kegyelmi kérvényt, amelyről „Kállay miniszter hidegen, a köztársasági elnök sehogy se nyilatkozott, ellenben már a belügyminiszter szemrehányással fogadta a küldöttségüket, de aztán kedvező ígéretet tett, hogy az állampolgárságot 1923. szeptember 1-ére megkapják.”⁴³⁹ Később kiderült, hogy a kegyelmi határozat nem a köztársasági elnök, hanem a belügyminiszter jogköre. Ám az ígéretek csupán ígéretek maradtak és nem történt semmi az ügyben. A soron következő egyházmegyei közgyűlésen Gyalóka László esperes elmondta, hogy a nyilvánosság segítségét kell kérni, itthon a Konventtől és a többi keresztyén felekezet vezetőségétől. Külföldön az Állandó Nemzetközi Bírósághoz, a Presbiteri Világszövetséghez, a külföldi hittestvérekhez kell fordulni. Továbbá azt javasolta, hogy a Konvent kérje a kormányt egy pártközi tárgyalás lefolytatására az egyházak képviselőinek jelenlétében, ahol megoldást találnának az állampolgárság kérdésére. Vargha Sándor véleménye az volt, hogy a Hlinka párttól és a holland reformátusoktól kellene segítséget kérni. Fekets Sándor szintén azon a véleményen volt, hogy egy küldöttséget kellene küldeni a belügyminiszterhez, hogy tiltakozzanak nála a kialakult helyzet miatt, és felhívni a figyelmét arra, hogy az ügyet a külföld tudomására fogják hozni. Erdélyi Pál megfontolandónak tartotta, hogy a politikát mellőzni kellene ebből az ügyből. Gyalóka László végül úgy határozott, a jogsérelmeket bejelentik a Konventnél, hogy ők járjanak el az állami szerveknél. Amennyiben ezek után sem történne jogorvoslat, csak azután forduljanak a külföld felé.⁴⁴⁰

1924. március 22-én Balogh Elemér, Antal Árpád benkepatonyi tanító és két farkasdi presbiter személyesen keresték fel a köztársasági elnök lelkészét, hogy közbenjárjon 19 lel-

436 Kerekes József a fegyelmi vétsége: „a nevezett tanító kihívólag használja a Magyarország államcímével ellátott pecsétét” a törvények szerint ez államellenes működést jelentett. Balogh Elemér levele Gyalóka Lászlónak. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 311/1924.

437 Jegyzőkönyv az 1924. március 13-án tartott egyházmegyei tanácsbírói ülésről. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

438 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

439 Jegyzőkönyv az 1924. március 13-án tartott egyházmegyei tanácsbírói ülésről. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

440 Jegyzőkönyv az 1924. március 13-án tartott egyházmegyei tanácsbírói ülésről. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

késztársuk és tanító⁴⁴¹ érdekében, akik a Komáromi és Barsi Egyházmegyékben tanítottak. Masaryk lelkésze elintézte, hogy még azon a napon felkereshessék a köztársasági elnök politikai tanácsadóját. A vele történt megbeszélés után Balogh egy folyamodványt terjesztett fel Prágába a belügy és iskolaügyi minisztériumba. Ezután ugyancsak Balogh 1924. március 26-án tárgyalt a skót presbiterianus egyház képviselőivel, ám ők az egész állampolgársági ügyet belügynek tekintették, ezért nem voltak hajlandók ebben segítséget nyújtani, ám a teológusképzésre felajánlottak évi 15 000 korona pénzügyi támogatást.⁴⁴² 1924. június 24-én Balogh Elemér 583/924 sz. levelében arról értesítette a Gyalókay László esperest, hogy Kállay miniszterrel való tárgyalása során abban állapodtak meg, hogy minden lelkész és tanító, akik még nem kapták meg az állampolgárságot, adjanak be egy rövid kérvényt, melyben jelentsék ki, „hogy a Csehszlovák államnak eddig is hű polgárai voltak, ezután is azok lesznek s kéri honosságuk megadását.” A kérvényhez csatolni kellett egy esperesi ajánlólevelet, amelyben leírták, hogy az illető politikailag megbízható, és az esperes is garanciát vállalt ezért.⁴⁴³ Balogh Elemér 1924 augusztusában újra járt Kállay miniszternél a honosítási ügyekben. Az eredményes tárgyalás után szét is küldött 22 helyre nyomtatványokat, hogy azzal azonnal folyamodjanak állampolgárságért. Azt is hozzátette, hogy azokat presbiteri, esperesi ajánlásokkal azonnal küldjék őhöz, hogy majd személyesen tudja átadni a miniszternek.⁴⁴⁴ Az egész honossági ügy felemásra sikeredett, mivel pozitívan csak kevés kérelmet bíráltak el. Ilyen volt Laky Antal madari tanítónak az újonnan beadott kérvénye, illetve engedélyezték Jónás József tanítói munkáját Perbetén, de az állam a fizetése mellé járó jutalékokat csak az állampolgárság megszerzése után folyósította.⁴⁴⁵ A többiek kérelméről nem rendelkezünk forrásokkal. Az 1925-ös tanévet úgy kezdték az egyházmegyében, hogy 9 tanítónak a honossági kérelme nem volt elismervé, s így az 1907. évi XXVII.

441 Boldizsár György mohi lelkész, Győry Elemér Hetényről kiutasított lelkész, Pap Árpád farkasdi segédlelkész, Soós Károly búcsi lelkész, Antal Árpád benkepatonyi, Antal Lajos nagyölvedi, Boda Domokos és neje Boda Domokosné szüll. Kossár Lenke alistáli, Gabay Irén madari, Dús Ilona lévai, Fehér Júlia magyarsóki, Jónás József perbeti, Körmendy István tergenyei, Kósik Ilona érsekkétyi Laki Antal madari, Pánczél Lajos szapi, Papp Etel zsigárdi, Réthy Gyula rétei, Réthy Lajos garamvezekényi tanítók. Balogh Elemér levélpiszkozata Masaryk köztársasági elnöknek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

442 Balogh Elemér levele Gyalókay László esperesnek 1924. március 29. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 517,226/1924.

443 Balogh Elemér levele Gyalókay Lászlónak. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 583/1924.

444 Balogh Elemér levélpiszkozata Pálóczi Czinke Istvánnak. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

445 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

t.-c, 32-§-a⁴⁴⁶ szerint tanítást hivatalosan nem végezhettek.⁴⁴⁷ Végül Réthy Gyulának nem sikerült állampolgárságot szereznie és 1924. szeptember 5-én a presbiteri gyűlésen egy év szabadságot kért, hogy átköltözhesen családjával Ceglédre, mert az államsegély megvonásával az egyháztól kapott fizetésből nem tudtak megélni.⁴⁴⁸ Ám mindezek ellenére a rétei tanítói állását 1925. szeptember 5-ig fenntartotta. Ceglédről a mohai gyülekezet hívta meg 1925. szeptember 1-ei hatállyal.⁴⁴⁹

5.7. Az egyházmegye iskolaügye az 1920-as években

Az átmeneti évek zűrzavaros időszaka után az 1920-as évek második felére részint nyugvó pontra került az egyházi iskolák ügye. A teljes konszolidációra még várni kellett, mert egyrészt továbbra is voltak olyan tanítók, akik az illetőségük kérdésében még bizonytalan helyzetben voltak. Másrészt az egyházi iskolákat is kötelezte a kis iskolatörvény a 7. és a 8. osztály kialakítására, valamint a megfelelő oktatási infrastruktúra biztosítására. Az előbbi azt jelentette, hogy az egy, vagy több tantermes, és egy, vagy több tanerős osztatlan egyházi iskolákat ki kellett bővíteni. Hozzá kellett építeni tantermeket, a megfelelő tanszerekkel ellátni, illetve megfelelő képesítéssel bíró tanítókkal betölteni a meghirdetett oktatói helyeket. A tanszerekkel való felszerelés sem ment zökkenőmentesen, mert csak olyan tankönyveket,⁴⁵⁰ térképeket, különféle ábrázoló eszközöket lehetett használni, amelyekre

446 1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. „32. § Bármilyen jellegű elemi népiskolánál első ízben alkalmazott rendes tanító köteles magyar állampolgárságát a kir. tanfelügyelő előtt igazolni. Továbbá köteles a kir. tanfelügyelő vagy ennek megbízottja és az illetékes iskolai hatóság előtt a következő hivatalos esküt az állam nyelvén letenni: „Én, N. N. rendes tanító, esküszöm az élő Istenre, hogy Ő Felsége apostoli királyom, magyar hazám és annak alkotmánya iránt tántorithatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, az ország szentesített törvényeit és törvényes szokásait megtartom, a hazai hatóságok törvényes rendeleteit, valamint a tanítói tisztemmel járó köteleességeket mindenkor lelkiismeretesen, hiven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bízott ifjúságot a magyar haza szeretetében fogom nevelni. Isten engem úgy segíljen!” „A tanító csak ezen eskü letétele után foglalhatja el állását, az országos tanítói nyugdíjintézetbe csak ezen eskü letételének igazolása mellett vehető fel. A jelen törvény életbeléptekor már alkalmazásban levő mindazon tanítók pedig, a kik akár alapfizetés, akár korpótlék-kiegészítés czimén már államsegélyt élveznek, a jelen törvény életbeléptétől számított három hónap alatt, azok pedig, kik ily államsegélyt nem élveznek, egy év alatt a fennebbi esküt az itt meghatározott módon letenni. A tanfelügyelő a tanító fizetésének kiegészítésére engedélyezett államsegélyről szóló első nyugtát csak úgy láttamozhatja, ha a tanító az eskü letételét előtte okmánynyal igazolja. Bármilyen jellegű elemi népiskolánál alkalmazott olyan tanító ellen, ki az esküt megtagadja, a jelen törvény 22. § 1. c) pontja alapján fegyelmi eljárásnak van helye.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> Letöltés ideje: 2024. december 12.

447 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 60.

448 Galambos László levele Gyalóky László esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 492/1924.

449 Réthy Gyula levele Gyalóky László esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

450 Ilyen betiltott könyv volt OZOBÁL József: *Nyitrianska zsupa földrajza (XVI) magyar tannyelvű iskolák részére. Zemepis (vel')-župy nitrianskú pre ročník ľudových škôl. (XVI).* Gyalóky László esperes körleve. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 100/1924.

az iskolaügyi referátus engedélyét adott.⁴⁵¹ A nem engedélyezett eszközöket nemhogy nem használhatták, de a tanteremben sem tarthatták, illetve ha ilyen eszközöket a tanfelügyelőség a tanteremben talált, a tanító fegyelmi büntetésre számíthatott, amely az államsegély megvonásával járt.⁴⁵² Ez a helyzet olyan megoldásokat hozott, hogyha például egy térképen, egy ábrán az szerepelt, hogy a magyar állam kiadványa, akkor azt egy fehér lappal le kellett ragasztani. A beszerzés költségeit – az esperes javaslata alapján – gyűjtés vagy valamilyen jótékonyági vagy ifjúsági estély, mulatságból befolyt összegekkel lehetett fedezni.⁴⁵³ Az infrastrukturális fejlesztéseknél legfőképpen a higiéniai szempontokra kellett nagyobb figyelmet fordítani. Ezeknek a beruházásoknak az anyagi terhe a gyülekezetekre hárult. Az elindított fejlesztések a gazdasági válság idején is tartottak, így voltak helyek, ahol ez kitolódott a 30-as évekre is.

Az 1927/28-as tanév kezdetét határidőként megjelölt törvény betartását a tanügyi hivatalok szigorúan ellenőrizték. Azok a gyülekezetek, amelyek nem tudták a megfelelő anyagi fedezetet biztosítani a fejlesztésekhez, iskoláikat kénytelen-kelletlen módon átadták a politikai községnek, és így ezek állami iskolákká váltak.

A kibővített egyházi iskolák korántsem voltak olyan jól felszerelve, mint a községi iskolák, nem is beszélve az állami szlovák iskolákról, amelyek mindig jobban és jobb taneszközökkel voltak ellátva. A legjobb helyzetben a Szlovák Liga által létrehozott iskolák voltak. A Szlovák Ligának az volt a célja, hogy a német és magyar területeken szórványban élő szlovákoknak iskolákat és óvodákat alapítson. Ezt a feladatot a Szlovák Liga Iskolaügyi Maticája hajtotta végre. 1928-ra negyven ilyen iskola jött létre szerte a magyar lakta területeken, és ebből mintegy tíz a Felső-Csalóközben, Pozsony és Somorja között. Az iskolák létrehozásának módszere az volt, hogy ha egy adott községben már volt négy-öt „csehszlovák” telepes, vasutas, postás, jegyző, akkor már létrehoztak a gyerekeik számára egy iskolát. A legtöbb helyen ezekben az iskolákban ingyen kapták a tankönyvet, ruhát és ingyen étkeztek.⁴⁵⁴ Ezek a juttatások vonzották a szegényebb magyar családokat is, akik így próbáltak enyhíteni az anyagi terheiken. Az egyházvezetés többször felhívta az egyháztagok figyelmét arra, hogy ne küldjék ezekben az iskolákba a gyerekeiket, mert egyrészt elvész az anyanyelvi oktatás lehetősége, másrészt akkor a hitoktatást szlovákul kellene tartani. Az egyházmegye első

451 A Dunáninnen Egyházkerület valamennyi iskolájában a következő tankönyveket lehetett használni: KOVÁCS A., OSZTÉNYI J.: *Református vallástani kézikönyv I, II.*, Akademia, Bratislava, 1924. PÁLÓCZI Czinke I.: *Kereszttyén hit és élet. A kerszttyén egyház története ref. számára.* Klein. G., Rimaszombat, 1924. KURINSKY – OSZTÉNYI: *ABC.* Állami Nyomda, Praha, 1923. BUČENEC D.: *ABC. „Slovenskó”,* Bratislava, 1922. JEŽO – SIVÁK – BANAI: *„Fecskék” olvasókönyv.* Steho, Eperjes, 1923. JEŽO – BANAI: *„Virradat” olvasókönyv.* Steho, Eperjes, 1924. BUČENEC D.: *Olvasókönyv. I–VI. „Slovenskó”,* Bratislava, 1922. MOJTO J.: *Szemléltető olvasókönyv.* Trávníček O., Žilina, 1922. BAUCÍK S.: *Magyar nyelvtan.* Szerzői kiadás, Bratislava, 1923. KADANEK P.: *Számtan.* Comenius, Bratislava, 1922. *Csehszlovák alkotmánylevél.* Állami Nyomda, Praha, 1923. KOREŇ – JEŽO – BANAI: *Történelem.* Steho, Eperjes, 1923. KOREŇ – LUKÁČ: *Általános Földrajz.* Steho, Eperjes, 1923. OZABÁL J.: *Nyitra megye földrajza.* Huszár. J., Nyitra, 1924. SIVÁK: *Természetrájk.* Steho, Eperjes, 1923. Balogh Elemér kimutatása. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1924.

452 1924-ben az érsekújvári tanfelügyelő indított egy fegyelemi eljárást, mert az ímelyi református iskolában olyan taneszközöket talált amelyek nem voltak jóvá hagyva. A matematika tankönyvet csak azért nem tudta elkobozni, mert nem volt ott a diákoknál. Balogh Elemér levele Gyalóky László esperesnek. Gyalóky László esperes körleve. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 385/1924.

453 Gyalóky László esperes körleve. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 100/1924.

454 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügyi... i.m. 6–7.

találkozása a Szlovák Liga iskolapolitikájával Marcelházán történt. Nehézy Károly marcelházi lelkes az esperesnek jelentette, hogy a Slovenská Liga által Marcelházán létesített szlovák nyelvű, két tanerős állami iskolába az egyházi iskolából 21 diák lépett át, mivel a növendékeknek az átlépésért 1–1 hold földet, ingyen tankönyvet és ruhát ígértek. Az átlépett tanulók hitoktatásáról Szalay Pál marcelházi kántortanító gondoskodott. Annak ellenére, hogy szlovák nyelvű iskola volt, ráadásul a Liga hozta létre, nagy a valószínűsége, hogy a hitoktatás magyar nyelven folyt. Az egyházmegyei közgyűlés nem igazán tudott érdemlegesen foglalkozni ezzel az üggyel. Az iskolaválasztás szabadsága jogot adott arra, hogy egy tanuló bármely iskolába átléphessen. Az egyházmegyei közgyűlés azonban felhívta az egyházközségek vezetőségét, hogy nyomatékosan hívják fel a gyülekezeti tagok figyelmét arra, hogy minden református szülő tekintse kötelességének azt, hogy gyermeke saját felekezetének iskolájába járjon.⁴⁵⁵

A fentebb leírt iskolaügyi sérelmek dacára folytatni kellett, jobban mondva újra kellett gondolni azt a munkát, amelyet már a háború előtt is végeztek. Maga az egyházmegyei tanügyi bizottság is csak 1922-ben tudott érdemi munkát kifejtetni. Az első közgyűlésükön lényegében lefektették azokat az alapelveket, amelyek mentén a bizottság végezte a munkáját. Az egyik alapelv az volt, hogy a református iskolákat az egyházhatóságok rendszeres ellenőrzésekben részesítsék, amely annyit jelentett, hogy a körfelügyelők évenként meglátogatták az iskolákat, és az észrevételeiket a tanügyi bizottság elé terjesztették.

5.8. Az egyházmegye iskolaügye az 1930-as években

Az 1930-as években az egyházmegye iskolaügyi feladatait szinte teljes egészében a tanítóképző létesítése tette ki. Ennek ellenére az egyházmegyei jegyzőkönyvekben a tanügyi bizottság a tanítóképző ügyei mellett rendszeresen foglalkozott az elemi iskolákkal is. Van azonban egy határozott különbség a 1920-as és a 1930-as évek jelentései között. A 30-as évek jelentéseiből hiányoznak azok a tanfelügyelőségek elleni panaszok, amelyek olyannyira jellemezték a 20-as éveket. Valójában nem az történt, hogy a 20-as évek végére megoldódtak az egyház és a tanfelügyelőség vitái. Lehetséges, hogy látták azokat a véget nem érő és értelmetlen vitákat, vagy a tanfelügyelőség önkényesen hozott döntéseit, és így nem látták értelmét annak, hogy határozathozatal céljából felterjesszék ezeket az egyházmegye közgyűléseire. A 30-as években a politikai változások is hozzájárultak ahhoz, hogy az iskolák ügyei előtérbe kerültek. Az 1935-ös politikai választások után, amikor a közös listával induló magyar pártok sikeresen szerepeltek, az új nemzetgyűlésnek foglalkoznia kellett a magyar kisebbség megoldatlan problémáival. Államfőválasztást szintén ekkor tartották, és Beneš mint elnökaspiráns tárgyalásokat kezdeményezett a magyar pártokkal. Az állami szervek ezekben az években már nem léphettek fel azokkal az eszközökkel, amelyeket

⁴⁵⁵ SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1929... i.m. 83.

tíz-tizenöt évvel korábban még használták.⁴⁵⁶ Ezek után a református egyházi iskolák elleni intézkedések vagy finomodtak, engedékenyebbek lettek, vagy megszűntek.

A jegyzőkönyvekbe így előtérbe kerültek azok az ügyek, amelyeket a gyülekezetek és az egyházmegye a tanfelügyelőség nélkül is meg tudott oldani. A jegyzőkönyvi bejegyzések csupán az egyes iskolakörök ellenőrzésekor tapasztaltakat foglalják össze két-három mondatban. Egy-egy gyülekezet akkor kapott helyet ezekben, ha megdicsérik vagy megintik a tanítóját. Felszólították az adott egyházközségeket, hogy pótolják a felmerült hiányosságokat. A kis iskolatörvény értelmében tovább folyt az új iskolák építése, átépítése. 1931-ben Vágfarkasdon nyílt meg az új iskola három új tanerővel, Negyeden a hatodik, Nemesócsán a negyedik tanítót sikerült alkalmazni. Így az iskolák száma az új iskolákkal 102-re emelkedett.⁴⁵⁷ Ehhez azért hozzá kell tenni, hogy a Szlovenszkói Dunántúli Egyházkerület és ezzel együtt a Komáromi Egyházmegye volt a legjobb gazdasági helyzetben, így nem voltak olyan súlyosak azok az iskolaügyi problémák, mint a többi egyházkerületben és egyházmegyében.

A 30-as években fordult elő először, vagyis ekkor volt az első beszámoló, hogy a szlovák nyelvű állami iskolában csak szlovák nyelven lehet a hittant oktatni. Sedivy László nyitrai lelkész jelentésében arról számolt be, hogy az érsekújvári szlovák elemi és polgári iskolában csak úgy engedélyezték a hitoktatást, ha azt szlovákul végezték. Az egyházmegyei közgyűlés javaslatára a hittantanítást átköltöztette az egyházközség egyik saját épületébe, ahol már nem volt akadálya a magyar nyelv használatának.⁴⁵⁸ Alistálon a Szlovák Liga által 1922-ben létrehozott iskolában a tíz református tanuló hitoktatása nehézkesen ment, mert a hitoktató lelkész azt tapasztalta, hogy a gyerekek már sem írni, sem olvasni nem tudtak magyarul. Hasonló helyzet volt Alsószőlősen is.⁴⁵⁹

A kis iskolatörvényben megfogalmazott elvárásoknak két gyülekezet nem tudott eleget tenni, így ezekben megszűnt a református elemi iskola, a tanulókat pedig átvette a községi iskola. Az egyik a csilizradványi gyülekezet volt, amely a tanügyi hivataltól három figyelemztetést kapott, hogy az egyházközség építsen új iskolát. Ezzel csak az volt a gond, hogy iskolát már évekkel azelőtt sem tudott építeni, ráadásul új tanítói állást is kellett volna szereznie, mivel 86 tanköteles tanuló járt oda. Sőt két éve már sem kántoruk, sem tanítójuk nem volt. Az állami tanfelügyelőség a politikai községet bízta meg az iskola építésével.⁴⁶⁰ Erre válaszolva a presbitérium eldöntötte, hogy gondoskodni fog a második tanítói állásról és a második tanterem felépítéséről. A presbitérium viszont nem számolt az egyházközség anyagi helyzetével, nem készítettek pénzügyi tervet arról, hogy az adóssággal és fejlesztéssel járó költségeket miként fogja fedezni. Az új iskola építése annyira megosztotta az egyházközséget, hogy voltak olyanok, akik kiléptek az egyházból, mert nem akarták kifizetni a megemelt egyházi adót. 1935 januárjában, amikor a tanfelügyelőség felszólítására az új iskolaépület helyének kijelöléséről volt szó, a tanfelügyelő útján közölték az esperesi

456 POPÉLY Gyula: A magyar iskolaügy... i.m. 51-53.

457 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1931... i.m. 37.

458 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1931... i.m. 75.

459 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1931... i.m. 32.

460 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1931... i.m. 32.

hivatallal, hogy új tantermet nem építenek, az iskola fenntartásáról készek lemondani. Az esperesi hivatalhoz 1935 februárjában az egyházközségből 73 egyháztag egy beadványt intézett, melyben „hivatkozva a nagy terhekre, az egyház eladósodottságára, tiltakoznak az új felekezeti iskola építése ellen, követelik a községi iskolát, sőt a lelkészi díjlevél megváltoztatása mellett is kardoskodnak.”⁴⁶¹ A presbitérium 1935. július 7-én tartott gyűlésen kimondta, hogy az iskolájukat az egyház súlyos anyagi gondjai miatt tovább nem tudja fenntartani. Az iskola fenntartásáról 1935. augusztus 31-én lemondott, az 1935/36-os tanévre vonatkozólag semmilyen fizetési kötelezettséget nem vállalt. Az egyházmegyei közgyűlés úgy döntött, hogy amíg az iskolát a politikai község ténylegesen át nem veszi, az egyházközség köteles a tanulók tanításáról gondoskodni, és a tanítóknak a díjlevél szerinti fizetését megadni.⁴⁶²

A benkepatonyi leányegyház is átadta iskoláját a politikai községnek. Az iskola vagyonát nem adtak át, amíg az új iskola fel nem épült. A község haszonbért fizetett az egyháznak az épület és ingóságok használatáért. Az egyházközség szerződésben biztosította magának azt a jogot, hogy az egyik tanítói állásra csak a presbitérium által jelölt személyt választhatták meg.⁴⁶³

5.9. Tankönyvek és tantervek

Az 1928 után kialakult egy akut magyar nyelvű tankönyvhiány, amelyen csak saját könyvkiadással tudott úrrá lenni az egyház. Az Egyetemes Konvent 1921-ben eldöntötte, hogy mihamarabb írni kell egy hittan tankönyvet mind az elemi mind a polgári iskolások számára. Amíg ez el nem készült, addig Magyarországról behozott tankönyveket ajánlottak.⁴⁶⁴ A legelső tankönyv, amely megjelent a Komáromi Egyházmegyében és valószínűleg az éppen önmagát létrehozni igyekvő Egyetemes Egyházban is, egy egyháztörténeti tankönyv volt. Martsa György a református népiskolák számára írta, hogy a tanulók megismerjék a keresztyén egyház történetét, különösképpen a reformáció évtizedeit. Az egyszerűsége törekedve mind a történetírói és teológiai eszközök hiányoztak, de mint írta, tudatosan tette ezt, mert azt tapasztalta, hogy a fiatalok számára a „vallástani könyvek nagy részének fontoskodása vagy nagyképűsködése miatt terhére van.”⁴⁶⁵ Több kritikát is kapott a könyv, de csak Sándor Benő negyedi lelkész és Kovács Alajos negyedi igazgató-tanító megjegyzései

461 CSEKES Béla (összeáll.): *Jegyzőkönyv a komáromi református egyházmegye 1935. évi szeptember hó 5-ik napján Rév-Komáromban tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Egyházmegye, Komárom, 1935, 33.

462 CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1935...* i.m. 33–34.

463 CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1933...* i.m. 51.

464 A következő könyveket ajánlották az elemi iskolákba: RÉZ László: *Vezérkönyv az elemi népiskola református vallás-oktatásához az I. és II. osztályban*. Sárospatak. Főiskolai Könyvnyomda. 1916. RADÁCSI György: *Ó- és újtestamentomi szent történetek*. Népiskolák számára. RADÁCSI György: *A szenttörténetek rövid foglalata és a ker. egyház története*. TÚDÓŠ István. *Keresztyén hit- és erkölcsstan*. 1905. Középiskolákba: KOVÁCSY Sándor: *Bibliai vallástan*. Sárospatak. Sárospataki Irodalmi Kör. 1901. KOVÁCSY Sándor: *Keresztyén vallástan*. Sárospatak. Főiskolai Könyvnyomda. 1893. S. SZABÓ József: *A keresztyén egyház története. A középiskolák V. VI. oszt. számára*. Debrecen, 1903., 1904. SZÓTS Farkas: *Református keresztyén hit- és erkölcsstan a középiskolák VII. osztálya számára*. Budapest. 1905. JÁRMY József: *A Magyar Protestáns Egyház története. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Sárospatak, Sárospataki Irodalmi Kör. 1910. A Szlovenszkói református egyház konventjének jegyzőkönyve 1921/11. DREL: *Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938)*.

465 Martsa György 1922. október 28-án írt levele Vargha Sándor esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1922.

maradtak fenn. A kritikusok szerint a reformáció időpontján kívül nem szerepelt más időpont a könyvben, és az események időbeni elhelyezése igencsak nehézkes, ráadásul Kálvin és Zwingli tanításait összekeverte.⁴⁶⁶

A könyv rövidegét az író is elismerte és leírta, hogy valóban nem szerepel benne az iszlám vallás története, a 30 éves háború, nem szólt a vallási békékről, és több más magyar református vonatkozásról sem. Ezt azzal magyarázta, hogy ha ezek is szerepeltek volna benne, akkor igen magasak lettek volna a nyomtatási költségek. Másrészt a tanító feladatának tartotta, hogy a hiányzó részeket saját magyarázatával egészítse ki. Lényegtelennek ítélte azt is, hogy az apostolok az Atya, Fiú és Szentlélek nevébe vagy nevében kereszteltek-e. Történelmi tényként kezelte, hogy a „papok hálából vagy hízelkedésből Nagy Konstantin nejének Iréne császárnőnek képét a templomba bevitték s így a képek tisztelete imádássá fajult amelyet a pápák sohasem kifogásoltak.” Az egyes személy- és helységneveket következetesen írta magyar kiejtés szerint. Michiel de Ruyter nevét Antalnak fordította, ám más hasonló hibák kijavítását egyszerűen a tanítókra hárította.⁴⁶⁷ A források nem adnak arra választ, hogy a rengeteg hiba és vitára okot adó pontatlanságok miatt miért nem szerkesztettek egy javított kiadást, és azt sem tudni, hogy mennyire terjed el az elemi iskolákban, mert két év múlva már megjelent a Kovács – Osztényi-féle tankönyv, amely arra szolgált, hogy enyhítse a hitoktatásban fellépő súlyos tankönyvhiányt.

Kovács Alajos az egyházmegye tanügyi bizottságának tagja 1924-ben terjesztette be a nyolcosztályos hittanoktatási tananyagát és tantervjavaslatát. Az eredeti terv szerint egy háromtagú bizottságnak kellett volna ezt összeállítania, ám ez nem sikerült, így Kovács Alajos a saját tantervjavaslatát terjesztette az egyházmegyei közgyűlés elé. Ehhez a tantervjavaslathoz Osztényi József vágfarkasdi tanítóval együtt mind a nyolc osztály vallástani anyagát felölelő tankönyvet szerkesztettek.⁴⁶⁸ A bíráló bizottság elfogadta a tankönyvet, és 1924. október elején az iskolák rendelkezésére bocsájtották. Az egyházkerület szintén elfogadta a tantervet és a tankönyvet is.⁴⁶⁹ A szerzők 10 évre kötötték szerződést a tankönyv használatáról. Ráadásul a tankönyv bevételeiből az özvegy-árva gyámintézet évenként 4% tiszta hasznot kapott, amely az 1924-es évben 440 koronát tett ki.⁴⁷⁰

Mivel a tankönyvet gyorsan és elérhető áron kellett kinyomtatni, megvoltak a maga gyermekbetegségei. Nyilvánvaló volt, hogy nem egy örökös használatra szánt tankönyv készül, hanem egy áthidaló megoldás az égető tankönyvhiányra. Az első kritika, amely jegyzőkönyvi formát is öltött, 1928-ban jelent meg.

Az esperes a gyengébb iskolai teljesítményekért a Kovács Alajos és Osztényi József nevével fémjelzett tankönyvet tette felelőssé. Saját bevallása szerint az öt éves tapasztalat alapján le kell cserélni, mert hitépítésre, vallásos érzület kialakítására, az istenfélelemre való

466 Sándor Benő negyedi lelkész és Kovács Alajos negyedi igazgató tanító 1922. október 18-án írt levele Vargha Sándor esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 149/1922.

467 Martsa György 1922. október 28-án írt levele Vargha Sándor esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1922.

468 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1924... i.m. 26–27.

469 GYALÓKAY László (szerk.): *Jegyzőkönyv a Dunántúli református egyházkerület 1924. évi november hó 10-én Rév-Komáromban tartott rendes üléséről*. Dunántúli Református Egyházkerület, 1924, 68.

470 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1925... i.m. 24.

nevelésre alkalmatlan. Kritikája a terjedelemre és a beosztásra is egyaránt kiterjedt. A két füzet, amelyből az egyik a 2–4. osztály számára íródott, 48 oldal, az 5–7. osztályoké pedig 57.⁴⁷¹ Kifejtette, hogy a tartalom rövid, az egyes szövegrészek tárgyalása minimális. A végén lévő egy-két tanulság nem nevezhető eredménynek, illetve azok képletesen voltak leírva, mint például „Akinek élethajójában ott van Jézus, az ne féljen!” A saját javaslata alapján a következőképpen osztotta volna be a meglévő tananyagot: A hittani részt bővebben tárgyalta volna, és két osztályba, az 5. és 6. osztályba helyezte volna a régi kiskaté alapján. Az egyháztörténet a 7., a konfirmációs kátét pedig a 8. osztályban tette volna.⁴⁷²

Galambos Zoltán komáromi lelkész szintén azon a véleményen volt, hogy a hitoktatás rossz eredményei a nem megfelelő tankönyvben keresendők. Ám azt nem tartotta helyesnek, hogy egyes évfolyamokban csak egyháztörténetet tanítanak. Véleménye szerint helyet kell benne foglalnia a bibliaolvasásnak is. Javasolta, hogy új tankönyv írása helyett inkább az erdélyi vagy a jugoszláviai református egyháztól kell beszerezni tankönyveket. Végül felhívta a figyelmet arra, hogy a 8. évfolyam részére csak apologetika lenne előírva, „hogy minden végzett tanuló, mint öntudatos egyháztag, önálló hitéletet élhessen.”⁴⁷³ 1930 augusztusában az egyházmegye megbízta Soós Károlyt és Kovács Alajost, hogy szerkesszék újra a tankönyvet és a hozzá tartozó tantervet, hogy abból már az 1931/32-es tanévben tanítani lehessen.⁴⁷⁴

Az itt olvasható az elfogadott és jegyzőkönyvekbe került felosztás. Ám a benne szereplő hivatkozások olyan kiegészítések, amelyek az eredeti tanterv kéziratában szerepelnek, a végleges verzióból viszont hiányoznak, vagy másképpen vannak megfogalmazva. Az eredeti javaslathoz képest a 6. és 7. osztály tananyagát felcserélték.⁴⁷⁵

471 A református vallástani kézikönyv beosztása a következő volt. I. rész: III–V. osztály tananyaga. III. osztály: Ószövetségi történetek, IV. osztály: Jézus élete, V. osztály: Jézus munkálkodásáról, Bibliaismert, fohászok imák, 5 tanóra. II. rész: VI–VIII. osztály tananyaga. VI. osztály: Egyháztörténet, VII. osztály: Hit és erkölcstan, liturgia. VIII. osztály, illetve az ágendázók anyaga: Konfirmáció, fohászok imák, 6 tanóra. Kovács Alajos 1924. október 11-én írt levele Gyalóky László esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 55/1924.

472 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1928... i.m. 54.

473 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1928... i.m. 91.

474 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1930... i.m. 81.

475 A szlovenszkói és kárpátaljai népiskolák református vallásitanítási anyagát lásd a mellékletben.

5.10. Komáromi Református Koedukált Tanítóképző

Az Osztrák-Magyar Monarchia területén több főiskolai jellegű tanítóképző működött, ahol a református tanítókat képezték. Természetesen a református egyháznak is megvoltak az önálló tanítóképző intézetei, s így az állami és felekezeti tanítóképzők biztosítani tudták az egyház számára a tanítók utánpótlását. Viszont az 1920-as évektől az oklevéllel rendelkező tanítók száma vészesen csökkent. Mint az korábban írtuk, voltak olyanok, akik önként távoztak az országból, voltak, akiket kiutasítottak, és voltak azok akik nyugdíjba vonultak – önszántukból, vagy az állami nyomásra –. A kialakult tanítóhiányt nem tudták folyamatosan pótolni, mivel a református egyháznak ekkor még nem volt saját tanítóképzője. Csehszlovákia megalakulása után „az állam a régi magyar tanítóképző-intézeteket mind beszüntette, s azokat szlovák nyelvűekkel helyettesítette. A magyar tanítói utánpótlás így évről-évre mindig nagyobb nehézségekbe ütközött. Az állam a feltornyosuló nehézségen úgy próbált segíteni, hogy bevezette az ún. tanítói externista vizsgákat, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy 3–4 középiskolát végzett növendékek magánúton készülve, hosszabb vagy rövidebb idő alatt tanítói érettségit tehettek, majd 20 havi gyakorlat után képesítő vizsgára mehettek. Ilyen hiányos szakképzettséggel rendelkező egyének kerültek iskoláinkba is, mert üres tanítói állomás volt elég. Magyar tanítóképző a pozsonyi Orsolyáké és lévai állami tanítóképző volt, amelyet a változás után meghagyott az állam, és itt tanult sok református leány is. Az egyre katasztrofálisabbá váló magyar tanítóhiányra való tekintettel az állam felállított később Pozsonyban egy négy évfolyamos tanítóképzőt is, melyre csak minden második éven vettek fel jelentkezőket. E képzőintézet kiépüléséig egyéves abiturienst tanfolyamot állított fel az állam, gimnáziumi érettségivel rendelkezők részére. A magyar tanítóképzésnek az állam által nyújtott lehetősége természetesen nem elégítette ki az egyház tanítók iránti igényét, minek folytán egyházi iskolákban évről-évre kevesebb lett a megfelelő szakképzett, egyháza érdekeit is figyelemre méltató, hivatása magaslatán álló, református tanító.⁴⁷⁶

Mindezekből látszik, hogy a református egyháznak szüksége volt egy saját tanítóképző-re is. Az Egyetemes Egyház egyetlen tanítóképzőjének létrehozása egy 15 éves folyamat eredménye. A súlyos tanítóhiány már 1920-tól érezhető volt, mivel a tanítók egy részétől megvonták az állampolgárságot, és nem taníthattak. A szerencsésebbek az állampolgárság megszerzéséig taníthattak ugyan, de csökkentett fizetést kaptak. Más tanítókat nyugdíjaztak, és így kerültek ki az oktatási rendszerből. Mivel a református egyháznak az iskolaügy és ezzel együtt a tanítóképzés is az egyik fontos alapköve volt, így elengedhetetlennek tartotta, hogy az új államban létrehozza a saját felekezeti tanítóképzőjét.

A Komáromi Egyházmegyéből a pozsonyi állami és az Orsolya rendiekénél tanultak a diákok, ám az utóbbiba csak lányok járhattak. Ezekbe az intézetekbe járó református diákok száma előre jelezte azt, hogy mennyi jövőendőbeli tanerő áll majd rendelkezésére a református egyház számára. Az 1922/23-as tanévben 7, az 1923/24-es tanévben 6, az 1924/25-ös tanévben 13, az 1925/26-os tanévben 14, az 1926/27-es tanévben 13, az 1927/28-as tanév-

⁴⁷⁶ CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák... i.m. 151.

ben 21, az 1928/29-es tanévben 27. Az 1929/30-as tanévben 29, az 1931/32-es tanévben 23, az 1932/33-as tanévben 18 református lány járt református hittanra. A pozsonyi állami tanítóképzőben tanult reformátusokról kevés adatunk van, csupán a hitoktatásra járók adataiból tudunk következtetni a számukra. Az 1927/28-as tanévben összesen 6, az 1928/29-es tanévben 11, az 1931/32-es tanévben 16 fiú és 16 lány, az 1932/33-as tanévben 33 fiú és 35 lány járt református hittanra.

Látva a számokat, már első látásra sem tűnik égető problémának a tanítók utánpótlása, hiszen a húszas évek végétől, a harmincas évek elejéig évente legalább 20 református felekezetű tanító végzett a Pozsonyban működő tanítóképzők valamelyikében. Ám különbséget jelentett, ha valaki heti öt vagy heti hét hittanórán vett részt, mint ha valaki eleve olyan tanítóképzőben tanult, amelyben a vallási nevelés és felekezeti identitás központi helyen volt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a felekezeti tanítóképzőben voltak bibliakörök, zenekarok, ünnepi legátusi szolgálatok, vallásos estélyek. A diákok életének szerves részévé váltak ezek az alkalmak, kikerülve a felekezeti iskolákba már nem hatott újdonságnak a gyülekezeten belül a belmisszió által létrejött ifjúsági körök felkarolása és vezetése. Kovács Alajos egyházkerületi tanügyi előadó véleménye szerint az állami tanítóképzőből kikerült diákok közül egyik sem fogja tudni elvégezni a gyülekezeti kántori szolgálatot, mivel énektanulás nem része az állami tanítóképzésnek.⁴⁷⁷

Az Egyetemes Konvent az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztériumba küldött kérvényében tételesen megindokolta a református tanítóképző szükségességét.

- a. „A mi tanítóinknak feltétlenül és meggyőződéssel vallásos érzületű embereknek kell lenniük, hogy iskoláinkban gyermekeinket is tiszta és józan vallásosságban nevelhessék.
- b. Tanítóinknak nemcsak közismereti tárgyakat kell tanítaniuk, hanem ők tanítják a vallást is, tehát több vallástani ismeretre is van szükségük, és nemcsak ismerniük kell a vallásitanítás módszereit, hanem ebben kellő gyakorlati jártassággal is kell bírniok.
- c. Tanítói állásaink legnagyobb része kántortanítói állás, ezért tanítóinknak kántori szolgálatot is kell végezni, vagyis a kántori ismereteket és képességeket is el kell sajátítaniok a tanítóképző-intézetben, ami nemcsak több zenei és énekbeli tudásból áll, hanem feltételezi az összes egyházi funkcióban való képességeket is.
- d. Sok tanítói állásunk úgynevezett előkönyörgői tanítói állás, ahol a tanítói szolgálat össze van kötve a lelkészi szolgálattal, tehát tanítóinknak szószéki, temetési, stb. szolgálatokat is kell végezniök, vagyis meg kell szerezniök az ehhez való képességeket is.
- e. Tanítóink általában mindnyájan kötelesek a lelkészt betegség vagy akadályoztatás esetén a templomi szolgálatban helyettesíteni, tehát az igehirdetésben is kell bizonyos képességgel és jártassággal bírniok.
- f. Tanítói állásaink mind úgy vannak megszervezve, hogy tanítóink nemcsak iskoláinknak, de gyülekezeteinknek is vezetői, oktatói, részt kell venniök, az összes gyülekeze-

477 GYALÓKAY László: jegyzőkönyv 1924... i.m. 65.

ti munkában: a vasárnapi iskolák vezetésében, az egyházi egyesületek munkájában, énekkarok szervezésében, stb”.⁴⁷⁸

A tanítóhiányról és a tanítóképző fontosságáról árulkodnak azok a számok, amelyek 1930–31-ben láttak napvilágot. Alább az 1930. november 1-jén kiadott statisztika⁴⁷⁹ olvasható, amely az összes egyházmegyére kivetítve közli a tanítókkal kapcsolatos adatokat.

Egyházmegyék	Év	Állások száma	rendes tanító	helyettes tanító	üresedés	református	más vallású
Barsi	1918	52	52	3	—	52	
	1930	55	52			53	2
Komáromi	1918	81	81	27	3	81	
	1930	102	72			94	5
Gömöri	1918	61	61	26		61	
	1930	66	40			64	2
Abaujtonai	1918	27	27	8	—	27	
	1930	22	14			18	4
Alsózempléni	1918	15	15	—	—	15	
	1930	16	16			15	1
Felsőzempléni	1918	33	33	10	5	33	
	1930	30	15			20	5
Ungi (szlovenszkói)	1918	26	19	6	1	20	5
	1930	26	15	8	3	18	5
Ungi (kárpátaljai)	1918	8	6	2		8	
	1930	8	6	2		8	
Beregi	1918	34	29	5		34	
	1930	39	29	10		32	7
Máramaros-ugocsi	1918	22	22	10	—	22	
	1930	22	12			16	6
Összesen:	1918	359	345	97	9	353	5
	1930	386	271	20	3	338	37

A táblázat az 1918. és az 1930. évi állapotokat tünteti fel, beleszámítva a leépített és szlovák tannyelvű iskolákat, amelyek több mint 15%-kal nőttek. Az okleveles és református vallású tanítók száma több mint 20%-kal csökkent, a más vallású tanítók száma meghaladta a 10%-ot.

Ezek a számok így önmagukban csak az iskolák számának a növekedését és a tanerő csökkenését mutatják. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a kis iskolatörvény 5. § 1. be-

⁴⁷⁸ Az Egyetemes Konvent levele az iskolai és nemzetművelődési minisztériumnak. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

⁴⁷⁹ NAGY Sándor: *Javaslat a református tanítóképző-intézet felállítására*. 1931. március 1. SRK-TGY-L. Fond: PF., 1931. 11. doboz.

kezdésének rendelkezése alapján az 1932/33-as tanévre és az azt követő évekre a tanulók maximális számát az egy osztályos iskolákban 50-re több kettő vagy több osztályosokban 60-ra kellett csökkenteni. Tehát az iskolák száma mindig emelkedett, a tanítóké azonban folyamatosan csökkent.⁴⁸⁰ Nagy Sándor konventi tanügyi előadó az 1931. március 8-án Kassán tartott konventi ülésen kiemelte, hogy a tanítói állások 65%-a volt okleveles munkaerővel betöltve, ráadásul több mint 10%-a más felekezethez tartozott.⁴⁸¹ Egy másik nem hivatalos összeírás szerint 1931-ben az Egyetemes Egyház 272 iskolájában 389 tanító tanított, így a megelőző 10 év alatt 53 új állást hoztak létre, vagyis több mint 15%-kal nőtt a tanítók száma. Ez azt is jelentette, hogy 53 új tanító fizetése mellett a gyülekezetek 53 új iskolai épületet, illetve tantermet építettek és tartottak fenn. Több mint 50 helyen építettek új iskolát, tantermet vagy tanítói lakást. A 100 iskolaépület felépítésének költségei – a legalacsonyabb összeggel – 60 000 koronával számolva 6 milliót tettek ki. Ez az összeg volt az, amit a református egyház 10 év alatt iskoláinak fejlesztésére költött.⁴⁸²

5.10.1. A Komáromi Református Egyházközség ajánlata a tanítóképző elhelyezésére

Egy önálló református tanítóképző létesítése elsőként Czinke István a Tiszáninneni Egyházkerület püspöke az 1921. szeptember 8-án kelt rimaszombati memorandumában szerepelt. Kérte, hogy az államhatalom biztosítsa a tanítóképző felállítását, berendezését, fenntartását, valamint a tanároknak az őket megillető államsegélyt.⁴⁸³

Elhelyezés tekintetében Komárom, mint a tanítóképző székhelye már 1921-ben is felmerült, mégpedig a komáromi gyülekezet presbitériumi ülésén. Ám a tanítóképző befogadására nemcsak Komárom pályázott. 1923-ra Losonc, Léva és Beregszász is bekapcsolódott a folyamatba.⁴⁸⁴

Az Egyetemes Egyház vezetése a teljhatalmú minisztériumban folytatott tárgyalások után úgy döntött, hogy teológiáját és tanítóképzőjét önerőből hozza létre. Balogh Elemér és Pálóczi-Czinke István értesítették a komáromi református gyülekezetet, hogy elfogadták a komáromi gyülekezet ajánlatát. Vargha Sándor lelkész és Gaál Gyula főgondnok elnökletével egy bizottságot hozott létre a tanítóképzővel kapcsolatos tárgyalások lefolytatására. 1922. április 8-án a komáromi kollégium épületének tanácstermében az egyházközség elöljárói⁴⁸⁵ bemutatták tervüket. Az amerikai reformátusok nevében az itt tartózkodó Kenneth Mil-

⁴⁸⁰ *Református Egyház és Iskola*, 1931, 11. évf., 36. sz., 20.

⁴⁸¹ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák... i.m.* 151.

⁴⁸² NAGY Sándor: *Javaslat a református tanítóképző-intézet felállítására*. 1931. március 1. SRK-TGY-L. Fond: PF, 1931. 11. doboz., *Református Egyház és Iskola*, 1931, 11. évf., 1. sz., 3.

⁴⁸³ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák... i.m.* 13.

⁴⁸⁴ *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 66. sz., 3.

⁴⁸⁵ A tanácskozáson a fenti vendégeken kívül részt vett: Vargha Sándor lelkész, dr. Gaál Gyula főgondnok, Pathi Nagy Sándor algondnok, dr. Szijj Ferenc Komárom polgármestere, Zsindely Ferenc bíró, nyugalmazott törvényszéki elnök, Fülöp Zsigmond népbank igazgató, egyházi főjegyző, Lakatos Károly elemi iskolai igazgató, Tuba Lajos építész és Delej Gézáné mint tolmács. *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 43. sz., 2-3.

ler New York-i és Laky Zsigmond New Brunswick-i református lelkészek végighallgatva az előterjesztést hajlandók voltak az amerikai reformátusok körében gyűjtést indítani.⁴⁸⁶

Az egyházközség felajánlotta a kollégium teljes épületét a tanítóképző számára. Ebben tervezték kialakítani a tantermeket, szertárakat, rajztermet, dísztermet, igazgatói irodát és a tanári szobát. A kollégiumhoz tartozó kamrát szolgáló lakásnak, a lebontandó kántorlakás és kert területének felhasználásával a tanulónak sportpályáját alakították volna ki. Az ehhez szükséges pénzügyi keretet 370 000 koronában állapították meg.

Ezzel szemben az Egyetemes Egyház ezek helyett ugyanazon a telken, az utcai részen „L” alakban 26 méteren utcára néző 43 méteren udvara néző egyemeletes új épületet kért, amely magában foglalta volna a fent említett helyiségeket, továbbá 4 utcai üzletet raktárral, s mintegy 530 m² beépített területet. Ennek a területnek a beépítése 805 000, a teljes költségvetés 1 165 000 koronát jelentett. Ehhez még hozzátették, hogy ha ezt a tervezet nyerne, akkor az egyházközség birtokában maradna az egész telek a rajta fekvő régi és új épületekkel együtt, de 50 évig a tanítóképzőt fenntartó testület, illetve jogi személy használná. Az újonnan építendő épület utcai szárnyát még egy emelettel toldották volna meg, amelyben bérlakásokat vagy internátust alakítottak volna ki. Ennek felépítési költségeire amortizációs kölcsön alkalmazását kérték. A berendezésekre és az évi fenntartásra a költségvetés az előbbi tervre 260 000, az utóbbi tervre 375 000 koronát állapított meg.⁴⁸⁷ Ugyanezen év május 17-én a pozsonyi zsinaton megszavazták a tanítóképző létrehozását és annak helyét Komáromban jelölték ki.⁴⁸⁸

5.10.2 A Barsi Egyházmegye tervei a tanítóképző elindítására

A Barsi Egyházmegye szintén előállt egy tanítóképző felállításának javaslatával. Patay Károly esperes tíz pontban foglalta össze a tanítóképző tervezetét. A javaslat fontosabb pontjai között ott szerepelt maga a helyszín, a losonci egyházközség által felajánlott gimnázium épülete. A felajánlások között ott voltak még a pénz- és terménybeli járulékok, a gyakorlóiskola fenntartása és a „Nagy Amália”-féle 200 000 koronás alapítvány jövedelmei. Ezzel már az 1924/1925-ös tanév elején egy évfolyammal meg is nyithatták volna az intézetet.⁴⁸⁹

A költségek fedezésére az egyházmegye 100 ezer koronát ajánlott fel. Ennek előteremtésére minden gyülekezetet értesítettek arról, hogy a 22 000 lélekszámú az egyházmegyére minden személy után 5 korona hozzájárulást számoltak.⁴⁹⁰ A gyülekezetenkénti részesedés részben

⁴⁸⁶ Az amerikai presbiteriánus egyház 80 000 korona adományt küldött kifejezetten a tanítóképző felépítésére. *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 43. sz., 6.

⁴⁸⁷ *Komáromi Lapok*, 1922. 43. évf., 43. sz., 2–3.

⁴⁸⁸ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák... i.m.* 151.

⁴⁸⁹ *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 43. sz., 6.

⁴⁹⁰ GYALÓKAY László: *Jegyzőkönyv 1924... i.m.* 60.

műkedvelői előadások,⁴⁹¹ részben önkéntes adakozás útján folyt volna be. Amennyiben ez kevésnek bizonyult volna, kétharmad részben állami egyenes adó, egyharmad részben pedig személyi adó címén teremtették volna elő. Példának megemlítették Bajkát, amelynek hozzájárulása 140 fő után 700 korona, Alsószecse 428 lélekszáma után 2140 korona. Az intézet tanárainak, személyzetének fizetésére, segélyekre és egyéb más kiadások fedezésére az egyházmegye megajánlott minden fő után 1 kg búzát.⁴⁹² A keresetképtelenek, és akiknek nem volt vagyonuk, felmentést kaptak volna és az így keletkező hiányt az egyházközség jövedelméből vagy a fenti adókulcs alkalmazásával pótolták volna. Hozzá tették, hogy ha nem tudnák fenntartani az intézetet, akkor készek az Egyetemes Egyház gondozásába átadni, és a fenntartás terhére a többi egyházmegyére, egyházkerületre is kiterjeszteni.

A tanítóképző kálvinista irányvonala mellett nagy hangsúlyt kívántak fektetni a magyarságtudat és az anyanyelv ápolására, valamint a nemzeti és felekezeti különbségek félretevése mindenkit egyenlő elbánásban részesíteni. A Barsi Egyházmegye tervezete szerint a tanítóképző kulturális hivatását úgy kívánták tovább fejleszteni, hogy más, majdani intézetekkel, mint a teológia, diakonisszaképző, leánynevelő intézet vagy más intézetekkel szoros együttműködést fognak majd kötni.⁴⁹³

5.10.3. Sedivy László javaslata a tanítóképző elhelyezésére

Sedivy László nyitrai lelkész egy külön javaslatot terjesztett a konvent elé, amelyben a nyitrai missziós egyház központját áthelyeznék Érsekújvárba és az eladni kívánt ingatlanokból egy új telket vásárolna a lelkészlakás építéséhez. Ebben a tervben egy tanítóképző felállítása is szerepelt, amelynek része volt egy 714 négyzetöles telken lévő épület megvásárlása. Az érsekújvári egyházközség további 250 000 koronát ajánlott fel a tanítóképző céljaira, ha az említett épület egyik részébe a lelkészlakás nyert volna elhelyezést. A kiszemelt ingatlanon állt még egy lakóház, amelynek 11 szobája volt, valamint egy 55 méter hosszú és 11 méter széles magtár. Ehhez egy emelet hozzáépítésével biztosították volna a tanítóképző tantermeit és a kollégiumot. A lakóházban az intézet irodahelyiségeit tervezték. A vételár 525 000 koronát tett ki, amelyből 250 000-et a gyülekezet ajánlott fel. Az emelet építését és berendezését 300 000 koronára becsülte, illetve különféle illetékekre további 50 000 koronát számolt. Így a teljes költségvetés 625 000 korona tett ki. Ennek a fedezésére az egész református egyházat szerette volna mozgósítani, sőt az evangélikusokat, római katolikusokat és az izraelitákat is. Mindezt olyan alapon, hogy „viszontszolgálat ellenében, hogy iskoláik számára a mi intézetünkben képezthetnének érzelmeik, érdekeik, körülményeiknek megfelelően tanítókat, ha a jövő generáció meg-

491 A tanítóképző céljaira Léván egy nagyszabású hangversenyt is rendeztek, amely 6000 koronát meghaladó tiszta jövedelmet hozott. *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 43. sz., 6.

492 Megjegyezték, hogy illő lenne, hogy akik a gyülekezet elöljárói, „azok e téren is elől járjanak és világoljanak a reájuk bízottak előtt: minden egyházi tisztviselő – a szolgálát kivéve – 1 kg. helyett 3 kg.-t ad a maga és családja tagjai után!” *Református Egyház és Iskola*, 1923, 3. évf., 44. sz., 178.

493 *Református Egyház és Iskola*, 1923, 3. évf., 44. sz., 179.

tartása szívükön fekszik annyira, mint nekünk!”⁴⁹⁴

A tervezetet szétküldte az egyházkerületi és egyházmegyei vezetőségeknek. A tervei közt szerepelt egy nagy bizottság létrehozása, amelynek a tagjai az egyházkerületek és egyházmegyeék vezetőiből, illetve egy kis bizottságot, amely az Érsekújvár környéki gyülekezetekben szolgáló lelkipászorokból és világiakból állt volna. A kis bizottság tagjainak a következő személyeket javasolta: elnöknek Patay Károly barsi esperest, tagoknak: Tóth Kálmán komáromi esperest, Bihary Kálmán pozbai lelkészt, Sedivy László nyitrai lelkészt, Mohácsy János táblabíró, Kovács Alajos tanítótestületi elnököt. Az adományok kezelésével a Komáromi Református Takarékpénztárt bízta volna meg.⁴⁹⁵

Sedivy annyira eltökélt volt, hogy az ügy érdekében a budapesti református vezetőket is megcélozta. Tervei közt az szerepelt, hogy Kovács István teológiai tanárral és képviselővel elmegy támogatást kérni Bethlen István miniszterelnöktől. Illetve felkereste volna az amerikai reformátusok képviselőit, ugyanis tőlük 2 millió koronát remélt. Mint tiszteletbeli főgondnokot Darányi Ignáccal való tárgyalást is tervbe vette, annak reményében, hogy adományként hozzájuthat 50–100 hold földterülethez.⁴⁹⁶ Végül a budapesti látogatásakor Ravasz László megígérte neki, hogy minden tőle telhetőt megtesz az ügy érdekében.

Levélben fordult segítségért Baltazár Dezső tiszántúli püspökhöz is. Abban a reményben kért tőle segítséget – mivel véleménye szerint Baltazárnak tekintélye volt a zsidóság körében –, hogy kérjen hathatós támogatást báró hatvani Deutsch családtól. Sedivy nem véletlenül kereste ezt a kapcsolatot mert tudta, hogy a család öthatod részben érdekelt a surányi cukorgyárban, és a cukorgyár mellett működött egy tégláégető üzemben és mészkőbányában. Ebből kiindulva remélte, hogy a megszerzett támogatásból az építkezéshez szükséges anyagot jutányos áron vagy adományként megkaphatja. Sedivy szerint a fennálló költségek fedezésre a lehető leggyorsabba össze kell szedni a pénzt, ezért a lehető legnagyobb titokban össze kellett volna hívni minden egyházközség jómódú tagját és felajánlásokat kérni tőlük, nem pedig arra várni, hogy a különféle adományok megérkezzenek.⁴⁹⁷

494 SEDIVY László: *Emlékirat a református tanítóképezde felállítása ügyében*. Nyitra, 1922. március 7. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1922., Sedivy László levele a rimaszombati püspöki hivatalnak, 1922. február 24. SRK-TGY-L. Fond: PF., 1922. 1. doboz.

495 SEDIVY László: *Emlékirat a református tanítóképezde felállítása ügyében*. Nyitra, 1922. március 7. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 1922.

496 Sedivy László 1922. március. 22-én írt levele Tóth Kálmán esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 189/1922.

497 Sedivy László 1922. március. 25-én írt levele Tóth Kálmán esperesnek. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 212/1922.

5.10.4. A Komáromi Református Egyházmegye javaslata a tanítóképző ügyében

A Komáromi Református Egyházmegye 1929-ben tartott közgyűlésén kimondta, hogy az érvényben levő Egyházi Törvények VI. tc. 57 §-ában⁴⁹⁸ megfogalmazott jogánál fogva a Komáromi Református Egyházközséggel, Komárom városában református tanító és tanítónőképző intézetet fog létrehozni. Az egyházmegyei közgyűlés egy bizottságot hozott létre, hogy a tervezett tanítóképző felállításának a lehetőségét és feltételeit az egyházközséggel részletesen megtárgyalja.

1930-ban már kézzel fogható tervezetet állítottak össze, amelyben az egyházmegyét arra kérték, hogy adjon ki egy szándéknyilatkozatot a tanítóképző létrehozásáról, valamint fedezze az intézmény összes tárgyi szükségleteit. Az államtól csak a személyi kiadások fedezését kérték. Az intézet felügyeletét az egyházzal és az állammal közösen tervezték. Az egyházmegye és a kerület elnöksége közös felügyelője lett volna a teológiai tantárgyaknak és általánosan a vallásos nevelésnek, az állam pedig a többi tantárgy ellenőre. A tanterv tekintetében a nem teológiai tárgyaknál az állami tanítóképző intézeti tantervét szerették volna követni. Hittan, egyházi ének, kántorképzés szempontjából pedig a református egyház alakította volna ki a tantervet.⁴⁹⁹

A komáromi egyházközség presbitériuma az egyházmegye megkeresése után elfogadta, hogy a tanítóképző épületéhez szükséges területet a Kapitány utcai utcafronttól, a kántorlaktól a posta emeletes bérházáig terjedő telkét az egyházközség tulajdonjogának teljes fenntartása mellett az egyházmegyének átengedje. A tanítóképző megszűnése esetén az épület a Komáromi Református Egyházközsége szállt volna. Az épület felépítéséig a kollégium nagy- és kistermét engedte volna át a tanítóképző részére.⁵⁰⁰

498 „Minden egyházközség, egyházmegye, egyházkerület, valamint az egyetemes egyház is állíthat és tarthat fenn tanító-, tanítónő- és kisdud-óvó intézeteket”

499 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1930... i.m. 24.

500 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1930... i.m. 58.

5.10.5. A tanítóképző áthelyezésének terve Rimaszombatba és Lévára

A rimaszombati presbitérium már az 1920-as években érdeklődését mutatott tanítóképző kialakítása iránt, de később ez a teológiai akadémia miatt alábbhagyott. A változást a Szlovenszkói Tiszáninnyi Református Egyházkerület új püspöke és a rimaszombati egyházközség megválasztott lelkésze, Péter Mihály indította el.⁵⁰¹ A rimaszombati egyházközség presbitériuma ajánlatát elküldte Nagy Sándorhoz, aki viszont részletesebb leírást kért. A rimaszombati presbitérium határozatban mondta ki a következőket: „Egyetemes Egyházunknak jelenleg tanítóképzője nincs. Ennek folytán iskoláink egy része utánpótlás hiányában, vagy üresen áll, vagy képzetlen, sokszor más vallású tanítót kénytelen alkalmazni, aminek a következménye lesz híveinknek tudatlanságba, vallástalanságba és erkölcstelenségbe süllyedése. Ezt megakadályozni Egyetemes Egyházunknak a kötelessége, de a jobb helyzetben levő egyházaknak is elsőrendű feladata – még áldozatok árán is – keresni a kibontakozás útját. A rimaszombati egyház is ezek közé tartozik abban a tekintetben, hogy van egy az ev. egyházzal közös gimnáziumi épülete, melyet az állam bérel. E bérletből a két egyház évi 60 000 koronát kap, melynek fele a rimaszombati ref. egyházé. A szerződés szerint az összeget csakis kulturális célokra szabad fordítani, jelenleg pedig nincs égetőbb kulturális kérdés, mint egy ref. tanítóképző felállítása. Az évenként befolyó bérletből a rimaszombati ref. egyház eddig 205 000 koronát takarított meg, mely takarékpénztárban van elhelyezve. Felhívja ezért a presbitériumot, ragadja meg az alkalmat, próbálja dűlőre vinni a tanítóképző ügyét. Járuljon a rimaszombati egyház a mostani, nemsokára ülésező Egyetemes Konvent elé oly ajánlattal, hogy az épületnek telket ajánl fel, mégpedig a Sütő-telek kertjét, amelyik közvetlen a gimnázium mellett fekszik. Mondja ki, hogy meglévő készpénzét a tanítóképző épületének felemelésére fordítja, s azon reményben, hogy az állam az évi bérösszegnek ily célra fordítását megengedi, törlesztéses kölcsönt vesz fel 3–400 000 koronát, melyet a bérösszegeből fedez. Miután pedig egy ref. tanítóképző nemcsak egyházi, de állami célt is szolgál, lehetőség mutatkozik arra, hogy az állam, ha az építkezés többbe kerülne is, a hiányzó összeget fedezni fogja. Rimaszombat geográfiailag is alkalmas volna ily intézet felállítására, mert középen van a szlovenszkói és ruszinszkói egyetemes egyháznak”.⁵⁰²

Merőben szokatlan lépés volt a konvent részéről, hogy már a meglévő komáromi ajánlaton kívül még a másik két kerületet is felkérte arra, hogy tegyenek ajánlatot tanítóképző létesítésére. A rimaszombatiak ajánlatában a felépült intézményt⁵⁰³ az Egyetemes Egyház rendelkezésére bocsájtotta volna.

501 CSABAY Pál: *A Gömöri Református Egyházmegye Tornalján, 1931. évi október hó 9-én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Gömöri-könyvnyomda, Rozsnyó, 1931. 22.

502 SZTÍREK Püspöki Hivatala 174/ 931.sz. levele, SRK-TGY-L. Idézi: LÉVAI Attila: *A közép és főiskolák története a Szlovákiai Református Egyházban 1919-1945 között*. Írásbeli dolgozat az I. lelkészsképesítő vizsgához. Komárom, 1999. 40.

503 Nagy Sándor felsőszecsei tanító az intézmény vázlatos tervrajzát 1931. április 25-én elküldte a rimaszombati püspöki hivatalnak. A kockás lapra felvázolt terveken már a helyiségek elrendezése is szerepelt. SRK-TGY-L. Fond: PF., 1931. 11. doboz

Az intézetnek szánt épülethez a következő leírást adták.

„1. Építési telek. A rimaszombati református egyház által felajánlott ingatlan az előkertekkel szegélyezett Nyár utcára nyílik, az állami reálgimnázium tőszomszédságában. A telek sík felületű. Középszélessége 48 m. Hossza 86 m. Területe 4200 m². vagyis k.b. 1.164 négyszögöl. Az épület a telken úgy helyeztetett el, hogy az összes tanterem, a tornaterem és igazgatói lakás megközelítőleg déli fekvésűek legyenek. A telek nagysága megengedi egy igen tágas tornaudvar és kisebb mintakert létesítését is. A telek vízvezetéki, csatornázási és villanyvilágítási hálózat mentén fekszik.

2. Építési program: A programnak megfelelően a következő helyiségek tervezettek:

a/. 2 tanterem á 65 m².

b/. 1 gyakorló iskolai tanterem á 65 m².

c/. 1 tanári szoba á 22 m².

d/. 1 igazgatói iroda á 20 m².

e/. 1 előszoba á 16 m².

f/. 4 szertár á 22–25 m².

g/. 1 tornaterem /egyszersmint díszterem/ 150 m².

h/. 1 szertár á 20 m².

i/. 1 öltöző szoba á 45 m².

j/. 1 mosdó szoba á 20 m².

k/. 1 3 szobás igazgatói lakás.

l/. 1 1 szobás szolgalakás.

m/. megfelelő számú klozetek, előcsarnok, folyosó.

n/. pincében: központi fűtés helyisége, fa és szén- raktár, pincék, raktárak.

A tornateremnek külön kijárata van a szabadba is. A szertár a tornateremtől mozgatható fallal választatott el, hogy a szertár szükség esetén színpadnak is felhasználható. A pince akkorára tervezetett, hogy abban, kívánság szerint 40 diákra egy megfelelő menza is elhelyezhető. Ez utóbbi esetben azonban a pince 2, 20m.-re felvetett magassága megnövelendő.

3. Szerkezetek. Az Összes szerkezetek és az épület egész fölépítése tökéletes megfelel a mai kor követelményeinek. Az épület vízvezetékekkel, csatornázással, központi fűtéssel s villanyvilágítással tervezetett. A falak gyári téglából való téglafalak, a födémek üreges, hang- és hőszigetelésű vasbeton födémszerkezetek, a tetőfedés szucsáni cserép. A padlók a lakóhelyiségekben és irodákban hajó- és parketpadló, a folyosókon és előcsarnokokban, klozetekben stb. kőburkolat, a tantermekben linóleum, a pincében simított betonburkolat. Minden helyiség abszolút világos és szellős.

4. Általános megjegyzések. Az épület úgy tervezetett, hogy a tornaterem és a felette lévő igazgatói lakás – amennyiben ezekre esetleg még nem lesz szükség – minden komplikáció nélkül elhagyható legyen és pedig a nélkül, hogy az épület beosztása változást szenvedne. Az így felszabaduló öltöző és mosdószoba egyesítve megfelelne ének, zene és ideiglenes díszteremnek. Az iskola helyiségek a programnak megfelelően csoportosítottak. Kisebbszerű változások azonban minden különösebb nehézség nélkül eszközölhetők. Súly helyezettett rá, hogy úgy a szolgalakás, mint az igazgatói lakás, külön-külön bejárattal, teljesen

elkülönítenék az intézet helyiségektől. Ezen lakások részére a telek északnyugati részén, külön bejárattal, zárt udvar is létesíthető. Az igazgatónak egyelőre 3 szobás lakás terveztett, de a lakás egész alapterülete akkora, hogy azon egy normális 4 szobás lakás is elfér.”⁵⁰⁴

A kiadások fedezésére az egyházközségek minden tanítói állása után évi 100 koronát fizetnének, amely 40 000 koronát jelentett. A fennmaradó részt szintén az egyházközségek viselték volna, hasonlóan a Losonci Teológiai Szemináriumra vonatkozó adókulcsa szerint.⁵⁰⁵ A kellő állami támogatás viszont nem érkezett meg, és önerőből a gyülekezet nem tudott hozzákezdeni az építkezéshez, így le kellett mondani a tanítóképzőről.

Lévára való áthelyezés 1937-ben merült fel. Az intézet új épületének terve már megvolt, a pénz is részben biztosították, ám azzal kapcsolatban, hogy hol legyen véglegesen, már két gyülekezet jött számításba, mégpedig Komárom és Léva. Antal Gyula lévai lelkész és Léva város polgármestere⁵⁰⁶ 1937. június 29-én levelet írt a Barsi Egyházmegye pénzügyi bizottságának, amelyben kifejtette, hogy a tanítóképző új épületét, és ezzel együtt a tanítóképzést is Lévára kellene áthelyezni. Az elképzelése szerint, hogy ha a lévai egyházközség ugyanazokat a feltételeket tudja biztosítani, amit a komáromi, és a Barsi Egyházmegye is ugyanazt adja, amit a Komáromi Egyházmegye, akkor az Egyetemes Konventnek a lévai ajánlatot meg kellene fontolnia. Antal Gyula érvelésében rámutatott arra, hogy azért lenne Léva a legjobb megoldás, mert a nyelvhatáron fekszik, „ahol végváraink védelme, sőt azok erősítése, elsőrangú kötelességeink közé tartozik.” Ezen túlmenően egy rövid összehasonlítás is megfogalmazott, amelyben szintén azt emelte ki, hogy anyagi szempontból is a legelőnyösebb lévaiak tervezete.

Antal a következőképpen mérlegelte a két város ajánlatát. A komáromi gyülekezet adott egy telket, amely szerinte nem is felelt meg teljes mértékben a kívánalmaknak – ám azt nem indokolta, hogy miért –, és a Komáromi Egyházmegye felajánlott 100 ezer koronát. A telek⁵⁰⁷ kérdését a lévai gyülekezet jóakarátában bízva oldotta volna meg, amennyiben Léva mellett döntenek az illetékesek. Megállapítása szerint a Barsi Egyházmegye a saját pénztárából 50 ezer koronával szintén hozzá tudott volna járulni az intézmény létesítéséhez. A hiányzó 50 ezer korona megtérült volna azzal, ha Léván egy tanteremmel kevesebb lett volna, mert az egyházközségnek saját felekezeti iskolája volt, és ez az iskola bármikor átminősíthető gyakorló elemi iskolává. A komáromiaknak nemhogy gyakorló elemi iskolájuk nem volt, de a tanerő fizetését is finanszírozni kellett volna, amely évente 18–20 ezer koronát jelentett. Meglátása szerint ezekkel együtt egy tanterem megspórolása többet jelentett volna 50 ezer koronánál.⁵⁰⁸ A Barsi Egyházmegye közgyűlése ezt a javaslatot közgyűlési határozatra emelte, és megbízta az elnökséget, hogy terjesszen be egy javaslatot az Egyetemes Konvent

504 Műszaki leírás a Rimaszombatban építendő református tanítóképző intézet vázlattervéhez. SRK-TGY-L. Fond: PF., 1932. 13. doboz.

505 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1931... i.m. 19.

506 PETHEŐ Attila: *Lévai nemzetmegtartó lelkészek a XX. század elején. Birtha József és Antal Gyula életútja*. Komárom, Coexistencia Polgári Társulás, 2022. 69–97.

507 Az 1400 négyszögöl kiterjedésű telek 96 méter utcai fronttal bírt és az úgynevezett villa negyedben volt. *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 37. sz., 1–2.

508 AGYAGÁSI Sándor (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1937. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Barsi Református Egyházmegye, Nyitrai és Társa Könyvnyomda, Léva, 1937, 34–35.

elnökségéhez a tanítóképző áthelyezéséről.⁵⁰⁹ Ezzel az elképzeléssel csak az volt a gond, hogy a Komárommal kapcsolatos megállapítások csúsztatásokat tartalmaztak. Egyrészt Antal Gyula azt írta, hogy a komáromiak telke nem megfelelő, annak ellenére, hogy 1937 januárjában az ott terepszemlét tartó bizottság nem talált semmilyen kivetnivalót, ráadásul a lévaiaknak meg kellett volna venni azt a telket, amelyet majd ingyen akartak felajánlani. A gyakorlóiskola a komáromi községi elemi, húsz tanerős iskolájában volt.⁵¹⁰ A Komáromi Egyházmegye viszont kikötötte, hogy ha az Egyetemes Konvent a tanítóképzőt Lévára helyezné át, minden felajánlott hozzájárulást visszavon.⁵¹¹

5.10.6. A tanítóképző felállításával kapcsolatos további viták és kérdések

Az 1923-ban összeülő lévai zsinat nem foglalkozott érdemben a tanítóképző kérdésével, ám a Barsi Egyházmegye nem mondott le róla. Az intézet felállítását kimondó barsi egyházmegyei határozat 1924. január 8-án került a Kassán ülésező Egyetemes Konvent elé, ám az megtagadta hozzájárulását azzal indokolással, hogy a tanítóképző felállításának jogát az Egyetemes Konvent a maga számára kívánja fenntartani. 1924. július 30-án Kassán a konventi bizottság a tanítóképző létrehozását a következő évre halasztotta, mivel a teológiai képzést még ugyan ebben az évben el akarta indítani.⁵¹²

A kiküldött bizottság⁵¹³ az erről szóló memorandumot 1930 novemberében Prágába az illetékes minisztériumba vitte. Ott azt a választ kapták, hogy készül egy tervezet, mellyel a tanítóképzést egyetemi képzéssé emelnék, így az összes állami tanítóképzőt megszüntetik, így egy felekezeti tanítóképzőt már nem fognak engedélyezni. Abban az esetben, ha nem szavaznák meg, akkor lehet tárgyalni egy felekezeti tanítóképző engedélyezéséről.⁵¹⁴

A konvent 1931. március 18-án ült újra össze és határozott arról, hogy a tanítóképző első évfolyamát már az 1932/1933-es iskolai évben megnyitja, ha a kormány engedélyét sikerül megszerezni. A konventi határozatban az is szerepelt, hogy önerőből fogja elindítani, az intézetért versenyző egyházközségek közül a nyertessel felépítteti az épületet, a kiadásokat magára vállalja, csak a személyi kiadásokat hárította volna az államra.⁵¹⁵

Az előmunkálatokkal megbízott bizottság a konventi gyűlés után elkészítette a tanítóképző szervezeti és rendtartási szabályzatát, összeállította a tantervét, költségvetését, a fedezet módozatait és a Rimaszombatban tervezett épület tervrajzát. Ezek után két bead-

509 AGYAGÁSI Sándor: *Jegyzőkönyv 1937...* i.m. 36.

510 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 40. sz., 1–2.

511 CSEKES Béla (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1937. évi szeptember hó 16. napján tartott rendes közgyűléséről*, Komárom, 1937, 11.

512 *Református Egyház és Iskola*, 1926, 6. évf., 43. sz., 6.

513 A bizottság tagjai: Soós Károly, Galambos Zoltán, Banai Tóth Pál, Kovács Alajos, Nagy Nándor, Rác Elemér, Gaál Gyula. SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1930...* i.m. 59.

514 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1931...* i.m. 18.

515 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1931...* i.m. 19.

vány formájában benyújtotta az Iskolai és Nemzetművelődési Minisztériumba. Az egyik beadványban kérvényezte a református tanítóképző felállítását, megnyitását, a másikban államsegélyt kért. A konventi elnökségből és a három püspökből álló bizottság 1931 májusában személyesen adta át az iratokat Prágában a minisztérium osztályvezetőjének, aki megígérte, hogy június végéig feltétlen válaszolni fog. Csak még azt kérte, hogy pótolják az építkezés pontos költségvetését, mivel államsegély az építkezéshez is lett kérvényezve.

Patay Károly konventi tanügyi előadó a *Református Egyház és Iskola* című egyházi lapban azt fejtegette, hogy 1932 márciusában a tanítóképzőre vonatkozó dokumentáció, – amelyet a küldöttség vitt Prágába – az egyik lelkészi hivatalból került elő, mivel a minisztérium által hiányolt költségvetés miatt be sem tudták adni, és annak elkészítésével senki sem lett megbízva. Végül ezt a munkát Tornallyay Zoltán a Tiszáninneri Egyházkerület főgondnoka vállalta el. A kiegészített dokumentációt 1932 júniusában küldték el a prágai iskolaügyi minisztériumba.⁵¹⁶ Felmerül a kérdés, hogy kihez került a Prágából visszahozott tervezet? A három püspök közül miért nem jelezte valaki, hogy el kell készíteni a hiányzó költségvetést, és mihamarabb visszaküldeni a minisztériumba? Úgy tűnik 1931 májusától 1932 márciusáig senkinek sem jutott eszébe a hiányzó költségvetés elkészítése.

A legnagyobb gondot azonban az jelentette, hogy az Egyetemes Konvent ragaszkodott az államsegélyhez. Az egyházak által fenntartott oktatási intézeteket, amelyekbe a tanítóképzők is beletartoztak, minden előzetes engedély nélkül létrehozhatták. Ezeket az intézményeket csak be kellett jelenteni a megfelelő állami szerveknél. Ezeknek a felekezeti intézményeknek a felállításához csak akkor kellett előzetesen megszerezni az állami hozzájárulást, ha az egyház államsegéllyel kívánta fenntartani. Az 1933 tavaszán tartott Egyetemes Konventen a világi elnöke Szilassy Béla, aki Prágában szenátorként is dolgozott, úgy látta, hogy államsegélyt nem fognak kapni a tanítóképzőre. Amennyiben 1933 őszén kívánták volna megnyitni, akkor kizárólag önerőből lehetett volna megoldani, a Konvent viszont továbbra is ragaszkodott az állami elismeréshez.⁵¹⁷

Ugyanebben az évben az intézet létrehozása mellett 167 gyülekezet ajánlotta meg a kért évi 50 filléres hozzájárulást. Több gyülekezet annak adott hangot, hogy a kifizetés csak az 1934-es évtől kezdődjön. Ezzel nem is volt gond, ugyanis a Lex Dérer elfogadása ekkor még bizonytalan volt, nem tervezték a tanítóképző 1933-as megnyitását. Amennyiben a Dérer-féle törvényt megszavazták volna – amelyet végül nem így lett –, abban az esetben megszűnt volna a tanítóképző felállításának kérdése, és teljesen új helyzetbe kerültek volna a gyülekezetek.⁵¹⁸

1934-ben a lefolytatott gyülekezeti szavazások végleges eredménye alapján 181 gyülekezet minden fenntartás nélkül, 11 gyülekezet pedig bizonyos fenntartásokkal ajánlotta meg a hozzájárulást, és csak 51 gyülekezet adott nemleges választ. Az Egyetemes Konvent 1934. június 24. és 26. között tartott ülésén megállapította, hogy az intézet felállításának semmiféle törvényes akadálya nincs, létrehozhatja minden előzetes állami engedély nél-

⁵¹⁶ *Református Egyház és Iskola*, 1933, 13. évf., 38. sz., 2.

⁵¹⁷ *Református Egyház és Iskola*, 1933, 13. évf., 38. sz., 2.

⁵¹⁸ *Református Egyház és Iskola*, 1933, 13. évf., 40. sz., 2.

kül, és egyenrangú lesz az állami intézetekkel. Az elhelyezést tekintve a Konvent elfogadta a Komáromi Egyházmegye és a komáromi gyülekezet ajánlatát. Az építkezések befejezéséig a komáromi kollégiumban két tantermet bocsátottak ingyen az intézet rendelkezésére. A Konvent kimondta az évi személyenkénti 50 filléres minden gyülekezetre egyaránt kötelező hozzájárulást. 1935-től kezdve a befizetéseket a tanítóképző igazgatótanácsának pénztárába kellett befizetni. A befizetések határidejét minden év május 1-ben állapították meg. A korabeli számítások szerint 50 000 koronára volt szükség a megnyitás és a berendezés biztosítására, amely az 1934/1935-ös iskolai év kezdetéig már nem tudták biztosítani, noha az Iskolai és Nemzetművelődési Minisztériumba elküldték az intézet 1934. szeptember 1-ei megnyitásáról szóló konventi határozatot.⁵¹⁹ Így a megnyitást 1935 szeptemberére halasztották.⁵²⁰

5.10.7. A Komárom Református Koedukált Tanítóképző megnyitása

Az Egyetemes Konvent 1935. május 22–23-án Kassán határozatot hozott a református tanítóképző felállításáról és megnyitásáról. Kimondta, hogy Komáromban állítja fel, és 1935. szeptember 1-jén nyitják meg. A tanítóképző igazgatótanácsa 1935. május 31-én Komáromban tartotta meg első gyűlését. Értesítette a gyülekezeteket és a nyilvánosságot a megnyitásról és a felvételi követelményekről. „Felvétel a komáromi ref. magyar tannyelvű tanítóképző intézetbe. A szlovenszkói és kárpátaljai egyetemes ref. egyház Komáromban egy magyar tannyelvű tanítóképző intézetet állít fel és azt f. év szept. 1-én megnyitja. Az intézetbe elsősorban ref. vallású tanulók vétetnek fel. A most megnyíló I. oszt.-ba felvétetnek nemre való különbség nélkül olyan 15. életévüket betöltött (6 hónapot meg nem haladó korengedély kérhető), egészséges szervezetű növendékek, akik a polgári iskolát, vagy valamelyik középiskola négy alsó osztályát elvégezték és a megkívánt felvételi vizsgát sikeresen kiállják. A felvételért a tanítóképző Igazgató Tanácsához kell folyamodni f. év július 1-i határidővel. A kellően felbélyegzett kérvényhez melléklendő: 1. a jelentkező tanuló szül. anyakönyvi kivonata, 2. állampolgársági bizonyítványa, 3. az előképzettséget igazoló legutóbbi iskolai bizonyítványok (félévi és év végi), 4. hatósági orvosi bizonyítvány arról, hogy a jelentkező a tanítói pályára testileg alkalmas, 5. egyházközségi, vagy pol. hatósági bizonyítvány a szülők vagyoni helyzetéről, foglalkozásáról és családi állapotáról, 6. a helyi lelkészi hivatal bizonyítványa a jelentkező vallásos életéről, 7. egyházi vagy hatósági erkölcsi bizonyítvány azon tanulók részére, akik a f. évben iskolát nem látogattak. Az így felszerelt kérvények: »Ref, tanítóképző igazgatósága Hornia Seč, p. Kálna« címre küldendő s esetleges egyéb felvilágosítások is itt szerezhetők be válaszbélyeg csatolása mellett. Az évi tandíj ref. vallású tanulóknál 600 Korona, beíratási díj 50 Korona, gyógyalap 50 Korona,

⁵¹⁹ A konventi elnökség levele az iskolai és nemzetművelődési miniszternek. 1934. május 15. DREL. Fond: I.2. 1933/4-1934/1. 32 doboz

⁵²⁰ *Református Egyház és Iskola*, 1934, 14. évf., 28. sz., 1–2.

könyvtárra 20 Korona. A növendékek lakásáról és ellátásáról az igazgatóság gondoskodik. A felvételi vizsga idejéről és módjáról a jelentkezők külön értesítést kapnak. Igazgatóság”.⁵²¹

Az 1937-es felhívásból tudni lehet, hogy az írásbeli és szóbeli felvételi vizsga magyar nyelvből, kihangsúlyozva a nyelvtant és helyesírást, matematikából, geometriából, ábrázoló geometriából, szépírásból, rajzból, ének, -zenei hallásból, női kézimunkából, torna feladat-, illetve gyakorlatsorból állt. A tanulók ellátásáról és szállásukról az intézet igazgatósága gondoskodott. A havi ellátási díj 380 koronát tett ki. A szegény vagy jó előmenetelű tanulók a második féltől kezdve segélyben részesülhettek. A tanulóknak nem volt megengedve vidékről való bejárás lehetősége, tehát mindenképpen bentlakásos intézet volt.⁵²²

5.10.8. A tanítóképző állami tudomásulvételétől az 1938-as visszacsatolásig

Az Egyetemes Konvent úgy hozta létre a tanítóképzőt, hogy azt hivatalosan nem jelentette az minisztérium felé. Az igazgatótanács a konventi határozat értelmében az intézet felállítását és megnyitását bejelentette az iskolai minisztériumnak 1935. május 23-án, de az nem vette tudomásul.⁵²³ Ezzel egy érdekes helyzet állt elő, mert a minisztériumnak a törvény szerint nem volt joga a bejelentést sem „tudomásul venni”, sem „nem tudomásul venni”, mert a bejelentés nem engedélykérés, hanem a bejelentéssel minisztérium az iskola feletti, törvény által előírt felügyeletet gyakorolhatta. A minisztériumtól az első választ 1935. augusztus. 31-én küldték, amelyben azt közölték, hogy a bejelentés nem volt kellőképpen megindokolva, és ezért nem veheti tudomásul.⁵²⁴ Ezután az igazgatótanács közvetlenül a minisztériumtól szerezte meg azokat a követelményeket, amelyeket a bejelentéshez csatolni kellett. Ezek után a kérvényt mellékletekkel együtt újra benyújtották. A második bejelentésre az iskolaügyi minisztérium 1936. január 21-én kelt 162.054/35-11 2. sz. alatt azt a választ adta, hogy nem látja szükségesnek, hogy tanítóképzőt hozzon létre a református egyház, mert elegendő állami tanítóképző áll a rendelkezésére.⁵²⁵ 1936. április 28-án a Konventi Elnökség a köztársasági elnököt kereste meg azzal, hogy járjon közben és sürgetse meg az iskolai minisztériumot a tanítóképző ügyében.⁵²⁶ A pozitív eredménnyel zárult tárgyalást követően harmadszor is – 1936. május 15-én – elküldték a tanítóképző létrehozásáról szóló

521 *Református Egyház és Iskola*, 1935, 15. évf., 23. sz., 9–10.

522 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 15. sz., 7.

523 Az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium Referátusának leirata a konventi elnökségnek, 1935. augusztus 31. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

524 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 75/1936.

525 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 75/1936., Jegyzőkönyv a komáromi tanítóképző igazgató tanácsának 1936. május 14-én tartott üléséről. SRK-TGY-L. Fond: PF, 1936. 22. doboz.

526 Az Egyetemes Konvent levele a köztársasági elnöknek. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

dokumentációt⁵²⁷ a minisztériumba.⁵²⁸

A pozsonyi iskolaügyi referátus 1937. január 9-én kelt 13.263/36-II/2. számú leiratában közölte, hogy egy bizottságot fog kiküldeni az ügy kivizsgálása érdekében. A bizottság feladata az volt, hogy megvizsgálja, mennyiben felel meg az intézet az 1868. XXXVIII. törvény-cikkben támasztott követelményeknek.⁵²⁹ A minisztériumi bizottság tagjai voltak Miroslav Dobes miniszteri tanácsos és Bojsza József minisztériumba beosztott középiskolai tanár. Megvizsgálták az intézet ideiglenes helyiségeit és felszerelését, megtekintették az új épület céljaira felajánlott telket, megvizsgálták az építkezés tervrajzait és észrevételezték azokat. Az itt töltött napokban részt vettek az összes tanítási órán, megfigyelték a tanítás mentét, átnézték a diákok előmenetelét, és átvizsgálták az intézet gazdasági kimutatásait. A legfontosabb elvégzendő feladatnak az ideiglenes helyiségek megszüntetését és az új tantermek felépítését javasolták.⁵³⁰ A bizottság beérkezett jelentése alapján az Iskolai és Népművelési Minisztérium 1937. április 5-én kelt 26.861/37-II/2. szám alatti rendeletével utólag tudomásul vette a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének 1935. május 23-án kelt 263 35. számú bejelentését. E szerint két, váltakozó évfolyammal működő református magyar koedukációs tanítóképző intézetet állít fel Komáromban. Annak első évfolyamát 1935. szeptember 1-én nyitja meg. A dokumentumban továbbá az is szerepelt, hogy az Iskolai és Népművelési Minisztérium feltételezte, hogy a tanítóképzőt pontosan azok szerint az előírások szerint fogják vezetni, amelyek a szlovenszkói állami tanítóképző intézetekre vonatkoztak. Továbbá az intézet fenntartója pótolni fogja azokat a hiányosságokat, amelyeket az 1937. január 26–27-én megtartott vizsgálatnál találtak. Ezen felül saját költségén gondoskodik majd az intézet elhelyezéséről, felszereléséről, szükséges belső berendezésről, tanszerekről és a gyűjteményekről. Ezeken kívül kérte az iskolai minisztérium a tanácstagok névsorát, az új épület tervének és költségvetésének felterjesztését.⁵³¹

Az iskola bővítése a kezdetektől folyamatosan a tervek között volt, hiszen tudták, hogy a kollégium helyiségei nem alkalmasak több évfolyam egyidejű befogadására. Az új és megfelelő épület azért volt fontos, mert az 1937/38-as tanévben tanítóképző már két évfolyamban gondolkodott. Továbbá meg akarták nyitni a gyakorlóiskolát is. Így legkevesebb három tanteremre volt még szükségük, amelyeket az ideiglenesnek szánt kollégiumi helyiségekkel már nem tudták biztosítani. Ezzel kapcsolatban Patay Károly az igazgatóta-

527 Csatolták a 263/ 1935. számú bejelentés másolatát, az iskolai minisztérium pozsonyi referátusának 9748/35-II. számú értesítését, amelyben közölték az iskolaügyi és népművelődési minisztérium 90.112/35-II/2. számú leiratát. Az iskolai minisztérium pozsonyi referátusának 5548/II-33. számú értesítését, amelyben közölték az iskolaügyi és népművelődési minisztérium 14.238/-II/2. számú leiratát, az Egyetemes Konvent 1935. május 23-án hozott határozatát a tanítóképző megnyitásáról. Az intézet Rendtartási Szabályzatát, a tanítóképző tantervét, költségvetési tervezetét, tantestületi kimutatást és az aktuális tanítási helyiségek alaprajzát. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

528 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz. Lásd még: *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 51. sz., 2–3.

529 Jegyzőkönyv a komáromi ref. tanítóképző igazgató tanácsának 1937. január 26-án tartott üléséről. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz. Lásd még: *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 6. sz., 1.

530 Jegyzőkönyv az 1937. évi január 26-án a tanítóképző intézet igazgató tanácsi üléséről. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 75/1936., Nagy Sándor beszámolója 1937. február 3. SRK-TGY-L. Fond: PF., 1937. 24. doboz. Lásd még: *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 5. sz., 6; *Komáromi Lapok*, 1937. 58. évf., 9. sz., 4.

531 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 21. sz., 1.

nács elnöke egy tervezetet nyújtott be az Egyetemes Konvent elé. A tervezetben az szerepelt, hogy megkímélve a gyülekezeteket, a lelkészek, tanítók és világi vezetők vállalják magukra az intézet felállítását, mégpedig úgy, hogy minden érintett személy 1000–1000 koronával járulna hozzá az építkezés költségeihez. A tervezet nem váltott ki nagyobb ellenkezést, sőt a Komáromi Egyházmegye lelkészei és tanítói testülete a konventi határozat előtt már elfogadta a személyenkénti 1000 koronás hozzájárulást.⁵³² A költségvetés szerint a négy tanteremből, három szertárból, két irodahelyiségből, szolgálatásból és a menza részére kialakított helyiségekből álló épület központi fűtéssel, vízvezetékkel lett volna felszerelve. Az építés költsége 350–400 ezer koronára rúgott. Számításai szerint a Szlovenszói Református Egyházban a 250 lelkész, 400 tanító és 100 világi képviselő részéről a tervezett 1000 koronás hozzájárulás alapján 709–750 ezer korona gyűlt volna össze. Mivel a Komáromi Egyházmegye gyülekezetei a tanítóképző felépítésére külön 100 000 koronát biztosítottak, a javaslat szerint összegyűjtendő összegből nemcsak a tanítóképzőre lett volna elég, hanem jutott volna belőle a teológia épületére is. A konvent elfogadta Patay Károly betérjesztését, ám olyan módosítással, hogy az 1000 koronás tételt önkéntes megajánlásra változtatta. Egyúttal elrendelte, hogy a tanítóképző javára kiszabott évi járulékokat minden egyházmegye önállóan szedje be a hozzá tartozó gyülekezetektől az 1930-as népszámlálási adatok szerint, valamint az 1935-ös hátralékos járulékokat is hajtsák be.⁵³³ A felhívás után a Barsi és Komáromi egyházmegyék tanítótestületeinek választmányi tagjai 1937. július 11-én, Léván közös megbeszélésen elfogadták, hogy a két egyházmegyében lévő több mint 300 tanító által felajánlott pénzt fele részben biztosítja, így a felajánlást csak akkor teszik meg saját részükről kötelező jellegűnek, ha a tanítóképző igazgatótanácsában megfelelő számú helyet kapnak.⁵³⁴ Az Egyetemes Konvent elfogadta az igazgatótanács azon előterjesztését, hogy a tanítóság a tanítóképző igazgatótanácsában helyet kapjon. Így egy helyet kaptak a szűkebb igazgatótanácsban és egyet a nagy tanácsban. A szűkebb tanácsba küldendő tanító személyét a Dunáninnyi Egyházkerületre bízták, a nagy tanácsba pedig az egyik konventi ciklusban a Tiszaninnyi Egyházkerület, a másik ciklusban pedig a Kárpátaljai Egyházkerület küldte a képviselőjét.⁵³⁵

Az Egyetemes Konvent elrendelte, hogy az építkezéshez befolyó pénzüsségeket a Komáromi Önségélyző Hitelszövetkezethél helyezték el. Az építkezés megkezdésének pontos idejét nem határozta meg, hanem a felajánlásoktól, illetve az anyagi fedezet biztosításától tette függővé. Az igazgatótanácsot megbízták azzal, hogy ha az őszi hónapokig összejönne annyi pénz, amely az építkezések megkezdéséhez elegendő lenne, akkor sort keríhetnek az

532 A barsi és komáromi egyházmegyei tanítótestületek küldöttei 1937. március 11-én Léván közös megbeszélés után döntöttek az 1000 koronás felajánlás mellett. Ezenfelül a kiküldöttek elfogadták a Komáromi Egyházmegye 1936. május 13-án Felsőgelléren hozott határozatát, amelyben kijelentették, hogy az 1000 koronán felül további adományokkal járulnak hozzá a tanítóképző működéséhez. Erkölsileg egyetemesnek akkor ismerték el a felajánlást, ha az igazgatótanácsba a barsi, komáromi gömöri és kárpátaljai tanítóság is helyet kap. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok. 1937.

533 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 51. sz., 4.

534 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 12. sz., 4.

535 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 17. sz., 8.

alapozásra, esetleg a falakat is felhúzathatják.⁵³⁶

A felajánlott telek egy nagyobb telek része volt, amelyen a kollégium épülete és egy emeletes bérház állt, ahol akkoriban a posta épülete is volt. Ez a 4–500 négyszögöl méretű rész kezdetben elegendőnek bizonyult, ám a tervezések során kiderült, hogy az épületet nem lehetett az utcafrontra kihelyezni, mert a kollégiumhoz és a postához is túl közel került volna. Az átalakított terveket az iskolai minisztériumhoz terjesztették fel, és kértek egy helyszíni szemlét. Az állami szervek által kiküldött bizottság 1937. november 25-én felülvizsgálta a terveket, és ők sem javasolták az építkezést, de adtak egy másik megoldást. Amennyiben a tanítóképző végleges elhelyezésére a kollégium épületében kerülne sor, az állami hozzájárulást is azonnal megadnák. A komáromi egyházközség a tanítóképzőnk új épületének felépítésére felajánlotta a Széchenyi utca 26–28. sz. alatt fekvő ingatlanát, ahol a régi püspöklakás is állt, mely méreteiben megegyezett az előző tervben szereplő telek nagyságával.⁵³⁷ Az építkezésbe végül nem fogtak bele, mert ekkor már 1938-at írtunk és olyan geopolitikai változások mentek végbe, amelyek zárójelbe tették nemcsak a tanítóképző új épültét, hanem az egész intézet működését.

5.10.9. A tanítóképző helyzete a visszacsatolás után

A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház visszacsatolást követő megszűnése az intézet körüli újabb bonyodalmakat okozott. Magyarországon mindeközben a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1938. május 22-én kelt 109.080/1938. IX. számú rendeletével a gyakorlati középiskoláról szóló 1938. évi XIII. t.-c. 52. §-át⁵³⁸ életbe léptette, és ezzel „valamennyi tanító- és tanítónőképző-intézet első osztálya az 1938/39. iskolai évben megszűnik és csupán mint a líceum első osztálya tartható fenn”.⁵³⁹

A bécsi döntést követően, amikor Szlovenszko magyar lakta részei visszakerültek Magyarországhoz, a tanítóképző intézet igazgatótanácsa 1938. november 24-én kérelmet intézett Magda Sándor⁵⁴⁰ és Ravasz László püspökökhöz. Leírták benne, hogy az elszakított területeken lévő gyülekezeteknek „nagy anyagi terheire, amellyel árvaságukban is vállalták és hősiesen viselték a tanítóképző fenntartását, bizalmát fejezi ki arra nézve, hogy az egyetemes magyar reformátusság készségesen fogja vállalni az intézetünkről való további gondoskodást és a fenntartásáért való áldozatoktól nem fog elzárkózni”.⁵⁴¹ A kérelemben további hathatós segítséget kértek személyesen Ravasz Lászlótól is, hogy a zsinati üléseken

⁵³⁶ *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 17. sz., 8.

⁵³⁷ *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 30. sz., 1–2.

⁵³⁸ 1938. évi XIII. t.-c. 52. §. „Ennek a törvénynek életbeléptekor fennálló tanító- vagy tanítónőképző intézeteket az 1938/39. tanévtől kezdődően fokozatosan líceummá kell átszervezni, vagy pedig fokozatosan meg kell szüntetni.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800013.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1938.%2520%25C3%25A9vi%2520XIII>. Letöltés ideje: 2024. november 19.

⁵³⁹ A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1939, 259.

⁵⁴⁰ A tanítóképző igazgató tanácsának levele Magda Sándor püspöknek, 1938. november 24. SRK-TGY-L. Fond: PF., 1938. 27. doboz.

⁵⁴¹ A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1939, 257.

hangsúlyozza az intézet szükségességét és fontosságát.⁵⁴² A zsinat után Magda Sándor felhívta az intézet igazgató tanácsának figyelmét, hogy a Budapesten tartott zsinaton Sörös Béla kijelentette, hogy „egy olyan intézetnek, amelynek igazgatója hónapokra le volt csukva a kommunizmus idejében viselt dolgai miatt⁵⁴³, s amelynek katolikus tanárai vannak, nincs további létjogosultsága.”⁵⁴⁴ Ezek után megakadt a tanítóképzőről tartott további egyeztetés.

Az Egyetemes Konvent már 1938. október 25-én tartott gyűlésen számolt azzal, hogy a visszacsatolás után a tanítóképző intézetek száma emelkedni fog, és az így kialakult változások miatt feliratot intézett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, melyben kérte, hogy a megváltozott viszonyok miatt az 1938. évi XIV. t. c. 2§-a 1. pontjának⁵⁴⁵ törvényhozás útján történő módosítással emelje fel a református tanítóképző akadémiák számát.⁵⁴⁶ A vallás és közoktatási minisztérium azt válaszolta, hogy az intézetnek már nincs meg az a jelentősége, mint a visszacsatolás előtt. A miniszter statisztikai adatokra hivatkozva kifejtette, hogy a „Felvidék egy részének visszacsatolása nem szolgálhat okul az 1938: XIV. t.-c. 2. §-a 1. bekezdésében foglalt rendelkezések megváltoztatására, illetőleg az egyházak által fenntartható tanító (nő) képző-akadémiák számának növelésére. A szóban lévő intézet tehát egyrészt az akadémiai tagozat elnyerését sem remélheti, másrészt pedig koedukációs jellegénél fogva ellentétben van tanítóképzésünk jelenlegi rendszerével is, de még inkább az 1938. XIV. t.-c. 4. §⁵⁴⁷-ával”.⁵⁴⁸ Ezzel együtt azt ajánlotta, hogy az adott iskolaév végével szüntessék be a tanítást, a diákokat pedig a többi tanítóképzőbe irányítsák át.

A tanítóképzésnek a módja úgy változott meg, hogy a tanítóképző intézetek helyett ketős intézetek, líceumok és tanítói akadémiák jöttek létre. A négy középiskolai osztály után először líceumba léptek a tanulók, és csak ennek elvégzése után folytathatták tanulmányaikat a tanítóképzőben. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az 1942. július 31-én kelt leiratában nem vette tudomásul az intézet megnyitását, de nem oszlatta fel, illetve kérte, hogy a hiányzó feltételeket teljesítsék. A minisztérium elvben kilátásba helyezte a líceum és tanítóképző intézet elismerését, az iskola fenntartására 60%-os fizetés kiegészítő államsegély folyósítását, és építkezés esetén építési államsegély kiutalását. A feltételek a következők voltak: új épület és internátus építése az iskolának, többségében protestáns tanulók felvé-

542 A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1939, 257.

543 Lásd a tanítóképző tanszerveletéről című fejezetet.

544 Magda Sándor levele a tanítóképző igazgatótanácsának. 1939. január 6. SRK–TGY–L. Fond: PF, 1938. 27. doboz.

545 1938. XIV. t.-c. 2. §. „A tanítóképző-akadémiák száma legfeljebb negyven. Ezek közül legfeljebb tizenhárom tart fenn az állam és a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló magyar katolikus tanulmányi alap, legfeljebb tizenhármat a katolikus egyház és a szerzetesrendek, legfeljebb hatot a református egyház, legfeljebb kettőt az ágostai hitvallású evangélikus egyház, egyet az izraelita vallásfelekezet.” <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=93800014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1938.%2520XIV.> Letöltés ideje: 2024. november 19.

546 A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1939, 258.

547 1938. XIV. t.-c. 4. §. „(1) Tanítójelöltek és tanítónőjelöltek számára külön-külön épületben elhelyezett és külön igazgatás alatt álló tanítóképző-akadémiát kell fenntartani. (2) Tanítójelöltek és tanítónőjelöltek együttes tanítására nem lehet engedélyt adni.” <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=93800014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1938.%2520XIV.> Letöltés ideje: 2024. november 19.

548 A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1939, 268.

tele, a dunántúli református tanítónevelés biztosításának kiépítése, a fenntartói terheknek a dunántúli egyházkerületre való átvitele.⁵⁴⁹

A koedukált tanítóképző intézet az 1941/42. tanév végével megszűnt. Az igazgatótanács előterjesztése alapján a Dunántúli Református Egyházkerület is látta, hogy továbbra is szükség van az intézetre. Ezért felterjesztést intézett az Egyetemes Konventhez, hogy kizárólag mint férfi tanítóképző intézet további működhessen. Az Egyetemes Konvent az Egyházi Törvények V. tc. 87. §-a alapján engedélyezte, hogy az intézet az 1942/43. tanévtől kezdődően mint fiúliceum és tanítóképző intézet működjön tovább.⁵⁵⁰ Továbbá megjegyezte, hogy „az ellen nem tennének észrevételt, hogy ha ez az intézet akadémiai tagozat nélkül, mint leányliceum folytatná működését.”⁵⁵¹ Arról, hogy ezek után valóban fiúliceumként működött volna, csupán a tanári kar összetételéből következtethetünk, de tényleges levéltári forrásokat eddig nem találtunk. Az oktatás valószínűleg 1944 végén, 1945 elején véglegesen megszűnt.

5.10.10. A tanítóképző diáksága

A felvételi vizsgákat 1935. július 16–18. között tartották Komáromban. A 141 jelentkező közül a felvételi vizsgán 108-an jelentek meg, 73 fiú és 35 lány. A vizsgák⁵⁵² csoportokban folytak le külön írásbelivel és szóbelivel. Sikeres felvételi vizsgát 81-en tettek. A gond csupán ott volt, hogy csak 40 diákot vehettek fel, így nemcsak a vizsgaeredményeket nézték, hanem az egyes egyházkerületek igényeit is. A felvett 40 diák közül 9 Kárpátaljai, 12 Tiszáninneni, 19 pedig a Dunáninneni Egyházkerületből volt.⁵⁵³ Egy pótfelvételi vizsgán felvettek még további 8 tanulót. Így az első iskolai évet 1935. szeptember 1-jén 48 tanuló kezdhette meg, 15 lány és 33 fiú, akik közül 44 volt református, 4 pedig evangélikus. A tényleges iskolakezdés csak szeptember 9-én volt, mert szeptember 2-án az igazgatóhoz az iskolaügyi minisztériumból leirat érkezett, amelyben a bejelentés formai hiányaira hívják fel a figyelmet, így az iskolaügyi minisztérium nem járulhatott hozzá az intézet megnyitásához. Az ügyben felkérték Holota Jánost és Füßy Kálmánt, a Magyar Nemzeti Párt nemzetgyűlési képviselőit, hogy járjanak közben az érdekükben, a hiánypótlást végül elfogadta a minisztérium.⁵⁵⁴

Az első évfolyam diákjai voltak:

549 NÉMETH Károly – TORNÝOS György: *A Dunántúli Református Egyházkerület 1943. évi március hó 24. napján Pápa városában tartott püspökeiktató, ünnepélyes rendkívüli közgyűlésének és Pápán, 1943. május 5. napján tartott tanácsülésének jegyzőkönyve*. Pápa, 1943, 28.

550 GYÖRY Elemér: *A dunántúli református egyházkerület Pápán, 1942. évi október hó 22–23. napjain tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Pápa, 1942, 199.; *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1942. évi május hó 6–7. napján tartott ülésének jegyzőkönyve*. Pápa, 1942, 153.

551 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19–20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve*. Budapest, 1939, 268.

552 A felvételi vizsgabizottság tagjai voltak: Patay Károly konventi tanügyi bizottsági elnök, Soós Károly a Komáromi Egyházmegye esperese, Nagy Nándor a Komáromi Egyházmegye gondnoka és Nagy Sándor a tanítóképző igazgatója. *Komáromi Lapok*, 1935, 56. évf., 60. sz., 7.

553 *Református Egyház és Iskola*, 1935, 15. évf., 30. sz., 6.

554 *Komáromi Lapok*. 1935, 56. évf., 72. sz., 6.

Név	Születési idő	Születési hely	Végzettség	Felekezet
Ádám Julianna	1918. október 25.	Kisrát	polgári iskola 3. osztály	református
Beke Gyula	1919. május 12.	Kamocsa	polgári iskola 3. osztály	református
Bod Ádám	1915. október 7.	Dobsina	reálgimnázium 4. osztály	református
Böhm Erzsébet	1919. szeptember 19.	Bazín	reálgimnázium 5. osztály	evangélikus
Éles Péter	1918. február 14.	Nagyszelmenc	polgári iskola 3. osztály	református
Fábián Elek	1916. július 19.	Karánsebes (Románia)	polgári iskola 3. osztály	református
Géczi Mihály	1919. március 5.	Pittsburgh (USA)	reálgimnázium 4. osztály	református
Gödény Károly	1918. szeptember 16.	Királyháza (Kárpátalja)	polgári iskola 3. osztály	református
Győrös Gyula	1916. december 21.	Kamocsa	polgári iskola 3. osztály	református
Hennyey Kálmán	1915. április 18.	Bátka	polgári iskola 3. osztály	református
Holló Margit	1919. november 22.	Újbars	reálgimnázium 4. osztály	református
Kanócz Miklós	1918. március 11.	Vaján	reálgimnázium 5. osztály	református
Kaszó István	1916. január 4.	Nagyszöllős	reálgimnázium 5. osztály	református
Kerekes Irén	1919. augusztus 26.	Búcs	polgári iskola 3. osztály	református
Kocsor László	1919. május 10.	Szepsi	polgári iskola 3. osztály	református
Kövendy Margit	1913. szeptember 22.	Polány	polgári iskola 3. osztály	református
László Géza	1919. május 8.	Apáczaszakállas	polgári iskola 3. osztály	református
Ligárt István	1917. február 4.	Pelsőc	reálgimnázium 4. osztály	református
Meskó Ilona	1915. április 24.	Bester	polgári iskola 3. osztály	református
Mester Irma	1917. május 10.	Nagybereg (Kárpátalja)	reálgimnázium 4. osztály	református
Nagy Sarolta	1919. január 28.	Bajka	polgári iskola 3. osztály	református
Nemes Gizella	1920. május 31.	Ekel	reálgimnázium 4. osztály	református
Németh Margit	1919. február 24.	Komárom	polgári iskola 3. osztály	református
Pál István	1920. január 28.	Búcs	reálgimnázium 5. osztály	református
Pecsők Gyula	1919. április 9.	Csíz	reálgimnázium 4. osztály	református
Rácz Sándor	1919. január 15.	Komárom	polgári iskola 3. osztály	református
Sápy Ilona	1917. szeptember 16.	Aggtelek	polgári iskola 3. osztály	református
Simon István	1915. december 12.	Harmac	reálgimnázium 4. osztály	református
Simon Zoltán	1918. november 1.	Felsőgalla (Magyarország)	reálgimnázium 5. osztály	református
Szabó Mihály	1917. március 4.	Keresztúr (Kárpátalja)	polgári iskola 3. osztály	református
Szabó Zoltán	1919. október 21.	Dercen (Kárpátalja)	polgári iskola 3. osztály	református
Szendi László	1918. augusztus 5.	Tany	polgári iskola 3. osztály	református
Szénásy Katalin	1918. április 2.	Csallóközarányos	polgári iskola 3. osztály	református
Szilágyi Dezső	1917. február 25.	Gatály	polgári iskola 3. osztály	református
Szilva Árpád	1917. június 24.	Felsőpél	polgári iskola 3. osztály	református
Takáts Emma	1919. február 13.	Szádelő	polgári iskola 3. osztály	református
Tildy Béla	1919. március 2.	Kismánya	reálgimnázium 4. osztály	református
Tóth István	1919. március 2.	Komárom	reálgimnázium 4. osztály	református
Váradai Sándor	1918. február 25.	Mezőkászonny (Kárpátalja)	reálgimnázium 5. osztály	református
Varga Pál	1918. február 15.	Bátorkeszi	polgári iskola 3	

A megszabott létszámon felül felvett növendékek.⁵⁵⁵

Név	Születési idő	Születési hely	Végzettség	Felekezet
Kovács Bertalan	1917. június, 28.	Kisráska	polgári iskola 3. osztály	református
Kósa Béla	1919. április 13.	Léva	polgári iskola 3. osztály	református
Patay Viktor	1912. szeptember 29.	Kálna	reálgimnázium 4. osztály	református
Persely István	1916. május 24.	Kövesmocsár	polgári iskola 3. osztály	evangélikus
Czirók Etel	1919. március 20.	Komárom	polgári iskola 3. osztály	református
Gögh Gizella	1919. szeptember 11.	Érsekújvár	reálgimnázium 4. osztály	református

Tekintettel az egyházkerületi igényekre, 10 tanuló jött a Kárpátaljai, 15 a Tiszáninneni és 23 a Dunáninneni Egyházkerületből. Az iskolai év folyamán ketten elhagyták az intézetet, egy diák betegsége miatt, egy pedig családi okokból, így az iskolai év végére a tanulók száma 46-ra csökkent.⁵⁵⁶

Az intézet szervezeti szabályzata szerint csak minden második évben nyílt első osztály. Ez azt is jelentette, hogy az 1936/37-es tanévre a 2. osztályba sem vettek fel újabb tanulókat, mert a létszám teljesen be volt töltve.⁵⁵⁷ Az 1937/38-as iskolai év 1. évfolyamába a felvételi vizsgákat 1937. június 28-án és 29-én tartották. 97 tanuló jelentkezett, akikből a felvételi vizsgán megjelent 84, ebből 55 fiú, és 29 leány. A felvételizők közül 77 református, 3 evangélikus, 3 római katolikus és 1 baptista vallású volt.

Az egyházmegyei megoszlás szerint a Komáromi Egyházmegyeből 35, Barsiból 4, Abauj-Tornaiból 3, Alsószemplénből 8, Felsőszemplénből 3, Gömörből 8, Tiszáninneni-Ungiből 8, Kárpátaljai-Ungiből 1, Beregiből 6, Máramaros-Ugocsaiból 8 jelentkező volt.

A Kárpátaljai Egyházkerületből: Glodán Margit Nagyszöllősről, Reiter Katalin Tiszaúj-lakról, Szakady Klára Beregszászról, Tusa Erzsébet Viskről, Gödény Károly Királyházáról, Heczél Bálint Viskről, Soós István Királyházáról, Forgon Elemér Beregszászról, Liskay László Izsnyétéről, Simon Károly Asztélyről és Nagy Lajos⁵⁵⁸ Szalókáról.

A Tiszáninneni Egyházkerületből: Sváb Etele Szomotorból, Sáp Margit Runyáról, Takács Ilona Özörény-Horkáról, Kőmíves Edit Vajánból, Tamás Béla Nagyszelmencről, Balogh Bertalan Nagygéresről, Vigh Endre Ágcsernyőről, Vinnai József Bodrogszerdahelyről, Ibos Gyula Alsóbalogról, Kiss Béla Alsófalurol, Nagy Károly Kassáról, Lengyel Lajos Abaújszínáról.

A Dunáninneni Egyházkerületből: Brányik Erzsébet Nagykalánról, Stomp Erzsébet Fülekéről, Iván Piroška Ekecsről, Osztyenyi Viola Martosról, Schmidt Piroška Bátorkeszről, Zanka Irén Komáromból, Dömötör Gizella Kismányáról, Bézy Elemér Losoncról, Szabó Csaba Bajkáról, Munka László Párkányból, Udvardy Ferenc Somorjáról, Vízváry Dezső Nagymegyerről, Györfy Miklós Komáromból, Jakab József Komáromból, Kelemen Sándor Komá-

⁵⁵⁵ Jegyzőkönyv a Komáromi ref. tanítóképzőbe felvett tanulókról az 1935/36-os évről. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

⁵⁵⁶ *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz., 5.

⁵⁵⁷ *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 23. sz., 7.

⁵⁵⁸ Nagy Géza egykor szalóki lelkész fia. SRK-TGY-L. Fond: PF, 1937. 25. doboz.

romból, Szalay Mihály Komáromból és Teleky Miklós Komáromból. A felvételt nyertek közül hatan lelkészek, tizenegyen pedig tanítók gyerekei voltak.⁵⁵⁹

5.10.11. A tanítóképző tantestülete

Az intézet felügyelő szerve az Egyetemes Konvent által megválasztott Igazgatótanács volt. A tanács tagjai a mindenkori konventi elnökség, így Magda Sándor, Patay Károly, Soós Károly, Nagy Nándor, Polchy István és Tornallyay Zoltán, és Nagy Sándor, mint igazgató.⁵⁶⁰ A tanítóképző tanári testülete a megnyitáskor a következő tagokból állt:

Nagy Sándor igazgató, Losoncon született 1888-ban, tanítóképzői tanári oklevéllel rendelkezett, 1911-től tanár, letanított éveinek a száma 24.⁵⁶¹ Az 1935/36-os tanévben matematikát, földrajzot, kémiát tanított heti 9 órában.⁵⁶²

Azt hozzá kell tenni, hogy Nagy Sándor pályája egész nagy fordulatokat vett az évtizedek alatt. Az 1919-es „proletárdiktatúra” kikiáltása után már korán aktivizálódott. Már a városi „tanítószemélyzet szocialista szakszervezetbe tömörülését” kimondó 1919. március 25-én tartott ülésen „a szervezkedés részletes programját Nagy Sándor terjesztette elő”, ám a szakszervezet vezetőségébe nem került be.⁵⁶³ A *Munkás Újság* április 6-i számában »„Az iskolák államosítása” címmel megjelent írásában kifejtette: „A proletárság forradalma győzelmesen halad előre! A kapitalista és militarista hatalmasságok után a harmadik ellenség a feudalizmus kezéből verték ki a fegyvert. Megszüntették a felekezeti iskolákat! Kimondta a Kormányzótanács, hogy az oktatás ügye állami feladat, tehát átvette az egyházaktól az iskolákat, mától fogva minden iskola az államé [...] Egy régi álom vált valóra, melyért hiába küzdött eddig a nevelőmunkások egy kisebb táborá [...] A proletárforradalomnak kellett eljőnni, hogy végre kivegye az iskolákat a felekezetek kezéből és az igazi művelődés, az emberi haladás szolgálatába állítsa.»⁵⁶⁴ 1919. május 15-én, az akkor megalakult, városi művelődési osztály második jegyzőjévé választották, és bekerült annak intézőbizottságába is. Ugyanitt delegálták az államosítást végrehajtó öt tagú testületbe. A diktatúra bukása után 400 pápai társával együtt letartóztatták. A veszprémi ötös tanács 1919. november 25–28-i, pápai tárgyalásai során – cikkei s beszédei alapján megállapított – „izgatásért” 2 év börtönre ítélték.⁵⁶⁵ A tárgyalásról tudósító *Veszprémi Hírlap* szerint „Nagy Sándor tanár, a pápai tanítóképző igazgatója... erősen fanatizált kommunista, aki cselekményét – ami különben rá is bizonyult – szépíteni sem igyekszik”. A peranyag nem maradt fenn, így csupán

559 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 28. sz., 7.

560 SzTIREk Püspöki Hivatala 174/ 931.sz. levele, SRK-TGY-L. Idézi: LÉVAI Attila: *A közép és főiskolák története a Szlovákiai Református Egyházban 1919-1945 között*. Írásbeli dolgozat az I. lelkészsképesítő vizsgához. Komárom, 1999. 44.

561 Komáromi Ref. tanítóképző 1935-36-os tantestülete. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

562 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920-1938). 1936/1, 37. doboz.

563 *Pápai Hírlap*, 1919, XVI. évf., 13. sz., 3.

564 DONÁTH Péter: *Pedagógusok az 1918-1919. évi politikai forgószélben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején*. Budapest: Trezor Kiadó, 2020. 336-337.

565 Kommunista-pörök tárgyalása Pápán. In. *Veszprmi Hírlap*, 1919. XXVII. évf., 75. sz., 2.

az újságcikkből leszűrhető információk maradtak ránk. A börtönbüntetés letöltése után Csehszlovákiába költözött. Itt 1921. március 15-től 1935. szeptember 1-jéig népiskolai igazgatóként tevékenykedett Felsőszecsén. 1935. szeptember 1-jétől, meghívás útján fogadta el a tanítóképző igazgatói posztját.⁵⁶⁶

Dr. Deme Lajos, nyelv, történelem és földrajz szakos középiskolai tanár, született Rozsnyón 1904-ben, középiskolai tanári szakvizsgával, pedagógia és filozófia alapvizsgával, történelemből szakvizsgával és doktorátussal rendelkezett,⁵⁶⁷ 1935-től tanár. Az 1935/36-os tanévben történelmet, földrajzot, magyar és szlovák nyelvet, tornát és kézimunkát tanított heti 16 órában.⁵⁶⁸ A II. világháború után Magyarországra került. Nem tudni, hogy önként távozott, vagy kiutasították. A budapesti Evangélikus Gimnáziumban mindössze két hónapig működött 1945 novemberéig. A magyar kormány a békéscsabai állami szlovák gimnázium megszervezésével bízta meg.⁵⁶⁹ Gimnáziumi állásáról 1946 novemberében lemondott.⁵⁷⁰

Galambos Zoltán lelkész, Rétén született 1894-ben, nős, az 1935/36-os tanévben hittant tanított heti 2 órában.⁵⁷¹

Halassy Jenő, polgári iskolai tanár, Dobsinán született, polgári iskolai szakvizsgája volt, festőművészi oklevéllel rendelkezett, 1931-től tanár, letanított éveinek a száma 4.⁵⁷² Az 1935/36-os tanévben rajzot és szépírást tanított heti 4 órában.⁵⁷³

Teleky Miklós óraadó tanár, református énekvezér, Pelsőcön született 1893-ban, népiskolai oklevelet szerzett és kántortanítói oklevele volt. 1912-től taníthatott. Pályáját azonban félbeszakította az első világháború, ahol megsebesült, és hadifogságba került. A kórházban ismerkedett meg későbbi feleségével, egy orosz ápolónővel, akivel 1921-ben tért haza. Pályáját Pelsőcön kezdte, majd 1924 és 1932 között Nagysallóban tanított. Itt énekkarával kiemelkedő sikereket ért el, többek között ezüstserleget nyert a lévai dalosversenyen. Sikeres munkájának köszönhetően Komáromba hívták, ahol a községi iskola tanítója, később igazgatója lett. Karnagyi tevékenységét is folytatta: megszervezte a 120 tagú Palesztrina-kórust, és alapító tagja lett a Magyar Tanítók Énekkarának.⁵⁷⁴ Letanított éveinek a száma 23.⁵⁷⁵ Az 1935/36-os tanévben éneket és zenét tanított heti 5 órában.⁵⁷⁶

566 DONÁTH Péter: *Pedagógusok az 1918–1919... i.m.* 339.

567 Komáromi Ref. tanítóképző 1935–36-os tantestülete. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

568 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

569 A békéscsabai szlovák gimnázium megnyitásának hátteréről lásd: TÓTH László: „... hogy megmozgassuk az emberi lelkiismeretet”. Szalatnai Rezső és Peéry Rezső jószolgálati útja Budapesten – 1945 szeptemberében. In: *Hét*. 1992. 37. évf., 44. sz., 10. A cikkben Deme mint kassai szlovák gimnázium tanára van említve.

570 RENNER János: *A Budapesti Evangélikus Gimnázium és általános iskola évkönyve az intézet fennállásának 124. évéről 1946/47.* Budapest, 1947. 6.

571 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

572 Komáromi Ref. tanítóképző 1935–36-os tantestülete. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

573 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

574 1971. május 22-én hunyt el, Komáromban helyezték örök nyugalomra. Sokgyermekes iparoscsaládból származott, tanítói oklevelét Sárospatakon szerezte. 1949-től a fiatal pedagógusok képzésében is aktívan részt vett, módszertant és orosz nyelvet tanított a pedagógusok esti iskolájában. Nyugdíjazása után, 1954-től továbbra is oktatott a komáromi gimnáziumban, valamint vezetője volt a népi orosz nyelvi tanfolyamnak. Mócsi Ferenc: Búcsú idősebb Teleky Miklóstól. In: *Szocialista Nevelés*. 1971. 17. évf., 1. sz. 32.

575 Komáromi Ref. tanítóképző 1935–36-os tantestülete. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

576 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

Bajcsy Irén, kézimunka- és tornatanárnő, óraadó, Patonyban született 1908-ban, népis-kolai tanítói oklevele volt, 1930-tól tanított, letanított éveinek a száma 5.⁵⁷⁷ Az 1935/36-os tanévben tornát és női kézimunkát tanított heti 4 órában.⁵⁷⁸

Egészen 1944-ig a következő tanárok tanítottak:

Abkarovics József, r. kat. 1888. február 21-én született Szolyván, Bereg vármegyében.⁵⁷⁹ 1937/38, óraadó, okleveles középiskolai tanár, földrajz, matematika, fizika, torna, magyar és kézimunka órákat tartott.

Baltazár János, 1937–39, hitoktató, evangélikus lelkész, evangélikus hittant tanított.

Sült Jenő, 1887-ben született Veszprémben. Középiskoláit Pápán, műegyetemi tanulmányait Budapesten, a gazdasági akadémiát Magyaróvárott végezte. Ezenkívül gőzgépkezelői és tűzoltótiszti szakvizsgát tett. Gazdasági tanári oklevelet 1912-ben szerezte Pápán. Munkáját Szilágysonilyón kezdte, majd a somogyszentimrei altisztképző iskola élén működött. 1913 óta Komáromban dolgozott, ahol 1938 óta az igazgató tisztelet is betöltötte.⁵⁸⁰ 1937–38, óraadó, okleveles mezőgazdasági tanár, mezőgazdaságtant tanított.

Wánkay László, 1937–1938, óraadó, elemi iskolai tanár, gyakorlati tanítás.

Antal Gergely, 1938–1940, óraadó, okleveles középiskolai tanár, magyar, szlovák, történelem, földrajz, torna, slöjd.

Dr. Halzl Oszkár, 1938–1941, óraadó tanár, orvos, egészségtan.

Dr. Ketzer László, 1938–1940, óraadó, okleveles mezőgazdász, gazdaságtan.

Tóth Imre, 1938, óraadó, okleveles elemi iskolai tanár, gyakorlati képzés.

Bányai Sándor, 1939–1940, hitoktató, evangélikus segédlelkész, evangélikus hittan.

Rásky Gizella⁵⁸¹, 1939–1944, rendes tanár, képezdei tanár, 8 szolgálati év, történelem, földrajz, alkotmánytan, természetrajz, kézimunka, torna, magyar, kémia, rajz, közigazdaságtan. A II. világháború után Pápára került s ott történelmet tanított.⁵⁸²

Szombathy Domonkos, 1939–1940, óraadó, matematika, fizika, közigazdaságtan, gyakorlat. **Tarr László**, 1940–1942, óraadó, okleveles tanár, 12 szolgálati év, szlovák, fiú torna.

Szakáts László, 1940–1942, hitoktató, evangélikus lelkész, 2 szolgálati év, evangélikus hittan. **Dr. Maróthy Gábor**, 1940–1941, óraadó, gazdasági iskolai tanár, mezőgazdaságtan.

Pányik József, 1941–42, hitoktató, római katolikus lelkész, 2 szolgálati év, római katolikus hittan.

Dr. Soós Jenő, 1941–1942, óraadó tanár, orvos, 3 szolgálati év, egészségtan.

Balahó Erzsébet, 1942–1944, óraadó, okleveles polgári iskolai tanár, 14 szolgálati év, szlovák nyelv.

577 Komáromi Ref. tanítóképző 1935–36-os tantestülete. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

578 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1936/1, 37. doboz.

579 CSENGEY Gusztáv: *A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi Collegium értesítője Az 1905–1906. iskolai évről*. Eperjes, 1906. 100.

580 CSATÁR István, ÖLVEDI János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, Madách Nyomda, 1939. 208.

581 Bajcsy Ferencné Rásky Gizella 1987. június 11-én hunyt el Veszprémben. *Veszprémi Napló*, 1987, 43. évf., 140. sz.

582 BENEDEK Sándor, HENCZE Béla (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Theol. akadémia, Gimnázium, Kereskedelmi középiskola és a vele kapcsolatos felnőttek kereskedelmi középiskolája, Leányliceum, Tanítónőképző és gyakorló általános iskola, Polgári leányiskola, Általános leányiskola és Általános fiúiskola évkönyve az 1947–48. iskolai évről*. Pápa, 1948, 121.

Restály Mihály, 1942–1943, hitoktató, római katolikus lelkész, 2 szolgálati év, római katolikus hittan.

Szüllő Rezső, 1943–1944, hitoktató, római katolikus lelkész, 2 szolgálati év, római katolikus hittan.

Bakonyi István, 1943–1944, óraadó, okleveles polgári iskolai tanár, 27 szolgálati év, kézimunka, rajz.

Balahó Dénes, 1943–1944, óraadó, okleveles polgári iskolai tanár, matematika, honvédelem. **Homoródi V. Tibor**, 1943–1944, óraadó, okleveles mezőgazdasági tanár, 8 szolgálati év, gazdasági ismeretek.

Papp Ferenc, 1943–1944, hitoktató, római katolikus segédlelkész, 1 szolgálati év, római katolikus hittan.

Dr. Pazár Lászlóné, 1943–1944, óraadó, okleveles polgári iskolai tanár, 4 szolgálati év, német nyelv.

Sólymosi László, 1943–1944, hitoktató, evangélikus lelkész, 1 szolgálati év, evangélikus hittan.⁵⁸³

5.10.12. A tanítóképző működése és belső élete

A tanulók elszállásolásáról és étellemezéséről maga az intézet gondoskodott. A nem helybeli diákokat az igazgatóság komáromi református családoknál helyezte el hármas-négyes csoportokban, – ezt hívták externátusnak – ahol az intézet tanárai rendszeresen látogatták őket.⁵⁸⁴ A diákok egészségére Dr. Konta István, volt közkórházi orvos felügyelt, majd tőle a következő tanévben Dr. Halzl Oszkár városi orvos vette át.⁵⁸⁵

A kollégiumban egy nagyobb teremben folyt a tanítás, ezen kívül volt egy előszoba, amelyet szertárnak és zongoraszobának is használtak, illetve egy tanári szoba. Az év végi bizonyítványok szerint hárman kitűnő, tízen jeles, huszonegy jó, hét elégséges eredménnyel végezte a tanévet, öt diákot pedig pótvizsgára köteleztek. Ezt szeptemberben tartották és négy diáknak sikerült letennie, egyet azonban osztályismétlésre köteleztek.⁵⁸⁶

A tanári kar mindent elkövetett annak érdekében, hogy ne csupán szakképzésben részesítse a diákokat. Az egyik legfőbb törekvésük az volt, hogy a vallásosságot, a református keresztyén hitet, valamint a magyar kultúrához való ragaszkodást erősítsék a diákságban.

Az igazgatóság több ízben szervezett kirándulásokat a tanulóknak, amelyek tanulmányutakként is szolgáltak.⁵⁸⁷ 1935 és 1938 között a következő helyeken tettek látogatásokat. 1936. június 1-jén Kamocsán jártak, június 21-én iskolai látogatáson vettek részt Búcsón,

583 TUBA Lajos: *A révkomáromi Református Keresztyén Egyház története*. II: lelkészképesítő vizsga. Bratislava, 1957, 158–159.

584 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz. 5.

585 TUBA Lajos: *A révkomáromi...* i.m. 130.; *Komáromi Lapok*, 1937, 58. évf., 66. sz., 3.

586 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz., 5.

587 *Komáromi Lapok*, 1937, 58. évf., 66. sz., 3.

szeptember 19-én Pozsonyba és a dévényi várhoz szerveztek múzeum- és várlátogatást, december 20-án Madaron részt vettek a helyi adventi ünnepeken. 1937. május 15–17. között a Garam völgyének néprajzi vonatkozásait tanulmányozták Léván, június 6-án Ógyallán a meteorológiai állomást és a csillagvizsgálót tekintették meg, október 29-én Nagysurányban a cukorgyárban tettek látogatást, Nyitrán a várba, a helyi múzeumba, megnézték a templomokat, és a vízszabályzó rendszert. Az utolsó kirándulásra 1943. október 29-én Ácson kerül sor, ahol régészeti és földrajzi megfigyeléseket végeztek. Több kirándulásra végül azért nem került sor, mert egyre gyakoribbak lettek az ellenséges repülőgépek berepülései.⁵⁸⁸

A hitméllyítő nevelés eredményességének érdekében a diákok több gyülekezetben vallásos estélyeket rendeztek, amelyeken énekkari előadással, szavalatokkal és beszédekkel vettek részt. Rendszeres látogatói voltak a komáromi gyülekezet istentiszteleteinek és vallásos összejöveteleinek. A vallásos nevelés a gyakorlatban is megnyilvánult, ugyanis hét lány és négy fiú vezetett önállóan vasárnapi iskolát. Partosúlytelepen és Martoson külön alkalmat tartottak igehirdetéssel, énekkel és szavallattal.⁵⁸⁹ A tanítóképzős diákok szolgálatai nem csak Komáromra korlátozódtak, hiszen már az első évben pünkösdkor Kamocsán tartottak ünnepi műsort, majd júniusban Búcsón rendeztek vallásos estélyt.⁵⁹⁰ Műsoros estélyeket is szerveztek, az elsőt 1936. március 29-én, a másodikat 1937. május 23-án. A tanítóképző kötelékén belül működött egy ifjúsági önképzőkör, amelyet Deme Lajos tanár vezetett. Szerveztek külön ifjúsági egyesületeket is, amelyek között voltak vallásos nevelést adó és a diákok zenei és irodalmi műveltségét fejlesztő csoportok is. Azt pontosan nem tudni, hogy konkrétan mely egyesületek alakultak a legkorábban, és azt sem tudjuk, hogy a forrásokban leírt szervezeteket mikor hozták létre. Ezekről a legrészletesebb leírást az 1941/42-es tanévről szóló évkönyv adja. Az éves beszámoló szerint voltak bibliakörök, ezek valószínűleg az első évtől kezdődően működtek. A bibliatanulmányozásra heti 1–1 óra volt az órarendbe beiktatva, amely kötelező jelleggel bírt és külön foglalkoztak a lányokkal és külön a fiúkkal. Az 1941/42-es tanévben a bibliaköröket Rásky Gizella vezette.⁵⁹¹ A „Soli Deo Gloria” egyesületeket az 1938-as visszacsatolás után alapították, külön a fiúknak és külön a lányoknak. A fiúk a komáromi Csipkés Pál nevet vette fel⁵⁹² vezetője Ibos Gyula, a lányoké pedig Sváb Etel volt. Az alkalmak heti rendszerességgel voltak az SDG központi munkarendje alapján. Ez a fajta kollégiumi munka nemcsak bibliatanulmányozás volt, hanem diakóniai munka is, amellyel a szegénységben élőkön segítettek. Ezen felül megalapították a komáromi középiskolások között az SDG-ás kis kollégiumokat. Külön egyesületet hoztak létre a főgimnáziumi fiú és lány tanulóinak, öt kis egyesületet a polgári leányiskolásoknak és hármat a polgári fiúiskolában tanulók számára. Érdemes megjegyezni, hogy ezeket a szolgálatokat 9 fiú és 11

588 TUBA Lajos: A révkomáromi... i.m. 131–132.

589 NAGY Sándor (szerk.): *A komáromi református koedukációs tanítóképző-intézet évkönyve az 1940–41. évre.* Komárom, 1941, 14.

590 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz., 5.

591 NAGY Sándor (szerk.): *A komáromi református koedukációs tanítóképző-intézet évkönyve az 1941–42. iskolai évről.* 1942, 14.

592 NAGY Sándor: évkönyv 1940–41... i.m. 20.

lány végezte, ugyanis ők voltak a tagjai tanítóképzőből az SDG-nak.⁵⁹³

Kulturális önképzőkörként az Arany János Önképzőkör működött az intézetben belül. Az ott végzett közösségi munka kiegészítése volt az iskola nevelési programjának. Az önképzőkör elnöke 1940/41-ben a tanári kar részéről Rásky Gizella, az ifjúság részéről Tamás Béla volt. Titkára Goldán Magda, pénztárosa Udvardy Ferenc, jegyzői Nagy Lajos és Takács Ilona, könyvtárosa Vizváry Dezső, ellenőrei Bézy Elemér és Brányik Erzsébet voltak.⁵⁹⁴ Az 1941/42-es évben a tanári elnök szintén Rásky Gizella volt, míg a diákelnök Vigh Endre. Titkára Jakab József, jegyzői Eszes Éva és Vinnai József, pénztárosa Kiss Árpád, ellenőrei Sváb Etel és Szabó Csaba, könyvtárosa pedig Vizváry Dezső.⁵⁹⁵ Az önképzőkör kéthetente tartotta összejöveteleit, melynek elmaradhatatlan része volt egy-egy próza felolvasása, vers szavalása, zenei előadás, kar- és szólóének. Az intézetben szerveztek énekkarokat, amelyben kötelező mindenkinek részt vennie. Három énekkar működött: vegyes, férfi és női kar. A vegyes és a férfikart Teleky Miklós tanár vezette, a nőit Nagy Sándor, a tanítóképző igazgatója. Az énekkarok órarend szerint, heti rendszerességgel tartottak 1–1 próbát. Rendszeresen tanulta új darabokat, valamint szólamokat és karvezetést. Az énekkarok mellett működött egy intézeti zenekar is, amelynek 20 tagja volt, ám ellenben az énekkarokkal ez önkéntes alapon működött. A zenekar nagyjából vonósokból állt, akiket zongorán és harmóniumon kísérték és a heti egyszeri próbákat Nagy Sándor igazgató vezette.⁵⁹⁶

Az kötelező iskolai körök mellett rendszer volt a húsvéti, pünkösdi és karácsonyi ünnepi legáció. Ekkor egy-egy gyülekezetben végezték az igehirdetés szolgálatát. A legációs beosztást még az adventi időszakban elküdték az egyházkerületi és egyházmegyei központokba.⁵⁹⁷ Ezt mindenki számára kötelezővé tették és mielőtt kimentek volna szolgálni, mindenkinek fel kellett mondania a prédikáció szövegét.

5.10.13. A tanítóképző gazdálkodása

A tanítóképző teljes egészében a gyülekezetek adományaiból tartotta fenn magát. Mivel maguk a diákok egy része egyszerű paraszt, iparos, kishivatalnok, tanító és lelkész családokból származtak,⁵⁹⁸ így nem volt sok lehetőség arra, hogy mindent a diákoktól beszédett pénzből fedezzenek. Az intézet vezetése rendszeren kérte a gyülekezetek tagjait, hogy ha lehetséges a kötelező 50 filléres évi hozzájárulás mellett támogassák őket akár pénzbeli vagy természetbeli adományokkal. Az intézet menzáját önerőből hozták létre, aminek az intézet igazgatója a lakásának egy nagyobb szobáját, konyháját, kamráját engedte át. A

593 NAGY Sándor: évkönyv 1940–41... i.m. 20.

594 NAGY Sándor: évkönyv 1940–41... i.m. 21.

595 NAGY Sándor: évkönyv 1941–42... i.m. 14.

596 NAGY Sándor: Évkönyv 1941–42... i.m. 15.

597 Karácsonyi legációk beosztása az 1938-as évre. SRK-TGY-L. Fond: PF, 1938. 27. doboz., DREL. Fond: I.2. 1938/2, 42. doboz. Húsvéti legációk beosztása az 1939. évre. SRK-TGY-L. Fond: PF, 1939. 28. doboz., DREL. Fond: I.2. 1938/1, 41. doboz.

598 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz., 6.

menza vezetését az igazgató felesége ingyen vállalta el. A diákok fejenként havi 300 koronát fizettek, de a tanév közepétől már egy diák havi 150 korona, tíz diák pedig 100 korona étkeztetési segílyt kapott.⁵⁹⁹

Az első tanévben a következő önkéntes adományok érkeztek be: Géczi Mihály Szürnyegről 200 korona; Nagy Nándor Nemesócsáról 249, Nagy Nándor Nemesócsáról 154, László Péter Apácaszakállasról 1000, Koncz János Léváról 3000, Nagy István Ógyalláról 160, Patay Károly Alsószecséről, egy zongora és 2000, Illyefalvy V. Aladár Losoncról, egy hegedű és 800, Sedivy László Nyitráról, egy fuvola, 10 könyv és 250, Végh István Komáromból, 35 könyv és 300 korona. Az intézet menzája részére adakoztak: Nagy Istvánné Ógyalláról, 100 darab tojást, Gödény Zsigmond Királyházáról 4 kg szőlőt, Kósa János Léváról 3 kg szőlőt és egy libát, Holló Géza Újbarsról 50 kg burgonyát és 10 kg dinnyét, a kamocsai gyülekezet különféle terményeket 300 korona értékben.⁶⁰⁰

A tanítóképző anyagi gazdálkodása az 1935/36-os tanévben a következő módon alakult: az intézeti pénztár bevétele 138061 korona 80 fillér; kiadása 137531 korona 80 fillér; pénzmaradvány augusztus 31-én 530 korona.

Az intézet vagyonkimutatása az 1936. augusztus 31-i állapot szerint a következő tételeket tüntette fel: készpénz intézeti pénztárban és bankban 19 291 korona 80 fillér, berendezés és tanszerek 17 968 korona 65 fillér, gyülekezeti járulék hátralékok 32 998 korona 05 fillér, összesen 70 258 korona 50 fillér.

Az 1935. évi gyülekezeti hátralékok egyházmegyék szerint a következőképpen oszlottak meg: a Barsi Egyházmegyében 1616,50 korona, a Komáromi Egyházmegyében 1080,50, az Abaúj-Tornai Egyházmegyében 508,50, az Alsózempléni Egyházmegyében 1342, a Felsőzempléni Egyházmegyében 2513,50, a Gömöri Egyházmegyében 4597,55, a Kárpátaljai-Úngi Egyházmegyében 3841,50, a Beregi Egyházmegyében 14718,50, a Máramaros-Ugocsai Egyházmegyében 2779,50. Az intézeti menza pénztáránál a bevétel 125 029 korona 50 fillér, a kiadások pedig 114 378 korona 25 fillért tettek ki, az augusztus 31-i pénzmaradvány 10 651 korona 25 fillér volt. A menza vagyonkimutatása szerint augusztus 31-én 10 651 korona 25 fillér készpénze és 13 982 korona 80 fillér volt leltár szerinti berendezés és felszerelési értéke, azaz összesen 24 634 korona 05 fillér vagyona.⁶⁰¹ Az 1937-es igazgatói jelentésből azonban kiderül, hogy a fenntartására szükséges pénzből 1935-ben és 1936-ban 30-40% hátralék volt, így az esedékes évi 100 ezer korona fenntartási költségből évente körülbelül 60 ezer korona folyt be, amely a két évre számolt 200 ezer korona helyett mindössze 120 ezer korona bevételt jelentett.⁶⁰²

1936-ban a következő pénzadományok érkeztek: Böjte János presbiter Izsáról 250 korona; Papp Béla tanító Izsáról 250; Czike Dénes könyvkereskedő Komáromból 50; Nagy István tanító Ógyalláról 240; Nagykesziről a református énekkar 100; Sallay Gyula lelkész Nagyszelmencről 150; Nagy Nándor egyházmegyei főgondnok Nemesócsáról 373; Böhm

599 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz., 6.

600 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 2. sz., 5.

601 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 48. sz., 6.

602 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 49. sz., 6.

János mérnök Érsekújvárból 60; Konta Károly lelkész Kiskálnáról 40; Beke Kálmán lelkész Ekecsről 20 korona.

Természetbeni adományok: Sedivy László lelkész Nyitráról 20 könyv 180 korona értékben, Patay Viktor Komáromból könyv és ásvány 30 korona értékben, Böhm Erzsébet Komáromból 3 könyv, 3 kép, 25 ásvány 150 Korona értékben, Holló Margit Komáromból őzagancs 50 korona értékben, Kenessey Kálmán főmeteorológus Ógyalláról 38 ásvány és több természetrajzi szemléltető eszköz 300 Korona értékben, Várady Sándor Komáromból 16 ásvány 50 korona értékben, Beke Gyula kitömött ölyv 50 korona értékben, Vörös Dezső kitömött bagoly 50 Korona értékben, Halasy Jenő tanár Komáromból 11 ásvány 60 korona értékben, Nagy Sándor igazgató Komáromból 120 könyv, 20 ásvány és kémiai eszköz 2000 korona értékben. Léváról az intézet menzájának részére adakozott Koncz János: tojást, lisztet, burgonyát, libát 337 Korona értékben. A kamocsai gyülekezet különféle terményeket 379 korona értékben. Darányi György Őrsújfaluról pedig kukoricát 100 korona értékben.⁶⁰³

Elkészült egy hosszabb távú költségvetési tervezet, amelyben egészen 1950-ig számolták ki a bevételi és kiadási oldalakat. Annyi megjegyzést tettek hozzá, hogy 1950-ben az igazgató nyugdíjba megy. Az eddigi rendes tanár lép elő igazgatóvá az 5. fizetési fokozattal és helyette pedig belép a tantestületbe ismét egy új tanár kezdő fizetéssel. A személyi kiadások tehát leszállnak ismét az 1935–36. évi nívóra.

Költségvetési tervezet a komáromi református tanítóképző részére 1935–1950 ⁶⁰⁴					
			1935/36	1937/38	1949/50
Bevételek	Gyülekezeti járulék		100.000 Kč	100.000 Kč	100.000 Kč
	Tandíjak, /600 Kč		24.000	48.000	48.000
	Összes bevétel		124.000	148.000	148.000
Kiadások	Igazgatói fizetés 6-9. fizetési fokozat szerint		34.108	37.204	43.396
	Ideiglenes, rendes tanári fizetés 0-4. fokozat szerint		12.000	15.600	21.652
	Gyakorlóiskolai tanítói fizetés 5-10. fizetési fokozat szerint		0	16.822	24.562
	Helyettes tanár, illetve óraadók részére		16.000	16.000	16.000
	Tanítási és igazgatási szükségletek		5.000	7.000	7.000
	Dologi kiadások (fűtés, világítás, takarítás, stb.)		6.000	13.000	13.000
	Összes kiadások		73.108	105.626	125.610
Maradvány	amely mindig az intézet felszerelésére és fejlesztésre fordítatik		50.892	42.374	22.390

603 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 12. sz., 6.

604 Komáromi Ref. tanítóképző költségvetése 1935–50-évrekre. DREL. Fond: I.2. 1935/1, 35. doboz.

5.11. Pozsonyi Református Keresztyén Diákinternátus és Menza

Ezt a diákinternátust és menzát azért hozták létre, hogy a Pozsonyban tanuló református közép- és főiskolás diákoknak lakhatást biztosítsanak a tanulmányaik idejére. Maga az internátus nemcsak lakóhelyként szolgált, hanem arra is törekedett, hogy olyan közeget teremtsen, amelyben hívő, egyháza iránt elkötelezett református értelmiség jöjjön létre.

A Komáromi Egyházmegye 1928. augusztus 2-án tartott közgyűlésén a pozsonyi gyülekezet felajánlotta a lelkészlakás egy szobáját 4 diák részére internátus gyanánt. Az első évre a tanulók ellátására 800 koronát biztosított az egyházmegye.⁶⁰⁵ Az internátus ügyeinek intézésére a Dunáninnen Egyházkerület 12 tagból álló bizottságot hozott létre. Támogatta a pozsonyi gyülekezet döntéseit, ám vitás kérdésekben vétőjoga volt.⁶⁰⁶

Maga az internátus 1934. október 31-én nyílt meg.

Pozsonyban az Edl utca 9. szám alatt lévő épület kezdettől fogva gondot jelentett, mert igen magas volt az évi 20 000 koronás bérleti díja. 1937-ben a háztulajdonos 4000 koronával megemelte a bérleti díjat a bizottság úgy döntött, hogy a bérelt helyiségek helyett egy új ingatlant fognak vásárolni. A kiszemelt ingatlan a régi Holuby utca, amely azt megelőzően a Rázga Pál nevet viselte, az evangélikus temető mögött, az internátus helyétől 7–8 perces sétára volt. A korabeli leírás szerint a villanegyedben a város legegészségesebb pontján, és a zsidó kórház közelében feküdt az ingatlan. Maga az épület egyemeletes, az alagsori helyiségek személyzeti lakásokra, konyhára is használhatták. Már központi fűtés is volt benne, a tetőteret pedig akár napozásra is lehetett használni. Egy korabeli leírás szerint „a villa előtt kertecske van, amelybe 54 lépcső van beépítve, amely a villához vezet. A villa mögött mintegy 80 négyzetöl kiterjedésű kertecske van, amely az ifjúság tartózkodására kiválóan felhasználható, sőt a hozzá csatlakozó mintegy 500–600 négyzetöl kiterjedésű gyümölcsös-re nézve haszonbérleti jogot is szerezhetünk.”⁶⁰⁷

A villa együttes értékét 395 000 koronára becsülték, ám a pozsonyi gyülekezet 371 000 koronáért vette volna meg, mégpedig úgy, hogy a 320 000 koronás banki kölcsönt három és fél, négy és fél százalékos kamatra 30 évig fizette volna. Így a törlesztő részlet 18–20 000 korona lett volna, amely megfelelt az internátus addigi bérleti díjának. A maradékot az internátus számára létrehozott alapítvány tulajdonát képező értékpapírok eladásából fedezték volna.⁶⁰⁸ Az ingatlan tulajdonosai Dusek Oszkár és felesége, született Král Franciska elfogadták a 371 000 koronás vételárat, és 1937. szeptember 1-vel átadták a telket és az villát.⁶⁰⁹

Az intézményt adományokból és alapítványokból valósították meg. Úgy mint: néhai Forray

605 GYALÓKAY László (szerk.): *Jegyzőkönyvek a Dunáninnen Református Egyházkerület Léván 1928. év november hó 14-én és Pozsonyban 1929. év november hó 28-án tartott rendes évi közgyűléseiről és bírósági üléseiről.* Dunáninnen Egyházkerület, Jókai Nyomda, Komárom, 1930, 27–28.

606 GYALÓKAY László: *Jegyzőkönyv 1928...* i.m. 40.

607 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, iktatószám nélkül. 1935. karton.

608 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, iktatószám nélkül. 1935. karton.

609 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, iktatószám nélkül. 1935. karton.

István főgondnok, fülei Szánthó Samu miniszteri tanácsos és felesége, született Bodroghy Jozefina; pákai Vida Géza táblabíró és László Kálmán, aki fia Padányi László Mihály tűzérő-hadnagy emlékére hozott létre alapítványt. Salamon X. Ferenc, somorjai jegyző és egyházkerületi tanácsbíró a megnyitóünnepségen a reformáció vonalán határozta meg az intézmény irányvonalát: „Ez az intézmény a református szereteté, amely egyetemes és egyformán tár ajtót minden rászoruló előtt. A diákmenza és internátus a jövőt szolgálja keresztyén módon az ifjúságon keresztül, ez a hivatása, amelyet a segítő szeretet jelöl ki számára.”⁶¹⁰ Az internátusra február 1-ig lehetett beiratkozni. A kérvényhez csatolni kellett a tanulmányi eredményeket, tantestületi ajánlólevelet abból az iskolából, amelyiket látogatta, a család szociális helyzetére vonatkozó és személyi kimutatásokat, orvosi igazolást, valamint azt, hogy ki lesz az a személy, aki vállalja a szükséges összegek kifizetését és igazolást arról, hogy az eddigi fizetési kötelezettségének eleget tett. Az internátusra jogosultak voltak középiskolások, tanítóképzősök és más főiskolai, egyetemi hallgatók. Az első évben 24 bentlakó tanulója volt, a menzán 45 diák étkezett rendszeresen. A diákok közül 20 a Dunáninnen, 12 a Tiszáninnen és 9 a Kárpátaljai Egyházkerületből jött. Maguk a diákok 10–100%-os kedvezményeket kaptak.⁶¹¹ Az első félévre adott kedvezmények január 31-ével szűntek meg, és újra kellett kérvényezni. Az 1935/36-os iskolai év első félévére felvettek 30 diákot, 19 fiút és 11 lányt. Az előző évben felvettek közül visszajöttek tizenketten. Ezek közül 13 tanítójelölt, 2 bölcsész, 3 orvostanhallgató, 7 alsó, 2 felső évfolyamos középiskolás, 2 kereskedelmi iskolás volt.⁶¹² Egyházmegyeim megoszlás tekintetében a Komáromi 15 (Komáromból 4 diák), a Gömöri 5, Barsi 5, Ungi 2 és a Beregi Egyházmegyeiből 3. A szülők közül az apa foglalkozását tekintve volt: 3 lelkész, 8 tanító, 3 közhivatalnok, 6 földműves, 2 iparos és kereskedő, 8 alkalmazott, 5 egyéb pályán levő. A növendékek közül hárman díjmentes, hárman teljes térítéses, a többi 25–50%-os kedvezményt kapott.⁶¹³

Az internátus vezetésére külön pályázatot hirdettek. A fiúinternátus vezetésére pályázhatott református vagy evangélikus vallású, nőtlen középiskolai tanár, illetve pedagógiai gyakorlattal bíró nőtlen református lelkész vagy segédlelkész. A kérvényhez csatolni kellett egy esperesi aláírással ellátott erkölcsi bizonyítványt, vagyoni, családi állapotról és eddigi működésüket bemutató okiratot, életrajzot, lelkészi vagy tanári képesítést vagy az eddigi főiskolai tanulmányokat föltüntető bizonyítványt. A női internátus vezetői állására pályázhatott református vagy evangélikus vallású személy. Szintén csatolni kellett az esperes által láttamozott erkölcsi bizonyítványt, előző működést, illetve pedagógiai gyakorlatot feltüntető, családi és vagyoni viszonyokat igazoló okiratokat és iskolai bizonyítványokat, valamint életrajzot.⁶¹⁴ A meghirdetett fiúinternátus vezetői állására 2, a nőire 3 pályázat érkezett. Az elsőre azonban egyetlen református vallású pályázó sem jelentkezett, a másokra viszont 2. A fiúinternátus vezetésével a pozsonyi gyülekezet presbitériuma Stelzer Lajos középisko-

610 *Református Egyház és Iskola*, 1934, 14. évf., 46. sz., 5.

611 *Református Egyház és Iskola*, 1935, 15. évf., 3. sz., 6.

612 A RIM (Református Internátus és Menza) zárszámadásában az 1935/36-os évben 31 tanuló szerepel: 22 fiú és 9 lány. 6 egyetemi hallgató, 14 tanítóképzős, 6 gimnazista, 2 kereskedelmi iskolás. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 78/1937.

613 *Református Egyház és Iskola*, 1935, 15. évf., 35. sz., 7.

614 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 36. sz., 7.

lai tanárt és pozsonyi lakost, a női internátus vezetésével pedig Richon Eleonóra⁶¹⁵ garam-szentgyörgyi lakost bízta meg.⁶¹⁶

5.11.1. A menza gazdálkodása

Mivel az internátus adományokból tartotta fenn magát, a *Református egyház és iskola* hasábjain rendszeresen közölték az ide küldött adományokat. Ezek többsége pénzbeli adomány volt, ám nem volt elégséges az ott lévő diákok ellátására, így az egyházmegyétől kértek segítséget. A Komáromi Egyházmegye közgyűlése úgy döntött, hogy minden egyházközség köteles évenként annyiszor 10–10 koronát befizetni az egyházmegyei pénztárba, amennyi lelkeszi, segédlelkeszi, illetve tanítói vagy kántori állást tartott fenn, illetve azoknak igénybe vette a szolgálatát. Az egyházmegyei pénztár évenként beszedte a pénzt és a szükséghez képest a diákmenza és internátus pénztárába befizette.⁶¹⁷ Az 1936-ban érkezett diákok 28 735 korona segélyben részesültek, ám az adományokból csak 14 055 korona jött össze, ráadásul az 1937-es évben az újonnan érkezettek támogatásával együtt ez az összeg 32 000 koronára növekedett. A Dunáninneni egyházkerülettől is kértek anyagi támogatást, illetve azt, hogy a közlgő karácsonyi gyűjtést népszerűsítse és támogassa az egyházmegyékben. Kérték a kerületet, hogy kérje meg a fizetőképes egyháztagokat, hogy a Pozsonyban tanuló és lakó gyerekeiket fizetős bentlakóknak küldjék, hogy ez által is csökkenjenek a kiadások.⁶¹⁸

615 1887-ben született Pusztafödemesen (ma Pusté Úl'any). A *Budapesti ág. Hitv. Evang. Magyar és német egyházgyülekezet nép- és polgári iskolájának évi értesítője az 1901/1902. tanévről.* 53

616 *Református Egyház és Iskola*, 1935, 15. évf., 35. sz., 7.

617 CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1934...* i.m. 53.

618 A RIM kérvénye az internátus anyagi és erkölcsi támogatása iránt. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 293/1937.

6. Belmissziós munka az egyházmegyében

A belmissziónak, mint az egyház belső életének egyik fő mozgatórugójának a történeti kutatása elengedhetetlen a 20. század egyháztörténetének megismeréséhez. Magának a keresztyén misszióknak a kezdetektől megvan írva a saját története – így ennek részletezésétől itt eltekintünk ⁶¹⁹ – egészen a mai napig. Magát a belmissziót a keresztyén missziótól az ipari forradalom által kiváltott társadalmi változások választják el. Ugyanis addig a keresztyén misszió a nem keresztyén népek megtérítését jelentette. A belmisszió pedig nem más, mint a keresztyén országokban élő, magukat keresztyénnek mondó, ám azt nem gyakorlók visszavezetése a gyülekezetbe, valamint a karitatív tevékenység végzése. A belmisszió kialakulása után is folyt a nem keresztyén népek megtérítése, ám ezt már külmmisszióknak ⁶²⁰ kezdték hívni. Magyarországra a belmisszió a német reformátusok és evangélikusok révén került be. ⁶²¹

6.1. A belmisszió kezdetei a Magyarországi Református Egyházban

Az ébredési mozgalmak és a belmissziói Debrecenben az egyházépítő ortodoxia révén indult el, amely Révész Imre, Balog Ferenc és Csiky Lajos és Erdős Ferenc személyéhez kapcsolódott. Majd a Dél-Alföldön bontakozott ki egy önálló kezdeményezés. Ezen felül külön missziói mozgalom bontakozott ki Budapesten, amelynek teológiai háttérét Szabó Aladár és Szilassy Aladár munkássága határozta meg. ⁶²² A legnagyobb befolyással bíró budapesti belmissziót a Nyugat-Európából érkező skót és német missziói mozgalmak indítják le. ⁶²³ Az ő tevékenységük nyomán jön létre 1859-ben a Pesti Németajkú Református Leányegyház,

619 A két világháború közötti, legelterjedtebb missziótörténeti ismertetője FORGÁCS Gyula: *Belmisszió és cura pastoralis*. Pápa, 1925. című munkájában olvasható.

620 A magyar református külmmissziói történetéről lásd: KOOL, Anne Marie: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmmissziói mozgalom (1756–1951)* I. kötet, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest, 1995., Uő.: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmmissziói mozgalom (1756–1951)* II. kötet, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest, 1997., Uő.: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmmissziói mozgalom (1756–1951)* III. kötet, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest, 2000.

621 A magyar belmisszió történetéről ld.: FORGÁCS Gyula: *Belmisszió...* i.m., KÓSA László (szerk.): *Reformátusok Budapesten I, II*. Argumentum kiadó, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.

622 GALO Vilám: *Református karitatív intézmények szlovákiában és kárpátalján a két világháború között – kitekintéssel a második világháború végéig*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2017. 26–29.

623 KOVÁCS Ábrahám: Angolszász és német hatások az első magyarországi protestáns kórház, a Bethesda megalapításában. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 6. évf., 2005., 1. sz., 79–94., Uő.: Is Christ Proclaimed to Christians? The Impact of Scottish Evangelicalism on Hungarian Theology, Piety, and Praxis (1841–1945). In: *Perichoresis*. 17. évf., 2020., 4. sz., 111–131. DOI 10.2478/perc-2019-0031., Uő.: A skót protestánsok véleménye a magyar egyházakról és a politikáról a reformkori Pesten. In: *Egyházak és egyházpolitika Magyarországon és Erdélyben a 18–19. században: A Carolina Resolútiótól az 1848. évi XX. törvényekig*. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2016. 211–232.

amely egyértelműen a nyugati német protestáns teológiai irányt követte.⁶²⁴ Eredeti céljaik szerint a zsidóság misszionálására hozták létre, azonban a magyar nyelvű híveket is igyekeztek megszólítani. Amennyiben a belmissziót gyakorlati oldalról nézzük, akkor köszönhetően az ipari forradalom által kiváltott migrációnak, amely városi jelenséggé fogható fel, a vallástól elszakadt szegények támogatására szerveződött, szociálisan érzékeny, leginkább egyházon kívüli mozgalom. A német és skót missziós mozgalmak a munkájukat egyesületi keretek közt végezték, ezért gyakran egyesületi kereszténységnek nevezik, interkonfesszionális jellege – német és skót hatások – miatt pedig általános kereszténységnek. Ezek az egyesületek kivétel nélkül mind magánkezdemenyezésből jöttek létre. Az első évtizedekben a belmisszió nem a hivatalos egyház munkája, hanem szabad vallásos társulatoké, egyesületeké volt.⁶²⁵ Önálló teológiai rendszere gyakorlatilag nincsen, ezért más irányzatokkal társulva számos változata keletkezett (liberális-, ortodox-, tradicionális kálvinizmus irányzata, interkonfesszionizmus, később konfesszionizmus és a szolgálat teológia). A belmissziós mozgalmak teológiai felfogása szerint három kategóriát különböztethetünk meg: akik csak névlegesen hívők, vagy az erős családi tradíció alapján hisznek, valamint azok, akik lélekben már elidegenedtek az egyháztól. Ezért azt tartották a legfontosabbnak, hogy rávezzék ezeket az embereket arra, hogy a hagyományból megtanult, de meg nem értett dogmatikai tételek helyett a személyes meggyőződés és tapasztalat alapján éljék meg a hitet.⁶²⁶ A különböző meghatározásokat összefoglalva, a belmisszió a neopietizmus gondolköréből eredő hiterősítő, hitébresztő, megújulási mozgalom, valamint segítő, ápoló, mentő és szervező munka.⁶²⁷ Természetesen nem mehetünk el szó nélkül azok mellett, akik meghatározó szereplői voltak a magyarországi, és ez által a szlovenszói református belmisszióknak is. Aki meg szeretné ismerni a magyar belmissziót, elég áttanulmányoznia a négy nagy belmissziós életművet, amelyeket nem is lehet nagyon külön tárgyalni, hiszen ez nemzedékeken átívelő szolgálat volt, illetve a családok között nagyon erős családi és baráti összefonódások voltak. A legismertebbek a Biberauer,⁶²⁸ Szilassy⁶²⁹, Ballagi⁶³⁰ és a Victor⁶³¹ család. E családok képviselői mellett ott voltak még a belmisszió nagy munkásai: Kováts János István⁶³² és Szabó Aladár,⁶³³ akit mind a mai napig a belmisszió atyjaként tartunk számon. Velük

624 KOVÁCS Ábrahám: A budapesti református belmisszió központja. A Németajkú Ev. Ref. Leányegyház rövid története (1859–1912). In: *Egyháztörténeti Szemle*, 17. évf., 2016., 3. sz., 3–24.

625 GÉRA Eleonóra Erzsébet: *Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850–1952*. Doktori disszertáció. Budapest, 2006, 16.

626 LENDVAI L. Ferenc (szerk.): *A magyar protestantizmus 1918–1948*, Tanulmányok. Budapest, Kossuth Kiadó, 1987, 53.

627 GÉRA: Református... i.m. 17.

628 KOVÁCS Ábrahám: A Biberauer (Bodoky) család története. In: KÓSA László (szerk.): *Reformátusok Budapesten I. kötet*. Argumentum kiadó, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 687–708; BODOKY Richard: *Jövevények és vándorok*. I–V. kötet. Magánkiadás, 2001.

629 WERTÁN Katalin: Szilassy család. In: KÓSA: Reformátusok Budapesten ...i.m. 669–686.

630 WAKTOR Andrea: A Ballagi család három nemzedéke. In: KÓSA: Reformátusok Budapesten ...i.m. 709–720.

631 OSZTOVITSNÉ BERECSKY Noémi: A Victor család története 1825-től napjainkig. In: KÓSA: Reformátusok Budapesten ...i.m. 721–740.

632 KOVÁTS János István: *Egy élet prédikációja*. Magánkiadás, 2005.

633 SZABÓ Aladár: *Kegyelem által*. Magánkiadás, 1941., KÓSA László: Szabó Aladár és az Új óramutató. In: KÓSA: Reformátusok Budapesten ...i.m. 521.

sokszor szoros barátságot ápoló szlovenszkói református lelkészek az ő munkásságukból is merítettek.

6.2. Belmisszió a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Keresztyén Egyházban

A két világháború közötti csehszlovákiai református belmisszió egy összetett ébredési folyamatnak az eredménye, amely az első világháború után indult útjára, és a 1930-as, 1940-es években érte el a csúcát. Az, hogy ez mennyire volt összetett kérdés, azt később látni fogjuk. Annak ellenére, hogy területi tagolódása révén egy egységes református egyházzal beszélünk, a belmisszió más-más fejlődési irányt vett az egyes egyházkerületekben. Ennek oka, hogy amíg a dunáninnen egyházkerületre a pápai és budapesti teológia volt hatással, addig a tiszáninnen és kárpátaljai a debreceni és a sárospataki. Így a három különböző iskolát képviselő kerület sokszor az ellentétes teológiai véleményeket sem tudta összeegyeztetni. Mint írták, „az egységes közszellem hiánya az oka annak, hogy ami Keletnek jó, azt Nyugat semmiképp sem akceptálja. Kárpátalja pedig a helyett, hogy közvetítene, a harmadik lehetőséget választja.”⁶³⁴

Másrészt azt is látni kell, hogy a Csehszlovákiában létrejött református egyház – és egyházkerületek – egy kényszerközösség, mesterséges képződmény volt, melyben olyan kulturálisan különböző régióknak kellett szorosan együttműködnie, amelyek a történelemben mindaddig különállóan fejlődtek. Ennek a különbözőségnek jó példái az önszerveződés körüli bonyodalmak. A más-más kultúrkörrel rendelkező régiókban szolgáló lelkészek sem egyféle teológiai iskolát képviseltek; téve azt tudatos vagy az évtizedes szolgálati évek alatt berögzült teológiai gondolkodással.

A két-három teológiai iskola befolyása nem szűnt meg a trianoni határváltozás után sem, mivel a lelkészek nagy része – akik a 20-as, 30-as években már több évtizedes szolgálati múlttal bírtak –, ezeken a teológiákon tanultak, így a szolgálataikon és a belmisszióhoz való hozzáállásukon is érezhető volt az egyes iskolák irányultsága. Ezt támasztja alá a korabeli egyházi sajtóban végzett kutatás. Az egyház hivatalos lapjában, a *Református Egyház és Iskola*-ban a belmisszió kérdése határozott helyet foglalt el a lap egész fennállása idején 1921–1938 között. Ennél részletgazdagabb forrás az országos belmisszióhoz és annak elméleti és teológiai megalapozásához a jelenlegi kutatási állása szerint nem igen áll rendelkezésünkre.

A 20-as években a legmarkánsabb kérdések a belmisszió elmélete és teológiai megalapozása körül forogtak, úgymint: mit jelent egyáltalán a belmisszió, mi a célja, milyen munkaterületei vannak.

A 30-as években már a gyakorlati megvalósítás kérdései és kritikái voltak terítéken. A legnagyobb kritika a belmissziós ifjúsági konferenciákat érte. Itt tapasztalható a legnagyobb különbség az ország keleti és a nyugati felére ható teológiai gondolkodás között. Röviden

⁶³⁴ *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 36. sz., 1.

összefoglalva – későbbi fejezetekben részletesebben tárgyalva lesznek az ifjúsági konferenciák – a Tiszáninneni Egyházkerületben jóval több ifjúsági konferenciát rendeztek, akár országot, akár kerületet, mint a Dunáninneniben.

A világháború után az első, kimondottan belmissziós célzatú konferenciát Kassán rendezték 1921 nyarán.⁶³⁵ Eközben a Komáromi Egyházmegyében azon elmélkedtek, hogy van-e értelme egyáltalán ilyen típusú ifjúsági összejöveteleket rendezni, helyette inkább a gyülekezeti alkalmak erősítésére kellene összpontosítani. További gyakorlati kérdések a vasárnapi iskola, az ifjúsági egyesületek, belmissziós egyesületek, valamint a diakonisszák képzésnek megvalósítása körül fogalmazódtak meg.

Az Egyetemes Konvent az 1923-as lévai zsinaton elfogadott VIII. t.c. 21. § amely kimondta, hogy „A gyülekezeti élet vezetője a lelkész, aki e tisztében a presbitériummal egyetértőleg jár el és annak tevékenységét az evangélium szellemében irányítja.”⁶³⁶

A 22. § szerint „A lelkész hitépítő munkáját a presbitériumon kívül az általa segítőtársakul választott gyülekezeti tagok támogatják. Ezek között evangéliumi közösséget ápol és épít. Az evangéliumi közösségek feladatát a templomon kívül evangélizáció rendezése és a gyülekezet tagjai részére nemes szórakozásról való gondoskodás.”⁶³⁷

A 23. § alapján „Minden gyülekezet jogosítva van a gyülekezeti élet tagozódása szerint vasárnapi bibliai iskolák, konfirmáltak egyesülete, ifjúsági egyesület, énekkar, Kálvin szövetség, nőegylet, vagy leányegylet, avagy más evangéliumi közösség szervezésére és fenntartására, – ezek számára szervezeti szabályzat alkotására. Köteles azonban minden gyülekezet a maga gyülekezeti szerveinek szabályzatát jóváhagyás végett – ha az már a presbitérium előterjesztésére az egyházközség közgyűlésen is elfogadtatott – 30 nap alatt az egyházmegyei tanácshoz felterjeszteni.”⁶³⁸

24. § kimondta, hogy „az egyházmegyei tanács a gyülekezetek szervezeti szabályzatának jóváhagyását csak az esetben tagadhatja meg, ha azok akár az egyház hitelveivel, akár en-

635 1921. május 26–27-én Kassán rendezték, melyen az evangélikus egyházból is voltak résztvevők. A kassai gyülekezetten kívül ott voltak Feketepatakról, Sárosorosziból, Tekeházáról, Beregszászról, Kisbériről, Poprádról, Eperjesről, Bártfáról, Kisszebenből, Losoncról. Mohr Béla evangélikus lelkész tartotta a megnyitót. Ezt követően Benkó Viktor ref. lelkész tartott biblíamagyarázatot Öntudatébresztés címmel. Azután Dancsházy Sándor ref. lelkész *Mi a keresztyén jellem* című előadása következett, melyben fejtegette a megtérés és újjászületés által Isten elhívó rendelése alapján létrejött keresztyén jellemet. Majd Benkó Viktor tartott előadást a Szentlélekről és annak az emberben való munkájáról. 26-án délután Sallay István ref. lelkész, a Következetes keresztyénység címmel arról beszélt, hogyan kell álhatalatosan és örömmel Krisztus nyomdokain haladnunk. Ez után Bácsy Gyula ref. lelkész előadása a magyar ref. és ev. egyház belmissziói mozgalmairól. 27-én reggel Gönczy Gábor ref. lelkész nyitotta meg ismét a konferenciát. Utána Sallay István ref. lelkész tartott biblíamagyarázatot *Erőnk kicsisége, feladataink nagysága* címmel. Ezután Dancsházy Sándor ref. lelkész *A keresztyén jellem hatása a világra* című előadásában nagy keresztyének és Isten országá hatalmas munkásainak példáival illusztrálva fejtette ki, hogyan hat a krisztusi karakter, vagyis keresztyén jellem e világra. Végül Bácsy Gyula ref. lelkész *Imaélet* című előadása az imádság mivoltát, jelentőségét, erejét, következményeit fejtegette. Délután a résztvevők nagy része kiránduláson vett részt. *Református Egyház és Iskola*, 1921, 1. évf., 24. sz., 2–3.

636 VIII. Törvénycikk. *Református Egyház és Iskola*, 1923. május 13, 73–75.; *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 51. sz., 2–3.

637 VIII. Törvénycikk. *Református Egyház és Iskola*, 1923, május 20, 77–79.; *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 51. sz., 2–3.

638 VIII. Törvénycikk. *Református Egyház és Iskola*, 1923, május 20, 77–79. *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 51. sz., 2–3.

nek tételes törvényeivel ellentétben állanak.”⁶³⁹

Ezekre a szabályzásokra azért volt szükség, mert belmissziói munka szervezetlensége miatt meddő teológiai viták alakultak, ki és ki kellett alakítani egy olyan törvényi hátteret, amely világosan leírta, hogy milyen egyházi és szervezési irányelveket kell a belmisszióval kapcsolatban betartani.

A komáromi egyházmegye lelkési kara már ekkor kritikával illette a VIII. törvénycikkelyt ugyanis szerintük az „minden demokratikus felfogás és szokás ellenére – nem bocsátatott az egyházmegyék előzetes véleményezésére.”⁶⁴⁰

A VIII. t.c.-ben szereplő, a gyülekezeti hitépítésről szóló részének a végrehajtási rendeletét a Református Egyetemes Konvent Elnöksége a 290. E. K./1925. számú körlevélben a következőképpen közölte: „Az Egyetemes Konvent felhívta az egyházkerületeket és egyházmegyéket felhívom a törvény intézkedéseinek a saját hatáskörükben való foganatosítására. Tehát a Családkönyvek behozatalának, a templomon kívüli evangelizáló munka megkezdésének, ifjúsági és egyéb egyesületek alakításnak a gyülekezeti fegyelmezés életbeléptetésének az egyházmegyei és egyházkerületi belmissziói bizottságok és a lelkési testületek megszervezésének... stb. elrendelésére, keresztyulvitelére és ellenőrzésére. És mindezek megtörténtéről jelentéstételre az Egyetemes Konventhez, legkésőbb 1926. év végéig.”⁶⁴¹

Ahhoz, hogy megértsük a belmisszió történetét és a hozzá kapcsolódó kritikákat, figyelembe kell vennünk a lelkészek között lévő generációs különbségeket is.

A korabeli lelkipásztorok között egy nemzedékváltás indult el, amelyben a két nemzedék gondolkodása közt jelentős eltérés mutatkozott, főleg a belmisszió tekintetében. Garamvölgyi Károly a *Református Egyház és Iskola*-ban megjelenő cikkében két lelkész-nemzedékről írt. Nézete szerint a régi nemzedékben kétféle lelkésztípust lehetett megkülönböztetni. Volt a tudós lelkipásztor és az adminisztrátori lelkipásztor. A lelkészek nagyobbik tömege az adminisztrációs táborhoz tartozott. Teológiai iskolától függetlenül az első és legfontosabb dolguk egy jó lelkési állás elnyerése – ahogyan Garamvölgyi írta – akár közbenjárás, rokoni kapcsolatok vagy kortézia árán, de ritkán a tehetségen keresztül. Szerinte az adminisztrációs lelkész-nemzedék tagjainak munkája a gyülekezet adminisztrálásában merült ki. Soha lelkész-nemzedék úgy nem ismerte a paragrafusokat, mint ők. Úgy jellemzi őket, mint akik tudták ugyan a szabályrendeleteket, de egy imádságot könyv nélkül elmondani már képtelenek voltak. „Könnyebb oldaláról vették az életet. Tehették, mert a *Debreceni Lelkesi Tár*”⁶⁴² és hasonló művek percnyi pontosságra szállították a lelki táplálékot. Nekik csak azt a fáradságot kellett venni, hogy kikeressék és megtanulják. Sokszor még ezt sem tették.”⁶⁴³ A másik lelkésztípus a tudós lelkipásztor volt. Már a teológiákon kiváltak

639 VIII. Törvénycikk. *Református Egyház és Iskola*, 1923. május 20, 77–79.; *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 51. sz., 2–3.

640 *Református Egyház és Iskola*, 1923, 3. évf., 34. sz., 139.

641 *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 51. sz., 1.

642 Debreceni Lelkesi Tár: évenként megjelenő kötetekben prédikációkat és más, a lelkési gyakorlat körébe tartozó beszédeket, valamint a lelkipásztori működésre vonatkozó elméletibb jellegű dolgozatokat tartalmazott. 1902-től 1917-ig szerkesztette S. Szabó József, 1917-től időszakos közlönyként szerkesztett Lencz Géza és Varga Zsigmond hét kötetet. Ld. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=603> letöltés ideje: 2025. 04. 20.

643 GARAMVÖLGYI Károly: Régi és új lelkész-nemzedék. In: *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 4. sz., 5.

a többi közül és tudományos pályáról álmodtak, amelyre készülve külföldi tanulmányokat is folytattak. Hazatérve pedig a különböző, nyugaton megismert teológiai irányzatok valamelyikének képviselői lettek, a legtöbb esetben ez a liberális-rationális irány.

A régi lelkészi generációnak e két ágával szemben fokozatosan jelentek meg az új generáció képviselői, amely nemcsak fiatalokat jelentett. Ezek között voltak a „rég iskola” azon tagjai, akik ráeszméltek, hogy a régi megcsontosodott egyházi rendszer már nem elégíti ki a gyülekezetek igényeit. Az új politikai és társadalmi változások által felgyülemlett kérdésekre csak akkor tudtak válaszolni, ha új irányokba is képesek voltak nyitni, új eszközökhöz tudtak és mertek nyúlni. Az új nemzedékhez tartoztak a fiatal lelkipásztorok, akik a 20-as évek elején kerültek gyülekezetbe és szembesültek azzal, hogy a régi tudós és adminisztrátori lelkész munkáját már nem lehetett folytatni. Tudatosítaniuk kellett, hogy azt a lelki válságot, amelyben a gyülekezetek voltak, sem tudománnyal, sem paragrafusokkal, hanem csak lelkeséggel lehetett megoldani. Mindennapi élet terén a személyes igényeiket lefokozták, mert az új rendszerben sok veszténivalójuk nem maradt. A régi nemzedék közkedvelt politikai szerepvállalásaival szemben, az új nemzedék kivonult a politikából, és befelé, a gyülekezet felé fordulva gyümölcsözőbb lelki életet kívánt élni. Garamvölgyi Károly megfogalmazásában „a régi nemzedék inkább konzerválta a már meglévőt, ezzel szemben az új nemzedék intenzívebb lelki élete folytán dinamikus és terjeszkedni vágyik.”⁶⁴⁴

Végző soron részben e két nemzedék vitái fémjelezték a belmissziót. A régi nemzedék nem volt felkészülve a belmisszió gyakorlati munkájára. Először ellenálltak, majd próbálkoztak vele, „Huszonöt-harminc év előtt azt sem tudtuk, hogy mi az a belmisszió. (Ez is bizonyíték arra, hogy nem lehet vád a célja e soroknak, legkevésbé az, hogy megvádoljon munkás és érdemekben megőszült pásztorokat.) Idegen volt a szó, irtózatossá a kezdet és sok tekintetben talán korcselhajtásai is voltak a kezdetnek, talán gyenge képviselői is akadtak az erősek mellett s az előbbieket riasztó példák lettek az ideál helyett.”⁶⁴⁵

A kellő felkészültség és akarat hiányában sok helyen a megalakított belmissziós körök el-sorvadtak, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek jelentéseiben csupán mutatóban szerepeltek. Az új nemzedék látta, hogy a belmissziói munkára nagy szükség volt, mert hatalmas igény mutatkozott. Az ebből fakadó ellentétek a komáromi egyházmegyében is éreztették hatásukat és rámutattak arra a feszültségre, amely a két nemzedék között kialakult. Az Egyetemes Konvent megalakulásakor létrehoztak egy belmissziói bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy a megindult belmissziós munkát elősegítse, egyházhatósági támogatást nyújtson, és mindenütt, ahol ilyen tevékenységre lehetőség nyílt, annak egyengesse az útját.

644 GARAMVÖLGYI Károly: Régi és új lelkész-nemzedék. In: *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 4. sz., 6.

645 *Református Egyház és Iskola*, 1921, 1. évf., 33. sz., 2.

6.2.1. Mi a belmisszió, és mi a célja?

A 20-as évek elején nem volt teljes egyetértés abban, hogy mit is kell belmisszió alatt érteni. Ahány lelkész kapcsolatba került vele, megfogalmazta a saját maga elképzelését róla. Mindenki igyekezett meghatározni, megfogalmazni annak teológiai jelentését. A belmisszió célját először a következőképpen írták le. „Kitűzött célunk az egyes gyülekezet teljes életének megújulása kicsinyjeiben és nagyjaiban egyaránt. Ezen belmissziói munkának a faktorai elsősorban a pásztorok, tanítók és presbyterek”.⁶⁴⁶ A belmisszió ennél részletesebb megfogalmazása csak 1926-ban jelent meg az egyház hivatalos lapjában. Belmissziónak tekintették a lekipásztori és presbiteri tisztségből fakadó egyházi munkát. „Minden öntudatos lelkésznek és presbiternek, igenis, misszionáriusnak kell lennie! Öntudatosnak tartom azt, aki teljesen tudatában van hivatásának, feladatának és annak a leglelkismeretesebben igyekszik megfelelni. Vagyis ez nem más, mint a szavak, a szép beszédek mezejéről a tettek síkjára való átlépés. Hisz, az evangélium nem beszéd, még csak nem is szépen hangzó szónoki mű, hanem: élet, erő, tett A keresztyénség pedig egyenesen misszió, küldetés”.⁶⁴⁷ Azt fejtegették, hogy az egész missziós munka a lelkészen áll vagy bukik, és úgy vélték, hogy „ugyanazok a hibák mibennünk is meg vannak, ha ugyan nem fokozottabb mértékben, amik presbiterinkben, híveinkben. A szolgálat, önmegtagadás és önfeláldozás, mint a jó keresztyén és különben a vezető keresztyén ember kritériumai, mireánk, lelkészekre, hatványozott mértékben vonatkoznak. És senkitől sem kívánhatjuk ezeket az áldozatokat, ha mi magunk sem hoztuk meg. [...] Vagyis: nem a világ, hanem a Biblia látószögén keresztül kell néznünk és aszerint kell megítélnünk a tényeket. Ez a belmisszió”.⁶⁴⁸

Ezt meghaladva a következő években megfogalmazott missziói célokban már érezhető volt az elmúlt évek gyakorlati tapasztalata. „E szerint belmissziónak nevezzük mindazt a tevékenységet, a melyet az egyház tagjai önkéntes buzgóságból, Krisztus iránti szeretetükből kifolyólag végeznek a hivatalos egyház támogatására — ott a hol szükség van rá. Az ideális gyülekezetben nincs szükség erre a támogatásra, nincs szükség belmisszióra. A hol pedig szükség van rá, ott arra törekszik, hogy feleslegessé váljon, azaz, hogy a gyülekezetben megvalósuljon a kívánt eszményi állapot.

Három részből áll, úgymint:

1. az Ige közlése által végzendő hitnevelésből,
2. szeretettevékenységből,
3. reformmozgalmakból.”⁶⁴⁹

E három alappillér közül kettő egyértelműen a hitoktatásra és a diakóniára mutat. A harmadik, a reformmozgalmak alatt valószínűleg a Tóth Kálmán és Nehézy Károly nevével fémjelzett új karizmatikus missziós irányt érthették.

⁶⁴⁶ *Református Egyház és Iskola*, 1922, 2. évf., 33. sz., 134.

⁶⁴⁷ *Református Egyház és Iskola*, 1927, 7. évf., 23. sz., 3.

⁶⁴⁸ *Református Egyház és Iskola*, 1927, 7. évf., 23. sz., 3.

⁶⁴⁹ *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 10. sz., 1.

Kiemelték, hogy az alapvető lelkesi missziói munka a gyülekezettel a templomi alkalmakon kívül foglalkozás.⁶⁵⁰ 1930-ban Kenessey Kálmán a belmisszióknak a következő jelmondatot adta: „Dolgozni az egyházért, mert a kálvinizmus a hétköznapi vallás. Nemcsak vasárnapi ünneplőben vagyok kálvinista, hanem a mindennap kötelességteljesítésében első sorban. Az ünnep egy pillanatnyi megálló a hálaadásra, de könyörgés a továbbbi erőre! Akarni kell az egyházért élni. Nincs itt semmi más, csak szeretni kell dolgozni, vidámnak lenni és építeni”.⁶⁵¹

Továbbá példaképként állította be a hittérítőt, az öntudatos lelkeset, a bizonyosságtevő vezető, akiknek vezető szerepük abból adódott, hogy megtértek és rendszeresen bizonyosságot is tettek róla. Az ideális gyülekezet az ő felfogásában a „szeressétek egymást” parancsolatból kiindulva az „egymás terhet hordozzátok” ige a vezérlő elv.⁶⁵² 1934-ben az esperesi jelentésben a belmissziót Csiky Lajos⁶⁵³ nyomán úgy fogalmazták meg, hogy azon protestáns egyleti tevékenységet nevezik belmisszióknak, mely egyrészt karitatív, másrészt a keresztyéni és egyházas érzület megerősítésére törekszik az egyházközségek tagjai között. Ezen felül felsorolták azt a nyolc munkaterületet, amely a belmisszió legfőbb ismérvei voltak:

1. A gyermekekről való gondoskodás.
2. A növekvő ifjúságról való gondoskodás.
3. A vándorló és otthonuktól elszakadtakról való gondoskodás.
4. Az egyházas érzület emelése a gyülekezetek körében.
5. A szétszórt egyháztagokról való gondoskodás.
6. Betegek, sánylódók és szegények ápolása.
7. Egyes külön szükségek elleni küzdelemre alakult gyülekezetek.
8. Keresztyén irodalmi ügy.⁶⁵⁴

A 20-as évek második felétől nagy hévvel elindultak meg a *belmissziói munka* neve alatt futó gyülekezeti alkalmak. Ezek a 30-as években felvirágoztak, ám a belmisszió sok helyen nem tudott túllépni az egyesületi munkán, és nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a belmissziót egyoldalúan vallásos estékként, ifjúsági, leányköri munkaként, vasárnapi iskolaként értelmezték. Ez hozzájárult ahhoz, hogy a missziói munka csupán ezek létrehozásában és fenntartásában merült ki. Csomár Zoltán egy 1937-ben megjelent cikkében kritikát fogalmazott meg, hogy az egész egyház területéről érkező jelentésekben sorra szerepeltek, hogy itt vagy ott valamilyen belmissziói munka folyt. Noha tartottak vallásos estéket, szerveznek ifjúsági és leányköröket, vasárnapi iskolát, de ezek „annyira relatívak és esetek szerint különbözők az ilyen munkák, hogy leg-

650 *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 10. sz., 2.

651 KENESSEY Kálmán: Gondolatok a kálvinista egyház életéről. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 24. sz., 2.

652 KENESSEY Kálmán: Gondolatok a kálvinista egyház életéről. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 24. sz., 3.

653 1852. augusztus 5. – 1925. február 3. ref. tanár. 1867-től Debrecenben tanult. 1875 őszén külföldre indult s Edinburghben másfél évig, 1877 tavaszától 1878 nyaráig pedig Baselben volt egyetemi hallgató. Hazatérve, ekkor mindjárt segéd-, 1881-ben pedig rendes tanára lett a debreceni teológia gyakorlati teológiánai tanszékének. ZOVÁNYI Jenő: *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*. LADÁNYI Sándor (szerk.). 3. kiad. Budapest 1977. 127.

654 CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1934...* i.m. 7.

többjét fenntartással kell fogadnunk.”⁶⁵⁵ Vagy pedig arról szóltak a jelentések, hogy vannak vallásos esték, ifjúsági és leánykörök, vasárnapi iskolák, de hogy milyen gyakorlati hatásai jelentek meg az egyházi életben, az már más kérdés. Itt nem a jelentések hitelességét kérdőjelezte meg, hanem az egyházi élet megnyilvánulásában a belmissziós munkát mértékét. Szerinte azok az összejövetelek, amelyeket e név alatt szerveztek, nem érdemelték meg a missziói elnevezést, mert eleve nem missziói munkát végeztek, ha a misszió eredeti jelentését vették alapul – ahogyan Csomár Zoltán is tette –, amely küldetést, megbízatást jelent.⁶⁵⁶

A lelkészek egy része nem értette, hogy miért is kell a belmisszió. Neopietista, karizmatikus fellángolásnak vélték, vagy egyszerűen nem akartak elszakadni az évtizedek óta megszokott rendszertől, amelyben a belmissziói munkát már többletthez tartották. Az áhított eredmény, amelyet a 20–30-as években annyira kerestek, és amelynek hiányát a helytelen irányzatú és kevésbé hatékony gyülekezeti munkában látták, csak a harmincas évek második felétől és a negyvenes évektől lett igazán érezhető, dacára világháborús és az azt követő éveknek. Természetesen voltak kézzelfogható eredményei a 20-as, és a korai 30-as években, ilyenek a Béthel Egyesület, a Timótheus Szövetség, a lelkészi baráti körök elindulása, a keleti egyház-megyékből a rendszeres összejövetelek. A nyugati egyház-megyékből az ifjúsági konferenciák a lelkészek körében viszont nem találtak kellő támogatásra, itt a gyülekezeten belüli egyesületi munkát hangsúlyozták. A második világháború után egészen 1953-ig mind a „*timótheusok*” és „*béthelek*” is rendszeres rendeztek ilyen belmissziós alkalmakat – konferenciákat – szerte a Duna és Vág menti gyülekezetekben mindaddig, amíg be nem tiltották.

Voltaképpen a lelkészen múlt, hogy az általa végzett belmissziói munkának milyen mértékben volt misszió jellege. Már sokszor az is szép eredménynek számított, ha a megalapított egyesületeket, köröket sikerült fenntartani, és az eredeti célokhoz is hű maradt még akkor is, ha nem töltötte be a klasszikus missziói munka fogalomrendszerében kijelölt feladatait.

6.2.2. A belmissziós munka nehézségei

A belmisszió kérdéséhez érdemes megvizsgálni azt a közeget, amely az első világháború előtt és után jellemezte a szlovenszkói református egyházat. Az első világháború előtti lelkiség állapotát részben „merev, értelmetlen ortodoxia és az üres lapos racionalizmus párharcával, majd a racionalizmus uralomra jutásával, a polgári racionalizmusnak való teljes behódolással”⁶⁵⁷ magyarázták. Ezen túlmenően a századfordulóra megjelentek olyan a református lelkészek, akik inkább úrnak tartották magukat, és egyre jobban elszakadtak a néptől, ahol egyre nagyobb problémát jelentett a szociális egyenlőtlenség. További gondot

655 CSOMÁR Zoltán: A helyesen értelmezett misszió. In: *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 51. sz., 2.

656 CSOMÁR Zoltán: A helyesen értelmezett misszió. In: *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 51. sz., 2–3.

657 BARCZA József – DIENES Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990*. Sárospatak, 1999, 10. Idézi: GAÁL Sándor: „A kezdeményező egyház.” *Victor János egyházépítő szolgálata különös tekintettel a misszióra és a gyülekezetépítésre*. Doktori disszertáció, Ramocsaháza, 2005, 44.

jelentett az elgyökértelenedés, – belső vándorlás – amelyet a városokba beköltöző vidéki néptömegek vittek magukkal, és ezekre az egyház nem fordított kellő figyelmet. Így nem volt meglepő, hogy e néptömegek között nagy népszerűségnek örvendtek a kommunista, szociáldemokrata, agrárpárti politikai mozgalmak, valamint a különböző szekták.⁶⁵⁸

Az első világháború után a csehszlovákiai reformátusság körében nem volt kérdés, hogy szükség van-e belmisszióra, ugyanis az általános helyzetkép az egyházzal nem nyújtott szívdertítő látványt. A korabeli forrásokban a református egyházi életet úgy ábrázolták, mint a „legsivárabb és a leggyümölcstelenebb” a többi vallásfelekezetek életével szemben. A konfirmációi oktatás mindenütt csak rövid ideig tartott. A konfirmálást nem áldozócsütörtökön, hanem újkönyeri úrvacsoraosztás előtti vasárnapon végezték. Házi istentiszteleteket nem nagyon, vallásos összejöveteleket is csak szórványosan tartottak, így sok esetben a megcsontosodott forma és szokás tartott egybe az egyes gyülekezeteket.⁶⁵⁹

A legszembetűnőbbek még is a szórványosan látogatott templomi alkalmak, a megemelt egyházi járulékok ellen lázongó gyülekezetek, a kultusztól elhidegült értelmiségiek voltak. Ezenfelül az „áldozatokat termő hitélet, kálvini szigorú egyházi kegyelem, puritán erkölcsi és társadalmi élet, gazdag kútfőkből táplálkozó tan- és szeretetintézmények, szilárd alapokon nyugvó egyházi sajtó: mindezek a múlt emlékei.”⁶⁶⁰ Ez azért lényeges pont, mert ezáltal válnak érthetővé azok az ellenérzések, visszasságok, gondok, amelyek megjelentek a belmisszióval kapcsolatban. Ebbe a közegbe beletartozott a gyülekezetek lelki élete, a lelkipásztorok személye, igehirdetési gyakorlataik, gyülekezetek és a lelkészek kapcsolata. A kialakult állapotokat így jellemezték: „Jelenlegi gyülekezeti életünk vallásossága a legtöbb esetben pár percig tartó kegyes érzelmek felkeltésében áll egy-egy hatásos prédikáció alatt. Végtelen tudatlanság honol úgynevezett református egyháztagjaink között.”⁶⁶¹ Ennek a romlásnak az okát a belmissziói munka hiányában látták. Ezzel együtt a legfontosabb kiinduló pontnak a lelkipásztort és annak igehirdetését tartották. A korabeli elgondolás szerint a racionalista vagy kizárólag moralizáló prédikációk helyett tiszta református szellemben írt igehirdetéseket kell tartani.⁶⁶² Azt viszont ténylegesen nem fogalmazták meg, hogy mit értettek tiszta református igehirdetés alatt, de megjegyezték, hogy milyen szerzőket ne használjanak fel a prédikáció írása során.⁶⁶³ Magda Sándor abban látta a belmisszió hiányát, hogy a lelkészek nagy többsége kénytelen a 20–30 holdnyi lelkészi földet művelni, hogy meg tudjon élni, el tudja tartani családját. „Ne ártalljuk már végre őszintén kimondani, hogy a gazdálkodással intenzíven foglalkozó lelkészeknél maga a lelkészi hivatás mindinkább mellékfoglalkozással degradálódik és pedig nem saját hibájukból.”⁶⁶⁴ Ezzel pedig a belmisszió

658 A korabeli megfogalmazás szerint a következő kiségyházakat tartották szektának: baptisták, adventisták, nazarénusok, bibliakutatók – ma Jehova Tanúi – metodisták, üdvhadsereg. FORGÁCS: Belmisszió... i.m. 795–802.

659 *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 44. sz., 4.

660 SZILICZEI László: A belmisszió szükségessége. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923, 3. évf., 4. sz., 1.

661 *Református Egyház és Iskola*, 1922, 2. évf., 34. sz., 138.

662 *Református Egyház és Iskola*, 1922, 2. évf., 34. sz., 138.

663 Figyelmeztetésként szerepel, hogy methodista, baptista, mint pl. Charles Haddon Spurgeon munkái helyett csak református prédikációkat fordítsanak magyar nyelvre. Ld. *Református Egyház és Iskola*, 1922, 2. évf., 34. sz., 138.

664 MAGDA Sándor: Jegyzetek. In: *Református Egyház és Iskola*, 1921, 1. évf., 37. sz., 2.

szió a gazdálkodás rovására ment. Ebben az az érdekes, hogy Magda az elmúlt évek, évtizedek tapasztalatait – köztük a sajátját – írta le. Ám azt még nem sejtette, hogy a következő két évtizedben a lelkészeknek sokkal rosszabb körülmények közt kell majd helytállniuk, és végezni a belmisszió szolgálatát, noha nem mindegyik lelkész, ám a többsége mégis ki fogja venni majd a részét ebből a munkából.

A 20-as évek elején szolgáló lelkipásztorok nagy részének nem volt sem elméleti, sem gyakorlati tapasztalata a belmissziós munkával, ugyanis ők még olyan képzést kaptak, amely a belmissziót alábecsülte és szükségtelennek tartotta. Akik mégis végeztek ilyen szolgálatokat, azokat pietistáknak, karizmatikusoknak bélyegezték. A belmisszióra való képesítés megszerzését két megközelítésben látták. Elsősorban rendszeres belmissziói tanfolyamokat szerveztek a lelkészi és tanítói értekezleteken belül, másodsorban pedig a hivatalos egyház szerkesztésében belmissziós kézikönyvet vagy kalauzt adtak ki.⁶⁶⁵ A belmissziós kalauz vagy kézikönyv tekintetében a 30-as évek első felére már több hazai és külföldi kiadványt is ajánlottak a lelkészek figyelmébe, és a belmissziói munka egyes területeihez konkrét munkákat javasoltak. A vasárnapi iskolai munkához Gottfried Frankhauser: *Vasárnapi iskolai tanítások*,⁶⁶⁶ valamint Ecsedy Aladár: *A jó pásztor* című írását⁶⁶⁷. Az ajánlások között volt még a Kolozsváron megjelenő *Az Út* című lelkészi továbbképzést szolgáló folyóirat mellékleteként havonta megjelenő *Az én kicsinyeim* című füzet, valamint Misley Sándorné szerkesztésében, a Budapesten megjelenő *Örömhír* című gyerekeknek szóló lapot. A hazai folyóiratok közül a Tárnok Gyuláné által szerkesztett *Református Leány* című havilap tartalmazott a vasárnapi iskola szervezéséhez és működtetéséhez elegendő segédanyagot, úgymint meséket, költeményeket, kisebb színdarabokat, valamint a bibliai történetek megismertetéséhez alkalmas képeket. Az ifjúsági munkához nélkülözhetetlennek tartották Dr. Imre Lajos ifjúságszervező munkáit, amely Kolozsváron jelent meg. Továbbá Szalonnás János faddi lelkész *Református ifjú*⁶⁶⁸ és *Református leány*⁶⁶⁹ című munkáit.⁶⁷⁰ A hazai folyóiratok tekintetében kitűntek a Marcelházán, Tárnok Gyuláné szerkesztésében megjelenő *Református leány*, valamint Galambos Zoltán komáromi lelkész szerkesztésében megjelenő *Kis tükör* című gyülekezeti lapban Tóth Kálmán segédlelkész által szerkesztett ifjúsági munka rovatok cikkei. Továbbá *A hajnal* című havilap, amelyet Nehézy Károly kisújfalusi lelkész szerkesztett, illetve a Rozsnyón megjelenő folyóirat a *Szeretet*. Külföldi lapok tekintetében az erdélyi egyházkerületben az *Ifjú Erdély*, a *Református család* és a *Kálvinista világ* sorolható ide. Magyarországi lapok tekintetében Dobos Károly KIE főtítkárszerkesztésében megjelenő *Református ifjúság* című lap volt számon tartva, mint belmissziós ifjúsági segédanyag.⁶⁷¹

665 SZILICZEI László: A belmisszió szükségessége. *Református Egyház és Iskola*, 1923, 3. évf., 4. sz., 1.

666 FRANKHAUSER, Gottfried: „Der Weg zum Kinde” című folyóirata alapján. I–VI. köt. Átdolg. [I–III. köt.]: MAKKAJ Sándor, IMRE Lajos, PILDER Mária.

667 Dr. ECSÉDY Aladár: *A jó pásztor*. Apostol János kiadása, Nyomtatta a Fébé-nyomda, Budapest, 1931.

668 SZALONNÁS János: *A református ifjú*. Bethlen Gábor Irod. és Nyomdai Rt., Budapest, 1928.

669 SZALONNÁS János: *A református leány*. Sylvester Irodalmi és Nyomdai R. T. Budapest, 1929.

670 A cikk szerzője szerint ezek a munkák csak az Abauj-tornai Egyházmegye lelkészi könyvtáraiban található meg.

671 LENGYEL József: Tájékoztató a belmisszióhoz! In: *Református Egyház és Iskola*, 1933, 13. évf., 4. sz., 2–3.

A belmissziós munka eredménytelenségét Lelkes Ferenc bátorkeszi lelkész egyik cikkében alapvetően három pontban határozta meg:

1. Kevés elméleti és gyakorlati tapasztalat, mert nem kaptak a teológián megfelelő képzést a belmisszió területéről.

2. Nem ismerték jól az egyházközség tagjainak a lelki világát. Felhívta a figyelmet arra, amennyiben egy falusi lelkész a gyülekezetében ifjúsági egyesületet szeretne szervezni, mindig van téma,⁶⁷² amely felkelti az érdeklődést, amivel be lehet vonni az ifjúságot a gyülekezeti életbe. A belmissziói munka sikerességét a gyülekezeti tagok alapos megismerésével is összekötötte, ugyanis ha egy lelkész mélyebben megismeri a gyülekezeti tagokat, családokat, akkor megismeri a problémáikat, igényeiket, így tisztább képet kap a gyülekezetéről. Ennek megoldására családkönyvek készítését javasolta a családlátogatások alkalmával, leírva benne a családtagok jó és rossz tulajdonságait, vagyoni helyzetüket, érdeklődési köreiket.

3. Nem tudták pontosan, hogy hol és hogyan kezdjenek a belmissziós munkához. Mindezek után felmerül a kérdés, hogy ha nem sikerül belefogni a munkába, akkor mitévő legyen a lelkész? Erre a kérdésre azt a választ adta, hogy a vasárnapi iskolás gyermekekből kell olyan nemzedékeket kinevelni, akik fogékonyabbak lesznek ezekre, illetve a gyerekekkel a szülőket is könnyebb bevonni a gyülekezeti életbe.⁶⁷³

1931-ben az Egyetemes Konvent belmissziós jelentésében kijelentette, hogy az ifjúság gondozására vonatkozó tervek közül annyi valósult meg, amennyit az adott körülmények és az egyéni vagy közösségi kezdeményezések elbírtak. Ekkor már mind a három egyházkerület kinevezte saját belmissziós lelkészét. A Kárpátaljai Egyházkerület⁶⁷⁴ egyházmegyéenként is állított be lelkészeket egyházmegyei belmissziói munkára.⁶⁷⁵

6.3. A belmisszió kezdetei az egyházmegyében

A szlovenszki református belmisszió alapvetően a magyarországi mintákat és módszereket vette át. Ez annak tudható be – legalábbis a Komáromi Egyházmegyében –, hogy azok a lelkészek, akik elsőként szorgalmazták a belmisszió elindítását, szinte valamennyien közvetlen kapcsolatban voltak a budapesti belmissziói munkában részt vállaló lelkészekkel. Annyi bizonyos, hogy kezdetben az egyházmegyében a magánkezdeményezésekből létrehozott egyesületek végeztek nagyobb volumenű belmissziós munkát. Ezek az egyesületek egyrészt nőegyletek voltak, amelyek karitatív, diakóniai szolgálatot végeztek, másrészt ifjúsági egyesületek működtek, amelyek az ifjúsági alkalmak megszervezésével

672 Lelkes Ferenc példának állította be Kájel Endrét, aki Balatonendrén csipkeveréssel kezdte az egyesületi munkát.

673 LELKES Ferenc: A belmissziói munka elkezdésének nehézségei. In: *Református Egyház és Iskola*, 1925, 5. évf., 35. sz., 3–4.

674 A konventi jelentés sajtókivonatában a Kárpátaljai Egyházkerületről megjegyezték, hogy a kárpátaljai belmisszió ügye a kezdetektől különállóan fejlődött ki. Ennek a különutas rendszernek a fényében rendeztek konferenciákat és belmissziói kurzusokat. SÖRÖS Béla: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1932, 12. évf., 16. sz., 2–3.

675 SÖRÖS Béla: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1931, 11. évf., 19. sz., 2–3.

és lebonyolításával igyekeztek a belmissziót életben tartani. Az I. világháború kezdetekor, 1914-ben Komáromban, Apácaszakállason, Kamocsán és Nagymegyeren már voltak évek óta működő nőegyletek, de vallásos estéket és felolvasásokat több helyen is szerveztek.⁶⁷⁶ Egy 1918-as jelentés szerint már kilenc nőegylet működött az egyházmegyében.⁶⁷⁷ Az első világháború előtti és alatti évek belmisszióiról csak kevés forrásanyaggal rendelkezünk. A feltárt iratanyagokból egy-két hírmorzsa találunk arról, hogy melyik egyházközségben milyen egyesület található. Ilyen előzmények többek között a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSz) 1911-ben Eperjes és 1913-ban Felsőszeliben és 1914-ben Losonc tartott konferenciája.⁶⁷⁸ Ezek a helyszínek azért is jelentősek, mert itt tértek meg a későbbi szlovenszói református belmisszió olyan kiemelkedő személyiségei, mint Galambos Zoltán és Szabó Béla.⁶⁷⁹

A 20-as évek átmeneti éveiben a belmissziós munka kezdett háttérbe szorulni. Ennek oka, hogy a lelkészek az új államalakulatban elsőként az egyház intézményes kereteinek kiépítését tartották szem előtt, utána következett minden más, így a misszió kérdése is. A Komáromi Egyházmegyében csak 1925-ben kezdtek foglalkozni a belmisszióval, amikor egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvben ismét szerepel a „Pásztori és belmissziói munka” fejezet cím.⁶⁸⁰ Természetesen 1925 előtt is működött az egyesületek keretén belül, amelyek újraszerveződve ismét hozzáfogtak azon feladataik ellátásához, amelyeket az első világháború előtt folytattak.⁶⁸¹ 1924-ben vallásos estélyből 29 egyházközségben már 452 alkalmat tartottak meg. A jegyzőkönyv itt külön kiemelte Komáromot, ahol a legélénkebb volt a belmissziós munka. Itt heti kétszer volt bibliamagyarázat, majdnem minden vasárnap vallásos estélyt tartottak, az ifjúsági és leányegyesület is kivette a részét a hitéleti munkából.⁶⁸² Az 1928-as jelentés szerint már 54 egyházközségben 493 alkalommal rendeztek belmissziós alkalmakat.⁶⁸³

Mint azt látni fogjuk a Komáromi Református Egyházmegye belmissziójának történetében a marcelházi egyházközség kezdőpontnak számít, ahol a bibliaóráknak és vallásos estélyeknek igen nagy szerepük volt abban, hogy 1928-ban elinduljon az az árvaházi mozgalom, amely az egyházmegye belmissziójának motorja lett. Marcelháza mellett Komárom volt a másik legfontosabb központ, ahol két fiatal lelkész szolgált, akik közül az egyik Tóth Kálmán volt. Bibliamagyarázatokat heti kétszer tartottak, vallásos estélyt majdnem minden vasárnap és az ifjúsági egyesületben is vezető tisztséget töltöttek be. Ugyanitt Galambos Zoltán megválaszott lelkész 1925-ben létrehozta a konfirmált leá-

676 GYALÓKAY László (szerk.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1914. évi július hó 29. napján tartott rendes évi közgyűléséről*. Galánta, 1914, 9.

677 GYALÓKAY László (szerk.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1918. évi július hó 25. napján tartott rendes évi közgyűléséről*. Galánta, 1918, 15.

678 DOBOS László Gábor: Belmisszió és szociális irányzatok a protestáns egyházakban és vallásos szervezetekben. In: Lendvai L. Ferenc (szerk.): *A magyar protestantizmus 1918–1948. Tanulmányok*. Budapest, 1987. 284. Idézi: GALÓ Vilám: Református karitativ intézmények... i.m. 32.

679 GALÓ Vilám: Református karitativ intézmények... i.m. 32.

680 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1925...* i.m. 22.

681 Lásd a *református egyesületek aranykora* c. fejezetet és ennek alfejezeteit.

682 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1925...* i.m. 23.

683 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1928...* i.m. 50.

nyok egyesületét, amely 70 tagot számlált.⁶⁸⁴ A belmissziói munka egyre több helyen érezte hatását, fokozatosan előtérbe került az az igény, amely szerint a belmissziót hatékonyabb és következetesebb eszközökkel kell művelni.

6.3.1 A belmisszió felvirágzása az egyházmegyében

1926-ban Füßy Kálmán a komáromi egyházközség presbitere indítványt terjesztett az elnökség és az egyházmegyei közgyűlés elé, amelyben felkérte az egyházmegyet, hogy:

„I. Indíttassék meg a szlovenszkói és ruszinszkói belmisszió; állíttassék be e célból egy egyházmegyei missziói segédlelkész, ki minden vasárnap más-más gyülekezetben prédikáljon, ott a helyi lelkész vezetése mellett vallásos estélyt tartson, hitébresztő iratokat áruljon s ifjúsági egyesületek, leánykörök felállításában, vasárnapi iskolák megindításában segítségül legyen. Fizetése 12000 korona, mit az egyházak arányszám szerint adnának össze. Állandó tartózkodási hely lehetne Komárom, hol szállást kapna.

II. Vagy pedig mondja ki a közgyűlés azt, hogy minden lelkész minden hónapban egyszer más gyülekezetben prédikáljon. A beosztást az esperes, vagy bizottság végezné.

III. Indítványozza, hogy a lelkészértekezletek két havonként más-más helyen hivassanak össze”.⁶⁸⁵

A közgyűlés elfogadta a missziói segédlelkészi állásra vonatkozó javaslatot, amit az egyházkerületi közgyűléshez is felterjesztett. A lelkészértekezletek helyszíneinek változtatását elfogadta, a lelkészek vendégszolgálatairól szóló indítványról azonban később döntött.⁶⁸⁶

1927–28-ra 15 egyházközségben működött a vasárnapi iskola, és 12-ben volt bibliai olvasóköri. A fiatalokkal való közös produktív munkához azonban elengedhetetlen volt egy olyan kézikönyv, amellyel könnyebbé tudta volna tenni a munkát.⁶⁸⁷ Gyalóky László esperes említést tesz arról, hogy lelkészi ajánlásra kézhez kapta Forgács Gyula: *Belmissziói útmutató* című évente megjelenő kiadványa, amelyben csak a vasárnapi iskolának szentelt fejezet lenne számára hasznos, de az is átdolgozva, másrészt a könyvet nem lehetett minden lelkésznek Magyarországról behozni, és az ára is olyan magas volt (4 pengő), hogy nem mindenki engedhette meg magának. Ezért Gyalóky László felhívta lelkésztársai figyelmét, hogy a vasárnapi iskolát az 1928/29-es tanév kezdete után szervezzék meg a következő alapvetésekkel: „benne legyen főleg az erkölcsi része hitünk tudományának, a Biblia megfelelő kiválogatott részel alapján, de főleg Jézus Urunk tanításai, példázatai és csodatételeiből kiválasztandó részekből.”⁶⁸⁸

Az 1930/1931-es tanévben sem volt kész a missziói terv, ezért Gyalóky László esperes

684 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1925... i.m. 23.

685 SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1926. évi augusztus hó 17. napján tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Református Egyházmegye, Komárno, 1926, 8-9.

686 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1926... i.m. 10.

687 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1928... i.m. 50.

688 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1928... i.m. 51.

egy hónappal előre küldött egy kész tervezetet, és számításai szerint az előre elküldött havi programból néhány év múlva használható tankönyv születhetett volna.⁶⁸⁹ A vasárnapi iskolák elterjedését és az azokat látogató fiatalok nagy arányát figyelembe véve arra kötelezte volna az olyan egyházközségeket, ahol három tanerőnél több volt, mint Komárom, Kamocsa, Negyed vagy Vágfarkasd, hogy ott két párhuzamosan működő vasárnapi iskolát hozzanak létre, és ezekben két tanár tanítson.⁶⁹⁰ Az egyházmegyei tanítói kar ellene volt, hogy a vasárnapi iskolai munkát bízzanak rájuk, holott a tanítók és tanítónők díjlevelük szerint minden egyházépítő munkában kötelesek voltak részt venni. Ez természetesen minden felekezeti iskolára érvényes volt.

Az egyházmegye a vasárnapi iskolát a tanköteles gyerekek számára vezette be, hogy hozzászokjanak a templomlátogatáshoz, és megismerjék a Bibliát.⁶⁹¹ Kovács Alajos, negyedi igazgató-tanító és egyházkerületi tanítóképviselő fellebbezett az egyházkerülethez, amely megsemmisítette az egyházmegye fent említett határozatát azzal az indoklással, hogy a vasárnapi iskolát mindenütt önkéntesek – lelkészek, tanítók, gyülekezeti tagok – vezetik, és ezt egyházhatóság útján nem lehet kikényszeríteni.⁶⁹²

A 20-as évek végére és a 30-as évek első felére a belmissziói munka jelentős része átkerült az egyesületektől a lelkipásztorok kezébe. Ez egy lassú, de biztos folyamat volt. Az egyesületek missziós munkaterületei időközben háttérbe szorultak, és a közművelődési szerepük erősödött fel, vagy érdektelenség miatt megszűntek vagy csak névleg működtek.⁶⁹³ Azok a lelkészek, akik vallásos estéket, bibliaórákat és evangelizációkat is tartottak, az évek során rengeteg tapasztalatot szereztek. Ezekkel felvértezve önmaguk vagy lelkésztársaikkal is el tudták látni mindazokat a belmissziói munkaköröket, amelyeket a 20-as évek első felében a tapasztalat és képzett lelkész hiányában az egyesületek végeztek. A lelkészek már ekkor kinyilvánították akarataikat, hogy a saját egyházmegyéjükben nem kell a felsőbb egyházi vezetéstől segítség és útmutatás a missziói munkához, sőt a konvent által előterjesztett egyik javaslat is felháborodást keltett, miszerint a losonci teológusok itt végeztek volna missziói munkát.

689 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1930...* i.m. 38.

690 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1931...* i.m. 35.

691 SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1932. évi augusztus hó 23. napján tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi Református Egyházmegye, Komárno, 30.

692 GYALÓKAY László (szerk.): *Jegyzőkönyv a Dunáninneri Református Keresztyén Egyházkerület Komáromban 1931. december 9-én tartott éves rendes közgyűléséről*. Komárom, 1931, 33.

693 Ez többek között azt jelenti, hogy kizárólag reprezentatív jelleggel vettek részt az egyházközség életében.

6.3.2 A losonci szeminaristák missziói munkája az egyházmegyében

A Losonci Teológiai Szeminárium teológusai a losonci diákkonferencia határozata folytán felajánlották missziói szolgálatukat az Egyetemes Egyháznak. Szolgálatukban az ifjúsági egyesületek megszervezésére vállalkoztak, amelyet a konvent vezetése készségesen el is fogadott, és a Tiszáninneri Egyházkerülethez tartozó Szepsiben, Abaújszínán, Csapon és Nagykaposon vágta bele a munkába. A Dunáninneri Egyházkerületben erre már nem voltak ilyen fogékonyak és ebből nézeteltérések is születtek. A Komáromi Egyházmegye esperese Gyalóky László azon a véleményen volt, hogy az egyházmegye gyülekezeteiben a vallásossággal minden a legnagyobb rendben. A lelkészek és tanítók hathatós munkájának köszönhető, hogy az egyházas élet emelkedő tendenciát mutatott. Helytelenítette a losonci teológusok munkáját, miszerint ők ellátogatnak a gyülekezetekbe, hogy ott az egyházköz-ség ifjúságának evangelizációját megszervezzék, és ezzel bele avatkoznak a helyi lelkipásztor munkájába.⁶⁹⁴ Esperesi jelentésében azt fejtegette, hogy „Lelki fájdalom fogott el e levél elolvasásakor. Hogyan? hát mi a legsötétebb Afrikában lakunk? Mi semmit sem hallottunk Krisztus Urunkról és az ő evangéliumáról? Mi hozzánk el kell azt juttatni? Ifjúságunkat be kell szervezni? – s a kezdő munkákat is másnak, a losonci előkészítő tanfolyam hallgatóinak kell megtenni? Hát ilyen a vélemény felőlünk a magas helyeken? [...] Igaz, hogy munkánk zajtalan, nem teszünk neki cégért, nem doboltatunk, nem viszünk magunkkal hírlapi tudósítót, aki azt is megírja, amit nem cselekedtünk; de ha jól visszaemlékezem Krisztus Urunk tanításaira a szent könyvben s vitáira az akkori vallásos társadalom tényezőivel, a farizeusok magasabb és műveltebb osztályával, úgy látom, hogy a mi utunk helyesebb, sőt az egyedüli helyes.”⁶⁹⁵

Az esperes hozzátette, hogy az egyházmegye lelkészei a legjobb tudásuk szerint végzik munkájukat, és a losonci teológusok munkájára semmilyen formában nincs szükségük.⁶⁹⁶ Ezen túlmenően felhívta a szeminárium tanári karának figyelmét, hogy az ilyen irányú tapasztalatok megszerzését lehetőleg az önképzőkörök és az iskola falain belül végezzék, és ne a gyülekezetekben, ahol eleve csak tapasztalattal rendelkező lelkészek dolgozhatnak.⁶⁹⁷

Egyrészt láthatóan kezdett kialakulni vagy már ki is alakult egy sajátos egyházmegyei belmissziói koncepció, amelybe nem fért bele, nem volt helye a Konvent által előterjesztett, a belmisszióra vonatkozó javaslatoknak. Másrészt a Komáromi Egyházmegye, az egyházmegyék és egyházkerületek közötti vitákat és viszályokat, féltékenykedéseket pontosan a belmisszió jelentette.

A fenti idézet sem hirtelen felindulásból született, hanem jelzésértékekkel bírt, mind a komáromi, mind a többi egyházmegye lelkészei, valamint a konvent számára. Ezzel azt fejezte

694 *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 37. sz., 8.

695 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv* 1928... i.m. 52.

696 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv* 1928... i.m. 52.

697 SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv* 1928... i.m. 68–69.

ki, hogy a Komáromi Egyházmegye nem kér a többi egyházmegye belmissziós munkájából, amelyek a fenti idézetből kiindulva – esperes véleménye szerint – nem éppen a helyes irányba mentek. Természetesen itt is adódik a kérdés, hogy mit is tekintünk helyes iránynak. Melyek azok az eszközök, amelyekkel helyesen lehet végezni a missziót. Pontosan nem ismerjük, hogy a seminaristák közül kik jöttek és milyen konkrét céllal eszközökkel végezték a missziót és azt sem ismerjük, hogy milyen kritikákat fogalmaztak meg az ő szempontjukból missziói koncepció nélküli lelkészekről.

Azt pontosan nem tudni, hogy mennyi lelkész értett egyet Gyalókey László érvelésével és a belmissziós munka koncepciójának vázlatával, de annyi bizonyos, hogy nem volt egyöntetű a támogatottsága. Magát a koncepciót Gyalókey László a következőképpen fogalmazza meg: „[...] a vallásnak az iskolákban alapos, beható tanítását, a vasárnapi iskolát, vallásos esték tartását és a lekipásztori gondviselés fokozottabb gyakorlását tartom egyedül helyes és célravezető eszközöknek; ezeken túl semmit, akármilyen nevű egylet, vagy kör legyen, igénybe venni nem kívánok. Egy hanyatló irányt követő 40 éves életpálya és munkásság arra tanított meg, hogy aki csereberéli eszközeit, változtatja útjait, nem ér az célhoz sohasem. Láttam már sok egyesületet megalakulni s rövid pár évi pálya után a közöny, az ellobbanó szalmaláng hamujában végezni életét. Nem térek hát el sem jobbra, sem balra, megyek következetesen előre utamon”.⁶⁹⁸

Az egyházmegyei közgyűlés elfogadta Gyalókey László fent idézett belmissziói koncepciójában megfogalmazott célokat és eszközöket és határozatilag kimondta, hogy a lelkészek – betegségen kívül – a gyülekezeteiktől két hétnél hosszabb időt nem tölthetnek távol, a gyülekezeti tagok lelki gondozását nem szakíthatják meg, még helyettesítő lelkész megbízásával sem.⁶⁹⁹ A losonci teológusok belmissziós törekvéseire a lelkészi kar részéről érkező negatív reakcióval nem mindenki értett egyet. Voltak, akik szívesen látták a seminaristák egyházépítő munkáját.

Az esperes negatív hangvételű jelentéséhez Mohácsy János szólalt fel elsőnek, aki elmondta, hogy nem érthet egyet a losonci teológusok munkájának elítélésével. Véleménye szerint örömmel kellett volna fogadni a teológusokat, ha segítenek a lelkészeknek az ifjúsági munka megszervezésében. Mórocz Mihály sem látott semmi kivetnivalót abban, hogyha a teológusok missziói munka révén ellátogatnak valamelyik gyülekezetbe és megismerik azok lelki szükségleteit. Sőt el is mondta, hogy nála is jártak és elismerésre méltó munkát végeztek. Boross Kálmán szintén úgy vette őket védelmébe, mint akiknek tevékenysége csak a hitélet fejlesztésére terjedt ki, más egyéb a gyülekezetet érintő dologba nem szóltak bele.

Kúr Géza az esperesi álláspont mellett szólalt fel, és helytelenítette a szeminárium hallgatóinak tevékenységét bár részleteiben nem ismerjük a kritikáját. Galambos Zoltán összhangba akarta hozni az esperes álláspontját a teológusok munkájával. Szerinte semmi ellentét nincsen a kettő között. Gyalókey László a viszontválaszában elmondta, hogy hosszú évtizedek tapasztalatai miatt nem tartotta célravezetőnek a belmisszióra nézve a kísérletezést.⁷⁰⁰

698 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1928... i.m. 53.

699 SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1928... i.m. 69.

700 *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 37. sz., 8–9.

Parais Árpád Gyalókey László mellett kiállva szintén kritikával illette a teológusok munkáját. Véleménye szerint a közgyűlésen nem a munka eszmeiségét kifogásolták, hanem annak kivitelezésének módját. Kritikáját gyakorlati szempontból fogalmazta meg, s felvetette, hogy az alábbi kérdéseket vagy már korábban megtárgyalták vagy fel sem merültek. Olyan kérdésekre világított rá, hogy az adott személy, aki végezné a munkát, alkalmas-e arra, megvannak-e hozzá a képességei. Megindítható-e egy alapvetően mezőgazdaságból élő közösségben a belmissziós munka a nyári hónapokban? Tudatában vannak-e annak, hogy milyen lelki szükségletei vannak egy falusi fiatalnak, és ezeket milyen evangelizációs munkával tudják kielégíteni? Amennyiben sikerül egyesületet létrehozniuk egy gyülekezetben, ki fogja tovább vezetni azt? A lelkész?

Parais Árpád azon a véleményen volt, hogy már csak egy ifjúsági egyesület evangéliumi szellemében való vezetése is olyan embert követelt meg, aki hajlandó áldozatokat hozni. Az egyesületi munkának ezt az oldalát elég jól ismerte, mivel a Komáromi Református Ifjúsági Egyesületnek a titkári tisztségét töltötte be. Munkája során szerzett tapasztalatai rámutattak arra, hogy egy ifjúsági egyesületben kizárólag evangéliumi munkát nem lehet folytatni.⁷⁰¹ Következtetésként hozzátette, hogy egy egyesületnek a működése a vezetőjétől, a lelkipásztortól függ, így erre a munkára külön lelkészeket kellene képezni, hanem megtalálni azokat, akik elég elhivatottak, és a megfelelő képességekkel bírnak.⁷⁰²

6.3.3 A belmissziós munkaterv létrehozása

Az egyházmegyében voltak lelkészek, akiknek szintén volt saját belmissziós tervezetük, ám abban az evangelizáció és hitelesítő konferenciák, bibliaórák úgy szerepeltek, mint amelyek nemcsak saját, hanem lehetőleg a legtöbb gyülekezetben is végezni kell. Ez pedig azt jelentette, hogy mindenki, aki valamilyen tervet összeállított azt az egész egyházmegyére ki akarta terjeszteni, mert megvolt győződve róla, hogy az ő általa képviselt teológiai iskola és missziói módszer a legalkalmasabb erre. Hogyha mégsem voltak ekkora ambíciói, akkor csupán a saját gyülekezetében igyekezett valamilyen rendszer szerint missziós munkát végezni. A különféle stratégiákat nem igen tudták összeegyeztetni, ráadásul a szeminaristák jelenléte is megosztotta az egyházmegyei lelkészi kart. Nem is beszélve a laikusok között terjedő szektás és minden református teológiai alapot nélkülöző mozgalmak szárbabozásáról. Ezért elindult egy törekvés arra nézve, hogy valamilyen egységes missziói munkatervet hozzanak létre, amely mindenki számára elfogadható és végső soron ellenőrizhető és számon kérhető is egyben. Tehát egyfajta központosított és felülről irányított belmissziót szerettek volna kialakítani.

Végül az a belmissziós munkaterv, amely az egész egyházmegye területén szabályozta a belmissziós munkát, egy határozott válasz volt arra, hogy elkezdődött a belmissziónak egy

⁷⁰¹ Lásd a Komáromi Református Ifjúsági Egyesület részt.

⁷⁰² PARAIS Árpád: Levél a szerkesztőhöz. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 40. sz., 4–6.

kontrollálatlan és az eredeti jelentésétől és tartalmától eltérő iránya. Korábban szó esett róla, hogy a lelkészi kar többsége szerint miért volt helytelen azoknak a lelkészeknek a tevékenysége, akik a pietista vagy kegyességi irányhoz tartoztak. Ugyanennek a vonalnak tulajdonított és eleve kritikus szemmel figyelt belmissziós eszközei, mint a különféle konferenciák és házi bibliaesték rendezése nélkülözte az alapvető református hittani alapokat. Az 1934. október 4-én tartott közgyűlésen Kúr Géza, csicsói lelkipásztor a következőképpen számol be ezekről az elhajlásokról: „a belmisszió célja az egyházak megerősítése, a mátyusvidéki mozgalom⁷⁰³ ezt a célt nem szolgálja, a református egyház történetét, küzdelmeit figyelembe nem veszi, szektás irányú. Állításai igazolásául felhossa, hogy a belmissziós összejöveteleken idegen énekeket használnak, egyik komáromi összejövetelen leterdepelve imádkoztak, Komáromban képeket, keresztes bibliai könyvjelzőket osztogattak. Kifogásolja, hogy az egyháztagokat megtértek és meg nem tértek csoportjába osszák”.⁷⁰⁴

Kúr Géza ezt követően apológiára váltva, felszólalásában ellenezte, hogy a reformátusok közt ún. aranykeresztesek⁷⁰⁵ legyenek, és erre utaló jelvényeket hordjanak. Tiltakozását fejezte ki az ellen is, hogy a tizedet visszaállítsák az egyházban, valamint nem tartotta helyesnek a konferenciákat, mert azok költségesek és a tanulókat elvonják a tanulástól.⁷⁰⁶ Kúr Gézán kívül még Soós Károly esperes is felszólalt, és két esetet is részletezett, amely egyrészt az egyházmegyei lelkészi kar pietista szárnyához tartozó lelkészekhez, másrészt egy világiakból összeállt társasághoz kötött. Zsemlye Lajos, Borza Zoltán és Nehézy Károly még 1933 őszén az esperesnél bejelentette, hogy Madaron belmissziós konferenciákat szeretnének tartani. Az alkalmakon Soós Károly esperes is részt vett, ahol azt tapasztalta, hogy ezek az összejövetelek nem tükrözik azt a magyar református teológiai felfogást, amely alapján, a legtöbb helyen zajlott a belmissziós munka.⁷⁰⁷ Felkérte Galambos Zoltánt, hogy tegyen lépéseket a kialakult helyzet megoldására. A másik esetben Tárnok András és Téglás Ferenc marcelházi és bátorkeszi fiatalok az esperes tudta nélkül, Varga Mihály búcsi lakos házában bibliaórát tartottak, ahol olyan kijelentés is elhangzott, „hogy papra nincs szükség, ők is tudják a bibliát magyarázni.”⁷⁰⁸

Mindezen események fényében, melyeket az egyházmegyei közgyűlés elítélt, kimondta, hogy egy belmissziós munkatervet kell készíteni, és erre mindjárt egy bizottságot is választott.⁷⁰⁹ Ezt megelőzőleg Zsemlye Lajost kérték fel, hogy készítse el és mutassa be a saját belmissziós tervét, de erre nem volt hajlandó, mert úgy vélte, hogy a meglévő missziói

⁷⁰³ Nem ismert az, hogy Kúr Géza mit tartott mátyusvidéki mozgalomnak. Elképzelhető, hogy a mátyusföldi lelkészi kört értette alatta.

⁷⁰⁴ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1934... i.m. 62.

⁷⁰⁵ 1934 februárjában és márciusában Kisújfalun az egyházmegyei belmissziós bizottság kurzust tartott. Ezeken a kurzusokon erősödött meg a *Kék Kereszt Mozgalom*, amely az alkoholizmus leküzdésére jött létre. Ekkor alakult meg az *Arany Kereszt* mozgalom, amelynek tagjai jövedelmük egy tizedét adták arra, hogy Új Koszmály név alatt kül- és belmissziói telep létesüljön. Ennek a mozgalomnak ekkor már 10 tagja volt a lelkészek és tanítók közül. *Hajnal*. 1934, 4. évf. 3. sz., 11.

⁷⁰⁶ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1934... i.m. 63.

⁷⁰⁷ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1934... i.m. 63.

⁷⁰⁸ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1934... i.m. 63.

⁷⁰⁹ A bizottság tagjai: Soós Károly, Kúr Géza, Kiss János. A bíráló bizottság tagjai Rácz Elemér, Csekés Béla és Boross Kálmán.

koncepció teljesen megállja a helyét.⁷¹⁰ Az egyházmegyei belmissziós szabályzat végleges kidolgozója Rácz Elemér magyarsóki lelkész volt. A szabályzat célja „hogya a lelkipásztornak útmutatást adjon és irányt szabjon a belmissziói munkában.”⁷¹¹

6.3.4. Belmissziói szabályzat az egyházmegye lelkészei számára

„Ezen szabályrendeletnek fő célja az, hogy a lelkipásztornak útmutatást adjon és irányt szabjon a belmissziói munkában. Az a széleskörű munka, a mit ez a szabályrendelet előír, csak fokozatosan vihető keresztül. Egyházmegyénk túlnyomóan kicsiny gyülekezetekből áll, ezért ez a szabályrendelet a kis gyülekezetek számára készült. Nagyobb gyülekezetek különösen a városiak, az ebben foglaltakat saját igényeik szerint kibővíthetik. Idősebb lelkipásztoroknak, ha eddig nem végeztek ilyen irányú munkát gyülekezetükben, nincs idejük arra, hogy az egész programot keresztül vigyék, de nekik is kötelességük legalább az elemi iskolások biblia körét (vasárnapi iskola) megalakítani. – Az ifjú lelkipásztori nemzedék azonban köteles a szabályrendeletben kiszabott munka tervet fokozatosan keresztül vinni.

Másik célja ezen szabályrendeletnek az, hogy ezzel a munkával egy áldott életközösség jöjjön létre a gyülekezetekben a hívek között és a lelkipásztor között, úgyszintén az egyes gyülekezetek között, hol mindenütt a Krisztus jár, betegeket gyógyít, elesetteket fölemel, eltévedteket visszavezérel, szegényeket pártfogol.

Ez a szabályrendelet érintetlenül hagyja a lelkipásztornak azt a munkakörét, mely a templomi igehirdetés, temetés, esketés, keresztelezés, iskolai felügyelet, confirmáció, vagyongazdálkodás stb. körül mozog, s a hol a lelkipásztor teendőit az Egyházi Törvény s ennek alapján készült szabályrendeletek előírják.

A belmissziói munka vezetője az egész vonalon:

A lelkipásztor.

Azt a belmissziói munkát, a mit az alábbiakban felsorolunk, csak az a lelkész végezheti sikeresen, a kinek magán és társadalmi élete evangéliumszerű.

A lelkipásztornak családos embernek kell lenni, ha csak ebben valami rendkívüli körülmény meg nem akadályozza. – Ő is, felesége is legyenek komoly hívő lelkek, a kik a vallásos élet minden terén példát tudnak adni. Gyermkeiket istenfélelemben neveljék, hogy egész családi életük vonzó példa legyen a gyülekezetben.

Minden falusi lelkipásztor házat, kertet, szántóföldet, esetleg szőlőt kap a gyülekezettől. Tehát a lelkipásztor legyen jó gazda, tartsa rendben háza táját, kertészkedjék, méhészkedjék, szőlőt plántáljon, vagyis vegyen részt mindabban a világi foglalkozásban, a melyben hívei élnek, hogy példaadó lehessen a vagyongazdálkodásban, takarékoságban, csapások türellemmel elhordozásában, és az egymást segítő munkás szeretetben.

⁷¹⁰ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1934... i.m. 64.

⁷¹¹ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1935... i.m. 78.

Vegyen részt falujának minden olyan törekvésében, melyből a köznek s különösen gyülekezetének erkölcsi és anyagi haszna származik. Szövet-kezetek, társas körök, közművelődési egyletek bőséges alkalmat adnak a lelkipásztornak arra, hogy mindenütt a becsületes, tiszta kezű, krisztusi munkában példát adjon.

A napi politikától tartsa távol magát, nehogy valamely politikai párt fejének tekintsék, mert ő az egész gyülekezetnek pásztora. Csak annyit tegyen e tekintetben, a mennyit tőle a polgári törvény megkíván.

A belmisszió eszközei.

A család könyv.

Minden lelkipásztor köteles gyülekezetében családkönyvet készíteni, úgy a mint azt az Egyházi Törvény VIII. t. c. 9. §-a előírja⁷¹². Ezen családkönyvben nem csak a száraz statisztikai adatok jegyzendők fel, hanem minden családról és családtagról olyan jellemző adatok, melyet az egész család vallás erkölcsi életének hű képét adják. Ezért a családkönyv szigorúan bizalmasan kezelendő.

A gyermekek biblia köre.

Hat éves korig minden gyermek lelki szükségleteiről a család gondoskodik (E. T. VIII. 13. §.)⁷¹³ Ott azonban, a hol óvoda van, már az óvodásokból alakít a lelkipásztor bibliakört s a kis apró emberek lelkét meg fogja a Krisztus számára a karácsonyi csodával (karácsonyfa), a húsvéti csodával (piros tojás), a pünkösdi csodával (fehér galamb). A lelkipásztor leleményessége ezen módon hozzáférközhetik ezen kis nyiladozó virágkelyhekhez, hogy a Krisztus áldott barátsága révén őket apró barátokul magának meg nyerje, a kik örömmel futnak feléje s ülnek az ölébe, mintegy a Krisztuséba. Itt a munka célt ért, ha a kis bárányok a pásztort megszeretik.

A többi biblia körökben már kettős lesz a cél; egyik valláserkölcsi, másik anyagi.

Az iskolás gyermekek biblia köre.

A lelkipásztor az iskolás gyermekekből megszervezi az iskolások biblia-körét. Hogy a 6–14 éves gyermekekből hány csoportot alakít, az a helyi körülményektől függ. Egy csoportban azonban 15–20 gyermeknél több ne legyen. Minden csoportnak vezetője maga a lelkész, ezért úgy osztja be munkáját, hogy mindenütt maga ott lehessen. Nagyobb gyülekezetekben szüksége lesz segítő társakra, de a vezetés mindig az ő kezében legyen. Segítőtársak csak megfelelően képzett, hitbuzgó, megbízható egyének lehetnek. Kötelezett munkás csak a lelkész; a segítő-társak, még a tanítók és tanítónők is csak akkor vehetők igénybe, ha erre a munkára szeretettel, önként vállalkoznak. A bibliaköri órának, mely lehet félóra is, egészen másnak kell lenni, mint az iskolai tanórának. Még a hittanórától is különböznie kell. A biblia köri óra egy kis istentisztelet, ahol bizalmas társalkodást folytat a kis gyülekezet Istennel az ige, ének és imádság erejével. Természetes dolog, hogy legfontosabb segédkönyv a biblia

712 „Minden egyházközségben az ott lakó református családokról egy családkönyv vezetendő. Ebben feljegyzendő: a) a családapá és családjának neve, születési helye, foglalkozása, vallása, korábbi tartózkodásuk időrendi helye és tartama; b) a családapá és családjának szüleinek neve, vallása, foglalkozása és lakóhelye; c) az összes gyermekek neve, vallása, foglalkozása és lakása az elhaltak feltüntetésével. Az egyes családokra vonatkozó kimutatás hátulján vezetendő a rájuk vonatkozó lelkipásztori feljegyzések.”

713 „Hat éves koráig minden gyerek lelki szükségleteiről a család gondoskodik. Az elhagyott árvák gondozását a presbiterium az I. tc. 128–230. §-ok szerint teljesíti.”

és a zsoltár. Ezeken kívül azonban minden olyan segédkönyv igénybe vehető, melyeknek használata a szívet Istenhez emeli. Vallásos költemények, hazai és külföldi protestáns egyházak vallásos dalai, énekei ennek gazdag tárházai. Legyen mindegyik körnek egy kis lezárt perselye, melybe a gyermeki szeretet apró adományai összegyűjtetnek, s időközönként az összegyűlt pénzt valamely – gyermekek által meghatározott nemes célra fordítják. A perselyt a lelkipásztor őrzi, a kulcsát pedig egy megbízható, gondos gyermek. A gyermekek biblia körének szellemi táplálékát a lelkipásztor a szentíráson, heidelbergi kátén kívül a különféle szaklapokban, folyóiratokban megjelenő ilyen irányú munkákból meríti.

A konfirmált ifjak biblia köre.

Nagyon fontos kötelessége a lelkipásztornak, hogy megalakítsa a konfirmációban részvett ifjak bibliakörét. Már az iskolások biblia körében erősíteni kell az állandó összetartozás érzetét, hogy az iskolai padoktól való megszabadulás gondolata össze ne kapcsolódjék a bibliai körtől való megszabadulás gondolatával, éppen azért arra kell nevelni a gyermeket, hogy a bibliaköri óra szabad és önkéntes, ahova, mintegy kedves baráti körbe önként siet.

Ha minden igyekezet mellett is lesznek olyanok, akik kiválnak ebből a kedves baráti közösségből, azért a lelkipásztor nem felelős. Az ifjak biblia körében a munka bővül, aszerint, amint a tagok látóköre tágul, s egyénisége erősödik. A cél itt is kettős: erős, öntudatos vallásos lélek, mely Istennel jár, és szeretetteljes szív, mely áldozatra kész. Az előbbi nagyon drága dolognak tartja az Isten házát, s melyet eddig kötelességszerűen látogatott, most önként, életszükségletként keresi fel. Az utóbbi elkötelezést érez, hogy munkája gyümölcsét bizonyos részben nemes célra áldozza. Az ifjak biblia köre nagy gondot fordít arra, hogy a közös gyülekezési hely állandóan jó karban legyen. Annak fűtéséről gondoskodik, s beszerzi mindazokat az eszközöket, melyeknek segítségével a tagok számára nemes szórakozást szerezhet. Tagsági díj megállapítása jó, de nem fontos. Fontosabb ennél az önkéntes adakozás, s az így begyűlt összegeket, míg kisebbek, valamelyik köri tag kezeli; a tetemesebb összegek a presbitérium kezelésébe átadandók, mely azokat gyümölcsözően kezeli s a biblia körnek szükség szerinti összegekben visszaadja.

A konfirmált leányok biblia köre.

A főbb irányelvek ugyanazok, mint a fiuknál. Ennek vezetésénél a lelkipásztornak igen nagy segítségére lehet a felesége. A valláserkölcsi cél mellett itt is meg van az anyagi cél: az áldozat kötelezettsége. A bibliás leánykör különleges feladata, hogy a templom és az összejöveteli helyiség minél tisztább, minél csinosabb és vonzóbb legyen. Adományokból (esetleges tagdíjakból) összegyűlt pénzét erre fordítja. Vagyonkezelése a fiukéval egyező.

A férfiak biblia köre. A konfirmált ifjúk biblia köréből a házasság révébe érkezett férfiakból megalakítja a lelkipásztor a férfiak bibliakörét. Itt a valláserkölcsi cél: a gyülekezeti élethez való ragaszkodás állandó ápolása; a szentírás buzgó tanulmányozása. Anyagi cél: áldozatkészség a templomra, iskolára, hogy azok állandó jó karban legyenek. A gyülekezeti tagok, gazdagok, szegények együttműködése, az evangélium szerint való szociális életre nevelés. A templom fűtésének gondolata is innét induljon ki. A tagok adományaiból alapot teremtet, hogy minél kevesebb egyházi adó legyen, s minél több szükséglet fedeztessék a belmissziói munka gyümölcséből.

A nők biblia köre.

A nők biblia köre a férjes vagy özvegy nőkből, esetleg idősebb hajadonokból alakul. Igen nagy áldást fejthet ki a gyülekezetben a charitativ munkában. Itt is első cél a vallásos önevelés, ebből fakad, mint forrásból az az áldás, mely sokakat meg nyer Isten országának. Az E. Törvény a lelkipásztornak kötelességévé teszi a betegek, szegények, árvák, elhagyottak állandó látogatását. De mit ér a lelkipásztor vigasztaló szava a segítő szeretet adományai nélkül. Az asszonyok bibliakörében mód és alkalom kínálkozik arra, hogy a lelkipásztor feltárja az asszonyi szívek előtt a gyülekezetben megismert bajt és nyomort és a kör tagjai meg tudják találni a módját annak, hogy segítséget nyújtsanak ápolással, orvossággal, pénzzel, élelmi szerrel, amint kinek-kinek szüksége van rá.

Az elaggodtak biblia köre.

Minden gyülekezetben van egy kis csoportja azon öreg férfiak és nőknek, akik testi gyengeségeik miatt kiestek a gyülekezeti közösségből. Ezeket a lelkipásztor időközönként valamely alkalmas magánházban összegyűjti házi Istentiszteletre. Szikszay könyve igen jó szolgálatot tesz e célra, mely egy-két énekkel kibővítve teljes anyagot nyújt a házi áhítatra. Részt vehetnek ezen házi áhítaton mások is, de csak annyian, hogy túltömöttség ne legyen s mindig kihangsúlyozandó, hogy ez az áhítat a templomba elmenni nem tudó öregek kedvéért van, Itt a cél a lelkeknek irányítása ama mennyei hang felé, hová nemsokára megérkeznek.

A biblia körökre vonatkozó általános határozatok.

Minden gyülekezeti szerv, akármi a neve (biblia kör, vasárnapi iskola, ifj. v. nőegylet, énekkar stb.) a presbitérium felügyelete és támogatása mellett működik. Úgy a vallásérkölcsi, mint az anyagi ügyek a presbitérium ellenőrzése alá tartoznak.

Minden bibliakör maga szabja meg összejöveteleinek idejét és módját, azonban alkalmazkodnia kell az egyház és iskola jó rendjéhez. Minden összejövetel a lelkész közvetlen felügyelete és vezetése mellett történik. Nagyobb gyülekezetekben, ahol a biblia körök, vagy bármely alakulatok vezetését a lelkész megfelelően képzett vezetőkre bízta, a szellemi vezetés az ő kezében maradjon.

Minden biblia kör, vagy bármely vallásos alakulat, mint a gyülekezet testéhez hozzátartozó, abból kinőtt szerv, kizárólag református keresztyén szellemben működik. Ennek ellenőre és felelős irányítója első sorban a lelkipásztor. Őrizkedni kell attól, hogy ezen belmissziói munka a gyülekezetet egymással ellentétes tagozatokra szaggassa (hívót, nem hívót. Megtértek, meg nem tértek stb.), hanem ellenkezőleg közös cél az együtt-munkálkodás az egész gyülekezettel a Krisztus ügyének szolgálatára. Azokra is, akik e munkából kivonják magukat, kiterjesztendő a ker. szeretet gondoskodása.

Főtörekvése legyen a bibl. köröknek, hogy saját közös helyiségük legyen, ahol felváltva tartják összejöveteleiket. Iskolaterem csak addig használandó e célra, amíg a gyülekezetnek külön célt szolgáló helyisége nincs. A bibl. körök ingó és ingatlan vagyona mindig a gyülekezet közös, tulajdona.

A bibliakörök közösen járatnak vallásos lapokat, vesznek vallásos könyveket. Könyvtárakban csak olyan könyvek lehetnek, melyek tartalmukban a református keresztyén hitelvekkel megegyeznek. A lapok és könyvek bezárható szekrényben őriztetnek s a lelkész

felügyelete mellett azokat egy választott könyvtárnok gondozza.

A biblia köröknek főgondja az is, hogy az istenházát szorgalmasan látogassák összes tagjai, s az úrvacsorájával testületileg éljenek.

Minden összejövetelről a lelkipásztor egy bekötött füzetben rövid naplót vezet, azt évről-évre gondosan megőrzi kanonika visitáció alkalmával az esperes úgy a család-könyvet, mint a belmissziói naplót átvizsgálja s ezen vizsgálat alapján az egész egyházmegye területén folyó belmissziói munkáról az esperesi jelentésben az egyházmegyei közgyűlésnek beszámol.

Téli és nyári összejövetelek, konferenciák.

A különféle biblia körök a téli hónapokban, előre megállapított programmal, az összes gyülekezeti tagok számára templomban kihirdetett vallásos estét tartanak. Ezen esték helye a templom vagy az iskola. Célja, hogy vallásos költemények elmondása, összhangzatos énekek éneklése, tanulságos felolvasások tartása által a hitéletet erősítsék, s a gyülekezeti életet mozgalmassá, elevenné tegyék.

Falusi gyülekezetekben a tagokat a nyári hónapok idején komolyabb munkára összevonni nem lehet. Vasárnap délutánként azonban egy csoportos kirándulás kedves szórakozást nyújthat.

A vallásos esték esetleges kirándulások lefolyása a naplóban megőrzendő.

Az E. Törvény VIII. t. c. 27. §-a⁷⁴ jogot ad egyes belmissziói alakulatoknak arra, hogy összeköttetésbe lépjenek más községbeli hasonló célú alakulatokkal. Ezen összeköttetések alkalmas eszközei a konferenciák.

Nem kívánatos, hogy a konferenciák a belmissziói munkánál céllá legyenek. A konferenciák, akár lelkési körönként, akár az egész egyházmegyére kiterjedőleg tartatnak, mindig csak kivételes összejövetelek, melyeknek célja, hogy a hit közösségben élők egymással megismerkedjenek, s a szent munkára egymást buzdítsák.

A konferencia programját annak a körnek elnöke állapítja meg, a mely körben a konferencia tartatik. Ő kéri fel az esetleges előadókat, s vezeti a konferenciát. Az egész egyházmegyére kiterjedő konferenciánál ez a kötelesség az esperesre és a lelkészttestület elnökére hárul.

Minden konferenciát be kell jelenteni az esperesi hivatalhoz; az esperes a konferencia tartását csak abban az esetben tilthatja meg, ha komoly aggályai vannak az iránt, hogy a konferencia tartása a ref. hitelveket, a gyülekezeti jó rendet veszélyezteti. – A konferencia tartásának megtagadása az em. lelkészttestület előtt alaposan megindokolandó.

Az esperes minden konferencián részt vesz vagy személyesen, vagy megbízott útján. – A fő- és középiskolások konferenciái szintén bejelentendők annak az esperesnek, a kinek e. megyéje területén a konferencia tartatik. – A konferenciákra külföldi vendégek is meghívhatók, de azok nyilvános előadást csak a politikai hatóság engedélyével tarthatnak.

A lelkészek bibliaköre.

Az új törvény VIII. t. c. negyedik fejezete tárgyalja a szlovenszkói és kárpátaljai ref. lel-

⁷¹⁴ „A gyülekezet hitépítésének előmozdítására, így a gyülekezetben való közreműködésre más gyülekezetek szervei is meghívhatók és segítségül vehetők: úgyszintén más gyülekezetek lelkészei is felválthatják egymást, azonban mindenik esetben csak az I. tc. 140. §-ában előírtak pontos megtartása mellett.”

késztestület szervezetét. A 42. §.⁷¹⁵ szerint minden e. megye lelkészei egy-egy lelkészi testületet alkotnak. Jelen szabályrendelet a komáromi e. megyében már régebben kialakult 4 lelkészi kört úgy tekinti, mint a lelkészeknek egy-egy bibliai (baráti) körét. Minden kör tagjai lehetőleg havonként egyszer összejönnek az általuk megszabott helyen és időben, hogy alapos megbeszélést folytassanak mindazon dolgok felől, melyeket az. E. Törv. 48. §. a pontja a lelkésztestületek számára előír. Fontosabb megállapodások, indítványok, kíváncsalmak jegyzőkönyvbe foglalandók s ezek a jegyzőkönyvek az évi szokásos fiókértekezletek jegyzőkönyvében csatolva az e.-m. lelkészértekezletek elé terjesztetnek. Az így felterjesztett iratok további sorsáról az E. T. 49. §.-a intézkedik.⁷¹⁶

6.3.5. Egyházmegyei missziós körzetek és missziói bizottság

A belmissziói bizottság az egyes belmissziói munkaterületek könnyebb irányítása, és a belmissziós tevékenység intenzívebbé tétele végett az egyházmegyét öt körzetre osztotta fel. A felosztást a következő módon tervezték meg:

I. Felsőcsallóköz: Pozsony, Somorja, Diósförgepatony, Nemesbodos, Padány, Alistál, Mad.

II. Alsócsallóköz: Apáczaszakállas, Ekecs, Nagymegyer, Lak, Gellér, Tany, Nemesócsa, Ekel, Nagykeszi, Aranyos, Megyerics, Csicsó, Komárom.

III. Csilizköz: Csilizpatas, Csilizradvány, Szap, Kulcsod.

IV. Vág vidéke: Kamocsa, Negyed, Farkasd, Zsigárd, Deáki, Réte, Jóka, Magyarsók, Alsószőlős, Kismánya, Nyitra.

V. Mátyusföld: Szentpéter, Martos, Ógyalla, Hetény, Perbete, Kisújfalu, Csúz, Madar, Bátorkeszi, Dunaradvány, Búcs, Dunamocs, Marcelháza, Izsap, Udvard, Ímely, Komáromcsehi.

Az egyes körzetek irányításával belmissziós bizottságokat⁷¹⁷ hoztak volna létre, a bizottság tagjainak pedig a következő lelképásztorokat és világiakat javasolták:

a. Csilizköz: Kiss János lelkész és Tamássy István tanító.

b. Felsőcsallóköz: Balogh Elemér, Vágó Ede, Nagy Sándor, Dr. Baranyay Dezső, Schmidt Tivadart.

c. Alsócsallóköz: Beke Kálmán, Végh Kálmán, Fülöp Zsigmond és Iván Károly.

d. Vág vidéke: Rácz Elemér, Papp Árpád, Dr. Baranyay Vince és Győrfy Lajos.

e. Mátyusföld: Nehézy Károly, Zsemlye Lajos, Dr. Kenessey Kálmán és Erdélyi Gáspár.⁷¹⁸

Az egyházmegyei közgyűlés az egyes belmissziós bizottságokba jelölt személyeket elfogadta és egy évre megválasztotta, ám a belmissziós körzetek felosztásáról szóló javaslatot

⁷¹⁵ „Az egyházközségek gyülekezeti életének épségét, tisztaságát, jó rendjét és békességét a gyülekezeti egyházi fegyelem védi. E fegyelem mindazokkal szemben alkalmazható, akik a gyülekezetét bármi módon sértik, valamint az I. tc. 109. §-ában meghatározott kötelességek elhanyagolása, vagy megszegése eseteiben.”

⁷¹⁶ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1935... i.m. 78–84.

⁷¹⁷ A tanügyi bizottság elnöke és tanítóképző igazgatója hivatalból tagjai a bizottságnak.

⁷¹⁸ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1936... i.m. 69.

visszaküldte átdolgozásra. A következő évben a próbaképpen bevezetett belmissziós szabályzatot és bizottságot végérvényesen elfogadta.

A bizottságok hatáskörét és ügyrendjét a következőképpen határozta meg:

„I. Név és cél:

A komáromi ref. egyházmegye a ref. egyházi élet elmélyítésére, a ref. keresztyén hit- és öntudat felébresztésére irányuló minden munkának református és egyházi szellemben leendő vezetése, irányítása, ellenőrzése céljából, a saját köréből belmissziói bizottságot szervez.

II. A bizottság feladata:

Az egyházmegye területén folyó mindennemű belmissziói munkának református és egyházas szellemben való vezetése, állandó irányítása és ellenőrzése. A gyülekezetek hitéletének elmélyítése, a belmissziói munkaágak beállítása, Isten Lelkének vezetésével és segítségével az Evangélium szellemének az élet minden területen való érvényesítése. Az írás szerinti gyülekezeti élet megvalósítása.

III. Hatásköre:

A bizottság hatásköre az egyházmegye valamennyi gyülekezetére kiterjed. Joga van bármely gyülekezetbe kiszállni és ott a gyülekezet lelkipásztorával egyetértőleg református, egyházas szellemű vallásos összejövetelt, előadást, konferenciát tartani. A gyülekezeti lelkipásztor a belmissziói bizottság működését meg nem akadályozhatja, hanem azt minden rendelkezésére álló eszközzel elősegíteni tartozik.

Hogyha valamelyik lelkipásztor vagy praeorans tanító belmissziói működését, az arról szóló jelentését nem tartja kielégítőnek, azt felhívja a belmissziói munkaágak fokozottabb beépítésére, a munkától indokolatlanul húzódozók ellen fegyelmi vizsgálat megindítását kéri. A kerület útján kiutalt belmissziói célokat szolgáló pénzösszeg felett belátása szerint rendelkezik, azok mikénti felhasználása felől az egyházmegyei közgyűlésnek jelentéssel tartozik.

IV. Munkái:

Az egyházmegye területén folyó összes belmissziói munkaágakat tartozik irányítani. Tartozik felkarolni: A vasárnapi iskolai, leány- és ifjúsági, bibliaköri munkákat a felnőttek között. Elősegíteni a vallásos estélyek rendezését, beépíteni a gyülekezeti életbe a szeretetmunkákat. Felkelteni az érdeklődést a külmisszió iránt.

E munkák egységes irányítása végett tartozik megszervezni az egyházmegye területén: a vasárnapi iskolák, leány- és ifjúsági egyletek szövetségét, konferenciákat tartani különböző életkorú és nemhez tartozó gyülekezeti tagok számára, presbiterek és gyülekezeti munkások részére. Tartozik megrendezni lelkipásztorok, tanítók részére a belmissziói munkaágak elsajátíthatása céljából a továbbképző belmissziói kurzusokat. Lelkipásztorok s tanítók lelkiéletének kimélyítése végett a belmissziói körök szerint baráti köröket szervez.

V. Ügyrend:

A belmissziói bizottság lehetőleg havonként ülést tart gyűléseket az elnökség nevében az előadó hívja össze legalább 8 nappal az ülés előtt, 10 tag indítványára az előadó 15 napon belül köteles rendkívüli ülést összehívni.

A bizottság bekéri és átvizsgálja a gyülekezetek belmissziói jelentéseit, azok adatainak valódiságát ellenőrzi, feldolgozás végett az előadónak kiadja. A feldolgozott anyagot az egyházmegyei közgyűlés elé terjeszti.

A belmissziói bizottság tagjainak javaslatai, a baráti körök, és a körzeti lelkészértekezletek részéről felterjesztett javaslatok felett szótöbbséggel határoz.

A bizottság mindennemű ténykedésében csak az egyházmegyei közgyűlésnek felelős, amelynek évi munkájáról jelentést tartozik tenni.

VI. A bizottság szervezete:

Az egyházmegyei belmissziói bizottságot 1. hivatalból való és 2. választott tagok alkotják. Hivatalból tagjai: az egyházmegye Esperese és Gondnoka, mindketten elnökei a bizottságnak, a tanügyi bizottság elnöke és a tanítóképző igazgatója.

Választott tagjai: az egyházmegyei közgyűlés által 3 évre választott lelkészi és világi egyháztagok. Az egyházmegye felosztandó 5. missziói körre (Felsőcsallóköz, Alsócsallóköz, Csilizköz, Vágvidéke és Mátyusföld). Minden missziói körből 2 lelkész és 2 világi egyén választandó. A bizottság az előadóját, jegyzőjét és pénztárosát maga választja.

VII. Az előadó:

Az egyházmegye területén megindítandó vagy már meglévő belmissziói munkák folyamatos figyelemmel kísérésére, az egyházközségekből beérkező belmissziói jelentések feldolgozására, ezeknek az egyházmegyei közgyűlés elé terjesztésére a bizottság előadót választ, aki összes teendőiben az elnökség rendelkezése alatt áll.

VIII. A jegyző:

Feladata a bizottság üléseiről jegyzőkönyvek pontos vezetése, a bizottság írásbeli munkáinak végzése.

IX. A pénztáros:

Felelősség mellett kezeli a bizottsághoz befolyó pénzeket, azokról rendes pénztári könyvet vezet és évenként elszámolással tartozik a bizottságnak, amely elé minden év február elsejéig jelentést tenni tartozik.⁷¹⁹

Annak érdekében, hogy a bizottság által összeállított belmissziós munkatervet minél hatékonyabban tudják végrehajtani, a belmissziós bizottság a lelkészek számára egy ötnapos lelkésztovábbképzőt szervezett Komáromban 1936. október 5. és 10. között. A továbbképzőre nagyon sokan az idős lelkészek közül is jelentkeztek, sőt többen megjegyezték, hogy ilyen továbbképzőt már régebben is szervezhettek volna.⁷²⁰ Ezeken az alkalmakon azokat a munkaterületeket tárgyalták meg, és olyan témákban hoztak megállapodásokat, amelyeket a belmissziós bizottság korábban már kijelölt. A továbbképzőn olyan konkrét gyakorlati szempontokat fogadtak el, amely alapján a belmissziós munkát következetesen és eredményesen tudták végezni. Megállapítást nyert, hogy a vasárnapi iskola csupán gyermekevangelizáció lehet, ami megmagyarázva annyit jelentett, hogy a gyermekeket Jézus Krisztus felé kell fordítani, vagyis a megtérésre vezetni őket.

Ettől kezdve a vasárnapi iskola minden gyülekezetben nélkülözhetetlené vált. Megjegyez-

⁷¹⁹ CSEKES Béla: Jegyzőkönyv 1936... i.m. 71–73.

⁷²⁰ 1351/963. sz. esperesi körlevél. In: *Kis Tükör*, 1936, 9. évf., 9. sz., 1.

ték, hogy minden presbitérium köteles a belmissziói munkák részére fűtött és világított helyiségről gondoskodni.

A vasárnapi iskola vezető személyét illetőleg megállapítást nyert, hogy – amennyiben a lelkész alkalmas erre, akkor a megfelelő képességű vezetőket kiválasztja, és az alkalmatlanokat eltávolítja, – amennyiben alkalmatlan a lelkész, úgy az alkalmas vezetőket fogja eltávolítani és megtartja az alkalmatlanokat, de ennek természetes következménye lesz a vasárnapi iskola sikertelensége, majd felbomlása. Ebből kifolyólag, amennyiben lelkiekben erős és öntudatos az egyházközség, akkor a gyülekezet alkalmas tagjai a lelkész ellenére is létrehozzák a vasárnapi iskolát. Tehát elindul a gyülekezetben az a belső igényből fakadó folyamat, amiért az egyházat alúlról építkező egyháznak hívjuk. Ehhez hasonló jelenséget fogunk látni az egyesületeknél, de legtisztábban a marcelházi árvaház indulásakor.

Célszerű volt, hogy a vasárnapi iskolai tanítók ne neveztessenek „tanítóknak,” hanem csoportvezetőknek. A vezetők pedig „szentek” legyenek akár a 3. Móz. 19:2, vagy az Apostoli Hitvallásból: szentek egyessége alapján.

A tanfolyamon megállapították, hogy a vasárnapi iskolák kiváló hatással vannak és annak tanulói kovász gyanánt működnek a családra, iskolatársaikra és tanítóikra nézve. A szomszéd gyülekezetek vasárnapi iskolái látogassák egymás összejöveteleit.

A Vasárnapi Iskolák Szövetsége az egyházkerület útján megvalósítandó és ez a szövetség lépjen be a Csehszlovákiai Vasárnapi Iskolák Szövetségébe.

Tanácsosnak tartották egy utazótitkári állás létrehozását a vasárnapi iskola részére, de csak akkor, ha találnak erre alkalmas személyt.

A serdülőkkel való foglalkozásra nézve megállapították, hogy a velük való foglalkozás a legnehezebb, de a vasárnapi iskolai munka következtében ennek folytatásaképpen kifejődik belőle. Ez is bibliakört jelentett, amelyben a serdülőket az imaéletre vezette.

Az ifjúsággal való foglalkozásra nézve megállapítást nyert, hogy a leányokkal való foglalkozás eredményesebb, de ennek a munkának is a Biblián kell alapulnia és ennek is bibliakörnek kell lennie. Amíg a sport az Isten Országá ügyének kárára nincsen, addig nem kell tiltani, de a nem hívők társaságában történő sport nem javallott. A tánc pedig meghaladott álláspontot képviselt, bár egyes lelkészek, mint Nehézy Károly és lelkészi baráti köre továbbra sem tartotta helyesnek és illendőnek a hitbenjáró református fiatalok számára.

A leánymunkát tekintve a tapasztalat azt mutatta, hogy ez a leggyorsabb eredménnyel járó terület.

A felnőttek közti munkára nézve kíváncsi volt, hogy a lelkész és tanító közötti viszonyban a lelkész törekedjen a türelemre és a lelkész a tanító-családokkal hetenként tartsanak bibliaórát. Az egyházmegyei vizsgálat és a belmissziói bizottságnak ajánlotta a gyülekezetekben a presbitéri bibliaöröket és az egyházmegyei vizsgálat alkalmából annak vezetője tartson bibliaórát a presbitériummal.

Az egyházmegye meghatalmazta a belmissziói bizottságot, hogy az egyes gyülekezetekbe küldjön ki háromtagú küldöttséget a belmissziói munkák megkezdésére, illetve azok megerősítésére, ahol ezt a lelkészek kérik.

Egységes vélemény kialakítása céljából havonta minden körzetben gyülekezetközi összejöveteleket kellett rendezni a lelkészek, tanítók és a gyülekezeti tagok bevonásával.

1937. február elején a félévi szünetkor ismét tanfolyam terveztek a lelkészek és tanítók részére, amelyen a Heidelbergi Káté volt a téma. (A lelkészek 6 napig, a tanítók a 3 napos szünet alatt vennének vettek volna részt).

A tanfolyam az igehirdetésre nézve megállapította, hogy azt modernizálni kell a korabeli időeknek megfelelően. A Heidelbergi Káté rövid magyarázatait szószéki használatra ki kell adni, hogy abban minden Úrnapja fel legyen dolgozva.

Eltervezték azt is, hogy a lehető legrövidebb időn belül a lelkészek feleségeinek is összehívjanak egy konferenciát, vagy egy tanfolyamot.⁷²¹

Látható, hogy a fenti megállapítások az elmúlt 15 év eredményeinek és eredménytelen-ségeinek tanulságait tartalmazzák. Az egyházmegyében továbbra is sokan megmaradtak a gyülekezeten belüli belmisszióknál és a régi evangelizációs módszereknél, illetve ezeket egyfajta revízió alá vették, hogy igazodjon az adott kor igényeihez. Az ekkorra már regionális konferenciákká alakult országos összejövetelekről már egyáltalán nem esett szó, noha ekkor is rendeztek több száz fős fiú és leánykonferenciákat. Sőt már megrendezésre kerültek a pietista és karizmatikus lelkületű Timótheus és Tábitha konferenciák is.

A belmissziós bizottság létrehozása után az egyházmegyei jegyzőkönyvekben a belmissziós munkáról ennek a bizottságnak a jelentései alapján kaphatunk képet. 1938-ig két ilyen bizottsági jelentés készült. Az előzőekben felsorolt belmissziós ágak mindegyikéről külön említést tettek.

A bizottság első jelentésében arról adott tájékoztatást, hogy minden lelkész egyik fő gondja a munkatársak hiánya, illetve a falusi gyülekezetekben a vasárnap mint ünnepnap egyre gyakoribb semmibevétele és mindinkább hétköznappá válása. A gyerekek közötti belmissziós munka sikeresnek volt mondható, mivel 34 gyülekezetben volt vasárnapi iskola, és abból 19 gyülekezetben több csoportban. Több helyen pedig már jelentkeztek a tantestületből, hogy szívesen kivennék a részüket a gyerekek közötti evangelizációs munkából.

A komáromi gyülekezetben ekkor már tevékenyen részt vettek az ágendázott fiúk a vasárnapi iskolák vezetésében. Ők a Tóth Kálmán által létrehozott Timótheus Szövetség tagjai voltak. Az ifjúsági bibliaórák tekintetében már nem volt ilyen eredményes a missziói munka. A legnagyobb problémát a falusi fiatalok evangelizálása jelentette, ugyanis nem sikerült az ifjúságot olyan mértékben összefogni, mint a fiatalabbakat vagy a lányokat. 1937-ben 14 olyan gyülekezet volt, ahol ilyen munka folyt, de azt nem tudni, hogy ezek Biblia alapú evangelizációk voltak-e, vagy csak világi szórakozás céljából jöttek össze a református fiatalok. Levonva ezekből a tanulságot arra a következtetésre jutottak, hogy a meglévő ifjúsági egyesületeket kell átformálni olyan egyesületekké, ahol a világi szórakozást felváltja a bibliatanulmányozás.

A felnőttek közötti munkában csak a házi istentiszteletek száma maradt el a várakozástól, ugyanis 1937-ben mindössze két helyen tartották meg.⁷²² Az 1938-as jegyzőkönyv

⁷²¹ Szépül az egyház orcája. In: *Kis Tükör*, 1936, 9. évf., 10. sz., 3.

⁷²² CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1937...* i.m. 58–62.

már a visszacsatolás után íródott, így abból leginkább az érzékelhető, hogy a belmisszió mindenhol fokozott intenzitással működött, mivel be tudtak kapcsolódni a magyarországi mozgalmak munkájába, és intenzívebb kapcsolatot tudtak fenntartani a nyugati protestáns felekezetekkel. A különböző korosztályok lelkigondozása nem nagyon tért el az azt megelőző évektől, bár a kezdeti lelkesedés néhol alábbhagyott, de a legtöbb helyen tovább folytatták az addig megkezdett munkát. Az ifjúság körében nem tapasztaltak pozitív változást, továbbra is problémát jelentett az ifjúsági egyesületek átszervezése. Ennek érdekében a lelkészeket arra buzdították, hogy kapcsolódjanak be a Keresztyén Ifjúsági Egyesület és az Soli Deo Gloria szövetségek munkájába, és törekedjenek arra, hogy egy erősen magyar és öntudatosan református szellemű ifjúságot neveljenek.⁷²³

6.4. Belmissziós konferenciák az egyházmegye területén

A belmissziós konferenciák az evangelizációs mozgalom eszközeként csak a 20-as évek végére érkeztek meg a Komáromi Egyházmegyébe. Az első konferenciák nagy sikerei megmutatták, hogy az ifjúságot nem akarta az egyházból kivonni és egyesületbe tömöríteni, hanem éppen ellenkezőleg, vissza kívánta vezetni őket a gyülekezeti életbe. Ennek az evangelizációs mozgalomnak a vezetője Sörös Béla losonci lelkész volt. Mint a konventi belmissziós bizottság elnöke, biztosíték volt arra, hogy ezek a konferenciák a magyar református teológiai gondolkodás területén maradtak. Maga a konvent csak a VIII. tc. végrehajtási rendelete után tudott érdemben foglalkozni az ifjúság evangelizációjával, amíg ez létre nem jött, addig a lelkészek és a világi vezetők koordinálták ezeket a konferenciákat. Sörös Béla rendszeresen elnökölt és tartott előadásokat ezeken az összejöveteleken. Ez az evangelizáló mozgalom, amely ezeket elkezdte szervezni, az elejétől kezdve arra törekedett, hogy ezt a fajta ifjúsági munkát beépítsék az egyház életébe. Egyházmegyei szinten a több oldalról jövő ellenszenv miatt a konventi belmissziós bizottság ezirányú tevékenységig nem tudott e problémával kapcsolatban hathatós lépéseket tenni.⁷²⁴

A belmissziós konferenciák megítélése, nem volt egyöntetűen pozitív, az Egyetemes Egyházban meglévő teológiai irányzatok kibékíthetetlen ellentéte miatt. Amíg a Tiszáninneni és Kárpátaljai Egyházkerületben nagy népszerűségnek és elfogadottságnak örvendett,⁷²⁵ addig a Dunántúli Egyházkerületben, azon belül is a Komáromi Egyházmegyében nem nagyon volt támogatója, sőt néhányan károsnak is tartották. Gyalóky László sem tartotta helyénvalónak a konferenciákat, aki azzal érvelt, hogy „nem tudom elhinni, hogy álláspontom helytelen volna, a Bibliából és Kálvin J. irataiból erről engem senki meg nem győzhet,

⁷²³ CSEKES Béla: jegyzőkönyv 1938... i.m. 40–41.

⁷²⁴ *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 38. sz., 1–2.

⁷²⁵ Bácsy Gyula, mint a Kárpátaljai Egyházkerület missziós lelkésze 1927-es jelentésében arról beszélt, hogy abban az évben tartott három nagyszabású konferencia a kerület egyházépítési programját propagálta. Bertók Béla püspök azt nyilatkozta, hogy ezekből a konferenciákból fog életre kelni a jövő egyháza. PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai...* i.m. 208.

mert azokban a konferenciákról, mint hitépítő eszközökről, semmit nem olvasok.”⁷²⁶

Egyrészt a belmisszós találkozót az általuk helyesnek vélt magyar református belmissziótól idegen, a nyugati liberális teológia – német teológia – és pietista vonalhoz kötötték. Sőt „Amint előbb megjegyeztem, a konferenciákról emelkedett hangulattal, szinte átszellemülten távoznak a résztvevők. De a legtöbbször még haza se viszik azt, mert messze laknak. S az összejöveteleket rendszerint bankettel végzik, ahol a nagyszerű ebéd, a jó bor és a cigány-zene, esetleg tánc, éppen elég ahhoz, hogy más hangulatba ringassa a jámbor atyafiakat. Itt jövünk rá a legnagyobb képtelenségre. Egyházi gyűléseket egyszerűen nem lehet lakmározással, zenével és tánccal befejezni!”⁷²⁷

A konferenciákat elutasító lelkészek egyszerűen nem tartották elég effektívnek ezeket az alkalmakat a hitmélyítő és hitre juttató erejét. Ezek a lelkészek az idősebb korosztályból kerültek ki, akiknek mindez teljesen idegennek hatott. Nagy valószínűséggel azt várták, hogy az ilyen konferenciák után az onnan visszatérő megtért ifjúság mindegyik tagja vissza fog térni a gyülekezetbe, és ez sokszor hiú reményeket keltett bennük és csalódniuk kellett.

A forrásokban leírt lelkészi megállapításokból arra lehet következtetni, hogy ezekre a konferenciákra lényegében három féle fiatal járt. Voltak azok, akik meggyőződésből mentek, vallásos lelkülettel készültek és a gyülekezeti életbe is tevékenyen részt vettek. Azután azok, akik megszokásból, a társaság miatt, barátok kérésére vettek részt, de különösképpen nem vártak lelki feltöltődést.

A résztvevők között megtaláljuk azokat is, akik ugyan nem vettek részt a gyülekezeti életben, de szerettek volna újra hitre jutni, megtérni, és keresték ennek a lehetőségét, ám a lelki felöltődés után hazatérve már nem tudták fenntartani azt az állapotot, amelyet az a közösség teremtett, amelynek néhány napig részesei voltak. Az ebbe a csoportba tartozók nagy többségben néhány gyülekezeti alkalom után ismét elhagyta a gyülekezetet. Ez nem csak az ő hibájuk volt, hiszen hazatérve a rengeteg lelki táplálékkal készek voltak részt vállalni a gyülekezeti munkából, mint például egyesületek, vallásos esték szervezése, ám otthon egy olyan lelkésszel szembesültek, aki kétségbe vonta annak a találkozóknak a hatékonyságát, hasznosságát és hitelességét ahol épp hitre jutottak. Így az elmaradt pozitív visszacsatolás újra eltaszította őket a gyülekezettől. A lelkész pedig levonta azt a következtetést, hogy lám milyen konferenciák ezek, ahonnan a hazatérő, magát megtértnek mondó fiatal ismét csak kerül az egyházat.

Ez a negatív hozzáállás folyamatosan jelen volt az egyházmegyében még akkor is, amikor a konvent támogatásáról biztosította az összejövetelek szervezőit. A kisebb-nagyobb hullámvölgyeknél, amikor nem az elvártan megfelelően zajlott le, az ellenzők tollat ragadva az egyházi sajtó hasábjain bizonygatták, hogy lám, mi megmondtuk, hogy ezek a konferenciák nem viszik előbbre az ifjúság ügyét, és helyette mással kellene foglalkozni. Nyilván egy 10–15 éven keresztül megrendezett ifjúsági találkozó nem lehet folyamatosan, évről-évre népszerűbb, mert egyszer elérkezik a csúcsára, és onnan már vagy megmarad

⁷²⁶ SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1929... i.m. 32.

⁷²⁷ *Református Egyház és Iskola*, 1927, 7. évf., 23. sz., 4.

egy bizonyos szinten, vagy visszafelé fejlődik. Sőt egy több száz fős összejövetel nem lehet minden tekintetben, mindenki számára ugyanolyan mértékben sikeres. Ezek a konferenciák – akár fiú- akár lánykonferenciák voltak – hatalmas népszerűségnek örvendtek és nemcsak 1938-ig, hanem a II. világháború végéig, amikor rajtuk túlmutató okok miatt nem szervezhették meg. A sikerhez döntően az is hozzájárult, hogy a hallgatóság nemcsak passzív résztvevőként volt jelen, tehát nemcsak hallgatók voltak, hanem – mint azt alább lehet olvasni – maguk is beszámoltak a gyülekezetükben folyó missziós munkáról. Így a konferenciákon szerzett tapasztalatokkal hazatérve igyekeztek vonzóbbá és befogadhatóbbá tenni az otthoni belmissziós alkalmakat. Ezek a rendszeres eszmecserék és a tapasztalatok megosztása is hozzájárult az összejövetelek nagy sikeréhez és a belmisszió gyülekezeti megerősödéséhez.

1938-ig több konferenciát is szerveztek, ám 1931-től csak az egyházkerületekben és egyházmegyékben rendeztek úgynevezett regionális konferenciákat, mivel a szokásos évi nagyokat már nem hívták össze. Ennek számos oka volt.

Egyrészt annyira népszerűekké váltak, hogy az egyes gyülekezetek ahol ezeket rendezték, már nem tudták befogadni ezt a hatalmas tömeget, és így hozták be a regionális konferenciák. Másrészt az addigi főszervezők – Narancsik Imre és Vargha Imre – lelkészi szolgálatba álltak, így már nem volt lehetőségük ezekkel foglalkozni, sőt messze is kerültek egymástól, mert Narancsik Imre Kárpátaljára⁷²⁸ került, míg Varga Imrét Rimaszombatba választották meg lelkésznek.

Harmadrészt pedig ott volt az 1931-es lévai konferencián történt incidens, amely után többen kétségbe vonták az országos összejövetelek hatékonyságát és az eredeti missziói törekvésekhez képest végzett munkát.

Az 1931-es országos ifjúsági konferenciát Léván tartották meg. A legvitatottabb témái a szociális kérdésekhez kapcsolódtak. A konventi belmissziós jelentés szerint a konferencián „az ifjúság szélsőséges elemei a más vallásfelekezetek közül is képviselve voltak és igen jelentékeny mértékben befolyást gyakoroltak.”⁷²⁹ Maga az egyház is erőteljes kritikát kapott, miszerint szociális téren a teljesítménye igencsak silány. „A lévai református diákkonferencia ifjúsága nagyon szomorú színekkel festette meg a mi egyházunk jelenének képét. A nagyon élesen kihangsúlyozott szociális követelményekkel szemben a református egyház munkateljesítménye végtelenül silánynak látszott a mérlegen. Szinte a szemébe vágta az egyháznak saját ifjúsága, hogy előtte egészen más a Krisztusnak egyháza. Őszinte megnyilatkozást kértünk tőlük s ezzel válaszoltak nekünk. Azt a megállapítást kellett tennünk, hogy a fő-iskolai ifjúság idegen lett hozzánk. Nem a maga egészében, ha nem a szóvivő egyéneiben, a harcos testületéiben.”⁷³⁰

Lehetséges, hogy ezek a felszólalók az ekkor már erőteljesen baloldali elkötelezettségű

728 SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: Narancsik Imre nagymuzsalyi lelkész életútja és mártíromsága. In: PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): *Hitvalló egyház magyar mártírjai III.* Selye János Egyetem, Komárom, 2024. 79–92.

729 SÖRÖS Béla: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1932, 12. évf., 16. sz., 2.

730 DUSZA János (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent 1932. évi március hó 17-én, Ungvárott tartott rendes gyűlésének jegyzőkönyve.* 1932. 43–44.

Sarló mozgalom tagjai közül voltak, hiszen a legtöbb baloldali tag főiskolai, egyetemi hallgató volt. Noha nem kizárt, hogy éppen a reformátusok szólaltak fel. Ám már messze nem azt a református szellemiséget képviselték, amely a konferenciát jellemezte. Hozzá kell tenni, hogy 1931-ben a Sarló mozgalomban elindult egyfajta hanyatlás, amikor a vezető tagok egy része a kommunisták felé fordult.⁷³¹ Lehetséges, hogy Léván már e szellemben szóltak hozzá az előadásokhoz. A konferencia eredményeként Varga és Narancsik lemondtak megbízatásukról, a *Baráti Szó* megszűnt, országos diákkonferenciát újra 1937-ban tartottak a Református Összefogás címen.⁷³²

6.4.1. Az első országos leánykonferencia Komáromban

A fiúk közötti misszós munka mellett nagyobb eredményeket mutatott a leányok közti misszió. A leánykonferenciák iránt mindig nagyobb volt az érdeklődés. Az 1926-ban Komáromban megszervezett első országos leánykonferencián több mint 600 résztvevő volt.

A Komáromi Egyházmegyében az első ifjúsági konferenciáját 1926. augusztus 28–29 között tartották Komáromban, amely egyúttal az első országos leánykonferenciának tekinthető. Minden 16 éven felüli református lány részt vehetett a következő programokon.

1. nap, szombat, 1926. augusztus 28.

7:30-tól 8-ig csoportos bibliatanulmányozás.

8-tól 8:15-ig közös áhítat a templomban Csekes Béla dunaradványi lelkész szolgálatával.

8:15-től 9-ig előadást tartott Sörös Béla losonci lelkész és teológiai igazgató „*A református leányok szerepe az Egyház építő munkájában*” címmel.

9-től 9:30-ig hozzászólások.

9:30-tól 10-ig Szünet.

10-től 11-ig előadást tartott Bácsy Gyula kárpátaljai missziói lelkész, „*Miért jöttünk Ide?*” címmel.

11-től 11:30-ig hozzászólások.

11:30-tól 12-ig előadást tartott Kövy Árpád losonci lelkész és teológiai előadó tanár, „*A nyomtatott betű, mint az egyházépítő munka segédeszköze*” címmel.

12-től 2-ig ebéd a kijelölt családoknál.

2-től 2:45-ig előadás tartott Lenkey Lajos runyai lelkész, „*A leányok önmissziója*” címmel. 2:45-től 3-ig hozzászólás.

3:45-től előadást tartott Dr. Kenessey Kálmán meteorológus, Ógyalláról „*Mivel szórakozunk?*” címmel.

3:45-től 4-ig hozzászólások.

4-től 6-ig séta a városban, az erőd, Duna és a sziget stb. megtekintése.

⁷³¹ A Sarló mozgalomról bővebben: BAJCSI Ildikó: *Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után*. L'Harmattan, Budapest, 2021.

⁷³² Dusza János (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent 1932. évi március hó 17-én, Ungvárott tartott rendes gyűlésének jegyzőkönyve*. 1932. 44., GALO Vilám: Református karitatív intézmények... i.m. 39.

6-tól 8-ig ünnepély a templomban változatos programmal, szavalatokkal és énekszámokkal.

I.

a) A komáromi ref. leánykörök nevében üdvözölte a leánykonferenciát Végh Jolánka, a komáromi leánykör elnöke.

b) A konferencia nevében válaszolt Balogh Elemér püspök.

II. Előadások.

1. Dr. Magda Sándor csicséri lelkész és teológiai tanár: „*A leányköri munka nevelő hatása a családokra és a gyülekezet belső életére*” címmel.

2. Bőjthe Sándor teológiai szenior és előadó tanár: „*A külföldi ref. lányok munkájáról*” címmel. 3. Zsemlye Lajos hetényi lelkész és teológiai tanár: „*A gyülekezet kötelessége a lányok munkájával szemben.*” címmel.

4. Vágó Ede nemeshodosi lelkész: „*A vasárnapi iskola fontossága.*” címmel.

5. Bácsy Gyula kárpátaljai missziós lelkész bibliamagyarázatot tartott.

2. nap, vasárnap, 1926. augusztus 29.

8:30-tól 9-ig bibliatanulmányozás csoportonként.

9-től 10-ig istentisztelet a templomban, Pálóczi Czinke István tiszáninneri püspök prédikált.

10:30-tól 11:30-ig Peleskey Sándor viski lelkész és teológiai előadó tanár, „*szubjektív hitélet*” címmel tartott előadást, majd Bibliatanulmányozás volt.

11:30-tól 12-ig hozzászólások.

12-től 2:30-ig ebéd, szórakozás.

2:30-tól 3:15-ig istentisztelet a templomban, Bácsy Gyula kárpátaljai missziós lelkész prédikált.

3:30-tól 4:30-ig gyakorlati beszámolókat tartottak a leányköri munkákról. Balla Rebeka a komáromi egyik bibliakör vezetője, Kandra Mária a rimaszombati leánykör vezetője, Karaffiáth Zsuzsánna a lévai leánykör vezetője.

4:30-tól 5-ig Zsemlye Lajos hetényi lelkész és teológiai tanár előadása „*A modern nő a kálvinizmus megvilágításában.*” címmel.

5-től 5:30-ig Szabó Béla huszti lelkész előadása „*Az Ifjúsági munka csak pozitív keresztyén lehet*” címmel.

5:30-tól 6-ig a lányköri szoba megtekintése.

6-tól 7:30-ig ünnepély a templomban. Imádkozott és bibliát olvasott Balogh Elemér dunáninneri püspök, Sörös Béla losonci lelkész és teológiai igazgató előadása „*A lelkész és a komoly keresztyén Ifjúsági munka*” címmel. Galambos Zoltán komáromi lelkész és teológiai tanár előadása „*Az új reformáció*” címmel. Nehézy Károly marcelházi lelkész előadása „*A konferencia konzekvenciáinak levonása*”. Bácsy Gyula kárpátaljai missziói lelkész előadása a „*Az én megtérésem*”. Szabó Béla huszti lelkész bibliamagyarázatot tartott és imádkozott.

7:30-tól 9-ig vacsora. Búcsú összejövétel, ahol rövid beszédet tartottak Karaffiáth Zsuzsánna, Bőjthe Sándor és Galambos Zoltán.⁷³³

A konferencia felhívására mintegy 500 lány érkezett Komáromba. A megjelentek között

⁷³³ A komáromi első országos leánykonferencia programja. SZRKE KL. Komárom, KEL, e.l., 1926. 219/926. *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 101. sz., 2.

ott voltak Kassa, Beregszász, Eperjes, Rozsnyó, Rimaszombat, Léva, Huszt leányegyesületeinek 20–25 tagból álló küldöttségei. Nagysalló, Réte, Dunaradvány, Nemeshodos, Hetény, Komáromszentpéter, Deáki, Magyarsók, Hontvarsány, Ímely, Martos, Marcelháza és más közösségek református leányai képviseltették magukat nagyobb számban. Az ímelyi és martosi lányok népviseleti ruhában jelentek meg. Amint a programban is olvasható, a konferencián az előadók a vallásos és hitben erős nő alakjával foglalkoztak, megadva azokat a feltételeket, amelyek az ilyen női típus kifejlődéséhez szükségesek. A konferencia egyik fontos határozata, „hogyan az ifjúsági munka ezentúl csakis pozitív keresztyényi munka lehet és úgy a már működő leánykörök, valamint az ezután alakuló leányegyesületekben, ebben az irányban fognak munkálkodni.”⁷³⁴

6.4.2. Második országos református diákkonferencia Komáromban

A csehszlovákiai magyar református teológusok és a különböző egyetemek hallgatóiból mintegy százán 1927. július 1. és 3. között Komáromban jöttek össze és tartották meg második országos konferenciájukat. „A konferencia azokkal az egyházi és vallásos életre vonatkozó kérdésekkel foglalkozik, amelyek az ifjúság lelkiének kifejlődésére alkalmasak, s amelyek az új nemzedéknek erkölcsi felfogására is a krisztusi hitből fakadó emelkedettebb világnézet kialakulására nagy befolyással lehetnek.”⁷³⁵ Az előadások a következők voltak:

1. Kénssey Kálmán egyházmegyei tanácsbíró: *A modern természettudomány és a vallás.*
2. Szijj Ferenc: *A magyar irodalom fejlődésének irányai a XX. században.*
3. Sörös Béla, losonci lelkész, a losonci teológia igazgatója, egyházkerületi tanácsbíró: *Ifjúsági mozgalmak a kálvinista egyházban. A kálvinizmus közéleti hivatása.*
4. Zsemlye Lajos hetényi lelkész: *Korunk szociális problémái kálvinista megvilágításban.*
5. Boross Kálmán kamocsai lelkész: *Az intelligens ifjúság és a nép.*
6. Galambos Zoltán komáromi lelkész: *A XX. század magyar reformációja.*
7. Fülöp Zsigmond, komáromi főgondnok: *A református nép anyagi megerősítése.*
8. Kövy Árpád, losonci lelkész: *Az ifjúság csendes órái.*
9. Bácsy Gyula, misszió lelkész: *A családok hitélete.*
10. Szabó Béla: *Egyéni hitélet.*
11. Izsák Imre: *A református sajtó.*

Napirend: délelőtt 8 órától fél 9-ig csoportos bibliatanulmányozás. Fél 9-től 9-ig közös istentisztelet. 9-től 12-ig előadások. Délután 5 óráig szabad idő. (Fürdés, sportolás stb.) Július 2-án délután az ógyallai csillagvizsgáló megtekintése.⁷³⁶ Fülöp Zsigmond, a komáromi református egyházköztség főgondnoka előadásában mutatott rá azokra a feladatokra,

⁷³⁴ Komáromi Lapok, 1926, 47. évf., 104. sz., 1–3.

⁷³⁵ Komáromi Lapok, 1927, 48. évf., 79. sz., 5–6.

⁷³⁶ Komáromi Lapok, 1927, 48. évf., 76. sz., 5–6.

amelyek a magyar református ifjúságra várnak. Véleménye szerint „Az egyháznak odaadó hűséges tagokra van szüksége, ezeket az új generációtól várja, mint akik fenntartó oszlopai lesznek egyházaknak. De a magyar nemzet is várakozással tekint az ifjúságra, amelynek a legsúlyosabb helyzetekben is tántoríthatatlan kitartással kell ragaszkodnia fajához és népéhez.”⁷³⁷

Galambos Zoltán komáromi lelkész előadásban az egyház megújulását csak tagjainak lelki megújhódása révén lehet elérni. Az elmondása szerint „az ifjúságnak fel kell ismer- ni a helyzetet, keresztül kell mennie a lelki belső megerősödésen, hogy azután egy közös frontban tömörüljön mind ama destruktív áramlatokkal szemben, amelyek a vallást és az egyházat veszélyeztetik. [...] Egészen más világnézetben nevelkedett még a háború előtt az ifjúság, ma a vallási és etikai kérdések olyan modorban tárgyalnak, amelyek az erkölcsi alap megrendítését idézik elő. Össze kell fogni tehát nagy bátorsággal e világrombolás ellen meg kell mutatni, hogy, szembe tud szállni az ifjúság ezekkel a pusztító irányzatokkal. Nem lehel jó vezető az, aki a maga életében nem igyekszik megvalósítani azt, amit hirdet és tanít. [...] Az apák példáját kövessék, Isten írásával kezünkben, Isten ígéjével szívünkben, Isten nevé- vel menjünk előre és úgy kezdjük meg saját magunk az új reformációt.”⁷³⁸

Az ógyallai csillagvizsgálóban tett látogatás után a gyülekezettel együtt vallásos estét tar- tottak. A harmadik napon Fülöp Zsigmond arról tartott előadást, hogy miként lehet anya- giakban erős, független népet teremteni, és ezzel miként lehet a magyar reformátusság jövőjét biztosítani. Mondanivalójának központi eleme az volt, hogy a vallásos nép anyagi megerősödése sokkal biztosabb, mint a világi, erkölcs nélküli népe.⁷³⁹

Zsemlye Lajos hetényi lelkész a konferencia jelentőségét abban látta, hogy „a mi ref. egyházunknak megszólalt a lelkiismerete s mint gondos édesanya, akinek kimond- hatatlan fáj, ha az édes gyermekeit elveszni látja odaállott a ref. diákok mellé, hogy megfogja a kezüket és elvezesse őket annak meglátására, hogy mily szép és csodálato- san fenséges a kálvinizmus világa. Így találkozott ismételten egymással az ifjúság s a történelmi hivatásának tudatára ébredt egyház. Isten iránti mély hálával láttuk, hogy nekünk nem csak olyan ifjúságunk van, amelyik a keresztleve szerint akar kálvinista lenni, hanem határozott és tiszta kálvinista öntudatra, kálvinista világ és életfelfogás kialakítására törekszik. Nem csak vallásos életet akar élni, hanem a ref. egyházon belül, annak hitelvei s kultusza szerint akarja kiélni a maga lelki életét. A kálvinizmus nagy igazságait a mindennapi életben akarja megvalósítani ez az ifjúság.”⁷⁴⁰ Hozzátette, hogy ez a találkozó rámutatott arra, hogy a mindennemű és rangú ifjúság hogyan látja az élet különböző területeit a maga kálvinista szemüvegén keresztül. Pozitívan értékelte, hogy a konferencián ez a kálvinista nézőpont a református öntudat megerősödését és tudatossá válását eredményezte, és feladatként határozta meg a további konferenciák ilyen szellemiségben való szervezését.

⁷³⁷ *Komáromi Lapok*, 1927, 48. évf., 79. sz., 5–6.

⁷³⁸ *Komáromi Lapok*, 1927, 48. évf., 79. sz., 5–6.

⁷³⁹ *Komáromi Lapok*, 1927, 48. évf., 80. sz., 2–3.

⁷⁴⁰ ZSEMLYE Lajos: A komáromi diákkonferencia jelentősége. In: *Református Egyház és Iskola*, 1927, 7. évf., 30. sz., 2–3.

6.4.3. Harmadik országos leánykonferencia Negyeden

1928. augusztus 24-én a negyedi leánykonferencián a komáromihoz hasonlóan több mint 500 leány vett részt. A konferencia középpontjában a bibliakörök jelentősége állt, amelyek központi témája a megtérés, az imaélet és a misszió. A konferencia céljaként azt határozták meg, hogy „minél öntudatosabbá tenni a személyes hitet a leány-lelkek mélyén és a személyes hitre eljutottakat beleállítani az egyház különböző munka ágaiba, hogy mint az Élet Királyának, a Krisztusnak alázatos szívű szolgáló leányai oda, abba a környezetbe, amelyben állnak, vigyék bele a Krisztustól kapott élet-erőket s így formálják, alakítsák át azt a legmagasabb minta. Isten törvényei szerint, ezáltal azután segítsék előre vinni az egyház lelki megújódását is”.⁷⁴¹

Az első előadást Zsemlye Lajos tartotta „*Mit tett Jézus a nőkért és mit tettek a nők Jézusért?*” címmel. Csekes Béláné a kálvinista leány alakját vázolta fel, és kifejtette, hogyan kell a kálvinista leány mindennapi életébe belevinni a kálvinizmus elveit. Czeglédy Pál előadása a vasárnap megszenteléséről szólt. Boross Kálmán a babonaságról beszélve, rámutatva arra, hogy milyen gyakran esnek bele az emberek ebbe a bűnbe. Kenessey Kálmán a különböző női típusokat elemezte, a hamis női képpel szemben az öntudatos lelki életet élő nő lelki képét hangsúlyozta. Szabó Béla „*A személyes hitéletről*” tartott előadást, amelyben kifejtette, hogy ennek az előfeltétele a naponkénti rendszeres bibliaolvasás és imádkozás. Pap Árpád farkasdi lelkész „*Feladataink a falusi ifjúsággal szemben*” címmel a korszak külső és belső képét mutatta be, és hangsúlyozta, hogy minden egyháznak fokozottabban kellene az ifjúsággal foglalkoznia.⁷⁴² Sörös Béla „*A történelmi egyházak és az újabb felekezetek*” címén bemutatta a történelmi egyházak felépítését és működési rendszerét. Galambos Zoltán előadásának alapgondolata, „hogy a leányok nagy bizalommal tekintenek az egyházra és írják, hogy az törődjön a lelkükkel, hirdesse nekik az örökélet titkát, mit másfelől az egyház is elvárja a leánylelkektől, hogy az Istentől kapott lelki ajándékaikat vigyék bele az egyház életébe és szolgálják ennek megújulását.”⁷⁴³

Bácsy Gyula „*A hit teremtő erejéről*” címen tartott egy előadást. Vágó Ede a divatról beszélt, melyben a testkultusszal szemben a lelkiség kultuszát hangsúlyozta. Árky Mária a csendes óra fontosságáról szólt. További előadók voltak: Sándor Benő, Kovács Alajos, Tóth Kálmán.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ ZSEMLYE Lajos: A negyedi leány konferencia lelki mérlege. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 38. sz., 1–2.

⁷⁴² ZSEMLYE Lajos: A negyedi III. ref. leánykonferencia. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 38. sz., 7–8.

⁷⁴³ ZSEMLYE Lajos: A negyedi III. ref. leánykonferencia. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 39. sz., 9–10.

⁷⁴⁴ ZSEMLYE Lajos: A negyedi III. ref. leánykonferencia. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 39. sz., 9–10.

6.4.4. Református leánykonferencia Farkasdon

A szlovenszkoí református leánykörök, leányegyesületek Farkasdon tartották meg szokásos évi konferenciájukat 1930. augusztus 24–27 között körülbelül 600 résztvevővel.⁷⁴⁵ A konferencián előadásokat tartottak Zsemlye Lajos hetényi, Agyagási Sándor garamvezekényi, Szőke István rozsnyói, Bácsy Gyula beretkei, Pap Kovách Árpád farkasdi lelkészek. Továbbá Csekes Béláné, Becz Aranka, Kenessey Kálmán, Szabó Krisztina, Kurucz Lilla és Árki Mária.⁷⁴⁶ A konferencia első előadását Zsemlye Lajos hetényi lelkész tartotta „*Református hitünk szépségei*” címmel. Agyagási Sándor lelkész „*A házasságról*” címmel tartott előadást. Kurucz Lilla „*Tapasztalatok a leánykörben*” címmel a leányköri munkában végzett feladatok fontosságát emelte ki. Becz Aranka tanítónő „*A nők hitéletének különös vonásai*” című előadásában a nők lelkivilágáról beszélt, és arról, hogy milyen hatással van a református keresztyénség a női lélekre. Kiss Mária a leánykörök hivatásáról beszélt, és felvázolta azon Krisztus szellemében folyó munkát, melynek célja a református leányokat református keresztyénség szellemében vezetni. Kenessey Kálmán a „*Hétköznapiak hőse*” című előadásában mutatta be, „hogyan kell a ref. keresztyénség szellemében felépíteni az életet s megállani Isten mellett a hétköznapiak szürke harcai között is.” Bácsy Gyula lelkész a leányélet kísértéseiről beszélt. Papp Árpád a vendéglátó gyülekezet lelkipásztoraként a farkasdi egyház történetét és jelenét mutatta be. Szabó Krisztina „*Jézus és a nő*” című előadásában arról a ragaszkodásról beszélt, amellyel a nők fordultak Krisztus felé. Csekes Béláné „*Mit köszönhetek a Bibliának?*” címen bizonyosságot tett. Árky Mária „*Mit látok a diakonisszában?*” előadásában a diakonissza élet és szolgálat eszményképét állította a leányok elé.⁷⁴⁷

6.4.5. A református leánykonferencia Kamocsán

1931. augusztus 22–23 között az Egyetemes Egyház évenkénti leánykonferenciáját Kamocsán rendezte meg. Az előkészítést és szervezést Boross Matild a kamocsai leánykör elnöke végezte. A konferencia első napján, augusztus 22-én szombaton az egyes bibliakörök bibliatanulmányozása volt a program. Pap József nagysárái lelkész foglalta össze templomi áhítat keretében a bibliakörök anyagát. Sörös Béla a megnyitó beszédében kiemelte, hogy a leánykonferenciák célja nem más, mint hogy gátat szabjanak a hitetlenség terjedése elé. A konferencia első előadója Kenessey Kálmán egyházmegyei tanácsbíró, aki a „*Hogyan világít a lélek*” c. előadásában Krisztust állította a leányok elé követendő példának. Szőke István rozsnyói lelkész „*Amikor az asszony uralkodik*” című előadásában Mária Terézia uralkodásának a református egyházra gyakorolt hatását mutatta be. Lengyel József abaújszínai lel-

⁷⁴⁵ Komáromi Lapok, 1930, 51. évf., 93. sz., 3.

⁷⁴⁶ Komáromi Lapok, 1930, 51. évf., 95. sz., 4.

⁷⁴⁷ Komáromi Lapok, 1930, 51. évf., 106. sz., 5.

kész „*Az Evangélium mint szabadságlevél*” címen az evangéliumnak a női lélekre gyakorolt hatásáról beszélt. Simon József szeszta lelkész pedig a zsoltár és éneklés hitéletet mélyítő hatásáról és szerepéről szólt. Soós Endre nagyodi lelkész „*Mit jelent a templom a ref. leány számára*” címmel arról beszélt, hogyan lesz építő hatással a gyülekezeti istentisztelet a ref. leány számára. Zsemlye Lajos hetényi lelképásztor tartotta meg előadását „*A szolgálat értékel*” címmel, amelyben Jézust, mint a szolgálat örök eszményképét állította a leányok elé. Boross Kálmán a kamocsai gyülekezet történetéről tartott előadást. Nagy Sándor teológiai senior egy csehországi konferenciáról adott tájékoztatást.⁷⁴⁸

6.4.6. Református leánykonferenciák Pozsonyban, Hetényen és Deákin

A Dunáninnen Református Egyházkerület belmissziói bizottsága a református leánykonferenciákat 1932-ben egy-egy naposra tervezte és három különböző helyszínen: augusztus 18-án Pozsonyban, augusztus 20-án Hetényen, augusztus 26-án Deákiban. A konferenciák bibliakörökkel és templomi áhítattal kezdődtek.⁷⁴⁹

Pozsonyban Balogh Elemér püspök előadása „*A keresztyénség és a nő*” volt, melyben összehasonlította a keresztyénség előtti népek nőkről alkotott nézeteit a keresztyén népek nézeteivel. Német Erzsébet „*Ismerd meg önmagad*” című előadásában kiemelte, hogy mindenki álarcot visel, de le kell venni az álarcot, mert Isten előtt nem lehet álarcot viselni. Továbbá kiemelte, hogy minden nőben van Évából és Máriából, de kevesebb azok száma, akikben Mária van, aki képes volt az Isten akarata előtt meghajolni. A lányokat arra buzdította, hogy minél többükben legyen Mária, érezzék meg a küldetésüket, és azt teljes szívből tudják végezni. További előadások: Salamon X. Ferenc: „*A református nő a közjótékonyság szolgálatában*”, valamint Vágó Ede: „*Színes remény - színtelen valóság*”. Szekeres Erzsébet „*A református leány lelki élete*” című előadásban⁷⁵⁰ kiemelte, hogy a református lány lelki életének másnak kell lennie, mint a más vallású lányokénak. Elmondta, hogy három részének kell lennie a lelki életnek: csendes óra, ima és az ebből fakadó szeretetmunka. Továbbá hozzátette azt, hogy minden lánynak szüksége van csendes órára, amikor Istennel foglalkozik. Imádság nélkül nincs keresztyén élet, és a szeretetmunkát nem jutalomért, hanem Isten dicsőségéért kell végezni.⁷⁵¹

1932. augusztus 20-án közel kétezren vettek részt a Hetényi konferencián. A bibliakörön Németh Erzsébet, Tárnok Gyula, Kelemen Kálmán és Kis Gyula vezetésével bibliatanulmányozás folyt, amelyen a Magvetőről szóló példázatot beszéltek meg.⁷⁵² A bibliakör után a

⁷⁴⁸ Komáromi Lapok, 1931, 52. évf., 104. sz., 4.

⁷⁴⁹ Részletes program. Ld. Református Leány, 1932, 1. évf., 8. sz., 1–2.

⁷⁵⁰ Az előadás teljes szövege ld. SZEKERES Erzsébet: A református leány hitélete. Református Leány, 1932. 1. évf., 9. sz., 66–67.; 1932, 1. évf., 10. sz., 74–75.; 1932, 1. évf., 11–12. sz., 84–86.

⁷⁵¹ Szeretet, 1932, 10. évf., 18. sz., 4. Református Leány, 1932, 1. évf., 9. sz., 67–68.

⁷⁵² Komáromi Lapok, 1932, 53. évf., 66. sz., 1–2.

következő eladások hangzottak el. Németh Erzsébet a „*Kálvinista vagyok*” című előadásában kifejtette, hogy „A névleges kálvinistára – úgymond – nincs szüksége a Jézusnak. Az igaz kálvinista Jézus követője. „Kálvinista vagyok”, – azt jelenti, hogy élet ideálom a Krisztus. Azt jelenti, a lélek embere vagyok s nem tűröm el a test uralmát a lélek felett. Azt jelenti, bibliaolvasó ember vagyok és az Írás által állandó összeköttetésem van Istennel. Azt jelenti: felelős vagyok e világért, minden szavam, minden cselekedetem, egész életem egy szent cél szolgálatába állítom, terjedjen e földön Isten dicsősége, valósuljon meg Jézus királysága”.⁷⁵³

Nemcsik Béla hetényi református kántortanító „*Boldogság*” címmel arra mutatott rá, „hogy igazi boldogságot sem a gazdagság, sem a külső szépség, de a művészet és a kultúra sem adhat igazán boldog csak az a lélek lehet, mely a szenvedések, a fájdalmak között is képes a vallástételre.”⁷⁵⁴ Balogh Elemér „*Mit tett Krisztus a nőkért*” című előadásában ismertette a nők helyzetét a pogányság és zsidóság között, majd szembe helyezte azt a korabeli keresztyén nő helyzetével. Szekeres Erzsébet „*A református leány lelki élete*” című előadásában felhívta a lányok figyelmét arra, hogy imádkozó, bibliaolvasó, szeretetmunkát végzőknek kell lenniük. Kenessey Kálmán „*A lélek értéke*”, Kiss Gyula „*Mit jelent nekem az egyház*” címmel tartottak előadásokat.⁷⁵⁵

A harmadik leánykonferenciát augusztus 26-án Deákiban tartották. Balogh Elemér ismét elmondta „*A Keresztyénség és nő*” című, már Pozsonyban is megtartott előadását. Németh Erzsébet „*Szolgálatunk*”, Kenessey Kálmán „*Mért vagyok református*”, Zsemlye Lajos „*Mit vár a református egyház leányaitól?*”, Czibor József pedig „*Mit jelent nekünk a konferencia?*” címmel tartott előadást.⁷⁵⁶

Németh Erzsébet a három konferenciából több tanulságot is megfogalmazott mind a szervezés, mind a programok összeállítása tekintetében. Megállapítása szerint az egynapos konferenciák ilyen sűrű programmal nem a legszerencsésebbek, célravezetőbbnek tartotta a két napos találkozókat, napi 2–3 előadással. Szerinte több figyelmet kell fordítani a bibliakörökre és arra, hogy az ott tapasztaltakat megbeszéljék, és hogy ezt meg is merjék tenni, időt kell hagyni az ismerkedésre. A konferenciák fontos részének tartotta az úrvacsoraosztást, valamint azt, hogy a lányok teret kapjanak a saját gyülekezeti leánykörtől munkájukban, és megoszthassák a tapasztalataikat egymással.⁷⁵⁷

⁷⁵³ Komáromi Lapok, 1932, 53. évf., 66. sz., 1–2.

⁷⁵⁴ Komáromi Lapok, 1932, 53. évf., 66. sz., 1–2.

⁷⁵⁵ FEHÉR Júlia: Református leánykonferencia Hetényen. In: *Református Leány*, 1932, 1. évf., 10. sz., 75.; *Komáromi Lapok*, 1932, 53. évf., 66. sz., 1–2.

⁷⁵⁶ ZÉMAN Vilma: Ref. leánykonferencia Deákin. In: *Református Leány*, 1932, 1. évf., 10. sz., 76.; *Szeretet*, 1932, 10. évf., 18. sz., 4.; *Komáromi Lapok*, 1932, 53. évf., 65. sz., 5.

⁷⁵⁷ Németh Erzsébet: A konferenciák margójára. *Református Leány*, 1932. 1. évf., 9. sz., 66.

6.4.7. További leánykonferenciák 1933-ban és 1934-ben

A Dunáninnyi Egyházkerület belmissziói bizottsága az 1933-as egyik körzeti leánykonferenciáját az ógyallai gyülekezetben tartotta szeptember 28-án csütörtökön. A kilenc órai istentiszteleten Soós Károly esperes búcsi lelkész szolgált. A megbeszélések összefoglaló gondolata a református felelősség és kötelesség Krisztus szeretet királysága.⁷⁵⁸

A Komáromi Református Egyházmegyében 1934. augusztus 25–26 között Ekecsen rendeztek református leánykonferenciát. A program a következő volt: az első napon fél 8-tól 8 óráig templomi istentisztelet, 8-tól 10 óráig bibliakörök, 10-től 12 óráig két előadás. Délután 5-től 7 óráig két előadás. Második nap délelőtt 10-től 11-ig istentisztelet, délután 2 órakor gyülekezeti ünnepély volt. Hasonló programmal szeptember 1-jén és 2-án Rétén tartottak leánykonferenciát.⁷⁵⁹

6.4.8. A Timotheus Szövetség ifjúsági konferenciája Komáromban

A Timotheus Szövetség 1937. augusztus 28–30 között Komáromban ifjúsági konferenciát rendezett. A konferencia programja következő volt:

Első nap 8-tól 10-ig bibliakör. 10-től 12-ig előadás megbeszéléssel, „*A Timotheus munka ismertetése és célja*” címmel. Délután a vita folytatása.

Második nap 8-tól 10-ig bibliakör. 10 órakor istentisztelet a Jókai utcai templomban, délután megbeszélés bevezető előadás nyomán „*A Timotheus munka eszközei*” címmel.

Harmadik nap 8-tól 10-ig bibliakör, 10-től 12-ig megbeszélés bevezető előadás nyomán, „*A Timotheus Szövetség tagjai és azok kötelességei*.” Délután előadás: „*A Timotheus munka pénzügyei*”.⁷⁶⁰ Előadásokat tartottak Nehézy Károly kisújfalusi, Galambos Zoltán komáromi, Tóth Kálmán kiskoszmályi, Balogh Sándor eszenyi lelkészek és Salga Jenő garammikolai református tanító.⁷⁶¹

⁷⁵⁸ Komáromi Lapok, 1933, 54. évf., 72. sz., 6.

⁷⁵⁹ Komáromi Lapok, 1934, 55. évf., 68. sz., 6.

⁷⁶⁰ Kis Tükör, 1934, 7. évf., 8. sz., 3.; 1934, 7. évf., 9. sz., 3–4.; Komáromi Lapok, 1937, 58. évf., 67. sz., 7.

⁷⁶¹ Komáromi Lapok, 1937, 58. évf., 70. sz., 3.

6.4.9. Viták a belmissziós konferenciákról

A belmissziós konferenciákhoz köthető viták alapvetően a már korábban felvázolt, a lelkészek közötti generációs problémához köthetőek. Azok a lelkészek akik elleneztek, azok a találkozónak, mint az evangelizáció eszközének hatékonyságát és létjogosultságát kérdőjelezték meg. Az első évek kritikái, mint a fentebb idézett Gyalóky Lászlóé is, abból fakadhatott, hogy ezt a módszert nem ismerték, mert újszerű volt és nem volt hozzá elegendő gyakorlati tapasztaltuk benne. Ehhez hozzá társult még a teológiai gondolkodásukból fakadó távolságtartás, mert idegennek vélte a magyar reformátusságtól. Rendszeresen hangot adtak azon véleményüknek, hogy a korábbi évtizedekben sem rendeztek ilyen konferenciákat és mégis életképes maradt az egyház. A negatív felhangok akkor sem értek véget, mikor már látványosan sikerre vitték ezeket az összejöveteleket.

Az első országos konferenciák után megjelenő első kritika a leánykonferenciákhoz kapcsolódott, azon belül pedig egy a leánykörök vezetőinek szervezett alkalomhoz. Ezt egyrészt azért szervezték meg, mert az egyre népszerűbb leánykonferenciák és az azok nyomán beinduló leányegyletek egységes szellemi vezetésére vezetőket képezzenek. Másrészt a missziói munkába bekapcsolódó leánykörök vezetéséhez szükséges elméleti és gyakorlati képzést kaptak, amely teológiai témákat és gyakorlati munkához szükséges tapasztalatokat és kérdéseket tartalmaztak.

A tanfolyamnak hármas célja volt.

Az első, hogy az alapvető Biblia és dogmatikai ismereteiket gyarapítsák. Az Ó- és Újszövetség helyes tanulmányozására kértek útmutatást.⁷⁶²

A második cél pedig pedagógia jellegű volt, amely arra kívánt rámutatni, hogy a serdülőkorúaknak, akikkel ilyen összejöveteleken foglalkozni kellett, milyen a lelki életük, milyen gondjaik vannak, milyen kérdések foglalkoztatják. Ugyanis az volt a tapasztalatuk, hogy sokszor az okozta az összejövetelektől való távolmaradást, mert hogy a vezetőkből hiányzott a pedagógiai iskolázottság és tapintat.

A harmadik gyakorlati célt⁷⁶³ úgy fogalmazták meg, hogy itt a megtanult elméleti részt át tudják ültetni a gyakorlatba.⁷⁶⁴

Ennek a konferenciának volt egy erőteljes kritikája a Komáromi Egyházmegyei közgyűlésen, ahol az elhangzott kritika nemcsak nagyon pontosan bemutatta a konferenciák és azon belül a leánykonferenciák ellen táplált ellenszenvet, hanem a korabeli felfogást az egyházon belüli női szolgálatról és a lelkész – lelkészfeleség – női gyülekezeti munkatárs kapcsolatáról

762 Sörös Béla 3 előadás keretében az Ószövetség üdvígéretei, messiási váradalma, stb. magyarázta, hogy a vezető helyes magyarázatot adhasson a felvetődő kérdésekre. A Jézus személyével és munkájával kapcsolatban Galambos Zoltán tartott előadást. *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 32. sz., 6.

763 Szilassy Béláné: „Leánykörök az Egyház és társadalom szolgálatában”. Sörös Béláné: „Az ének szerepe a Leánykörben”, Dr. Kenessey Kálmán: „Építő irodalom”), Victor Erzsébet: „Egészségügy, Szociális munka” Galambos Zoltán: „Mesterünk hazája”, stb. arra törekedtek, hogy gyakorlati ismeretek közlésével segítséget nyújthassanak a leányköri munkához. A leányköri vezetés, kedvesen nemes játékok, a Biblia használata, stb. mind a gyakorlatban is bemutatattak. *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 32. sz., 7.

764 *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 32. sz., 6–7.

is. A kritika tele van a nőkkel kapcsolatos lealacsonyító negatív sztereotípiákkal. Gyalókay László azt nyilatkozta, hogy „az elgondolás nagyon szép s ha nem ismerném a nőket s azok uralkodni vágyását, érzékenységet egyfelől, másfelől nem kellene tartanom, ismerve az ember nagy gyarlóságát, attól, hogy a tervbe vett két tényező közötti viszony sok bajoknak lehet a kútforrása, esetleg a lelkészi családok békessége is feldulatik: híve lennék ez eszme megvalósulásának, de így, ezt sajnálatomra nem tehetem.”⁷⁶⁵

Erre az ominózus kijelentésre a továbbképző szervezői a *Református Egyház és Iskola* lapjain válaszoltak az esperes kijelentésére. Kiemelték, hogy ezek a leánykonferenciák nem holmi világi szórakozásnak helyet adó összejövetelek, ahol a „leánykörü vezetői Isten akaratának megjelentői és az Ő parancsolatainak a saját életükben megvalósítói a leánykör tagjai előtt. Már pedig, Nagytiszteletű Uraim egy Isten Lelkétől vezetett leány sohasem lesz megbontója a mások családi életének.”⁷⁶⁶ A lelkészfeleségek esetében pedig azt válaszolták, hogy a lelkészfeleség tudja, hogy a férje nem csak az övé, hanem elsősorban az Istené és a gyülekezeté. Ezen túlmenően, mivel minden belmissziós munkát a lelkész vezet, így az egyes körök férfi vagy női vezetői a lelkész munkatársai és így szükséges, hogy együtt dolgozzanak a lelkésszel, legyen az leánykör, nőegylet. Azoknak a lelkészfeleségeknek, akik féltékenységre voltak hajlamosak, azt ajánlották, hogy vezessék maguk ezeket az összejöveteleket, mivel szerintük ez lenne a dolguk.⁷⁶⁷

A konferenciákhoz való viszony a Komáromi Egyházmegyében akkor sem sokat változott, mikor a konventi belmissziós bizottság a maga erkölcsi és teológiai tekintélyének hozzájárulásával szerveződött. Ezzel a támogatással állt az ifjúsági munkák mögött, és védte meg az esetleges támadások ellen.⁷⁶⁸ Lényegében a legjobban kritizált, magánkezdeményezésekből szervezett konferenciákat átvette az egyház hivatalos végrehajtó szerve, a konventi belmissziós bizottság, így már aki ezt is kritizálta, magát a Konventet és a konventi döntéseket kritizálta.

Az egyházmegyétől érkező általános kritika, ellenvetés, amely a konferenciák ellen irányult az 1787/1929. számú esperesi körlevél, amely a vasárnapi iskolát teszi a lelkészek kötelességévé a konferencia szervezése helyett. Maga a körlevél, az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy eredeti formában nem maradt fenn, csak utalásként Boross Kálmán kamocsai lelkész cikkében, amely a *Református Egyház és Iskola*-ban jelent meg. Nyilván a cikk a lelkész egyéni meglátását tükrözi, ám jól jellemzi az egyházmegye két pártra szakadását. Boross Kálmán egyértelműen a konferenciák hasznossága és szükségessége mellett foglalt állást, maga is támogatta, és több alkalommal is részt vett ezeken a konferenciákon. Az ominózus körlevélben lényegében Gyalókay Lászlónak a már korábban említett misziói koncepciója van leírva, amelyet még 1928-ban vázolt fel az egyházmegyei közgyűlés előtt.⁷⁶⁹ Amíg az egy tervezet, ajánlás volt, a körlevél már utasítás. Az esperesi körlevél így

⁷⁶⁵ SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1928... i.m. 53.

⁷⁶⁶ *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 41. sz., 6–7.

⁷⁶⁷ *Református Egyház és Iskola*, 1928, 8. évf., 41. sz., 6–7.

⁷⁶⁸ ZSEMLYE Lajos: Ifjúsági konferenciák. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 38. sz., 1–2.

⁷⁶⁹ Lásd a Belmisszió felvirágzása a Komáromi Egyházmegyében c. fejezetet

kezdődik: „Ebben az Istentől elfordult, hitet, vallást elhanyagoló, sőt nem ritkán üldöző, szomorú világban – úgy érzem, mintha kettőzött mértékben hangzanék felénk lelkészekhez az Ezékielnek mondott istent szó (Ezék. III: 17.) Embernek, fia órállóul adtalak én tégedet az Izrael házának, halld meg azért az én beszédemet és intsd meg őket az én nevemben.”⁷⁷⁰

Boross Kálmán a körlevélnek e részével egyetértett, ám azzal már kevésbé, hogy „a tanításnak, feddésnek, jobbításnak, hitre buzdításnak csak a rendes vasárnapi isteni tisztelet alkalmával és az iskolában a gyermekek között kell történnie. A világiak, bevonásával minden más hitébresztő, vallásosságra buzdító, az ősi magyar kálvinista mezsgyére visszavezetni szándékozó munkánk „csak ötletszerű kapkodás, habozás, az egyenes útról való elcsavarodás.”⁷⁷¹

Gyalókey László egyértelműen azt a régi felfogást erőltette, amely az evangelizációt és a belmissziót kizárólag a gyülekezeten belül, a vasárnapi iskolában és a vasárnapi igehirdetésében látta. Minden más lehetőséget elvetett, főként azokat, amelyek – az ő teológiai felfogásában – a magyar református hagyományban idegennek hatottak. Ilyenek a német, holland és skót területekről érkező belmissziós programok, teológiai gondolkodás. Ez azért is érdekes hozzáállás a részéről, mert a lelkésztársai között nem egy olyan volt, aki nyugati teológiákon tanut és onnan is átvett bizonyos teológiai gondolatokat, amelyeket aztán itthon a gyakorlatban is megvalósított. Ilyen volt Galalmbos Zoltán komáromi lelkész, aki a holland történeti kávinizmus által képviselt teológiai felfogást honosította meg. Annak ellenére, hogy ekkor már több lelkésznek is megvolt a maga belmissziói koncepciója, amelyben vagy helyet kaptak az ifjúsági konferenciák, vagy nem. Gyalókey László – mint esperes – úgy tűnik a saját verzióját kívánta elfogadtatni az egyházmegyében. Az ő pártján a régi nemzedék lelkészei álltak, akik előtt ismeretlenek voltak a belmisszióknak ezen új eszközei.

A körlevél másik, vitát kiváltó része vélhetően azon ifjúságra vonatkozott, amelyik már nem járt vasárnapi iskolába, mert leágendáztak, így „az ifjú és férfi nemzedék szívében való hatékony munkásság végezése – önhibánkon kívül – a világháború romboló munkája miatt – kiesett kezeinkből; itt sikerre, eredményre senki se számíthat, itt még gyógyítani sem lehet a sebet. Ezért üres szalmacséplés, pusztában elhangzó kiáltó szó, eltűnő álom, szétfoszoló ábránd minden konferenciázás, – mert olyan időben és olyan földbe akar vetni, melynek termő ereje kiveszett és akkor, amidőn a föld a magnak befogadására már nem alkalmas.”⁷⁷²

Boross Kálmán nem vélte ennyire elveszítettnek a helyzetet, sőt az ifjúsági munka eredménytelenségét nem az első világháború okozta rombolásban látta. Szerinte az erkölcsi rombolást azok végezték, akikről el volt véve a tisztas megélhetés lehetősége, akik azt hitték, hogy nincs segítségük, nincs veszteni valójuk. „Tudjuk mi hogy „Krisztus urunk nem szervezett különféle nevű köröket, egyesületeket, de azt se feledjük, hogy Ő adta azt a parancsolatot, hogy elmenvén széles e világra tanítsatok minden népeke. A tanítványok most ebben, majd abban a gyülekezetben jelentek meg. Az apostolok levelei nem a tűzkárbiztosítás, egyházhatósági hátralékok beszolgáltatása és szavazatok beadására vonatkoztak,

⁷⁷⁰ BOROSS Kálmán: Problémáink. Konferenciák-vasárnapi iskolák. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 48. sz., 8.

⁷⁷¹ BOROSS Kálmán: Problémáink. Konferenciák-vasárnapi iskolák ... i.m. 7–10.

⁷⁷² BOROSS Kálmán: Problémáink. Konferenciák-vasárnapi iskolák ... i.m. 7–10.

hanem a hitbiztatásával felemelték az elesetteket, megvigasztalták a szenvedőket, sőt szertetvacsoráikon testi és lelki értelemben táplálták az éhezőket.”⁷⁷³

Galambos Zoltán az esperesi körlevélre árnyaltabban reagált, mint Boross Kálmán. Galambos helyeselte, hogy Gyalókay rámutatott arra, hogy az egyház, az egyháztagok lelki élete nem kielégítő, és sokan úgy próbálták ezt ellensúlyozni, hogy „eleget tesznek minden kötelességüknek, ha a ma felkapott, bizonyos vallásos színezettel ellátott külsőségekkel tarkítják eddigi lelkési szolgálatukat, de lényegét, a tulajdonképpeni célt: a vallásos hitnek építését eltévesztik szemek előtt.”⁷⁷⁴ Ebből kiindulva sokan a konferenciákat csak a külsőségek miatt szervezték, hogy elmondhassák, hogy ezzel náluk minden rendben van. Galambos ezeket a konferenciákat helytelenítette, és ezért támogatta Gyalókaynak a vásárnapi iskoláról, a vasárnap délelőtti és délutáni istentiszteletről, kátéprédikációról, az úrvacsora előkészítéséről és a vallásos estélyekről szóló koncepcióját. Hozzátette, hogy azokat a lelkészeket nem szabad elítélni, akik nem használták a modern egyházépítő eszközöket, mert a maguk kis gyülekezetében vagy nem volt rá mód, vagy soha nem is találkoztak ezekkel. De egyúttal kiemelte, hogy a lelkési kar egy része tiltakozik a belmisszió ellen.⁷⁷⁵ Az ehhez kapcsolódó további cikkek már személyeskedő stílusban íródtak, és mivel nem ismerjük az abban leírt események, folyamatok hátterét, ezért az abban leírtak elemzésénél nagyon hamar spekulációba fulladnánk.⁷⁷⁶

A belmissziós konferenciák másik nagy kritikusája Tóth Kálmán későbbi missziós és árvaházi lelkész volt. Az ő álláspontja igen érdekesen alakult az évtizedek során. Az 1930-as évek elejéig – a váltás valószínűleg 1933-ban történt – amikor teljes mellszélességgel kiállt a konferenciák mellett, és igen helyesnek és fontosnak tartotta azokat, de már ekkor is veszett ügynek látta az egyetemi ifjúság közötti munkát, és inkább a középiskolásokra fektette a hangsúlyt.⁷⁷⁷ Az egész addigi ifjúsági programját felvázolta a *Győzelmes Ifjúság* című művében.⁷⁷⁸ A konferenciákhoz és ezzel együtt az ifjúsági munkához való viszonya 1933-ban lényegében teljesen megváltozott, és ellentétes nézőpontra helyezkedik mindazzal, amit addig támogatott. A találkozókat – itt mindig az ifjúsági konferenciákat kell érteni –, amelyeket mindaddig tartottak, akár országos, akár kerületi, teljesen elhibázottnak és feleslegesnek értékelte, illetve véleménye szerint a következő konferenciákat már teljesen másképp kellene, vagy egyáltalán nem kellene szervezni. Ezt a gondolatot erősíthette meg a fentebb leírt 1931-es lévai konferencia is, ahol nyilvánvalóvá vált számára az egyetemi ifjúság közötti misszió csődje, és a kezdeti lendületből addigra „már annyi sem maradt, hogy a

773 BOROSS Kálmán: Problémáink. Konferenciák-vasárnapi iskolák ... i.m. 7–10.

774 GALAMBOS Zoltán: Problémáink. Egy esperesi körlevélhez. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 52. sz., 6–8.

775 GALAMBOS Zoltán: Problémáink. In: Egy esperesi körlevélhez. *Református Egyház és Iskola*, 1929, 9. évf., 52. sz., 6–8.

776 További cikkek: *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 2. sz., 5–6.; *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 3. sz., 5–6.

777 TÓTH Kálmán: c. n. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 10. sz., 3–4.

778 TÓTH Kálmán: *Győzelmes Ifjúság. Szerény kísérlet a református keresztyén ifjúsági munka elveinek, programjának és megszervezésének ismertetésére*. Komárom, 1933.

kommunista deklarációt ellensúlyozni tudta volna valamilyen formában.”⁷⁷⁹ Azért tartotta csődnek, mert ha nem lett volna az, akkor „miért maradt abba a konferenciák rendezése? Miért szűnt meg a Baráti Szó? Hová lett az ifjúsági munka, ami szerintük meg volt? Ha pedig meg van, hol található? Hány ifjúsági egyesület, vagy biblia-kör működik a konferenciák hatására? Hány főiskolás és középiskolás olvassa az Isten Igéjét a konferenciák folytatásaképpen? Miben állott és miben áll az a munka, amit ifjúsági munkának neveznek?”⁷⁸⁰

Az ő sajátos értelmezésében az 1931-es lévai konferenciával megszűnt ez az ifjúsági missziói mozgalom, mivel már 2 éve nem rendezték meg, és egy ilyen szünet – mint írta – egy mozgalom történetében a halált jelenti.⁷⁸¹ A *Baráti Szó* című lap, amely a belmissziós konferenciák lapja volt, amit Narancsik, Varga és Tóth is szerkesztett. Ebben a konferenciákon elhangzott előadások jelentek meg és ez ellen is kikelt úgy, mint ami többet ártott az ifjúsági konferenciáknak, mint használt.⁷⁸² A kérdés az, hogy mi vezetett Tóth Kálmán e hirtelen váltásához.

Elképzelhető, hogy amikor 1933-ban találkozott Nehézy Károllyal, aki igen nagy hatással volt rá és úgy döntött csatlakozik Nehézy által képviselt neopietista karizmatikus kegyességi csoporthoz. Nem véletlenül fog a későbbiekben összekapcsolódni a Tóth féle Timótheus és a Nehézy féle Béthel mozgalom. Olyannyira Nehézy hatása alá került, hogy teljesen magáévá tette a szemléletét, és úgy gondolta, hogy azt a munkát, amit eddig végzett, azt teljesen rosszul közelítette meg, és ezért nem volt sikeres. Ezek után már minden egyes megnyilatkozása és tevékenysége Nehézy teológiai szemléletét tükrözte, és ugyanezt a gondolkodásmódot nevelte bele a Timótheus mozgalom tagjaiba is. Kizárólag azt a konferenciát tartotta elfogadhatónak, ahol semmi mással nem foglalkoznak csak a Bibliával, és a konferenciák célja a minél több ott, helyben megtért fiatal volt. Viszont a megtérés fogalmát, azt ők határozták meg, a maguk sajátos kegyességi felfogásukban.

6.4.10. A belmissziós konferenciák értékelése

Amennyiben végignézzük a 20-as 30-as éveket, megbizonyosodhatunk arról, hogy a belmissziós konferenciák fontossága és szükségessége vitán felül állt. Soha annyi fiatal nem mozgott meg az evangélium, mint ezekben az években. Ennek az egyik oka, hogy az első világháború okozta változásokra az ifjúság az egyháztól kért és kapott válaszokat. Másrészt azok a lelkesek, akik szervezték ezeket a konferenciákat, látták, hogy amit tettek, az ugyan nem megszokott, sőt idegenként hatott, ám az ifjúság részéről messzemenően sikeres és támogatott volt. Az Egyetemes Egyház pedig felkarolta, mert azt az öntudatos református szellemiséget képviselte, amely nem túlzóan kegyes, nem liberális, hanem a történeti kálvinizmus és az ortodoxia határán volt. Ezt jól mutatja, hogy az összejöveteleken mindig

⁷⁷⁹ TÓTH Kálmán: Még egyszer az ifjúsági konferenciákról. *Református Egyház és Iskola*, 1933, 13. évf., 41. szám, 2–4.

⁷⁸⁰ TÓTH Kálmán: Még egyszer az ifjúsági konferenciákról...i.m. 2–4.

⁷⁸¹ TÓTH Kálmán: Még egyszer az ifjúsági konferenciákról...i.m. 2–4.

⁷⁸² TÓTH Kálmán: Még egyszer az ifjúsági konferenciákról...i.m. 2–4.

ott volt a Biblia, a Heidelbergi Káté és az Intitúció mint forrás és igazodási pont. Elég csak megnézni a programokat, hogy rájövünk arra, mennyire erőteljes – nem liberális – kálvinista öntudattal voltak átitatva, amelyre a fiataloknak – amint a részvételi számok is mutatják – mekkora nagy igényük volt. Mert lássuk be, ha maguk a fiatalok nem az ilyen tartalommal megtöltött találkozókra igényelték volna, nagyon hamar abbamaradtak volna ezek az összejövetelek. Az 1930-as évek közepére kissé alábbhagyott a lelkesedés, de így is több száz fős lány és fiú konferenciákat szerveztek.

Az igény, hogy legyen egy alternatíva a korabeli szellemi áramlatok ellen, a leánykörök sikeressége is bizonyította. A korabeli egyházi vezetés tisztában volt vele, hogy az egyház jövőjének az egyik alapja, hogy az egyház nőtagjai milyen világnézetben nőnek fel, hiszen ők fogják meghatározni a család szellemiségét is. Ezért is fektettek akkora hangsúlyt az evangelizációs leánykonferenciákra, ezért is szerveztek számukra külön vezetőképző tanfolyamokat. Ha megnézzük a programokat, látható, hogy a református öntudat és a Biblia, mint az élet zsinórmértéke az alapokat képezte. Az egyik kézzelfogható bizonyítéka a leánykonferenciáknak az a szociális munka, amelyek meghatározták a két világháború közötti diakóniát, illetve a női egyesületeken nyugvó karitatív munkát. Mint azt Zsemlye Lajos írta – Nehézy Károlynak a beretkei árvaház igazgató-lelkészének szavaira hivatkozva – az árvaház számára a legtöbb adományt a különböző gyülekezetek leánykörei gyűjtötték össze.⁷⁸³

Problémásabb találkozók a fiúknak szervezett konferenciák voltak, amelyeknek kettős értelmezése alakult ki. Az egyik irány a Tóth Kálmán és Nehézy Károly nevével fémjelzett kegyességi vonal, amely kérlelhetetlenül elutasított és fölöslegesnek tartott minden olyan konferenciát, amelyen a Biblián kívül mással is foglalkoztak. Az itt lévők ugyanis önmagukat megtértnek mondták, vagy aki még nem mondta magáról, hogy megtért-e, attól kimondatlanul, de elvárták, hogy ott térjen meg, és arról bizonyosságot is tegyen. Így nem volt szükség más foglalatosságra, mint a Biblia tanulmányozására és az imádkozásra. Ők rendszeresen szerveztek konferenciákat nemcsak 1938 előtt, hanem utána is, sőt még a háborús évek alatt is. Az általuk szervezett összejövetelek 1945 után sem szűntek meg, ráadásul mikor 1953-ban megszüntették a belmissziót, még ezután is rendszeresen találkoztak, és egymás otthonában szerveztek összejöveteleket.

Visszatérve a kettős értelmezéshez, a másik irányzatát azt a fiatal generáció képviselte, melynek tagjai Varga Imre, Narancsik Imre és Boross Kálmán voltak, akik az első konferenciák szervezésétől kezdve folyamatosan hangsúlyozták annak jelentőségét. Ők meszesemenően pozitív véleményt fogalmaztak meg a találkozók létjogosultságáról és eredményességéről. Számukra ugyanaz a konferencia, amelyik Tóthék számára kudarc volt, mert a fiatalok nem tértek meg, számukra sikeres volt, mert 4-500 fiatal vett részt, ráadásul öntudatos református közösségi élményt tapasztaltak meg, és nem azon tűnődtek, hogy vajon hányan térhettek meg és az megtérés mennyire volt hiteles.

⁷⁸³ ZSEMLYE Lajos: A református leánykonferenciák. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930, 10. évf., 39. sz., 2.

6.5. A szlovenszkói református egyesületek aranykora

Mint már írtuk, a belmissziós munkának meghatározó részét az egyesületek végezték. Ezek mindegyike valamely nagyobb környékbeli egyesület mintájára alakultak meg, azok pedig a magyarországi mintákat vették alapul.

Azért is nevezhetjük az első világháború előtti és a két világháború közötti évtizedeket a református egyesületek aranykorának, mert sem előtte, sem utána nem volt olyan méretű és szerteágazó az az egyesületi munka, mint ebben az időszakban. Ezek alapvetően karitatív nőegyletek, ifjúsági egyesületek és leányegyletek voltak.⁷⁸⁴

Az egyházmegyei kimutatásokból látható, hogy az egyházmegye területén szinte minden egyházközségben alapítottak egyesületet. Az első világháború utáni első kimutatás, amelyben a belmissziós egyleteket írták össze, az 1925-ös jegyzőkönyvben szerepel, amely szerint az egyházmegyében nyolc ifjúsági egyesület volt, de elfogadott alapszabályok nélkül működtek. A következő évben már csak hatról tettek említést. 21 helyen volt énekkar, melyek főleg a temetéseken szolgáltak. Nőegylet öt helyen: Apácaszakállason, Ekecsen, Nagymegyerén, Somorján és Komáromban működött. Ezek az egyesületek az elszegényedett családok gyerekeit támogatták ruhákkal, tankönyvekkel. Komáromban a nőegylet külön a szegények segélyezését is szervezte.⁷⁸⁵

Az egyházmegyei levéltári anyagokban csupán két-három egyesület munkáját lehetett kellő részletességgel feltárni. Egyik-másik egyesületről csupán a név, pecsétfelirat, vagy egy-egy köszönőlevél maradt fenn. A fennmaradt forrásokból három olyan egyesület történetét sikerül felvázolni, amely mintául szolgált az egyházmegye többi egyesületének. A közös elemek az egyesületi szabályzat, tisztikar felépítése, célok és munkaterületek megfogalmazása, programkínálat. Mindhárom egyesület – a Protestáns Jótékony Nőegylet, Komáromi Református Ifjúsági Egyesület és a Konfirmált Leányok Köre – a Komáromi Református Egyházközség kötelékében jöttek létre. Természetesen egy komplex, egyházmegyei szintű egyesület történetének a szintézisével lehetne csak pontosan képet alkotni, hogy milyen szerepet játszottak ezek a felekezeti alapon szerveződő egyletek az egyházmegye és tágabb értelemben a csallóközi és vágvidéki társadalomban. Viszont e három egyesület munkájának bemutatásával egy általános áttekintést kaphatunk az egyházmegye egyesületi belmissziójáról.

⁷⁸⁴ Volt egy külön csoportja a belmissziós egyesületeknek, mégpedig az árvaházakkal kapcsolatosan, de ennek egy külön fejezetet szentel a munka. Lásd *Az árvaházi mozgalom, mint a szlovenszkói református belmisszió jellegzetessége* című fejezetet.

⁷⁸⁵ SOÓS Károly: Jegyzőkönyv 1925... i.m. 23.

6.5.1. A Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet

Míg a Komáromban működő egyesületekről több fénykép is fennmaradt,⁷⁸⁶ addig a nőegyletről nem sikerült egyet sem találni. Az eddig feltárt korabeli egyházi dokumentumokban is igen szerény mértékben fordulnak elő a nőegylettel kapcsolatos anyagok. Példának okáért Galambos Zoltán egykori komáromi lelkész által szerkesztett *Komáromi Kálvinista Krónika- a révkomáromi református keresztyén Egyház és vele kapcsolatos város és környék történetéből egyes mozzanatok, letűnt és még folyó események, valóságok a református keresztyén Egyház szempontjából nézve. kb. 1900-tól 1960-ig* című munkájában sem szerepel, illetve a komáromi gyülekezet saját lapjában, a *Kis Tükör* korabeli számaiban is csak minimális információk találhatók. A nőegylet saját iratanyaga, úgymint a jegyzőkönyvek – nyomtatva, vagy kéziratos formában –, levelezések, meghívók, éves elszámolások, tagnévsorok szinte csak mutatóban maradtak fenn, viszont megmaradt az első világháború előtti alapszabályzat, illetve az 1931-es évkönyv, melyben az egylet történetét néhány oldalban felvázolták. A legtöbb korabeli forrást a *Komáromi Lapok* cikkei adják. Ez a helyi lap 1881-től 1900-ig helyel-közzel tudósít az egyházzal és a nőegyletről, majd a századfordulótól kezdve rendszeresen egyre több cikk jelenik meg az egyház, az egyházmegye és az egyházközösség életéről, és ezzel együtt a nőegyletről is. Annak ellenére, hogy e sajtótermék tudósításainak egy része csupán másodlagos forrásnak tekinthető, mégis alapvető forrásbázisát jelenti az egyházmegyei, egyházközösségi, s így az egyletek történeti kutatásának is.

6.5.1.1. A nőegylet megalakulásának előzményei

A Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet (továbbiakban: KPJN) létrehozása előtt is működött rendszeres segélyszolgálat a református egyház részéről városszerte. Amíg nem volt egy szervezet, ami összehangolja a munkát, addig rendkívül nehéz volt nyomon követni ezeket az adományozásokat. A legalapvetőbb kérdések megválaszolása is igencsak nehézkesnek tűnik, még akkor is, ha abból indulunk ki, hogy maga az egyházközösség is utalt segélyeket.⁷⁸⁷ Viszont azokról a segélyezési vállalkozásokról egyelőre semmit sem tudni pontosan, amelyek magánemberek kezdeményezéseiből indultak ki. Rengeteg ezzel kapcsolatos kérdés merül fel, melyek tisztázására igen kicsi az esély, mivel ezekről a magánadományozásokról a legjobb esetben is csak a hagyatékokból kaphatnánk értékelhető informá-

⁷⁸⁶ MÁCZA Mihály (szerk.): *Iuxta Danobium* No. 11. A Duna Menti Múzeum Értesítője. Komárom, 1995, 30–31.

⁷⁸⁷ Ezeknek a segélyeknek a kimutatásai megtalálhatóak az adott év presbiteri gyűléseinek jegyzőkönyveiben.

ciókat.⁷⁸⁸ Annyi bizonyos, hogy az adományozások rendszerek voltak, de mivel nem volt egy szervezet, mely ezt irányította és kezében tartotta volna, így a segélyezésből többen is kimaradtak.⁷⁸⁹

Az egyesület létrejöttében több esemény is közrejátszott. 1880 telére a református egyház községi presbitériuma az elszegényedett családok iskolás gyermekei számára rendezett adománygyűjtési akciója már nem fedezte a szükséges összeget, és látták, hogy az ilyen méretű, vagy ennél nagyobb gyűjtésekhez már egy szervezet szükségeltetik. Továbbá ekkor mind a római katolikusoknak, mind az izraelitáknak működött már a felekezeti segélyező egylete. A presbitérium részéről 1880 végére tehát megérett az idő egy református segélyező egylet létrehozására. A presbiterek felkérték Pap Gábor püspököt és egyben helybeli lelkészt, valamint Molnár Ádám főgondnokot, hogy tegyenek közzé egy felhívást a komáromi nők körében. A felhívás meghallgatásra talált, és a következő év január 9-ére alapító értekezletet hívtak össze.⁷⁹⁰

6.5.1.2. Megalakulástól az első világháborúig

Az első értekezleten megjelent hölgyek⁷⁹¹ Antal Gábor dunáninneni püspök elhangzott beszédét követően nyomban gyűjtést szerveztek.⁷⁹² A protestáns nőegylet alakuló közgyűlést 1881. február 13-án tartották meg a református egyház tanácstermében Molnár Ádám főgondnok és Pap Gábor komáromi református lelkész kettős elnöklete alatt. Közfelkiáltással egyhangúlag elnöknek választották meg Konkoly Thege Balázsnt, alelnöknek Pap Gábornét, pénztárnoknak Berinkei Antalnét, számvevőnek Mihályi Ferencznét. Továbbá gondozónak id. Bese Jánosnt, ruhatárosnak Gulyás Ferencznét, titkárnak Kossár Dezsőt, jegyzőnek Tuba Jánosnt, orvosnak Penthe Boldizsárt. Tiszteletbeli jegyzőnek pedig Pap Eleket nevezték ki. Ezután a 40 tagú választmányra⁷⁹³ adtak le összesen 164 szavazatot, mely-

⁷⁸⁸ Ezek a kérdések inkább az egyéni adományozókra vonatkoznak, mintsem az egyházközségi adományokra. A legalapvetőbb kérdéseket így fogalmazhatnánk meg: Ki vagy kik adományoztak? Az adományozók mely társadalmi réteghez tartoztak? Milyen szerepet vállaltak a város működésében, pl. a foglalkozás terén? A jövedelmük mekkora részét tették ki az adományok? Az adományok milyen rendszerességgel lettek szétosztva? Milyen arányban volt pénz, ill. természetbeni segély? Az egyes pénzadományok milyen értékűek voltak? A természetbeni segélynek milyen típusai voltak? Végül pedig a segélyezettek kor, nem és társadalmi réteg szerinti megoszlása.

⁷⁸⁹ Akik kiestek a segélyezés köréből, részben azok voltak, akik nem mertek vagy szégyelltek kérni, annak ellenére sem, hogy igencsak rászorultak. *Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről*. Komárom. 1932, 11.

⁷⁹⁰ KPJN évkönyve 1931... i.m. 11–12.

⁷⁹¹ Berinkei Antalnét, Nagy Vilmosné, Pogrányi Jenőné, Szépe Pálné, Szentmiklóssy Dezsőné, Konkoly Th. Balázsnt, Pap Gábornét, Jókay Károlyné, Bathó Bálintné, Boross Károlyné, Szalay Jánosné, Pőcze Józsefné, Sulacsik Lajosné, Kathona Lajosné, Gaál Zsigmondné, özv. Erdélyi Józsefné, Kecskés Jánosné, Fábián Józsefné, Rácz Dánielné, id. Bese Jánosné, Antal Jánosné, Szabó Sándorné, Villám Sándorné, Pap Elek. KPJN évkönyve 1931... i.m. 12.

⁷⁹² Az egy-két hetes gyűjtés, amely 1881. január 9-e és február 13-a között valósult meg, 330 frt. adományt és 207 tagot gyűjtöttek. KPJN évkönyve 1931... i.m. 12.

⁷⁹³ Az alapító közgyűlésen a 40 választmányi tagból 37-et név szerint ismerünk: Nagy Vilmosné, Molnárné Ádámné, Szépe Pálné, Csetke Mihályné, Cseley Jánosné, Boross Károlyné, Jókay Károlyné, Pogrányi Józsefné, Fodor Jánosné, Pechata Antalné, özv. Erdélyi Józsefné, Szentmiklóssy Dezsőné, Konkoly Thege Kálmánné, ifj. Komáromy Sándorné, Bölskey Zsigmondné, Kemény Károlyné, Sulacsik Lajosné, Erdélyi Pálné, Trugly Jánosné, Szalay Jánosné, Sztanek Pálné, ifj. Vitek Ferencné, Antal Jánosné, Kathona Lajosné, Both Jánosné, Kecskés Jánosné, id. Kacz Gáspárné, Gaál Zsigmondné, Csukás Lőrincné, Fábián Józsefné, Galambos Zsigmondné, Kálmán Rudolfné, Szigethy Sándorné, Thaly Gézánné, Mindszenty Kálmánné, Rácz Dánielné, Asztalos Mórné. KPJN évkönyve 1931... i.m. 13.

nek megválasztásával az egyesület megalakult.⁷⁹⁴

Az alapító közgyűlésen elfogadták az egyesület alapszabályzatát, melyben önmagukat *Révkomáromi Protestáns Jótékony Nőegylet*⁷⁹⁵ néven határozzák meg.

Az egyesület céljai között a következők fogalmazódtak meg: „Révkomáromi szegénysorsú protestáns gyermekeknek iskoláztathatására, felruházásra, azoknak valláserkölcsei s szükséghez képest más tankönyvekkel s egyéb tanszerekkel ellátása. Ha majd később részint a kegyes hivek adakozásából létesítendő alaptőke kamataiból, részint az évenként befizetett tagsági díjakból befolyó jövedelem, az évi szükségleteknek fedezésére fordítható pénzkeret lehetővé teszi: a protestáns árváknak, özvegyeknek és a nyomorba süllyedt családnak készpénzzel, ruházattal, élelmiszerekkel, orvosoltással és gyógyszerekkel ellátás, vagy munkaadás által segítése.”⁷⁹⁶

Az egyesületben négy csoportba sorolták a tagokat. Az első csoportot az alapító tagok alkották, ezen belül voltak az örökös alapító tagok és az alapítványhoz járuló tagok.⁷⁹⁷ A második csoportba a rendes tagok⁷⁹⁸ tartoztak, a harmadikba a pártoló,⁷⁹⁹ a negyedikbe pedig a tiszteletbeli tagok⁸⁰⁰.

Amint az 1931-es jubileumi jegyzőkönyvben leírták, „az egyesület fennállásának megszilárdítását és biztos alapokra való fektetést célozva”⁸⁰¹ gróf Tisza Kálmánné szül. Dégenfeld-Schomburg Ilona grófnőhöz 1881. április 24-én küldtek egy kérelmet az egyesület védnökségének elfogadására. Gróf Tisza Kálmánné elfogadta a felkérést és 1882. április 24-én 100 forinttal az alapító tagok sorába lépett.⁸⁰² Komárom környékén nem tudni olyan további egyesületről, amelynek védnöke Magyarország miniszterelnökének felesége lett volna. Viszont azt sem tudni, hogy a grófnénak mennyire volt élő kapcsolata az egyesülettel. A jelenlegi kutatások nem támasztják alá azt, hogy valaha is személyesen megjelent volna a KPJN egyik, vagy másik rendezvényén. Ennek ellenére folyamatosan, egészen haláláig, 1913 nyaráig egyaránt küldte a pénzbeli és természetbeni adományokat.

Az egyesület működése az első világháború végéig zavartalanul folyt és a város egyik legmeghatározóbb karitatív egyesületévé nőtte ki magát. Az egyesületnek 1912-re 40 választmányi és 116 rendes tagja lett, a vagyona pedig 61 720 koronára növekedett,⁸⁰³ de háborús évekről nagyon kevés információval rendelkezünk.⁸⁰⁴

794 *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf. 8. sz., 2.

795 A Révkomáromi Protestáns Jótékony Nőegylet Alapszabályai. Jókai Könyvnyomda. 1912. 3.

796 RPJN alapszabályai... i.m. 3.

797 Az örök alapító tagok azok, akik az alaptőkéhez 50 forinttal vagy ennél többel járulnak.[...] RPJN alapszabályai 3. § a.) pont.

798 Rendes tagok mindazok a protestáns nők és férfiak, akik havonként 20 krajcárt vagy annál többet az egyesület pénztárába fizetnek be. RPJN alapszabályai 3. § b.) pont.

799 Pártoló tagok, akik havonként 20 krajcárnál kevesebbet fizetnek be. RPJN alapszabályai 3. § 3.) pont.

800 Tiszteletbeli tagok azok, akik nem protestáns felekezethez tartoznak az egyesület céljai előmozdításához az alapszabályokban kijelölt bármely fizetéssel vagy adománnyal járulnak. RPJN alapszabályai 3. § 4.) pont.

801 KPJN évkönyve 1931... i.m. 14.

802 KPJN évkönyve 1931... i.m. 14.

803 KPJN évkönyve az 1912. évről. Jókai Könyvnyomda Részvénytársaság, Komárom, 1913, 6–12.

804 Az 1922. szeptember 24-ére összehívott, ám határozatképtelenség miatt október 1-én megtartott közgyűlésen tárgyalta az egyesület 1919–1921. évi működését és az 1919, 1920, 1921. évi záró számadások felülvizsgálatát. *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf. 115. sz., 3.; *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 118. sz., 2.

6.5.1.3. Az első világháború utáni újrászerveződéstől az állami feloszlításig

Az első háborút követő politikai viszonyok rendeződése után a szlovák teljhatalmú minisztérium kiadott egy rendeletet (569/1921. odd. admin. II.), amely 1921. április végéig kötelezte az egyesületeket az alapszabályzataik módosítására.⁸⁰⁵ A nőegylet 1921 tavaszán özv. Liskay Jenőné elnök az alapszabályok módosítására rendkívüli közgyűlést hívott össze. A közgyűlés az elkészített módosításokat egyhangúan elfogadta, és az egyes pontokat az adott kor viszonyaihoz képest megváltoztatta.⁸⁰⁶ Az 1921-es alapszabályzat-módosítást, illetve a kiegészített alapszabályzatot nem ismerjük.⁸⁰⁷

Az impériumváltás után többen is kénytelenek voltak elhagyni Komáromot, így a nőegyletet is, többek között Németh István püspök, valamint Berzsényi Jánosits Józsefné, dr. Kéler Zoltánné, Scheibenhof Konstantinné, id. Sulacsik Lajosné, ifj. Sulacsik Lajosné és Tóth Béláné választmányi tagok szintén Magyarországra költöztek.⁸⁰⁸ Az egyesület működése 1938-ig ugyanolyan formai keretek között zajlott, mint a többi egyesület esetében. Engedélyeztetés céljából minden egyesületnek a programját előre be kellett jelenteni a főszolgabírói hivatalnál. A kérvény tartalmazta, hogy az adott programot ki, mikor, miért és milyen célból tartotta. Ez után a főszolgabíró a kérvényre egy formanyomtatványban válaszolt.⁸⁰⁹

A két világháború közötti időszakban a nőegylet ugyanúgy folytatta a karitatív munkáját, mint az első világháború előtt, minden adománygyűjtő akcióját, valamint a kulturális programjait megtartotta, sőt ki is bővítette.⁸¹⁰ Az 1938-as események után a nőegylet élete csupán annyiban változott meg, hogy újra használhatták a műsoraikban a magyar nemzeti színeket, énekelhették a himnuszt,⁸¹¹ illetve felvették a kapcsolatokat a magyarországi testvéregyletekkel, úgymint a pécsi Regnum Cristiánium⁸¹² és a Kispesti Református Nőegylettel.⁸¹³ A második világháborús évekről részletesebb forrásaink nincsenek, mivel az a néhány cikk, amely a *Komáromi Lapok* hasábjain megjelent, igen kevés hírt

805 BORSODY István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában*. I. kiadás, Méry Ratio, reprint, Somorja, 2002, 90.

806 *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 35. sz., 6.

807 Az 1921-es alapszabályzatot 1940. május 26-ai közgyűlésen módosítják. Sajnálatosan nincsenek forrásaink arról, hogy milyen módosításokat hajtottak végre. *Komáromi Lapok*, 1940, 61. évf., 22. sz., 3.

808 *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 118. sz., 2.

809 A KPJN-től származó kérvényt nem sikerült találni, de a Komárom vármegyéhez tartozó néhány település nőegyletétől igen, amely mintaként szolgálhat, mint például a csallóközarányosi nőegylet kérvénye: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky štátny archív v Nitre pobočka Komárno, fond Hlavnoslúžnovský úrad Komárno, 41/13/1940 admin. A nagymegyeri nőegylet kérvénye: fond HSÚ Kn. /5/2/1939 admin., 5/3/1939 admin.

810 1937-től a Református Leánykörrel karöltve rendezték meg a „jótékony célú teaestélyt.” *Komáromi Lapok*, 1937, 58. évf., 96. sz., 4.

811 A két világháború közötti Csehszlovákiában tiltva voltak a magyar nemzeti jelképek használata, illetve tilos volt a himnusz éneklése, valamint a nemzeti ünnepek megtartása. Vö. SIMON Attila: A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat kiadó, Budapest, 2008, 103.

812 A Regnum Cristiánium látogatásáról ld.: *Komáromi Lapok*, 1938, 59. évf., 47. sz., 8.

813 A Kispesti Református Nőegylet látogatásáról ld.: *Komáromi Lapok*, 1938, 59. évf., 52. sz., 14.

hordoz a nőegylet tevékenységét illetően. A KPJN utolsó közgyűlését, amelyről adataink vannak, 1943. június 20-ra vasárnapra hívták össze, ahol a programpontok között az előző év értékelése, az 1943-as költségvetése és a tiszti kar választása is szerepelt.⁸¹⁴ A KPJN háború utáni megszüntetéséről a Szlovák Nemzeti Tanács az egyesületek felosztatásáról és alapításáról szóló 1945. évi 51. számú rendeletének 1. §-a rendelkezik, mely szerint „A Magyarországtól visszacapott területeken az összes, a társulásokról szóló általános rendelkezések alapján alapított egyesület és bármilyen társulás felosztatásra kerül.”⁸¹⁵ Az egyesület vagyonáról pedig a fennmilitett rendelet 5. §-ának 1. bekezdése szól, mégpedig a következőképpen: „(1) A felosztatott egyesületek vagyona az államra száll át, mégpedig a Kulturális - Szociális Alapba, amely az 1939. évi 125. számú a kormányrendelettel lett kialakítva.”⁸¹⁶

6.5.1.4. A nőegylet gazdálkodása és segélyezési rendszere

A szabályzatban megfogalmazott célok, valamint a segélyre szorulóknak könnyebb és szakszerűbb ellátása érdekében a nőegylet választmánya 1881 februárjában a várost 10 szegényügyi kerületre osztotta fel,⁸¹⁷ melyek mindegyikében 4-4 választmányi tagot bízta meg a segélyezendő szegények feletti felügyelettel.⁸¹⁸ A rászorulóknak támogatását a KPJN a következő anyagi forrásokból fedezte: az alaptőke kamatai, rendes és pártoló tagok befizetései, tiszteltbeli tagok adományai pénzben, öltözetben, termékek vagy egyéb tárgyakban, végrendeleti adományok, az egylet által rendezendő estélyek, táncmulatságok, hangversenyek, műkedvelői előadások, sorsjátékok stb. jövedelmei, az egylettől kapott anyagok feldolgozásával előállított termékek árusításából befolyt összeg.⁸¹⁹

Az egyesület vagyonát kilenc pénzügyi alap képezte. Ebből három időközben megszűnt, mégpedig a felsőbb leányiskola alap, mely az 1895-ben létesülő felsőbb leányiskola céljaira tartották fenn.⁸²⁰ Azonban az iskola 10 év alatt sem jött létre, ezért ezt az alapot 1904-ben felosztották.⁸²¹ Továbbá ott volt még a kézimunka alap,⁸²² melyet az elaggott szegények segélyezési alapjába olvasztottak. A harmadik, időközben megszűnt koszorú alapba, azok fizet-

814 *Komáromi Lapok*, 1943, 64. évf., 25. sz., 6.

815 SZARKA László (szerk.): *Jogfosztó Jogszabályok Csehszlovákiában, 1944-1949*. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Kecskés László Társaság, Komárom, 2005, 187.

816 SZARKA: *Jogfosztó Jogszabályok...* i.m. 187.

817 A várost 9 kerületre osztották fel, a 10. kerület Új-Szőny volt. Ez a beosztás pár év múlva megszűnt. KPJN évkönyve 1931... i.m. 14.

818 *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf., 9. sz., 3.

819 KPJN alapszabályai 4. §.

820 KPJN évkönyve 1931... i.m. 16.

821 A Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet 1904. április 4-én tartott közgyűlésén elfogadták a felosztásról szóló indítványt, mely szerint a felsőbb leányiskola alapból 2000 koronát az alaptőkéhez csatoltak, míg a fennmaradt mintegy 1000 korona felerészben a rendelkezési alapra s felerészben az elaggott szegények segélyezési alapjára lett fordítva. *Komáromi Lapok*, 1904, 25. évf., 15. sz., 5.

822 1895-ben a női kézimunka alap 234 frt. 87 kr. tőkéje a forgó tőkéből 260 frt.-ra kiegészítve az elaggott szegény sorsúak gyámolítására szolgáló alapban kezelték tovább. *Komáromi Lapok*, 1895, 16. évf., 18. sz., 5.

tek be bizonyos összegeket, akik valamilyen oknál fogva nem tudtak koszorút venni a különböző alkalmakra.⁸²³ Volt még a keserű alap, ide azok fizettek be 10 koronát büntetesként, akik nem jelentek meg az egyesületi gyűléseken.⁸²⁴ A maradék öt pénzalap közé tartozott az alaptőke,⁸²⁵ melynek alapja az első alakuló gyűlésen a tagoknál lévő mindössze 36 forint volt. Ehhez jött hozzá az alapító tagok által az évek során befizetett hozzájárulás.⁸²⁶ A következő alap a folyó kiadások fedezésére szolgált, ezt egyszerre hozták létre az alaptőkével.

A harmadik pénzügyi forrás az 1895-ben létrehozott elaggott szegények segélyezési alapja, melyet részben a női kézimunka alapból hoztak létre. Ezt évenként gyarapíttatva a tagsági díjak egynegyed részével az évenként megtartott „kóstoló” multságok jövedelmével, kamataival az egyesület vezetőinek belátása szerint a megfelelő segélyezésekre fordították.⁸²⁷

A negyedik pénzalap Baross Gáborné az KPJN egykori alelnökének 2000 koronás alapítványa.⁸²⁸ Valamikor 1909 és 1910 fordulóján alapíthatták, mert az 1909-es pénzügyi kimutatásban még nem szerepel, viszont az 1910-es jelentésben már kamatokkal együtt tüntették fel.⁸²⁹ A következő egy iskolai alapítvány, amelyet Antal Gábor püspök az egyesület díszelnökének az 1909. évben tartott tanári és lelkeszi negyvenéves évfordulójából létrehozott 2300 koronás iskolai ösztöndíj alkotta.⁸³⁰ Ezeknek az alapítványoknak a kamataival az egyesület folyamatosan tudta segíteni a rászorulókat. Az utolsó alapot 1935-ben hozta létre Pap Kovách Elemérné egyesületi elnök. Bejelentette, „hogyan az egyesületnél Isten segítségével eltöltött tíz éves elnöki működése alkalmából 500 koronás ösztöndíj alapítványt tett azzal, hogy az alapítvány kamatait⁸³¹ a komáromi polgári leányiskolának egy református vallású, jó magaviseletű, szorgalmas és vallásos érületű növendéke kapja s az ösztöndíj minden iskolai év végén kerüljön kiosztásra.”⁸³²

A feltárt források arról tanúskodnak, hogy a nőegyesület alaptőkéje, s így a segélyezésre szánt keretösszeg két alkalommal jelentősebb összeggel bővül. Először 1890-ben az XIV. jótékony célú állami sorsjáték jövedelmének egytized részét az egyesületnek adományozták köszönhetően az egyesület védnöknőjének, Tisza Kálmánné szül. Degenfeld Ilona grófnő közbenjárásának.⁸³³ Másodszor az egyesület vagyona 1926-ban gyarapodott, ugyanis Pati Nagy Sándorné szül. Dely Julianna az egyesület céljaira a végrendeletében 3000 koronát hagyott.⁸³⁴

823 TUBA Lajos: A révkomáromi... i.m. 139.

824 TUBA Lajos: A révkomáromi... i.m. 139.

825 „Az alaptőke csorbíthatatlanul fenntartandó s évről évre a rendes bevételek (alapítványi tőkék kamatai, a tagok havi befizetései) egy negyedének és a rendkívüli bevételek felének hozzácsatolása által növelendő.” RPJN alapszabályai 22. §.

826 KPJN évkönyve 1931... i.m. 16.

827 *Komáromi Lapok*, 1895, 16. évf., 18. sz., 5.

828 KPJN évkönyve 1931... i.m. 17.

829 Az 1910-es kimutatásban az alapítvány összege 2411 korona 94 fillért tett ki. *Komáromi Lapok*, 1910, 31. évf., 40. sz., 4.

830 *Komáromi Lapok*, 1910, 31. évf., 40. sz., 4.

831 Az alapítvány kamatainak egynegyed részét az alaptőkéhez csatolták a maradék háromnegyed részt pedig a polgári leányiskola egy növendéke kapta meg. *Kis Tükör*, 1935, 8. évf., 7. sz., 3.

832 *Komáromi Lapok*, 1935, 56. évf., 58. sz., 6.

833 *Komáromi Lapok*, 1890, 11. évf., 21. sz., 1.

834 *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 29. sz., 3.

A segélyek szétosztását illetően csak indítványokat és tervezeteket ismerünk, mert a fellelhető forrásokban csak a szétosztott segélyek mennyiségét, illetve a segélyben részesítettek számát találjuk. Az alapszabályban megfogalmazott célok között külön tervezet volt a gyermekek, illetve az elaggott szegények részére. A gyermekek segélyezését illetően 1896-ban beterjesztett indítványban a következő kritériumrendszer szerepelt: „[...] miszerint csak azon gyermekek részeltetnének segélyben, akik a szószéki és vallástanítói felhívás után szülőikkel személyesen jelentkeznek a segélykérésre, hogy így saját magunk is meggyőződhesünk arról, hogy kik kérik, mennyiben igénylik és mennyire érdemlik meg a segélyt [...]”.⁸³⁵

1895-től indult az elaggott szegények segélyezése. Ekkor a segélyezést úgy oldották meg, hogy az adott év jövedelméből 5-5 forint pénzbeli segélyt adtak a rászorulóknak.⁸³⁶ Mivel ennek a rendszerességét nem tudták biztosítani, ezért a következő év közgyűlésén egy másik megoldást javasoltak. Az általános segélyezés mellett nagyobb figyelmet fordítottak a téli hónapokra, amikor kevesebb az alkalmi munka. Ezek figyelembe véve két tervezetet állítottak össze:

a) A városi népkonyhát évente egy összegben támogatná a nőegylet, és ott egy bizonyos számú szegény kapna ellátást a téli hónapokban.

b) Ételutalványt kapnának az arra érdemes szegények, amelyet a népkonyhán válthatnának be.⁸³⁷

Az eddig feltárt forrásokból nem lehet tudni, hogy melyik megoldást fogadták el, mert az elkövetkező közgyűléseken az elaggott szegényeknek adott támogatásokat egy összegben tüntetik fel.⁸³⁸

A táblázatban szereplő értékek a *Komáromi Lapok* egyes számaiból lettek összeállítva. Azért hiányoznak nagy számban az egyes rubrikákból az adatok, mert egy-egy nőegyletről szóló cikkben nem tartották vagy nem tarthatták fontosnak, hogy minden adatot közöljenek, hiszen az egyletnek voltak évkönyvei, amelyekben az éves elszámolás tételesen szerepelt. A támogatások összege 1899-ig forintban, 1900-tól osztrák-magyar koronában, 1921-től csehszlovák koronában, 1938-tól pengőben értendő.

év	összvagyon	összes segély	összes gyermek	szegényeknek jutott pénz	év	összvagyon	összes segély	összes gyermek	szegényeknek jutott pénz
1882.	-	363	-	-	1920.	-	-	-	-
1886.	-	248	54	-	1921.	74807	-	51	-
1889.	-	-	-	-	1922.	74248	2470	79	-
1890.	-	445	107	-	1923.	74532	4633	62	-
1896.	-	850	110	-	1924.	-	6340	33	-
1897.	-	663	129	163	1925.	73116	-	-	-

835 RPJN kimutatása az 1896. évről. Komárom, 1897, 4.

836 *Komáromi Lapok*, 1896, 17. évf., 10. sz., 5.

837 *Komáromi Lapok*, 1896, 17. évf., 11. sz., 4.; RPJN kimutatása az 1896. évről. Komárom, 1897, 4.

838 Lehetséges, hogy az év végi kimutatások kéziratos változataiban megtalálhatóak tételesen, de ilyen kéziratot egyelőre nem sikerült felkutatni.

1899.	21674	1000	-	-	1926.	-	-	53	-
1900.	42735	-	140	586	1927.	80348	3330	57	-
1901.	-	-	-	-	1928.	-	6708	-	-
1902.	41226	-	148	648	1929.	-	-	-	-
1903.	-	-	-	-	1930.	-	-	-	-
1904.	-	-	-	-	1931.	-	-	-	-
1905.	-	1745	116	-	1932.	-	-	-	-
1906.	52305	1617	109	396	1933.	73368	-	-	-
1907.	-	-	-	-	1934.	74864	10000	-	-
1908.	55003	1802	103	408	1935.	80163	10000	-	-
1909.	58378	1694	109	284	1936.	80597	-	-	-
1910.	-	1512	101	301	1937.	84367	10000	-	-
1911.	60444	-	-	-	1938.	12196	-	-	-
1912.	61720	2153	119	324	1939.	10208	-	-	-
1919.	-	-	-	-	1940.	-	-	-	-

A segélyezések feltételezhetően folyamatosak voltak egészen az I. világháborúig. Az 1911. április 30-ai közgyűléséről készült beszámoló szerint az egyesület 30 év alatt ruhasegélyekre 30346 korona 78 fillért, könyvsegélyre 2381 korona 93 fillért, az idősek segélyezésére pedig 6405 koronát fordított.⁸³⁹ Az első világháború éve alatt a nőegylet tevékenységéről mindösszesen két közgyűlés erejéig⁸⁴⁰ vannak forrásaink, amelyben leírták, hogy a nőegylet a szegények segélyezése mellett tevékeny részt vállalt a háború alatti jótékonykodásban is.⁸⁴¹ A két világháború közötti időszakban nehezen indult újra a segélyezés, mert az egyletnek az 1921. december 31-i záró számadásai szerint 74807 korona vagyona volt, ebből 40 000 korona hadikölcsönbe volt elhelyezve.⁸⁴² 1929-ben „a 40 000 Korona. értékű magyar hadikölcsönért 30150 K. névértékű 3%-os kártalanítási kötvényt kapott. E kötvények után az egylet megkapta az esedékessé vált szelvények értékét is.”⁸⁴³ A segélyekre fordítható összeg mellett, mely 1922-ban még csak 2470 korona⁸⁴⁴, a következő évben már 4650 korona⁸⁴⁵-ra emelkedett és ez a keretösszeg 1934-re elérte a 10 000 korona-t.⁸⁴⁶ Az első évek bizonytalansága után gyorsuló ütemben kezdett emelkedni a segélyekre szánt pénz nagysága. A ruha, illetve könyvsegélyben⁸⁴⁷ részesült gyermekek száma egyik évről a másikra

⁸³⁹ *Komáromi Lapok*, 1911, 32. évf., 34. sz., 5.

⁸⁴⁰ Az 1914 és 1917-es év közgyűléseiről másodlagos forrásként a *Komáromi Lapok* cikkei állnak rendelkezésünkre. *Komáromi Lapok*, 1915, 36. évf., 43. sz., 5.; uo.: 27. sz., 4.

⁸⁴¹ „...Igyekezett részt venni a háborús jótékony akciókban is, amennyiben a Kollégiumban elhelyezett lábadozó katonák jólétének emeléséhez – erejéhez mérten – hozzájárult. Számukra karácsonyi ünnepélyt rendezett, mely alkalommal a katonákat megvendégelte és egy kis füstöltni valóval látta el...” *Komáromi Lapok*, 1917, 38. évf., 27. sz., 4.

⁸⁴² *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 118. sz., 2.

⁸⁴³ *Komáromi Lapok*, 1929, 50. évf., 64. sz., 2–3.

⁸⁴⁴ *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 55. sz., 3.

⁸⁴⁵ *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 82. sz., 2.

⁸⁴⁶ *Komáromi Lapok*, 1935, 56. évf., 45. sz., 1–2.

⁸⁴⁷ A könyvsegélyek mellett kölcsönkönyveket is jutattak a rászoruló diákoknak. Az 1924/1925-ös tanévre 10 zsolnárt, 24 bibliatörténetet, 8 egyháztörténetet, 16 *Fecskék*, 30 *Virradat* c. tankönyvet vásárolt. *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 116. sz., 3.

duplájára emelkedett. Egy 1926-os jelentés szerint az egyesület állandó jelleggel havi szinten 30–40 szegényt látott el.⁸⁴⁸ Az egyesület már nemcsak azokat támogatta, akik az alapszabályzat 2. §-ban⁸⁴⁹ szerepeltek. A református szegényház lakóit ebéddel látták el, részt vettek a Népjóléti Központ emberbaráti mozgalmaiban,⁸⁵⁰ gyűjtöttek a november 1-jén megtartott „szegénynapon” a Tüdőbetegek Szanatóriuma javára.

6.5.1.5. A „Kóstoló”, mint a nőegyesület karitatív munkájának alappillére

A KPJN karitatív munkájához szükséges pénzösszeget az alapokból és tagdíjakból próbálta fedezni, de be kellett látniuk, hogy ezekből igen csekély összeg folyt be ahhoz, hogy megfelelő módon tudjanak a rászorulóknak segélyeket biztosítani. Ezért még 1881-ben megrendezték a „Kóstoló” nevezetű összejövetelt. A korabeli sajtóforrás szerint ez csak Komáromban volt szokatlan, mert más városokban is szerveztek hasonló összejöveteleket ugyanilyen név alatt.⁸⁵¹ Pontosán nem tudni, hogy ezt a nőegyesület mely másik egyesület mintájára alapította, de az első kóstolót 1881. április 10-ére szervezték meg a református kollégium emeleti nagytermében.⁸⁵² Felvetődik a kérdés, hogy mit is jelent tulajdonképpen a kóstoló, és miért vált az egyesület védjegye a megalakulástól kezdve egészen a második világháború végéig.

A kóstolót alapjában véve egy jótékonyági bálként lehetne legjobban megfogalmazni. Az első kóstoló viszont kivétel volt, ugyanis ekkor még nem volt annak kialakult rendje.⁸⁵³ Az ezt követő alkalmak mindegyike viszont már magán hordozta egy jótékonyági bál jegyeit. Mindig volt belépőjegy, melynek ára folyton változott. Ez az összeg a kezdeti 10 koronáról az első világháborúig lecsökkent 1 koronára, 1923 és 1939 között 5 korona volt. Az érkezőknek mindig fel volt ajánlva az a lehetőség, hogy a belépők árán túl, bizonyos összegű felülfizetésekkel is hozzájáruljanak az egyesület tevékenységéhez.⁸⁵⁴ Az 1923-as egyesületi újjászerveződésig a kóstolón bárki részt vehetett, ha befizette a belépődíját, ám 1923-tól csak meghívóval lehetett részt venni.⁸⁵⁵ Továbbá fizetni kellett a nőegyesület tagjai által ado-

⁸⁴⁸ *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 128. sz., 3.

⁸⁴⁹ KPJN alapszabályai... i.m. 3.

⁸⁵⁰ A Népjóléti Központnak gyermeknehézségét pedig az 1923/1924-es iskolai év alatt havi 50 korona segélyben részesítette. *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 82. sz., 2.

⁸⁵¹ *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf., 14. sz., 3.

⁸⁵² *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf., 16. sz., 2.

⁸⁵³ *Komáromi Lapok*, 1881, 2. évf., 16. sz., 2.

⁸⁵⁴ A felülfizetők nevét, lakóhelyét és a felülfizetett összeget 1911-ig a *Komáromi Lapok* rendszeresen közölte. Lehetséges, hogy a felülfizetők listái egyfajta presztízst is jelenthettek, illetve akként is értelmezhetők. A felülfizetések részaránya a belépődíjhoz képest ugyanis viszonylag alacsony volt és néhány tehetősebb, előkelő városi polgáron kívül, akik rendszeresen képviseltették magukat, kevesen adományoztak jóval többet, mint amennyi a belépő volt. Vö.: PAPP Gábor: Önéletrajzi szerveződések? Az egyesületek hagyományosabb társadalomtörténete. *Aetas*, 2007, 22. évf., 4. sz., 198.

⁸⁵⁵ *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 89. sz., 5.

mányozott ételekért és italokért.⁸⁵⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia idején 10–10 krajcárt, a két világháború közötti időszakból viszont erre vonatkozólag már nem rendelkezünk adatokkal. A kóstolók az első alkalmat kivéve, melyet a református kollégium nagytermébe hívtak össze, többségében a Dalegyesület Nádor utcai kerthelyiségében, augusztus első két hetének valamelyik napján rendezték meg.⁸⁵⁷ Az alkalom főszervezője a mindenkori egyesületi elnök asszony volt. A program a késő délutáni órákban kezdődött, mikor a lányok a kerthelyiségekben felállított sátrakban árulni kezdték az ételeket és az italokat. Az évről-évre megrendezett kóstoló kínálata fokozatosan bővült, többek között édesség- és dohánytermékekkel, sőt a források tanulsága szerint 1903-ban már tombolahúzásra is sor került. Az est második fő programja az éjféltől reggelig tartó táncmulatság, amelyen átlagosan 150 párt vett részt.⁸⁵⁸

A Kóstoló sikersorozata kétszer szakad meg. Először az első világháború kitörése szakította meg. Még 1914. augusztus 9-ére⁸⁵⁹ kitűzték a kóstoló időpontját, de azt már nem tartották meg.⁸⁶⁰ A következő elmaradt alkalom 1939-ben volt. „A választmány többek felszólalása után arra a határozatra jutott, hogy a Kóstolót a mostani viszonyok között nem tartja meg s azt a jövő évre halasztották. Az iskolás gyermekek segélyezésének ügyét az egyesület tagjai körében rendezendő gyűjtéssel fogják elintézni”.⁸⁶¹ A világháborús évek, a hontalanság évei és a kommunista rendszer évtizedei megakadályozták, hogy Komárom protestáns közösségének egyik meghatározó eseménye újra feléledjen, és betöltse azt a hivatását, amiért 1881-ben létre hozták.

856 A *Komáromi Lapok* századfordulós lapszámaiból rendelkezünk olyan listákkal, amelyekben a kóstolóra küldött ételek fajtája, mennyisége és az adományozók is szerepelnek.

857 A Dalegyesület kerthelyiségén kívül a források szerint kóstolót tartottak még a „*Schnell bácsi termeiben*”, „*Fábiánné nádor-utcai helyiségei*” és a „*Jó pásztor*” vendéglőben.

858 Az első világháborúig a *Komáromi Lapok*ban rendszeresen leközölték a Kóstolón részt vett hölgyeket, külön az asszonyokat és külön a hajadonokat, feltüntetve a lakhelyüket is.

859 *Komáromi Lapok*, 1914, 35. évf., 57. sz., 7.

860 Az 1923-as újrarendezésnél hivatkoznak arra, hogy 10 évvel azelőtt rendeztek utoljára kóstolót. *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 87. sz., 6.

861 *Komáromi Lapok*, 1939, 61. évf., 31. sz., 7.

6.5.1.6. Szeretetvendégség, mint a nőegylet karitatív jótékonyági kultúrestélye

1902-től kezdve a KJPN karöltve a Komáromi Református Ifjúsági Egyesülettel indította el és rendezte meg a szeretetvendégség név alatt futó vallásos összejövetelt. Ezek az összejövetel a hit és valláserkölcsei élet erősítésére szolgáltak.⁸⁶² A szeretetvendégségeknek az első alkalomtól kezdve megszabott rendje és helye volt. Az egész estés programot megterített asztalok mellett kísérhették figyelemmel, „hogyan az érdeklődő közönség a testi táplálék mellett lelki gyönyörűségben is részesülhessen.”⁸⁶³ Mivel ennek a rendezvénynek a kollégium adott otthont, ezért a rendezőség csak korlátozott számban tudott jegyeket biztosítani a résztvevőknek, amelyeket előre kellett megváltani.⁸⁶⁴

Az első világháborúig évente három szeretetvendégséget rendeztek, januárban, februárban és márciusban. Az első világháború után újjáalakult KJPN 1925-től kezdte újra megszervezni a szeretetvendégségeket, és 1926. február 21-ére tűzték ki a háború utáni első jótékonyági kultúrestélyt.⁸⁶⁵ Ettől kezdve 1944-ig⁸⁶⁶ évente két alkalommal volt, mégpedig januárban és márciusban. Ezek az alkalmak vasárnap délután vagy kora este kezdődtek. A szeretetvendégség nem titkolt célja volt a kultúra, a vallásos élet erősítése és természetesen a jótékonykodás lehetősége is. A szeretetvendégségek bevételei, illetve a jótékonyagságból befolyt összegek a KJPN segélyezési pénzalapjait gyarapították. Voltak külön olyan alkalmak, amelyek teljes bevétele egy előre meghatározott célra ajánlották fel.⁸⁶⁷

A szeretetvendégségnek meg volt a maga kettőssége az indulástól kezdve egészen a megszűnéséig. Egyszerre volt evangelizációs alkalom és világi kulturális esemény. A szeretetvendégség 8–10 programpontról állt. A kezdő evangelizációs részen benne foglaltatott a közös kezdőének, amelynél a 37. zsoltárt részesítették előnyben. Ezt követte az előima, majd a bibliamagyarázat⁸⁶⁸ és egy előadás, melynek témája mindig valamilyen vallási vagy politikai jellegű volt. Előfordult az is, hogy az egyházközségben vendégeskedő egyházi személy tartott előadást.⁸⁶⁹ Ezután kerültek pódiumra a város művészeinek és műkedvelőinek előadásai. Ezeknek az előadásoknak a repertoárja igen széles volt, a műsorterveket úgy állították össze, hogy a zeneművészet lehető legtöbb ága képviseltetve legyen minden egyes

862 *Komáromi Lapok*, 1902, 23. évf., 52. sz., 3.

863 *Komáromi Lapok*, 1902, 23. évf., 52. sz., 3.

864 A jegyek ára 1914-ig 1 korona, 1926-tól 5 korona, amelyben benne foglaltatott a felszolgált étel és ital ára is.

865 *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 16. sz., 4–5.

866 A feltárt források arra utalnak, hogy az utolsó szeretetvendégséget 1944. január 30-án rendezték meg. *Komáromi Lapok*, 1944, 65. évf., 4. sz., 2.

867 Ilyen adománygyűjtő akció volt 1911. március 5-én, vasárnap este 6 órakor, a komáromi református templom orgona alapja javára, 1913. március 2-án a Jókai-szobor alapja javára.

868 Az imát és az igei szolgálatot az egyik református vagy az evangélikus lelképásztor, segédlelkész vagy egy meghívott lelkész tartotta.

869 1909. március 1-jén Karl Fermaud svájci ezredes a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Világszövetségének titkára, 1910. március 20-án Fejes Zsigmond, a pápai ref. főgimnázium tanára, 1911. március 5-én Megyericsi Béla a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Világszövetségének főtitkára, 1922. május 28-án, 1927. január 16-án és 1935. január 13-án Balogh Elemér dunáninneni egyházkerületi ref. püspök, 1939. december 3-án Dr. Csia Sándor budapesti MÁV igazgató főorvos, 1940. március 10-én dr. Vass Vince teol. tanár, kecskeméti ref. lelképásztor.

alkalommal. Ügyeltek arra, hogy lehetőleg mindig legyen vers, próza, ének, hegedű és/vagy zongorajáték, illetve énekkari és zenekari kórusművek. Az estet rendszerint a 90. zsoltár első versének éneklése zárta be, illetve 1939-től gyakran énekelték a „magyar hiszekegyet”, illetve minden alkalommal a himnusz.

A szeretetvendégségeknek volt egy belső fejlődési folyamata is, mégpedig az, hogy az első világháborúig az előadók egy része azon hívő egyháztagek képezték, akik nem feltétlenül viseltek egyházi tisztséget. A két világháború közötti időszakban viszont többségbe kerültek az előadók körében a lelkészek, illetve azok családtagjai, valamint az egyház berkeiben aktívan tevékenykedő laikusok. Például a Komáromi Ifjúsági Egyesület a szeretetvendégség szervezésén kívül csak a 20-as évek közepétől vett részt a programban. A Református Leányegylet tagjai, valamint a Komáromi Koedukált Tanítóképző Intézet tanulói és az egyház-köztség énekkarai mind a 30-as években tűntek fel ezeken a jótékonyági kultúrestélyeken.

Felmerül a kérdés, hogyan lehetne összefoglalni a szeretetvendégségnek a célját, tevékenységét, értelmét és eredményét. Egy 1904-es újságcikk adhat erre választ, ugyanis nincs jobb összegezése, mint egy korabeli szerző megfogalmazása, amely a szeretetvendégség teljes működési idejére érvényes lehetne, hogy „a keresztyénység első idejében tartott „agapék” modern viszonyokhoz mért felújítása korunkban nemcsak hogy helyes dolog, de céljaiban üdvösnek és eredményesnek bizonyult. A szentírás népszerűsítése és terjesztése abban a komoly, de sokszor igazi művészi produktumokat tartalmazó keretben, melyben szeretetvendégségeink mozogtak, igen szerencsés gondolat, mert még egyrészt a lelki szükséglet kielégítése képezte a célt, másrészt, a szívre, a kedélyre is nemesítő hatással voltak. A szépnek, élvezetesnek kultiválása a nemesítő, szellemi termékekkel kedves összhangba olvadt össze minden estén s innen magyarázható meg az a különös és feltűnően rokonszenves érdeklődés, mely a szeretetvendégségek iránt városunkban is minden alkalomkor nyilvánult.”⁸⁷⁰

A Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet történetének a kutatása során sokkal több kérdés merült fel, mint amennyire sikerült választ kapni. Források az egyes fejezetekhez értékelhető mennyiségben állnak rendelkezésre, ám mégsem elégségesek ahhoz, hogy a mélységi összefüggéseket megfelelő módon értelmezni lehessen. A *(mi, hogyan, mikor, kivel történt)* kérdésekre, a jelenleg fellelhető forrásanyagokból megismerhető válaszokat és adatokat sikerült elég pontosan felkutatni. A KPJN dacára a hétéves kényszerszünetnek híven megmaradt az alapszabályzatában lefektetett irányelveihez. Az 1921-es újjáalakulástól kezdve a lehető legnagyobb erőbedobással végezte azon karitatív tevékenységét, amely az első világháborúval félbeszakadt. A két legfontosabb adománygyűjtő, illetve a segélyezéshez felhasznált pénzalapok forrását jelentő rendezvények a Kóstoló és a Szeretetvendégség Komárom város polgárainak körben az egyik legelismertebb eseményévé nőtte ki magát. Sajnálatosan a második világháború és az azt követő évek, valamint a majd 40 évnyi egyházellenes kommunista rendszer nem engedte, hogy fel tudja venni a nőegylet annak a sok évtizedes munkának a fonalát, mely kiemelte a többi városi egyesület közül. Az eddig összegyűjtött adatokat remélhetőleg egy nagyobb egyesülettörténeti kutatás elemeként lehet majd használni, illetve újra köztudatba hozni, hogy milyen nemes és példamutató

⁸⁷⁰ Komáromi Lapok, 1904, 25. évf., 12. sz., 5.

egyesülete volt a Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet a város protestáns közösségének.

6.5.2. A Komáromi Református Ifjúsági Egyesület (KRIE)

A KRIE a református egyletek közül képi forrásokban a leggazdagabb. A képek többsége a komáromi Duna Menti Múzeum gyűjteményében található, illetve a múzeum 1995-ben kiadott értesítőjében.⁸⁷¹ Az eddig feltárt elsődleges forrásnak tekinthető korabeli egyházi dokumentumokban rendkívül szerény mértékben fordulnak elő az ifjúsági egyesület saját iratanyagai, úgymint jegyzőkönyvek akár nyomtatva vagy kéziratos formában. Levelezések, meghívók, éves elszámolások, tagnévsorok csupán mutatóban maradtak fenn, az egyesületi közgyűlések anyagai is csak a 20. század első évtizedéből maradtak ránk.

Az állami levéltárak közül a nyitrai levéltár komáromi fióklevéltárának⁸⁷² a városi tanács, főszolgabírói hivatal és a Járási Nemzeti Bizottság tevékenységére vonatkozó fondok között kutatva csak elvétve találni egy-egy használható forrást.

A feldolgozások, korabeli világi és egyházi sajtótermékek cikkei alapján lehet az egyesület történetének egyes mozzanatait rekonstruálni. Egy korabeli feldolgozását ismerjük az egyesületnek. Fülöp Zsigmond 1922-ben írta meg történeti munkáját az egyesület 25 éves fennállásának alkalmából. A komáromi református gyülekezet saját lapjában a *Kis Tükör* korabeli számaiban olvashatunk híreket az egyesület tevékenységéről. A legtöbb egykorú forrást a *Komáromi Lapok* cikkei adják. A helyi lap 1897-től 1900-ig helyi-közzel tudósít az egyházzal és a KRIE-ről, majd a századfordulótól kezdve rendszeresen több és több cikk jelent meg az egyház, egyházmegye és egyházközség életéről, és ezzel együtt a szóban forgó egyesületről is. Annak ellenére, hogy e sajtótermék tudósításainak egy része csupán másodlagos forrásnak tekinthető, mégis alapvető forrásbázisát jelentenek a komáromi egyesületek történeti kutatásának.

A Komáromi Református Egyházközségben folyó ifjúságnevelés egyik alapkőve az 1897-ben alapított Komáromi Református Ifjúsági Egyesület volt. Az elkövetkező években, évtizedekben erre az alapra helyezték mind a két nembeli fiatalság vallásos, református hitbéli és erkölcsi nevelését egészen a második világháború végéig. Az egyesületet elsősorban azért hozták létre, hogy összefogja a város református ifjait, hogy egy olyan közösséggé formálja őket, amely megőrzi a hitéletet és tovább viszi annak örökségét. Az első világháborút követő események, valamint az új államkeretben megjelenő politikai pártok által felkínált alternatívákkal a vallásosság kezdett veszíteni az erejéből. Ezért a századforduló előtt is működő Református Ifjúsági Egyesületet egy olyan egyesületté kellett átformálni, amely egy kálvinista, a magyar nemzethez hű fiatalok nemzedékeit adja az egyháznak és a Csehszlovákiában élő magyar közösségnek.

Az egyesület megalapításától kezdve kettős működési szerepkört töltött be. Egyrészt a

871 MÁCZA Mihály: *Iuxta Danobium...* i.m. 30–31.

872 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky štátny archív v Nitre pobočka Komárno.

református egyház szellemiségéhez hűen ragaszkodó egyesületi életet folytatott, mely bővelkedett evangelizációs és hitmélyítő programokban. Másrészt a világi tevékenységi köre is jelentékeny helyet foglalt el az egyesület életében. A kettős szerep abból is adódik, mert ennek a felekezeti alapon szerveződő egyesületnek, igen nagy szerepe volt a második világháború előtti Komárom egyházi ifjúságnevelésében. Másfelől a felekezeti szerepvállaláson kívül volt az együletnek egy világi, polgári szerepköre is, amely nem tért el a város más polgári egyesületeinek munkájától. Egyházi vonalon szervezett vallásos estélyek, ifjúsági napok, ifjúsági találkozók, a polgári vonalon a színjátszásban, oktató jellegű szabadelőadások szervezésében és egyéb reprezentatív tevékenységekben merült ki. Mindezek bemutatása arra kíván rávilágítani, hogy a KRIE egyházi és társadalmi szinten is összefogta a különböző társadalmi osztályokból, ám egy felekezetből származó fiatalokat. Továbbá arra is rámutat, hogy a két világháború közötti Csehszlovákiában hogyan vált a helyi közegben a magyar nemzettudat és a református öntudat ápolásának és erősítésnek az egyik eszközévé.

6.5.2.1. A KRIE megalakulástól az első világháborúig

A KRIE egyike azon ifjúsági és önképző egyesületeknek, mely még az Osztrák-Magyar Monarchia korában, de időben a legkésőbb alakult meg Komáromban. A protestáns ifjúsági egyesület gondolata Pongrácz Sándor, Takács Pál és Berinkei János fejében fogalmazódott meg, és ezt az ötletet Antal Gábor püspökkel és komáromi református lelkésszel, valamint az akkori segédlelkésszel Tóth Jánossal is megosztották.⁸⁷³

Az egyesületet 1897. január 24-én alapították, az alakuló közgyűlést a rákövetkező héten, január 31-én tartották meg.⁸⁷⁴ A komáromi református kollégium nagytermében összegyűlt ifjúságot Antal Gábor a Dunáninneni Egyházkerület püspöke és a komáromi református gyülekezet lelkésze felkérte, „hogyan nyilatkozzanak aziránt, hogy óhajtanak-e a komáromi protestáns ifjúsági egyesület megalakulását és abba belépni hajlandók-e lesznek?”⁸⁷⁵ Ezután a jelenlévők éljenzése közepette a püspök megalapítottnak tekintette az egyesületet, s ki nyilvánította, hogy az „egyesület a komáromi két protestáns egyház védnöksége alatt álljon és abba a tagok felekezeti különbség nélkül felvehetőek lesznek.”⁸⁷⁶ Ugyanezen az értekezleten létrehoztak egy bizottságot, amely az alapszabályzat megfogalmazására és az egyesületi klubhelyiség kialakítására volt hivatott, valamint kijelölték az egyesület első vezetőségi tagjait. A KRIE tisztikarának⁸⁷⁷ első tagjai: Antal Gábor püspök díszelnök, Konkoly Thege Béla

873 KRIE jegyzőkönyve, 1907. február 3. 2. bekezdés. 1. pont o. n.

874 Annak ellenére, hogy helyben megalapították az egyesületet, az alapszabályokat a belügyminisztériumnál csak 1898. március 1-én fogadták el. Így hivatalosan csak az 1898. június 19-ei közgyűlésen alakult meg. KRIE jegyzőkönyve, 1907. február 3., 2. bekezdés, 7. pont.

875 A Komáromi Református Ifjúsági Egyesület jegyzőkönyve, továbbiakban KRIE. I. jegyzőkönyv, 1897. január 24., 2. pont.

876 A KRIE jegyzőkönyve. I. jegyzőkönyv, 1897. január 24., 2. pont.

877 A tisztikart és a választmányi tagokat közfelkiáltással vagy 10 tag írásos kérvényére titkos szavazással választották meg. KRIE jegyzőkönyve. III. jegyzőkönyv, 1897. január 31., 4. bekezdés, 5. pont.

elnök, Osváld Kálmán titkár⁸⁷⁸, Tárnok Gyula jegyző, Keszegh István pénztárnok, Jókay Lajos ellenőr, Takács Pál háznagy⁸⁷⁹. Választmányi tagok⁸⁸⁰: Berinkei Bálint, ifj. Tárnok Dezső, Mórocz Lajos, Csonka János, Pongrácz Sándor, Csukás Sándor, Tóth Lőrincz, Hegyi István. Konkoly Thege Béla elnök 20 forinttal nyomban az alakuló ülésen az alapító tagok⁸⁸¹ sorozatát is megnyitotta. A rendes tagok⁸⁸² pedig már az 1897. január 24-ei alakuló közgyűlésen 63-an voltak.⁸⁸³ Az eredeti szabályrendelet hiányában csak az 1906-os módosított alapszabályokból ismerjük az egyes tagsági szinteket.⁸⁸⁴ A tagok⁸⁸⁵ közötti efféle megkülönböztetés nem járt semmiféle hátránnyal, mert mindegyikük részt vehetett a közgyűléseken, valamint szavazati joggal bírt, továbbá választhattak és választhatók is voltak.⁸⁸⁶

Annak ellenére, hogy az egyesület Protestáns Ifjúsági Egyesület néven alapították meg, a következő rendes közgyűlésen, 1897. január 30-án Fábián Sándor hitoktató lelkész bejelentése nyomán, miszerint az evangélikus testvéregyházban is hasonló egyesület van születőben, az egyesület vezetősége úgy határozott, hogy kiveszi az egyesület nevéből a „protestáns” szót és helyette a „református” kifejezéssel fogja helyettesíteni.⁸⁸⁷ Ugyanezen közgyűlésen elvetették a Komáromi Iparos Ifjak Egyesületének egyesülési szándékát, mivel az egyesülés a KRIE-nek a létalapját támadta volna, amennyiben a nevezett egylettárs pusztán világi alapokra van helyezve.⁸⁸⁸ Mivel az egyesület eredeti és teljes szabályrendelete jelenleg nem ismeretes, ezért az egyesület céljait közvetve lehet csupán megfogalmazni. Ezen megfogalmazás egy olyan közgyűlési jelentésben szerepel, melyben az elnök arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyesületet támadók felekezeti ellenségeskedést akarnak szítani. Az elnök kijelentette, „hogy ezen egyesület megalakulásának nincs és nem is lehet más

878 A titkár „az elnök helyettesítésén kívül, az egyesület helységeiben és azon kívül éberen őrökdi a tagok valláserkölcsei élete fölött és erről a választmánynak jelentést tesz.” KRIE. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 4. bekezdés, 7. pont.

879 A háznagy felügyeli az egylet számára megrendelt folyóiratokat, szórakoztató eszközöket és valamennyi ingó és ingatlan vagyont. KRIE. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 4. bekezdés, 7. pont.

880 A választmányi tagok számát előbb 8, majd 1898. június 19-ei közgyűlés alkalmával 16-ra emelték. KRIE. XIV. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 2. bekezdés. Az 1906-os módosításban ez a szám 12-re csökken, valamint a tagok a rendes és pártoló tagokból kerülnek ki egyenlő arányban. KRIE jegyzőkönyve, 1906. szeptember 22., 3. bekezdés, 6. §.

881 Az alapító tagok „olyan férfiak és nők, akik az egyesület alaptőkéjéhez egyszer s mindenkorra legalább 20 frttal járulnak.” KRIE jegyzőkönyve. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 4. bekezdés, 3. pont.

882 A rendes tagok közé való belépésnek a feltétele a 4. egyesületi tag ajánlása és az 50 krajcár beíratási díj kifizetése. Ld.: KRIE jegyzőkönyve. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 4. bekezdés, 3. pont. Az 1906-os módosítás 2 tag írásbeli ajánlására csökkent, valamint mentesült a beíratkozási díj alól. KRIE jegyzőkönyve, 1906. szeptember 22., 3. bekezdés.

883 *Komáromi Lapok*, 1897, 18. évf., 6. sz., 5.

884 „Az alapítók: olyan férfiak és nők akik az egyesület alaptőkéjéhez egyszer és mindenkorra legalább 40 K.-val járulnak. Pártolók: olyan férfiak és nők akik az egyesület működését támogatni készek s évenként legalább 2 K. tagdíjjal fizetnek. Rendes tagok: olyan férfiak akik az egyesület érdekében munkálkodni készek és legalább 3 éven keresztül havi 30 fillér tagdíjat előlegesen fizetnek. Tiszteletbeli tagok azok akik az egyesület felvirágoztatása körül szerzett érdemeikért ilyenekül a közgyűlés által megválasztattak.” KRIE jegyzőkönyve, 1906. szeptember 22., 3. bekezdés, 3 §. o. n.

885 Az egyesületi tagság és az azzal járó kötelezettségek ideje három év, mely azután automatikusan meghosszabbodik, ha az egylet tagja a tagság lejártá előtt 3 hónappal nem jelzi az egyesület vezetésénél a kilépési szándékot, elköltözés vagy elhalálozás esetén az egyesületi tagság a bejelentés napján szűnik meg. KRIE jegyzőkönyve. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 4. bekezdés, 3. pont.

886 KRIE jegyzőkönyve, 1906. szeptember 22., 3. bekezdés.

887 KRIE jegyzőkönyve. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 4. bekezdés, 1-2. pont.

888 KRIE jegyzőkönyve. II. jegyzőkönyv, 1897. január 30., 1. bekezdés.

célja, mint az ifjúságnak a rendelkezésre álló eszközök segítségével hazafias és erkölcsös irányban önképző útján való művelődése. Hogy ez az egyesület a ref. egyház főnhatósága és védelme alatt áll, ez nem azt teszi, hogy csak a ref. ifjaknak nyitja meg a közművelődés csarnokát, hanem igaz testvéri szeretettel fogadja körébe bármely felekezet szülöttét, ha az úgy erkölcsi, mint társadalmi szempontokból kifogás alá nem esik.”⁸⁸⁹

Arról nem rendelkezünk adatokkal, hogy a tagok milyen arányban oszlottak meg a felekezeti hovatartozás tekintetében, mert a meglévő névsorokban csak nevek szerepelnek. Továbbá a város többi felekezetének is megvolt a maga ifjúsági egyesülete, így a katolikusoknál szintén szerveződött, Katolikus Legényegylet néven. Az egyesület a Komáromi Református Egyházközség fennhatósága alatt működött, ezért az egyházközség presbitériuma felajánlotta a kollégium kis- és nagy termét az egyesületi alkalmak megtartására.⁸⁹⁰

Az egyesület zászlaját 1909. június 8-án avatták fel a református kollégium udvarán. A zászlóanyai tisztet Antal Gáborné, Antal Gábor püspök felesége töltötte be. A zászlóavatás Antal Gábor 40 éves jubileumi ünnepségének keretein belül történt. Az avató beszéd után Antal Gáborné zászlóánya nemzetiszínű szalagot kötött a zászlóra. A szalagon a következő felirat volt olvasható: „Erős hit megsegít!” Majd a dísz szögek beverés következett az előre megállapított sorrendben.

Az első szöget a zászlóanya verte e szavak kíséretében:

„Beverem e szeget azon kívánság hangoztatásával, hogy az ezen zászló alá sorakozó ifjúság sem jó, sem balsorsban ne feledkezzék meg arról, hogy „erős hit megsegít”.

A koszorús hölgyek nevében Mészáros Ilona következő szavakkal verte be a szeget.

„Legyen e zászló intőjel arra, hogy világon a legnagyobb kincs a becsület de e kincset csak az erények gyakorlása által lehet megszerezni.”

Antal Gábor püspök a következőket mondta: „A test nem használ semmit, a lélek az, amely megelevenít, a nemes lélek elevenítse nemes ifjúságot mindig!”

Gróf Tisza István a következő szavakkal verte be zászló szögét: „Szeresd hazádat, de ne mondd.”⁸⁹¹

Az egyesület életében az első világháborúig zavartalanul folyt az egyesületi tevékenység. Az egyesület az első világháború kezdetével függesztette fel tevékenységét, mikor az egyesület egyes tagjait katonai szolgálatra hívták be.⁸⁹²

889 KRIE jegyzőkönyve. IV. jegyzőkönyv, 1897. február 16., 1. bekezdés.

890 A kistermet megkapták szerdára és szombatra, a nagytermet pedig vasárnap délutánra. KRIE jegyzőkönyve. IV. jegyzőkönyv, 1897. február 16., 4. bekezdés.

891 *Komáromi Lapok*, 1909, 30. évf., 24. sz., 8.

892 Az első világháborúban a következő egyesületi tagok haltak hősi halált: Bóday Aladár, Brokcés István, Czumpf János, Czumpf Mihály, Fekete János, Jakab András, Lasznik József, P. Nagy István, Németh József, Szöllősy Ferenc, Tálos Lajos, Vargha Jenő, Vida József, Fekete Sándor, Kiss Imre, Mike Lajos és Nagy Vince rendes tagokat még ekkor hazavárták. A háborúból hazatért 69 rendes és 12 pártoló tag. *Komáromi Lapok*, 1920, 41. évf., 30. sz., 2–3.

6.5.2.2. A KRIE működése a két világháború között

Az 1918–1920 közötti évekről csupán annyi ismeretünk van, hogy 1919. november 29-én az újjáalakuláskor tartottak egy szeretetvendégséget.⁸⁹³ Az első világháborút követő első közgyűlésre 1920. május 2-án került sor. Az új államkeretben létrejövő egyesületet szinte az alapjaiból kellett újjárendezni, az alapszabályzatot is módosítani kellett.⁸⁹⁴ A módosítás folytán a választmányi tagok közé nőket is felvettek, noha ez soha sem volt tiltva, ennek ellenére az első női választmányi tagok csak 1924-ben lettek felvéve, valamint 12 helyett 20 tagot választottak.⁸⁹⁵ A következő években az egyes választmányi ülések jegyzőkönyveiről készült sajtóhírekben a folyó ügyek, választások, az egyes alkalmak programjának betervezése és azok lefolyásának jelentése, vagyongazdálkodási kimutatások eredményei szerepelnek. Az utolsó közgyűlésről eddig megtalált forrás egy 1938-as bejegyzés, mely nem tér el a szokásos közgyűlések leírásától. A második világháború alatti évekből 1940-ből maradt fent egy bejegyzés, mely arról számolt be, hogy az egyesület megtartotta a házi estélyét. A KRIE háború utáni megszüntetéséről a Szlovák Nemzeti Tanács az egyesületek feloszlásáról és alapításáról szóló 1945. évi 51. számú rendeletének 1. §-a rendelkezik, mely szerint „A Magyarországtól visszakapott területeken az összes, a társulásokról szóló általános rendelkezések alapján alapított egyesület és bárminemű társulás feloszlásra kerül.”⁸⁹⁶ Az egyesület vagyonáról pedig a fennmeltett rendelet 5. §-ának 1. bekezdése rendelkezik, mégpedig a következőképpen: „(1) A feloszlott egyesületek vagyona az államra száll át, mégpedig a Kulturális - Szociális Alapba, amely az 1939. évi 125. számú kormányrendelettel lett kialakítva.”⁸⁹⁷

893 *Komáromi Lapok*, 1919, 40. évf., 58. sz., 2.

894 Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma kiadott egy rendeletet (569/1921. odd. admin. II.), amely 1921. április végéig kötelezi az egyesületeket az alapszabályzatuk módosítására. BORSODY: Magyarok... i.m. 90.

895 Az 1924. május 25-ei választásokon a következőket választották meg: Csukás Krisztina, Göttl Erzsébet, Sebestyén Mária, Bajkay János, Bihary László, Csukás József, Csukás Sándor, Füssy Kálmán, Fekete Gyula, Hegyi Zsigmond, Kecskés Béla, Lelkes Rudolf, Mórocz Péter, Nagy Lajos (kántor), P. Nagy Mihály, Pongrátz Sándor, Tóth József, Töltéssy Imre, Vargha János, Vály Lajos. *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 64–65. sz., 4.

896 SZARKA László: *Jogfosztó Jogszabályok...* i.m. 187.

897 SZARKA László: *Jogfosztó Jogszabályok...* i.m. 187.

6.5.2.3. A KRIE egyesületi munkája

A KRIE egyesületi tevékenysége nem csak abban merült ki, hogy az egyleti tagok szerdánként és szombatonként a kollégium kistermében dominóztak, biliárdoztak vagy éppen a gyülekezeti, illetve saját könyvtáruk⁸⁹⁸ állományából kikölcsönözött irodalmat és az egyesület számára előfizetett lapokat⁸⁹⁹ olvasták. Az egyesületi tevékenység nemcsak az előbb említett szórakozási lehetőségeket foglalta magába, hanem egész évre előre megállapították azt is, hogy az egyesület milyen alkalmakat fog rendezni, milyen ünnepeken fog testületileg részt venni. Az ünnepek körét az egyházi és a magyar nemzeti ünnepek képezték. Ezen túlmenően rendeztek szeretetvendégségeket, vallásos estélyeket, hangversenyeket, házi estélyeket, bibliaolvasásokat, szabadelőadásokat.⁹⁰⁰

Az egyesület tevékenységét két részre kell osztanunk, mégpedig az első világháború előtti és a két világháború közötti időszakra. Az első világháború előtt a legtöbb alkalom a váláserkölcsei élet javítását szolgálta, így a fellelhető források alapján rendszeresek voltak a vallásos, bibliai, házi estélyek, ismeretterjesztő előadások. Az egyesület megalakulásával egy időben létrejött műkedvelői csoport, amelynek szereplése csak egy-egy nagyobb esemény részét képezte. Önálló estről, teljes színdarab bemutatásáról csak egyszer tesznek említést, mégpedig azzal, hogy bemutatták Géczy István *Az ördög mátkája* című három felvonásos darabját.

Az első világháború után ez a helyzet annyiban változott meg, hogy a régi alkalmak mellé társultak ifjúsági napok, énekestélyek, szabadelőadások és vitaestek. Ettől kezdve nagyobb hangsúlyt kaptak a műkedvelő előadások, amelyek a magyar nemzettudat ápolását és a kulturált szórakozást tűzték ki célul. Azért is fektettek ekkora hangsúlyt erre, mert az 1938-as államfordulatig Csehszlovákiában a magyar nemzeti szimbólumok, úgymint a magyar trikolor, Himnusz stb. használata, valamint a magyar nemzeti ünnepek tiltottak voltak.⁹⁰¹ Viszont egy színdarab keretében, mint színpadi kelléket már használhatták.

Ezek bemutatása előtt meg kell, hogy álljunk néhány gondolat erejéig az KRIE világháború utáni egyik legfontosabb cselekedeténél, melynek eredménye mind a mai napig látható a komáromi református templomban. Az első világháborúban elesett komáromi reformátusok emlékére készített emlékmű elkészíttetésében oroszánrészt vállalt a KRIE. Az egyesület

898 A saját könyvtári állományuk mellett a gyülekezeti könyvtárat is átengedte a presbitérium. Továbbá 1909-ben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 105 kőtetből álló adománnyal támogatta a könyvtárat. *Komáromi Lapok*, 1909, 30. évf., 17. sz., 6.

899 1897. március 7-én tartott közgyűlésen az alábbi lapokat rendelték meg: *Ország Világ*, *Urambátyám*, *Egyetértés*, *Hajnal*, *Kistükör*, *Keresztény Híradó*, *Szabadsajtó*, *Nemzeti Iskola*, *Iparosok olvasótára*, *Iparos figyelő*, *Néplap*, *Gyümölcskertész*, *Szőlő és borgazdasági lapok*, *Természettudományi Közöny*. KRIE jegyzőkönyve, 1897. március 7., 3. bekezdés. Az 1898. május 25-én megtartott választmányi gyűlés alkalmával a következő lapok megrendelését irányozta elő: *Magyar Hírlap* (napi lap), *Vasárnapi Újság*, *Urambátyám* (vicc lap), *Szövétnek*, *Hajnal* (vallási), *Szabadsajtó* (politikai), *Szőlő borgazdaság* (szőlészeti), *Gyümölcs kertész*, *Néplap* (földm., kertészeti), *Iparosok olvasótára* (iparos), *Komáromi Hírlap* (helyi), *Természettudományi Közöny* KRIE jegyzőkönyve, 1898. augusztus 25. 5. bekezdés.

900 KRIE jegyzőkönyve, 1906. október 16, 2. bekezdés.

901 SIMON Attila: A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat kiadó, Budapest, 2008, 103.

akkori alelnöke, Vargha Sándor úgy vélte, hogy az elesettek emlékét meg kell örökíteni egy márványtáblán.⁹⁰² Az addig összegyűlt 2200 korona pénzadományt az egyesületnek adta, hogy ők rendelkezzenek felette. A költségek további részét az egyesület az általa szervezett alkalmak bevételeiből, illetve saját tőkéjéből fedezte. Vargha Sándor egy emlékkönyvet is szerkesztett az elhunytak emlékére, mely 91 hősi halált halt egyháztag rövid életrajzát is tartalmazza, „amelyet különösképpen becsessé tesznek azok az arcképek, melyek 43 hősnek emlékét őrzik az ízlésesen kiállított, nagyon szép füzetben.”⁹⁰³

6.5.2.4. A KRIE világi működése

A KRIE egyesületi működésének azon részét lehet világi egyesületi munkának nevezni, amelyhez nem kapcsolódott vallási tartalom. Ezekre az egyesületi alkalmakra egyes esetekben, mint például az alaptőke gyarapítására rendezett táncestélyekre csak a tagok válthattak jegyet. A többi rendezvény látogatására azok is jogosultak voltak, akik nem rendelkeztek tagsággal. A táncmulatságokat nem önmagukban rendezték meg, hanem mindig egy másik program részeként, vagy lezárásaként volt meghirdetve. Ilyen programok a farsangi, a nyári és a szüreti mulatságok voltak, ahol a fiatalok különféle játékokat játszottak és más egyéb szórakozással töltötték el az időt.⁹⁰⁴ Ezek mellett előadásokkal egybekötött, zártkörű táncmulatságokat is rendeztek, amelyben a programok között helyet kaptak nótaelőadások, szavalatok, szólóénekek, egyfelvonásos vígjátékok és kuplék. Annak érdekében, hogy a mindkét nembeli ifjúság közösen is kivegye részét az egyházi és világi szolgálatból, 1930 tavaszán megszervezték a KRIE égisze alatt az egyesület és a Református Leányegylet tagjaiból álló 80 tagú vegyeskart, melynek vezetője Kelemen Kálmán helybeli segédlelkész lett. A vegyeskar nemcsak az egyházának tett szolgálatokat, amikor templomi és vallásos ünnepein közreműködött, hanem a közművelődés terén a magyar kultúrának is zászlóvivője volt.⁹⁰⁵

Az ifjúság világi önképzésére szolgáló munkát újult erővel az 1936-os újjászerveződés után kezdék meg, mégpedig előadásorozatok formájában. Az önképzőkört a református kollégium nagytermében tartották meg, általában januárban és februárban, csütörtökönként este 8 órakor,⁹⁰⁶ ahol egyháztörténetről, reáltudományos és egyháztársadalmi kérdésekről

902 Az emléktábla Komáromi Kovács Pál iparművész terve alapján a pozsonyi Máhr cégnél lett elkészítetve. Az emlékműben a táblát fehér színben carrarai márványból, a keretét pedig morva homokkőből készítették. *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 147. sz., 4-6.

903 *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 42. sz., 6.

904 Egy 1921-es szüreti mulatság programja a következőképpen nézett ki: „Déli 1 órától esti 11 óráig tekeverseny értékes díjakkal. Délután 3 órakor az ifjúság felvonulása kocsikon és lóháton a Vág- Duna hídtól a városon végig. Négy órától estig szőlőlőpás. Szépségverseny. A legtöbb szavazatot nyerő hölgyre gyönyörű emléktárgy várakozik. Este 7 órakor amerikai árverés. Konfetti és szerpentin csata, stb. Este 9 órakor táncmulatság.” *Komáromi Lapok*, 1921, 42. évf., 85. sz., 7.

905 *Komáromi Lapok*, 1930, 51. évf., 125. sz., 3-4.

906 *Komáromi Lapok*, 1937, 58. évf., 13. sz., 6.

világi előadók tartottak előadásokat.⁹⁰⁷ Ezek címeiből látható, hogy az érdeklődő fiataloknak a lehető legidősebb témákat igyekeztek felkínálni. 1938 után viszont az előadások közép-pontja a magyarsággal kapcsolatos témákra irányult, illetve az egyes előadások válaszokat próbáltak nyújtani az olyan kérdésekre, melyek azokat a fiatalokat érdekelték, akik az első csehszlovák államban szocializálódtak, és hirtelen egy új államkeretben találták magukat, amely működésének egyes elemei eltértek az addig megszokott rendszertől.

6.5.2.5. A KRIE műkedvelői munkássága

Az KRIE egyik kiemelkedő munkájává a műkedvelő előadások szervezése és bemutatása vált. A műkedvelői csoportot az 1897. március 7-én tartott közgyűlésen alakították meg az akkor 19 éves Fülöp Zsigmond joghallgató vezetésével, s létrejöttkor összesen 37 férfitagot számlált.⁹⁰⁸ Az első világháború előtt a műkedvelői előadások egy-egy vallásos estély keretén belül zajlottak. Az egyesület legelső műkedvelői előadása Csepreghy Ferencnek *A kitűnő vendég* című vígjátéka volt, amelyet 1898 februárjában mutattak be a Nérei-féle (az egykori Baross utca) Vigadó nagytermében.⁹⁰⁹ Külön önálló estről ez idáig csak egyről vannak ismereteink, a már említett Giczy István *Az ördög mátkája* c. színmű, melyet 1901-ben vittek színpadra.⁹¹⁰

Ezt követően csak 1920-ban áll ismét színpadra az egyesület. A színjátszó csoportot ezután Vargha Sándor komáromi református lelkész és a KRIE másodelnöke vezette egészen az 1924-ben bekövetkezett haláláig. Vargha Sándor vezetésével összesen 7 színdarabot tanul-tak be és a kollégiumi épület színháztermében mutatták be. 1920-ban elsőként Jókai Mór *Az elátkozott család* című regényét vitték színpadra,⁹¹¹ majd Gárdonyi Géza *Göre Martsa lakodalma* című művét 4 felvonásban, egymás után 4 alkalommal április 7–11 között.⁹¹² Ez a színjelölés olyan sikeres volt, hogy nemcsak Komáromban, hanem Alistálon is bemutat-

907 A következő előadókról vannak információink: 1937-ben ifj. Mohácsy János dr. egyesület elnöke tartotta *„Jézus elítéltetése jogász szemszögből”*, Deme Lajos dr. tanítóképző intézeti tanár: *„A protestantizmus kialakulásának történelmi háttere”* Kenessey Kálmán dr.: *„A kálvinista öntudat”, tudat.* Csizy István mérnök: *„Biblia és geológia”*.

1938-ban: Baltazár János ev. lelkész: *„Kisebbség és többség”,* ifj. dr. Mohácsy János: *„Korszerű aktualitások”,* dr. Deme Lajos, tanár: *„A magyarok Európában.”*, Abkarovics József ref. tank. intézeti tanár: *„A társadalmi ember öntudata”,* Bánai Tóth Pál polg. isk. igazgató: *„A Föld, mint a naprendszer tagja”,* Szombathy Viktor: *„A kisebbségi magyar irodalom és a sajtó”,* Halasy Jenő tanár, festőművész: *„Ölomkatona”*.

1939-ben: Abkarovics József tanár: *„A magyar élet Átalakulása”*.

1940-ben Tóth Imre tanító az Ifjúság elhelyezkedési lehetőségeiről, Czibor Géza ipartársulati elnök pedig az önállósítási alapról, Nagy Sándor tanítóképző-intézeti igazgató a *„Nemzetnevelés”-ről*, Teleky Miklós tanítóképzői zenetanár *„Horthy Miklós húszéves országlása”* címen, Rásky Gizella ref. tanítóképző intézeti tanárnő az *„A mai magyar társadalom”* címmel tartott előadást.

908 KRIE jegyzőkönyve. V. jegyzőkönyv, 1897. március, 4. bekezdés. o. n.

909 Az első előadás szereplőgárdája: Galambos Lidia, Szabó Mária, Tóth Károly, Mészáros Lajos, Pongráz Sándor, Kollár Lajos, Tóth Lőrinc, Csonka János. *Komáromi Lapok*, 1927, 48. évf., 35. sz., 4.

910 Az előadás részletesebb leírását ld.: *Komáromi Lapok*, 1901, 22. évf., 39. sz., 5–6.

911 Jókai regényét színdarabbá dr. Szijj Ferenc, Komárom polgármestere dolgozta át, első bemutatója 1920. március 10-én volt. *Komáromi Lapok*, 1920, 41. évf., 15. sz., 2.

912 *Komáromi Lapok*, 1920, 41. évf., 22. sz., 3.

ták a helybeli iskola udvarán felállított színpadon. A korabeli beszámoló szerint: „Oly rengeteg közönség jött össze helyből és a szomszédos falvakból, hogy 1000 darab jegy fogyott el s aztán már jegy nélkül kellett bebocsátani a szórakozni akarókat.”⁹¹³ A következő évben elsőként Csiky Gergely *A nagymama* című vígjátékát adták elő. 1922-ben pedig Nagy Dénesnek a Gömör Nógrádi Gazdasági Egyesület pályázatán első díjjal kitüntetett népszínművét, a *Katóka őrmesterné* című darabot.⁹¹⁴ Ezt követően Herczeg Ferenc *A dolovai nábob leánya* című öt felvonásos színművét adták elő, majd 1923-ban színpadra vitték Lengyel Gyulának a *Rozsnyói Hírlap* által hirdetett pályázaton első díjat nyert *Parasztosan* című művét.⁹¹⁵ 1924-ben mutatták be Csathó Kálmán *Az új rokon* c. vígjátékát.⁹¹⁶ A következő évben az egyesület műkedvelő gárdája a szokásos népszínművek előadásai mellett egy teljes operett előadására is vállalkozott. Bús Fekete László és Zerkovitz Béla Árvácska c. három felvonásos operettjének az első bemutatóját 1925. május 9-én tartották.⁹¹⁷ Ezt az előadást már a frissen beiktatott lelkész Galambos Zoltán⁹¹⁸ rendezte. Az egyesület műkedvelői tevékenységének az addig eltelt években felvett fonalát Galambos Zoltánra és Zsemlye Lajosra⁹¹⁹ bízta. Ez az operett előadás is nagy sikernek bizonyult, ugyanis azt nemcsak a kollégiumban, de a város Kultúrpalotájában is bemutatták. A májusi premiért követően további 10 előadást ért meg, az utolsó előadást pedig szeptember 27-én tartották meg.⁹²⁰ Vargha Sándor egyesületi tevékenységéről híven számolt be a *Komáromi Lapok* egyik korabeli cikkében, melynek egy bekezdésében így emlékszik vissza a szerző: „Vargha Sándornak sikerekben gazdag, működéséhez fűződik az egyesület háború utáni reneszánsza, aki a megváltozott viszonyok helyes felismerésével az egyesület számára egyháztársadalmi működése mellett a magyar kultúra intenzívebb művelésének feladatát is célul tűzte ki és ennek területét a színpadot jelölte meg.”⁹²¹

Galambos Zoltán és Zsemlye Lajos vezették tovább az egyesületi színjátszó kört, és 1926-ban mutatták be Berczik Árpád 3 felvonásos népszínművét *A parasztkisasszony* címmel.⁹²² Az előadást négy alkalommal mutatták be Kollár Lajos egyesületi másodelnök rendezésében a Kollégium színpadán.⁹²³ 1927-ben az egyesület fennállásának 30. évfordulója alkalmából újra színpadra vitték a műkedvelői csoport első előadását, a már említett Csepreghy Ferenc *A kitűnő vendég* c. vígjátékát, valamint Zilahy Lajosnak a Dalegyesület Nádor utcai

913 *Komáromi Lapok*, 1920, 41. évf., 72. sz., 3.

914 *Komáromi Lapok*, 1922, 43. évf., 28. sz., 4–5.

915 *Komáromi Lapok*, 1923, 44. évf., 27. sz., 7.

916 *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 44. sz., 3.

917 *Komáromi Lapok*, 1925, 46. évf., 54. sz., 3.

918 Galambos Zoltánt komáromszentpéteri segédlelkészt, volt budapesti ref. vallásanárt 1924 végén a komáromi ref. egyházhoz segédlelkésznek nevezték ki. *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 143. sz., 5. Ezt követően 1925. szeptember 13-án iktatták be lelkészi állásába. *Komáromi Lapok*, 1925, 46. évf., 109. sz., 3.

919 Zsemlye Lajos hetényi lelkészt a komáromi ref. gyülekezetbe 1924 őszén helyezték át helyettes lelkészi minőségben, megbízva az összes lelkészi teendő elvégzésével. *Komáromi Lapok*, 1924, 45. évf., 114. sz., 5. Ezt követően 1926. december 20-án iktatták be Hetényen lelkészi állásába. *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 152. sz., 1.

920 *Komáromi Lapok*, 1925, 46. évf., 111. sz., 3.

921 *Komáromi Lapok*, 1925, 46. évf., 57. sz., 3.

922 *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 89. sz., 4.

923 *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 114. sz., 5.

színháztermében bemutatott *Süt a nap* című vígjátékát adták elő Parais Árpád református lelkész és egyesületi titkár rendezésében.⁹²⁴ Az 1927 és 1936 közötti időszakban az KRIE műkedvelői gárdája nem mutatott be egyetlen színművet sem. Az okok erre vonatkozólag egyelőre nem ismertek, a feltárt források nem adnak semmiféle választ a sikeres, ám nagy hirtelenséggel megszakadt előadások okára.

1936-ban az egész egyesület újjászerveződött és a műkedvelők élére az egylet elnöke, ifj. dr. Mohácsy János került, akinek munkája folytán sikerült a gárdát újra összehangolnia.⁹²⁵ Az elkövetkezendő két évről szintén nincsenek a színjátszó kört érintő forrásaink, csak az 1938-as év az, amikor ismét találkozunk a színjátszókkal. 1938-ban mutatják be Fodor László *A templom egere* című vígjátékát az ipartestület székházában ifj. dr. Mohácsy János rendezésében. Az ezt követő előadásokról további forrásokkal nem rendelkezünk. A második világháború éveiben szinte bizonyos, hogy az KRIE nem tartott színielőadást, tekintettel a háborús helyzetre.

6.5.2.6. A KRIE vallásos összejövetelei

Mint már írtuk a KRIE tevékenységét két külön körként is lehet vizsgálni, mégpedig világra és egyházra bontva. A vallásos esték az egyesület alapításától kezdve folyamatosan jelen voltak az éves programokban. Az első vallásos estét 1898. május 9-én tartották a kollégium nagytermében.⁹²⁶ Ezeknek az estélyeknek megvoltak a maguk állandó programpontjai, ilyen volt az ima és a bibliamagyarázat, amelyet a helybéli lelkész vagy segédlelkész, esetleg meghívott lelkész tartott. Meghívást legtöbbször az egykori segédlelkészek kaptak, akik ekkor már más gyülekezetben szolgáltak. Közülük kimagasló Zsemlye Lajos hetényi lelképásztor, aki a leggyakrabban szolgált az egyesület vallásos estélyein.

További állandó programpontként egy-egy szakember tartott előadást hitről, erkölcsről, etikáról, valamint minden olyan témáról, amely érintette a fiatalság életét és annak a keresztyén tanításhoz való viszonyát. Rendszeresen szerepelt a vallásos estély műsorán az egyesület énekkara, vegyeskara, valamint a tagok külön-külön is kivették részüket vallásos énekekkel és szavalatokkal. Noha a bibliaestekről igen kevés forrás áll a rendelkezésünkre, a fennmaradt szövegek szerint bibliaestélyek bibliaolvasással és magyarázattal teltek, valamint különböző témák magyarázatával, mint például: „1. Mi a vallás? 2. Szükséges-e a vallás? 3. A válaszüton. 4. Kétkedés 5. Örömeink. 6. A bűn csalfasága. 7. A kísértés óráiban. 8. Széles látókör. 9. Önismeret 10. Igaz férfiasság. 11. Munka Istenért

⁹²⁴ *Komáromi Lapok*, 1927, 48. évf., 81–82. sz., 9.

⁹²⁵ *Komáromi Lapok*, 1938, 59. évf., 14. sz., 4.

⁹²⁶ A program a következőkből állt: 1. 137. zsoltár, énekelték a résztvevők, 2. Imát mondott a komáromi református segédlelkész, 3. Megnyitó beszédet tartott Konkoly Thege Béla egyesületi elnök, 4. Farkas Béla elszavalta a *Rachel siralmai* című verset, 5. Karének a komáromi református első énekkartól, 6. Előadást tartott Oswald Kálmán a reformáció története címmel, 7. Zárásként alkalmi éneket énekelték a résztvevők. KRIE jegyzőkönyve. VI. jegyzőkönyv, 1897. április 28. 2. bekezdés.

12. A legnagyobb csoda.”⁹²⁷

A KRIE belmisszióban betöltött szerepéről a meglévő források arra engednek következtetni, hogy az egyesület, noha vallási alapokra építették, mégsem járt élen a belmissziós munkában. Ebből viszont a városban két másik egyesülete vette ki a részét. Az egyik Vargha Sándor református hitoktató lelkész vezetése alatt álló Keresztyén Diákegyesület, amely 1909-től kimondottan belmissziós estélyeket rendezett,⁹²⁸ továbbá a Református Konfirmált Leányok Köre, amely ugyancsak csatlakozott a KRIE-hez. Ennek szinte csak egyházi összejövetelei voltak, és a belmissziós alkalmakkor is tevékenyebbek voltak, illetve a Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet „Kóstolójának” megrendezésében segédkeztek. Az egyesületnek volt egy, a szeretetvendégséghez hasonló adománygyűjtő akciója, mégpedig a szeretetestély, mely csupán annyiban különbözött a szeretetvendégségtől, hogy a vendégség, a tea és a terített asztalok elmaradtak. A szeretetvendégségekkel és a KRIE-vel kapcsolatban annyit kell megjegyezni, hogy a szeretetvendégség a Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet adománygyűjtő kulturális eseménye volt. Az ifjúsági egyesület oly módon vette ki a részét ebből a munkából, hogy a szervezési teendők mellett a jótékonyasági szeretetvendégség műsoros programjában műsorszámokkal léptek fel. Ezek nem nagyon különböztek az egyesület által szervezett műsoros házi estélyek programjától.

6.5.3. A Komáromi Református Keresztyén egyház leánykörének vázlatos története

A komáromi református leánykör történetének forrásanyaga nagyon hiányos, ugyanis a legnagyobb értékkel bíró jegyzőkönyvek csupán két kötetben maradtak fenn. Az egyik 1925-től 1927-ig, a másik 1927-től 1931-ig tartalmazza a leányköri munkára vonatkozó információkat. A fennmaradt jegyzőkönyvek nagyon szűkszavúak, háromnegyed vagy egy oldalnyi terjedelműek. Az egyetlen olyan forrás, amely a leányköri munkát részleteiben is bemutatja, egy 1961-ben Galambos Zoltán komáromi lelképásztor által írt krónika. A krónika fejezetekben számol be az egyházközség történetéről és az egyik ilyen szól a leánykörről. Ezzel, illetve kiegészítve a jegyzőkönyvekkel, valamint a *Komáromi Lapok* hasábjain megjelent cikkekkel nyerhetünk betekintés a komáromi református leányok egyesületi életbe.

A Komáromi Református Ifjúsági Egyesület az első világháború kitörése előtt már felkarolta a leányok egy részét. Valószínűsíthető, hogy az első években a leányok az KRIE ünnepélyeken szerepeltek illetve segédkeztek a levezenylésben. Elsőként Vargha Sándor az ifjúsági egyesület al csoportjaként szervezte közösségbe azokat a leányokat, akik szereték volna, ha külön ifjúsági csoportot hoznak létre számukra.⁹²⁹ Az 1925. január 24-én az első közgyűlésen a *Ref. Ifjúsági Egyesület Leányköre al csoportja* nevet kapták, majd 1925.

⁹²⁷ *Komáromi Lapok*, 1910, 31. évf., 20. sz., 6.

⁹²⁸ *Komáromi Lapok*, 1909, 30. évf., 8. sz., 8.

⁹²⁹ GALAMBOS Zoltán: A Komáromi Református Keresztyén Egyház Leánykörének története. In: Uő. *Komáromi kálvinista krónika*. Kézirat, Komárom, 1961, 3.

március 21-én tartott közgyűlésen *A Komáromi Ref. Ifjúsági Egyesület Leányköri Alosztálya* névre változtatták.⁹³⁰ Az utolsó névváltoztatásra 1926. október 23-án került, amikor a leánykört *Református Leányok Konfirmandus Egyesülete* név alatt jegyezték be.⁹³¹ 1924-ben Vargha Sándor halála után a leányköri munka vezetését Zsemlye Lajos helyettes lelkész és Galambos Zoltán – ekkor még – káplán vették át.⁹³² A leánykör vezetése lassan, de folyamatosan kikerült Galambos kezéből, 1928. január 21-től kezdve már nem is írta alá a jegyzőkönyveket. Ezek után a leánykör mindjobban a lelkész felesége, majd a diakonisszák vezetése alá került.

A leánykör 1925-től az ifjúsági egyesület példáját követve, saját tisztkart választott. Az első elnökség tagjai 1925 januárjában a következők voltak: elnök⁹³³ Salamon Júlia, jegyző⁹³⁴ Fürjes Jolán, pénztárnok⁹³⁵ Kossár Tinka. A pénztárnok munkájának megkönnyítése céljából még ugyanez év április 4-én tartott közgyűlésen másodpénztárosokat választottak.⁹³⁶ Elnökségi tagok voltak még Csukás Tinka, Kelemen Júlia, és Göttl Erzsébet. Az ifjúsági egyesülettől eltérően egy fegyelmi bizottságot is létrehoztak.⁹³⁷ A fegyelmi bizottság szabályzata a következőket mondta ki: „A ref. Leánykör tagjai csak református vallású leányok lehetnek. Új tagok csakis két régi tag ajánlására léphetnek be a Körbe. A rend fenntartása céljából, a következő pontokat állapították meg a leánykör fegyelmi bizottsága. A kör tagjai kötelesek minden szombaton, délután pontosan 6 órakor az összejöveteleken megjelenni, mert igazolatlan elkésésért 50 fillér büntetés pénzt tartoznak fizetni. Igazolatlan mulasztás esetben 5 korona, második esetben 15 korona pénzbüntetés jár, három egymásután, 30 napon belüli hiányzás a tag kizárásával büntetetik. A helytelen magaviselet úgy a körben, mint azon kívül szintén kizárással sújtatik. Azok a ref. leányok, akik szombaton 6 órától is elvannak foglalva, és az egyletnek mégis tagjai szeretnének lenni, fél évi szabadságot kaphatnak, de ha elfoglaltságuk miatt a gyűlésekre még ezután sem érnek rá eljárni, a tagok közül kilépettnek tekintetnek”.⁹³⁸

1926 októberétől az egyesületbe való belépéskor a lányok fogadalmat tettek, amellyel a következőket fogadták meg: „Alulírottak kötelezzük magunkat, arra, hogy a komáromi református leányok konfirmandus egyesületnek hűséges tagjai leszünk, az órákat rendszeren látogatjuk, templomba szorgalmasan járunk, komoly vallásos életet élünk, s tagdíjat

930 Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925. március 21-én tartott közgyűlés.

931 Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1926. október 23-án tartott közgyűlés.

932 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 3.

933 A leányköri vezetők közé tartozott még Bátyay Mihályné, Galambos Zoltánné és a lelképásztor. A leányok közül választott elnökök: Salamon Júlia, Végh Jolán, Nagy Mária, Bajcsy Lenke, Göttl Erzsébet és Luka Eszter. GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 22.

934 További leányköri jegyzők: Fürjes Jolán, Göttl Erzsébet, Bajcsy Lenke, Nagy Margit, Ivánics Ilona, Végh Mária, Tárnok Ilona, alpénztárnokok a Virágh Ilona, Kóczian Jolán. GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 23.

935 További pénztárnokok: Magyarics Erzsébet és Mária, Bajcsy Lenke. GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 23.

936 A másodpénztárosok a következők voltak: Kelemen Júlia, Bajcsy Lenke, Fehér Ida, Kis Edit, Szadai Mária, Nagy Mária, Végh Jolán. Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925. április 4-én tartott közgyűlés 3. pont.

937 A fegyelmi bizottság tagjai 1925-től: elnök Galambos Zoltán; tagok: Göttl Erzsébet, Csukás Tímea, Kiss Edit, Kelemen Júlia, Salamon Júlia, Kossár Tinka, Végh Jolán. Ld.: Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925. január 24-én tartott közgyűlés 1–5. pont.

938 Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925. február 14-én tartott közgyűlés, 5/c pont.

rendszeresen megfizetjük. Önként ki nem lépünk az egyesületből, sőt másokat is igyekszünk megnyerni tagokul. Isten minket úgy segéljen!”⁹³⁹

A leánykör alkalmain ének és ima, utána bibliamagyarázat volt, amelyet az egyik leányköri tag tartott. A bibliamagyarázathoz hozzászóltak, majd szavalat, felolvasás, ének vagy zeneszám hangzott el. Az alkalmak végén imádság és éneklés zárta be a minden szombat délután sorra kerülő leányköri összejöveteleket. Minden találkozó végén összeállították a következő összejövetel programját.⁹⁴⁰ A leányköri munka egészét lényegében a templomi szolgálat, karitatív munka és a leányköri tagok vallásos hitének megerősítése képezte. A leányköri tagok száma 70–80 közé tehető, pontos névsorok sajnos nem állnak rendelkezésre. A tagok nagy létszáma folytán kénytelenek voltak az egyesületet két részre osztani. 1925. október 5-én tartott közgyűlésen az „első számú alosztályba”⁹⁴¹ kerültek a 18 éven aluliak, az azon felüliek pedig a „második számú alosztályba”.⁹⁴² A kisebb leányok csoportját⁹⁴³ Bátyay Mihályné és Antal Gabriella vezette 1925-ben és 1926-ban. 1926-tól a leánykör két csoportja eggyé olvadt, és a lelkipásztor vezetése alá került. Hetente egyszer jöttek össze, eleinte a kollégium kistermében, később a püspöki lakás kapu alatti sarokszobájában. A lelki foglalkozás mellett kézimunkáztak,⁹⁴⁴ valamint több szeretetvendégséget és vallásos estélyt rendeztek, ahol maguk látták el a szolgálatokat, a vallásos estélyekre vendéglőadókat is hívtak. Ezeknek az összejöveteleknek a jövedelmét a leánykör nagyjából a karitatív munkára fordította. Minden évben az adventi időszakban karácsonyi bazárt rendeztek, melynek jövedelmét a szegényházban⁹⁴⁵ lakók és a szegény családban élő gyermekek megsegítésére szánták. „Ruhaanyagot kézimunka kellékeket vásároltak s azokat kiadták egymás között megcsinálásra. Az egyik leányka ruhát, a másik díványpárnát, a harmadik szép kézimunkát vállalt elkészíteni és így tovább. A leányköri órákon, sőt külön munkaórákon is közösen dolgoztak a kelléken. Rongybabákat, kitömött állatokat készítettek. Mikulási virgácsokat, kosarakat és papiros tárgyakat formáltak eladásra. Azonkívül szép bibliajelzőket, bibliamondásos faliképeket talált ki a leleményes sok fiatal, érdekesnél érdekesebb tárgyakat és mindenféle hasznos háztartási cikket fabrikáltak, csakhogy

939 Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1926. október 23-án tartott közgyűlés, 4. pont.

940 Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925. január 24-én tartott közgyűlés 5. pont.

941 Az első számú alosztály elnöke Végh Jolán, alelnök Kiss Edit. Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925 október 5-én tartott közgyűlés 3. pont.

942 A második számú alosztály elnöke Kossár Krisztina, jegyző Bajcsy Lenke, pénztáros Göttl Erzsébet. Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1925 október 5-én tartott közgyűlés 3. pont.

943 A kis leánykör tagjainak névsora egy 1925-ös összeírás szerint: Bertha Erzsébet, Bertha Jolán, Bossányi Etus, Csepy Gizella, Cserekley Margit, Csinger Irma, Czirók Aranka, (pénz.biz.elnök) Erdélyi Mária jegyző, Fél Margit, Göttl Etel (elnök), Goda Mária, Győrffy Vilma, Ivanics Ilona, Koncz Ilona, Kelemen Jolán és Klára, Kelemen Klára, Kóczyán Ilona, Kóczyán Jolán, Láklóth Terézia, Lelkes Iza, Magyarics Ilona, Mórocz Eszter, Matics Irén, Mikes Eszter, Nagy Jolán, Preizinger Ilona, Sebestyén Jolán, Szivanyó Irma, Töltéssy Etel, Tóth Ilona, Végh Janka, (fegy.biz. elnök) Végh Mária, Vörös Etel, Mácsik Ilona, Tuba Margit, Rozsa Júlia, Kiss Rózi, Nagy Margit, Tárnok Ilona, Csonka Erzsébet, Czirók Etel és Füssy Jolán. GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 5–6.

944 1926-ban a leánykör elkészítette az úrasztali új terítőket és az úrasztala körüli párkányzat, valamint a szószeák és Mózes-székek bársonyborítását. A bársony anyagot Füssy Kálmán országgyűlési képviselő és presbiter ajánlotta fel az egyháznak. Az úrasztala terítójén a „TE BENNED BÍZTUNK ELEITŐL FOGVA.” idézetet olvashatjuk. A munka nagyobbik részét Mike Ida és Mike Jolán végezte. GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 7.

945 A leányköri tagok rendszeresen, előre megbeszélve önkéntes alapon vittek ebédet.

bevételhez jussanak. Közkedveltek voltak a konyhai kivarrott falvédők, a közismert kis-kötények, a finom kézimunkás selyem zsebkendők stb.”⁹⁴⁶

A leánykör belső lelki építése céljából Szentistváni Margitot, a kassai evangélikus ébredési mozgalom egyik vezetőjét hívták maguk közé. Ő volt az, aki Galambos Zoltán lelkipásztor losonci teológián évi három hónapos előadói szolgálati idejének az első évben vezette a leánykör összejöveteleit.⁹⁴⁷

Galambos Zoltán megfogalmazásában, a leánykör alkalmain „csomó világi felfogást kellett kikorrigálni pl.: műveltség fogalmát, a barátság kérdését, a nemzeti öntudatot, stb, kellett keresztyén átállításon átengedni. Mert szomorú valóságokat tapasztalhattunk e téren. Hogy csak egy példát hozzak fel: lányok között egyesek hajlandók voltak a műveltség színvonalára emelkedettségnek betudni azt, ha manikűrözte a körmeit és megtanult késsel, villával enni, vagy ha egy-két regényt elolvasott, akkor már »olvasottnak« gondolta magát. Ugyanilyen fogalma volt több egyház tagunknak a hitéletről is. Azt gondolták, hogy egy-két templomi megjelenés, esti-reggeli ima elmondás már kiegyensúlyozott, megérett lelki életet jelentett”.⁹⁴⁸

Az olvasottság mértékének és minőségének javítása érdekében jelentős figyelmet kapott a könyvtár. A vallásos művek mellett a magyar irodalom klasszikusai is helyet kaptak.

A komáromi leánykör állandó levelezésben állott a huszti, nagyszöllősi, kassai, losonci, lévai, rimaszombati, rétei, kissárói, hetényi, marcelházi, dunaradványi és több falusi leánykörrel is. „A beérkezett leveleket felolvasták a legközelebbi ülésen, megbeszélték és kiosztották a válaszadásra. A választ pedig felolvasták a következő együttlét alkalmával. Ugyancsak a komáromi konferencia hatása alatt indult meg a körlevél csomag, amely sorba küldetett leánykörtől leánykörig, megszabott sorrendben. Egyszerre több ilyen körlevél csomag is futott gyülekezetről gyülekezetre. Ezekben az egyes Leánykörök leírták az ottani gyülekezeti élet és Leányköri munka fontosabb eseményeit, mindezek a lelkiélet és az összetartozandóságnak a hasznára szolgáltak. A komáromi ref. leánykör életével kapcsolatban, hogy az itteni mozgalomra is rendkívüli hatással volt az augusztusi ref. leánykonferencia. Telítődtek a lelkek Igével és a leányokon keresztül sok lelki hatás látszott meg a családokon és az ott-honi fiatalságon is”.⁹⁴⁹

A leánykör 1926 nyarán szervezte meg első leánykonferenciáját és hozzávetőlegesen 800 leány vett rajta részt Dél-Szlovénia egész területéről. A napi program reggeli áhítattal kezdődött, délelőtt pedig két-három előadás hangzott el, majd a délután két előadással folytatódott. A délután további részét kisebb kirándulások képezték. Így például séta a Dunaparton, az öreg vár megtekintése, kórséta a városban, amely egybe volt kötve város-történeti ismertetővel. Az esti záró áhítat után visszatértek szállásaikra, amelyek az egyes gyülekezeti tagoknál voltak.⁹⁵⁰ 1928. július 4–8. között leányköri vezetőképzőt rendeztek a

946 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 26.

947 Komáromi Ref. Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927. 1926. december 18-án tartott közgyűlés 4. pont.

948 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 12–13.

949 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 10.

950 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 9. A leánykonferenciáról részletesebben: *Komáromi Lapok*, 1926, 47. évf., 104. sz., 1–3.

szlovenszkói leányegyletek vezetőinek. Ezen a leányköri vezetői továbbképző tanfolyamon Szilassy Béláné és Victor Erzsébet voltak a fő előadók. De előadást tartott Sörös Béla losonci, Zsemlye Lajos hetényi, Galambos Zoltán komáromi lelkipásztor és Sörös Béláné.⁹⁵¹

Az ország egész területéről érkeztek leányköri vezetők, ám a vezetőképző nem érte el a kívánt eredményt. Galambos Zoltán a következőképpen értékelte a vezetőképzőt: „Ennek a vezetőképző tanfolyamnak nem lett nagyobb horderejű következménye, [...] Victor Erzsébetnek és még egy előadónak nem sikerült ellensúlyozni a világi gondolkozást az evangélium előtérbe állításával.”⁹⁵²

Viszont nagy hatással volt a leányok lelki életére a komáromi gyülekezetben szolgálatot teljesítő diakonisszák működése, elsősorban Leskovits (Farkas) Mária, aki 1934-ben lépett a komáromi református gyülekezet szolgálatába. A diakonisszamunkát először a leányok között végezte, „ahol olyan óriási megtérési láz kezdődött el, hogy volt idő, amikor a leányok közül kb. 60-an megtértek mondták magukat.”⁹⁵³ Ez a nagy megtérési láz ellenszenvet váltott ki egyes lelkészek között. A lelkészértekezleteken felszólaltak a megtérési „divat” ellen, és követelték ennek kivizsgálását. A komáromi lelkipásztor meg is kérte, hogy lehetőleg minél több lelkipásztor menjen el a komáromi református leányok között megindult ébredési mozgalom kivizsgálására.⁹⁵⁴ Ebből a vizsgálatból végezetül nem lett semmi. Galambos Zoltán szerint a Leskovits Mária-féle nagy ébredés ott hibázta el, „amikor a futótűzként terjedő lelki megmozdulást nem bírta beterelni a Szentlélek udvarába így aztán az emberi vonatkozások csakhamar ki tudódtak, sőt káros módon kezdtek érvényesülnie.”⁹⁵⁵ A „hamis” megtérések és a megtérési divat visszaesése után a leánykörben csak egy belső mag maradt meg a Biblia és az élő hit mellett. „Maga Leskovits Mária is nem egészen közmegtéréssel itt hagyta a gyülekezetet a lelkipásztor szabadságának idején, amivel a személyéhez ragadt, kissé érzélgős leánylelkek, vele együtt elveszítették a lelki egyensúlyukat is.”⁹⁵⁶

Másik ilyen komoly megmozdulás, amely nem kapott negatív felhangot, 1939-től indult meg, amikor a gyülekezetbe két diakonissza, Bárkányi Júlia⁹⁵⁷ és Imreh Ilona⁹⁵⁸ érkezett a Magyar Gyülekezeti Evangelizáló Baráti Társaságától. A diakonisszai teendők már nemcsak a leányokra terjedtek ki, mint Leskovits Máriáé, hanem az asszonyokra és családokra is.

Az 1939-től 1944-ig terjedő időszakot a krónika így foglalja össze: „Amíg a mi vidékünk Magyarországhoz tartozott leányaink ugyancsak részt vettek több országos és vidéki konferencián, ébredési mozgalmi összejövetelen. És különösen erős kapcsolat fejlődött ki a dél-komáromi református Leánykörrel, a tagjaival melynek áldott vezetője dr. Márkus Jenő

951 *Komáromi Lapok*, 1928, 49. évf., 81. sz., 3.

952 GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 16.

953 GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 23.

954 GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 24.

955 GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 24.

956 GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 24.

957 „Bárkányi Juliska házi látogató volt, családi viszályok, személyi ellentétek és lelkek megrozkodásának a küldetészerű gyógyítója.” GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 25.

958 „Imreh Ilona inkább a meditáló, az Imádságok útján igen nagy messzeségbe elmenni tudó lélek volt, a négy szemközti beszélgetések nagy mestere” GALAMBOS Zoltán: *Komáromi krónika...* i.m. 25.

b. e. lelkipásztor az ő messzelátó hitével erős kapcsolatot kért és kötött is velünk. Leánykörünk a környékbeli gyülekezetek leánymunkájára is jótékony hatással volt és nem egy tagjával vett részt egy-egy kedves kis gyülekezet leányköri ünnepén. 1939-től a leányköri munka régi szervezett formája mindinkább felengedett és a leányok között inkább csak bibliaköri, kimondottan lelki kapcsok fejlődtek ki. A komoly diakonisszák e kérdésben is nagy segítségére voltak a leányoknak és annak az átfogó gyülekezeti munkatervnek, mely a lelkipásztor kezébe futott össze.”⁹⁵⁹

Galambos Zoltán a leánykör működésének 20 évét a következőképpen összegezte: „Bibliai látókörbe helyeződött előttük a műveltség fogalma, a divat, jó ízlés, az irodalom, a nemzeti-ségi problémák és az a kultúrélet, amely azelőtt csak a testi embert nézte és külső formákra adott. Az értelmesebb tanultabb leányok szép részén észre lehet venni még ma is ennek a magasabb rendű műveltségi gondolkodásnak a hasznos hatását. [...] Amikor egy leány meg tudta magának magyarázni, hogy ő miért nem mehet el bálba, vagy miért nem mehet más vallásúhoz férjhez, vagy miért nem maradhat el egy vasárnap a templomból, az már olyan szellemi nívó emelkedést mutatott, hatalmas eredményre vall. Minél jobban hozzá idomult egy kegyes lelkű leány a kálvinista világnézethez, annál hasznosabb munkássá vált, még több gyermekének a nevelése közben is, az egyházi egészséges gondolkodásnak.”⁹⁶⁰ [...] Ugyanis a leánykörből kerültek ki a legértékesebb asszonyok, anyák, a női munka hűsége felkarolói. A bibliás leányból bibliás asszony lett, bibliás anya és vele együtt a Biblia bevonult a családba, nem egyszer a férfi életébe és így az egész gyülekezetbe. „Jótékony Nőegyletünk” nem egy ilyen komoly leányköri tagon át kapott kiváló munkatársat, hűsége segítőt.”⁹⁶¹ Arról viszont nem szabad megfeledkezni, hogy Galambos kritikáját a maga helyén kell kezelni. Egy olyan lelkész visszaemlékezéséről van szó, aki ezt majdnem harminc év távlatából teszi ezt. A megtérési hullámról írt véleményét pedig annak a fényében kell vizsgálni, hogy Galambos a történeti kálvinizmus irányzatát képviselte, amelybe ez efféle kegyességi megmozdulások nem tűntek fel jó színben.

6.5.4. A komáromi református diakonátus rövid története

A komáromi református gyülekezetben a szeretetszolgálatot végző egyesületi munka mellett elindult egy diakónia munka is, amelyet Galambos Zoltán lelkész indított el. Ezt a fajta munkát a lelkész alapvetően bibliai alapokra helyezte és a lehető legszorosabban követte a biblia alapú diakóniai munkát. Arról egyelőre nincsenek források, hogy miért szervezték meg külön a diakónia testületet, amikor közel ötven éve már működött egy szervezet, amely rendszeres diakónia munkát végzett. Feltételezhetően azért szervezték meg, mert így sokkal célirányosabban és tudatosabban tudták végezni a szeretetszolgálati teendőket.

1930-ra érkezett el az az idő, amikor a komáromi gyülekezet presbitériuma határozatban

959 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 25.

960 GALAMBOS Zoltán: komáromi krónika... i.m. 33.

961 GALAMBOS Zoltán: Komáromi krónika... i.m. 35.

kimondta, hogy gyülekezeti diakonátust állít fel. A diakónusi tisztséggel kapcsolatban a következő határozatot hozta.

„1. A tiszta kálvini gondolkodás, a magyar református Egyház multban-i gyakorlata s végül a minden ref. egyházi intézményre és elvre egyedüli forrásként szolgáló Biblia alapján: tekintetbe véve E. T. I. T. c. D. pontjait (128–130. §-át): felállítja a diakónusi tisztséget.

2. A diakónusokat a presbitérium választja 3 évi időre az egyházközség adófizető, szorgalmasan templomba járó, példás életű, határozottan vallásos tagjai közül: Lehetőleg az Egyház elnökségének előterjesztésére, illetve ajánlására.

3. A diakónusok a templomban nyilvánosan esküt tesznek le tisztségük elfoglalása előtt.

4. Minden hónapban egyszer ülést tartanak az Egyház elnöksége, illetve a lelkész vezetése alatt, amikor szükség és tisztükhöz tartozó dolgokat megtárgyalják.

5. Működésükről minden fél évben beszámolnak a presbitériumnak, amelynek utasításait betartják.

6. A diakonátus munkaköre a presbitérium által állapíttatik meg fenti (1. a.) elvek alapján. Úrvacsora körüli szolgálat, templomi perselyek kezelése, szegénygondozás és a könyörülő szeretet munkái általában.

7. A presbitérium a diakónusi tisztség munkakörének határozottabb körvonalazását a helyi szükséglet és a gyakorlati élet figyelembe vételével későbbi időre halasztja.

8. A diakónusok számát 60 (hatvan)-ban állapítja meg, ami azonban nem zárja ki azt, hogy – legalább egyenlőre – a számuk kevesebb ne lehessen.

9. Az első ciklusra a következőket választja meg diakónusnak. (...)

10. Az eskütételük napjául szept. 7. vasárnap a d. e.-i istentiszteletet jelöli ki.”⁹⁶²

1930. szeptember 30-án következő diakónusok tették le az esküt a komáromi református templomban. Antal Dénes, Bajkay János, Berza László, Bíró Imre, Cserekley János, Csonka Sándor, Czibor Géza, Czírók Béla, Erdélyi Elek, Édes József, Farkas Bálint, Feél Lajos, Fehér István, Gyarmathy Dániel, Kalitza Sándor, Mórocz László, P. Nagy Mihály, P. Nagy Miklós, Rózsa Pál, Szalay Mihály, Tárnok Károly, Tóth József, Virágh Vince, Virágh István.⁹⁶³ A következő év januárjában újabb diakónusokat választottak. Voltak köztük földbirtokos, festőművész, igazgató, napszámos, szekeresgazda, iparos. Tehát nemcsak a város prominens református tagjait választották be a testületbe.⁹⁶⁴ Az újonnan beválasztott tagok a következők voltak: Beke Gyula, Benkő Lajos, Bognár József, Csepy Béla, Csepy Károly, Csepy Sándor, Csukás János, Czibor István, Erdélyi Ferenc, Galgóczy János, Gulyás Mihály, Halász Sándor, Hegedűs András, Koncz András, Kósa Zsigmond, Körmendy Zsigmond, Mészáros Lajos, Nagy Kálmán, Ifj. P. Nagy Sándor, Patkány András, Szalay András, Tóth Mihály, Varga Imre, Visky József Fazekas.⁹⁶⁵ 1931-ben csoportosan látogatták meg a gyülekezet kötelékébe tartozó szórványokat. Az egyházmegyénél sikeresen elérték, hogy a kavapusztai hívek ide csatolják, akik addig a ref. egyház részéről látogatást nem kaptak. A szórványokban rend-

962 *Kis Tükör*, 1930, 3. évf., 8–9. sz., 4.

963 *Kis Tükör*, 1930, 3. évf., 8–9. sz., 7.

964 *Kis Tükör*, 1931, 4. évf., 1. sz., 5.

965 *Kis Tükör*, 1931, 4. évf., 1. sz., 5.

szeres diakónus szolgálat indult meg, pedig több mint 10 km-re voltak a várostól. Ez évben kezdődött meg a Partosújtelepen a vasárnapi gyermekmisszió és a diakónusok szolgálata mellett minden alkalommal ételt is osztottak a gyermekeket.⁹⁶⁶ Továbbá elhatározták, hogy a Kabátfalun (Komárom egyik régi telepe) és a Werkekben (régí várerődítményi rendszer külső része, a Nádor vonal) végzendő látogatásait a diakonissza testvérekre bízta azzal, hogy minden esetben vigyenek ki a diakonátus pénztárának terhére az ottani gyerekek számára 2–2 zsemlét. A cserhátpusztai reformátusok meglátogatására Virágh Vince, Mórocz László és Erdélyi Ferenc diakónusokat küldték ki.⁹⁶⁷ 1931 októberében az egész várost 40 körzetre osztották és minden diakónus egy-egy körzetet felügyelt.⁹⁶⁸

6.5.4.1. A komáromi református keresztyén egyházközség diakónusainak beosztása Komárom város és szórványai területén

- I. Körzet: Štefánik (Duna)-rakpart. Diakónusa Mészáros Lajos, Hajnal-utca 9.
- II. Körzet: Vársor, Duna-utca, Szentandrás-utca, Kalapos-utca. Diakónusa Mészáros Lajos, Hajnal-utca 9.
- III. Körzet: Baross-utca, Halász-utca. Diakónusa Visky József, Fazekas-utca.
- IV. Körzet: Masaryk (Nádor)-utca. Diakónusa Csepy Károly, Sziget.
- V. Körzet: Kórháztér, Kishíd-utca, Kiscsapó-utca, Iskola-utca. Diakónusa Bajkai János, Mátyás-utca 24.
- VI. Körzet: Polgár-utcák, Guttenberg (Zsák)-utca, Fürdő-utca és Hajnal-utca. Diakónusa Péntek Sándor, Citrom-utca.
- VII. Körzet: Fazekas-utca és Molnár-utca. Diakónusa Visky József, Fazekas-utca.
- VIII. Körzet: Szekfü-utca és Szentjános-utca. Diakónusa Erdélyi Ferenc, Rozmaring-utca 2.
- IX. Körzet: Szarka-utca, Kígyó-utca és Szűk-utca. Diakónusa Mórocz Lajos, Molnár-utca.
- X. Körzet: Széles-utca és Zöldfa-utca. Diakónusa Gulyás József, Bene.
- XI. Körzet: Hosszú-utca, Nádorvonal-sor, Páva-utca, Csillag-utca, Dob-utca, Nemes-utca. Diakónusa Csepy Károly, Erzsébet-sziget.
- XII. Körzet: Kovács-utca és környéke, Werk III. Diakónusa Csonka Sándor, Pandató-utca.
- XIII. Körzet: Bene, Kültelkek és Gazdasági Iskola. Diakónusai Mórocz Lajos és Gulyás József, Bene.
- XIV. Körzet: Báró Eötvös-utca. Diakónusa Visky József, Fazekas-utca.
- XV. Körzet: Rozmaring-utca, Citrom-utca, Akácfa-utca, Ősz-utca. Diakónusa Páti Nagy Miklós, Rozmaring-utca.

⁹⁶⁶ GALAMBOS, Z. *A komáromi református diakónus szolgálat húsz éve.* 1950. Kézirat. A szerző saját gyűjteménye. 2.

⁹⁶⁷ *Kis Tükör*, 1931, 4. évf., 5. sz., 8.

⁹⁶⁸ *Kis Tükör*, 1931, 4. évf., 10. sz., 8.

- XVI. Körzet: Királypüspök-utca és Magyar-utca. Diakónusa Tóth József, Királypüspök-utca 21.
- XVII. Körzet: Mező-utca és Temető-sor. Diakónusa Rózsa Pál, Királypüspök-utca.
- XVIII. Körzet: Gútai-sor, Tehénállás-tér, Érhát-sor, Járványkórház, Vásár-tér és Városi kertészet. Diakónusa Tóth Mihály, Kossuth-tér.
- XIX. Körzet: Pandató-utca és Kereszt-utca. Diakónusa Páti Nagy Mihály, Körösz-utca.
- XX. Körzet: Gazda-utca. Diakónusa Tárnok Károly, Megyercsi-utca.
- XXI. Körzet: Állomás, Tehénállás-tér, Munkás-utca, Nagyér-utca felső része (Tolnai-utca és Gázgyár között). Diakónusa Erdélyi Elek, Gazda-utca.
- XXII. Körzet: Megyercsi-utca. Diakónusa Mácsik István, Megyercsi-utca.
- XXIII. Körzet: Kapitány-utca, Új-utca, Kertész-utca. Diakónusa Mórocz László, Kertész-utca.
- XXIV. Körzet: Deák-utca, Kórház-utca és Széna-tér. Diakónusa Szalay András, Deák Ferenc-u.
- XXV. Körzet: Kossúth-tér. Diakónusa Kalitza Sándor, Kossúth-tér.
- XXVI. Körzet: Mátyás-utca, Kis-utca és Pihegő. Diakónusa Farkas Bálint, Mátyás-utca.
- XXVII. Körzet: Hold-utca, Sugár-utca, Komáromi-utca, Nap-utca, Rövid-utca, Nádas-utca és XXVIII. Körzet: Nagyér-utca alsó része a Tolnai-utcától. Diakónusa Berza János Nagyér-utca 7.
- XXIX. Körzet: Szekér-utca, Víz-utca, Árokhát-utca és Cigány-tér. Diakónusa. Szabó István, Könyök-utca.
- XXX. Körzet: Tolnai-utca és Hajós-utca. Diakónusa Csinger József, Tolnai-utca.
- XXXI. Körzet: Rákóczy-utca, és a Vágóhid és a melletti újházak. Diakónusa Virágh Vince, Rákóczi-utca 5.
- XXXII. Körzet: Mester-utca és Tó-utca. Diakónusa Galgóczy János, Rákóczi-utca 5.
- XXXIII. Körzet: Vágduna-sor, Werk IX., Werk X. és a Falmelletti házak. Diakónusa Czibor István, Vágduna-sor.
- XXXIV. Körzet: Bercsényi-utca, Munkásházak is, Csokonai-utca és Zámory utca. Diakónusa Szabó István, Bercsényi-utca,
- XXXV. Körzet: Széchenyi-utca, Thaly Kálmán-utca és Sétatér-utca. Diakónusa Póda Imre, Deák Ferenc-utca.
- XXXVI. Körzet: Jókay-utca és Városház-utca. Diakónusa Czibor Géza, Jókai-utca.
- XXXVII. Körzet: Klapka-tér és Köztársasági (Megye)-utca. Diakónusa Mózes Lajos, Tolnai-utca.
- XXXVIII. Körzet: Erzsébet-sziget. Diakónusa Galgóczy János, Rákóczi-utca 5.
- XXXIX. Körzet: Partos Újtelep. Diakónusa Hegedűs András, Szekér-utca és Kalmár Mihály Mátyás-u.
- XL. Körzet: Werk IV., Werk V. és környéke Ilona diakonissza testvér.
- XLI. Körzet: Werk VI., Werk VII. és Werk VIII. Diakónusa Vály Rezső, Tolnai-utca.
- XLII. Körzet: Kava pusztá. Diakónusa Csepy Béla és Tóth Zsigmond Kavapuszta.
- XLIII Körzet: Őrsújfalu. Ilona diakonissza testvér Nádor-u. 24.⁹⁶⁹
- XLIV. Körzet: Harcsás puszták. Diakónusa Virágh Vince, Rákóczi-utca 5. v XLV. Körzet: Singellő, Régi és új Singellő. Diakónusa Csóka Mihály, Nap-utca.

969 *Kis Tükör*, 1931, 8. évf., 10. sz., 6.

1932-ben már a körzetbeosztás általi látogatások megerősödtek, megtartották a könyörülő szeretet ünnepét, amelyet általában Advent 2. vasárnapjára esett, ahol rengeteg, főként természetbeni adomány folyt be a szeretetszolgálat számára. Karácsonyfás ünnepeket tartottunk a szórványokban, a szegény gyermekeket házanként étkeztették, a szegény tanulókat felkarolták. 1933-ban már a háztartási alkalmazottak gondviselésére is sor került. Felkeresték a város összes református lakosát és lelki térképet készítettek róluk a diakónus testület. A gyülekezet valós életének megismerése révén több olyan dologra és jelenségre felhívta fel a diakónus testület a presbitérium figyelmét, ami eddig nem került előtérbe, mint például a temetések és a templomlátogatók néhány nem reformátusnak tartott szokása, vegyes házasságok körüli helytelennek hitt dolgok stb.

A következő években a templomi perselykezelés teljes átvételével a gyülekezet a „kényszer egyházfenntartás” helyett az önkéntes adakozásra tért át és a rendszeres szegénységleyezés meghozta a tej-, liszt-, kenyér-, ruhautalványok bevezetését.

Az 1938-as visszacsatolás után nagy szerep jutott a diakónus testületnek a „Szeretet takarékosági társaság” felkarolásában is, mert ez is az elszegényedett emberek javát szolgálta. Ugyancsak bekapcsolódott a komáromi diakóniai munka a magyarországi kezdeményezésű szeretetszövetségi szolgálatokba. Sőt a második világháború által okozott nagy nyomor enyhítéséből is kivette a részét. A sebesültek látogatás és segélyezése, az itthon maradottak közötti szolgálattétel, meleg ruha gyűjtés a rászorulóknak, a bevonult diakónusok iránti szeretetszolgálat mind ezzel függtek össze.

A háború befejezése után csak növekedett a szeretetszolgálat iránti igény. A munkaszolgálatra elvittek, a kitelepítettek, az itthon maradt gyülekezeti tagoknak a problémái, nagyban ránehezedtek a diakónusokra. A háború alatt az egyéni segélyezést alkalmazta több diakónus, akik önmaguk oldották meg a hirtelen felvetődött problémákat. A diakónus szolgálatban olyan munkaterületek kerültek előtérbe, amelyek azelőtt nem voltak előtérben. Így aztán a diakónus szolgálat eltolódott más irányokba is, amelyeket eddig kevésbé gyakoroltak. Ekkor kaptak nagyobb hangsúlyt a kórházi és körzeti munkák. A felszabaduló szolgálati lehetőségek a családi problémákra irányultak.

Közben a diakónus testület nagy személyi változáson ment át, mert a 16 kitelepített és több munkaszolgálatra elvitt diakónus helyébe újak jöttek. Nagyobb hangsúlyt kapott a személyes lelki élet szükségessége. Sokszor majdnem csak ők voltak jelen a férfiak bibliakörén. Ennek hatása meglátszott a szórványmunkán és a körzetek gondozásán. A diakónusok a vidéki lelkipásztoroknak is felajánlották a szolgálatukat. Így sikerült a kamocsai, majd az aranyosi és megyercsi majd a padányi gyülekezetekkel az ottani diakónus testületek felállítását. Ennek eredménye lett a diakónusok első konferenciája, amelyre a komáromi templomban 1949 szeptemberében került sor⁹⁷⁰, majd 1950 tavaszán rendezték meg Kamocsán. Ezen már arra gondoltak a megjelent presbiterek és diakónusok, hogy megkérik az egyházmegyét, hogy állítsa fel a békés-bánati egyházmegye mintájára az egész egyházmegyében a diakónusi szolgálatot. Majd mozgalmat indított a diakónus testület az úrvacsorázási alkalmak kettővel felemelésére, amit el is fogadott a presbitérium. Megrendezték a télen az

970 Vnútorná misia. In: *Kalvínske Hlasý*, 1949, 20. évf., 18. sz., 2.

első diakónus szeretetvendégséget.⁹⁷¹ Az 50-es évek elején még volt lehetőség missziói diakónia munkára, ám az államhatalom megszüntette az összes missziói munkát. A sorozatos egyházellenes intézkedésekkel lényegében teljesen lebénított minden egyházi munkát így minden diakónia szolgálatokat is.

6.5.5. Adalékok a komáromi szegényház történetéhez

A komáromi gyülekezeti diakónia munkának volt egy másik, kevésbé ismert része, viszont a helyi diakóniai munkának az egyik legfontosabb munkaterületévé vált, ám ma már kikopott egyháztörténeti emlékezetből. A komáromi református szegényház létrejöttéről kevés információval rendelkezünk. Galambos Zoltán megállapítása szerint, valamikor a 19. század közepén hozták létre, ám ezeket az információkat is csupán hallomásból szerezte. Ekkor az egyik gyülekezeti tag hagyta az egyházközségre a házát, az egykori Tolnai utca 18. szám alatti házát azzal a feltétellel, hogy „abba saját hibáikon kívül olyan öregségre jutott férfiak és nők helyeztessenek el, akik még valahogyan tudnak magukról gondoskodni, azonban nincs szegényeknek fejüket hová lehajtani.”⁹⁷²

Maga a szegényház a következő módon volt kialakítva. Az utcáról belépve baloldalon volt egy kőépületben lévő szobában voltak a férfiak és ezen a részen volt a kamra. A jobb oldali épületrészben pedig a nők voltak elhelyezve. Ehhez az épületszárnyhoz tartozott egy úgynevezett magyar kéménnyel ellátott tűzhely, amelyből szabadon szállt fel a füst az egyre szűkülő kémény felé. Ugyan ebben az épületben lakott Farkas Károly egyházfi és harangozó. A telek részét képezte egy kert, amelynek a gondját az egyházfi viselte, amely gyümölcsös és veteményes is volt egyben, közepén egy öntözésre is használt kúttal. A szegényházba kezdetben a presbitérium később már csak az algondnok engedélyével vették fel a rászorulókat. Galambos meglátása szerint a korai években még „rendesebb öregek, otthontalanná vált özvegyasszonyok, özvegy férfiak laktak a szegényházban”⁹⁷³ akik még „afféle tisztességes öregek voltak, akik szorgalmas templomba járással, a hétköznapi reggeli és egész éven át délután is megtartott istentiszteleteken szorgalmasan részt vettek.”⁹⁷⁴

Az ellátásukért és a szállásért cserébe kisebb-nagyobb szolgálatokat is végeztek az egyháznak, mint például kitakarították a templomot. A szegényházban lakó emberekről a ko-

971 GALAMBOS Zoltán: *A komáromi református diakónus szolgálat húsz éve*. 1950. Kézirat. A szerző saját gyűjteménye. 2-4.

972 GALAMBOS Zoltán. Komáromi Kálvinista... i.m. „A református szegényház.” 1.

973 GALAMBOS Zoltán: Komáromi Kálvinista... i.m. „A református szegényház.” 2.

974 GALAMBOS Zoltán: Komáromi Kálvinista... i.m. „A református szegényház.” 2.

márami szekeresszázak⁹⁷⁵ feleségei a „nagyasszonyok” gondoskodtak, fölvaltva hordták nekik az ebédet. A szekeresszázak a helyi százakból álló zárt közösség volt, amelynek tagjai reformátusok voltak. A feleségeik pedig a komáromi nőegylet oszlopos tagjait képezték, akik a korábban említett egyesületi diakóniai munkát végezték. Tehát a nőegylet diakóniai munkájaként meghatározott szegénygondozás így kapcsolódott össze a református szegényházzal.

Maga az egyházközség támogatás gyanánt gyertyával, majd petróleummal látta el őket, de a lakók rendszeresen kaptak pénzügyi támogatást a gyülekezet által fenntartott „szegények kasszájából”. A gyülekezeti krónika szerint ekkor még a református szegényháznak „becsülete és tisztessége” volt a gyülekezetben és a városban egyaránt. A változás a századfordulóval állt be, mikor egyre több olyan lakója lett a szegényháznak, akik már semmilyen kapcsolatuk nem volt az egyházzal. „Az elhunyt „tisztos öregek” helyébe, lezúllott életükkel sokszor mindenből kivetkőzött öregek, afféle koldus sorsra jutottak is kerültek a szegényházba. Ezeket nem tűrt meg otthon a gyermek, a testvér és így valami csekély ajándékot vetve az Egyháznak a rokonság: bejuttatták a mindenkitől megvetett koldus rokont a református szegényházba.”⁹⁷⁶ Ezzel egyre többen lettek a kéregetők és az alkoholisták. Az újonnan érkezők lényegében teljesen lezúllasztották a szegényházat, és az italozások, veszedelmek és verekedések házává tették. Pati Nagy Sándor aligondnok próbált közöttük rendet tenni, de nem sok sikerrel. Az ilyen körülmények között működő szegényház hamarosan a gyülekezet és város szegényévé vált. A nőegylet tagjai még ezekben az időkben is hordák vasárnaponként, sátoros ünnepekkor az ebédet, a százak vittek egy-egy szekér rőzsét is, ám ekkor már inkább a hálátlanság volt a köszönet a segítségért.

Ezeket a problémákat Galambos Zoltán az első években házi látogatásokkal igyekezett megoldani, amikor a lelki beszélgetések során próbálta őket jobb útra vezetni. Ám az igyekezete ellenére semmilyen változást nem tudott elérni. Mindaddig sikertelenek voltak a próbálkozásai, amíg a gyülekezet diakónátusa kezébe nem vette a szegényház lakóinak életét. Ettől kezdve hetente egy-két alkalommal diakónusok látogattak a lakókat, amellyel megindult egy rendszeres alkalmakból álló lelki gondozás, sőt a nőegylet tagjai még nagybetűs bibliákat is vittek, hogy ne lehessen azzal a kifogással élni, hogy már olyan gyengén látnak, nem tudják elolvasni az apró betűs bibliai szövegeket. A rendszeres diakóniai látogatások eredményeként kezdett visszaállni az eredeti állapot, amely a század elején volt tapasztalható. Sőt a szegényház felügyeletére egy-egy kinevezett diakónust választottak. Azok, akik nem voltak hajlandók a változás útjára lépni, elhagyták a házat, helyükre pedig

975 A szekeresszázokról lásd még: LENGYEL Ákos: Komáromi városi bandérium működése az első Csehszlovák Köztársaság alatt, *Levéltári Évkönyv Új Folyam III.*, A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárának Kiadványa, Miskolc, 2021, 113–125., U.Ó.: A komáromi nemesi társadalmi réteg kutatásának részeredményei – komáromi szekeresszázak a 19. században, *Korszakokról Korszakerőn*, A 2022. április 29/30-án megrendezett Modernkortörténeti Doktorandusz Konferencia tanulmányai I., Debrecen, 2023, 25–32., U.Ó.: Komárom városában élő nemesek vagyoni és jogi variabilitása a 19. században, *Konferenciák, műhelybeszélgetések XX.*, Doktorandusz Hallgatók XI. Konferenciájának Tanulmányai, Líceum Kiadó, Eger, 2024, 119–140., U.Ó.: A komáromi szekeresszázak elfeledett sírkövei, *Acta Ethnologica Danubiana* 26, *Az Etnológiai Központ Évkönyve*, Forum Minority Research Institute, Komárom–Somorja, 2024, 117–232. U.Ó.: Adalék a szekeresszázak történetéhez. Nemes kemenczei Kemenczky nemzetség komáromi jelenléte. *Forum Társadalomtudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 2023/3, 125–134.

976 GALAMBOS Zoltán: Komáromi Kálvinista... i.m. „A református szegényház.” 2.

már csak jó magaviseletű idős nőket vettek fel. 1928 végén a szegényháznak hét idős női lakója volt.⁹⁷⁷

Amikor diakonátus pénzügyi helyzete lehetővé tette, az egyházi közpénztár segítségével felújították a szegényházat, amely új tetőt és konyhai berendezéseket kapott. A munkálato-
kat természetesen szintén a diakónusok végezték, ezzel is csökkentve a költségeket. Kon-
koly-Thege Béla gondnok költségvetése szerint, amelyet 1918. november 23-án mutatott
be a presbitériumnak, a felújítás 5000 koronába került volna. Ekkora tételt a gyülekezet
nem tudott előteremteni, mivel a legtöbb jótékonyági alapja elveszett a világháború alatt.
Németh István püspök és komáromi lelkész 1919 februárjában tartott presbiteri gyűlésen
elmondott beszéde után úgy döntött a presbitérium, hogy eladják a régi épületet és annak
az árából egy újat fognak vásárolni, ám a régi épületre nem volt komoly érdeklődés. A váro-
si tanács, mivel nem akarta átvenni a református szegényház lakóit a városi intézménybe,
szakértőket küldött ki, hogy megvizsgálják az épületet. A vizsgálatot követően azt ajánlották
az egyházi vezetőségnek, hogy inkább újítsák fel az épületet. A gyűjtést megindították, ös-
sze is gyűlt 4000 korona az önkéntes adományokból, illetve maga az egyházközség még to-
vábbi 1500 korona segílyt szavazott meg a felújításra. A folyamatos javítások sem segítettek
a probléma megoldásában. A legfőbb baj az volt, hogy egy olyan épületet toldozgattak-fol-
dozgattak, amely már nem volt alkalmas arra, hogy bármilyen komolyabb javítás rentábilis
legyen. 1936-ban gyűjtést indítottak egy másik, új épület építésére. A presbitérium 1938.
augusztus 16-i ülésén konkrét tervekkel állt elő. A teljes költségvetés mintegy 70 000 ko-
ronát tett volna ki. A tervek szerint az új épület húsz elszegényedett lakó elhelyezésére lett
volna alkalmas.⁹⁷⁸ Az emeletes épület földszintjén lévő előcsarnokból nyíltak volna a lakó-
szobák, a nappali, amely étkezőnek is használták volna. Az emeleten helyezték volna el az
intézményt vezető diakonisszát, továbbá 2–3 vendégszobát melyekben „az egyház vendégei
vagy átutazó egyházi férfiak, nők testvéri szeretettel bibliás szellemű otthont találtak volna
a diakonissza testvér gondviselése mellett.”⁹⁷⁹

A terv azonban csupán csak terv maradt, mert az 1938-as visszacsatolás hozta politikai
változás és a világháború lefoglalta a gyülekezet minden erejét. A háborús hónapok nem
kímélték sem Komáromot, sem a gyülekezetet. A szegényház épülete bombatalálatot kapott
és használhatatlanná vált. A még menthető anyagokat a parókia javítására használták fel.
A szegényházhhoz tartozó egyházfi lakást renoválták és kiadták a harangozó fiának. Az egy-
házfinak és még néhány rászorulóknak folyósítottak segílyt, ám a diakónus testület minden
vagyonát átadta a gyülekezet kasszájába, mert máskülönben elkobozták volna, mint egye-
sületi vagyont.⁹⁸⁰ Azt a fajta diakóniai munkát, amit az azt megelőző évtizedekben végeztek,
már nem folytathatták, mert egyrészt az állami szintű egyházellenesség megtiltott minden
szeretetszolgálati munkát, illetve az elszegényedett embereket beemelték az állami szociális
hálóba. Mindezek ellenére nem maradt abba a gyülekezeti szegénygondozás, ám visszatért

977 *Kis Tükör*, 1928, 1. évf., 4. sz., 7.

978 GALO Vilmos: Református karitatív... i.m. 176–177.

979 GALAMBOS Zoltán: Komáromi Kálvinista... i.m. 5.

980 GALAMBOS Zoltán: Komáromi Kálvinista... i.m. 7–8.

ahhoz a teológiai alaphoz, amely szerint az alapvető diakóniai szolgálat az egymásért való imádság, vagyis az imaszolgálat.

6.5.6. Rövid betekintés a „HELVETIA” jótékony egyesület történetébe

I. Timótheus. 5. 8: „Ha pedig valaki az övéiről és főképpen az ő házanépéről gondot nem visel, a hitet megtagadta és rosszabb a hitetlennél.”

Megalapítói a fenti bibliai idézettel ajánlották az egyház szolgálatába az egyesületet. Az egész egylet teljesen civil kezdeményezésnek indult, amelyet református értelmiségiek és az egyházban világi szolgálatot végző személyek hoztak létre. Az egyesület a református egyház szociális irányú munkájának általános és hathatós támogatását tűzte ki célul. Ezzel pedig Salamon Xavier Ferenc somorjai közjegyző a diákjóléti intézmények támogatására egy jótékony célú egyesület megszervezését hirdette meg.

Párhuzamosan Salomonnal, Schmidt Imre konventi tag temetkezési segély biztosítása végett indított meg egy másik kezdeményezést. A hathatósabb együttműködés céljából a két mozgalmat a „Helvetia” jóléti egyesület magába olvasztotta és a két mozgalom célkitűzéseit vitte tovább.⁹⁸¹

Az egyesület létrehozását a magyarországi evangélikus egyház hasonló kezdeményezése inspirálta. 1935 nyarán Szilassy Béla főgondnok és Schmidt Imre Budapestre utaztak az ottani hasonló egyesület megtekintésére. Az ott szerzett tapasztalatok alapján Schmidt Imre tárgyalásokat folytatott a megalapítás részleteiről a három egyházkerület püspökével. Ezt követően az egyesület pozsonyi székhellyel 1935. július 1-jén alakult meg. A belügy-minisztérium az alapszabályokat csak jóval később, 1935. november 25-én hagyta jóvá 63 650/1935. szám alatt.⁹⁸²

Az egyesület első vezetősége a következő tagokból állt: védnökök: Balogh Elemér, Bertók Béla és dr. Magda Sándor püspökök; díszelnök: dr. Szilassy Béla,⁹⁸³ egyházkerületi főgondnok; konventi világi elnök; társelnökök: Tornallyay Zoltán, dr. Polchy István, Nagy Nándor és dr. Salamon X. Ferenc. A választmány tagjai dr. Décsy Kálmán, dr. Szilárd Marcell, Forray Ernő, Soós Károly és Czeglédy Pál esperesek, valamint Rácz Elemér lelkész.⁹⁸⁴

A Dunáninnen Eglisekerület püspöki hivatala már 1936. február 5-én kelt 153/936. szám alatti körlevelében felhívta a lelkészek és a világiak figyelmét a Helvetiára. Ugyanezen körlevélben szerepelt az is, hogy az egyesület az egyház püspökeinek hozzájárulásával alakult meg. Azt is kérték, hogy „a Helvetiát, mint az Egyház fiatal hajtását tekinteni és

⁹⁸¹ *Református Egyház és Iskola*, 1936. 16. évf., 14. sz., 2.

⁹⁸² DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938), 1937/3, 40. doboz. Lásd még: *Református Egyház és Iskola*, 1936. 16. évf., 14. sz., 2.

⁹⁸³ Szilassy Bélának felajánlották az elnöki tisztséget, ám azt nem fogadta el életkora és a Pozsony Losonc közti hosszú utazás miatt. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 88/1936.

⁹⁸⁴ DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938), 1937/3, 40. doboz. Iratok, 88/1936. Lásd még: *Református Egyház és Iskola*, 1937. 17. évf., 20. sz., 6.

legjobb erejükből támogatni [...] az egyesület kellőképpen igazolt munkatársait szívesen fogadni és őket munkájukban segíteni és pártfogolni szíveskedjenek.”⁹⁸⁵ 1936 végén Balogh Elemér és Szilassy Béla konventi elnökök egy közleményt tettek közzé a *Református Egyház és Iskola*-ban, amelyben azt írták, hogy a Helvetia Jóléti Egylet csupán egy magánvállalkozás, és az Egyetemes Egyházzal nincs hivatalos kapcsolata.⁹⁸⁶

Olyan szempontból nem volt igaz a közlemény, hogy csupán magánvállalkozás lett volna, hiszen az alapszabályzatot kifejezetten az egyházhoz és annak igényeihez igazították. A vezetőségben is a legfőbb egyházi méltóságok kaptak helyet, ráadásul a Phönix Biztosítóval kötendő szerződés tárgyalásakor Balogh Elemér és Bertók Béla püspökök megbízásából Bácsy Gyula is jelen volt. Olyan szempontból viszont igaznak bizonyult, hogy hivatalosan az egyesülettel nem állt kapcsolatban az Egyetemes Egyház, nem kötöttek együttműködési megállapodást.⁹⁸⁷ Az ellentmondásból fakadó gondok a konventi elnökség által kiadott közlemény után jelentkeztek. Azok a lelkészek és gyülekezetek, akik támogatásukról biztosították az egyesületet, bizonytalan helyzetbe kerültek azáltal, hogy egy olyan társulást támogattak és népszerűsítettek, amelyről a konventi elnökség kijelentette, hogy az egyházzal nincs kapcsolata.

1937. április 14-én Komáromban megtartott konventi ülés e kérdéssel foglalkozva a következő határozatot hozta. „Konventi ülés a Helvetia betérjesztett alapszabályai-ból megállapítja, hogy a Helvetia jóléti egyesület olyan – egyetemes egyházunk vezető egyéniségeinek, mint magánembereknek közreműködésével létrejött magánvállalkozás, amelynek alapszabályokban lefektetett célja »a református Egyetemes Egyház szociális irányú munkájának általános és hathatós támogatása anyagi segélyek nyújtása, tanulságos előadások és folyóirati cikkek útján«. Megállapítja konventi ülés, hogy a fent felsorolt egyházi funkcionáriusok ebben a minőségükben, nem mint a református egyház delegátusai, hanem mint magánegyének vettek részt az egyesület megalapításában és vezetésében. Az egyesületnek a református egyházhoz való viszonya ideiglenes szabályozást nyert azáltal, hogy a konventi elnökség az egyesület alapszabályait tudomásul vette, ami jogi szempontból azt jelenti, hogy hozzájárulását megadta az egyesület célkitűzéséhez és elfogadta az egyesület által az egyház szociális munkájának elősegítésére felajánlott támogatást, de nem jelenti az alapszabályok elnöki tudomásvétele azt, hogy az egyház magára vállalja a felelősségben való osztozást, nem jelentheti továbbá azt, hogy az egyesület az alapszabályok jóváhagyásával egyházi szervvé vált.”⁹⁸⁸

Tehát az egyesület az Egyetemes Egyházon kívüli intézmény volt, amelynek célja református egyház szociális munkájának és az egyháztagoknak anyagi támogatása.

Amint azt az egyesület a hirdetményében közzétette, rendes tagjául minden büntetlen,

985 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 2. sz., 5.

986 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 50. sz., 6.

987 „Az egyetemes egyházunk csak a Református Biztosító Irodával van hivatalos kapcsolata, mert az az Egyetemes Konvent és a Phönix, illetve jogutóda a Prágai Általános Biztosító Társaság között létrejött szerződésen alapul.” Az egyetemes egyház a Helvetiára vonatkozólag ilyen szerződést nem kötött, tehát az magánvállalkozásnak tekintették, amelyet az egyházi tényezők szabad mérlegelésük alapján támogatták, ha azt a hívek szempontjából előnyösnek látták. *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 50. sz., 6.

988 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 20. sz., 6.

református vallású, csehszlovák állampolgár nemre való tekintet nélkül felvehető, ha már 18. életévét betöltötte. Viszont pártoló tag minden csehszlovák állampolgár lehetett válásra és nemre való tekintet nélkül, ha már elmúlt 18 éves. Az alapító tagok egyszeri 500 koronát fizettek be. Örökös tagok a református egyház püspökei és főgondnokai.⁹⁸⁹

Az egyesület egyházi jellegét úgy kívánták fenntartani, hogy a választmányában az egyházkerületek által kiküldött három tag, összesen tehát kilenc személy biztosította az egyesületben az egyházi oldalt, a többi hat tagot a konventi elnökség jelölte ki. Az egyházi jelleget tovább hangsúlyozva az Egyetemes Egyház szerveinek jogában állt az egyesület működését és vagyonkezelését bármikor felülvizsgálni, és szabad betekintési joga volt az egész ügykezelésbe. A konventi elnökségnek jogában állt az egyesület ellen vizsgálatot elrendelni, a működését pedig fel is függesztethette, ha az alapszabályban kitűzött céltól eltérne, „hatáskörét túllépne, vagy működésével a református vallás és egyház, vagy az egyesület tagjainak érdekeit veszélyeztetné.” Ezenkívül az egyesület évi jelentést küldött az egyházmegyéknak, kerületeknek és a konventnek.⁹⁹⁰

Annak érdekében, hogy az egyesület vallásos és kulturális céljait elérje, elsősorban anyagi tőkére volt szüksége. A céloknak megfelelő pénzalap létrehozásához a Phönix Biztosító Irodával szerződött le, hogy a belépési és tagdíjak befizetésével temetkezési segítyt nyújthasson a tagoknak. A szerződés létrejöttékor a Phönix az 1936–37-es évre az egyesületnek minimálisan 3000 koronát garantált, amelyet azonmód a Református Internátus és Menza javára fordítottak.⁹⁹¹

Az egyesület céljait a következő formában fogalmazták meg.

- 1.) A Református Egyetemes Egyház szociális irányú munkájának általános és hathatós támogatása, anyagi segélyek nyújtása, tanulságos előadások és folyóiratcikkek útján.
- 2.) Az egyesület tagjainak anyagi támogatása különösen a családfő vagy bármelyik családtag elhalálása esetén, esetleg adományok nyújtása által.
- 3.) Az egyesület tagjainak támogatása leánykiházásítási vagy fiúneveltetési gondjaikban.
- 4.) Segélyek nyújtása és alapítványok létesítése az arra érdemes és rászorult tagok gyermekei, valamint a református vallású szegény gyermekek részére is.
- 5.) Előadások tartása a tagokat érintő életkörülmények kérdéseiről.
- 6.) Helyi műkedvelői előadások, valamint karácsonyi ünnepélyek és szegény gyermekek és árvák felruházásának rendezése a Református Egyház szociális ténykedésének keretén belül.
- 7.) A tagoknak való tanácsadás különféle gazdasági kérdésekről, jogi tanácsadás kivételével.
- 8.) Szorosabb kapcsolatok létesítése állami és más jótékonyági intézményekkel. Az egyesületben minden politika ki van zárva, az egyesület minden segítyt mindennemű jogi kötelezettség nélkül nyújt, és ennek magasságáról a választmány határoz.

Az egyesületen belül három ügyosztály működött: a) általános jótékonyági és diáksegélyezési, b) kultúr, c) temetkezési segélyezési osztály.

Az a) és b) pont alatti osztályok tagjai 5 korona beiratkozási és 250 korona havi tagdíjat

989 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 14. sz., 3.

990 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 14. sz., 3.

991 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938).1937/3, 40. doboz.

fizettek, amelyeket a kitűzött célokra fordították.

A c) pont alatti ügyosztály tagjai 5 korona beiratkozási díjat és havonta 5 korona tagdíjat fizettek, és ezért temetkezési segélyben részesültek annál a biztosítónál, amellyel akkor összeköttetésben állt az egyesület.

Az a) és b) pontok alatti ügyosztályok megszervezéséhez nagy hangsúlyt fektettek az egyetemi hallgatókra, akik a gyűjtéseket intézték.

Az a) pont alatti ügyosztály létesítése lehetővé tette azt, hogy mind a három egyházkerületből egy-egy szegénysorsú egyetemi hallgató már az adott évben évi 1000–1000 korona segélyben részesüljön, ha tanulmányait Pozsonyban folytatja, mint a Református Keresztén Diákinternátus és Menza felvett növendéke.

A temetkezési segélyezési osztály tagjai az életkoruknak és a kifizetett tagdíjnak megfelelő temetkezési segélyre tarthattak igényt⁹⁹², így itt a tagok anyagi ellenértéket is kaptak, ellenben az első két osztállyal, ahol a megszervezett közadakozásban bizonyos évi fizetési kötelezettség volt.⁹⁹³

6.6. Az árvaházi mozgalom, mint a szlovenszkói református belmisszió jellegzetessége

6.6.1. Béthel mozgalom

Az 1928-ban létrehozott marcelházi árvaház zökkenőmentes működés érdekében 1930. szeptember 9-én egy egyesületet hoztak létre az árvaházi mozgalmából Kisújfalun, mégpedig Béthel Egyesület néven, amelyet Pozsonyi Országos Hivatal 1931. május 15-én hagyott jóvá. Ennek létrehozására és az állami bejegyeztetésére inkább adminisztratív okokból volt szükség, mert e nélkül a kiskoszmályi árvaház adásvételére és telekkönyveztetésére sem kerülhetett volna sor.⁹⁹⁴ Az sem véletlen, hogy miért nevezték el Béthel Egyesületnek. Amikor a mozgalom vezetői az induláskor a Béthel nevet választották már a kezdetekkor kinyilvánították, hogy az árvaház végső célja egy olyan szeretetintézmény létrehozása, amely Németországban a Bielefeld mellett 1872-ben létrehozott és Bodelschwing által elindított Béthel Diakóniai Központ. Béthel azt jelenti, Isten háza, hiszen Isten együtt lakozik azokkal, akik az ő nevében veszik fel az elesettek, árvák és nyomorultak ügyét. Amikor a kiskoszmályiak megismerkedtek ezzel a világhírű munkával, már tudatosan is arra törekedtek, hogy minél jobban hasonlítson rá.⁹⁹⁵ 1932-ben a *Hajnal* c. újság első száma már azt közölte az olvasóival, hogy „árvaházunk csak részben árvaház. Végső célunk a német-

992 A „Helvetia” Jóléti Egyesület, Bratislava, A temetkezési segélyre vonatkozó díjszabások. Nemesócsai Egyházközség levéltára. 9. doboz.

993 *Református Egyház és Iskola*, 1936, 16. évf., 14. sz., 3.

994 SZÚCS Ferenc: „... mint tyúk a kiscsirkéit”, *Nehézy Károly élete és szolgálata*. Budapest, 2012, 38.

995 SZÚCS Ferenc: „... mint... i.m. 61.

országi Béthel-hez hasonló szeretet intézmény létrehozása. Ezért is viseli árvaházunk a Béthel-árvaház nevet.”⁹⁹⁶

Kiskoszmály mint egyházközség és ezzel együtt az árvaház is a Barsi Egyházmegye területén volt és működött. 1934. augusztus 7-én, Léván az egyházmegye vezetősége a szárnyai alá vette az árvaházat és az egész mozgalmat abban a megállapodásban, amelyet a Barsi Egyházmegye és a Béthel Egyesület között kötöttek.

„1. A Béthel Egyesület kimondja, hogy az általa Kiskoszmályon fenntartott árva- és szeretetház mindenestől a ref. egyház testéhez tartozik, mint ref. jellegű szeretet intézmény és ezért az intézetet a Barsi egyházmegye, Dunáninneni egyházkerület, illetve az egyetemes ref. egyház hatósága alá helyezi. /E.T. VI. t. c. 70. §./⁹⁹⁷

2. Az árvaház és szeretetház a keresztyén karitás, a szociális gondozás és a belmisszió munkáját a ref. egyház törvényeinek oltalma alatt, a Szentírás és a hitvallások könyveink: a Heidelbergi káté és a II. Helvét hitvallás szellemében ref. egyházunk javára és fejlődésének előmozdítására az egyházi hatóságokkal összhangban, azok felügyelete alatt végzi. Ezen munkánkat az egyh. megye egyes gyülekezeteiben az E.T. I. t. c. 140. §⁹⁹⁸ korlátai között, tehát az illetékes lelkész felhívására és előzetes beleegyezésével kezdeményezheti és végezheti. A gyülekezet kereteit meghaladó konferenciát a részletes program és előadók előzetes bejelentésével az egyházmegyei elnökség engedélyével rendezhet.

3. A Béthel egyház az árva és szeretetház részére ingatlant csakis az egyházmegyei közgyűlés engedélyével szerezhet. Ugyancsak ily engedély szükséges az árvaház céljait szolgáló ingatlanok elidegenítése és telekkönyvi megterheléséhez is.

4. A Barsi református egyházmegye, mint erkölcsi testület a fenti kötelezettségek pontos betartása mellett az árva és szeretetház testéhez tartozónak tekinti, a felügyeletet köteleességszerűleg elvállalja s magát az intézményt az egyházmegye gyülekezeteinek s minden hivatalos egyházi tényezőnek szeretetéből és hathatós támogatásába ajánlja s felsőbb egyházi testületek, polgári közületek és hatóságok előtt az árva és szeretetház érdekében közreműködni köteletségének ismeri.

5. Az árva és szeretetház működéséről a Dunáninneni ref. egyh. kerület s ennek mindkét egyh. megyéje évenként jelentést kap. Ezen jelentés elkészítése az árva és szeretetház igazgatójának képezi köteleességét.

6. A mindenkori újbarsai ref. lelkész hivatalból tagja az árva és szeretetház ügyeit intéző Választmánynak.

7. A Barsi református egyh. megye felügyeleti jogát az árvaházzal szemben úgy gyakorolja, amint azt a területén lévő egyházközségekkel szemben teszi.

8. A Béthel egyház kötelezi magát arra, hogy az árva és szeretetházban elsősorban ref. vallású árvákat, elhagyottakat és közellátásra szorulókat vesz fel.

9. A Béthel egyház kötelezi magát arra, hogy az árva és szeretetház nevelő, gondozó és

⁹⁹⁶ Hajnal, 1934, 2. évf., 1. sz., 8.

⁹⁹⁷ „Ilyen intézeteket állíthatnak és tarthatnak fenn: egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek és az egyetemes egyház, sőt egyesek vagy testületek is, úgy hogy azokat az egyház hatósága alá helyezik.”

⁹⁹⁸ „A lelkészek a hivatalos teendőket csak saját egyházközségükben végezhetik, más egyházközségben csak akkor, ha arra az egyházi felsőbb hatóság által kiküldettek, vagy az illetékes lelkész által felkértek, vagy felhatalmazták.”

ápoló személyzet tagjaiul, csakis ref. vallású egyéneket alkalmaz s minden alkalmaztatásról a Barsi ref. egyh. megye esperesi hivatalát értesíti.

10. A Barsi ref. egyh. megye felügyeleti jogából folyik, hogy az árvaház igazgatója, annak összes személyzete és növendékei az egyh. megye fegyelmi hatósága alá tartozik.

11. A Béthel egylet feloszlása esetén az Egyetemes ref. egyház, vagy annak valamely ke-
rülete, egyh. megyéje, vagy gyülekezete jogosult lesz az árvaház ingó és ingatlan vagy-
nával, adóságaival együtt minden ellenszolgáltatás nélkül kezelésbe venni s a szeretet-
tézmeny további fenntartásáról saját hatáskörben gondoskodni. Ha a ref. egyház a Béthel
egylet estleges feloszlása esetén nem kívánná az árvaház fenntartójává lenni, a Barsi ref.
egyh. megye vagyoni részesedését a kifejezetten árva és szeretetházi vagyonban az egyh.
megyei közgyűlés 1931. évi 43. sz. határozatának 3, 4 pontjaiban kreált választott bíróság
állapítja meg.

12. Az árvaház épületének homlokfalára a Béthel egylet a köv. feliratot alkalmazza: „Bét-
hel ref. árva és szeretetház”. Ugyanilyen feliratú pecsétet is használ minden alkalommal.

13. Jelen megállapodás csupán akkor lesz érvényes, ha a ref. egyház részéről az Egye-
temes Konvent, az árva és szeretetház részéről pedig a Béthel egylet közgyűlése jóvá-
hagyja.”⁹⁹⁹

Ahogy Tóth Kálmán megfogalmazza: „Kétféle munkáról van itten szó: szeretetmunká-
ról és missziói munkáról. A szeretetmunka ismét több ágra oszlik: árva gyermekek, aggok
és betegek gondozása, istápolása.”¹⁰⁰⁰

A mozgalom céljaiban meghatározott feladatokat három fő munkaterületen kívánta
megvalósítani.

1. „Árvák és elhagyatott gyermekek nevelése az egyesület árvaházaiban, tehetetlen aggok
és betegek ápolása az egyesület kórházában, vagy saját otthonukban. Továbbá a könyörü-
letes szeretet gyakorlása mindazokkal szemben, akik rá vannak szorulva, de elsősorban is
református vallásúak vétetnek fel.”

2. „Mindezen munkákhoz szükséges épületek, a megélhetést elősegítő szántóföldek be-
szerzése, ingó és ingatlan adományok elfogadása, az adakozó gyülekezeti tagokkal a sze-
mélyes kapcsolatok fenntartása és ezekből helyi csoportok szervezése, részükre vallásos
összejövetelek, konferenciák tartása az illetékes egyházi hatóságok beleegyezésének kiké-
rése mellett, közöttük ref. szellemű könyvek, folyóiratok és a Biblia terjesztése kolportőr
útján is.”

3. „Az egyesület árvaházaiban levő gyermekek nevelésére, gondozására, az egyesület sa-
ját kórházában levő betegek ápolására, gondozására, az adakozó gyülekezeti tagokkal való
kapcsolatok fenntartására diakonisszák és utazótitkárok képzése, akik hivatásukat csak az
egyesület árvaházaiban, az egyesület kórházában és az adakozó egyháztagok között gyako-
rolják és őket az egyesület nem bocsátja ki más közületek szolgálatába s csak ref. vallásúak
lehetnek. Az egyesület sajátos céljait szolgáló diakonisszákat és utazó-titkárokat elsősor-
ban az egyesület árvaházaiban nevelkedett komoly, hívó, református lelkiületű fiúkból és

999 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1938/1, 41. doboz.

1000 TÓTH Kálmán: *Kösziklára épített ház. A kiskoszmályi mozgalom ismertetése*. Pápa, 1942. 18.

leányokból toborozza, hogy azok oly módon továbbra is az egyesület szolgálatában maradjanak. Ha pedig az egyesület nem tud számukra munkát adni itthoni telepein, kiküldi őket a pogányok közé, hogy ott gyakorolják a könyörülő szeretet munkáit, de róluk minden tekintetben továbbra is az egyesület gondoskodik. Hogy pedig az árvaházi gyermekek nevelése könnyebb legyen, az egyesület saját árvaházi telepein árvaházi ref. elemi és polgári iskolát létesít az illetékes egyházi és állami hatóságok felügyelete alatt.”¹⁰⁰¹

A mozgalom munkamódszerei, illetve alapvető ismertetőjegyei az évek során négy fogalom köré csoportosultak. Rangsról nem lehet beszélni, de Tóth Kálmán az árvaház megválasztott lelkésze a következőképpen fogalmazza meg ezeket a támpontokat:

a) Önkéntesség: A Béthel mozgalomban a munkát mindenki önkéntes alapon végezte. Fizetetés nem járt érte, így az árvaház fenntartása is lényegesen kevesebbe került. „Sem nem kényszerítünk, sem nem csábítgatunk senkit, hanem őszintén feltárjuk minden jelentkező előtt a nehézségeket, a nélkülözést, az esetleges csalódásra felhívjuk figyelmét és igyekszünk lebeszélni elhatározásáról.”

b) Személyes munka: A cél az volt, hogy személyes kapcsolata legyen mindenkinek mindenkiel, „tudjuk jól, hogy csak akkor értünk el valamit, ha nemcsak felébresztettünk valakit, hanem addig vezetjük, amíg meg tud állni a maga lábán. Ezt pedig csak egyénenként lehet elvégezni és sok munka kell hozzá. [...] Nagyon jó nevelőeszköz ez az alázatosságra. Látszólag nem mutatós módszer, de annál eredményesebb.”

c) Világi dolgok kizárása: „Az „egy a szükséges dolog” elvére támaszkodva igyekszünk mozgalmunkba be nem engedni olyan dolgot, ami nem épít és nem bibliai. Mert nincs veszedelmesebb dolog annál, mint mikor ebből is akarunk adni egy cseppet és abból is: az evangéliumból is és a világból is. Sokan megbotrátkoznak ezen. Sok mindennel megvádolnak. [...] Köztudomású, hogy az ifjakkal legnehezebb megismertetni, megszerettetni a Bibliát és itt kell nagyon sokat -engedni a szigorú elvekből. Ez a legnagyobb tévedés. [...] A valóság az, hogy senki hamarabb észre nem veszi a kétfelé való sántikálást, mint az ifjúság. Ezért félnek úgy a kritizáló hajlandóságától, mert az ifjaknak sem lehet vizet prédikálni és bort inni. Ahol a Biblia mögött életet is látnak, ott korlátlan lehetőségek nyílnak meg az ifjúsági munkában. Tehát bátran elhagyhatjuk a „csalétket” mert ez semmivel sem visz közelebb célunkhoz. Természetesen le kell szállni a lóról és lemondani a tömegekről. Ezzel nem a világi dolgokat Ítéljük el és vetjük meg, csak Isten Igéjét többre becsüljük mindennél.”¹⁰⁰²

d) Propaganda nélkül: „Isten Igéjének ilyenre nincs szüksége. Mozgalmunknak sem. Nem is csináljuk. Pedig sokszor figyelmeztetnek jóakaróink, hogy többet kellene törődni ezzel. Különösen az adakozással kapcsolatban. Sokkal több adomány jönne, ha nagyobb propagandát fejtenénk ki. Az önkéntesség elve egy másik oldalról nézve, kizárja a propagandát. [...] Ha szívem indíttatásából adok, gazdagabbnak érzem magam, ha propagandával vesznek ki a zsebemből akármilyen csekély összeget is, becsapottnak érzem magam. A propagandára evangéliumi munkát építeni nem lehet. Sok egyebet lehet, de

1001 TÓTH Kálmán: Kősziklára... i.m. 22–24.

1002 TÓTH Kálmán: Kősziklára... i.m. 27–29.

ezt az egyet nem. Ahol- alkalom nyílik rá és Isten Lelke indít, bizonyrágot teszünk, de propagandát ezután sem fogunk végezni.”¹⁰⁰³

6.6.1.1. A Béthel egylet alapszabálya

1. §

Az egylet neve és székhelye.

Az Egylet neve: „Béthel” egylet. Székhelye Nová Vieska.

2. §

Az egylet célja

Az egylet célja a keresztyén könyörülő szeretet gyakorlása és a keresztyén élet felvirágoztatása. Ezt pedig ez úton szeretné megvalósítani.

1. Árvák és elhagyott gyermekek nevelése árvaházban, tehetetlen aggok és betegek ápolása menhelyeken, vagy saját otthonukban, továbbá a könyörületes szeretet gyakorlása mindazokkal szemben, akik rá vannak szorulva.

2. A biblia igazságainak hirdetése felolvasások, vallásos összejövetelek, konferenciák és helyi csoportok szervezése által, továbbá a pogány misszió iránti érdeklődés felkeltése missziói összejövetelek tartása által és a pogány misszió pénzübeli támogatása.

3. Keresztyén könyvek és folyóiratok kibocsájtása, bibliai és vallásos könyvek és iratok terjesztése kolpoltör útján.

4. Diakónusok és diakonisszák képzése, bibliai tanfolyamok tartása.

5. Mindezen munkához szükséges épületek beszerzése és adományok elfogadása.

3. §

A tagjai

Az egylet tagjai csak csehszlovák állampolgár lehet, vagy belügyminiszteri engedéllyel idegen állampolgár is.

Az egylet tagjai 2 félék: rendes és pártoló tagok. Az egylet rendes vagy pártoló tagja lehet mindenki, aki Jézus Krisztust Megváltójának tartja és az Üdvözítő parancsolatainak teljesítésére komolyan törekszik.

4. §

A tagok kötelességei

1. A rendes tagok az egylet pénztárába évente legalább 20 koronát fizetnek és az egyesület munkájában való részvételre magukat kötelezik.

2. Pártoló tagok legalább évi 10 koronát fizetnek.

A tagok kötelessége: az évente elvállat munkát végezni, tagdíjat pontosan befizetni és örködni, hogy az egylet komoly és határozott keresztyén szellemben vezettség. A tagokat a választmány veszi fel. Amelyik tag kötelességét nem teljesíti, a választmány által az egyletből kizárandó.

¹⁰⁰³ TÓTH Kálmán: Kősziklára... i.m. 29.

5. §

A tagok jogai

A tagok általában a közgyűlésen tanácskozási joggal bírnak, de szavazati joggal csak a rendes tagok bírnak és tisztségekre is csak a rendes tagok választhatók.

6. §

Az egyesület szervezete

Az egyesület ügyeit a közgyűlés és ez által választott igazgató választmány vezeti. A választmány tagjai: 1. elnök, 2. két alelnök, 3. két titkár, 4. pénztáros, 5. ellenőr, 6. négy választmányi tag. A választmányi tagok száma a szükség szerint nagyobb is lehet. A tisztviselők és választmány többi tagjai is a közgyűlés által 3 évre választatnak.

7. §

Az elnök és alelnök hatásköre

Az elnök vezeti a közgyűlést és a választmány tanácskozásait, képviseli az egyesületet más testülettel és a hatósággal szemben és általában minden más esetben is. Rendkívül fontos és sürgős esetben joga van az elnöknek a rendes közgyűlésen kívül is közgyűlés összehívására. Az egyesület iratait az egyesület részéről aláírja az elnök és a 2 alelnök. Az alelnökök az elnök akadályoztatása esetén végzik az elnöki teendőket.

8. §

A titkárok teendője

A titkárok vezetik a jegyzőkönyvet, viszik az egyesület mindennemű írásbeli munkálatait, gondoskodnak alkalmas felolvasásokról az összejövetelekre és személyes utazásaikkal fenntartják a kapcsolatot az egyesület tagjai között, akik különböző községekben laknak.

9. §

A pénztáros és ellenőr teendője

A pénztáros átveszi a tagdíjakat, a választmány illetőleg az elnök felhatalmazásra végzi a bevásárlásokat, kifizeti a kifizetendő összegeket s az egyesület vagyonát biztos helyre elhelyezi.

A pénztáros köteles egyszer évente a közgyűlésnek, a választmány kívánatára pedig az elnöknek bármikor számadást bemutatni.

Az ellenőr felügyel a pénztárra.

10. §

A közgyűlés

A közgyűlés rendszeren egyszer évente tarttatik, rendkívüli esetekben azonban ezenkívül is tarthat az egyesület közgyűlést. A tagok összehívása meghívó útján történik.

A közgyűlés teendője:

a.) az egyesület működését, vagyonának kezelését, valamint az igazgató választmány eljárását felülvizsgálja és jóvá hagyja.

b.) a választmány hatáskörét szabályozza,

c.) a választmány által eléje terjesztett ügyekben határozatot hoz.

d.) a pénztáros által betérjesztett számadást felülvizsgálja és jóvá hagyja.

A közgyűlésen a jelenlévők többsége határoz. A közgyűlés határozatképes, ha a tagoknak

legalább kétharmada jelen van. De, ha a tagok kevesebb számban jelennek meg, akkor a közgyűlés a kitűzött időnél egy órával később tartatik meg és akkor már határozatképes.

11. §

Az igazgató választmány

A választmány gyűléseinek megtartására legalább négy tag szükséges.

A választmány:

- a.) határoz az eléje terjesztett kérvények felett.
- b.) megvizsgálja a pénztárt
- c.) gondoskodik a kiadások fedezéséről.
- d.) felveszi vagy elutasítja jelentkező tagokat.

12. §

Fiókegylet

Fiókegyletet egyáltalán nem létesít az egyesület.

13. §

Az egylet feloszlása

Az egylet vagyonának hovafordításáról feloszlás esetében az utolsó közgyűlés határoz. A közgyűlésnek a feloszlására vonatkozó határozata azonban csak akkor érvényes, ha a meghívón világosan ki volt téve, hogy a tanácskozás és határozathozatal tárgyát az egylet és vagyonának feloszlása is képezi.

14. §

Záró határozat

Abban az esetben, ha az egyesület nem tartja be az alapszabályokban benn foglalt és kitűzött célját, vagyis átlépné hatáskörét, s a további működésével az állam érdekei veszélyeztetve volnának, vagy pedig a tagok anyagi érdekei forognának veszélyben, úgy joga van a hatóságnak az egyesületet felfüggeszteni s a rendes vizsgálat eredménye szerint, mely a felfüggesztés után történik, az egyesületet feloszlítani, vagy pedig a feloszlítás terhe alatt az alapszabályok legszigorúbb betartására kötelezni.

1931. április 23. Nehézy Károly elnök, Szócs Lajos alelnök, Németh János alelnök

6.6.2. Marcelházi árvaház létrejötte és működése

Az árvaház megalapításáról négy korabeli kiadvány¹⁰⁰⁴ és egy emlékirat¹⁰⁰⁵ ad tájékoztatást. Azért fontos néhány gondolat erejéig részletesen az árvaház megalapításának körülményeivel foglalkozó műveket is megvizsgálni, mert ezek közül Szenczi László, Szűcs Ferenc és Tóth Kálmán *Kősziklára épített ház* c. munkájára hivatkozik. Csomár Zoltán közvetlenül nem idézi ezt a forrásmunkát, de az egyezések egyértelműen a szerző nélküli *A kiskoszmályi árvaház története* című munkára utalnak. Ugyanezt erősíti az a tény is, hogy Csomár Zoltán munkájának kiadása előtt az árvaházról csak ez az egy kiadvány létezett. Tóth Kálmán munkájában az árvaház megalapításáról szóló rész szó szerint megegyezik az ismeretlen szerző által írt munka egyes részeivel.

Azért fontos körbejárni a szerzőség kérdését a legkorábban kiadott, az árvaház történetéről és aktuális helyzetéről szóló munkának, mert a megalakulásáról szóló történeti szálát minden később keletkezett munkák szerzői szó szerint átveszik, és Tóth Kálmának tulajdonítják, holott a szerző egy tíz évvel korábbi kiadványból vett át teljes részeket hivatkozás nélkül.

Ez a rövid összefoglaló az árvaház történetét mondja el a Marcelházán való megalapítástól egészen a kiskoszmályi kastélyba való beköltözésig. Ennek a történeti áttekintésnek a szerzőségéhez két személyt lehet társítani: Tóth Kálmánt és Nehézy Károlyt. Aki leírta ezt a művet, az nagyon közel állhatott a Béthel mozgalomhoz. Azok a történetek, amelyek aprólékos részletek, rövid párbeszéddek, arra utalnak, hogy a szerző maga is jelen volt az események alakulásakor.

Nehézy Károly szerzőségére több jel is utal. Egyrészt marcelházi lelkipásztorként közvetlen részese volt a történéseknek. Önmagáról egyes szám harmadik személyben beszél, illetve egyes szövegrészekben többes szám első személyben ír, például: „Régi, kipróbált elveinknek megfelelően azonban terveinket a nagy nyilvánossággal nem ismertettük meg.”¹⁰⁰⁶ Nehézy szerzőségére utal továbbá a kiadványban szereplő „Rebeka-levél” is, amelyet Balla Rebeka diakonissza írt, melyben részletezte, hogy milyen úton, hogyan érkeztek, és hogyan fogadták őket Kiskoszmályon. A mi szempontunkból most a levél címzése és keltezése a lényeges. A címzésben a „Kedves tiszteletes Asszony és tiszteletes Úr!”¹⁰⁰⁷ szerepel. A keltezés ideje 1931. július 25. Ez egy magánlevél a lelkészházaspárnak, amely ha iktatva is volt a hivatali levelezés közé, akkor sem juthatott másnak a kezébe, mert a levélben szereplő időpont és a kiadvány megjelenése között maximum 1 év telhetett el, ugyanis az árvaház 1932. május 26-ai átadási ünnepélyéről¹⁰⁰⁸ már jövő időben ír.

Mindegyik munka első és legfontosabb története az 1928. március 25-én tartott bibliaóra.

1004 CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák...* i.m. 160–161.; SZŰCS Ferenc: „... mint...” i.m. 28–29.; TÓTH: *Kősziklára...* i.m.; N. N.: *A Kiskoszmályi árvaház története*. Párkány, 1932.

1005 SZENCZI László: *Árvaságtól Boldogságig*. Szekszárd, 2010.

1006 N. N.: *A Kiskoszmályi...* i.m. 18.

1007 N. N.: *A Kiskoszmályi...* i.m. 19.

1008 N. N.: *A Kiskoszmályi...* i.m. 29.

Meg kell állni még Nehézy Károly azon levelénél, amelyet az esperesnek küldött, amelyben a saját szemszögéből írta le az eseményeket. A már említett bibliaóra sem különbözött a többi helybeli bibliaórától. Mint ahogy azt Nehézy Károly írta, éveken keresztül a bibliaórakon arról beszélgettek, hogy hogyan lehetne Jézus parancsolatait ténylegesen megtartani, főleg a könyörülő szeretet gyakorlását. Ezt meg is tették, mégpedig azzal, hogy rendszeresen támogatták a szegényeket ruhával, élelemmel, tűzifával. A bibliakörben az volt a szokás, hogy a tagok az egész vasárnap délutánt a parókián töltötték. Itt megbeszélték a két vasárnapi igehirdetést, illetve azt, hogy egész héten milyen bibliai részeket olvastak, mely aranymondásokat tanulták meg. Aki nem értett valamilyen bibliai passzust, azt a lelkész elmagyarázta.

Ilyen bensőséges környezetben eltöltött évek után érkezik meg a bibliakör ahhoz a március 28-ai vasárnaphoz. Ekkor szintén egy bibliai passzus jelképes értelmét magyarázta. Ekkor tette fel a következő kérdést: „a jelenlevők közül nem volna-e hajlandó valaki a Jézus Krisztus nevében felvenni a gondját két koldus szegény, nagy piszokban élő, toprongyos, tetűktől hemzsegő fejű ref. árvának?” A lelkész felesége akkor azt felelte, hogy ad nekik szállást és ételmezt, egy felsőszecsei lány pedig, aki állandóan a lelkésznél tartózkodott, vállalta a gondozást, és így jött létre - váratlanul - az árvaház.¹⁰⁰⁹

A fentebb említett források és visszaemlékezések a következő formában adják közre a történetet. „Elmondta mindenki, elmondta a lelkész is... Beszélgetni kezdtek az egyes aranymondások tartalmáról... Így történt ez máskor is. Semmi feltűnő nem volt benne ... Sorra került a lelkész arany mondása is: »Hol van a zsidók királya, aki megszületett? (Máté 2:2.) »Hol van, hol található?« hangzik a sürgető kérdés, »Jézus a zsidók királya és Ő a mennyben van test szerint is« – mondja egy jelenlevő leánya. A felelet nem elégíti ki az aranymondás tulajdonosát. »Itt a földön is meg kell Őt találnunk test szerint is! Hol van, mert megszületett?... «

»Csak lelke által van jelen a földön« –mondja egy másik jelenlevő. »De neki test szerint is itt kell lennie a földön!« hangzik az ellenvetés.

Hirtelen abba marad az ez irányú kérdezősködés és nagyon komoly hangon hangzik a kérdés: Ha Jézus csakugyan itt járna a földön test szerint is, a jelenlevők közül ki volna hajlandó Neki ételmezt és szállást adni?

A kérdést mindenki komolyan veszi és csaknem kivétel nélkül mindenki hajlandó ételmét adni Jézusnak... De mi lesz a szállással? Nagy csendben szólal meg egy szegény sorsú leánya: »Én szívesen átengedném ágyamat Jézusnak.«

»De mi lesz akkor, ha Jézus nemcsak egy napig, hanem hosszú éveken át itt marad? Mi lesz az ételmezésével és szállással?«

Néma csendben szólal meg az előbbi leány (aki később maga is árvaságra jutván, árvaházi gondozó lett): »Én akkor is adok Neki szállást.« Megint fordul a beszélgetés iránya: »Most már csakugyan meg kell találnunk itt e földön test szerint is Jézust!« Egy mosolygó arcú, nevető szemű, szelíd leányba szólal meg: »Mégis csak igaz! Jézus test szerint is megtalálható a földön mert így van megírva a bibliában: Aki a gyermekek közül egyet befogad

1009 Nehézy Károly levele Gyalókey László espereshez. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 55/1930.

az én nevemben, engem fogad be.« (Márk 9:37.) Tehát megtalálható Jézus, a zsidók királya. Valahányszor elhagyott kis gyermeket látunk, ezeknek alakjában maga Jézus jár test szerint itt a földön.

Szinte megkönnyebbülve lélegzett fel mindenki: tehát Jézus test szerint is megtalálható a földön. Nem is nehéz megtalálni...

Halálos csendben hangzik a kérdés: »Ezek után ki adna szállást, ki adna ételmezt Jézusnak és ki gondozná Őt?«

Gyötrelmes pillanatok...

Mindenki érzi, hogy nem lehet játszani a szavakkal. Súlyos és visszavonhatatlan következményei lesznek a kimondott szónak. Legjobban maga a kérdező fél. Mástól várja a feletet.

A lelkész felesége szólal meg: »Én adok Neki szállást is, ételmezt is. Én meg gondozom Őt« – mondja az a felnőtt árvaleány, ki már évek óta a lelkész családnál van.

És ezzel megszületett az árvaház.¹⁰¹⁰

Függetlenül attól, hogy ez a történet valóban így játszódott le, vagy Nehézy utólagosan kiszínezte, kiegészítette az alapítás történetét, nem változtat azon, hogy Csehszlovákia első református árvaháza a marcelházi lelkészlakon jött létre.

Nehézy Károly mint azt írta, azelőtt soha sem beszélgetett a feleségével arról, hogy a saját házukba árvákat fogadjanak be, vagy árvaházat alakítsanak ki.

Egy héttel később az árvákat a lelkészlakra vitték azzal a tudattal, hogy már nem vihetik vissza abba a nyomorba, ahonnan kihozták őket. A bibliakör tagjaitól megkérdezte, hogy hajlandóak lennének-e minden vagyonukkal anyagi felelősséget vállalni az árvákért. Valamint abban az esetben, ha az árvaház megszűnne, az egyes tagok által pártfogolt árvákat magukhoz vennék-e, és azután sajátjukként nevelnék-e fel. Több heti gondolkodás után nemcsak a marcelházi, hanem a lévai bibliakör tagjai közül is többen vállalták ezeket a kötelezettségeket. Ezek után megkezdődött az árvák felvétele. Először hét, majd kilenc árva lakott a lelkészlakon, ahol közel egy évig működött az árvaház. Itt nemcsak a gyerekekről kellett gondoskodni, hanem a gondozókról is, akikért ugyanúgy felelősséggel tartoztak, így az árvaház egyszerre diakonissza anyaházzá is vált. Ezek a gondozók fizetés nélkül szolgáltak itt, ugyanis miután idősek lettek, az árvaház vállalta a gondozásukat cserébe azért, hogy egész életüket fizetség nélkül az árváknak szentelték.¹⁰¹¹

1010 N. N.: A Kiskoszmályi... i.m. 7-8.

1011 Nehézy Károly levele Gyalóky László espereshez. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 55/1930.; N. N.: A Kiskoszmályi... i.m. 15-16.

6.6.2.1. Az első árvák

Az első két árva János és Erzsébet, akik testvérek és helybeliek voltak és 1928. március 26-án vitték őket a parókiára. Édesanyjuk elhunyt, édesapjuk elhagyta őket, így nagyanyjuknál laktak, aki napszámból próbálta fenntartani magukat. Amíg dolgozott, a gyerekek a nyári időszakban a helyi szeméttelen kerestek ennivalót. Mikor a nagyanyjuk megvakult, és így már dolgozni sem tudott, a helyiek, szomszédok próbáltak nekik segíteni.¹⁰¹² Látták, hogy milyen nyomorban élnek, és rábeszéltek az idős asszonyt, hogy az árvaházban sokkal jobb helyük lenne.¹⁰¹³

Az a nyomor, amivel találkoztak, alig volt mérhető ahhoz, amellyel 1929 telén szembesültek. Hírt kaptak arról, hogy a 15 kilométerre lévő Dunamocson egy napszámos férfi öt gyermekét neveli. Elhatározták, hogy az öt gyermek közül legalább kettőt elhoznak.¹⁰¹⁴ Az ott tapasztalt körülményekre Tóth Kálmán így emlékezett vissza.

„Oda érkeznek ... A kis házikóban szétnézni sem mernek. Füst, piszok, feketeség mindenütt. Feketék a falak is az állandó füst miatt. A 2 kisfiú egy kettőre bele kerül a ládába a dunna közé, a láda tetejére nagy kendő és pokróc és a szánkó máris indul hazafelé... A két kisfiú egymáshoz húzódik és a dunna melege csakhamar elaltatja őket... Hazafelé a falu végén ébrednek csak fel. Az éhség sírásra készíti a kisebbiket. Még a sírása is olyan elnyomorodott. Mintha nem is gyermeki sírás volna. »Balázs! de sírós malacokat vettél!« – hangzik innen is, onnan is, a kocsis felé. Persze nem is gondolják, hogy mi van a ládában... Egy-két perc még és megérkezik a szánkó az árvaházba a ládával együtt. A két fehér képű fiúcska egész kipirosodva került elő a dunnák közül. Nehéz, szinte lehetetlen leírni az ezután következő dolgokat. A gyanú igaznak bizonyult. A 15 hónapos kisebbik fiúcska fején több volt a tetű, mint a hajszál. A nyírógép nehezen vágta a selymes és ritka hajcscát, de mégis csak fürdővízbe kerültek a fiúk. A megfeketedett ingecskét úgy kellett levágni róluk, mert gombok helyett végérvényesen rájuk volt varrva az ing, hogy azt le se lehessen venni róluk. Ezt a célzatot bizonyította a tű, mely cérnástól benne felejtődött az ingecskében, midőn rávarrták a gyermekekre. Csoda, hogy a megrozsdásodott tű meg nem szúrta oly hosszú, időn keresztül a gyermekek testét.”¹⁰¹⁵

Hasonló helyzetből kerül az árvaházba Bátorkesziről a félévesen árván maradt Szenczi László is, aki felnőtt korában számos bizonyágtételében ír az árvaházi munka áldásáról.¹⁰¹⁶ Testvérével együtt a kiskoszmályi és komáromi Timótheus árvaházban nőtt fel,

¹⁰¹² *Hajnal*, 1934, 4. évf., 5. sz., 11.

¹⁰¹³ A nyomorról szemléletes képet kaphatunk a korabeli feldolgozásból: „Küzdelmes volt és egész életükön keresztül felejthetetlen marad az első gondozóknak találkozása a hamisítatlan nyomorral, piszoktól és az eleven, nagyra nőtt tetvekkel. Biztonság kedvéért a lelkész senkire sem bízta, hanem saját kezűleg égeti el a kemencében az árvákon található összes ruhafélét a lábbelivel együtt... A hajnyíró gép mint egy kis gépfegyver, kattogott, mert nemcsak a haját nyírta, hanem a sűrűn elébe került férgeket is melyek érezvén végőrájukat, még makacsabban belekapaszkodtak a kis árvák fejbőrébe” [...] N. N.: A Kiskoszmályi... i.m. 10.

¹⁰¹⁴ N. N.: A Kiskoszmályi... i.m. 12.

¹⁰¹⁵ N. N.: A Kiskoszmályi... i.m. 13–14.

¹⁰¹⁶ SZENCZI László: Árvaságtétl... i.m.; SZENCZI László: *Hulló Szikrák*. Babits Kiadó, Szekszárd, 2011.

István és Judit testvérei pedig a beretkei árvaházban.¹⁰¹⁷

1929-re már nyolc árvája volt az árvaháznak, így a lelkészlak már kicsinek bizonyult, és abban az évben le is bontották, a gyülekezet pedig egy újat épített a helyére. Markacz János helybeli presbiter¹⁰¹⁸ csekély bérleti díjért odaadta az üresen álló tornáccal rendelkező, kétszoba-konyhás házát az árvaháznak.¹⁰¹⁹ 1930-ra már 14 árva, továbbá egy idős ember, aki csak étkezni járt oda, és három felnőtt gondozó lány élt ebben a házban.¹⁰²⁰ 1930-ban Nehézy Károlyt Kisújfalura választották meg lelkésznek, így a gondozást Németh János presbiterre bízta.¹⁰²¹

Az egyházmegyei közgyűlés látókörébe 1929-ben kerül az árvaház, amikor annak vezetősége egy levelet írt Gyalókay László esperesnek, melyben egyrészt az egyházmegye felügyelete alá szeretne volna helyezni az árvaházat, másrészt nevet szeretne adni, mégpedig a „*A komáromi református egyházmegye árvaháza*” elnevezést. Továbbá erkölcsi támogatást kértek, valamint az egyházmegye részéről egy helyi képviselőt. Ezt követően az esperes kérvényezte, hogy helyezték az egyházmegye fennhatósága és felügyelete alá, elnevezése pedig „*A komáromi ref. egyházmegye marcellázai árvaháza*” legyen. Az ingatlanokat később ezen a néven telekkönyveztették volna, az évi fenntartás költségeihez pedig az egyházmegye hozzájárult volna.¹⁰²²

6.6.2.2. Az árvaház áttelepülése Kiskoszmályra

Az árvaház vezetése úgy vélte, hogy egy olyan végleges helyet kell találnia, amelyet nemcsak árvaházként használnának, hanem diakónus, diakonissza képzőként, különféle oktató jellegű konferenciák helyszínéül is, valamint biztosítani tudnák benne idősek ellátását.¹⁰²³

Lévához közeli Kiskoszmályon eladóvá vált 70.000 koronáért az egyemeletes 18 szobás egykori Erdődy-Migazzy-féle grófi kastély. A tulajdonosok árverésen akarták értékesíteni az ingatlant, így ez az összeg csak a kikiáltási ár volt. Patay Károly esperes értesítette Nehézy Károlyt – aki volt ugyan megnézni az épületet, de túl drágának találta –, hogy amennyiben az árvaház részére meg szeretné vásárolni, a Barsi Egyházmegye közgyűlése 1931. június 30-án 30 000 koronát szavazna meg az árvaházi épület megvételére.¹⁰²⁴ Ugyanakkor egyházmegyei közgyűlés kikötötte, hogy ha az árvaház megszűnik vagy elköltözne az egyházmegye területéről, ezt a támogatást vissza kell fizetnie.¹⁰²⁵ 1931-ben az árvaház

¹⁰¹⁷ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 31.

¹⁰¹⁸ BOGÁCS Márta: *Néhány kiválasztott komáromi járási református egyházközösség sorsa 1918–1989 között*. Diplomamunka, Selye János Egyetem, 2011, 37.

¹⁰¹⁹ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 31.

¹⁰²⁰ Nehézy Károly levele Gyalókay László espereshez. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 120/1930.

¹⁰²¹ Nehézy Károly levele Gyalókay László espereshez. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 120/1930.

¹⁰²² SOÓS Károly: *Jegyzőkönyv 1929...* i.m. 33–34.

¹⁰²³ N. N.: *A Kiskoszmályi...* i.m. 17.

¹⁰²⁴ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 39–40.

¹⁰²⁵ AKÚCS Lajos (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1931-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1931, 62–63.

céljaira 18 525 korona folyt be, amit további 13 204 korona értékű természetbeni adomány egészített ki.¹⁰²⁶ Ezután már nem volt gond a kastély megvétele. A vételárhoz a hiányzó részt az árvaház támogatói adták össze és egy év múlva az épület teljesen egészében ki volt fizetve.¹⁰²⁷

1931 júliusának végén volt a beköltözés az új épületbe.¹⁰²⁸ Erről Balla Rebeka diakonissza egy levélben a következőképpen számolt be a Kiskoszmályba való érkezésről és a helybeliek melegszívű fogadtatásáról. „Kedves tiszteletes Asszony és tiszteletes Úr! – Hála legyen a Mindenhatónak, aki megőrizett az úton és szerencsésen elvezérelt a mi kedves otthonunkba. A hurcolkodás nagyon jól sikerült. Nem törött össze semmi. A gyermekek egészségesek és nagyon boldogok. A tehén és az állatok mind épségben vannak. Én a Balogh nénivel és 14 gyermekkel vonaton jöttem. [...] Amikor kiszálltunk a nagykoszmályi állomáson, egy ember igen barátságosan nézett ránk. Hozzámentem és megkértem, hogy indítson el miniket Kiskoszmály felé. Elkiáltotta magát. »Hát maguk az árvák? Tudtam én, hogy a mi híveink érkehetnek ennyi gyermekkel! No, csakhogy itt vannak! Jöjjenek, én elvezetem magukat, mert odaváló vagyok.« [...] A Garamon átsegített a csónakon. No, de a faluban volt a kedves fogadtatás. Alighogy bejöttünk, elkiáltja egy asszony, »Jönnék az árvák! Jöjjenek ki!« [...] Délután fél kettőkor érkezett meg a három nagy autó. Érdekes kép volt az, emelet magasságba felrakodva. Az első kocsin hátul a tehén, a másodikon kosárban a libák kiabáltak segítségért, mert már nagyon melegük volt szegényeknek. [...] Kilenc óra után már ágyban voltak a gyermekek. Olyan fáradtak voltak. Hiszen annyi látványosságban volt részük, hogy nem győztek betelni. [...] Marcelházán pedig szinte erejükön felül adakoztak a három utolsó nap. [...] Mindenki jött sírva búcsúzni. Reggel meg már fél ötkor tele volt az udvar, úgy hogy még kezét sem tudtam fogni velük, mert lekéstük volna a vonatot. Az öreg Nagy András bácsi vitt az állomásra és Németh Jóska. igazán nagy szeretettel voltak hozzánk. [...] Mai aranymondásom! »Legyen minden férfi úr az ő házában és beszéljen az ő népének nyelvén.« Szeretettel köszöntjük a gyermekekkel együtt: R e b e k a ”¹⁰²⁹

Az árvaház ünnepélyes felavatására 1932. május 26-án, csütörtökön került sor. Az ünnepséget Balogh Elemér püspök nyitotta meg.¹⁰³⁰ Ahogyan Szűcs Ferenc írta: „Az egyházi vezetők szolgálata jelezte, hogy az árvaház ügye ekkorra már a felvidéki reformátusság országos jelentőségű mozgalmává vált.”¹⁰³¹

¹⁰²⁶ *Komáromi Lapok*, 1932, 53. évf., 5. sz., 3.

¹⁰²⁷ TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 10.

¹⁰²⁸ A bentlakók teljes névsora : Pécsi János (Jancsi), Pécsi Erzsébet (Böske), Madarász Sándor (Sanyi), Szendi Erzsébet (Böske), Szendi András, Szendi Ferenc (Feróka), Nagy Júlia (Jucus), Nagy Erzsébet (Bözse), Madócsai Júlia (Julis), Lukács László (Laci), Halász Dezső, Szenczi Pál (Pali), Szenczi Béla, Szenczi László (Lacóka), Ambrus Lujza, Ambrus Ilona, Varga Irén, Varga Béla és Varga Nándor. A gondozók: Czibor Julianna, Czibor Erzsébet (Böske), Balla Rebeka és a Kalocsay házaspár, valamint kisegítő gondozó: özv. Balogh Andrásné. SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 43.

¹⁰²⁹ N. N.: *A Kiskoszmályi...* i.m. 19–21.

¹⁰³⁰ *Komáromi Lapok*, 1932, 53. évf., 36. sz., 6.

¹⁰³¹ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 45.

6.6.2.3. Az árvaház élete Kiskoszmályon a második világháború végéig

1937-re elérkezett az idő, hogy az árvaháznak saját lelkésze legyen. Nehézy Károly egy régi jó barátját és lelkésztársát Tóth Kálmánt egykori komáromi segédlelkészt – ekkor mint feketeadói ref. lelkész – hívta meg. Tóth Kálmán lemondott feketeadói lelkészi állásáról, 1936 októberében végleg a kiskoszmályi árvaházba költözött, és 1937. január végén be is iktatták az árvaházi lelkésznek. Nehézy Károly az egyházmegyei közgyűléstől kérvényezte Tóth Kálmán lelkészi státuszának további fenntartását. A közgyűlés elfogadta továbbá azt a javaslatot is, miszerint az árvaházi lelkész a lelkészi jogokat és teendőket (istentisztelet tartása, úrvacsoraosztás, keresztelés, esketés, temetés, lelkipendozás) csakis az árvaház területén gyakorolhatta, sőt ezekkel együtt az egyházmegyei közgyűlés rendes tagjává is választották. Továbbá elismerték a „*Kiskoszmályi ref. árvaházi lelkészi hivatal*”, amelynek hivatalos bélyegzőjén is ugyanez a megnevezés állt. Az árvaházi lelkész fizetését illetőleg ugyanúgy jártak el, mint a többiekével, vagyis az árvaházi lelkész is teljesen ingyen végezte a szolgálatot. A tervek szerint nyugdíj helyett is öregkori ellátásban részesült volna az árvaházban. Azt elkerülve, hogy az árvaházi lelkész fizetése terhelje az intézmény költségvetését, az alapítók közül egy 12 tagú baráti kör tagonként évi ezer korona befizetésével támogatta az árvaházi lelkészt.¹⁰³²

A második világháború harci eseményei 1942-re elérték Kiskoszmályt is, ennek következtében a rendszeres közlekedés tarthatatlanná vált a vasútállomásra, amely mintegy kilenc kilométerre volt. 1942 nyarán az árvaház vezetősége úgy döntött, hogy a kiskoszmályi árvaházat ideiglenesen átköltözteti Lévára, amíg az árvaházi kastély eladása után új épületet tudnak vásárolni. A lévai árvaházban csak az iskolaköteles korban levő teljesen árva lányokat tudták felvenni, akik 14 éves korukig maradhattak az árvaházban. A fiúk mindannyian a komáromi árvaházba kerültek, oda szintén csak iskolaköteles korban levő teljesen árvákat vették fel. Őket 14 éves korukban a négy polgári iskola elvégzése után bocsájtottak el az árvaházból.¹⁰³³

A Béthel mozgalom és ezzel együtt a kiskoszmályi árvaház háború utáni megszüntetéséről a Szlovák Nemzeti Tanács az egyesületek feloszlásáról és alapításáról szóló 1945. évi 51. számú rendeletének 1. §-a rendelkezik, mely szerint „A Magyarországtól visszakapott területeken az összes, a társulásokról szóló általános rendelkezések alapján alapított egyesület és bárminemű társulás feloszlásra kerül.”¹⁰³⁴ Az egyesület vagyonáról pedig a fent említett rendelet az 5. §-ának 1. bekezdése rendelkezik, mégpedig a következőképpen: „(1) A feloszlott egyesületek vagyona az államra száll át, mégpedig a Kulturális - Szociális Alapba, amely az 1939. évi 125. számú a kormányrendelettel lett kialakítva.”¹⁰³⁵

¹⁰³² AGYAGÁSI Sándor (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1936-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1936, 49–51.

¹⁰³³ PAP József (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1933-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1933, 57–58.

¹⁰³⁴ SZARKA László: *Jogfosztó Jogszabályok...* i.m. 187.

¹⁰³⁵ SZARKA László: *Jogfosztó Jogszabályok...* i.m. 187.

6.6.2.4. Az árvaház diakonisszái és gondozói

Gondozók és a diakonisszák foglalkoztak és felügyelték az árvákat. Mivel Magyarországról nem tudtak képzett diakonisszákat hívni, ezért ezt saját erőből oldották meg, mégpedig azzal, hogy a saját igényeikhez mérten diakonisszaképzőt hoztak létre. A jelentkezőnek 18–34 év közötti hajadonnak kellett lennie, valamit a lelkésztől kérnie kellett egy erkölcsi bizonyítványt. Ahogy a feltételekben írták nem lehetett ingerlékeny természetű és gyenge idegzetű. Azok, akik megfeleltek az elvárásoknak először egy év próbaidőre vették fel.¹⁰³⁶ Amennyiben a diakonisszajelölt megfelelt, akkor belmissziói szolgálatra küldték ki egy tapasztalt diakonisszával. Ezután 2–3 évig elméleti képzésben részesültek, ahol bibliaismeretet, bel- és külmissziót, valamint egészségügyi és pedagógiai alapismereteket tanultak. Az első diakonisszák felszentelésére 1934. augusztus 15-én került sor a kiskoszmályi árvaházban.¹⁰³⁷ Az első felszenteléstől számítva jött létre a Béthel Diakonissza Intézet¹⁰³⁸ is.¹⁰³⁹ A diakonissza intézet egyik fő célja a nők közötti Tábitha szövetség létrehozása, amely a fiatalabb nők közötti evangelizációt végezte. A Tábitha Szövetség 1936-ban alakult a mozgalom fiatal leányok és asszonyok közös mozgalomba gyűjtése végett. Előzménye az 1932-es kiskoszmályi leánykonferencia, ahol felmerült, hogy a leányköri bibliai munkába minden evangélium iránt érdeklődő leányt bevonjanak.¹⁰⁴⁰

Rendszeresen szerveztek Tábitha konferenciákat és összejöveteleket. A kiskoszmályi árvaházon belül létrehozták az imádás házát, amely az árvaház templomaként szolgált, mivel az árvaházi közösség egy külön gyülekezetet alkotott és nem jártak be a helyi gyülekezet templomába.¹⁰⁴¹ A berendezésről és az úrasztali edényekről a Tábithák gondoskodtak, mégpedig abból az 1400 koronából, amit azért az arany nyakláncért kaptak, amelyet egy Irma nevű Tábitha társuk hagyott rájuk.¹⁰⁴² Tábitha-körök nemcsak Kiskoszmályon voltak, hanem Somorján és Rétén is.

1936 második felében új tervezet született a kiskoszmályi mozgalmon belül a Tábithákkal kapcsolatban. „Egészen egyszerűen és világosan kifejezve a dolgot: elhatároztuk, hogy a Tábitha Szövetség teljes egészében magáévá teszi az Árvaház leányárváit, a gondozónőket, a diakonissza testvéreket illetve a diakonisszaképzést, valamint az asszony- és a leánymunkát. A Timótheus Szövetség pedig teljes egészében a magáévá teszi az árvaház fiúárváit, az Árvaház férfitagjait, a Timótheus képzést, valamint a férfi és ifjúsági munkát.”¹⁰⁴³

¹⁰³⁶ Az első diakonisszajelölt a komáromi leánykőrből került ki. *Kis Tükör*, 1935, 8. évf., 2. sz., 6.

¹⁰³⁷ A kiskoszmályi árvaházon belül működő diakonissza-intézetnek ekkor 3 lakója volt, mégpedig Balla Rebeka, Etelka testvér, a harmadikról nem tesznek említést. *Hajnal*, 4. évf., 10. sz., 10.

¹⁰³⁸ A képzésről 1934. szeptember 26-án született döntés Kisújfalun az egyesület választmányi gyűlésén. Az intézmény létrehozása céljából Garammikolán vettek egy házat, a diakonisszaképző központ igazgatója pedig Salga Jenő helybeli igazgató tanító lett. A központ létrehozása ellenére a tanfolyamokat megosztva Kisújfalun és Garammikolán tartották.

¹⁰³⁹ SZÚCS Ferenc: „... mint... i.m. 102–104.

¹⁰⁴⁰ *Hajnal*, 1932, 2. évf., 9. sz., 7–8. Idézi: GALO Vilám: Református karitatív intézmények... i.m. 61.

¹⁰⁴¹ *Hajnal*, 1936, 6. évf., 9. sz., 12.

¹⁰⁴² *Hajnal*, 1937, 7. évf., 5. sz., 9.

¹⁰⁴³ *Hajnal*, 1937, 7. évf., 12. sz., 7. Idézi: GALO Vilám: Református karitatív intézmények... i.m. 62.

A Tábiták hosszú távú terveikben rengeteg evangelizáló és karitatív munka is szerepelt. Az evangelizációs programjukba alapvetően a lányok és asszonyok közötti misszió volt belefoglalva, de ott szerepelt az egyes gyülekezetekben a lányok és asszonyok bibliakörének megszervezése, és annak országossá tétele is. Legfőbb céljának a mozgalom diakonissza anyaházának a felépítését tekintették, ám ezt végül nem sikerült elérniük.¹⁰⁴⁴

A kis Tábita-körök magukba foglalták a vasárnapi iskolai és a serdülők lelkigondozását. Utazótikárok által az egyes köröket egybekapcsolták és a munkát egységessé tették. Programjukban helyet kapott a gyülekezetenkénti szegénygondozás. A kiskoszmályi árvaház támogatását külön kiemelték, mégpedig olyan módon, hogy minden egyes Tábita-kör legalább egy leány árva árvaházi költségét (évi 1500 koronát) magára vállalta. Ezenfelül az egyes gyülekezetek által fenntartott szegényházak lakóinak lelki gondozását is végezték. A beteggondozás tekintetében szintén a helyi gyülekezetekben lévő betegek lelki gondozását látták el. Ott, ahol volt kórház, legalább hetente egyszer meglátogatták a református felekezetű ápoltakat.

Külmissziói programjukban külmisszionárius diakonisszákat akartak kiküldeni saját külmissziói területükre.

Az iratmisszióban a *Hajnal* terjesztése, és abban a *Tábita* rovat szerkesztése, valamint az egyes gyülekezetekben a helyi megbízottak által a Biblia és más evangelizációs iratok népszerűsítése volt a feladatkörük.

A cselédmisszió területén a helybeni bibliakörök megszervezése¹⁰⁴⁵ és egy állandó kurzus, gazdasági iskola létesítése.

A cigánymisszió belül a cigánytelepeken bibliakörök megszervezése¹⁰⁴⁶ és cigánygyerekek lelkigondozása.

A börtönmisszió keretében lelkigondozást nyújtani a női elítélteknek.

A célok között szerepeltek még intézmények, úgymint „Béthel-diakonissza anyaház”, Tábita diakonissza kórház,¹⁰⁴⁷ Tábita idősotthon, bölcsődék, napközik létesítése szerepeltek.¹⁰⁴⁸

E Tábita mozgalom segítségével a későbbiekben egy országos diakonisszaképzőt szerettek volna felállítani.¹⁰⁴⁹

A diakonisszaképzőbe való felvételnél a következő kritériumoknak kellett megfelelni:

„1. Felvételnek azon hajadonok vagy gyermektelen özvegyek, kik diakonissza hivatásra u. m. betegek, szegények, árva gyermekek, elaggott öregek gondozására, kül és belmissziói munkák végzésére óhajtanak felvételt nyerni.

2. Megkíváncsítik, a jelentkezőtől Isten igéjének ismerete és szeretete, főleg annak köve-

1044 GALO Vilám: Református karitatív intézmények... i.m. 62.

1045 Komáromban a diakonisszákat által vezetett cselédmissziót Márta-körök hívták, és minden vasárnap délután tartották az alkalmakat. *Kis Tükör*, 1934, 7. évf., 2. sz., 3.

1046 1938-ban Huszton egy Timótheus-Tábita házaspár végzett cigánymissziót. *Hajnal*, 1938, 8. évf., 1. sz., 11.

1047 1938-ban a kórház tervei már készen voltak, az Egészségügyi Minisztérium engedélyére és 1 millió koronára, de a kezdeti építkezéshez 200 ezer korona is elegendő lett volna. Itt kapott volna helyet a diakonissza intézet és maga a kórház 50 ágyas lett volna. *Hajnal*, 1938, 8. évf., 7. sz., 10–11.

1048 *Hajnal*, 1937, 7. évf., 6. sz., 9–10.

1049 *Hajnal*, 1934, 4. évf., 10. sz., 10.

tése. Mert Isten kegyelméből való belső meggyőződés szükséges ahhoz, hogy egy kér. nő, mint diakonissza, önző szándék nélkül lépjen be egy diakonisszaképző intézetbe.

3. Jó bizonyítványoknak kell lenniük vagyis a hitüknek jócselekedetekbe alázatosságba, szelídségbe, erkölcsi tisztaságba, szülők iránt való engedelmességben kell megnyilvánulni. Ezeknek igazolására szükséges a helyi lelkészshivataltól egy erkölcsi bizonyítvány.

4. Szükséges továbbá a testi épség. A jelentkezők ne legyenek ingerlékenyek, gyenge idegzetűek. Ne legyen testi hibájuk, hogy a sokoldalú diakonissza szolgálatra alkalmasak legyenek. Erre vonatkozóan megkívántatik egy egészségi bizonyítvány melyet orvosnál kell kiállítani

5. Az életkornak 18–34 év közöttinek kell lenni.

6. A jelentkezőknek gyakorlattal kell bírni a házi teendők: varrás, főzés, takarítás, mosás, vasalás végzésébe. Tehát a munkától félni és azt szégyelni nem szabad. Ezért ha a családon kívül működtek, szükséges egy szorgalomról és magaviseletről szóló bizonyítvány a hivatali főnöktől illetve munkaadótól kiállítva.

7. Jól kell tudnia a magyar nyelvet szóban és írásban. E célból a felvételre való jelentkezés alkalmával egy sajátkezűleg írt önéletrajzt kell benyújtani, amelybe elmondja élete folyását. Fel kell tüntetni abba, hogy az illető mely okból kíván diakonissza lenni. Fődolog szépítetés nélküli tárgyilagos előadás, úgy amint a szívből fakad. Másnál még az esetleges ékezet hibák javítása miatt sem szabad segédkezni.

Az önéletrajzban pontosan fel kell tüntetni a születési helyet, időt, jelenlegi lakhelyét, a szülők nevét, polgári állását és esetleges elhalálozásuk helyét és idejét, továbbá azt az egyházat melynek kötelékébe tartozik. Az életrajz mellé keresztlevél melléklendő.

8. A jelentkezőtől megkívántatik 3 középiskoláról (polgári) szóló iskolai bizo-nyítvány.

9. Végül beküldendő a szülőknek vagy gyámnak, az intézetbe való belépésre vonatkozó írásbeli engedélye.

10. Mindenki, aki a diakonissza otthonba felvétetik egy évig mint jelölt s azután 2-3 évig mint próba testvér kiképzésben részesül. Azonban a próbaidő első évében bármikor elbocsátható, ha a feltételeknek nem felel meg.

11. A jelentkező a szükséges fehérneműről, ruházatról, tankönyvekről, jegyzet-füzetekről köteles gondoskodni.

12. A próbatestvérek a jelentkezésnél vagy távozásnál felmerült útiköltséget a sajátjukból, fedezik.

13. Aki menyasszony vagy elvált, fel nem vehető. Semmiképen fel nem vehetők a bukott nők.”¹⁰⁵⁰

Az árvaházban szolgáló diakonisszák teljes névsora nem ismert. A források a következő diakonisszákról tesznek említést.

1050 *Hajnal*, 1934, 4. évf., 10. sz., 10–11.

Acsay Irma

1914-ben Zsitvatón született¹⁰⁵¹ és nőtt fel. 16–17 évesen egy kiskoszmályi konferencián kapott elhívást, hogy diakonissza legyen. Mivel kiskorú volt, szülői beleegyezésre lett volna szüksége, amelyet sokáig nem kapott meg,¹⁰⁵² majd 22 éves korában édesapja elvitte Kisújfalura Nehézy Károlyhoz. A diakonisszajelöltség éveiben döntő jelentőségű volt a Molnár Máriával eltöltött idő. A kötelező árvaházi gyakorlat után Abaújszínán és Nagyidán szolgált gyülekezeti misszióban, ahonnan Kassára is bejártak a vidékről felkerült lányok közé. Itt családokat látogattak, bibliaköröket szerveztek.

Meghatározó élményként írta le egy cigánytelepen tett látogatásukat, amikor a zuhogó eső elől egy cigányasszony behívta őket a házába. A beszélgetés során elmondták nekik, hogy a cigányokkal nem törődik senki, mint azt megfogalmazta: „úgy élnek itt köztünk, mint akik pogányok”, ezt követően rendszeresen látogatták a cigánytelepek lakóit.

A keleti szolgálat után Gömörbe ment, ahol két faluban is elindította a vasárnapi iskolát és a női bibliakört, de „süket fülekre és üres szívekre talált.” Ekkor meghívást kapott az abaúji egyházmegyébe, ahol egy 14 családból álló gyülekezetbe ment szolgálni. A csoportos bibliaórákon a Biblián kívül a Heidelbergi Kátét tanulmányozták, és másfél hónapra keresztül mindennapra találkozókat szerveztek. Innen egy másik gyülekezetbe került, ahol a bibliaórák mellett, mivel mindig más családnál lakott, családgondozást is végzett, és ugyanúgy kivette a részét a ház körüli munkákban.¹⁰⁵³ A második világháború éveit Szeghalmi Erzsébettel együtt a komáromi fiókárvaházban élte át. A lakosságcsere-egyezmény értelmében Magyarországra kellett áttelepülnie, így ő is az istenhegyi úti otthonban szolgált, innen Szekszárdra kérte ki őt az esperes. Ezek után Szőnyben, Cegléden volt gyülekezeti munkás és kántor, majd utolsó hivatalos szolgálati helye Sárbogárd lett, Szabó Imre és Szabó Éva lelkipásztorok közösségében. Nyugdíjas éveire visszaköltözött Révkomáromba, majd itt hunyt el a kilencvenes évek végén.¹⁰⁵⁴

Árky Mária (1910–2005)

Az árvaház utazó titkáráként szolgált, feljegyzései szerint 1931 és 1934 között kerékpáron öt megye 65 egyházközségét kereste fel. 1934-ben feleségül vette Czirók Béla kárpátaljai lelkész. Idős korában Nagyszőlősen fiánál élt, aki szintén lelkipásztorként szolgált itt.¹⁰⁵⁵

Balla Rebeka

Szenczi László több írásában is szeretettel emlékezik meg Róla. Ő vitte karjain Marcelházáról Kiskoszmályra, és haláláig szoros szálak fűzték össze őket. Az árvaházban rendszeresen olvasta a gyermekeknek *Tamás bátya kunyhója* c. regényt, hozzáfűzve azt az evangéliumi tanítást is, hogy mindnyájan rabszolgák vagyunk, a bűn rabszolgái, akiket egyedül Jézus Krisztus szabadíthat fel. Több gyülekezetben rendezett konferenciákat és Tábita

1051 HELVICH Anna: Jó reggelt, Szentlélek! Dolgozzunk ma is együtt...In: *Vígasztaló*. A Parakletos Alapítvány negyedévente megjelenő testvéri körlevele. 34. évfolyam 2024. december, 4. sz., 10–11.

1052 Saját elmondása szerint a szülei hallani sem akartak a dologról, gyűlölettel tekintettek rá emiatt. Évekig tartott, mire a szülei elfogadták a döntését. *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 29. sz., 5–6.

1053 *Református Egyház és Iskola*, 1937, 17. évf., 30. sz., 4–5.; *Hajnal*, 1937, 7. évf., 9. sz., 9–12.

1054 SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

1055 SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

kurzusokat. Szabó Béla lelkipásztor mellett szolgált Pozsonyban, akit a háború végén elkísért a Debrecen-Csapó kerti gyülekezetbe is. Élete utolsó öt esztendejében már gyógyíthatatlanul beteg a budapesti Havas utcai református otthonban ápolták. 1961. április 29-én hunyt el. Az általa írt *Csendesórák gyöngyei* c. napló, melybe napi szinten írt, és amely ma az egyik legfontosabb forrása a szlovákiai református belmisszió történetének.¹⁰⁵⁶

A napló bevezető Igékkel kezdődik:

„Ímé eljő a felhőkkel: és minden szem meglátja őt, még akik őt által szegeztek is: és siratja őt a földnek minden nemzetsége. Úgy van.” (Jelenések 1:7)

„Jó várni és megadással lenni az Úr szabadításáig.” (Jeremiás Siralmi 3:26)

„Örüljete az Úrban mindenkor; ismét mondom, örüljete.” (Filippi 4:4)

A napló vezérgondolata: „Tudakozzátok az Írásokat... Imádsággal kezdődik: Szólj Uram, mert hallja a te szolgád! Mint a szomjúhozó föld az eső után, úgy szomjúhozik lelkem az én Megváltó Istenemhez. Vágyom megérteni szent akaratodat. Vágyom Szentlelked kijelentésére, hogy Benned éljek, mint a szőlővessző a szőlőtőben, mint a virág a napsugárban. Áldd meg csendesóráimat, hogy önfeledten úgy üljek lábaidhoz, mint Mária! Add, hogy ezek az órák legyenek életem legdrágább percei! Készíts fel a harcra és adj győzelmet bűneim felett! Kérlek, részesíts Szentségedben. Tégy áldássá sokak számára, hogy gyümölcsöztessem a Te talentumodat a Te dicsőségedre. Ámen.”¹⁰⁵⁷

Naplójában így írt a szolgálatáról: „Mocsán 6 napot töltöttem a tanítónő meghívására, a tiszteletes úr engedelmével. Kedd este náluk voltam vacsorán. A beszélgetés hamarosan a lelki dolgokra terelődött. A káplán azt kérdezte: mit tesz az, hogy Jézusé vagyok. Erre elmondtam megtérésemet. A tiszteletes úr idegesen járt a szobában, végül megállapították, hogy önteltség és elbizakodottság, ha valaki azt mondja, hogy megtért. Még vacsora alatt is beszélgettünk. A tiszteletes úr érezte, hogy kivetettük rá a hálót. Azt mondta: »Engem ugyan nem fognak megtéríteni!« A káplán még tovább ellenkezett. Én bibliamagyarázatot tartottam, melyet a káplán úr vitája félbe hagyatott. Azután elénekeltünk két éneket és véget ért a nap. Másnap az iskolában tartottam beszámolót a felvidéki evangéliumi munkánkról. A tiszteletes úrnak nem igen tetszettek az elmondottak, mert igen keserűen mondta a tanítónőnek, hogy még maradhatok. Ezt követően minden nap vártuk, hogy mikor tiltja meg a lelki munkát, de annyian jöttek velem beszélni és sokan meg is hívtak, így 6 napot töltöttem ott. Legnagyobb örömöm az volt, hogy egy igen vágyakozó asszonnyal többször is elbeszélgettünk. A beszélgetéseknek nagy áldása volt rá nézve is. Megláttam, hogy a névleges keresztyéneknek nagyon nehéz a Krisztust Megváltónknak elfogadni. Hiszem, hogy ez az asszony meg fog térni. Boldogan énekelte: »Tarts meg Jézus vééréért és üdvöt adj!« Több családot meglátogattunk, két este házi bibliakört tartottunk, egy este pedig külmisziós estét, szűkkörben. Azért imádkoztam, hogy az én Uram vezesse ki a mélységből a mocsai választottakat. Később örömmel tudtam meg, hogy a két lelkész és még mások is megtértek, s néhány fiatal a Timótheus mozgalomhoz csatlakozott.”¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁶ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

¹⁰⁵⁷ <https://www.parokia.hu/v/egy-diakonissza-testver-csendesorainak-gyongyei/> Letöltés ideje: 2025. január. 3.

¹⁰⁵⁸ <https://www.parokia.hu/v/egy-diakonissza-testver-csendesorainak-gyongyei/> Letöltés ideje: 2025. január. 3

Szeghalmi Erzsébet

1936 óta szolgált a lévai és a komáromi árvaházakban és az aradpusztai központban. A jogfosztottság éve alatt Nehézy Károlyékkal együtt települt át Magyarországra. Egy rövid időt töltött Zsindelyné Tüdős Klára istenhegyi úti otthonában, majd a Pestlőrinc–Erzsébet telepi gyülekezetben szolgált egészen a nyugalomba vonulásáig, majd Nagy Gyula lelkipásztor családjában élt. 1999. március 2-án bekövetkezett haláláig Judit leánya gondozta Pécelen.¹⁰⁵⁹

Petri Margit

Léván a polgári iskola tanára volt, és így került kapcsolatba a Béthel mozgalommal. Egyedül ő volt evangélikus felekezetű a diakonisszák közt, de ez soha nem okozott semmilyen feszültséget. A lakosságcserével ő is átkerült Magyarországra, majd az ötvenes évek végén kivándorolt rokonaihoz Brazíliába. Sao Paulo egyik német evangélikus gyülekezetében végzett kántori és egyéb szolgálatokat. Onnan igen széleskörű levelezést folytatott, és sokakat látott el gépelt fordításaiban evangéliumi irodalommal. Sao Paulóban hunyt el 1974. augusztus 20-án.¹⁰⁶⁰

Kehi Erzsébet

Az egyik kiskoszmályi konferencián tért meg, és ekkor jelentkezett a diakonissza szolgálatra. A lévai árvaházba került Szeghalmi Erzsébet és Acsay Irma mellé. A háború közeledtekor Nehézy Károly rábízta az árvaház sorsát, amely túlmenően az árvák mellett menekültek befogadását is feladatának tekintette, köztük egy zsidó orvos család bújtatását is. A második világháború utolsó éveiben, az orosz megszállás idején az árvaház egyik szárnyát magas rangú tisztek foglalták le szállásnak, így a ház biztonságban volt. A lakosságcsere után Magyarországra került. Szűcs András diakónus vette feleségül, majd Rédén élt haláláig.¹⁰⁶¹

Németh Rózsa

1940-ben lett diakonissza, a lévai árvaházban szolgált, ő volt a lányok felügyelője, ő osztotta szét közöttük a ház körüli munkát. A lakosságcsere követően a debreceni diakonisszaházba került, majd ennek megszűnése után szülei gödi otthonába költözött, ahol őket ápolta. A helyi gyülekezetben a gyermekek, a konfirmandusok közti munkában vett részt, és 2003-ban itt hunyt el.¹⁰⁶²

Kocsi Gizella

Komáromban szolgált, és a háború után Csehszlovákiában maradt. Léván halt meg 1983 márciusában.

Vörös Lidia

Kiskoszmályról került át Lévára, ahol fő feladata a hivatalos ügyek és levelezés intézése volt.¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁹ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

¹⁰⁶⁰ Szűcs Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

¹⁰⁶¹ Szűcs Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

¹⁰⁶² Szűcs Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

¹⁰⁶³ Szűcs Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

A női diakónusok mellett azonban a Béthel mozgalom berkein belül 3 férfi diakónust is felszenteltek Kiskoszmályon: Puskás Bélát, Szűcs Andrást és Pató Lászlót. Puskás Béla cipészként dolgozott az intézetben, aki a lakosságcsere követően Búcsra költözött. Szűcs András borbély segédként került az árvaházba, ahol a fiúk nevelője lett. Később Magyarországon tanári képesítést szerzett, és Rédén tanított. Pató Lászlót Nehézy Károly a kárpát-aljai baráti körben fedezte fel, és hozta az árvaházba. Magyarországra kerülve Törökszentmiklóson telepedett le.¹⁰⁶⁴

6.6.2.5. Az árvaház belső élete

Az árvaház belső működéséről és életéről kevés közvetlen forrás maradt fenn. A legfőbb forrásbázisnak tekinthetők az egyházmegyei közgyűlések jegyzőkönyveiben leírtak, de az árvaházról szóló jelentésekben is csak kevés esetben fordul elő konkrét leírás. A legtöbb esetben az árvaház belső életéről Nehézy Károly annyit jegyez meg, hogy az árvák hitélete egyre mélyül és öntudatosabb lett, a lehető legjobb irányba haladt.¹⁰⁶⁵

Egy 1933-es barsi egyházmegyei jegyzőkönyvében viszont leírták, hogy hogyan is teltek az árvák mindennapjai. Az árvaház ügyes-bajos dolgait az árvaházi dolgozók heti rendszerességgel megtartott házi tanácskozáson vitatták meg. A gondozók minden nap reggel hat órakor közös áhítatot tartottak. A gyermekek felkeltése és a munka csak ezután kezdődött el. A gyermekeknek naponta tartottak bibliaórát. Az iskoláskorúak nemtől függetlenül az iskolai kötelezettségeik mellett részt vettek az árvaház körüli munkákban is, mint például a mosogatás, takarítás, állatetetés. 1932-ig egy gondozó ügyelt a fiúkra és a lányokra is, ám a következő évben – mivel sokan voltak – már külön foglalkoztak velük. A kiskoszmályi leányegyházban az újbarsi anyaegyházközség kérésre az árvaházi gondozók szolgáltak, ami azt jelentette, hogy hetente tartottak bibliaórát a gyülekezeti tagok számára az árvaház legnagyobb szobájában.

Templomba Újbarsra jártak, amely négy kilométerre volt az árvaháztól. Számos esetben maguk a gondozók több környékbeli egyházközségben¹⁰⁶⁶ is részt vettek a gyülekezeti munkában.¹⁰⁶⁷ A gyülekezetekkel konferenciákon keresztül tartották a kapcsolatot, és 1932-ben az első nagyobb szabású, az asszonyok konferenciáján 12 faluból 113 résztvevő volt, a férfiak konferenciáján 14 faluból 80 férfi vett részt. 1932 tavaszán az árvaházban egy közös nagy összejövetelt is rendeztek. Ezen a rendezvényen összesen 27 faluból 400 résztvevő

¹⁰⁶⁴ SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 110–111.

¹⁰⁶⁵ CZEGLÉDY Pál (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1933-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1933, 78.

¹⁰⁶⁶ Egy-egy egyházközséget a gondozókra – diakonisszákra – bízta. 1942-ben többek között Erzsébet testvér Madar, Bátorkeszi, Kisújfalu, Perbete, Komáromszentpéter, Erzsike testvér Barsbaracska, Bese, Pozba, Újlót, Ény, Erzsi testvér Nagysalló és Negyed környékén, Gizella testvér Ipolypásztó gyülekezeteiben végezte a szolgálatot. Rebeka testvér pedig a betegszabadságon lévő pozsonyi lelkész gyülekezetében végzett szolgálatot. SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 77–78.

¹⁰⁶⁷ CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1933... i.m. 98.*

volt jelen.¹⁰⁶⁸ A nagyobb szabású nyári találkozókra kívül rendszeresen rendeztek heti és havi összejöveteleket mind a férfiak, mind a nők számára. Ezekből az adatokból is látható, hogy a Béthel mozgalom nemcsak az árvaházakban élő gyermekekről kívánt gondoskodni, hanem minden lehetőséget megragadott, hogy a belmisszió eszközeivel a lehető legtöbb gyülekezetben tudjon szolgálni.

6.6.2.6. Az árvaház gazdasági fenntartása

Az árvaházi dolgozóknál felmerült az a kérdés, hogy lesz-e elegendő támogató az árvaház fenntartására, mert Marcelházán jószerével csak a község jóindulatára támaszkodhattak. Az adományok legnagyobb része a marcelházi, illetve a lévai bibliakör tagjaitól érkezett. A pénzbeli adományok kisebb része a komáromi, nagyobb része pedig a Barsi Egyházmegye gyülekezeteiből adományként folyt be. Nehézy Károly nem tudta, hogy a Barsi Egyházmegyében ki buzdította a gyülekezeteket a marcelházi árvaház támogatására.¹⁰⁶⁹

1930-ban a befolyt adományok összege, amely tartalmazta a természetbeni adományok összegét, valamint a kisebb-nagyobb pénzbeli adományokat, 35000 koronát tett ki. Ezt teljes mértékben fel is használták az árvaház fenntartására, az étkeztetéstől kezdve a ruházkodáson keresztül a fűtésig mindent ebből fedeztek, így a következő évre nem maradt semmi.

Az új helyzetben, egy idegen helyen először bizonytalan volt a fenntartáshoz szükséges támogató kör nagysága. Ez a bizonytalan helyzet rövid időn belül megoldódott, ugyanis a Barsi Református Egyházmegye felhívást intézett a gyülekezetekhez, hogy az árvaház rendszeres támogatása biztosítva legyen, árvanapok rendezésére és árvasegélyező bizottságok, egyesületek létesítésére ajánlotta számukra. A legfontosabbnak mégis azt tartotta, hogy a magánszemélyek, egyesületek és a gyülekezetek vállalják át egy-egy árva ellátását, ami évi 1500 koronát tett ki. Valamint felhívta a tehetősebb, gyermektelen egyháztagok figyelmét arra, hogy végrendeletükben lehetőségeikhez mérten az árvaházra hagyják az ingatlanokat.¹⁰⁷⁰ Az egyik legnagyobb, végrendelet útján az árvaház fenntartására adományozott 10 000 korona értékű pénzalapot 1935-ben hozták létre, mégpedig néhai Sebestyén Ferencz garamlői református lelkésznek és nejének, Gyallai Szabó Vilmának köszönhetően.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ CSEKES Béla: *Jegyzőkönyv 1933...* i.m. 99.

¹⁰⁶⁹ Nehézy Károly levele Gyalóky Lászlónak. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l., 55/1930.

¹⁰⁷⁰ AKÚCS Lajos (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1932-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1932, 22.

¹⁰⁷¹ Sebestyén Ferencz az általa írt és Garamlőkön 1932. október 9-én, illetve 1932. november 6-án kelt végrendelet 2. pontja szerint alapítványt tett a Kiskoszmályi árvaház javára, melynek összege 1935-re kamatokkal együtt 4 597 korona 50 fill.-t tett ki. A hagyaték után járó adókat ebből az összegből nem vonták le, hanem azt a lelkész özvegye magára vállalta. Ezt az összeget 5402 korona 50 fillérrel 10.000 koronára egészítette ki. Az alapítvány kezelésével és a felügyeleti jog gyakorlásával a Barsi Református Egyházmegyét bízta meg. Az alapító okirat viszont leszögezi, hogy amennyiben az árvaház elköltözik az egyházmegye területéről, a pénzalap kamatai akkor is az intézményt illessék meg. A „Béthel” egylet és az Árvaház megszűnése esetén, az alapítvány jövedelmét a Barsi Egyházmegye csakis árvaházi célokra fordíthatja. AGYAGÁSI Sándor (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1935-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1935, 60–61.

Az egyházmegye felhívását követően sorban jöttek a különböző felajánlások, és nemcsak pénzbeli adományok érkeztek. A falubeliek rengeteg ingyenes – kavics, fa és más egyéb – fuvarokkal támogatták az árvaházat. Volt egy szövőmester, aki szövőtanfolyamot tartott a gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt. Sok gyermek megtanulta megszőni a lepedőjét, törölközőjét és a kenyérruhát. Varró tanfolyamot is tartottak, amelyen a falubeli lányok, asszonyok is részt vettek. A téli fűtéshez szükséges faanyag árát egy ismeretlen jótévő teljes egészében kifizette.¹⁰⁷² A beköltözés után a rendszeres anyagi és természetbeni adományokat az árvaház fenntartására tudták fordítani, mert az ott dolgozók – mint azt írtuk – nem kaptak fizetést. Az árvaház utazó titkára egy-két hetet töltött a Komáromi és a Barsi Egyházmegye egy-egy gyülekezetében, ahol a bibliaórák és leányegyletek megindításában segédkezett, viszont az árvaház számára adománygyűjtést sohasem rendezett, sőt még az árvaház javára való adakozást sem hirdetett meg.

Patay Károly esperes szorgalmazta, hogy az árvaház körül gazdaságot kellene létesíteni, ezért az egyházmegyében földalap létrehozását indítványozta. 1935-ben két hold földet vettek Kiskoszmályon, amely az árvaház napi zöldségszükségletét biztosította.¹⁰⁷³ 1938-ban az első bécsi döntést követően ez a két hold terület átkerült Szlovákiába.¹⁰⁷⁴ Nagyobb gazdálkodáshoz nagyobb földterületre volt szükség, és ezt Kiskoszmályon már nem tudták bebiztosítani, ezért a közeli Garammikolán¹⁰⁷⁵ hoztak létre egy nagyobb gazdaságot. A garammikolai tanító egyházi javadalmi földjeit, 22 holdat átengedett ingyenes használatra az árvaházi gazdaság részére. Az egyik ott dolgozó szolgálóleány 18 580 korona értékű betétkönyvet adott át az árvaház és a gazdaság részére és mind ezt minden megkötés nélkül.¹⁰⁷⁶

1938 őszén a Dunántúli Egyházkerület 8000 pengőt szavazott meg földvétel céljára, s ezt több éven át fizette 400 pengős részletben, a földvétel megtörténtekor azonban egyszerre fizették ki a még hátralévő összeget. Magán adakozásokból sikerült venni egy 6000 pengős telket, megfelelő gazdasági épületekkel és 9 hold földet Garammikolán.¹⁰⁷⁷ Ezt a birtokrészt 1941-ben megszüntették, ugyanis az ott lévő 5 hold szántóföldet a hozzátartozó erdővel és a vízjogot 15 000 pengőért eladták, hogy ki tudják fizetni a komáromi fiókárvaházat terhelő adóság utolsó részletét. A megmaradt ingó vagyont és állatállományt átszállították az Arad-pusztán működő gazdaságba.¹⁰⁷⁸

1072 SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 46–47.

1073 SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 48.

1074 PAP József (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1939-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1939, 48.

1075 Garammikolára 1937. augusztus 3-án költözötek ki. Mikor kiköltöztek, az üres épületeken kívül nem találtak semmit, csak az odavitt állatoknak némi takarmányt, így mindent maguknak kellett beszerezniük. *Hajnal*, 1938, 8. évf., 1. sz., 15–16.

1076 AGYAGÁSI Sándor (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1937-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1937, 46.

1077 TÓTH Kálmán: *Kösziklára... i.m. 14.*

1078 PAP József (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1942-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1942, 71–72.

1938-as visszacsatolás után, a Kisújfalu melletti Arad-pusztán¹⁰⁷⁹ még a 20-as években létrehozott szlovák telepések birtokaiból 25 kataszteri holddal bővítették ki az árvaház gazdasági birtokait. Ennek a megvétele úgy vált lehetségessé, hogy egyrészt kedvező feltételek mellett osztották ki a telepés birtokokat, és a vételárnak csak egy részét kellett kifizetni 47 évi amortizációs részletben.¹⁰⁸⁰ Másrészt pedig az árvaház egyik támogatója odaadta a beruházáshoz és felszereléshez szükséges pénz egy részét kamatmentes kölcsön formájában. Ezt követően 1939 őszén vették birtokba a gazdaságot.¹⁰⁸¹ Kezdett elterjedni az az adományozási forma, hogy egy-egy árva ellátásának éves költségét „jótállók” vállalták fel. Ezek a jótállók tehetősebb emberek voltak, akik nem tudtak, vagy nem akartak árvát magukhoz venni, hanem így segítették őket és az intézményt. Ez évi 1500 cseh korona körül mozgott, amelyet pénzben vagy természetben fizettek be.¹⁰⁸²

6.6.2.7. Fiókárvaházak létesítése Léván és Komáromban

Az árvaházban lévő gyerekek oktatását, de legfőképp a továbbtanulásukat meg kellett oldani. Ennek a megoldásként az árvaház vezetősége fiókárvaház megalapítását helyezték kilátásba. Kiskoszmályon ugyanis csak egy tanerős osztatlan iskola volt, és itt nem lett volna lehetőség a további tanulmányok folytatására. Viszont az ipar bármely területén való érvényesülésnek a középiskola szinte elengedhetetlen feltételét képezte.

A Kalocsay család – az egyik árvaházi gondozócsalád – Léván a Csepregi u. 25. szám alatti házát¹⁰⁸³ átengedte erre a célra, valamint 1938-ban telekkönyvileg is az Béthel Egyesület nevére jegyezte be.¹⁰⁸⁴ A polgári iskolába járó fiúk és lányok innen jártak iskolába. Mivel ez a lakás csupán 12–15 személy befogadására volt alkalmas, 1937–38-ra már ez az épület is szűknek bizonyult. Ezért a fiúkat Komáromba küldték, a lévai fiókéntzetben csak lányok maradtak.¹⁰⁸⁵ Az óvodáskorúak és a kisiskolások a kiskoszmályi kastélyba kerültek, a nagyobb lányok Lévára, a nagyobb fiúk pedig Komáromba költöztek.

A két csoportból addigra már sokan csatlakoztak a Timótheusokhoz és a Tábitákhoz. A Timótheus mozgalmat ugyan nem Nehézy Károly indította el, hanem Tóth Kálmán komá-

1079 Arad-pusztá (Aradpedium) – kolónia a Párkányi járásban Ullmann Adolf bélai, az esztergomi érsekség bajcsi és az Agricola Rt. bátorkeszi birtokain jött létre 1926-ban. A kolónia területét Szőgyén, Kisújfalu és Kürt község határából hasították ki, a telep anyaközsége Kisújfalu volt. A 456,7 ha összterületű kolónián 27, többségében evangélikus család települt le, amelyből 22 család volt szlovák (közülük nyolc romániai, illetve jugoszláviai repatriáns), 2 cseh és 3 morva. A telepés birtokok 3–20 ha közötti nagyságúak voltak. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint a kolónián 135 személy élt. A kolónián 1928-ban egyosztályos szlovák iskola nyílt. SIMON Attila: *Telepések és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Nostra Tempora, 15. Második kiadás, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009, 233.

1080 PAP József (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1940-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1940, 50–51.

1081 TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 16.

1082 SZŰCS Ferenc: „... mint...” i.m. 49.

1083 A ház 1 konyhából, 2 hálósobából, 1 nagy tanulószobából, 1 vendégszobából és 1 mosókonyhából állt. PAP József (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1938-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1938, 50.

1084 SZŰCS Ferenc: „... mint...” i.m. 51.

1085 TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 14.

romi segédlelkész, ám a két mozgalom hamarosan összekapcsolódott.

A Timótheus ifjúsági munka éppen a vasárnapi iskolákból kinőtt fiatalok összefogására bizonyult alkalmasnak. Az egyes bibliakörök iskolatípusonként gyűjtötték egybe a fiatalokat, így volt bibliaköre az alsós gimnazistáknak és a nagyobb fiatal fiúknak.¹⁰⁸⁶ Elindították Komáromban a tanoncmisziót, tanonc bibliakör formájában. Ezek általában vidékről a városba került fiúk közösségéből alakult. A komáromi tanonc bibliakörök 1932 őszén alakultak az első gimnáziumi bibliakörökkel egy időben. Kezdetben kis létszámú összejeveteleiket a református kollégium ifjúsági termében tartották, nagyobb részvétellel csak karácsonykor. A csoport fegyelmetlensége miatt végül kitiltották őket, majd fél év múlva megszűntek. Eltávolodva a vallási tartalomtól, a bibliaórák helyett már biliárddal mulatták az időt. 1933 őszén újrászervezték a tanoncmisziót.¹⁰⁸⁷

Ekkor érkezett oda Vödrös László borbélytanonc¹⁰⁸⁸ és egy nyolcadikos gimnazista, akik a régi alapokra helyezték vissza a tanoncmisziót.¹⁰⁸⁹ A kezdeti nehézségek után az újrakezdekor csak ketten alkották, de folyamatosan bővült.¹⁰⁹⁰ Az összejeveteleket, bibliaórákat a Mátyás utcai Timótheus Otthonban tartották. A tanoncok saját kézzel írott evangelizáló lapot is megjelentettek 1934-től *Református Tanonc* címmel, linóleummetszetű fejléccel és képekkel.¹⁰⁹¹ Berza János, Vödrös László voltak tanoncmiszió fő szervezői, később a dél-komáromi Bakos Balázs játszott fontos szerepet benne és Farkas János is.¹⁰⁹² Ezek a bibliakörök számos tanoncot fordítottak az vallásos élet felé. Közéjük tartozott az említett Farkas János, későbbi leányvári, majd rédei tanító is, aki ebben a közösségben tapasztalta meg az, hogy hogyan lehet komoly evangéliumi életet élni.

Életírásának ezzel kapcsolatos részéből érdemes hosszabban idézni: „Ezidőtájt fundamentális esemény történt életemben. Szokás szerint vasárnap délutánonként templomba mentem. Nem vártam meg még a miatyánk végét sem, siettem lefele a csigalépcsőn, mert négy órakor a KS pályán kezdődtek a szemet gyönyörködtető futballmeccsek. Berza Jánosnak feltűnt, hogy egy fiatalember szorgalmasan jár templomba, de délutánra mindig eltűnik. Egyszer megleste, hol az ülőhelyem, és amikor ki akartam osonni, elélem állt. »Fiatalember – mondta halkán, vállamra téve kezét –, nem volna kedve bejönni a tanonc bibliakörbe?« Nemet nem mertem mondani, így bementem a kollégium egyik termébe, ahol sok fiatal már körülülte a hosszú asztalt. Hentesek, asztalosok, borbélyok, festők... Alázatosan meghúzódtam valamelyik szögletben. Csodálkoztam, hogy ezek az egyszerű fiúk milyen komolyan veszik az Igét. Mondták az aranymondást, és azt, hogy mit jelent számukra. Hogyan építik bele hétköznapijaikba. Egyik hentes-tanonc mesélt, hogy a főnöke tanította, hogyan kell csalni a mérlegelésnél – nekem meg az volt akkor az

1086 SZŰCS Ferenc: „... mint... i.m. 52.

1087 *Hajnal*, 1935, 5. évf., 2. sz., 12. Idézi: GALO Vilám: Református karitativ intézmények... i.m. 109.

1088 A tanoncvizsgát 1935-ben tett Komáromban majd Nagymegyerre távozott. Idézi: GALO Vilám: Református karitativ intézmények... i.m. 108.

1089 VÖDRÖS László: Komáromi tanoncmiszió. In: *Kis Tükör*, 1935, 8. évf., 2. sz., 5.

1090 *Hajnal*, 1935, 5. évf., 2. sz., 12.

1091 Hetenként jelent meg 4 oldalon. A jelentősége abban állott, hogy tanoncok maguk írták a cikkeket, verseket, így az önképzésben igen nagy szerepe volt. *Hajnal*, 1934, 4. évf., 12. sz., 12.

1092 GALO Vilmos: *Timótheus szövetség*. Kézirat, 2014.

Igém, hogy az Úr előtt gyűlölt a hamis font és a hamis mérleg. Elhatároztam, hogy én nem csalogok. És milyen szívből imádkoztak! Nagyon megragadott ez a légkör. Ott is maradtam köztük vasárnapról vasárnapra.”¹⁰⁹³

6.6.2.8. Fiókárvaház Komáromban, a Timótheus palota

Magát a Timótheus árvaházat nem lehet kizárólag árvaháznak tekinteni, mint a kiskoszmályi központot. A helyesebb megnevezés az árvaház helyett a „Timótheus ifjúsági központ”, vagy a másik megnevezés, amelyet az építkezés kezdetekor adtak az épületnek: „Timótheus palota”. De miért is hívták palotának? Tóth Kálmán úgy fogalmazott, hogy ha kávéházaknak, bankoknak, színházaknak lehet palotája, akkor az Isten ügyét szolgálónak is lehet. Mint írta, nyugaton tényleg paloták állnak az ifjúsági munka rendelkezésére, csak idehaza szokatlan az evangéliumi munkával együtt említeni.¹⁰⁹⁴

Azért nem lehet egyértelműen árvaháznak tekinteni, mert nemcsak árvák laktak, éltek benne, hanem olyanok is, akiknek ugyan voltak szülei, de annyira el voltak szegényedve, hogy a legjobb megoldásnak gyerekeik számára a palotában való elhelyezést látták.

Mikor a Timótheus mozgalom bekapcsolódott a kiskoszmályi Béthel mozgalomba, egyben új feladatok elé is nézett. Az eredeti tervek szerint a Timótheus palota missziói iskolának, tanoncotthonnak, internátusnak lett megtervezve, ám az épületet árvaházzal is kibővítették. 1939–40-es években ez a terv annyiban változott meg, hogy az elsődleges cél a Timótheus palota befejezése lett, mert így befogadhatta az összes kiskoszmályi fiút, valamint az internátust. A missziói intézetet létesítését későbbre halasztották.¹⁰⁹⁵

Két alternatíva volt a központ létrehozását illetően. Az első, hogy vesznek egy a missziós munkájukhoz szükséges épületet, második pedig, hogy az alapjaitól kezdve a saját igényeiknek megfelelően építenek egy újat.¹⁰⁹⁶ Végül az utóbbi megoldást választották. Kérelmet intéztek a város vezetőségéhez, amelyben körvonalazták a terveket, és két kat. hold terület ingyenes átengedését kérték. A következő intézményeket vázolták fel. Két árvaház 50–50 árvával, árvaházi elemi iskola, középiskolai internátus és missziói iskola.¹⁰⁹⁷ Nagy Jenő kormánybiztos a Vág-dunán túl, közvetlen az érsekújvári országút mellett, az akkori új rendőrházakkal szemben elterülő földből biztosított számukra területet.¹⁰⁹⁸ Az adományozási szerződésben kikötötték, hogy a földterületet csak az árvaház céljaira használhatják fel, másrészt a komáromi járási hivatal jóváhagyásától kezdve egy éven belül fel kellett építeni az épületet, ellenkező esetben az ajándékozás semmissé vált volna. Amennyiben az árva-

1093 GALÓ Vilám: Református karitativ intézmények... i.m. 109.

1094 TÓTH Kálmán: A Timótheus palota hiteles története. *Hajnal*, 1937, 7. évf., 12. sz., 9.

1095 TÓTH Kálmán: *Gazdag szegénység. A komáromi református Timótheus árvaház története az 1937–38. évben.* Timótheus szövetség, Komárom, é. n., 29.

1096 TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 40.

1097 TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 41.

1098 *Komáromi Lapok*, 1937, 58. évf., 61., sz., 6.

ház megszűnne, a telek visszaszáll a város tulajdonába.¹⁰⁹⁹

Az építés nagy anyagi ráfordítást igényelt, de ezt részint közadakozásból, részint nagyobb magánadományokból fedezték. Az első adományozó, aki jelentősen hozzájárult az építkezéshez és a fenntartáshoz, Tóth Zsigmond kawai földműves. Eladta a házát, négy hold földjét, egyéb ingóságait, és az így összegyűlt 32 000 koronát följánlotta az árvaház céljaira. „Följánlotta a maga és családja munkaerejét, további állandó segítségét és beköltözött az árvaházba, hogy ott fáradhatatlanul dolgozzék az árvákért és ezzel együtt az Isten országáért. Ugyanezt teszi felesége és két nagyobbik fia is.”¹¹⁰⁰ A Timótheus árvaház 1937. szeptember 1-jén kezdte meg működését 10 gyermekkel és 3 felnőttel.¹¹⁰¹ „Hat árva fiú a kiskoszmályi árvaházból. Ezek közül kettő jár elemibe, kettő a polgári iskola első osztályába, kettő pedig a másodikba. Van az árvaházban egy tanítóképzős fiú is, akinek a szülei ugyan élnek, de olyan szegények, hogy a taníttatásról nem tudnak gondoskodni. Így a fiú a polgári iskolát Kassán az ottani evangélikus árvaház támogatásával végezte. [...] Az árvaházban van Zsiga bácsiék négy gyermeke is. Kettő már nem jár iskolába. Ők az árvaházban segítenek. A fiú jelenleg Káván van, ahol a disznókat hizlalja az árvaház részére, a leány pedig ideiglenesen a konyhán segít.”¹¹⁰² Ez az árvaház nem keverendő össze a palotával, ugyanis Tóth Kálmán a vágdunasori bérelt lakást is Timótheus árvaháznak nevezte. A kiskoszmályi árvaházból azok kerültek ide, akik kijárták az elemi iskola osztályait és tovább akartak tanulni.¹¹⁰³ A Timótheus palota felépítése előtt a kiskoszmályi árvaház komáromi fiókárvaháza egy bérlakásban működött. De ebből, a korábban említett Mátyás utca 22. szám alatti házból ki kellett költözni, mert már szűknek bizonyult a hely. A Vágduna sor 58. szám alatt béreltek egy lakást, amely két szobából, konyhából és előszobából állt. A lakásba augusztus 15-én költöztek be Tóth Zsigmonddal és annak családjával, így 12–13-an laktak együtt.¹¹⁰⁴ Volt még egy kamra és egy pince is, viszont hiányzott az udvar, az éléskamra és a fáskamra.¹¹⁰⁵

Az 1937 őszi tervezett építkezést csak 1938. március 8-án kezdhették meg.¹¹⁰⁶ A költségvetés félmillió cseh koronában állapították meg. Az épület hossza 32 m, szélessége 16 m, egy emelettel, 75–80 személy befogadására volt alkalmas.¹¹⁰⁷ Az építésnél segédkezett a komáromi egyház több diakónusa, a fuvart komáromi és szentpéterei gazdák adták díjmentesen, 2000 napszámmunkát végeztek, ezek közül 700-at teljesen ingyen. Úgy a Komáromi, mint

1099 Ministerstvomnútra Slovenskej republiky štátny archív v Nitra, pobočka Komárno, fond: Okresný Národný Výbor Komárno. III. ref. 11/267/1949

1100 *Komáromi Lapok*, 1940, 61. évf., 51. sz., 5.

1101 „Zsiga bácsi és felesége és a vezető lelkész házaspár. Ide sorolhatjuk a két felnőtt gyermeket is, akikkel a felnőttek száma hat. Ezek közül az árvaházban ténylegesen csak három van, mert zsiga bácsi az építkezésnél dolgozik a vezető lelkész pedig a missziói munkát és egyéb hivatalos teendőket végzi.” TÓTH Kálmán: *Gazdag szegénység...* i.m. 9.

1102 TÓTH Kálmán: *Gazdag szegénység...* i.m. 8–9.

1103 TÓTH Kálmán: *Gazdag szegénység...* i.m. 5.

1104 A diákok közül egy volt elemi, 5 polgári és egy tanítóképzős volt. *Hajnal*, 1937, 7. évf., 9. sz., 15.

1105 TÓTH Kálmán: *Gazdag szegénység...* i.m. 6.

1106 TÓTH Kálmán: *Kősziklára...* i.m. 42.

1107 TÓTH Kálmán: *Kősziklára...* i.m. 43.

a Barsi egyházmegyékből voltak építő munkások.¹¹⁰⁸

Az építésről Tóth Kálmán a következőképpen írt. „Több száz ingyen napszámot kaptunk a bibliakörös testvérektől. Volt olyan munkásunk, aki csaknem 100 km.-t kerékpározott, csakhogy részt vehessen a munkában. Többen – magánosok és bibliakörök – ha maguk nem jöhettek, munkást küldtek. Szegény és gazdag egyaránt részt kért a munkából. [...] A cseh mozgósítás szakította meg a munkát, amit azután kicsinyenként végeztünk azóta, amint a szükség kívánja. A bekövetkezett változások ugyanis megakadályozták az épület befejezésében. Még ma is vannak olyan helyiségek, amelyek nincsenek berendezve, mert nem volt rá pénz. [...] 1938 őszén 12 személy költözött az épületbe, ma pedig már 60 a létszám”.¹¹⁰⁹

A komáromi helyi sajtóban is megjelent egy beszámoló az árvaház felépítéséről, munkájáról, tagjairól, valamint az árvák és az őket gondozó önkéntesek mindennapjairól. „Meglátogattuk az árvaházat, melyben ezidő szerint 45-en laknak, akik közül 35 az árva gyermek, a többiek vezetők és néhány tanítóképző növendék lakik az internátusban.

Meleg szeretettel fogad Tóth Kálmán lelkipásztor, az árvaház igazgatója, s felesége: a Nagytiszteletű Asszony, akik az árvaházat vezetik. [...] Nagy örömmel kalauzolnak az árvaház földszintjén; Tágas, világos terembe lépünk, amely az ebédlő, s amely egyúttal a nappali szoba is, ahol a gyermekek tartózkodnak, tanulnak, szórakoznak. Délután van, csak három tanuló tartózkodik otthon, a többiek még nem jöttek haza az iskolából. [...] Gaál Zoltán volt orvostanhallgató az egyik nevelő, „Zoli bácsi” mutat meg valamilyen új társasjátékot a fiúknak, akik nagy figyelemmel hallgatják. [...] A teremben több szekrényt helyeztek el, ezekben vannak az árvák tanszerei. Minden egyes fiúnak van fiókja, melynek rendben tartásáért felelős. Téglából rakott, ügyesen elkészített kályha ontja a meleget a szobában, mely igen barátságos, tiszta. A szomszéd terem a háló, köröskörül igen ízlésesen készített ágyakkal. Nem a megszokott, rideg vaságyak ezek, hanem szép, halvány rózsaszínűre festett ágyak meleg dunnákkal, amelyek tél idején biztos meleget nyújtanak a fiúknak. A következő szobák az internátusé, ezekben tanítóképzősök laknak, ezek is szép, egészséges helyiségek.

Majd a Nagytiszteletes vezet be lakásába, mely két szobából áll. Mellette van az iroda, ahol az árvák ügyét intézik. Megtekintjük a tágas konyhát is, amelyben a szakácsnő éppen a délutáni uzsonnát készíti elő a gyermekeknek. Fönt az emeleten még nincsenek bevakolva a termek és szobák, aminthogy az egyébként impozáns épület külsejét is csak a tavasszal fogják bevakolni. Az épületbe bevezették a villanyt is. Az árvaház mögött terül el a veteményes kert, mely konyhai növényeket termel, de több gyümölcsfát is ültettek bele.

A kert végén van a halastó, melyet a fiúk ástak és kezeltek. A jövő évre egy húsz méter hosszú és öt méter széles halastavat akarnak berendezni az árvaház kis lakói. [...] Az árvák teljes ellátást, ruhát kapnak, vannak teljes és félárva közöttük, a gondozott gyermekek elemi, polgári iskolások, 10 pedig gimnáziumba jár. A legtöbb iparosnak készül, tanonckorukban is bent maradhatnak az árvaházban. Több árvát a vidéken már el is helyeztünk, s megvannak velük elégedve. A vezetésben segítségemre vannak Gaál Zoltán és Szűcs And-

¹¹⁰⁸ Komáromi Lapok, 1940, 61. évf., 51., sz., 5.

¹¹⁰⁹ TÓTH Kálmán: Kősziklára... i.m. 42–43.

rás, akik a gyermekek közvetlen nevelését végzik, tanítják, oktatják őket s bibliai szellemben, vallásos alapon készítik elő őket az életre.

Az árvaház fenntartásához a nemes szívű emberbarátok pénzbeli és természetbeni adományokkal járulnak. Az anyagiakat elősegítik azok a vallásos estélyek, amelyeket az árvaház növendékei rendeznek időnként a különböző egyházakban, melyek nagy szeretettel fogadják őket. Az a célunk, hogy az evangélium szerint élő embereket neveljünk, akik az egyháznak és a magyar hazának hasznos és derék polgárai legyenek. [...] A gyermekek nevelése mellett szeretnénk többféle háziipari munkát bevezetni. Koszmályon szövőszéket állítottak fel, mi harisnyakötő gépet akarunk beszerezni, ezen kívül meg akarjuk honosítani a házinyúl tenyésztését, méhészetet és más alkalmas, hasznos házi foglalkozást fogunk bevezetni. Az árváknak ezzel csak hasznára lehetünk. [...]”¹¹¹⁰

Ezzel együtt az építkezést még évekig tetemes adósság terhelte, amelytől csak 1942-ben szabadultak meg.¹¹¹¹ 1943-ban a fiúinternátus önállósult, és a városban az egyházközségtől kaptak lakást. Mivel ez szűknek bizonyult, ezért az internátust vezető lelkészek és néhány fiú éjszakánként visszajárt aludni a palotába.¹¹¹² A második világháborút követően az árvaház ingó és ingatlan vagyona egyaránt a Kulturális – Szociális Alap gondozásába került.

6.6.3. Timótheus Szövetség

A Timótheus Szövetség történetét alapvetően négy korszakra lehet osztani.

1932–1938 a szövetség létrehozása, ekkor a célok és eszközök meghatározásán és evangelizáción volt a hangsúly.

1938–1945 szociális és karitatív munka.

1945–1947 a hanyatlás kezdetei, amikor a timótheusokat vagy deportálták Csehországba, vagy áttelepítették Magyarországra, vagy Csehszlovákiában maradhattak.

A negyedik pedig 1947–1953 közötti időszak, amikor félig illegális módon működött a szövetség. illetve Tóth Kálmán a deportáltak között is végezte a missziói munkát. Az egész missziói szövetséget és a missziói munkát a kommunista államhatalom Varga Imre püspökkel szüntette be. Tóth Kálmánt pedig megfosztották a prágai katedrójától és „saját kérésre” visszahelyezték állandó gyülekezeti szolgálatba.¹¹¹³

Az 50-es évek első felében az itt maradt Timótheusok újraszervezték a bibliaórákat, evangelizációkat szerveztek, ám az egyházi vezetés állami nyomásgyakorlás hatására betiltotta a belmisszió minden formáját. Így ezután már csak titokban, „baráti látogatások” során tarthattak ilyen alkalmakat. A négy korszak közül a két világháború közötti időszakra, tehát

¹¹¹⁰ *Komáromi Lapok*, 1940, 61. évf., 51. sz., 5.

¹¹¹¹ SZÚCS Ferenc: „... mint... i.m. 56.

¹¹¹² PAP József (szerk.): *A Barsi Református Egyházmegye 1944-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve*. Léva, 1944, 67.

¹¹¹³ Galo Vilmos csak 3 szakaszt jelöl meg ebben a kéziratban, ám az 50-es évek első felét nem vette bele a felosztásba. GALO Vilmos: *Timótheus Szövetség*. Kézirat, 2014.

a kezdetekre és az evangelizációs évekre összpontosítunk.

Tóth Kálmán Komáromba érkezésekor azonnal belefogott az ifjúsági munkába. Az itt működő ifjúsági egyesületben csalódott, ugyanis ekkora az egyesület már lényegében elhagyta azt a vallásos töltetet, amelyet az indulásakor magáénak vallott. A komáromi bibliakörösök 1934-ben csatlakoztak a kiskoszmályi Béthel mozgalomhoz. Ezt követően vették fel a Timótheus Szövetség nevet, míg magukat Timótheusoknak kezdték nevezni, tevékenységüket pedig a továbbiakban a kiskoszmályi mozgalom ifjúsági munkájaként határozták meg. A mozgalomnak nemcsak fiú tagjai voltak, hanem lányok is. Ők magukat Tábitáknak nevezték.

A Timótheus Szövetség a 30-as évek derekán határozott programmal rendelkezett, amelynek célja „egy társaságba gyűjteni azokat az ifjakat, akik Jézus Krisztust Megváltójuknak és Istenüknek tekintik a Szent írások szerint. Az Ő tanítványai akarnak lenni hitükben és életükben és együttesén akarnak munkálkodni Mesterük országának az ifjúság között való terjesztésén. A Szent írást a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás szellemében akarják tanulmányozni s a magyar református egyháznak holtig hűséges és munkás tagjai akarnak lenni.”¹¹¹⁴

Bárki tagja lehetett, aki elmúlt 14 éves, és a szövetség vezetője alkalmasnak találta arra. 1936 elejétől bevezették azt, hogy a jelentkezők csak fél évi próbaidő után váltak taggá, hogy legyen idejük jobban megismerni a szövetség működését.¹¹¹⁵ A tagoknak kötelező volt a rendszeres templomba járás és úrvacsoravétel, a csendes órák megtartása, rendszeres ima, havonta egyszeri beszélgetés a lelki vezetővel, a *Hajnal* előfizetése. Tagsági díj nem volt, ám kötelező volt az önkéntes adomány, jövedelmük 10%-a.¹¹¹⁶ 1936-ra a Timótheusok 80%-a fizette a 10%-os adományt, és hogy diákként honnan tudták ezt előteremteni, azt maguk sem tudták megmondani.¹¹¹⁷ Jelvényük a Jézus-jelvény, melynek viselése nem volt kötelező.¹¹¹⁸

A szövetségben szigorú fegyelmet¹¹¹⁹ tartottak, amellyel a valláserkölcsi nívót kívánták fenntartani. A szövetség szélsőséges puritánsága és kegyessége itt érződött a legjobban. Feladatuknak tartották, hogy az ifjúságot felvilágosítsák arról, hogy mi helyes és mi helytelen, természetesen a saját értelmezésükben, és mint olvashatjuk a tánc csak az egyik helytelen dolog volt a sok közül, amelyet a következő módon láttak: „Hányan lelkesednek még ma is a nótákért, regényekért, moziért, színdarabokért, pedig ezek a lélek számára nem egyebek mosléknál. Különösen ifjúságunk jár elől ebben. De nemcsak ők a hibások, hanem azok is, akik ilyen táplálékot adnak nekik. Sok helyütt ma sem átalják az erkölcstelen táncmulatást a „református” névvel illetni. Isten gyermekének nem a vályúnál a helye. Az ördög ide juttatja az ő szolgáit, nekünk azonban Isten az ő asztalánál adott helyet. Igyekezzünk

¹¹¹⁴ *Hajnal*, 1934, 4. évf., 12. sz., 12.

¹¹¹⁵ *Hajnal*, 1935, 5. évf., 1. sz., 14.

¹¹¹⁶ *Hajnal*, 1934, 4. évf., 12. sz., 12.

¹¹¹⁷ Bepillantás a „Timótheus szövetség Pénztárnaplója”-ba. In: *Hajnal*, 1936, 6. évf., 6. sz., 13–14.

¹¹¹⁸ *Hajnal*, 1936, 6. évf., 3. sz., 14.

¹¹¹⁹ A fegyelmezésnek négy fokozata volt. Négyszemközi figyelmeztetés, tanú előtt való figyelmeztetés, közösség előtt való figyelmeztetés vagy ügyének megtárgyalása, kizárás. *Hajnal*, 1936, 6. évf., 6. sz., 16.

minél többeket felvilágosítani és megmondani nekik, hogy nekünk nem a vályúnál, hanem a kegyelem asztalánál a helyünk. Ez a mi nagy feladatunk.”¹¹²⁰

Rendszeresen jelentek meg a megtért tagoktól olyan vallomások¹¹²¹, amelyek arról szóltak, hogy a megtérésük előtt a tánc és más világi hívságok még az életük része volt, és azóta már nem lelte benne örömét.¹¹²² Egy leánykonferencián pedig egyenesen ördögtől való dolognak kiáltották ki: „Voltak, akiknek még problémájuk a tánc s ezt őszintén feltárták. Erre egyik fiatal leány elmondta, hogy ő a régi életében szeretett táncolni; azt gondolta, hogy az vele jár az étellel; de mióta Jézus Krisztust ismeri és az életét őneki átadta, azóta olyan boldog és annyi igazi örömben van része, hogy a világi örömek egészen feleslegessé lettem sőt tudja, hogy az az Ő számára „kár és szemét”. A táncot illetőleg megállapítottuk, hogy ha valaki a pokolba akar jutni, az csak táncoljon.”¹¹²³

Egy másik helyen szintén a lányokat vették elő és figyelmeztették őket, hogy a jóra és a rosszra is a legfogékonyabb életkorban vannak, és ezt a következőképpen jellemezték. „Nézzük csak meg közelebbről egy leánynak az életét. Mire eltelnek a leányszendők, olyanná nő, mint egy gomba... a féreg egész utakat csinál benne. A gomba csak addig jó, amíg üde, friss; ha nem tépi le senki, megférgesedik, így rágja át a sokféle féreg a leánylelket is. Át meg át rágja a regényolvasás férges s ráneveli a semmittevésre, a naplopásra. Keresztül rágja a mozinak, színháznak, táncnak a férges, sokszor akarata ellenére. Hogy érzi magát az a leány, akit mások belevisznek ezekbe a dolgokba, de saját maga nem kívánja? Ez a legszörnyűsebb. Olyan ez, mint a bohóc, aki másokat megnevettetett, mulattatott, ő maga pedig öngyilkos lett. – Hány leányról el lehet, mondani, hogy a munkának, kézimunkának, táncnak, művészetnek, irodalomnak a „bolondja”, de aligalig található olyan, kiről azt mondhatnók: a Krisztus bolondja. Ilyen módon annyira elkukacosodik a leány élete, hogy a féreg megmozdul benne s ő maga járó féreggé válik.”¹¹²⁴

Az ünnepeket szigorúan betartották, így például vasárnap tilos volt tanulni.¹¹²⁵

A bibliakörös Timótheusokból többen is a lelkesítő pályát választották, mint például Vörös Béla, Komjáthy Aladár, Csukás Zsigmond, Végh Dániel, Rácz László, Nagy Gyula, Kossár András.¹¹²⁶ Ezekre az összejövetelekre járó fiatalok képezték ki a későbbi Timótheus Szövetség magját. Miután szembesültek azzal, hogy nem lehet az egész országra kiterjedő egységes ifjúsági munkát végezni, a helyi kis csoportokat fogták egybe.

A 30-as évek elején a komáromi ifjúsági egyesület mindinkább a világi összejöveteleket preferálta, így Tóth Kálmánnak az eredeti céljától eltérve az ifjúsági munkát másként kellett elkezdenie. Ekkor találkozott a korszak másik nagy belmissziósával Nehézy Károllyal, aki továbbra is bízta az ifjúsági munka megszervezésével. Ekkor kötött örök barátságot vele, és a két belmissziós munkássága ekkor kezdet összefonódni, mi több, Tóth Kálmán egyre

1120 *Hajnal*, 1936, 6. évf., 4. sz., 14.

1121 *Hajnal*, 1936, 6. évf., 7. sz., 10; 8. sz., 11; 1938, 8. évf., 11. sz., 1–2.

1122 *Hajnal*, 1935, 5. évf., 5. sz., 12–13.

1123 *Hajnal*, 1935, 5. évf., 10. sz., 10.

1124 *Hajnal*, 1938, 8. évf., 8. sz., 8–9.

1125 *Hajnal*, 1936, 6. évf., 6. sz., 16.

1126 GALO Vilmos: *Timótheus Szövetség*. Kézirat, 2014.

jobban azonosult Nehézy kegyességi belmissziós gondolatrendszerével. Közös munkájuk gyümölcse pedig a Béthel és Timótheus Szövetség által közösen létrehozott Timótheus árvaház. „Így találkozott tehát roppant szerencsés módon a kiskoszmályi mozgalom induló ifjúsági munkája Tóth Kálmán törekvéseivel.”¹¹²⁷

A kettejük találkozását követően 1932 végén megindultak Komáromban a bibliaköri összejövetelek. Hetente négyszer tartottak összejövetelt, az idősebbeknek Tóth Kálmán, a fiatalabbaknak Rácz László VII. osztályos gimnáziumi tanuló irányításával. A segédlelkészek, Tóth Kálmán, Kelemen Kálmán, majd Vörös Béla és Molnár Bálint segítettek a vezetésében. A bibliakörök a nyolcéves gimnáziumi rendszerben lényegében a felső évfolyamokból álltak. Voltak hajnali bibliakörök, amelyeket Galambos Zoltán vezetett reggel hat órai kezdettel. 1935. április 1-jén kapták meg és 7-én avatták fel az akkori Mátyás utca 22. szám alatti lakást. Vörös Béla szüleitől kibéreltek¹¹²⁸ egy helyiséget, melyet elneveztek Timótheus Ott-honnak, amelyet folyamatosan rendeztek be, és könyvtárat is létesítettek benne.

A Timótheus mozgalomban nagyon fontos szerepet kaptak a hitmélyítő Timótheus konferenciák. Az elsőt 1933-ban Magyarókon tartották és nem várt sikereket értek el. Az eddigi ifjúsági találkozóktól eltérően programjukat csak a Bibliára építették. Eldöntötték, hogy e siker után sokkal nagyobb hévvel fognak hozzáfogni a Biblia tanulmányozásához, és azt a célt tűzték ki, hogy a legtokéletesebben éljék meg Isten Igéjét.¹¹²⁹ A konferencián részt vett 38 diák, 3 tanító, 1 tanár, 6 lelkész, 2 abiturienst, akik közül Komáromból ment 19, Pozsonyból 6, Érsekújvárból 5, Léváról 1, Magyarókról 7. Itt kapott meghívást és indítást az akkor VI. osztályos főgimnáziumi tanuló Gaál Zoltán¹¹³⁰ is.¹¹³¹ Ez az esemény olyan meghatározó volt Tóth Kálmán életében, hogy ezt az összejövetelt tartotta a legideálisabb és leghasznosabb konferenciának, és ehhez mérte a többi találkozót is, mikor azok hasznosságáról vitázott lelkésztársaival.

1934-ben Csallóközarányoson¹¹³² tartott konferenciájuk után úgy döntöttek, hogy szükségük van egy állandó konferenciázó helyre, ahová el tudnak vonulni, a szigorú időbeosztást be tudják tartani, valamit a közösség érzetét akarták erősíteni.¹¹³³ A diákok által összespórolt pénzből és önkéntes adományokból¹¹³⁴ saját kezük munkájával egy 24 X 6 méteres deszká-

1127 GALO Vilmos: *Timótheus Szövetség*. Kézirat, 2014.

1128 A 70 koronás bérleti díjat a komáromi gyülekezeti tagok adták össze. *Kis Tükör*, 1935. 8. évf., 4. sz., 4.

1129 TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 40.

1130 Felesége Vrábel Ilona, a II. világháború után Tótkomlóásra telepítették ki. Szegeden, kémia-biológia szakon végzett. Az 1956 után, Ausztrián keresztül az USA-ba emigrált, és a Greenville-i egyetem oktatója lett, ahol kémiát és latint tanított. Az 1960-as években sikerült előállítania a világ akkori legjobb minőségű ezüst oxidját, melyet mini elektromos akkumulátorokban használtak. Élete alapján Dawn L. Watkins, kétkötetes ifjúsági regényt írt 1991-ben, *Zoli's Legacy: Based on the Life of Zoltan Gaal*, Book I: *Inheritance és Zoli's Legacy: Based on the Life of Zoltan Gaal*, Book 2: *Bequest* címmel. A két kötetet együtt 2010-ben, *Zoli's Legacy* címen újra kiadták. GALO Vilmos: *Timótheus szövetség*. Kézirat, 2014.

1131 Mi is volt hát Soókon? *Református Ifjú*, 1933, 1. évf., 1. sz., 5.

1132 A csallóközarányosi konferencia meghívóját és programját ld.: *Református Ifjú*, 1934, 2. évf., 6. sz., 5.; 1934, 2. évf., 7. sz., 6–7.

1133 Az a híres-neves kiskoszmályi barakknak története. *Hajnal*, 1936, 6. évf., 2. sz., 14. *Református Ifjú*, 1934, 2. évf., 7. sz., 4.

1134 Volt, aki egy marék aprót számolatlanul adott a pénztárosnak, három timótheus diák iskolai jegyzeteket készített és azt adták el, volt barakkjegy és különböző vallásos estélyek bevételeiből adódott össze a szükséges összeg. *Hajnal*, 1935, 5. évf., 8. sz., 14.

ból készült barakkot építettek a kiskoszmályi árvaház hatalmas udvarán, és 1935 nyarán már itt tudták megtartani harmadik konferenciájukat. A barakk ára 5600 koronát tett ki, amely abban az időben elég komoly összegnek számított, és melyből 3500-et egy év alatt sikerült összepórolniuk, a maradék összeget pedig kölcsönből fedezték.¹¹³⁵ Két gimnazista Komáromból Kiskoszmályra gyalogszerrel – amely oda-vissza mintegy 150 km –, egy pedig kerékpárral érkezett, hogy segédkezzenek a barakk összeállításánál. Az építkezés 1935. július 17-én kezdődött, és öten építették, a három diák, Tóth Kálmán és egy ács.¹¹³⁶ Mivel ablak nem volt rajta, ezért a világítást üvegcsereppel oldották meg, a berendezés puritán volt, szalmazsákok, mosdótálak, asztalok és padok.¹¹³⁷

A barakk egy jelképpé vált a Timótheusok körében, megtanította őket adakozni, és arra, hogy az elsőre elérhetetlennek tűnő dolgok igenis megvalósíthatóak. A barakk fizikai valóságában, mint eszköz, és mint eszme, amely mint a közösség összetartó ereje, kézzelfogható bizonyítéka volt a Timótheusok sziklaszilárd hitének.¹¹³⁸ Ezután az összes nyári konferenciát ebben a barakkban rendezték.

Ezt jól tükrözi a *Hajnal* c. missziói lap 1936-os számában megjelent írás, amely szerint: „Mi, Timótheusok úgy szeretünk terveket szőni, álmodni. Nagy fába vágjuk a fejszénket. És a fa mindig kidől. Mert Isten akarja. Érezzük: nagy dolgokra hívott minket az Isten. Mi teszünk mindent, amit Ő mond, megyünk mindenüvé, ahová Ő akarja. Mert Ő a vezérünk, parancsolónk. Kicsik vagyunk és kevesen, de nem félünk, mert Ő mondta: »Ne félj te kicsiny nyáj, mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy néktek adja az országot!« Ezzel a hittel teszünk mi mindent! Ezzel a hittel megyünk célegyenest arra, amerre Ő vezet, Ő küld! Célegyenest! Győzelmes lesz ez az út és ezen az úton első állomásunk volt a barak! - aláírás: Egy Timótheus.”¹¹³⁹

Tóth Kálmán 1935 decemberében elköltözött Komáromból Kárpátaljára és a feketeadói gyülekezet lelkésze lett. A kiskoszmályi (kegyes, bibliás) lelkiséget elvitte Kárpátaljára is (Keleti Baráti Kör), Timótheusokat is szervezett be, sőt az következő Timótheus Konferenciát a kárpátaljai Asztélyon tartották. Ennek egyik gyümölcse volt Laci testvér érkezése, aki gyalog érkezett Kárpátaljáról, hogy ingyen dolgozzon a komáromi árvaházban.¹¹⁴⁰

A szövetség élére Nagy Gyula, VII. osztályos gimnáziumi tanuló, majd Mézes Zsigmond, VIII. osztályos tanuló került. Az eddigi munkát, úgy ahogy folytatták még Szendi László vezetésével. Ekkor szervezték meg a Timótheus zenekart is, de Tóth Kálmán – mint vezető és tekintély – hiányzott, és ennek hangot adtak a *Hajnal* című lapban. Tóth Kálmán 1937 januárjában visszatért Kárpátaljáról, és Kiskoszmályon lett árvaházi lelkész, így újra kézbe tudta venni a Timótheusok vezetését. Az egyházmegyei közgyűlés határozata alapján, „az árvaházi lelkész lelkési szolgálatot csakis az árvaházban végezhet, hatásköre csakis az árvaház területére és tagjaira terjed ki. Az egyházmegyei közgyűlésnek rendes tagja.

1135 *Hajnal*, 1935, 5. évf., 9. sz., 14.

1136 Az a híres-neves kiskoszmályi barakknak története. *Hajnal*, 1936, 6. évf., 2. sz., 14.

1137 *Hajnal*, 1935, 5. évf., 9. sz., 14.

1138 Egy kis emlékezés. *Hajnal*, 1936, 6. évf., 8. sz., 15.

1139 *Hajnal*, 1936, 6. évf., 2. sz., 12.

1140 GALO Vilám: Református karitatív... i.m. 74-77.

Közgyűlés elismeri a kiskoszmályi ref. árvaházi lelkészi hivatalt.”¹¹⁴¹

Egy utazó titkár is munkába állítottak, akinek feladata a Timótheusokkal kapcsolatban álló ifjúsági szervezetekkel való kapcsolattartás, és ezek munkájának az összehangolása volt. A *Hajnal*-ban megjelenő cikkek, amelyeket az utazó titkár írt, azokból úgy tűnik, hogy a titkár maga Tóth Kálmán volt. „Ezzel a Timótheusok minden szempontból teljesen önállóvá váltak a kiskoszmályi mozgalmon belül, amolyan mozgalom lettek a mozgalmon belül, de természetesen továbbra is ugyanazon a lelki alapon munkálkodtak.”¹¹⁴²

A Timótheus-munkában az egyik legfontosabb esztendő az 1937-es volt. Két oknál fogva. Ekkor határozták el a mozgalom alapjainak a kiszélesítését. Erre nagy szükség volt, hisz idővel a Timótheusok „kiöregedtek” és többen elmentek főiskolára, míg mások távolabb találtak munkát, és már nem tudtak közvetlenül bekapcsolódni a munkába. Ezért Csukás Zsigmond egy 1937-es körlevelében felszólította a Komárom és környékének a velük lelki kapcsolatot ápoló vásárnapi iskolák fiú tanulóit, hogy alapítsanak ún. Kis Timótheus köröket (a lányok pedig Kis Tábitha köröket), melyek több helyen létre is jöttek. A Kis Timótheusok a vásárnapi iskolán kívül is összejöttek, pénzt gyűjtöttek az árvaházra, misszióra; volt Kis Timótheus körlevelük és külön rovatuk is a *Hajnal*-ban. Ők voltak hivatva a nagy Timótheusok utánpótlását biztosítani, így a Kis Timótheus mozgalom fontos része volt az egész Timótheus-munkának. A másik ok, mely az 1937-es évet fontossá teszi a szövetség életében, az, hogy ekkor határozták el, hogy a már korábban megálmodott, Komáromban felépítendő emeletes épületben nemcsak ifjúsági központot, de árvaházat is működtetni fognak.¹¹⁴³

6.6.3.1. Tóth Kálmán és az ifjúsági munka

Tóth Kálmán a Hont megyei Nagypeszeken egy hétgyermekes család ötödik gyermekeként született 1904-ben. A hat elemi után két évet Pápán, majd újabb két évet Ipolyságon járt gimnáziumba. 1926-tól a Losonci Református Teológia hallgatója lett, és itt fogalmazódott meg benne, hogy a református ifjúsági munka területén kell dolgoznia. A Keresztény Világdiákszövetség lengyelországi konferenciáján ő volt a csehszlovákiai küldöttség egyetlen magyar tagja. Tóth Kálmán 1931-ben került Komáromba segédlelkésznek.¹¹⁴⁴ A biblia-köröknek köszönhetően ismét nekilátott az ifjúsági munkának. 1933-ban jelentette meg a „*Győzelmes Ifjúság*” című munkáját, melyben az általa legtökéletesebbnek tartott református ifjúsági munka megszervezéséhez adott gyakorlati útmutatást. Az elképzelése az úgynevezett négyes program követését javasolta, mely az ifjúság értelmi, testi, lelki és közösségi nevelését egyszerre írta elő. De lassan kezdett kialakulni benne az a meggyőződés is, hogy a sport és az értelmi művelődés nem visz közelebb Jézushoz, csak és kizárólag a Szentírás. Az eddigi ifjúsági munka sikertelenségét is abban látta, hogy a bibliatanulmányozás helyett

¹¹⁴¹ TÓTH Kálmán: *Kösziklára...* i.m. 21–22.

¹¹⁴² GALO Viliam: *Református karitatív...* i.m. 104–107.

¹¹⁴³ GALO Viliam: *Református karitatív...* i.m. 104–107.

¹¹⁴⁴ GALO Viliam: *Református karitatív...* i.m. 104–107.

kulturális, irodalmi és társadalmi kérdésekkel foglalkoztak. Még 1933-ban országos református ifjúsági lapot indított *Református Ifjú* címmel, melyet a komáromi bibliakörösök szerkesztettek. A lap nemsokára megszűnt, helyette külön rovatot kaptak a *Hajnal* című lapban, valamint körlevelek formájában osztották meg egymással gondolataikat és ezeket nevezzük ún. *Timótheus körleveleknek*.

Tóth Kálmán fő célként tekintett arra, hogy minden szempontból egységes egyetemes református ifjúsági munkát hozzon létre. 1934 nyarán egy 1750 kilométeres biciklitúra ke-retein belül Tóth Kálmán, Gaál Zoltán és Végh Dániel gimnáziumi tanulókkal végigjárták Szlovákia és Kárpátalja több református gyülekezetét, és mindenütt tájékozódtak az ifjúsági munkáról¹¹⁴⁵ és „az út tanulságai pedig Tóthot arra készítették, hogy átértékelje az országos ifjúsági munka megszervezésével kapcsolatos elképzeléseit. Ekkor már úgy vélte, hogy nem lehet országos ref. ifjúsági munkát összefogni és egységesíteni, ugyanis alig vannak ifjúsági kezdeményezések, amik vannak, azok pedig módszereikben és céljaikban túlságosan is különböznek egymástól. És mindaddig, amíg az ifjúsági vezetők nem egy lelki központból fognak indulni (ilyen lehetne pl. a Losonci Református Theológia, ahol ezek egységes lelki csoporttá kovácsolódhatnának), addig nincs értelme az egységesítés erőltetésének sem, mert az több helyen csak megzavarná az éppen csak megkezdett munkát.”¹¹⁴⁶

1145 GALO Viliam: Református karitatív... i.m. 108–114.

1146 GALO Viliam: Református karitatív... i.m. 108–114.

7. Az egyházmegye és az 1938-as visszacsatolás

Az 1938-as év története megkerülhetetlen mindazon közösségek számára, akik a Kárpát-medencében élnek. A visszacsatolás eseményei közvetlenül hatással voltak a református egyházra, így annak történetével szorosan összefonódik, és ezzel együtt a Komáromi Egyházmegyéjével is. A 38-as év eseményeiről már sok monográfia és tanulmány született, így most eltekintünk az események részletes ismertetésétől.

A témára vonatkozó egyházi források itt is nagyon hiányosak. Teljes egészében hiányzik a Komáromi Egyházmegye Levéltárából a 30-as évek teljes anyaga, így a 38-as eseményekre vonatkozó lelkészi levelezések is. Így nem tudjuk végigkövetni a nagy politikai és diplomáciai események visszhangját az egyházban. Nem fogjuk megtudni, hogyan reagáltak a müncheni döntésre, és hogyan értékelték, mi volt a véleményük a komáromi tárgyalásokról, és milyen terveik voltak a bécsi döntést követően a visszacsatolt gyülekezetek, vagy a Szlovákiában maradt gyülekezetek lelkészeinek.

Az egyházmegye sajátos elhelyezkedéséből adódóan a visszacsatoláskor csak egy része került újra Magyarországhoz. A meglévő források csupán néhány epizódba engednek betekintést, valamint a visszacsatolást követő átrendeződésről adnak némi felvilágosítást. A 38-as események folyamatában Komáromnak kiemelt szerep jutott. Először a már említett komáromi tárgyalások idején, másodszer pedig november 6-án, amikor vitéz nagybányai Horthy Miklós ellentengernagy, Magyarország kormányzója kíséretével bevonult a városba.

7.1. A komáromi tárgyalások és a szlovenszkói református egyház

A komáromi tárgyalások előzménye a müncheni négyhatalmi egyezmény, amely 1938. szeptember 29–30-án rendezte a szudétánémetek sorsát. A lengyel és magyar igényekről az egyezmény egy kiegészítése rendelkezett. A kiegészítés arról határozott, hogy ha a csehszlovákiai magyar és lengyel kisebbség helyzetéről nem születik a következő 3 hónapban trilaterális szerződés, úgy a müncheni tárgyalásokon részt vevő államok kormányfői újabb tárgyalásra jönnek össze.¹¹⁴⁷ Ezek után a magyar diplomácia megtette a szükséges lépéseket a prágai kormány irányába, hogy elkezdjék a kétoldalú tárgyalásokat. A kétoldalú tárgyalások helyszínét Komáromba tették 1938. október 9-ére. A magyar küldöttséget Kánya Kálmán külügyminiszter, a csehszlovák tárgyalóküldöttséget pedig a szlovák kormány frissen kinevezett elnöke, Jozef Tiso vezette. „Az etnikai magyar területek visszaadását kérte, vagyis minden olyan települést, ahol az 1910-es népszámlálás alapján a magyar lakosság aránya meghaladta az 50%-ot. Ezen a 14 153 km² területen 1 millió 90 ezer lakos élt. A szlovák

¹¹⁴⁷ POPÉLY Gyula: A komáromi tárgyalások (1938. október 9–13.). In. SIMON Attila: *Visszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntéshez*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár és a Selye János Egyetem, 2010, 50.

delegáció ezzel szemben első javaslatában a magyar kisebbség által lakott területek autonómiáját, majd később a Csallóköz visszaadását és harmadik javaslatában pedig egy mintegy 5400 km² terület visszaadását ajánlotta fel, mely területen 349 ezer lakos élt, miközben a nyelvhatár közelében fekvő valamennyi jelentős város (Pozsony, Nyitra, Léva, Losonc, Rimaszombat, Kassa stb.) Szl.-ban maradt volna.”¹¹⁴⁸ A magyar kisebbség vezetői viszont nem tudtak részt venni a tárgyalásokon, ennek ellenére a Dunáninnyi Református Egyházkerület püspöki hivatala 1938. október 9-én, a tárgyalások megkezdése idején a szlovák kormányhoz a következő beadványt terjesztette.

„1. 784/1938. A református Egyházi Törvények szentesítését helyettesítő államkormány részéről való megerősítésének kérése.

2. 785/1938. A református lelkészek és tanítók katonai szolgálatból való elbocsátása.

3. 786/1938. A losonci református teológiai szeminárium elismerése.

4. 788/1938. A visszatartott kongruák kifizetése 1919 és 1920-ról és későbből is a jogosulatlanul üldözöttek számára.

5. 787/1938. A losonci református főgimnázium visszaadása és az egyház kártalanítása 1919. szeptember 23-tól 1938. évi visszaadás napjáig.

6. 789/1938. Az üldözött tanítók levont fizetésének kiutalása tárgyában előterjesztett kérelem.

7. 790/1938. Reámutatás azokra az elintézendő kérdésekre, amelyek a mai szlovák kormány fennhatósága alatt álló terület református egyházaira vonatkozólag az egyházközségek Magyarországhoz való visszacsatolásánál az átadáskor szükségszerűleg figyelembe veendőek. Komárom, 1938. október 11-én. Sörös Béla s. k. ref. püspök.”¹¹⁴⁹

Mivel a magyar fél nem adta fel az etnikai elvek figyelembe vételét, a szlovák fél pedig nem akarta vállalni felelősséget, hogy több területet engedjen át, ezért a komáromi tárgyalások végül október 13-án eredménytelenül zárultak.¹¹⁵⁰

7.2. Az I. bécsi döntés után

A Komáromi Egyházmegye a bécsi döntés következtében kettészakadt. Egyik része Magyarországhoz került, míg a másik néhány gyülekezettel az 1939. március 14-én megalakuló Tiso-féle első szlovák államban maradt. Az Egyetemes Egyház tekintetében a következő egyházközségek maradtak Szlovákiában és Kárpátalján az elcsatolás után.

Szlovákiában:

Dunáninnyi Egyházkerület: Pozsony, Nyitra, Bori, Zólyom.

Tiszaninnyi Egyházkerület: Eperjes, Tarcavajkóc, Magyarbód, Petőszinye, Nagyszalánc, Bánóc, Gálszécs, Hardicsa, Homonna, Kazsó, Kisazar, Lasztomér, Magyarizsép, Miglész, Tussa, Bező, Felsőőrőse, Jenke, Lucska, Nagyszeretva, Pályin, Sárosmező, Ungpinkóc.

¹¹⁴⁸ <https://adatbank.sk/lexikon/komaromi-targyalasok/> letöltés ideje: 2025. január 15.

¹¹⁴⁹ *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 42. sz., 7.

¹¹⁵⁰ <https://adatbank.sk/lexikon/komaromi-targyalasok/> letöltés ideje: 2025. január 15.

Kárpátalján: Beregrákos, Bilke, Kajdanó, Dolha, Fancsika, Gödényháza, Huszt, Királyháza, Nagyszőlő, Tekeháza, Técső, Visk, Verbóc.¹¹⁵¹

A Magyarországhoz visszakerült egyházmegyék és egyházkerületek helyzetének rendezésére és a Magyar Református Egyházba való visszaintegrálására zsinatot hívtak össze. A visszarendeződés hosszabb folyamatot vett igénybe, így a zsinati döntésekig egy átszervező bizottságot küldtek ki a visszacsatolt részekre, amely arra volt hivatott, hogy minden felmerülő kérdést megtárgyaljon. A vitás kérdések megoldásának javaslatait az 1939-es tavaszi zsinat elé kellett terjeszteni. A zsinati tárgyalások végéig a visszacsatolt gyülekezetek megmaradtak az addigi közigazgatási és bíraskodási illetékesség alatt, és érvényben maradt az általuk törvényesen megválasztott egyházi tisztviselők joghatósága.¹¹⁵² Ezért is lehetséges az, hogy a Szlovenszkói Tiszáninneri Egyházkerület levéltári iratanyagába a 1939-es év is szerepel.

Az 1938. év utolsó egyházmegyei közgyűlésén megjelent Medgyasszay Vince dunántúli püspök, aki a gyűlésen hangsúlyozta az összeolvadás szükségességét, és ígéretet tett arra, hogy Pápára, a legközelebbi egyházkerületi ülésre meg fogja hívni a Komáromi, és a Barsi Egyházmegye gyülekezeteinek küldötteit. Az egyházmegye ezen a közgyűlésen viszont úgy döntött az egyesülés kérdésében, hogy egyértelműen kiáll a Dunántúli Egyházkerülettel való egyesülés mellett, ám a törvényes fórumokon keresztül megtárgyalva mindent és minden jogot fenntartva. Ez azt jelentette, hogy nemcsak a kerületi gyűlést, hanem a konventek és zsinatok megtartásának jogát is fenntartották. Medgyasszay erre azt válaszolta, hogy akkor ebben az esetben nem hívja meg a Komáromi Egyházmegyét a kerületi gyűlésre.¹¹⁵³

7.3. Néhány gondolat a Tiso-féle Szlovákiában maradt református gyülekezetek történetéhez

A Szlovenszkói Református Keresztyén Egyház egyházkerületei 1939. január 1-i hatállyal kimondták önmaguk feloszlását. Az önálló Szlovákia területén maradt néhány magyar város, s így néhány református gyülekezet nem került vissza Magyarországhoz, úgy mint Pozsony, Nyitra és Zólyom. Volt még egy magyar gyülekezet, amelyik Csehszlovákia területén maradt, a Lévától északra fekvő 40 lelkes Horhi, ami Hontvarsány leányegyházközsége volt. Így összesen 25 református anyaegyház maradt az 1939. március 14-én alakult első Szlovák Köztársaság területén. A magyar gyülekezet mellett, 21 kétnyelvű, vagy szlovák ajkú anyaegyházközségben és további 4 leányegyház.¹¹⁵⁴

A Szlovákiában maradt gyülekezetek ügyei rendezésének tervével elsőként Sedivy Lász-

1151 Püspöki hivatal, 1938. december 16. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 915/1938.

1152 DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 946/1938.

1153 Kúr Géza levele Sörös Béla püspöknek. Csicsó, 1938. 12. 23. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, 959/1938.

1154 SOMOGYI Alfréd (főszerk.): Száz év... i.m. 116.

ló¹¹⁵⁵ nyitrai lelkész állt elő. Mivel az addigi egyházhatóságokkal tartott kapcsolat megszakadt, így mihamarabb szükséges volt egy új egyházigazgatási szervezet mielőbbi létesítésére, „mivel eddigi Egyházhatóságaink aligha gyakorolhatnák a felügyeletet, irányítást, rendelkezést, mert ezt az itteni kormánykörök nem respektálnák és engednék meg”.¹¹⁵⁶

A Josef Tiso vezette Szlovákiában a gyülekezeteknek maradtak olyan ügyeik, melyeket egyházhatósági irányítás, ellenőrzés, felügyelet, jóváhagyás mellett lehetett csak intézni. Ezek közé tartozott többek között a lelkész- és tanítóválasztás, zárszámadások, költségvetések felülvizsgálása, jóváhagyása, ingatlanszerzés, elidegenítés, kölcsönfelvétel engedélyezése, közigazgatási, fegyelmi bírósági ügyek, egyházlátogatások, a kormányhatóságokkal való érintkezés, egyházkormányzati, közalapi, gyámintézeti járulékok rendezése, lelkészi és tanítói utánpótlásról gondoskodás. Sedivy véleménye szerint ezekhez intézéséhez szükséges, hogy az állam által jóváhagyott egyházalkotmánya legyen az itt maradt gyülekezeteknek. Ehhez a már régebben megalkotott, de el nem ismert zsinati határozatokat visszavonva, átfogalmazva, az adott politikai állapothoz képest módosítva az autonóm szlovák kormányhoz egy újat akart beterjeszteni. Sedivy megemlékezik arról, hogy milyen lényeges az állami elismerés, mert milyen bonyodalmakat okoztak az 1919–20-as években.

Szlovákiában 29, Kárpátalján 13 gyülekezetet kellett irányítani. Az utóbbiaknak az egyházmegyei szervezet létesítését illetően csupán bizonyos kiegészítésére volt szükség, mivel volt esperességük, míg Szlovákiában teljesen újonnan kellett az egyházigazgatási testületet az addig hatályban lévő alkotmányos formák mellett felállítani. Erre a problémára Sedivynek két megoldási javaslata is volt.

Az egyik szerint a konventi elnökségnek kellett volna megbízni egy bizottságot, lehetőleg antedatált november 5-ei keltezéssel a legsürgősebb teendők elvégzésére. Bizottsági tagoknak javasolta: Kovács Alajos, Szilárd Marcell, Salamon X. Ferenc pozsonyi lakosok, Pap József nagyszalánci, Sárkány Lajos királyháza, Szabó Béla huszti lelkészek és Izsák Imre ugocsai esperes, Siménfalvi Árpád nagyszöllősi ügyvédet. A nagy távolság miatt legfeljebb egy tanácskozást javasolt Eperjesen vagy Zólyomban, a további érintkezést az ügyvezetők levélváltások útján végezték volna mindaddig, amíg törvényes keretek között legalább egyházmegyei tisztikart tudtak volna választani. Sedivynek azért is volt sürgős a szerveződés, mert úgy vélte, hogy Stunda István elérkezettnek látta az időt arra, hogy keresztülvigye a felsőzempléni és ungi szlovák gyülekezetek külön szerveződését.¹¹⁵⁷

Felhívta a konventi elnökség figyelmét, hogy a Csehszlovákia és Magyarország között folyó jogi és gazdasági kérdések rendezése ügyében folynak tárgyalások. Szerette volna, ha a tárgyalásokra a konvent beterjeszti a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház 1918. október 28. és 1938. november 10. közötti időszak alatt az állam felé támasztott, jogos, ám jogtalanul megtagadott igényeit. Amennyiben ez elől elzárkóznának, abban az esetben a

1155 Sedivy László 1939–1945 közötti munkásságáról, zsidómentő tevékenységéről lásd: FRITZ Beke Éva: Sedivy László a zsidómentő hitvalló lelkész. In: PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): *Hitvalló egyház magyar mártírjai II.* Komárom, Selye János Egyetem, 2023. 38–53.

1156 Sedivy László levele Sörös Béla püspöknek. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, iktatószám nélkül, 1938.

1157 Sedivy László levele Sörös Béla püspöknek. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, iktatószám nélkül, 1938.

követeléseket vonja le a magyar állam azokból a követelésekből, amelyeket a Csehszlovák állam a visszacsatolt területen létesített befektetések címén támasztott.¹¹⁵⁸

A másik tervezete szerint a presbitériumoknak kellett volna javaslatot tenni a szlovákiai egyházközség egyházmegyévé váló szervezése tárgyában. Sedivy annak érdekében, hogy a szavazatok szét ne forgácsolódjanak, az egyházmegyei tisztikart a következő személyekből állította volna össze:

Esperes: Böszörményi Sándor homonnai lelkész;

gondnok: Dr. Mertens Alfréd nagymihályi ügyvéd;

lelkészi főjegyző: Dr. Földessy József miglészi lelkész;

világi főjegyző: Kovács Alajos pozsonyi lakos volt zsinati képviselő,

lelkészi aljegyző: Haraszi Károly pályini vagy Bittó Béla ung-pinkóczi lelkész;

világi aljegyző: Dr. Palásthy Béla gálszécsi ügyvéd;

lelkészi tanácsbírák: Haraszi Károly, Séra János, dr. Földessy József, Kozár Sándor, Rácz József, Jencsik János, Nyitrai Dezső;

világi tanácsbírák: Dr. Both Tamás (Eperjes), Kovács Alajos (Pozsony), Acsay Lajos (Nyitra), Dr. Palásthy Béla, Dr. Szilárd Marcell (Pozsony), Bikhfalvi Jenő (Bánóc), Széli Gyula Lasztomér);

ügyész: Dr. Szilárd Marcell pozsonyi ügyvéd (a magyar jogvédő egylet vezetője.).

A kárpátaljaiakkal való kapcsolatos dolgokat egy későbbi megbeszélésre halasztotta. Sedivy a személyét illetően a tisztségeknél az idős korára és látási problémaira hivatkozva kérte, hogy teljesen mellőzzék.¹¹⁵⁹ Végül, mint azt látni fogjuk nemcsak Sedivy, de Magda Sándor püspök javaslatát sem fogadta el az új állam vezetése.

Az 1938-as visszacsatolás után a Tiszáninneni Egyházkerület hivatalban lévő püspöke, Magda Sándor, 1938. december 22-én, megbízta Böszörményi Sándor homonnai lelképásztort, egyházmegyei tanácsbírárt, hogy Szlovákiában lássa el a püspöki teendőket.¹¹⁶⁰

Sedivy és Magda mellett ott voltak a szlovák ajkú reformátusok is, akiknek szintén megvolt a tervük az új egyház kialakítására. Ők már jóval korábban létrehozott Szlovák Kálvinista Szövetségre alapozták a szerveződést. Ezt a szlovák lelkészek szervezték meg 1928-ban, egy Amerikában tanult és onnan hazatért és Bánócra választott lelkésznek, Ján Tomašul'ának köszönhetően. Az elnök Ján Tomašul'a mellett, Michal Kirnág volt a Szövetség alelnöke, Michal Barbarič a titkára és Pavel Kostrej a pénztárosa. Alapszabályzatukat a pozsonyi teljhatalmú minisztérium 1930. február 26-án hagyta jóvá.

Az I. bécsi döntés után kialakult új államban ez volt az egyetlen hivatalos és működő református szervezet. A felekezeti és nyelvi egységes szervezet önálló egyházszervezetként jelentkezhetett be az új és önálló szlovák református egyház vezetésére.¹¹⁶¹ A pozsonyi iskolaügyi minisztérium 1939 április 19-én tájékoztatta arról Ján Tomašul'a bánóci lelkipásztort, hogy a minisztérium nem fogadta el Böszörményi Sándor püspöki megbízását.

1158 Sedivy László levele Sörös Béla püspöknek. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). Iratok, iktatószám nélkül, 1938.

1159 *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 46. sz., 5–6.

1160 SOMOGYI Alfréd (főszerk.): *Száz év... i.m.* 117.

1161 SOMOGYI Alfréd (főszerk.): *Száz év... i.m.* 116–117.

Ezt követően a szövetség 1939. május 30-án egy gyűlést hívott össze, ahol csupán 13 gyülekezet képviseltette magát. A jelenlévők megszavazták Ján Baláz előterjesztését a Szlovákiai Református Egyház újjászervezéséről, valamint egy szlovák és egy magyar egyházmegye létrehozását. Ezt követően egyhangúsággal egy hattagú ún. Szervező Bizottságot választottak. „1939. május 30-tól ez a testület – vagyis a Szlovákiai Református Egyház Szervező Bizottsága – lett a szlovákiai reformátusság legfelsőbb képviseleti, egyház-igazgatási és egyben végrehajtó szerve. Lelkeszi elnökké Ján Baláz lasztoméri lelkészt, világi elnökké Stunda István miniszteri tanácsost választották. A Szervező Bizottság lelkeszi tagja lett Ján Tomašul'a bánóci lelkipásztor és Könyves István petőszinyei lelkipásztor, világi tagja pedig Bikfalvy Jenő bánóci községi jegyző és Pánthy Béla szokolcsi községi jegyző lett.”¹¹⁶²

7.4. „A komáromi nagy napok”, egy komáromi tanítónövendék feljegyzései nyomán

A kötet utolsó fejezetében egy igen érdekes szöveget szeretnék az olvasó elé tárni. Az 1938-as eseményeket sikerült még elbeszélte történelem formájában úgy feltárni, hogy az élő emlékezet volt az egyik legnagyobb forrás. Nagyon sokan nagyon sokféle módon emlékeznek rá. Ebből kifolyólag sokszor nem egyezik az erről alkotott kép a történészek által feltárt múlttal, s vitába szállnak a történeti tényekkel az emlékekben őrzött vélt vagy valós események. A kor embere érzékelte a történelmet formáló erőt. Már abban az évben felvették azokat a kérdéseket, amelyeket minden történész, aki a 20. századot kutatja, feltesz önmagának legalább egyszer. „Nagyszerű volna belepillantani az emberi lelkekbe és a nagy napok hatásait kiolvasni úgy mint egy nyitott könyvből. Vajon mit éreztek, mit láttak, mit éltek át a mi véreink? Megtermékenyült-e a szívük, vagy meddő ugaron szántott végig a magyar sors-eke?”¹¹⁶³

A *Református Egyház és Iskola* szerkesztősége hozzájutott egy, a komáromi református tanítóképző intézetben tanuló diák naplójához, és részleteket közölt belőle. Isten gondviselését lehet ebből megtapasztalni olyan módon, hogy ezekről az eseményekről, ilyen szemzőgből – az eddigi kutatások alapján úgy tűnik – semmilyen más forrásunk nem maradt fenn, kivéve ezt a naplórészletet. Nagy a valószínűsége, hogy sosem derül ki, hogy kié volt a napló, meddig íródott, ezen kívül mi állt még benne, de ez a kis naplórészlet többet tud mondani, mint bármely száraz jelentés, amely egy levéltár mélyéről kerül elő.

„Szept. 15. Kirándulásra készülődünk. A tavaszról elmaradt gömöri és tátrai utunkat szeretnénk e hó végén megtenni. A kedvünk azonban nem valami nagy. Úgy sejtjük ismét akadályok jönnek közbe. Mindenki rádiót hallgat és a német eseményeket jobban megvitatjuk, mint a matematikát.

Szept. 23. A mozgósítás mindenkit lázba ejt. Halasy tanár úrnak és 4 társunknak azonnal

¹¹⁶² SOMOGYI Alfréd (főszerk.): Száz év... i.m. 118–119.

¹¹⁶³ *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 48. sz., 4.

be kellett vonulni, 18 besorozott testvérünk pedig minden órában várja a behívást. Sokan pakkolni akarnak és hazamenésre gondolnak, de az igazgató úr komoly, nagy dolgok bekövetkezését sejteti velünk és a tanulást tovább folytatjuk.

Szept. 26. A rádiók elkobzásába nem tudunk beletörődni. Az eseményekről hiteles híreket akarunk kapni. Megindult a kutatás öreg detektorok és alkatrészek után, s alig 24 óra múlva már 3–4 titkos vevőkészülékünk működik.

Okt. 1. A müncheni döntés óriási lelkesedést váltott ki. Érzelmünket nem tudtuk, de nem is akartuk visszatartani, bár komoly öregek mérsékletre intettek. A »Nádor«¹¹⁶⁴ olyan lett, mint a hangyaboly betakarítás idején. Ifjú, tette kész fiatalság mindenütt, nagy akarással és komoly elhatározással. »Estére felvonulunk!« Ez volt a tovább adott titkos jelszó. Egész nap piros, fehér, zöld rongy- és szalagdarabkákat gyűjtögettünk, s varrogattuk össze gomblyukaink számára, kalapjainkhoz pedig árvalányhajat tettünk. Este feltűztük a jelvényeket, s vacsora után szinte rohantunk ki a »Nádor«-ra. Az András-templomból éppen akkor hozták ki a főiskolások Szent István nemzetiszínű zászlóját. Tömött sorokban vettük körül a drága szinbolumot, s vittük végig az utcákon. »Éljen Magyarország! Éljen Horthy Miklós! Éljen Hitler, Musszolini! Mindent vissza! Mindent vissza!«... hangzott, harsogott a kiáltás. Azután felzengett a magyar imádság: »Isten áldd meg a magyart« és levett kalappal, könnyes szemmel álltunk meg a Klapka-téren. Felejthetetlen kép, kápráztató percek, isteni érzések! ... Felvittük a zászlót a városház erkélyére, s alatta már tízezres tömeg mondta el fennszóval a »Magyar Hiszekegy«-et és énekelte a Himnuszt, a Szózatot újra meg újra, mert nem tudott betelni velük, Soha nem tértünk boldogabban nyugvóra, mint aznap este.

Okt. 2. Elhangzott 20 év óta először a komáromi ref. templomban a magyar himnusz. Boldogok voltunk, hogy ennek mi lehettünk a kezdeményezői. A délelőtti istentisztelet végén rákezdünk a himnusza, s az öreg falak között réges rég nem hangzott el ily szívből fakadó ének. Szem nem maradt szárazon. Galambos nagytsit. urunk leborult a papi szék támlájára és úgy zokogott.

Okt. 3. A város színe egészen megváltozott. Magyar zászlók lengenek a házakon. Az ablakokban, kirakatokban piros-fehér-zöld szalagok, virágok, s az emberek mellén, kalapján, a leányok hajában mindenütt nemzetiszín ragyog. Mindenki újjáéledt, mindenki nyíltan is magyar. Mi is siettünk megtanulni a Himnuszt, Szózatot, Hiszekegyet négy szólamban. Hatan dolgoztak a kottázással a másológépen, hogy mielőbb hozzákezdhessünk a szólamok megtanulásához. Persze, mindez csak titokban történhetik, mert a hatóság, ha a tömegmegmozdulásokat túri is, egyes eseteknél egy cseppet sem elnéző, hanem brutálisan büntet.

Okt. 7. A katonaság kivonult a városból és a közbiztonság egyszerre meglazult. Éjszánkánként leszaggatják a zászlókat, a külvárosi elemek pedig szinte nyíltan fenyegetőznek. A rendőrségben nem lehet teljesen megbízni. A sorsdöntő napok vigyázásra intenek és megtanítanak arra, hogy magyarnak lenni elsősorban kötelességet jelent: szolgálatot és munkavállalást. Igazgató urunk megszervezte köztünk a megfigyelő és őrszolgálatot, s mi ennek a

¹¹⁶⁴ A Nádor utca, az egyik legfontosabb főútja volt Komáromnak. Ezen az utcán lehetett eljutni a két Komáromot összekötő hídtól a főtérig, és ezen az utcán volt a Megyeháza, ahol a komáromi tárgyalások folytak. De nem csupán ezért fontos, ugyanis ez volt a város korzója, ahol az emberek találkoztak egymással és megosztották egymással a gondolataikat.

feladatnak készségesen meg akarunk felelni. Figyeljük, különösen este, lakásunk környékét, s minden gyanús körülményt azonnal jelentünk. Úgy látszik, ez nem volt kellemes a rendőrségnek, mert ők minket kezdtek figyelni. Tegnap este nyolcunkat előállítottak az őrszobára, vallattak, jegyzőkönyveztek, sőt bántalmaztak is. Komolyabb bajunk nem történt, mi azonban magyarabbnak éreztük magunkat a szenvedések után.

Okt. 9. Ez is egyik felejthetetlen napja lesz életünknek. Ma fogadtuk a magyar delegációt az első tárgyalásokra. Példás rendben vonultunk fel árvalányhajjal és nemzetiszínű szallagokkal feldíszítve még kora délután és kordont alkottunk a bevonulási útvonal két oldalán. Három órán át álltunk ott szakadatlan, mert a csehek az érkezés idejét titkolták, de vártunk türelemmel. Mikor feltűntek végre a magyar delegáció autói, egetverő üdvívalgás szállt ki lelkünkől és úgy éreztük, hogy minden fáradságunkért busás fizetséget nyertünk. Lelkesedésünk alig bírt lecsillapodni. A tízezres tömeggel végigjártuk az utcákat, zengett a Himnusz és az éljenzés úgy, hogy még a szép csillagos mennybolt is kacagott felettünk.

Okt. 10. Ami tegnap történt az Isten szabad ege alatt, azt folytattuk ma az Ő szent templomában. A délelőtti istentiszteleten, az ige felolvasása után nagyitiszt, úr feltekintett az orgonához, s akkor felhangzott ajkunkról gyönyörű vegyeskari letétben: »*Hiszek egy Istenben. Hiszek egy hazában. Hiszek egy isteni, örök igazságban. Hiszek Magyarország feltámadásában.*« Meg kellett ismételni az éneket, mert a gyülekezet az ének elhangzása után is állva maradt. (Komáromban ez volt a *Hiszekegy* első nyilvános eléneklése.)

Okt. 16. Valahányszor a magyar delegáció átjött tárgyalni, mindig ott álltunk az útvonalon és szívünk lángjával kívántunk hozzájárulni a sikeres eredményhez. Ez azonban, sajnos, elmaradt és az ötödik nap estéjén a rendőrség a csendőrséggel karöltve gumibotokkal verte szét lelkes sorainkat. Másnap pedig teljes retorzióval lépett fel a cseh terror. Leparancsolták a zászlókat, letépték, sárba taposták nemzetiszínű szalagjainkat. Katonáságot raktak ki az utcákra és megtiltottak minden csoportosulást. De mi nem tudtunk belenyugodni a kudarcba. Délután összeverődünk és lelkes tüntetéssel indultunk el az utcákon. A Deák Ferencz utcában már ezres tömegek vettek körül, midőn megállított a katonaság. Se előre, se hátra. A gumibotok működtek, de nem sok eredménnyel. Annál eredményesebb lett a katonaság fellépése. Sortüzet adott le, de szerencsére csak a levegőbe. Így is sokan megsérültek az utána következő eszeveszett futásban.

Okt. 23. A gyönyörű virágvasárnapokra elkövetkeztek a szomorú nagypénteki napok. A könnyen végzetessé válható tüntetések miatt igazgató urunk leparancsolt az utcákról. A szép szónak bizony nem igen akartunk engedelmeskedni, ezért szigorúbb fenytetésben lett részünk. A tanításokon kívül lakásainkat nem volt szabad elhagyni. Lelkesedésünk nem csaphatott lángokba, hitünket azonban megapadni nem engedték. Egy csendesebb, de hitel telt munka indult meg. Hozzákezdünk egy nagy díszes selyemzászló készítéséhez. Az igazgatóné őnagysága irányította a munkát. A zászló mindkét oldalára gyönyörű angyalos magyar címert festettünk, a szalagjára pedig feliratokat hímeztünk. Leszedtük az intézet csehszlovák tábláját és házilag átfestettük magyar-címerrel és magyar-felirattal. Minden növendék készített egy-egy piros-fehér-zöld színű lampiont, mert tudtuk, hogy mindezekre szükségünk lesz.

Nov. 3. Éjjel 2 óra után feküdtünk le, ki boldog repeső lélekkel, ki pedig könnyes szemmel, fájdalommal. A bécsi döntés eredményeit hallgattuk, s a térképeket kutattuk, vajon a mi kis fatornyos falucskánk visszakerült-e. Sajnos, 8 kedves társunk nem mondhatja el, hogy »Magyarország az én hazám« ... De azért áldassák a jó Isten szent neve!

Nov. 6. Szinte nem akarjuk elhinni, hogy mindaz valóság, amit ma végigéltünk. Délelőtt még nemzetőrök voltunk, s készítettük az utat a mi édes magyar véreink számára, délután a magyar haza katonáit ölelte a karunk, s szemtől-szembe láthattuk hazánk első nagy férfiát: vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr Őfőméltóságát, azután pedig az egész város levetette álarcát, s olyan szép, olyan kedves lett, mintha csak álomban és tündérorságban járnánk. Pedig minden valóság... Magyarország vagyunk!...

Nov. 7. Ünnepet ültünk. Az Isten házában leborultunk, s könnyes szemmel mondtunk neki köszönetet a szabadulásért. Lelkünk olyan lett, mint az érzékeny hárfa, csak művész kéz kellett, hogy Istennek tetsző dallam szálljon ki belőle. S a dallam felcsendült. Elhatároztuk, hogy cselekedettel, áldozattal mutatjuk meg hazánk iránti szeretetünket. Lemondunk egy hétre a többtálételes ebédekről és ennek ellenében 300 P-t küldünk hazánk oltárára: a »nemzeti repülő alap javára.«

Nov. 20. A kormányzó úr Őfőméltóságától a következő táviratot kaptuk: »Nagy Sándor igazgató úr Komárom. Kormányzó úr Őfőméltósága őszinte örömmel fogadta a komáromi ref. tanítóképző-intézet tanári testülete és tanuló ifjúsága nevében küldött táviratot, s a hazafias ragaszkodásért, valamint a nemzeti repülő alap támogatására történt felajánlásban megnyilvánuló áldozatkészségért meleg köszönetét fejezi ki. Uray, a kabinetiroda főnöke.« Imrédy Béla miniszterelnök úr üdvözlésünkre így válaszolt: – »A református tanítóképző-intézet tanári testületének és tanuló ifjúságának Komárom. Komárom felszabadulása alkalmával hozzám intézett jóleső üdvözlésüket őszintén köszönöm, áldozatkészségük szolgáljon példaképen minden igaz magyarnak. Imrédy Béla.« A két táviratot emlékként őrizzük, és mint élő valóságok fognak bennünket figyelmeztetni, hogy mivel tartozunk a mi édes hazánknak: Magyarországnak.”¹¹⁶⁵

1165 *Református Egyház és Iskola*, 1938, 18. évf., 48. sz., 4–6.

Összefoglalás

A Komáromi Református Egyházmegye történetének historiográfiája közel 80 évre tekint vissza. A kezdeti évtizedekben nem alakult ki önálló intézménye, sem hagyománya az egyháztörténeti kutatómunkának. Az azt követőekben a felmerülő kezdeményezések sem találtak támogatásra az egyházon belül, sőt a rendszerváltás után sem indult meg egy szisztematikus kutatómunka.

A kötet rámutat, hogy egy egyházmegye húsz éves története is összetettebb annál, mint hogy néhány történeti összefoglaló egy-egy bekezdésénél maradvá, azokat folyamatosan magunk előtt görgetve azokra kánonként tekintünk.

Több évnnyi kutatás után a történet megírásának elsődleges célja végül az, hogy egy olyan forrásokban gazdag művet adjon az olvasó kezébe, amely megalapozhatja a további történeti kutatásokat.

Alapvetően nem törekedtem teljességre – hiszen az egy történeti munkánál képtelenség –, és nem egy mélységelvű összehasonlító, értelmező és elemző munka készült, ugyanis egy ilyen volumenű feldolgozáshoz még most sem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű és minőségű, forrásszintű kutatómunka.

Az egyházmegye történetének minél alaposabb megismeréséhez három olyan területnek a bemutatására került sor, amely alapvetően meghatározó nemcsak az egyházmegye, de az egész felvidéki reformátusság számára.

Az első nagy témakör az egyházpolitikai kérdéseket boncolgatta. A történelmi Komáromi Egyházmegye 1919-ben – ma már ki kell mondanunk, hogy több tekintetben örökre – kettévált, amikor a Komáromba bevonuló csehszlovák légiók lezárták a két városrész közötti Erzsébet hidat. Megtiltották az egyházmegye és az egyházkerület vezetőségének, hogy a Duna jobb partján lévő egyházközségeket meglátogassák. Az egykori Komáromi Egyházmegye néhány gyülekezetet kivéve teljes egészében az újonnan létrejött Csehszlovákiához került. A református egyház annak ellenére, hogy létrejöttek a Monarchia utódállamai, mindaddig fenntartotta a magyar református egyház egységét, míg ezeknek az államoknak a de jure létrejötte meg nem valósult a trianoni békeszerződés értelmében. A béke aláírásáig sem az egyházmegyében, sem az egyházkerületben nem volt szó az esetleges önszerveződésről, hanem várták, hogy újra a régi mederbe terelődjenek a dolgok, és visszaálljon a háború előtti rendszer, mert a katonai megszállást, mint oly sokan, ők is csak átmenetinek gondolták. Az 1919-ben és 1920-ban a határzár és a megszállás miatt az elmaradt fizetések hatalmas zűrzavart okoztak az egyházmegyében.

1920–1921 fordulóján az önszerveződést már sokan kész tényként kezelték, csak a Komáromi Egyházmegye tartott ki a régi rend fenntartása mellett és vitába szállt a Barsi Egyházmegyével az új terület létrehozásáról. Noha az új egyházkerület létrejött, ám ezután ismét vita kerekedett a két egyházmegye között, mégpedig megválasztandó püspök személyéről. A Komáromi Egyházmegye Balogh Elemért, a Barsi Egyházmegye pedig Patay Károly barsi esperest és helyettes püspököt támogatták. A Komáromi Egyházmegyében azon a vélemény-

nyen voltak, hogy Balognak és Masaryk személyes ismeretsége és barátsága meghatározó tényezője lehet az egyház és az állam közötti tárgyalásoknak. Ez a kapcsolat akármilyen szoros is volt, egyetlenegy komolyabb ügynél sem sikerült olyan módon felhasználni, mint azt gondolták. Balogh minden tekintélyét latba vetve kilincselte a Nemzetművelődési Minisztériumban, és napi szinten járt be a lelkészek ügyes-bajos dolgainak intézése miatt, amellyel lényegében aprópénzre váltotta a püspöki tekintélyt.

Másképp, azt sosem szabad elfelejteni, hogy szoros kapcsolatokat ápolt több nyugat-európai protestáns egyházzal is, amelyeknek képviselőivel rendszeresen találkozott, és beszámolt a csehszlovákiai reformátusság helyzetéről. Arról még egyelőre nem rendelkezünk megfelelő forrásokkal, hogy ezeknek a beszámolóknak volt-e valamilyen visszhangja a nyugati egyházakban. Segélyeket a teológia és a tanítóképző felállítására ugyan küldtek, de hathatós politikai és anyagi támogatás nem érkezett. Balogh támogatásának nyilvánvaló egyházpolitikai indíttatása volt, noha az önszerveződésben tevékenyen nem vett részt, és az egész önszerveződést hátán vivő Patay helyett választották meg, akinek nem voltak olyanfajta összeköttetései, mint Balognak, ám sokan úgy vélték, hogy az eddig elvégzett munka őt predesztinálná a püspöki székre.

Az egyházkerületi választások után az egyházmegye területi egysége került terítékre, ugyanis a közlekedési nehézségek miatt igen nehézkes volt a canonica visitacio lefolytatása, amely elfogadható indok is lehetett volna, ám a felosztást csak Sedivy László erőltette. Ezt többször megvitatták, de mindig arra jutottak, hogy a terület határait változatlanul hagyják, mert így költséghatékonyabb volt a nagy kiterjedésű egyházmegye adminisztrálása, mint a két vagy több részre bontott egyházmegyéé.

Az egyházmegyéhez tartozó missziós gyülekezetek a földrajzi elhelyezkedésüktől függően vagy elkezdtek folyamatosan leépülni, vagy épp ellenkezőleg, virágzásnak indultak. A két problémás missziós gyülekezet Ruttká és Nyitra voltak. Ruttká homogén szlovák közegben helyezkedett el, ahol az odatelepült MÁV dolgozókból és azok családjaikból állt össze egy kis közösség. A helybéli lelkipásztor eltávozása után Sedivy László nyitrai lelkész vette át a gyülekezet vezetését, ám azt az egyházkerület néhány év múlva Zólyomhoz csatolta, ezzel pedig átkerült a Barsi Egyházmegyéhez. A nyitrai missziós gyülekezet a 1920-as években hatalmas anyagi gondokkal küzdött mind magának az egyházközségnek a fenntartása, a lelkész honorálása, mind a templom felújítása terén. Mivel a források csak a 1920-as évekre vonatkoznak, így nem tudjuk, hogy mi történt a 1930-as években, amikor a templomtelek eladásán és a székhely Érsekújvárba való átköltöztetésén gondolkodtak, ugyanis egyik sem valósult meg.

Az egyházmegyei és egyházkerületi választások mellett a legfontosabb egyházpolitikai kérdések a lelkészek állampolgársági és kongruaügyek voltak. Az állampolgárság körüli bizonyodalmak abból fakadtak, hogy a lelkészek nem tudták igazolni, hogy illetőségileg ahhoz a községhez tartoznak, amelynek református gyülekezetében élethossziglan választották meg őket. A megválasztással automatikusan járt az illetőség is, ám annak igazolására mindaddig nem volt szükség, mígnem azt az újonnan létrejövő Csehszlovákia nem követelte az állampolgárság megadásához. Annak az okát, hogy miért nem kapták meg egyes lelkészek

az állampolgárságot, nem tudni pontosan. Ezeket a kérvényeket egyénileg bírálták el, és igencsak hosszú idő, többszöri kérvényezés útján kaptak rájuk választ. Az egyházmegye kötelékébe tartozó, e problémával küzdő lelkészek közül volt, aki többéves utánajarást követően kapta meg, de volt, aki még azelőtt elhunyt, mielőtt megkaphatta volna. Az egyházmegyében ezek az állampolgársági ügyek többnyire a 1920-as évek végére megoldódtak, ám az Egyetemes Egyház szintjén még mindig volt 40 lelkész, akiknek az állampolgársági ügye csak az 1938-as visszacsatolás révén rendeződött.

Miért is volt markáns kérdés az állampolgárság? Aki ezt megkapta, kaphatott fizetés kiegészítést, és nem utasították ki az ország területéről. Az állami szervek igyekeztek a lehető legtovább húzni ezeket az ügyeket, hogy az érintettek inkább önként hagyják el az országot. Ez valós fenyegetést jelentett, hiszen az egyházmegyében nem egy példa volt rá, hogy református tanítókat – például Réthy Gyulát – addig zaklattak, mígnem inkább önként elhagyták el az országot, mert anyagilag és egzisztenciálisan is ellehetetlenítették őket. Az egyházmegye állampolgársággal kapcsolatos problémáit nyilván akkor lehetne igazán megérteni, ha ismernénk azokat a személyes élettörténeteket, amelyek arra vallanak, hogy a hétköznapiakban mivel is járt ez a helyzet a lelkészre és a családjára nézve.

Vagy megismerni azoknak a lelkészözvegyeknek a sorsát, akiknek a férjük úgy hunyt el, hogy nem rendelkezett csehszlovák állampolgársággal, így az özvegy nem volt jogosult özvegyégi juttatásra.

De ott vannak azoknak a lelkészeknek a történetei, akik a nyugdíjkorhatár küszöbén kapták meg az állampolgárságot, ám az állam a szolgálati éveiket csak az állampolgárság megszerzésétől számította be, így nemegyszer előfordult, hogy a 80, 90 éves lelkészek kénytelenek voltak továbbra is dolgozni, mert a megállapított nyugdíj összegéből nem tudtak volna megélni.

A kongrua problémaköre szerteágazó, ugyanis nem csupán a lelkészek előlegként kapott fizetésének alacsony volta és a kiutalási törvény útvesztői okoztak gondot. Az 1926-os kongruatortvény kerettörvénye, amely minden lelkész számára felekezettől függetlenül 9000 koronát juttatott. Ez az összeg olyan alacsony volt, hogy az a családok lelkészeit a nyomor szélére taszította. Az 1928-as kiutalási törvény sem jelentett megoldást, ugyanis annyira összetett volt, hogy a szükséges nyomtatványokat csak nagyon nehezen lehetett megfelelően kitölteni. Nem voltak világosan megfogalmazva az egyes beírandó tételek, a gyülekezeteként változó díjlevélben szereplő kifizetések és azok pénzbeli értéke sem volt kompatibilis a kongruakérvények egyes tételeivel. Az egyik legvisszásabb pont a termények árainak régiónkénti változása, ugyanis a termények pénzbeli átváltásánál más volt a megszabott érték a Csallóközben, más volt Gömörben és megint más volt a Bodrogházban. De Prágában is más mértékkel mérték és mellette ott volt még a termények tőzsdei árfolyama. Mivel nem volt egységes rendszer arra, hogy a lelkészek milyen formában, milyen adatokat feltüntetve adják be a kérvényeiket, ezért az első körben beadottakat visszaküldték átdolgozásra, kiegészítésre. Az állam itt is szankciókkal élt a renitensnek vélt lelkészek ellen. Egy esetleges ellenőrzés során, mikor az állam úgy vélte, hogy a lelkész több segélyt igényelt, mint amennyi esetleg szerintük járt volna, illetve, a magasabb segélyért valótlán adatokat írt be, megvonhatták a kongruáját mindaddig, amíg azon a szolgálati helyen volt, ahonnan

beadta a kérvényt. Ez a református lelkészekre nézve igencsak súlyos büntetésnek számított, ugyanis őket élethossziglan választották meg egy-egy gyülekezetbe.

A megválasztott lelkészek mellett a segédlelkészek helyzete is problematikus volt. A kiutalási törvény életbelépésekor a losonci teológia már bocsátott ki segédlelkészeket, ám a kongrua úgynevezett szisztematizált káplántartó helyekhez volt kötve. A Komáromi Egyházmegyében öt gyülekezetet ismert el az állam ilyen helynek. A kongrua olyan nagy anyagi bizonytalanságot okozott a lelkészeknek, amelynek jelentékeny befolyása volt az egyház minden területére az iskolaügytől kezdve a belmisszióig. Ez a befolyás közvetlenül és közvetetten is jelentkezett. A közvetlen hatást egyértelműen a mindennapi megélhetési gondok mutatták. Az anyagi nehézségeket a 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején végbemelő gazdasági válság is súlyosbította. Míg a lelkészeket a kongrua, addig a gazdasági válság a gyülekezeteket is súlyosan megterhelte.

Mihez is kezdhetett a többgyermekes lelkész egy ilyen kilátástalan helyzetben? Azt a kevése jövedelmet valamilyen formában ki kellett egészítenie, ha a hivatásához méltóan szeretett volna élni, és a gyerekeit taníttatni akarta. Az addig megszokott életszínvonalat nem lehetett már olyan könnyen fenntartani, ezért a lelkészek fizikai munkát is végeztek. Ez általában mezőgazdasági gazdálkodást jelentett. A kényszerű mellékes munka megosztotta a lelkésztársadalmat. Voltak, akik inkább több egyházi adót szerettek volna beszedni, hogy ne kelljen – szerintük a papi hivatáshoz méltatlan – munkát végezniük (noha egy részük földművelő családból származott). Mások – beletörődve a helyzetükbe – elkezdtek gazdálkodni annak ellenére, hogy nem igazán volt megfelelő szakismeretük e téren. Ez a kényszerű gazdálkodás viszont elvonta a lelkészek nagy hányadát a teológia tudományos művelésétől. A belmisszió végzése és a gazdálkodás mellett már nem jutott idő és energia, hogy a teológia tudományához is jelentékenyen hozzájáruljanak. Nem volt elég pénzük arra, hogy rendszeresen megvásárolják a legfrissebb szakkönyveket, nem tudtak elég időt szánni arra, hogy megfelelő színvonalú teológiai munkákat írjanak és adjanak ki. A diákeveken kívül nem volt esélyük arra, hogy külföldi tanulmányokat vagy kutatásokat folytassanak. Így nem alakultak ki Csehszlovákiában saját református teológiai irányzatok, iskolák, teológiai irodalom. Látható, hogy a kongrua hosszú távú közvetett hatása milyen formában járult hozzá a lelkészi karnak nemcsak gazdaság, hanem társadalmi és értelmiségi leépüléséhez is.

A második nagy témában, az egyházi oktatási intézmények és iskolarendszer. Az iskola, akár elemi, akár tanítóképző, az egyik legfontosabb intézménye volt az egyházmegyének, amelyért a legnagyobb anyagi áldozatokat is vállalta. Elég csak arra gondolni, hogy a gyülekezetek a saját kis iskolájukért olyan nagy kölcsönöket is képesek voltak felvenni, amelyről tudták, hogy a gyülekezet anyagi biztonságát fenyegeti. Egy-egy új iskola vagy új tantermek építése gyakran a 100 000 koronát is meghaladta, ezen felül a tantermek felszerelése taneszközökkel 8–10 000 koronába került. A legtöbb gyülekezet mindezt akkor tette, mikor a nagy gazdasági válság elérte Csehszlovákiát. Ezekben az években két gyülekezet kénytelen volt átadni az elemi iskoláját a polgári községnek, mert az egyre-másra érkező tanfelügyelői követeléseket a fokozódó pénzhány miatt már nem tudták teljesíteni. A gazdasági világválság mellett az 1931-es év katasztrofális volt a mezőgazdaságra nézve, így a termények-

ben való fizetés jelentékenyen befolyásolta az egyházmegye és az egyházközségek pénzügyi gazdálkodását. Így az egyházmegye és az egyházközségek kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek, mint amiben addig voltak. Mindezek ellenére ezekben a gazdaságilag bizonytalan években valósult meg annak a tanítóképzőnek a létrehozása, amelyet már 10 éve folyamatosan terveztek. Az Egyetemes Konvent védnöksége alatt, a komáromi egyházközség ajánlatával és az egész egyházmegye egyöntetű, erőn felüli anyagi támogatásával négy év alatt sikerült elindítani az egyetlen református tanítóképzőt. Ez egy hatalmas hitbeli és erkölcsi győzelem volt, hiszen 15 évig harcoltak érte, és mindezt állami támogatás nélkül sikerült létrehozni. Ám az egyetlen református tanítóképzőnek nem adatott hosszú élet. Az 1935-ös megnyitástól 1942-ig koedukált tanítóképzőként, ezután még 2 évig fiúliceumként működött, majd 1944-ben örökre bezárta kapuit. A tanítóképző mindössze két évfolyamnyi férfi és női tanerőt adott az egyháznak. Ma már csak az egykor ott végzett két évfolyam egy-egy tablója, és egy-egy visszaemlékezés, krónika emlékeztet az egyház veteményeskertjének napszámosaira.

Az iskolaügyi történetének legalább két történeti olvasata van. Mindegyiknek megvan a maga valóságtartalma, ám egyiket sem lehet kizárólagos narratívaként használni, mert mindkettőnek megvannak azok a hibái, amely mellett nem lehet kritika nélkül elmenni. Az első, amely azt mondja el, hogy az egyházközségek a lelkésszel és a tanítóval karöltve milyen hősieles küzdelmet folytattak az őket mindenben korlátozó és a jogaikat semmibe vevő állami szervekkel. A református egyház kitartóan ragaszkodott az iskolafenntartói jogához és ahhoz, hogy iskolaügyi kérdésekben autonóm döntési joga legyen. Az autonómia e körébe tartozott a tanítók és a használandó tankönyvek szabad választása. Az iskolaügyi autonómián esett legnagyobb sérelmek azok az esetek, mikor a tanfelügyelőség az egyházmegyei hivatalokat megkerülve avatkozott bele az iskolák és tanítók életébe, működésébe. Az egyházmegye és a tanfelügyelőség örökös vitáinak közepén maguk a tanítók álltak, akik mind a két féltől megkapták az olyan számonkéréseket, hogy miért nem azokat az utasításokat hajtották végre, amelyeket az egyik vagy a másik féltől kaptak. A tanfelügyelőség a tanítókat azért tartotta a saját alkalmazottainak, mert letették az állam iránti hűségfogadalmat, így kötelességeik voltak az iskolaügyi minisztérium, a tanfelügyelőség és a tanfelügyelő felé. Az egyház viszont azért követelt tőlük hűséget, mert református tanítók, kántortanítók, preoráns tanítók voltak, akik díjlevelet kaptak, és maga a gyülekezet választotta őket élethossziglani szolgálatra. Következésképpen a tanítók voltak a legnagyobb elszenvedői az állami tanfelügyelőség és az egyházkerületi, egyházmegyei vezetés közti vitáknak. A legkönnyebb megoldásként a tanítót vették elő, és vagy megbüntették, vagy büntetést helyeztek kilátásba, ha nem az utasításoknak megfelelően végezte munkáját. A fennmaradt esperesi levelezésből kitűnik, hogy a lelkész és a gyülekezet néhány helyen bizony nemtől függetlenül sem bánt kesztyűs kézzel a tanítókkal. A legapróbb nézeteltérést, ellenvéleményt az egyházmegyei bíróságnál való feljelentéssel büntették, vagy egyszerűen úgy ellehetetlenítették, hogy önmaga mondott fel és költözött máshová. Azokkal a tanítókkal, akikkel nem rokonszenveztek, akár az erkölcstelenség hamis vádjával is illethették, hogy eltávolítsák őket, ám voltak esetek ahol valóban megalapozott volt a vád. A tanítók és lelkészek viszonya korántsem volt

felhőtlen, és nemcsak ez előbbi okok miatt, hanem a miatt is, mert az egyházi iskolába nem feltétlenül mindig hitbuzgó tanítók kerültek. Református tanítóképző hiányában, az állami és Orsolya rendi tanítóképzőkből kikerült munkaerő más világnézeti hozzáállással érkeztek a református iskolákba és ez gyakran nézeteltérésekhez vezetett. Ezért is volt olyan égetően szükség egy olyan református tanítóképzőre, amelyben nagy hangsúlyt fektethettek a diákok református szellemiségű valláserkölcsei nevelésére.

A másik olvasat az állam szemszögéből láttatja a helyzetet, mégpedig az oktatási reform oldaláról. Az első világháború előtt és alatt a fennálló oktatási rendszer nagyon sok kívánnivalót hagyott maga után. A hiányosan felszerelt, közegészségügyi, pedagógiai szempontokból kevéssé megfelelő és a beszállásolt katonák által lelakott iskolaépületek, valamint a magas iskolakerülések száma¹¹⁶⁶ volt azoknak a gondoknak egy része, amelyet az újonnan létrejött csehszlovák államnak meg kellett oldania. A kormány a modern iskolarendszer kiépítése érdekében sorra hozta meg a különböző iskolaügyi rendeleteket és törvényeket. Az egyik legmeghatározóbb törvény a kis iskolatörvény, amely megszilárdítani hivatott a monarchiából megmaradt problémákat, és amely a legtöbb kritikát kapta az egyház részéről. A reform gyökeres változást hozott az addig ismert rendszerben. A kezdeti nehézségek ellenére lassan, de egyre több iskola érte el azt a szintet, amelyet a törvény megkövetelt.

A reform hatására az egyházak kezében sokkal kevesebb jog maradt, míg az állam a lehető legnagyobb befolyással kívánt élni, és természetesen élt is. Az életbe léptetett reformokat az állam a lehető legrövidebb idő alatt kívánta végrehajtani, és nem adott hosszabb időt a teljesítésre. A tanfelügyelőségek kíméletlenül betartották és betartatták a törvényeket, mivel az államtól a jogköreiket illetően nagy mozgásteret kaptak. Sok esetben a döntések saját belátásukra voltak bízva, így néhány kivételtől eltekintve,¹¹⁶⁷ hivatali túlkapásaikkal visszaéltek a hatalmukkal. Mivel a tanfelügyelőség élén álló tanfelügyelők között nem volt magyar nemzetiségű, így a visszaéléseiknek nemzetiségi fennhangjuk is volt. A magyar ajkú református iskolák ellen a legkisebb mulasztás vagy vétség esetén is rendszeresen a legsúlyosabb büntetést rótták ki. Ezeknek a vétségeknek a nagy többsége nem volt több annál, amelyet ne lehetett volna megoldani egy-egy szóbeli vagy írásbeli figyelmeztetéssel. A büntetések jelentős része a fizetés megvonása vagy csökkentése volt. Súlyosabb büntetésként a tanító elbocsátását, nyugdíjazását vagy az iskola bezárását, illetve a községnek való átadását alkalmazták. A törvények szigorú betartása szükséges volt ahhoz, hogy a reformokat végre tudják hajtani, ám a tanfelügyelők hajthatatlansága rengeteg összeütközést szült, amelyet a nagy gazdasági válság is fokozott, mivel ezekben az éveiben kellett az iskolákat kibővíteni. Ez alapesetben is kihívást jelentett a gyülekezetek számára, így pedig sokkal nehezebben és lassabban tettek eleget a törvényi kötelezettségeknek. Voltak olyan gyülekezetek, amelyek

1166 Példának okáért a komáromi egyházmegyében az 1921/1922-es tanévben a 4456 iskolába járó diáknak 20214 félnap igazolatlan hiányzása volt.

1167 A tanfelügyelőkkel való megegyezés egyik példája Boross Kálmán esete, amikor egy vonatút során megegyezett Ježo tanfelügyelővel, hogy a kamocsai iskolában a létszámelosztást úgy oldotta meg, hogy a III. osztályt szétosztotta a IV. és az V. osztály között. Így az első két évfolyamban 90, a harmadik, negyedik és ötödikosztályban 57, a hatodikban és hetedikben pedig 49 tanuló volt. Boross Kálmán levele Gyalóky Lászlónak 1926. augusztus 18. SZRKE KL Komárom, KEL, e.l. 462/1926.

nem tudták ezt teljesíteni, így ott megszűnt a felekezeti iskola.

Amiként legalább két olvasata, úgy legalább két dimenziója is van a Komáromi Egyházmegyei iskolaügynek. Egyik a nemzeti, másik a teológia dimenzió. A két dimenzió ebben a kényszerűségből létrejött kisebbségi térben összekapcsolódott, mégpedig a magyar nemzeti és a református felekezeti identitás révén. A református iskolákban elválaszthatatlanul összefonódott a nemzeti tudat fenntartása és megerősítése a jövőbeli, hívó, templomba járó gyülekezeti tagok kinevelésével. Az egyházmegye iskolaügyének története a mai kor emberéhez szóló summáriuma, hogy a két világháború közötti időszakban az egyházmegye az iskoláihoz minden erejével ragaszkodott. A legszűkebb években a lehető legtöbb, gyakran erőn felüli támogatást biztosított számukra, mivel kiemelt fontosságú volt azok fennmaradása egy kisebbségi létbe került egyház számára. Az akkori egyházi iskolák rendszerének működéséből és iskolapolitikájából érdemes volna átvenni bizonyos formákat, vagy legalábbis újraértelmezni a jelenkori reformátusság és az oktatás viszonyát a két világháború közötti iskolatörténet fényében.

A harmadik nagy témakör a belmissziói munka. A két világháború közötti belmisszió történet az egyik legösszetettebb és egyben legizgalmasabb része mind az Egyetemes Egyház, mind az egyházmegye történetének. A kényszerből létrejött szlovenszói református egyház missziója a magyarországi mintákból építkezve önállósult és egy sajátos utat járt be. Míg Magyarországon a belmisszió a nagyvárosokhoz, főképpen Budapesten és az ott működő nagy egyesületekhez köthető. Addig Szlovenszókban a falusi református gyülekezeti munkára alapult, mivel olyan nagyvárosi környezet, mint amilyen Magyarországon volt, itt nem állt rendelkezésre. A különutas belmissziót tovább árnyalja, hogy magukhoz a gyülekezetekhez és a lekipásztorokhoz volt köthető, ellenben a magyarországi mintával, ahol nagyjából az országos egyesületek végezték ezt a munkát. Így sokkal differenciáltabb volt a misszióról alkotott teológiai kép.

A szlovenszói református belmissziónak alapvetően négy korszakát lehet megkülönböztetni. A 20-as évek belmisszióját még a kezdeti nehézségek, viták jellemezték. A belmissziós munka a 30-as években kezdett beindulni, majd a 40-es években érett be mindaz, amit az előző két évtizedben elindítottak és ez lett a belmisszió aranykora. Az 50-es években ezt a beérett, gyümölcsöző belmissziót rombolta le a kommunista hatalom, és csak nehezen, a legmélyebb illegalításban működött tovább néhány helyen.

Az egyházmegyében a 20-as évek közepétől kezdett megvalósulni az a belmissziós munka, amelyről mindaddig csak teológiai vitákat folytattak. A viták nagyrészt arról szóltak, hogy szükség van-e rá egyáltalán, hogyha igen, akkor, milyen formában kellene azt végezni, milyen szolgáltatokat kapcsoljanak hozzá. Az egyházmegyében azok a lelkészek, akik szorgalmazták az elindítását, szinte valamennyien közvetlen kapcsolatban álltak a budapesti belmissziót végző lelkészekkel. Viszont azok, akik elleneztek, saját bevallásuk szerint nem is volt semmilyen tapasztalatuk ezen a téren. A 20-as évek végétől a Komáromi Egyházmegyében az önálló belmissziós munka két irányba fejlődött. Az egyiket azok a lelkészek képviselték, akik úgy vélték, hogy a belmissziót kizárólag a gyülekezeten belül kell végezni és csak a vasárnapi igehirdetést tartották a legcélravezetőbb eszköznek. A nagy

többség viszont látta, hogy csak a vasárnapi alkalom nem elég, hanem új lehetőségeket kell kipróbálni. Abban viszont mindannyian megegyeztek, hogy a legnagyobb belmissziós munkát a fiatalok körében kell végezni. Így külön figyelmet szenteltek a fiataloknak, egészen a kisiskolásoktól, akiknél a vasárnapi iskolai oktatást a lehető legkomolyabban vették. Az ifjúság számára bibliaórákat és ifjúsági egyesületeket szerveztek.

A 20-as években a meglévő ifjúsági egyesületeket újrászervezték, lehetőleg úgy, hogy elhagyták az időközben felvett világi elemeket, és újra a bibliás alapokhoz tértek vissza. Az ilyen típusú újrászerveződés nem mindenhol ment végbe maradéktalanul. Az egyházmegye legnagyobb és legrégebbi ifjúsági egyesületében a Komáromi Református Ifjúsági Egyesületben ez nem sikerült, mivel annyira megcsontosodott a világi egyesületi színezet, hogy a saját soraikban sem volt elegendő fiatal ahhoz, hogy visszatérjenek az eredeti célkitűzésekhez. Ám, ami Komáromban nem működött a fiatal fiúknál, az működött a lányoknál. Galambos Zoltán a lányok számára egy olyan bibliás hívő egyesületet hozott létre, amely példaként szolgált az egyházmegye többi lányegyesületének megalakításakor. Kevesebb alkalom kínálkozott a felnőttek közti belmisszióra, de itt is sikerült megtalálni a megfelelő eszközöket. A nők körében ez sikeresebb volt, de ez azért is lehetett, mert nagy hagyománya volt a karitatív nőegyleteknek, amelyekre a belmissziót lehetett építeni. Ezenkívül elkezdték a különféle vallásos estéket, konferenciákat szervezni, amelyek leginkább a mai evangelizációkhoz hasonlíthatnak. Ezeknek a belmissziós alkalmaknak a felépítése, a programja és levezénylése lelkészfüggő volt, és nem volt kimondottan központi szabályozás erre. Voltak ugyan ajánlások, hogy milyen módon végezzék ezt a szolgálatot, ilyen volt Forgács Gyula *Belmisszió és cura pastoralis* című munkája, amelyet azért is ajánlottak a lelkészi kar tagjainak figyelmébe, mert a vasárnapi iskolától kezdve a presbiteri bibliaórákig minden korosztály misszionálására adott kézzel fogható segítséget.

A kezdeti fellángolás után, amikor sorra alakultak az egyesületek, és szervezték az összejöveteleket, csökkent az érdeklődés a gyülekezet részéről, ám a gyülekezetek többségében, még hogyha kis létszámban is, de működtek ezek a belmissziós összejövetelek. Mivel nem volt központi ellenőrzés, az elkövetkező évek során egyre-másra jelentek meg a kontrolálatlan és az eredeti jelentésétől és tartalmától eltérő áramlatok, a 30-as évek első felében az egyházmegye már kénytelen volt megregulázni ezeket a helytelen irányokat. Ezekhez tartoztak azokhoz a kegyességi körökhöz tartozó lelkészek és gyülekezeti tagok, akik megtértekre és nem megtértekre osztották a gyülekezetet, és mint önmagukat megtértnek mondók, külön összejöveteleket tartottak a gyülekezettől elkülönülve.

A másik irányvonal pedig kezdte elhagyni a református jelleget, és kezdett mindenféle, főleg római katolikus elemet magára venni, mint a letérdelés, keresztes könyvjelzők osztogatása, idegen énekes könyvek használata, stb.

A harmadik irányzat, amikor maguk a gyülekezeti tagok vették a kezükbe a lelkész feladatát, és azt hangoztatták, hogy ezekhez az alkalmakhoz nem kell lelkész, hiszen ők maguk is tudják a Bibliát magyarázni. A kialakult helyzet kezelésére az egyházmegyei közgyűlés 1934-ben kimondta, hogy egy belmissziós szabályzatot kell készíteni, amely meghatározott keretet ad a belmissziós munkának. A szabályzat pontról pontra vette a gyülekezeti

tagok életkorához megfelelő missziói munka lehetőségeit. Külön kiemelte, hogy minden vallásos kör kizárólag református keresztyén szellemben működhetett. Felügyelőjének a lelkipásztornak kellett lennie, nehogy a gyülekezet hívőkre, nem hívőkre, megtértekre, nem megtértekre válassza szét önmagát. A bibliakörök ingó és ingatlan vagyona mindig a gyülekezet közös tulajdonát képezte. A belmissziós szabályzat elfogadása után a kegyes vonalon kívül az elhajlások megszűntek.

A 20-as évek végén a két meghatározó belmissziós irány közül a második egyszerre volt lelkesi és egyesületi is. Nem a kezdetektől, de a 30-as évek közepétől már egyre nyilvánvalóbb volt, hogy azt a kegyességi irányt követék, amelyet a legtöbben elítéltek, mert a hívő egyháztagokat kiemelték a gyülekezetből, és saját, megtértnek mondott csoportjukhoz kötötték.

Nehézy Károly lelkipásztor vezette gyülekezet kegyességi csoportjának tagjai egy bibliaóra keretében elhatározták, hogy mindazt, amiről addig évekig beszéltek, tettekre váltják, és létrehozták az egyházmegye első árvaházát. Ez az esemény központi eleme nemcsak az egyházmegye, hanem az egész Szlovákiai Református Egyház belmissziós történetének. A marcelházi árvaház létrehozásával ténylegesen egy másik útra lép ez az irány, amely a belmisszió gyakorlati megvalósításán dolgozott. Nehézy Kisújfalura történő költözése után itt létrehozta diakonisszaképző intézetet és a Béthel Egyesületet. A diakonisszaképzőre azért volt szükség, hogy az árvaházban dolgozni kívánókat a megfelelő módon felkészítsék. A diakónusjelölteknek Nehézy és a köréje csoportosuló lelkesek tartottak képzéseket, ám ezek elmaradtak a magyarországi diakonisszaképzők színvonalától, és ez a probléma az 1938-as visszacsatoláskor felszínre is került. A színvonallal azért volt gond, mert a mozgalom által fenntartott árvaház igényeit kellett kielégíteni, és nem volt központi ellenőrző szerv és az árvaház vezetőinek döntéseinek múlt, hogy ki lehet diakonissza, és ki nem. A Béthel Egyesületet is azért hozták létre, hogy hivatalos formában is tudják működtetni az árvaházat és a diakonisszaképzőt, így igényelhetek támogatásokat, megvehették a földterületeket, ingatlanokat. Mivel az árvaházat az eredeti helyén nem voltak képesek megfelelően fenntartani, átköltöztették Kiskoszmályra, ahol az időközben áttelepült diakonisszaképzővel karöltve példaadó és biblikus belmissziót végeztek, főként a Barsi és a Gömöri Egyházmegyében. Ugyanehhez a kegyességi vonalhoz tartozott Tóth Kálmán, aki a 30-as évek elején érkezett Komáromba, ahol ifjúsági munkába kezdett. Mikor megtapasztalta azt, hogy az ifjúsági egyesület mennyire letért az eredeti útról, és nem is szeretne oda visszatérni, egy külön ifjúsági bibliakört szervezett. Ez lett végül a Timótheus mozgalomnak a magja. A két egyesület találkozása meghatározó momentum lett a Timótheus mozgalomnak, ugyanis a tevékenységüket ezután a kiskoszmályi mozgalom ifjúsági munkájaként határozták meg. Ekkor kezdték használni magukra a Timótheus és a Tábita nevet, ez utóbbi a Timótheus mozgalomba belépő lányokat jelentette. A két mozgalom olyan szorosan összekapcsolódott, hogy a két vezető, Nehézy Károly belmissziós gondolatrendszerének és Tóth Kálmán ifjúsági munkájának összekapcsolódásából létrejött az a Timótheus árvaház, ami a Komáromi Egyházmegye első és egyetlen református árvaháza lett.

Azért is fontos maga az árvaház, mert teljes egészében adományokból épült és tartották

fenn. Mivel a mozgalomnak a tagjai nagyrészt az árvaházi lakók voltak, így a mozgalom központját is rendezték be. Innen nemcsak az egyházmegyét, de Gál Zoltán vezetésével egy kerékpártúra keretében Dél-Szlovákia református gyülekezeteit is bejárták, ahol beszámoltak a Timótheus Szövetség munkájáról, és belmissziós alkalmakat tartottak. A két árvaház kapcsolata nemcsak a két lelkész összehangolt munkájából fakadt, hanem egyrészt abból is, hogy a kiskoszmályi árvaházból az idősebb fiúk mind Komáromba kerültek. Másrészt a Komáromban lakó fiúk az összegyűjtött pénzükből egy fabarakkot is építettek a kiskoszmályi árvaház mellé, hogy legyen egy központ, ahol a nyaranta megrendezett konferenciákat el tudják helyezni. A barakk később fogalommal vált, ugyanis kézzelfoghatóan bizonyította azt a diakóniai munkát, amelyet mindkét mozgalom a zászlajára tűzött.

Ám nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy az a kegyes irány, amit képviseltek, a szélsőségek felé is elindult. Ezek a szélsőségek a valláserkölcsei életfelfogásban jelentkeztek. Ezt a kegyességet puritánsággal vegyítették, ám csak a külső szemlélő számára volt idegen, ugyanis akik ebben nőttek fel, azoknak ezek a dolgok természetesek voltak, és maguk is támogatták. Ez a fajta különállásuk abban is érzékelhető, hogy függetlenek voltak nemcsak az egyházmegyétől és az egyházkerülethöz, de a konventtől is. A jegyzőkönyvekben csak egy általános jelentés szerepel róluk. A Timótheus Szövetség Komáromban volt, ám a komáromi gyülekezethez semmi sem kötötte őket, Galambos Zoltán nem is végzett náluk szolgálatokat. Hasonlóképpen volt ez Kiskoszmályon is, ahol az árvaházon belül létrehoztak egy különálló gyülekezetet.

Az egyházmegyei belmisszióhoz szorosan kapcsolódtak az evangelizációs konferenciák. Mindkét belmissziós irányzat képviselőinek megvolt a maguk teológiai magyarázata arról, hogy mit is kell a belmissziós konferenciák alatt érteni. Ezek a találkozók, mint a legtöbb belmisszióval kapcsolatos elem, szintén a 20-as évek végére érkezett ide, viszont a keleti egyházmegyékből már a 20-as évek elejétől rendszeresen rendeztek ilyen alkalmakat. Az egyházmegyei lelkészi karhoz tartozó idősebb lelkészek élükön Gyalóky László esperessel úgy vélték, hogy erre a magyar reformátusságtól igen távol álló és idegen eszközre nincs szükség, mert régen sem szerveztek ilyen konferenciákat. A kezdeti erőteljes ellenállás néhány év múlva megengyhült, mikor megtapasztalták, hogy ezek az összejövetelek mennyi fiatalat meg tudtak mozgatni. 1931-ig több országos konferenciát is szerveztek egyházmegye szerte. 1931 után a nagy érdeklődésre való tekintettel nem tartottak országos alkalmakat, hanem azokat az egyházkerületek külön-külön szervezték meg, hogy levegyék a rendezéssel járó anyagi terhet a befogadó gyülekezetről. Így egyrészt az anyagiakban szűkölködő gyülekezetek is rendezhettek helyi találkozókat, másrészt egyszerre, vagy egymás után különböző helyeken is szerveztek rendezvényeket. Ezeket a konferenciákat még külön rendezték meg a fiúknak és a lányoknak, de azok még így is egyenként több mint 500 fő részvételével zajlottak.

1931-ben megingott a bizalom, mivel ebben az évben tartott lévai konferencián olyan nézetek és vélemények hangzottak el, amelyek nem voltak összeegyeztethetőek azokkal a szemléletekkel, amelyekre ezek a konferenciák épültek. Ekkor ismét felerősödtek a kritikus hangok. A legerőteljesebb kritika Tóth Kálmántól érkezett, akinek érdekesen alakult az évek

során a belmissziós konferenciákról alkotott véleménye. Tóth Kálmán nevével fémjelzett Timótheus mozgalom számára nem volt ismeretlen fogalom az evangelizációs konferencia, hiszen ők maguk is rendszeresen rendeztek ilyen alkalmakat, noha fontosnak tartotta ezeket, de veszett ügynek vélte az egyetemi ifjúságnak az ilyesfajta evangelizációját. Ez akkor erősödött meg Tóthban, amikor értesül a Léván történetekről, és arra a következtetésre jutott, hogy csődöt mondtak a szervezéssel. Ennek hangot is adott, és ekkor ki is ütközött a két belmissziós irány ellentéte. Tóth azzal érvelt, hogy nem az a lényeg, hogy mennyien mennek el, hanem az, hogy ott mennyien térnek meg, itt a megtérés alatt az általa elfogadott módot kell érteni. Kizárólag azt a konferenciát tartotta elfogadhatónak, ahol semmi mással nem foglalkoznak, csak a Bibliával, és a konferenciák célja a minél több, lehetőleg ott megtért fiatal. A Timótheus árvaház által végzett munka a 30-as évek végével ívelt fel, és a 40-es években volt a legtermékenyebb. A második világháború után az 50-es évek elejéig még nyíltan működhettek, míg az egyházi vezetés, állami kényszer hatása alatt be nem tiltotta.

Melléklet

1. A szlovenszkói és kárpátaljai népiskolák református vallástanítási anyaga

I. osztály

*Imák*¹¹⁶⁸: Úri ima, reggeli fohász, esti fohász, tanulás előtti fohász, tanulás utáni fohász, étel előtti fohász, étel utáni fohász, szülőkért és tanítókért mondandó fohász, hazáért mondandó fohász.

Énekek: VIII, XXV, XLII. zsoltár „Ez új reggel...” 17, 76, 157. 1–2 vers, dicséret.

Vallási és erkölcsi ismeretek:

Tárgykör: A beszéd- és értelmi gyakorlatok keretében Isten ismeretére való vezetés, vallási és erkölcsi alapvetés.

Ismerkedés. Köszönés és teendők reggel. 142.*¹¹⁶⁹ dicséret 1–3. vers Köszönés és teendők este. 153.* dicséret 1–2. Magaviselet otthon, magaviselet az utcán, magaviselet az iskolában. A szülők. Tiszteld atyádat és anyádat. Hála a szülők és tanítók iránt. 123.* 2.

A család. A testvérek és tanulótársak, a tanító, mint a szülők helyettese, bizalom és szeretet iránta. Engedelmesség a szülők és tanítók iránt.

Isten. Isten mindnyájunk atyja 93.* 1. A teremtés története 77.*-1. Hétköznap, vasárnap, édenkert. az első bűn.¹¹⁷⁰

Röviden az ünnepek előtt és az ünnepek után: Jézus születése 63. 1–2. Jézus halála. 15.* 5. Jézus feltámadása 22. 1. Jézus menybemenetele 33.* 1. A Szentlélek kitöltése. 41.* 1.

II. osztály

Imák: Az I. osztály anyagának ismételése. Templomba bemenetkor mondandó fohász, templomból kimenetkor mondandó fohász, munka előtti fohász, munka utáni fohász.

Ének: V, XXIV, LXV, CXXXIV. zsoltár. „Ha te meg nem tartasz...” 37, 75, 140, 153. dicséret. „Ez élet csak füst és pára...” temetési ének.¹¹⁷¹

Vallási és erkölcsi ismeretek: Tárgykör: I. oszt.

Isten. Isten a világ teremtetője és gondviselője 91.* 1. A templom Isten háza. 75.* 1. Káin és Ábel, a hazudozás és irigység bűn. 128.*. Testvéri és felebaráti szeretet, az özönvíz. 213.* 1.

1168 Verses fohászok. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

1169 Az énekverseket csak szöveggel kellett megtanítani addig, míg a megfelelő ének-anyagnál dallamára sor nem került. Az osztatlan iskolában a*-gal jelzett énekverseket nem kellett megtanítani. A kéziratban így szerepel: „A tárgy körbe felvett énekversek csak szöveggel tanítandók meg addig, amíg a megfelelő ének anyagánál a dallam sor fog kerülni. Az osztatlan iskola tanítója ez énekekből annyit tanít meg amennyire ideje van. Ez vonatkozik a többi osztályokra is.” KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

1170 A templom Isten háza 75. 1., Bűnbeesés, Isten megígéri a szabadítót. Az Úr imája. KOVÁCS Alajos: *i.* DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

1171 „Búcsút vennem” és „Vigyázz halálodra” c. ének. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

Bábel tornya, Dávid és Góliát, Absolon halála, 123.* 2.¹¹⁷²

Szülői szeretet, Légy könyörületes, 122.* 1. Ne kívánd a másét, A cseléd is családtag, Ne kínozd az állatot! Kíméld a növényt.¹¹⁷³

Röviden az ünnepek előtt és az ünnepek után: Karácsony, 57. 1. Nagypéntek, 16. 1. Húsvét, 23. 1. Áldozócsütörtök, 32. 5. Pünkösöd, 37. 1.

III. osztály

Imák: Fohászok közül az étel előtti és étel utáni, a templomba bemenetkor és templomból kimenetelkor, a munka előtti és munka utáni fohászokat a 3–8. osztályokban ismételni kell.

Reggeli ima, esti ima, tanulás előtti ima, tanulás utáni ima, szülőkért és tanítókért mondandó ima.

Ének: XXXVI, XXXVIII, LXXXIV, CXXXV. zsoltárok „Könyörülj rajtunk...” 30, 68, 64, 158. dicséret „Már elmegyek...” „Búcsút vennem...” temetési ének.¹¹⁷⁴

Tárgykör: Az Ótestamentum alapján Isten országának előkészítése. A teremtés, 90. 1. Az első pár ember esete. 53.* 2. Az özönvíz és Noé. XXIX.* 6. Ábrahám. CV.* 1. József története. CXLVI. 5.¹¹⁷⁵ Mózes története. 41.* 3. Tíz parancsolat (egyszerűsített szöveggel). Dávid és Góliát. Jób története. XLII. 7. Ézsaiás próféta. (A Messiás születésének megjövedölése.) Zakariás próféta. (A Messiás születésének megjövedölése.) 8.* 6, 7.

IV. osztály

Imák: Tanultak ismételése, betegségben mondandó ima, meggyógyuláskor mondandó ima, apostoli hitforma.

Ének: XXX, XXXII, LXI, CV, CXXXVIII. zsoltárok. „Uram a töredelmes...” 27, 28, 47, 48. dicséret. „Vigyáz halálodra...” temetési ének.¹¹⁷⁶

Tárgykör: Jézus élete, Keresztelő János, 49. 1. Jézus születése. 55. 1. Napkeleti bölcsek, Jézus a templomban, Jézus megkereszteltetése, Jézus tanítványai, Az Úri ima szereztetése, Virágvasárnap, 7. Az Úrvacsora szereztetése, 168. 8. Jézus elfogatása. 9.* 3. Jézus halála, 15. 5. Jézus feltámadása, 19. 3. A keresztség szereztetése, 110.* 3. Jézus menybemenetele, 30* 3.

¹¹⁷² Isten a világ bírása, XCVI. 9. zsoltár. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁷³ Takarékoság fősvénység. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁷⁴ XXXII, XXXVI, XXXIV, CV, L, CXXXV, CX, LI. zsoltár, „Úristen Téged”, 4. 1–2, 30, 65, 158. dicséret, „Ez élet csak füst és pára” „A nap eljő végzetre”, „Ő áldandó” c. ének. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁷⁵ CV. 10. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁷⁶ XXIII, CXXII. zsoltár. 63, 64, 146, 177. dicséret. „Életemnek végső napján”, „Az Úr már megkésztetett”, „Por az ember eredete”. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

V. osztály

Imák: Tanultak ismételése, a szeretet nagy parancsolata.

Ének: I, XXIII, XXVIII, XXXV, LXVI, CXIX, CL. zsoltárok. „Szent Isten! noha néked...” 146, 163, 179. dicséret. „Életemnek végső napját...” „Oh áldandó Szentháromság ...” temetési ének.¹¹⁷⁷

Tárgykör: I. Jézus példázatai és csodatételei. II. Biblia ismertetés.

I. Jézus munkálkodásáról, példázat a magvetőről, az irgalmas szamaritánus, 82. 3. A farizeus és publikánus. 82. 6. A tékozló fiú, a dúsgazdag és Lázár, példázat a talentumokról, Hegyi beszéd, Kánai menyegző, 13. 2. Jézus lecsendesíti a tengert, Jairus leánya, Kaper-naumi százados.

II. A Bibliáról általában. A Biblia keletkezése és felosztása, a Biblia nyelve, az ószövetségi és az újszövetségi könyvek versben.¹¹⁷⁸

VI. osztály

Imák: Tanultak ismételése.

Ének: XVI, XXXIII, XLVI, L, LXXVII, LXXX, XC. zsoltárok. „Úr Jézus! mely igen drága...” 51, 162, 218. dicséret. „Kevés napjaink véghatára” „E mulandó világban” „Térj magadhoz drága Sion...” „Erős várunk nekünk az Isten...”¹¹⁷⁹

Tárgykör: I. Egyháztörténet. II. Egyházalkotmány.

I. A Megváltó, az apostolok, a szentlélek eljövetele, 43. 1. Az első keresztyén gyülekezet. 40. 1-2. A keresztyén vallás elterjedése, egyházszervezet és istentisztelet, üldözés a zsidók-nál, István az első vértanúi, Saul megtérése, 14. 5. A pogányok üldözik a keresztyéneket, CXXV. Nagy Konstantin, a keresztyén vallás megszilárdulása és elterjedése, a pápaság ki-fejlődése, Husz János és az előreformátorok. Reformáció, Luther, Zwingli, Kálvin. A re-formáció üldöztetése, a reformáció elterjedése, a magyarok megtérése. 74. 3. A magyar reformáció, Biblia és zsoltárfordítás, ellenreformáció, vallásháborúk, vértörvényszék, gá-lyarabok, türelmi rendelet, CXLVI. 5. 1848 XX. tc. A Szlovenszkói és Kárpataijai Református Egyház. XC.

II. A református egyház szervezete, Egyházközség, Egyházmegye, Egyházterület, Kon-vent, Zsinat.

1177 VIII, XXVIII, LXVI, LXXXIX, CXIX. zsoltár. „Könyörülj rajtunk”, 43, 72, 163, 179. dicséret, „Mint a rózsa”, „Jöjj, némulj”, „Nincs már szívem félelmébe”. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

1178 Bibliafordítások. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

1179 XXVI. „Úristen kész az én szívem”, „Rövid életünk”, „Kevés napjaink véghatára”, „E mulandó világban”. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

VII. osztály

Imák: A tanultak ismételése.

Ének: XXVI, LXXXIX, XCI, XCII, CII, CXXII, CXXV. zsoltárok. 4. 1–2. 74, 173, 190, dicséret. „Rövid éltünk...” „A fájdalmak éles nyilai...” temetési énekek.¹¹⁸⁰

Tárgykör: I. Keresztyén hittan és erkölccstan. II. Szertartástan.

I. Apostoli hitforma, mi a vallás? A keresztyén vallás mint kijelentett vallás, 80.* 1. Van Isten 67.* 14. Egy az Isten, Isten tökéletességei 132.* 1. Isten teremtőnk és gondviselőnk, 148. 2. Az első emberpár esete, 53. 2. A megváltás, a Szentlélek kegyelmi munkája:

a) Isten ígéje. 70. 1.

b) Kereszttség. 111-4. Úrvacsora. 112.* 3. A halál, 100.* 3. A jövő élet, feltámadás, 18.* 4. utolsó ítélet, 30.* 4. Megdicsőülés, 106.* 4. Isten szeretete, félelme, tisztelete CXII.¹¹⁸¹ Lelkünknek, testünknek gondját viseljük, 190. 5. Családunk, felebarátaink, nemzetünk, hazánk, egyházunk iránti kötelelességeink, 81. 2.

II. Vasárnapi és ünnepnapi istentisztelet, hétköznapi istentisztelet, keresztelés, úrvacsoraosztás, esketés, temetés.

VIII. osztály

Imák: Tanultak ismételése, Úrvacsora vétel előtti ima, kenyér vételekor mondandó ima, bor vételekor mondandó ima, Úrvacsora vétele utáni ima.

Énekek: VI, XIX, XXXIV, LXXXI, CIII, CIV, CXXX, CXLVIII. zsoltárok. 70, 137, 144. dicséret. „Én Istenem! benned bízom...” „Uram! egyszer majd feltámadnak...” temetési ének.¹¹⁸²

Tárgykör: (Tanítja a lelkész.) I. Biblia olvasás. II. Konfirmáció.

I. Amíg alkalmas kézikönyv nem volt, addig Murányi János: Bibliai szemelvények című könyve alapján folyt az oktatás. Mózes első és második könyve, Sámuel két könyve, Királyok első könyve, Krónikák két könyve, Jób könyve, Zsoltárok könyve, Példabeszédek könyve. Prédikátor könyve, Ézsaiás könyve, Dániel könyve, Zakariás könyve, az Új testamentum könyvei.

II. a) Mit kell hinnünk?

Isten, a világ teremtése¹¹⁸³, a próféták, (Ézsaiás IX., Zakariás IX.) A Szentlélek munkája, az idő teljessége, Jézus születése és élete, az Úr imája. (Máté VI, 9–13.) Az új parancsolat (János XIII. 34–35) A sákramentumok, Jézus halála, feltámadása, mennybemenetele. A Szentlélek kitöltetése, a keresztyén vallás elterjedése, a magyarok megtérése, a reformáció, a szlovenszkói és kárpátaljai református egyház. Az itt lévő keresztyén felekezetek közti különbség.

b) Hogyan kell élnünk?

¹¹⁸⁰ XXXIII, XC, XCI, XCII, CII, CXXV. zsoltárok, 74, 173, 190. dicséret, „Szent Isten noha néked”, „Szállj be ifjú társunk”. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁸¹ CXXVIII. zsoltár. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁸² „Én Istenem benned bízom”. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

¹¹⁸³ A bűn és bűnhődés, Isten a bűnös embert nem hagyta magára, megígérte a megváltót. KOVÁCS Alajos: *Tantervjavaslat*. DREL. Felvidéki Református Egyház iratai (1920–1938). 1924-es karton.

Szeressük Istent. Testünknek, lelkünknek gondját viseljük. Szeressük felebarátinkat. Osztatlan iskolában a vallástanítás anyagát évenként és csoportonként váltakozva tanították.

I oszt. – b) II. oszt. – c III. – IV. – V. oszt. — d) VI – VII. oszt. e) a konfirmációra készülők a VIII. oszt. anyagát.

Ahol VI. osztály volt, ott az egyháztörténelmi és alkotmánytani rész (I. VI. oszt. anyagát) elmarad, helyette felvették a hit- és erkölcsstani részt (1; VII. oszt. anyagát). A lelkész tanítja a konfirmálandókat a VIII. oszt. anyagára.

Ahol VII. osztály van, ott a lelkész tanítja a konfirmálandókat a VIII. osztály anyagára.

Ismétlő iskolában felváltva csoportonként:

a) Énekek, imák I–IV. osztály tananyaga ismételve Az Ó- és Újszövetség, valamint az egyháztörténelmi rész.

b) Énekek, imák V–VIII. osztály tananyaga ismételve. Hit- és erkölcsstani rész.

Ahol három osztály van az ismétlőiskolában, ott az első osztályban az egyháztörténetet tanították.¹¹⁸⁴

Az itt szereplő énekeket 1927-ig tanították, majd 1928-tól Iván Károly körfelügyelő tanító új énekbeosztási tervezetet készített, amelyet az egyházmegyei közgyűlés változtatás nélkül elfogadott. Az új énekbeosztás a következő énekeket tartalmazta évfolyamokra lebontva.

I. osztály: XXV, XXXVIII, XLII. zsoltár. 38, 71, 72, 146. dicséret.

II. osztály: V, XXIV, LXV, CXXXIV. zsoltár. 61, 75, 76, 96, 144. dicséret.

III. osztály: VIII, XXXVI, LXXXIV, CXXXV. zsoltár. 20, 54, 92, 104, 118, 197, 200. dicséret.

IV. osztály: XXX, XXXII, LXI, CV, CXXXVIII. zsoltár. 3, 12, 50, 89, 94, 157, 201, 216. dicséret.

V. osztály: I*, XXIII, XXVIII, XXXV, LXVI, CXIX. zsoltár. 28, 42, 73*, 82*, 98*, 167, 198, 209. dicséret.

VI. osztály: XVI*, XXXIII, XLVI*, L, LXXVII, LXXX*, XC, CXVI. zsoltár. 1, 14, 15, 16, 59*, 81, 134, 185, 199, 220. dicséret

VII. osztály: III*, XXVI, LXXXIX, XCI, XCII, XCVI, CII, CXXII*, CXXV. zsoltár. 9, 18, 21, 24, 47*, 87, 156, 186. dicséret.

VIII. osztály: VI*, XXX, XXXIV, LXXIX, LXXXI, CIII, CIV, CXXX*, CXXXVII*,

CXLVIII*. zsoltár. 25, 34*, 114, 204, 208, 214. dicséret.¹¹⁸⁵

1929-ben Osztényi József beterjesztett egy új énekbeosztást arra hivatkozva, hogy az 1927-es közgyűlésen elfogadták ugyan Iván Károly által készített évfolyamonkénti beosztást, de az Osztényi módosításában a zsoltárok dallamaival, valamint a dicsérek eredeti dallamaival bővült. Így került bele a 64. zsoltár, 72. dicséret és a temetési énekek. A közgyűlési jegyzőkönyv szerint a javaslat tekintettel volt az egyes évfolyamok értelmi képességeire, és kombinálhatóak voltak egyes dallamok gyakoriságára, és a hittanítási anyaggal.

¹¹⁸⁴ SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1924... i.m. 90–94.

¹¹⁸⁵ SOÓS Károly (összeáll.): *Jegyzőkönyv a komáromi ref. Egyházmegye Révkomáromban 1927 augusztus 23-én tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi egyházmegye, Komárom, 1927, 73–74.

Az egyházmegyei tanügyi bizottság a következő módosításokkal fogadta el az új énekbeosztást.

I. évf.: XXIII, XXV, XLII, LXV, XC. zsoltár. 58., 54, 71, 72, 103, 144, 146. dicséret.

II. évf.: V, XXIV, LXII, LXXVII, C, CXXXIV., CL, LXXXI. zsoltár. 41, 76, 88, 96, 213, 214. dicséret

III. évf.: VIII, XXXIII, XLVII, LXXXIV, CXI, XCII, CXXXV. zsoltár. 15, 40, 54, 92, 104, 118, 197, 200, 211, 218. dicséret.

IV. évf.: XXX, XXXII, LXI, LXXXIX, CV, CXXXVIII, CXXXIX. zsoltár. 12, 27, 34, 89, 94, 157, 160, 201, 206, 212. dicséret.

V. évf.: XIX, XXVIII, XXXV, LX, LXVI, CXIX. zsoltár. 28, 73, 82, 98, 167, 198, 204, 208, 209, 221. dicséret.

VI. évf.: II, IX, XVI, XLVI, L, LXXV, LXXX, LXXXVI, CXVI, CXXVIII, CXLI. zsoltár.

1, 5, 14, 59, 81, 101, 117, 131, 134, 177, 185, 199, 205, 220. dicséret.

VII. évf.: III, XXVI, XCI, XCVI, CII, CXXII, CXXIV, CXXV, CXLVI. zsoltár. 9, 47, 87, 99, 156, 172, 186, 187, 202. dicséret.

VIII. évf.: VI, XXXIV, LXXIX, CIII, CIV, CXXX, CXXXVII, CXLVIII. zsoltár. 74, 86, 100, 109, 114, 170, 210, 216. dicséret.¹¹⁸⁶

Az elemi iskolák tananyaga ezzel adott volt. Egy másik problémát jelentett az állami középiskolákba járó református diákok hittanoktatása. Mivel az egyháznak nem volt saját középiskolája, ezért nem tudott olyan gyors megoldással találni, mint az elemi iskolánál. Előfordult olyan eset, hogy a tanító az evangélikus hittantankönyvet használta. Ezért 1928-ban Fekets Sándor egyházmegyei tanügyi bizottsági elnök javaslatára egy bizottságot¹¹⁸⁷ hoztak létre, amely a különböző középfokú iskolákban a hitoktatás számára egy tantervet készített.¹¹⁸⁸

1930-ra a hittantankönyv kéziratát

Galambos Zoltán komáromi lelkész beterjesztette az egyházmegyei közgyűlés elé, a gimnáziumok I–III. osztálya részére a jugoszláv, a felső tagozat részére pedig az erdélyi tankönyvet ajánlotta.

I. osztály: Ószövetség. II. osztály: Újszövetség. III. osztály: Egyetemes egyháztörténet. IV. osztály: Hit- és erkölcstan. V. osztály: Magyar egyháztörténet helyi vonatkozásokkal. VI. osztály: Heidelbergi káté magyar vonatkozásokkal. VII. osztály: Apologetika. VIII. osztály Makay Sándor: *Kegyelemből, hit által* c. könyve, amelyhez külön tanári segédletet biztosított.

A polgári iskolák részére külön beosztást javasolt. I. osztály: Ó- és Újszövetség. II. osztály: Egyetemes és magyar egyháztörténet. III. osztály: Konfirmációs anyag és valláspedagógi-

¹¹⁸⁶ SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1929... i.m. 85–86.

¹¹⁸⁷ A bizottság tagjai a következők voltak: Galambos Zoltán, Zsemlye Lajos és Paraizs Árpád lelkészek, Kenessey Kálmán világi tanácsbíró. SOÓS Károly (szerk.): *Jegyzőkönyv a komáromi ref. Egyházmegye Révkomáromban 1928 augusztus 21-én tartott rendes közgyűléséről*. Komáromi egyházmegye, Komárom, 1928, 105.

¹¹⁸⁸ SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1928... i.m. 94.

ai.¹¹⁸⁹ Az 1931-es tankönyv-felülvizsgáló bizottság úgy határozott, hogy a polgári iskolák tananyagában a I. polgári egyenlő VI. elemi. II. polgári egyenlő VII. elemi és a III. polgári egyenlő az elemi VIII. osztály tananyagával. A polgári iskolákban is az akkor elfogadott hittankönyvet kellett használni.¹¹⁹⁰

1931-re el is készül a tankönyv sorszámozottan, 10 000 példányban, amelyet a Szlovák Tanárok Könyvkiadó vállalatának alosztálya adott ki. Ez az egyházmegye számára minden példány után 1, 50 korona hasznót jelentett. Az elkészült példányokat a bírálóbizottságból sem látta senki, ezért a végleges átvétel és approbálás céljából egy bizottságot küldtek ki. A bizottság tagjai voltak: Soós Károly búcsi lelkész, Kovács Alajos negyedi tanító, Pethes Béla és Galambos Zoltán lelkészek voltak.¹¹⁹¹ 1931. szeptember 18-án összeülő bizottság megállapította, hogy a megegyezés ellenére csak az egyik szerző korrigálta a kefelenyomatot, így rengeteg sajtóhiba és pedagógiaiilag fontos nyomdatechnikai lehetőség maradt ki, ezért megállapodtak a kiadóval, hogy további négy oldallal toldják meg a kéziratot.¹¹⁹² A tankönyvet csak a III–V. osztályok számára kellett megrendelni, az I. és II. osztályokban csak a tanítók részére egy-egy példányt. A felsőbb VI–VIII. osztályokban az 1932/33-as tanévben még a régi tankönyvből tanultak. Az új tananyag a meglévő tantervet nem teljesen követte le. Ott ahol az új tankönyv került bevezetésre, a tanterv több helyen módosult, viszont az első négy osztály tanterve változatlan maradt.

Az V. osztály tananyagához hozzátartozott a teljes hatodikos bibliaismereti részt.

A VI. osztályban kizárólag az egyháztörténet és az énekek maradtak az eredeti terv szerint.

A VII. osztályban az énekeken és a melléktárgyon kívül a hittani részt tanulták.

A VIII. osztály anyaga az etikai rész volt, de elfogadták az 1932/33-as tanévben az egész hittani részt is, mégpedig úgy, hogy mind a kettőt Áldozócsütörtökig át kellett venni, mivel ez képezte a konfirmációs tananyagot. Ágendázás után ugyanazt a tananyagot ismételték.¹¹⁹³ Az egész tankönyvügy a nagy gazdasági válság évei alatt történt, amely minderre rányomta bélyegét, ugyanis nem véletlenül nem kellett azt megvenni az első két évfolyamnak. A szegényebb diákok számára az egyházközségnek kellett biztosítani a tankönyvet. Amennyiben erre az egyházközségnek sem volt pénzügyi kerete, akkor vagy gyűjtés, vagy valamilyen iskolai ünnepség bevételeiből kellett előteremteniük a szükséges összeget.¹¹⁹⁴

1189 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1930... i.m. 78.

1190 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1932... i.m. 52.

1191 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1931... i.m. 55.

1192 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1932... i.m. 51–52.

1193 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1932... i.m. 54.

1194 SOÓS Károly: jegyzőkönyv 1932... i.m. 54.

2. Tanterv a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház magyar-tannyelvű koedukációs tanítóképző-intézete számára

Hit- és erkölcsstan¹¹⁹⁵

Cél: Az „Ige” magvainak széthintése, az evangélium világító fáklyájának meggyújtása, élesztése és megszilárdítása az ifjúság lelkében s nevelni buzgóba református egyházhoz hűséggel ragaszkodó tanítókat.

I. osztály. Hetenként 2 óra.

Hittan:

A hit eredete. A vallás, és a keresztyén vallás. Egy az Isten, a mi hitvallásunk. Az apostoli hitforma és a heidelbergi káté.

Az Atyáról. A teremő Isten. A gondviselő Isten. Isten és a világ. Isten ígéje. A Fiúról. Jézus Krisztus Istennek egyszülött fia, Istenember. A megváltás. A megalázott¹¹⁹⁶ Krisztus. A felmagasztalt¹¹⁹⁷ Krisztus. Krisztus feltámadása, mennybemenetele. Krisztus a dicsőségben. Próféatasága, főpapsága, királysága. A Szentlélek kegyelmi munkái. A sákramentumok. Imádságok, énekek, biblia-olvasás

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Erkölcstan:

Az erkölcsi világ rendje. Az erkölcsi szabadság. A jó és a rossz törvénye. Az erkölcs törvény mértéke. Az Isten akarata! Az ember felelősége. A bűn és a kárhozat, a bűn következményei s az eredendő bűn. A természeti és erkölcsi bűnhódés. A szeretet. A megváltás és a bűnbocsánat. A predestináció. A megtérés, a megigazulás és a megszentelődés. A feltámadás és az örökélet.

Magánügy-e a vallás? A keresztyénség és a család és a társadalom. A keresztyénség és a kultúra. A keresztyénség szociális vonatkozásai. A kálvinizmus. A keresztyénség ellenségei. Isten országa. Az anyaszentegyház. A látható és láthatatlan egyház. A keresztyénség harca. Imádságok, énekek, biblia-olvasás.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Egyetemes egyháztörténetem:

Az egyház megalakulása. Az apostolok működése, Pál apostol. Az első keresztyén gyűlekezetek, üldözések. A keresztyénség megerősödése, apostoli atyák, tévtanok. Az iszlám. A pápaság, egyházszakadás. Nagy Leo, Nagy Gergely. Zsinatok. Szerzetesi élet, rendek. Szentek, képek tisztelete. A keresztyénség a germánok, szlávok és magyarok között. VII. Gergely, II. Orbán, III. Ince. Lovagrendek, scholasticismus. Az előreformáció, Husz János és a cseh reformáció Luther, Zwingli és Calvin. A protestantizmus elterjedése és üldözése. A jezsuita

¹¹⁹⁵ Tankönyvek: Biblia, ó- és újszövetség, református énekeskönyv. Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

¹¹⁹⁶ Az eredeti változatban „szenvető” van írva.

¹¹⁹⁷ Az eredeti változatban „meghalt” van írva.

rend. A 30 éves háború. A protestáns egyházak állapota az egyes országokban. Imádságok, énekek, biblia-olvasás.

IV. osztály. Hetenként 2 óra.

A magyar reformáció:

Sylvester, Kopácsy, Sztárai, Gálszécsi, Dévay, Szegedi Kis, Méliusz J. P. Károli G. Ellenreformáció. Bocskay és a bécsi béke. A Ferdinándok, Pázmány P. Erdély aranykora. I. Lipót és a gyászévtized. III. Károly, Mária Terézia, II. József, II. Lipót és a reformáció megerősödése. Az 1848. XX, t. c. A református egyház jelenlegi állapota. A szlovenszói és kárpátaljai „Egyetemes református egyház” alkotmánya és szervezete.

Szertartástan:

A református tanító feladatai az egyházi életben. A református népiskolai vallásitanítási anyaga és annak módszeres feldolgozása. Imádságok, énekek, biblia-olvasás.

Neveléstan

I. osztály. Hetenként 2 óra.

A testi élet ismertetése egészségtani és neveléstani vonatkozásokkal:

Cél: Az emberi test szervezetének és életműködésének oly mértékben való ismerete, amely a testi erő és épség fenntartására és a testi erők fejlesztésére vonatkozó szabályok megértéséhez szükséges.

Az emberi test és szervezete: csontváz, az izmok, a bőr, az emésztő szervek és a táplálkozás, a vér és vérkeringés, a lélegzés, a beszélő- szerviz érzékszervek és az idegrendszer.

II. osztály. Hetenként 3 óra.

A lelki élet ismertetése, tekintettel a nevelés feladataira:

Cél: A lelki jelenségek megismerésével kapcsolatosan mindazoknak a nevelési elveknek ismerete, amelyek a lelki élet ápolására, fejlesztésért és irányítására vonatkoznak. Az érzetek, ösztönök, érzelmek, vágyak. A képzetek és keletkezésük, a képzetek kapcsolása, a figyelem, emlékezés. A fogalom, ítélet, következtetés. Az akarat, jellem, önfegyelmzés. A testi szervezet hatása a lelki életre. Neveléstani vonatkozások. A nevelés feladatai és tényezői.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Népiskolai nevelés és oktatástan:

Cél: Megismerkedés a népiskola belső életével, az iskolai neveléssel, a tanítási elvek megértése és a tanítás művészetének szemléltetési, megmagyarázása. A népiskolai nevelés. Foglalkoztatás, szoktatás, felügyelet, parancs, tilalom, dicséret, fegyelmeztetés, jutalom, büntetés. A népiskolai oktatás a tanítási anyag, tanterv, tanmenet, módszer, tananyag, taneszközök. A népiskolai tárgyak tanításának módszerei és azok módszeres feldolgozása.

IV. osztály. Hetenként 3 óra.

A nevelés története:

Cél: A nevelés fejlődéséi jellemző elméletek és intézmények ismerete.

Az ókori nevelés. A kereszténység. A középkori nevelés. Reformáció és ellenreformáció. Protestáns iskolaszervezetek. A XVII. század didaktikus mozgalmi: Comenius Á. J., Locke, Apáczai Cseri J. A pietizmus, Rousseau. A filantróp mozgalom. Pestalozzi. A XIX. század

nevelésügye különösen hazai vonatkozásokban.

A népoktatásügy szervezete:

Cél: A csehszlovák közoktatásügy szervezetének általános, népiskolák szervezetének részletes ismerete.

Általános szervezet: kisdédvók, népiskolák, középiskolák, főiskolák, szakiskolák és az iskolán kívüli oktatás. A mindennapi és ismétlő iskola, szervezet, felügyelet, igazgatás. Az iskola külső és belső felszerelése. A népiskolai tanító. A csehszlovák népiskolai törvények és rendeletek ismertetése. A református népiskolai törvények és szabályrendeletek.

Tanítási gyakorlat

Cél: A pedagógiai elvek alkalmazásának szemléltetése és tanítási gyakorlat útján a szükséges metodikai jártasság megszerzése,

I. és II. osztály.

A gyakorló iskola látogatása, a növendékek egyenként és naponként beosztva, az iskolai élet és rend tanulmányozása és a gyermekek megfigyelése céljából.

I. osztály. Hetenként 2 óra,

Az elemi iskolai tanítás tervszerű szemlélete. Tanítási kísérletek a beszéd és értelemgyakorlatok, írás, olvasás és számolás köréből.

II. osztály. Hetenként 6 óra.

Tanítási gyakorlat az osztatlan elsős népiskolában és az ismétlő iskolában. Gyakorlás az órarend és tanmenetek készítésében. Népoktatási és emberbaráti intézetek látogatása.

Magyar nyelv- és irodalom.¹¹⁹⁸

Cél: A Magyar nyelt tudatos ismerete, előadásbeli ügyesség szervezés, esztétikai és irodalmi műveltség szerzése.

I. osztály. Hetenként 4 óra.

Rendszeres magyar nyelvtan: Hangtan, helyesírás, szótan, mondattan.

Stilisztika: A stílus sajátosságai, fajtái, az ügyiratok.

Olvasmányok: Népmesék, mondák, népdalok, balládák, lírai, elbeszélő és leíró költemények, prózai leírások, életképek, erkölcsoktató olvasmányok.

Fogalmazás: Tartalom-kivonatok, leírások, elbeszélések, közéleti fogalmazványok. Hatonként két iskolai dolgozat.

II. osztály. Hetenként 4 óra.

Poétika, retorika: A verstan elemei. A költői művek osztályozása. Esztétikai alapfogalmak. A leíró és elbeszélő próza, a történetírás.

Olvasmányok: Lírai, leíró és tanító költemények, verses és prózai mesék, legendák, balládák, románcok, történeti művek.

¹¹⁹⁸ Tankönyvek: BIRÓ Lúcián: *Rendszeres magyar nyelvtan.*, BORKA Géza: *Stilisztika*. BORKA Géza: *Toldy*. Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

Fogalmazás: Önálló leírások, elbeszélések, költemények fejtegetése, nagyobb művek kivonata. Hatonként két iskolai és egy házi dolgozat.

III. osztály. Hetenként 3 óra.

Poétika: Épos, dráma, regény, novella.

Retorika: A szónoki mű és az értekezés.

Olvasmányok: Eposzok, drámai művek, regények, szónoki művek, értekezések.

Fogalmazás: olvasmány kivonatok, értekezések, beszédek. Két havonként egy iskola és havonként egy házi dolgozat.

IV. osztály. Hetenként 3 óra.

A magyar irodalom fejlődésének áttekintése:

Régibb magyar irodalom: Nyelvemlékeink. Tinódi, Balassa, Zrínyi, Gyöngyösi, Pázmány, Apácai, Faludi, Mikes.

Újabb magyar irodalom: Bessenyei, Kazinczy, Csokonai, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, Kölcsey, Katona; Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Petőfi, Tompa, Arany, Fáy, Jósika, Eötvös Kemény, Jókai, Szigligeti, Tóth Ede, Csiky, Madách, Széchenyi, Kossuth, Deák, Horváth, Szalay, Salamon, Hunfalvy, Buday, Szarvas, Toldy, Erdélyi, Greguss, Gyulai.

Legújabb magyar irodalom.

Olvasmányok: Az irodalma ismertetésével kapcsolatosan.

Fogalmazás: Az egész évben két házi és két. 2–3 óra alatt elkészítendő zárthelyi dolgozat és egy alkalmi beszéd.

Szlovák nyelv- és irodalom.¹¹⁹⁹

Cél: Alaktan és mondatan ismerete. Olvasmányok és beszélgetések útján a nyelvnek szó és írásbeli használatához megfelelő készség szerzése.

I. osztály. Hetenként 3 óra.

Nyelvtan: A hangok ismertetése. A kemény és lágy „o” tövű, valamint az „a” tövű főnevek ragozása. Melléknevek, névmások, számnevek legszükségesebb alakjai. Az igék jelen, múlt és jövő ideje. Prepozíciók.

Olvasmányok: A mindennapi élet köréből vett olvasmányok a nyelvtani anyag begyakorlására. Társalgási gyakorlatok.

Fogalmazás: Tollbamondások, leírások emlékeztetből, kérdésekre feleletek, fordítások. Egész évben 6 iskolai dolgozat.

II. osztály. Hetenként 3 óra.

Nyelvtan: A mássalhangzós tövű főnevek ragozása, rendhagyó főnevek. Melléknevek fokozása. Igehatározók, Névmások és számnevek ragozása Igeragozás feltételes módban.

Olvasmányok: Mint az I. osztályban, fokozódó követelményekkel. Társalgás a köznap élet köréből.

Fogalmazás: Mint az I. osztályban. Egész évben 8 iskolai dolgozat.

¹¹⁹⁹ Tankönyvek: SOJÁK – GALVÁNEK: Szlovák nyelvkönyv III–IV. Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

III. osztály. Hetenként 3 óra.

Nyelvtan: Az I–II. osztály anyagának ismételése. A birtokos melléknév ragozása. Állítmányt kiegészítő. Névmas és számnév-ragozás, igehatározók. Szenvédő alak.

Olvasmányok: Egyszerű és nehezebb prózai cikkek, költemények. Beszédformák, szólás-módok. Szavalás, beszélgetés.

Fogalmazás: Szabad elbeszélések, fordítások, rövid tartalmak. Egész évben 8 iskolai dolgozat.

IV. osztály. Hetenként 3 óra.

Nyelvtan: Ismételések. Idegen szók ragozása. Képzett melléknevek. Igék, cselekvés neme. Mondattani szabályok. Egyenes és függő beszéd.

Olvasmányok: Mint a III. osztályban.

Fogalmazás: Mint a III. osztályban. Egész év alatt 8 iskolai dolgozat.

A csehszlovák irodalom áttekintése.

Történelem, alkotmánytan¹²⁰⁰

Cél: Az emberiség gazdasági, művelődési, társadalmi és politikai fejlődésének áttekintése. A csehszlovák és magyar nemzet történetének ismerete, kapcsolattal az egyetemes történeti eseményekkel és hatásokkal. A csehszlovák állam életének és szervezetének, alaptörvényeinek ismerete és tájékozottság a fontosabb magán- és büntető jogi, valamint perjogi ismeretekben.

I. osztály. Hetenként 2 óra.

Ókor: Történelem-előtti kor, keleti népek, Görögország és a Rónai Birodalom története.

Középkor: A népvándorlás. A pápaság és a középkori római császárság megalakulása. A Karolingok birodalmának felbomlása, a német királyság és a német római császárság. A keresztes háborúk. A pápák és császárok küzdelme, egyházszakadás. A 100-éves háború. A török veszedelem. A renaissance, humanizmus.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Újkor: A Habsburg ház a XVI. század elején. A reformáció és ellenreformáció. A 30 éves háború. A modern állami élet kifejlődése, a felvilágosodott abszolutizmus kora. A francia forradalom kora. Az alkotmányos nemzeti és szociális küzdelmek kora.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

A csehszlovák és magyar nemzet történetének áttekintése:

A szláv népek eredete, Szvatopluk. A magyarok bejövetele. István, Cseh- és Morvaország a Premysl-házbeli uralkodók idejében. Az Árpád- házi királyok. A cseh-birodalom fénykora. Luxemburgok. Hus János és a vallási mozgalmak. Szlovénia az Anjouk, Hunyadiak és Jagellók alatt, Podjebrád György. A cseh testvérek. A Habsburgok uralma. A csehek szabadságharca. A 30 éves háború. I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia, II. József, I. Ferenc.

¹²⁰⁰ Tankönyvek: MAGYAR Győző: *Világtörténelem*. Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

IV. osztály. Hetenként 2 óra.

Az 1848-as események. A csehek és magyarok harca az alkotmányért. A szlovákok helyzete 1867 után. A világháború. A csehszlovák köztársaság megalakulása. A csehszlovák állam és nemzet címere, lobogója. Állampolgárság, nemzetiségek. Az alkotmány. A törvényhozó és végrehajtó hatalom. A közigazgatási önkormányzat. Igazságszolgáltatás. Anyakönyvek, népszámlálás. Telekkönyv, mezőrendőri, ipari és munka-ügyi törvények. Egyesületi, gyülekezési és sajtójog. Közteherviselés, hadügy, magánjogi, büntető jogi és perjogi ismeretek.

Földrajz¹²⁰¹

Cél: A Föld természeti viszonyainak, nevezetesebb országok és népek állami, gazdasági és műveltségi állapotának ismerete, fő tekintettel a Csehszlovák-köztárságra.

I. osztály. Hetenként 2 óra.

Az ember elhelyezkedése a Föld színén: Emberfajok, nyelvcsaládok, népek, nemzetek. Műveltség, vallás, életmód, foglalkozás, társadalmi és állami viszonyok. Érintkezés népek, országok és világrészek között. Az érintkezés módjai és eszközei. Az egyes földrészek általános ismertetése, a nevezetesebb országok és gyarmatok kiemelésével. Geográfiai helyzet, hegy és vízrajz, természeti és kulturális viszonyok alapján: Ausztrália, Ázsia, Afrika, Amerika, Európa. Térképvázlatok készítése füzetben és falitáblán.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

A Csehszlovák-Köztársaság földrajza:

Részletes ismertetés: Csehszlovákia geográfiai fekvésének, tagoltságának, természeti viszonyainak általános ismertetése. Az egyes vidékek természeti, néprajzi, gazdasági és közigazgatási beosztásuk szempontjából, Nyugat-szlovénia, Kelet-szlovénia és Kárpátalja, Morvaország, Szilézia, Csehország.

Összefoglaló ismertetés: Talaj, éghajlat, növény-, állat- és ásványvilág; lakosság, anyanyelv, vallás, műveltség, foglalkozás, gazdasági viszonyok, ipar, kereskedelem, közlekedés.

Térképvázlatok készítése füzetben és falitáblán.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Csillagászati földrajz: A láthatár és a csillagos ég. Az ég napi tüneményei. A Nap évi útja az égen. A Naprendszer, a Hold, időszámítás. A Föld és ábrázolása. A térképkészítés módjai.

Fizikai földrajz: Az óceán, a szárazföld és a légkör fizikai tulajdonságai, hatásai. Az élőlények elterjedésének földrajzi tényezői. Térképvázlatok készítése.

Mennyiségtan¹²⁰²

Cél: A közönséges számtan műveleteinek megértése algebrai alapon, jártasság, biztosság a gyakorlati élet számolási feladatainak megoldásában; továbbá az elemi geometria feltételeinek ismerete, gyakorlati alkalmazás céljából

¹²⁰¹ Tankönyvek: NIKOLAN – ORBÁN – KINCSES: *Földrajz.*, ŠKORPIL: *Földrajzi atlasz.* Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

¹²⁰² Tankönyvek: MÉRY – MÉSZÁROS: *Algebra III-IV.* MÉSZÁROS GY.: *Geometria I.* Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

I. osztály. Hetenként 4 óra.

Számтан: Bevezetés az algebra, algebrai alpműveletek, számrendszerek, az egész számok tulajdonságai. Alpműveletek törtekkel. Elsőfokú egyenletek egy és több ismeretlennel.

Geometria: A pont, vonal, egyenesek, szögek és az idomok.

II. osztály. Hetenként 3 óra.

Számтан: Hatvány és gyök, tiszta és vegyes másodfokú egyenletek egy ismeretlennel, logaritmus.

Geometria: Hasonlóság, összeillőség, körbe- és kör körülírt idomok, területszámítások, trigonometriai alapfogalmak, sinus-, cosinus-, és tangens-tétel.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Számтан: Arányosság, százalékszámítás és alkalmazásai, éremszámítás.

Geometria: A derékszögű koordináták alkalmazásai a pont és egyenes vonal tárgyköreibe.

IV. osztály. Hetenként 3 óra.

Számтан: Kamatszámítás, számtani és mértani haladványok, kamatos kamatszámítás kölcsöntörlesztések, járadékok. A takarékpénztári üzlet és a tőzsde.

Geometria: Az egyenesek és síkok viszonylagos helyzete a térben. A hasáb, henger, gúla, kúp, gömb hálózata, felülete, térfogata.

Minden osztályban havonként egy iskolai dolgozat.

Természetrájk, kémia és egészségtan¹²⁰³

Cél: Tájékozódás a természet három országában, az egyszerűbb biológiai folyamatok és törvények megismerése, értelmezése; a legfontosabb ásványok kőzetek, növények és állatok ismerete, fő tekintettel hazánkra. A szervetlen világ jelenségeinek megértéséhez szükséges kémiai alapfogalmak és törvények s az élettani és technológiai szempontból fontosabb szerves Vegyületek ismerete. Elméleti és gyakorlati előkészítés a népiskolai tanító egészségügyi feladataira.

I. osztály. Hetenként 3 óra.

Állattan:

Fontosabb típusos hazai gerinces állatok részletes leírása, kiváló tekintettel a tárgyalt állatok alaki és ökológiai tulajdonságaira, életmódjára, lakóhelyére, a mezőgazdaságban és a természetgazdálkodásban való szerepére.

Gerincesek: Emlősök, madarak, csúszómászók, kétélűek, halak.

Gerinctelenek: Rovatok, pókok, szárlábúak, rákok, puhatestűek, férgek, tüskebőrűek, úrbélűek, véglények.

Az állatok rokonsági alapon való osztályozása.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Növénytan.

Az iskola környékén található fontosabb típusos növények részletes alaktani és ökológiai,

¹²⁰³ Tankönyvek: WEIGNER K.: *Testan*. HORVÁTH CÉZÁR: Állattan. Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

valamint rendszertani leírása. Virágos növények. Összenőtt-szirmúak. szabad-szirmúak, szíromtalanok és nyitvatermők.

Virágtalan növények: Harasztok, szúrlók, korpafüvek, mohák, gombák, zuzmók, moszatok, baktériumok.

A növények osztályozása rokonsági alapon.

III. osztály. Hetenként 4 óra.

Ásványtan és kémia

Összetett testek, elemek, keverék, vegyület. A levegő és a víz. Az oxigén, nitrogén, hidrogén, kén, foszfor, szén, nátrium, kálium, magnézium, kalcium és legfontosabb vegyületei. Savak, sók, bázisok. Haloid-sók, oxi-sók. Mész és kova-féle ásványok. A fémek és ércek. Éghető ásványok. Kőzetek. Geológiai áttekintés.

Szénvegyületek: szénhidrogén, kátránytermékek, szénhidrátok, szeszes és savanyú erjedés, növényt savak, zsírok, olajok, ciánvegyületek, fehérjék, alkaloidok.

IV. osztály. Hetenként 2 óra.

Biológia.

A növények belső és külső szerkezete: a növényi sejt, szövetek, szövetrendszerek alaki és élettani tekintetben. A gyökér, szár, levél, virág, termés, és a mag ökológiai és fiziológiai viszonyai. Az állati test belső és külső szerkezete: az állati sejtek, szövetek, szervek. Emésztő, áthasonító-, keringési-, lélegző-, kiválasztó- és szaporító szervek. Kültakaró, váz, mozgás szervei, idegrendszer, érzékszervek működési folyamatai.

A növények életfolyamatai: A növényi test kémiai alkata. A táplálék felvétele és feldolgozása, lélegzés, ingerlékenység, mozgás. Szaporodás és szaporítás. A növények megélhetésének és elterjedésének feltételei.

Az állati élet jelenségei: A termőhely, a kémiai és fizikai tényezők hatóereje az állati szervezet kialakulására. Az együttélés és fajtái. Az állati és növényi élet kölcsönös hatása egymásra. Az állatok elterjedésének és kifejlődésének feltételei. Törzsfajlás és egyéni fejlődés.

Egészségtan: Az egészséges élet feltételei. Betegségek és betegápolás. A fertőző betegségek. Első segélynyújtás. Iskolai egészségügy. Közegészségügy.

Fizika¹²⁰⁴

Cél: A fontosabb fizikai jelenségek és törvények megismerése kísérletek alapján; gyakorlat a jelenségeknek a törvények alapján való megmagyarázásában.

I. osztály. Hetenként 2 óra.

A mozgás, esés. Az erő. Súly, tömeg, forgatónyomaték, körmozgás, inga. A mozgás akadályai.

A munka és az energia, a gépek. A szilárd testek tulajdonságai.

A folyadékok tulajdonságai: A nyomás. Közlekedő edények. Arkhimedesz törvénye, Hajcsövesség, Ozmózis. A mozgó víz energiája.

¹²⁰⁴ Tankönyvek: MITTERHAUSZER R.: *Anorganikus Kémia*. Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

A gázok tulajdonsága: Boyle-Mariotte törvény. Nyomáskülönbségen alapuló jelenségek és eszközök. A légköri nyomás. A gázok elnyeletése, diffúziója. A mozgó levegő energiája.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Hőtan: Hő okozta kiterjedés. Gay-Lussac törvény. Hőmennység. Halmazállapot változás. Telített és telítetlen gőzök. Légköri lecsapódások. A hő terjedése. Hőforrások, a hő mechanikai egyenértéke. Gőzgépek, robbanó motorok.

Hangtan: A hang keletkezése, terjedése és visszaverődése. Hangmagasság, hangközök. Rezonancia, hangszínezett. Hangszerek, emberi beszéd.

Fénytan: A fény terjedése, visszaverődése, törése. Tükrök, lencsék, prizmák, nagyítók, messzelátók.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Mágnesség: Alaptörvények és a föld mágnes-állapotának leírása.

A statikai elektromosság: Vezetők, szigetelők. Ellentétes villamosság. Villamos megoszlás. A villamos feszültség és csúcsok hatása. Villamos gépek, sűrítők. A villamos kisülés és a légköri elektromosság.

Az áramló elektromosság: Gálván-telep, Ampère szabály, Ohm törvény. Joule törvény. Az áram kémiai hatása. Elektromágnes, villamos és mágneses indukció. Telefon, mikrofon, dinamók, motorok, transzformátorok, villamos sugárzás, szikratávíró, rádió.

Gazdaságtan

a/fiúknál.

Cél: A legfontosabb gazdasági ismeretek és munkák elsajátítása, tájékozottság szerzés a magán és nemzetgazdaságban.

I. osztály. Heteként 2 óra.

Gazdasági gyakorlatok

Talajvizsgálat, Konyhakert beosztása, ásás, porhanyítás. Termények betakarítása, eltarítása. Mézpergetés, elrakás. Csíráztatás, plántálás. A faiskola és a szaporító iskola talajának előkészítése. Rigolizálás. Dugvány és szőlővessző-szedés. Fanemesítési módok gyakorlása a szőlőoltás módjai. Munkák a méhesben: tisztogatás viaszolvasztás, keretek javítása.

Veteményezés: Gyümölcsfa és szőlő oltványok kiültetése. Méhek átvizsgálása. Kerti magtövek kiültetése. Selyemhernyó-tenyésztés, Gyomlálás, öntözés, kapálás ritkítás, töltögetés.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Gazdasági gyakorlatok:

A mezőgazdasági talajművelés az eke, borona, henger és vetőgép gyakorlati ismertetésével. Gyümölcs szedés, elrakás, aszalás. Szüret, must vizsgálat. A gazdasági állatok takarmányozása a trágyakezelés. A gyümölcsfák átültetése.

Téli takarmányozás, tejkezelési Gazdasági könyvviteli gyakorlatok. Trágyázás. Hernyózás. Melegágy-készítés.

Vetés a melegágyba. Gyümölcsfa metszés, gondozás. Szőlőtelepítés, metszés, permetezés, fattyazás. Mézész és gyógyító növények termesztése. Méhek nyári kezelése. Takarmányok betakarítása.

III. osztály. Hetenkénti óra.

Mezőgazdaságtan, kertészet:

Növénytermelés: A talaj és művelési módjainak ismertetése. A trágyázás. A vetés, szaporítás és a növények ápolása. A növények betegségei, ellenségei. A termények betakarítása és eltartása. Kérték, gyümölcsösök, szőlők művelése. Erdőgazdaság.

Állattenyésztés: Az állatok ápolása, takarmányozása. Istállók, legelők, rétek. A fiatal állatok fölnevelése. A legfontosabb gazdasági állataink tenyésztési. A hizlalás. Az állatok betegségei, ellenségei.

IV. osztály. Hetenként 1 óra.

Nemzetgazdaságtan:

A gazdálkodás a társas élet eredménye. A gazdálkodás alapjai.

Szükségletek: Javak, vagyon. A termelés, termelési ágak és a termelés tényezői. A munka és a munkamegosztás. A tőke és jelentősége a termelésben. Vállalatok, részvénytársaságok, szövetkezetek, kartellek. A forgalom és a pénz. Az ár és alakjai, meghatározó tényezők. A hitel és fajtái. A hitel törvények. A jövedelem és a munkabér. A munkabért szabályozó tényezők. A sztrájkok. A tőkekamatt és az uzsora. A vállalkozói nyereség. A népesedési fogyasztás, takarékoság, fényűzés. A mezőgazdaság, nyerstermelési ágak, ipar, kereskedelem és közlekedés főbb intézményei. Az egyén, az állam és a társadalom szociális kötelességei. A munkásügy, a munkásvédelem és biztosítás. A szociális mozgalmak.

b/ Leányoknál.

Cél: A legfontosabb kerti és háztartási munkák elsajátítása; tájékozottság szerzés a magán- és nemzetgazdaságban.

I. osztály. Hetenként 1 óra.

Kertészeti és háztartási gyakorlatok.

Talaj vizsgálat. A konyhakert beosztása és megmunkálása. A termények betakarítása, eltartása. Őszi veteményezés, paradicsomfőzés, uborkasavanyítás, hordós káposzta eltevése. Éléskamra és pince rendezése, takarítása.

Főzési gyakorlatok: Tejes ételek, levesek, főzelékek. Kenyér sütés és főtt tészták. A konyha és a lakás berendezése, takarítása. Melegággy készítés, tavaszi vetemény és csibenevelés.

A palántálás és a konyhakerti növények gondozása. Kapálás, gyomirtás, ritkítás, fattyazás. Baromfi gondozás, selyemhernyó tenyésztés. Zöld főzelékek, tojás ételek. Mosási gyakorlatok. Konzerválás, befőzések, lekvárkészítés.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

Kertészeti és háztartási gyakorlatok.

Őszi munkák a kertben is az üvegházban. Gyümölcs szedés, elrakás.

A virágok gondozása, téli eltartása, gyümölcs befőzés, aszalás, gy. sajt készítés. Főzelékfélék eltevése sós vízben. Kacsa és liba hizlalás. A sertések gondozása, hizlalása.

Disznóölés. A hús eltartása, besózás, füstölés. Szappanfőzés, mángorlás, vasalás. Húsételek készítése. Sült tészták. A melegágyi és üvegházi növények gondozása. Az istálló, a tehén és borjú gondozása. A fejés és a tej kezelése, feldolgozása.

Tavaszi kerti munkák. Gyökerező szaporítás, dugványozás oltás, szemzés. Gyümölcsfák,

bokrok ápolása. A virágos kert gondozása. Selyemhernyó tenyésztés, méhek gondozás . Zöld főzelékek konzerválása. Gyümölcs befőzés.

III. osztály. Hetenként 1 óra.

Kertészet és háztartástan.

A konyhakerti növények és azok művelése. Talajjavítás és megmunkálás. Szaporítás, vetés, ültetés, plántálás. A termések betakarítása. A gyümölcsös kert fái, bokrai és azok tenyésztése. A virágos kert berendezése s a virágok ápolása.

A háziasszony szerepe és munkaköre. A háztartás jövedelmei és azok felhasználása, költség-tervek. Takarékoság a beszerzésben és a fölhasználásban. Munkamegosztás a háztartásban, cselédtartás.

A ruházati cikkek: beszerzés, használat, gondozás.

A lakás berendezése, tisztán tartása. A konyha és a főzés. Az egyes ételek elkészítése és a hozzájuk szükséges tápszerek mennyisége. A tápláló anyagok beszerzést, eltartása, konzerválása. A baromfitenyésztés. Sertés tenyésztés, tehéntartás. Állati betegségek. A méh- és selyemhernyó tenyésztés.

IV. osztály. Hetenként 1 óra.

Nemzetgazdaságtan /mint a fiúknál/.

Ének és zene¹²⁰⁵

Osztályonként és hetenként: fiuknál 4+4+4+4 óra.

leányoknál 4+ 4+4+3 óra.

Cél: A népiskolai énektanítás sikeres végzéséhez szükséges ismeretek és készségek elsajátítása; a vallásos, hazafias, esztétikai és társadalmi érzelmek ápolása.

Ének.

Cél: A hangjegyekről való önálló éneklés, a zeneelmélet elemeinek gyakorlás útján való elsajátítása, a református egyházi és szertartásos énekek megismertetése és a karéneklés gyakorlása.

I. osztály.

Dalok és technikai gyakorlatok. A szokottabb hanglétrák. Időmérték, szünet. Ütemek, metrikai felezés. Dinamikai árnyalások. A magyar ritmus könnyebb képletei. Dallamok írása diktálás, emlékezet és hallás után,

II. osztály.

Dalok és technikai gyakorlatok. Hanglétrák hat alakító jegyig. Természetes, dallamos és összhangzatos lágy hangsor. Hármás, négyes metrikai osztás. A magyar ritmus szokottabb képletei. Hallási és hangképző gyakorlatok. Hangemlékezet gyakorlása. A többszólamú éneklés előgyakorlatai.

¹²⁰⁵ Tankönyvek: SCHNEIDER – TRNAVSKY: Énektan I-II. CHOVÁN K. *Zongora iskola I.* HOHMANN – BLOCH: *Hegedű iskola I.* Az 1935/36. tanévben használatban lévő tankönyvek jegyzéke. DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

III. osztály.

Dalok és technikai gyakorlatok alapján a nehezebb hangközök. A különböző kulcsok. Moduláló dallamok. Kötetlen magyar ritmus. Egyszerűbb ékesítések. Régi hangnemek, Solfeggiók, Vokalizálás, Zsoltárok, Többszólamú éneklés.

IV. osztály.

Az éneklés élettani vonatkozásai. Az ének tanítási rendszerek. A népiskolai énektanítás. A transpozíciók. Népegyüttesek vezetése. Református temetési énekek és templomi dicséret. Karéneklés és karvezetés.

Hangszeres zene

Cél: A népiskolai énektanítás és a templomi éneklés legszokottabb segédeszközeinek: zongora, harmónia, orgona és hegedű sikeres felhasználásához szükséges készség megszerzése és a kántori szolgálat elsajátítása.

Zongora, harmónium, orgona

I. osztály.

2, 3, 4, 5 hangnyi terjedelmű, később fokozatosan szélesíthető technikai gyakorlatok, ritmikus gyakorlatok különböző hangkörökben és hanglétrákban. Kétszólamú tételek. A zongora szerkezete.

II. osztály.

A technikai gyakorlatok kiszélesítése. Egy- és kétszólamú dalképletek. Hanglétra-gyakorlatok, hármashangzatok és képletei. Dalok, előjátékok, utánzatok, zsoltárok. Két- és háromszálas tételek. A harmónium szerkezete.

III. osztály.

Technikai gyakorlatok a szólamok különböző elosztására. Hanglétrák. Négyzólamú hangzatok. Előjátékok. Tanulmányok, képletezett zsoltár dallamok, könnyebb szemelvények. Három- és négyzólamú tételek.

IV. osztály.

Technikai gyakorlatok. Hanglétra gyakorlatok, hangzatok, ékesítések, zárlatminták. Tanulmányok. Polifonikus tételek, képletezett zsoltárdallamok, Orgonapedál gyakorlatok. Szélesebb keretű műfajok. Dalok kísérete. Karok. Az orgona szerkezete.

Jegyzet: I–II. osztályban főképp zongora használandó; III–IV. osztályban harmónium, illetve orgona.

Hegedű

I. osztály.

Elemi technikai gyakorlatok. Népies gyermekdalok. A hegedű szerkezete, Társas zenedarabok.

II. osztály.

Technikai gyakorlatok, könnyű nép- és műdalok a legkönnyebb hanglétrákban, első fekvésben. Az ujjak csúsztatása. A vonó egész hosszának és egyes részeinek használata. Két, három hang összekötése. Magyar ritmus egyszerűbb képletei. Társas zenedarabok.

III. osztály.

Egy és kétszólamú gyakorlatok, dalok és könnyebb szemelvények alapján a teljes hanglétra-rendszer. Tört hangzatok. A magyar ritmus változatosabb képletei. Dinamikai árnyalatok. Társas zenedarabok.

IV. osztály.

Egyszerűbb ékesítések. Könnyebb kettősfogások. Szemelvények, Népies és műdalok. Tanulmányok. Kettősök, Társas zenedarabok.

Zeneelmélet és összhangzattan.

Cél: A növendékek ének-és zenebeli képességeinek tudatossá tétele egyszerűbb dalok és technikai gyakorlatoknak, harmóniumon való szabatos kísérésére szükséges készség elsajátítása.

I. osztály.

A hangok időmértéke és jelzése. A hangok ereje, hangárnyalás, ütemfajok. A természetes hangsorozat. A hangok elnevezése, írása, kulcsok. A hangnemek, létrák rendszere. Lép-
cső-távolságok. Zenediktálás /motívumok/.

II. osztály.

A hangközök, fajaik, fordításuk. A hangzatok és kapcsolási szabályuk. A szólamvezetés. A hangnemek, összhangzattani alapon. Zenediktálás.

III. osztály.

A kemény hangnem fő- és mellék hármashangzatainak összekötése.

Az első és második fordítás használata. A záradék. A lágy hangnem hármasai. A domináns négyes és feloldása. Elemzések és összhangosítási kísérletek.

Az énekműformák és fejlődésük. A népdal szerkezeti sajátosságai.

IV. osztály.

A kemény és lágy melléknégyesek használata. Módosított hangzatok, átmenetek. Elemzési és össze hangosítási gyakorlatok. A két és három szólamú tételek elemzése.

Jegyzet: Minden osztályban megfelelő írásbeli dolgozatok.

Rajz.

Cél: A szemlélet és emlékezet után való rajzolás elsajátítása, különös tekintettel a népiskolai tanítás eredményesebbé tétele és az esztétikai érzék fejlesztése céljából.

I. osztály. Hetenként 3 óra.

Síkformák rajzolása, színezése. Térformák rajzolása szemlélet és emlékezet után, derékszögű, vetületekben való ábrázolásuk. Tervezések, rajzolás falitáblán.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Természeti, ipari és művészeti tárgyak távlati rajzolása és festése. Egyszerű tárgyak felvétele és vetítő ábrázolása mérés alapján. Népművészeti díszítések. Tervezési gyakorlatok. Rajzolás falitáblán, szemlélet és emlékezet után.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Folytatólagos gyakorlás, kísérletek az emberi alak és élő állatok rajzolására. Használati

tárgyak tervezése, látszati és vetítő ábrázolása. Táblai rajzok.

IV. osztály, Hetenként 2 óra.

Folytatólagos gyakorlás és emberi alak és élő állatoknak vázolása különböző mozdulatokban. Magyarázó rajzok. A népiskolai anyag módszeres feldolgozása.

Szépírás.

Cél: A tiszta és tetszetős folyóírás és egy könnyebb díszírás elsajátítása.

I. osztály. Hetenként 1 óra.

A magyar írás betűalakjai genetikus sorrendjükben, írás krétával a falitáblán.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

Az I. osztály anyagnak gyakorlása. Díszírások/rondírás/. Írás a falitáblán. A népiskolai szépírás anyagának módszeres feldolgozása.

Kézimunka (szlőjd)

Cél: A kézi ügyesség elsajátítása a cselekvő foglalkoztatás a legegyszerűbb és legszükségesebb tanszerek, házi és gazdasági eszközök előállítása céljából.

I. osztály. Hetenként: fiúknál 2 óra, leányoknál 1 óra,

Agyagmunkák: Homok-, föld- és kavicsmunkák. Egyszerűbb játéktárgyak agyagból tenyérrel és új jakkal alakítva.

Papíros munkák: Hajtogatás, nyírás, fűzés, ragasztás.

II. osztály. Hetenként: fiúknál 2 óra, leányoknál 1 óra.

Agyagminták: Egyszerűbb természeti és használati tárgyak mintázása. Földrajzi plasztikák.

Kartonmunkák: lemezkarcolás, szegélyezés. Bélelés, sarkolás körkivágás, lemezhengerelés, Lemezfaragás, domború térkép, könyvfűzés, könyvkötés.

Famunkák: Ág-és gallymunka, Fűrészelő és szegelő gyakorlatok, nádmunka.

III. osztály. Hetenként: fiúknál 2 óra, leányoknál 1 óra.

Agyagmunkák: Oromfaldíszek, stilizált levelek, virágok, állatmotívumok.

Famunkák: Gyermekjátékok. Házi eszközök eredeti méretben, gazdasági és szemléltető eszközök, különböző méretekben.

IV. osztály. Hetenként, fiúknál, leányoknál 1 óra.

Agyagmunkák: Emberi és állati testrészek mintázása, gipszöntés.

Famunkák: Házi és taneszközök fából és más szükséges alkatrészekből.

Jegyzet: A famunkák a leányoknál a minimumra redukálandók.

Női kézimunka.

Cél: Az ízlés fejlesztése és a népiskolai női kézimunka tanításhoz szükséges készség elsajátítása.

I. osztály. Hetenként 2 óra.

Kötés: Likacsos minták, csipkék, csillagok, harisnyakötés.

Horgolás: Csipkék, gyermekkabátka, fejkötő.

Hálózás: Csomózás, Hímzés, Hurkolás.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Varrás: Női ing kézzel varva, női nadrág és alsószojnya gépen varrva díszítésekkel. Féhérmű és ágyneműk szabása. Foltozás, beszövés, gomblyukvarrás.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Egy finomabb női ing áttört betéttel. Hálókabát hímzéssel, csipkével és gyermekfehérműk szabása, varrása. Férfi-ing szabása, Varrása.

IV. osztály Hetenként 1 óra.

Felsőruha-varrás. Szabásminták. Színes és díszhímzések.

Testgyakorlat és játék

Cél: A szervezet és testi ügyesség tervszerű fejlesztése, a szép testtartás és mozgás elsajátítása, a test és az akarat fegyelmezése, a kedély és lélek nemesítése,

I. osztály. Hetenként 2 óra.

Rendgyakorlatok: Arc- és oldalsor képzés. Fordulatok, járások, lépésváltás. Nyitódás, zárkózás, sorbontás, párok képzése, szakasz alakítás, kettőspárok. Fejlődések, kanyarodások. Ellenvonulás.

Szabadgyakorlatok: Alap-, zárt-, lábujj-, lépő-, terpesztett-, védő-, támadó-, hajlított-, guggoló- és lebegő állások. Térdelő-, ülő-, és fekvő-helyzet. Kargyakorlatok, fa- és vasbotokkal is. Lélegzési gyakorlatok, Társas gyakorlatok, Birkózási előgyakorlatok.

Szergyakorlatok: Létrán, mászópóznán, kötélén, gyűrűhintán, bordásfalon, padon, gerendán, korláton, lovon, stb. függésben és támaszban.

Szabadtéri gyakorlatok: Kötélhúzás, ugrások, futások, staféta, súlydobás. Játékok.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Rendgyakorlatok: Sorbontások, fejlődések 5–6-os sorokban. Kettőspárok menetközben. Nyitott párok. Kanyarodás, szögvonulás. Köralakítások.

Szabad gyakorlatok: Összetettebb láb-, kar- és törzsgyakorlatok. Társas gyakorlatok hármasával, fabotokkal és kézi súlyzókkal is, birkózás meghatározott fogással.

Szergyakorlatok: Mint az I. osztályban.

Szabadtéri gyakorlatok: Mint az I. osztályban. Kitartó futás 8–10 percig. Súly és diszkoszdobás, játékok.

III. osztály. Hetenként 2 óra.

Rendgyakorlatok: Sorbontások középről fejlődések menetközben. Kettőspárok menetben. Szakadozás. Rézsútos és keresztezett ellenvonulás, szögvonulás.

Szabad gyakorlatok: Az I. és II. osztály anyagának bővítést. Műjárások. Kézi szergyakorlatok. Ellenállási gyakorlatok. Buzogány-gyakorlatok. Birkózás.

Szabad gyakorlatok: Az I. és II. osztály anyagának bővítése.

Szabadtéri gyakorlatok: Mint az I. és II. osztályban. Kitartó futás 12–15 percig. Gyorsfutás 100–200 m-ig. Gátfutás, gerelyvetés. Játékok.

IV. osztály. Hetenként 2 óra.

Rendgyakorlatok: Mint az I–III. osztályban. Fejlődések, elvonulások, kettőspárok alakvált-

tozásai futás közben. Vezénylés.

Szabad gyakorlatok: Mint I–III. osztályban. 4-,6-,8- Ütemű, ellenoldalú, összetett szabadgyakorlatok. Buzogány-gyakorlatok. Birkózás. Vezénylés. Gyakorlatok összeállítása. A népiskolai anyag földolgozása.

Szergyakorlatok: Mint I–III. osztályban.

Szabadtéri gyakorlatok: Az I–III. osztály anyaga. Kitartó futás 15–20 percig. Gyorsfutás 400 m-ig. Gátfutás 200 m-ig. Dobások. Ugrások. Játékok.

A testgyakorlás elmélete.

Jegyzet: A leányoknál az összes gyakorlatok a nők szervezetéhez mérten tanítandók.¹²⁰⁶

3. Rendtartási szabályzat a szlovenszkói és kárpátaljai „Egyetemes Református Egyház” magyar tannyelvű koedukációs tanítóképző-intézete számára

I. Az intéset célja, általános szervezete és a felügyelet.

1. §.

A református magyar tannyelvű koedukációs tanítóképző-intézet célja a református népiskolai tanítói állások betöltésére készülő mindkét nembeli ifjúságnak megadni a nélkülözhetetlen vallásos nevelést, a szükséges közműveltséget és pedagógiai szakképzettséget.

2. §.

A cél elérésére szolgál:

- a/. a négy évfolyamú tanítóképző-intézet,
- b/. a gyakorló-népiskola,
- c/. a konviktus,
- d/. az internátus illetve externátus.

3. §

Az intézet rendtartását és tantervét az „Egyetemes Református Egyház” konventje állapítja meg.

A részletes tanmenetet, a házi rendszabályokat s az ifjúsági önképzőköri egyesületi szabályokat pedig tanári testület készíti el és az intézet „Igazgató Tanácsához” jóváhagyásra felterjeszti.

4. §.

A tanítóképző-int. hivatásszerű munkáját az igazgató és a tanári testület végzi.

5. §

A tanítóképző-intézet felett való közvetlen felügyeletet – az egyházi törvényekben meghatározott – „Igazgató Tanács” gyakorolja.

Az „Igazgató Tanács” működéséről az „Egyetemes Konventnek” tesz jelentést, mely az

1206 DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

intézetnek legfőbb tanügyi hatóságát képezi.

II. Tanulmányi ügyek.

6. §

Az intézetnek rendes növendékei és magánúton előkészülő növendékei vannak. A magánúton készülő növendékek csak az „Igazgató Tanács” engedélyével tehetnek vizsgát.

7. §

Egy-egy évfolyamban a növendékek /rendes növendékek/ létszáma: 40, /negyven/ s ez a szám semmi szín alatt át nem léphető.

8. §

A növendékek tandíjat fizetnek, melynek nagyságát időről-időre az „Igazgató Tanács” állapít meg, a beíratási, konviktusi, internátusi, stb. díjak nagyságát szintén az Igazgató Tanács állapítja meg.

9. §

A tanítóképző első évfolyamába való felvétel folyamodás útján történik.

Felvételnek oly ép testű, ép érzékszervekkel bíró, egészséges és elsősorban református vallású tanulók, akik a folyamodás évének június havában 14-ik életévüket betöltötték, de e hónapban 19 évnél nem idősebbek és akik igazolják a polgári iskolának, illetve a középiskola alsó négy osztályának sikeres elvégzését. Korengedélyt, legfeljebb hat hónapra, az Igazgató Tanács adhat.

Az intézetbe való felvételért a folyamodványok mindenkor a megelőző iskolai év május hó 31-ig adandó be az intézet igazgatóságához.

A kérvénybélyeggel ellátott folyamodványhoz a következő hiteles okiratok csatolandók: 1. születési anyakönyvi kivonat, 2. állampolgársági igazolvány, 3. iskolai bizonyítvány a polg. isk. II. évfolyamáról, vagy a középiskola III. évfolyamáról. 4. félévi bizonyítvány a polg. isk. III. vagy a középiskola IV. évfolyamáról, 5. új keletű és erre az alkalomra kiállított hatósági / tiszti, községi, kör-/orvosi bizonyítvány arról, hogy a folyamodó ép testű, ép érzékű, egészséges és a tanítói pályára alkalmas. 6. azok részéről, akik kedvezményért folyamodnak, új keletű hatósági / községi, vagy egyházközségi/ bizonyítvány polgári állásáról, a szülők vagyoni állapotáról s arról, hogy hány kiskorú gyermek áll a szülők gondozása alatt. 7. akik a folyamodás évében nem jártak iskolába, megfelelő hatósági erkölcsi bizonyítvány.

10. §

Az intézet azon növendékei, akik magukat a második, harmadik és negyedik évfolyamba kívánják felvétetni, az intézet igazgatóságánál egy bélyegtelen és mellékletek nélküli folyamodványt kötelesek benyújtani.

11. §

Az intézetbe való felvételtől az „Igazgató Tanács” dönt. A kérvények is hozzá intézendők!

A felvételtől a folyamodó az igazgatóság útján legkésőbb aug. 10-ig értesítést kap, amelynek elfogadásáról aug. 25-ig az intézet igazgatóját értesíteni tartozik.

12. §

Az első ízben beiratkozó növendék köteles szülőjének vagy gyámjának társaságában szep-

tember hó 1-én az igazgatóságról jelentkezni. Az intézet régebbi növendékei beiratkozásukat önmaguk végzik.

13. §

Az első évfolyamba beiratkozó növendékek kötelesek magukat alá vetői orvosi és zenei hallási vizsgálatnak e a felvétel csak az itt megállapított kedvező eredmény esetében válik véglegessé.

Okadatolt esetekben ez a vizsgálat a magasabb évfolyamok növendékeire is kiterjeszthető!

14. §

Az iskolai év szeptember hó 1-én kezdődik és a következő polg. év június havának 28-áig tart.

Tanulmányi szempontból az iskolai év két félévből áll: szept. 1-től január 31-ig tart az első félév, február 1-től az iskolai év végéig tart a második félév.

A félévekben tanúsított előmenetelükről a növendékek minden alkalommal bizonyítványt kapnak, a félévek közepén pedig a gyenge eredményeket felmutató növendékek figyelmeztetésben részesülnek.

15. §

Iskolai szünetek: az állami törvényekben előírt ünnep- és szünet- napok, a református keresztyén anyaszentegyház bevett ünnep- és emléknapi. Karácsonykor december 23-tól január másodikáig bezárólag és Húsvétkor virágvasárnaptól Húsvét utáni keddig bezárólag.

16. §

Az igazgató, a rendes iskolai szünetnapokon kívül, minden iskolai évben három napot engedélyezhet iskolai szünetül.

17. §

A tanításnak az egész intézetre vonatkozó, – hosszabb vagy rövidebb időre való felfüggesztése: járvány, elemi csapás, vagy más kényszerítő okok miatt, – a mennyiben ezt a felfüggesztést nem a közigazg. vagy állami hatóság eszközölte, – nyolc napra az igazgató Tanács, azontúl pedig az Egyetemes Konvent engedélyével történhetik.

Halasztást nem tűrő esetekben az igazgató intézkedik! Intézkedéséről az Igazgató Tanácsnak haladéktalanul jelentést tenni tartozik.

18. §

A tanítóképző tanulmányi vizsgálatainak módját, rendjét, idejét, stb. – az idevonatkozó állami törvények figyelembevételével – az Egyetemes Konvent állapítja meg.

19. §

A tanítóképző-intézetben tartott összes vizsgálatok vizsgáló bizottság előtt történnek, melynek tagjai; az Egyetemes Konvent által kiküldött elnök és bizottsági tagok, az intését igazgatója és tanári testületé; az óraadó, helyettes tanárok azonban csak abban az esetben, ha az illető vizsgálat valamelyik tárgyát ellátják.

Az érettségi és képesítő vizsgálatok az államkormány képviselőjének jelenlétében történnek!

20. §

A vizsgálatok nemei: osztályvizsgálat, érettségi vizsgálat, tanítóképesítő vizsgálat, kán-

torképesítő vizsgálat; magánvizsgálat, különbözeti vagy felvételi vizsgálat, pótvizsgálat, ismétlő vizsgálat és javító vizsgálat.

21. §

Osztályvizsgálatot csak a IV. évfolyam növendékei kötelesek tenni az iskolai év befejeztével azon tantárgyakból, melyek nem képezik tárgyát a tanítói érettségi vizsgálatnak.

A három alsó évfolyam növendékei az iskolai év végzetével osztályvizsgálatot nem tesznek, hanem az évfolyam elvégzését igazoló bizonyítványukat, a tanév folyamán tanúsított előmenetelükhöz képeit, minden vizsgálat mellőzésével kapják meg!

22. §

Tanítói érettségi vizsgálatra csakis azon növendékek bocsáthatók, akik a IV. évfolyam osztályvizsgálatát sikeresen letették.

23. §

Tanítói képesítő vizsgálatra azon tanítójelöltek bocsájthatók, akik a tanítói érettségi vizsgálat sikeres letételén kívül az állami törvényekben előírt gyakorlati működési is fel tudják mutatni.

24. §

Kántori képesítővizsgálatot tehetnek mindazon tanítójelöltek, akik a tanítói érettségi vizsgálatot sikeresen kiállították.

25. §

Magánvizsgálat tehető a tanítóképző bármely évfolyamáról.

Magánvizsgálatra bocsájthatók azok, akik a tanítói pályára úgy előképzettség, mint minden más előírt követelménynek megfelelnek és elfogadhatólag megindokolják, miért nem látogatják rendes növendékeként az intézetet.

26. §

Különbözeti vizsgálatot tehetnek a középiskolai érettségi vizsgálattal rendelkező növendékek a tanítóképző-intézet IV. évfolyamából az ennek sikeres letétele egyenértékű a tanítói érettségi vizsgálattal.

27. §

Felvételi vizsgálat tehető a tanítóképző bármely évfolyamára azok részéről, akik a kelő tanulmányi előképzettséget felmutatni nem tudják, vagy a középiskola megfelelő évfolyamaiból a tanítóképző megfelelő évfolyamaiba szeretnének átlépni, ha különben a többi előírt feltételeknek mindenben megfelelnek és ha a tanítóképző megfelelő évfolyamaiban létszámműresedés áll fenn.

28. §

Pótvizsgálainak csak akkor van helye, ha valamelyik rendes növendék, vagy magánvizsgálati engedélyt elnyert tanuló a vizsgálatot betegség miatt a rendes időben le nem tehetette.

A betegség hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolandó.

29. §

Ismétlő vizsgálatot tehetnek azok, akik a vizsgáló bizottság határozata folytán utasítottak ismétlő vizsgálatra. Ismétlő vizsgálat csak egyszer tehető!

30. §

Javító vizsgálatot tehetnek azok a növendékek, akik a vizsgáló bizottság határozata folytán javító-vizsgálatra utasítottak. Javító-vizsgálat csak egyszer tehető!

31. §

Az osztályvizsgálatot kivéve, az összes többi vizsgálatához engedélyt kell kérni.

A vizsgálat iránti kérvények az intéset igazgatóságához nyújtandók be és a tanítóképző Igazgató Tanácsához címzendők!

32. §

A vizsgálatok formái: szóbeli, írásbeli és gyakorlati vizsgálat.

33. §

A vizsgálatok után a vizsgáló bizottság együttesen állapítja meg tantárgyanként az osztályzatokat és mindegyik növendékre nézve a vizsgálat eredménye szerint végleges határozatot hoz a vizsgálat minéműsége szerint.

A vizsgálat elfogadását illetve visszautasítását kimondó határozatok és az osztályzatok bevezettetnek az anyakönyvbe és ennek alapján állítatnak ki a bizonyítványok.

34. §

A vizsgálatok minősítésének és osztályozásának fokozatai azonosak az állami intézeteknél használatos minősítési és osztályozási fokozatokkal.

35. §

Az egyes évfolyamok sikeres elvégzéséről és az érettségi vizsgálat letételéről bizonyítvány állítat ki, a tanítói képesítő vizsgálatról pedig oklevél adatik. A kántori képesítő vizsgálatról külön bizonyítvány adatik.

A bizonyítványok és oklevelek a kiállítás helyének és idejének feltüntetése mellett az intézet pecsétjével látandók el.

Az egyes évfolyamok bizonyítványait csak az igazgató és az illetékes osztályfőnök írja alá, az érettségi bizonyítványt, a tanítói oklevelet és a kántorságra képesítő bizonyítványt azonban az egész vizsgáló bizottság sajátkezűleg aláírja.

Az érettségi bizonyítvány csak a 19. életévüket betöltött tanító jelölteknek adható ki.

Az intézet pecsétjével ellátott és szabályszerűen kiállított bizonyítványok és oklevelek: közokiratok!

36. §

A bizonyítványokban és oklevelekben a növendékek családi és utónevei, kizárólag a hiteles anyakönyvi kivonat alapján, pontosan és betűről-betűre írandó be!

37. §

Az eredeti bizonyítványok és oklevelek helyett, ha azok elvesztek, az igazgató másolatot állíthat ki köteles azonban ezt a tényt felettes egyházi hatósága útján az iskolai és nemzetműv. miniszteri úrnak is egyidejűleg bejelenteni és kérni ennek a minisztérium hivatalos lapjában való közzétételét.

III. Intézeti szabályok, segélyezés, fegyelmezés.

38. §

Az iskolai beiratkozás alkalmával minden növendék köteles előző évi iskolai bizonyítványát és a felvételt igazoló hivatalos értesítő lapot az intézet Igazgatójának beszolgáltatni, a tandíjnak egy negyedévi részletét, a konviktus illetve köztartás egy havi részletét és a beíratási díjakat lefizetni.

39. §

A beiratkozás alkalmával minden növendék megkapja a házirend egy példányát és saját kezű aláírásával tesz kötelezettséget arra, hogy azt betartja.

40. §

Amelyik növendék a beiratkozásra kitűzött időn túl jelentkezik, elfogadható okok alapján szept. 5-ig az igazgató, szept. 15-ig az Igazgató Tanács, azon túl pedig csak az Egyetemes Konvent engedélyével lehet beiratkozni.

41. §

A beiratkozástól számított egy héten belül minden növendék köteles magát a szükséges iskolai könyvekkel és eszközökkel ellátni!

Semmiféle iskolai könyvet vagy eszközt eladni nem szabad, mivel elengedhetetlenül szükséges, hogy az életbe kilépő növendékek könyveiket és eszközeiket magukkal vigyék.

42. §

A növendékeknek tisztelni és követni kell az intézet szabályait! Az igazgató, a tanári testület és az intézet felettes hatóságai iránt pedig engedelmességgel tartoznak.

Tudatában kell élniük, hogy egy református hitfelekezeti intézet kötelékébe tartoznak s életcéljuk majd az leendő, hogy egyházuknak nemcsak hű fiai, hanem alkotó, munkás tagjai: igaz tanítóivá legyenek!

Vallásos kötelességeiket buzgón, híven, példaadóan kell gyakorolniuk s ennek elsősorban az egymás iránti megbecsülésben és a mindent megbocsájtó Krisztusi szeretet kinyilvánításában kell kifejezésre juttatniuk. Arra kell törekedniük, hogy az iskolai élet mennél bensőségesebb, családiasabb legyen. Minden növendék viselkedésében szerény, jó modorú, cselekedeteiben figyelmes, körültekintő, ruházkodásában egy szerű, fényűzést és hivalkodást kerülő legyen.

Önbíráskodás mindenkivel szemben és minden ügyben a legszigorúbban tilos! Mindenki csak feljebbvalójánál keresheti sérelmének orvoslását.

43. §

A növendékek a tanítási órákon és gyakorlatokon tartósan pontosan és tisztán, illedelmesen öltözve megjelenni s teendőiket a megszabott rend szerint teljesíteni.

44. §

Az óramulasztást a növendék köteles mindig előre bejelenteni vagy bejelentetni. A mulasztást utólagosan mindjárt a megjelenés első óráján, az osztályfőnök előtt igazolni kell. Az igazolványt a szülő vagy a szállásadó, bentlakó növendéknél az internátusi felügyelő, betegség esetén pedig a kezelő orvos állítja ki.

45. §

A tanítás egy órájáról való elmaradásra az illető szaktanár, egy napra az osztályfőnök, nyolc napig terjedő időre pedig az Igazgató adhat engedélyt. Hosszabb szabadságot csak rendkívüli esetben adhat az igazgató véleménye alapján az Igazgató Tanács.

Két hónapnál tovább tartó igazolt mulasztás esetében az Igazgató Tanács a tanári testület véleménye alapján dönt afelől, vajon az illető, mint rendes növendék folytathatja-e a megkezdett iskolai év tanulmányait?

46. §

A növendékeknek a községből, a szorgalmi idő alatt, az igazgató engedélye nélkül eltávozni nem szabad!

47. §

Ünnep-és vasárnapokon a növendékek úgy a délelőtti mint a délutáni isteni-tiszteleteken részt venni tartoznak. Ezen kívül, amennyiben a körülmények megengedik, a hétköznapi isteni-tiszteleteket is látogatniuk kell.

48. §

A növendékek az igazgató engedélye nélkül sem az intézetben, sem azon kívül, semmiféle gyűlést nem tarthatnak, s az intézeten kívül alakult egyesületeknek vagy társulatoknak tagjai nem lehetnek.

Az intézeten kívül lévő, nyilvános gyűléseken vagy összejöveteleken való részvétel, megjelenés szigorúan tilos. Kiváltképpen óvakodniuk kell a növendékeknek a politikai vélemény- és tetszésnyilvánításoktól.

Színielőadások, hangversenyek, felolvasások, táncmulatságok, stb. látogatása esetről-esetére csak igazgatói engedéllyel történhetik, kivételt képesnek az egyház által rendezett vallásos estélyek, biblia estélyek, stb.

49. §

Az intézet növendékei az iskolai szünetekben és a nyári szünidő alatt is az intézet kötelekébe tartoznak s rájuk az intézeti szabályok betartása ekkor is kötelező! Nagyobb kirándulásokon, tanulmányutakon, a nyári szünidő alatt is csak az igazgató engedélye alapján vehetnek részt.

A vizsgálatra jelentkező rendes avagy magántanulók a vizsgálat befejeztéig az intézet kötelekébe tartoznak és az intézeti szabályokat tiszteletben tartani kötelesek! Ellenkező esetben a vizsgálatok folytatásától eltilthatók.

50. §

Az intézet végleges elhagyása történhet önként, vagy a tanári testület, illetve az Igazgató Tanács határozata alapján.

Az önkéntes eltávozás csak a szülők vagy a törvényes gyám írásbeli kérelme alapján történhetik.

Az iskolai hatóság határozata alapján történő eltávozásnál a határozat előbb minden esetben kikézbcsítendő az illető növendék szüleinek, vagy törvényes gyámjának.

Az évközbcsn eltávozott növendék bizonyítványába az eltávozás ténye, ideje és oka bejegyztetik.

51. §

Ha valamelyik növendék magántanítással kíván foglalkozni, vagy ha magát bármilyen irányban az intézeten kívül képezni óhajtja, erre, a tanári testület meghallgatása után, az igazgató adja meg az engedély.

52. §

Kifogástalan magaviseletű, szorgalmas és jó előmenetelű szegény növendékek segélyben részesülhetnek. Ez lehet természetben élvezett: internátusi vagy konviktusi segély, vagy tandíjkedvezmény, esetleg tandíjmentesség.

A segélyek odaítélésére és elvonására nézve, a tanári testület véleménye alapján, az Igazgató Tanács határoz.

A segélyezésnél, egyenlő minősítés esetén, a lelkészek és tanítók gyermekei előnyben részesülnek.

53. §

A segélyek az iskolai év elején állapítatnak meg és az illető iskolai év végéig szólnak. Az élvezett segélyek azonban évközben, meg nem felelő magaviselet, vagy nagyobb fokú hanyagság esetében, leszállíthatók vagy teljesen megvonhatók.

54. §

Javítóvizsgálatra vagy osztályismétlésre utasított növendékek semmiféle segélyben nem részesülhetnek!

55. §

Az igazolatlan mulasztások fegyelmi vétséget képeznek és ezekről minden esetben írásban értesítetnek a növendék szülői.

Ha egy növendék egy iskolai évben, habár nem is egyfolytában, annyi órát mulaszt igazolatlanul mennyi a heti órák összege, az intézet kötelékéből elbocsájtandó. Az elbocsájtó határozatot tanári testület véleménye alapján, az Igazgató Tanács mondja ki.

56. §

A növendékek kötelessége az intézet épületének, helyiségeinek tisztasága és bútorainak, szerelvényeinek épsége fölött őrködni s minden rendellenességgel szemben jóakarata figyelmeztetéssel fellépni.

Aki az intézet épületének, helyiségeinek, bútorainak és szerelvényeinek megrongálásában vagy bepiszkításában részt vesz, fegyelmi vétséget követ el és a kár megtérítésén kívül büntetésben is részesül!

57. §

Az intézeti szabályok pontos betartása mellett és a már eddig felsorolt követelmények illetve tilalmakon kívül, egyáltalában tilos:

a/ minden olyan cselekedet, amely a vallás, az erkölcs törvényeivel avagy az illendőség szabályaival ellenkezik;

b/ igazgatói engedély nélkül bármely célra való pénz-, vagy aláírásgyűjtés;

c/ fegyver, bot, mérge vagy támadó eszközök tartása, viselése;

d/ ruhaneműek, könyvek, iskolai eszközök vagy más értéktárgyak egymás közt való adás-vevése, cserélése, elzálogosítása, kisorsolása, továbbá pénzkölcsönzés, adóság csinál-

lás, a tilalmazott időkben és helyeken való dohányzás, az alkohol élvezése kártyázás és más szerencsejáték;

e/ kávéházak, vendéglők, mulatóhelyek látogatása;

f/ utakon, utcákon és tereken való csoportosulás, zajongás, rendetlenkedés s bárminemű tüntetésben való részvétel;

g/ általában mindaz, ami a polgári törvényekbe, vagy hatósági rendelkezésekbe ütközik.

58. §

Aki az intézeti rend és szabályok ellen vét, fegyelmi vétséget követ el és büntetésben részesül. A büntetések a következők:

a/ tanári figyelmeztetés négy szemközt, majd az osztály előtt;

b/ osztályfőnöki intés vagy feddés négy szemközt, majd az osztály előtt,

c/ igazgatói feddés és dorgálás négy szemközt, majd nyilvánosan és a kimenőbeli kedvezmények megvonása;

d/ tanári szék előtt való megrovás és a konviktusi, vagy internátusi segélynek megvonása;

e/ tanári testület javasolja a szülőknek az intézetből való csendes eltávolítását a növendéknek;

f/ az intézetből való kizárás!

59. §

A büntetéseknek nem megtorló, hanem javító céljuk van, ezért csak a súlyosabb esetekben mellőzhetők a megelőző fokozatok; különben minden büntetési fokozat csak a megelőző fokozatok alkalmazása után érvényesíthető.

A c/-f/. pontok alatt felsorolt büntetések kiszabásánál az igazgató a szülőket írásban hivatalosan értesíti.

60. §

Az intézetből való kizárásnál az ügy iratai felterjesztettnek az Igazgató Tanácshoz jóváhagyás végett. Hogy a kizárt növendék a kizárási határozat jóváhagyásáig az intézetben megtűrhető-e, arról a tanári testület dönt.

IV. Köztartás /internátus, konviktus/

61. §

A tanítóképző tervszerű nevelői munkáját nem csak a szigorúan vett tanítási idő alatt végzi, hanem a növendékek munkásságát állandóan irányítja és felettük felügyeletet gyakorol. Ennek szolgálatában áll a konviktus, az internátus, illetve externátus.

62. §

A konviktus a növendékek élelmezéséről gondoskodik és ebben, előre meghatározott díj ellenében, minden növendék részesülhet.

A konviktusi díjakat és az ott élvezhető segélyeket évről évre az Igazgató Tanács állapítja meg, a konviktus vezetőjének és a tanári testületnek véleménye alapján és ugyancsak ő hagyja jóvá a konviktus házi szabályzatát is!

63. §

A konviktus közvetlenül az igazgató vezetése és felügyelete alatt áll.

Az igazgató alkalmazza a konviktus feltartásához szükséges összes személyzetét s ő vezeti a konviktus anyagi ügyeit. Ebbeli ténykedéseiről az Igazgató Tanácsnak tesz jelentést.

64. §

Az internátus a konviktussal van összeköttetésben és a növendékek lakásául szolgál.

Az internátusi díjakat a bentlakó növendékeknél a konviktusi díjakkal egybevetve az Igazgató Tanács állapítja meg és ugyancsak az Igazgató Tanács dönt az internátusba való felvétel kérdéséről, a tanári testület véleményének meghallgatása után.

65. §

Az internátus az igazgató közvetlen felügyelete alatt áll.

Az internátus házi szabályzatát a tanári testület állítja egybe és az Igazgató Tanács hagyja jóvá.

Az internátus felügyelő személyzetéről az Igazgató Tanács gondoskodik a szolgaszemélyzetet azonban az igazgató alkalmazza, valamint az egész anyagi ügyeket az igazgató intézi.

66. §

Azon növendékek, akik az internátusban nem juthatnak elhelyezéshez: externátusban, kint a városban, egyes családoknál nyernek lakást.

Az externátusi helyeket az intézet igazgatósága jelöli ki és az egyes helyekre való beosztást az igazgató végzi. Az externátusi díjak egységesen lesznek megállapítva és azok éppen úgy mint a konviktusi illetve internátusi díjak havi előleget részletekben az intézeti igazgatóságnál fizetendőek le.

Az internátus házi szabályai az externátusban teljes egészükben kötelezők!

V. A tantestület

67. §

Az igazgató, a rendes és segédtanárok, a helyettes megbízott és óraadó tanárok, a hitoktatók és a gyakorló-iskola tanítója együttesen alkotják az intézet tanári testületét.

68. §

A tanári testület tagjainak képzettségéről és alkalmazásáról, szolgálati viszonyairól és fegyelmi ügyeiről az egyházi törvények idevonatkozó §-ai intézkednek.

69. §

A növendékek nevelését és oktatását az igazgató vezetésével a tanári testület egyetemlegesen végzi.

70. §

A tanárok kötelességei:

a/ növendékeit vallásos, erkölcsi és hazafias nevelésben részesíteni, nemes példaadással, útmutatással, tanáccsal, intellemmel köteleességtudásra, munkaszeretetre, rendre, illemre szoktatni, erényeikben erősíteni, hibáikat megvitatni

b/ különös gondja legyen a növendékek fegyelmezésére, melyben legyen következetes igazságos, de lehetőleg nemes eszközöket alkalmazzon,

c/ tudatában legyen annak, hogy egy közös munkában fáradozik, tehát egyetértés és önmegtartóztatással vegye ki részét belőle,

d/ a reá bízott tantárgyat a tantervben előírt mértékben és a tanári testület módszeres tanácskozásainak megállapításai szerint, a legjobb tudásával és akaratával növendékeinek átadni, megtanítani,

e/ az órarendben megállapított óráit pontosan megtartani,

f/ a nyilvántartási, stb. naplókat pontosan vezetni; a reá bízott könyvtárakat, szertárt, stb. anyagi felelősség mellett őrizni és kezelni, a számára kijelölt tisztségeket /osztályfőnökség, jegyzőség, könyvt. vagy szertár kezelés, ifjúsági egyesület vezetés, stb. /elvállalni; a nevelés körébe tartozó megbízásokat /kirándulás vezetés, iskolai ünnepélyék rendezését, templomi felügyeletet, betegek meglátogatását, kint lakók és bentlakók magaviseletének és szállásának ellenőrzését/ teljesíteni,

g/ tanártársainak tanításain hospitálni és a növendékek gyakorlati kiképzésében: az előkészítésben, a gyakorlati tanításnál és a bírálatban részt venni s mintatanításokat tartani.

71. §

Az osztályfőnök kötelességei:

a/ őrködik az osztálytársa épsége, rendje és tisztasága felett,

b/ ellenőrzi az osztálynapló bejegyzéseit igazolja a növendékek mulasztásait, számon veszi tankönyveiket és eszközeiket,

e/ intézi a reá eső fegyelmi ügyeket,

d/ a tanári értekezleteken osztályának előadója,

e/ vezeti az osztály anyakönyvét, előmeneteli naplóját, kiállítja az intőket, bizonyítványokat és okleveleket,

f/ növendékei érdekében érintkezik a szülőkkel és szállásadókkal.

72. §

A tanári testület tagjainak köteles heti óraszama egyező az állami tanítóképzőkben érvényes heti óraszámokkal.

73. §

A tanár feletteseiről szemben mindenkor a kellő tiszteletet tanúsítsa, azok rendeleteit, útbaigazításait teljesítse. Ha sérelmes intézkedést vél magára nézve, annak orvoslását szolgálati úton szorgalmazza.

74. §

A tanári testület tagjainak magán életéről, valamint közéleti szereplésére nézve az egyházi törvények ide vonatkozó §-ai intézkednek.

75. §

Ha a tanári testület tagjai óráik megtartásában betegség vagy más komoly ok miatt akadályozva volnának, az igazgatót lehetőleg még előző napon írásban értesíteni tartoznak, aki gondoskodik a lehető szakszerű helyettesítésről, amit a tanári testület tagjai kötelesek díjtalanul ellátni, mégpedig egy hónapig; ezen felül való helyettesítésért szabályszerű óradíj jár.

A köteles óraszámom felüli órákért is óradíj illeti meg a tanári testület tagjait.

76. §

A tanárok a rendes iskolai szünetek idején az intézet székhelyét elhagyhatják, de ezt előzetesen az igazgatónak jelenteni tartoznak.

A szorgalmi idő alatt a tanárok és intézettől engedély nélkül nem távoznak. Ezt az engedélyt évenként legfeljebb kétszer, két-két napra az igazgató adhatja meg; hosszabb eltávozásra az igazgató javaslata alapján, engedélyt az Igazgató Tanács adhat.

77. §

Hosszabb szabadságolás csak betegség, vagy tanulmányi okokból kérhető.

A kellően indokolt és felszerelt kérvények az igazgatónál nyújtandók be és az Igazgató Tanácshoz címzendők!

78. §

Az igazgató a tanári testület élén áll és az intézetnek közvetlen előljárója. Legfőbb feladata az intézet szellemi vezetése, irányítása; ellenőrzése az intézeti munkának és megvédése az intézet jogos érdekeinek.

79. §

Az igazgató a törvények, szabályok és rendeletek végrehajtója! Elsősorban ő felelős az intéset vagyonaért, állapotáért, munkájáért. Intézkedéseinek végrehajtását úgy a tanári testület tagjaitól, mint az intézet összes alkalmazottaitól el kell várnia és utasításainak kötelesek is úgy a tanárok, mint az alkalmazottak. Másrésztől azonban az igazgató a tanárok és alkalmazottak jogos érdekeinek és kívánságainak hivatott védője és támogatója!

Az igazgatót intézkedéseiben az igazságosság, a méltányosság és a tapintat vezérelje. Törekednie kell az egyetértés fenntartására, a félreértések elsimítására és a maga iránti bizalom felkeltésére. A kötelességteljesítésben példaképül kell szolgálnia mindenkinek

80. §

Az igazgatónak az ifjúsággal szemben kiváltképpen fontosak a feladatai s ezért kívánatos, hogy a növendékeket lehetőleg egyénenként és behatóan megismerje. Minden lehető kövessen el a növendékek vallásosságának fejlesztésére és ápolására, szoktassa őket komoly, szelíd jósággal engedelmességre, igazmondásra, a jóra, nemesre, Isten félelemre, hazaszeretetre igaz keresztyéni szeretetre!

81.

§

Az igazgató képviselője az intézetnek hatóságokkal, testületekkel s általában a nagy nyilvánossággal szemben. Ügyeljen a vezetésére bízott intéset tekintélyére és kövessen el mindent, hogy úgy a hatóságok mint a közönség rokonszenvét az intéset részére megnyerje.

82. §

Az igazgató kötelességei

a/ az intézet tanulmányi rendjének ellenőrzése.

b/ a tanárok összes tevékenységének ellenőrzése a tanítási órák mennél-többszöri meglátogatása által,

c/ a kántori előírások, a tanulmányi eredmény és a fegyelemtartás ellenőrzése,

d/ az írásbeli dolgozatok s a növendékek magán és könyvtári olvasmányainak ellenőrzése,

e/ az észlelt mulasztások, hiányok, helytelen pedagógiai eljárások azonnali megszüntetése,

f/ az intézeti vagyon, épület, berendezés, felszerelés őrzése, jó karban tartása és a célnak megfelelő helyes felhasználásának ellenőrzése,

g/ minden egyéb feladatok, melyeket e rendtartás az igazgató hatáskörébe utal.

83. §

Az igazgató munkaköre:

a/ a tantárgy felosztás és az órarend elkészítése a tanári testület véleményének meghallgatása nyomán,

b/ az intézeti költségvetés elkészítése, az intézeti /internátus, konviktus/ számadások vezetése s az internátusi, stb. szállítókkal a szerződések megkötése,

c/ az intézeti adminisztráció vezetése a következő hivatalos könyvekkel: leltári napló és szakleltárak, vagyonkezelési, számvitel könyvek és nyilvántartások; iktató-könyv; posta-könyvet; határidőnaplót; az intézeti krónikát; a tanárok törzslapjait; a tanárok mulasztási kimutatását; az érettségi és képesítő vizsgálatot tett növendékek anyakönyvei; a kántori vizsgálatot tett jelöltek anyakönyve;

d/ az intézeti irattár kezelése és az intézet pecsét őrzése,

e/ a növendékek felvételének lebonyolítása,

f/ az intézeti évi értesítő egybeállítása.

84. §

Sem az igazgató, sem a tanári testület egyetlen benyújtott folyamodványt saját hatáskörében vissza nem utasíthat, hanem pártoló vagy elutasításával javaslatával felterjeszteni tartozik az Igazgató Tanácshoz.

A tanári testület tagjai csak az igazgató útján juttathatják beadványaikat a felsőbb tanügyi hatóságokhoz s viszont az igazgató útján kapják kézhez a felsőbb hatóságok rendeleteit.

85. §

Az igazgató minden az állami tanügyi hatóságokhoz intézett felterjesztést, kivéve a statisztikai természetű adatközléseket vagy értesítéseket, az Igazgató Tanács útján nyújt be az áll. tanügyi hatóságokhoz.

86. §

Ha az igazgató a tanítási idő alatt az intézetből távozik, helyettest tartozik állítani a tanári testület bármely tagja személyében.

Az igazgató a tanítási idő alatt fontos és megokolt esetekben évenként legfeljebb kétszer 3-3 napig terjedő időre az Igazgató Tanács engedélyével távozhatik az intézei székhelyéről. Három napnál hosszabb időre terjedő eltávozáshoz vagy szabadsághoz az Igazgató Tanács külön engedélyére van szükség. Ezen esetben az igazgatót a rangban legidősebb tanár helyettesíti.

Az igazgató három napon túl terjedő megbetegedése esetén az Igazgató Tanácsnak tesz jelentést és es intézkedik megfelelő helyettesítéséről.

87. §

Az intézet egészségi állapota felett az intézeti orvos őrökdi.

Az orvos gyógykezelésben részesíti az intézet növendékeit, rendszeres egészségügyi vizsgálatokat tart az intézetben, támogatja az igazgatót és a tanári testületet az egészség fenntartására irányuló munkásságukban.

88. §

Az internátusi és a konviktusi rend fenntartásában az igazgatót a felügyelők támogatják.

Az internátusi felügyelőket az igazgató javaslata alapján az Igazgató Tanács bízta meg a tanítóképzőt végzett tanító jelöltek, vagy teológiát végzett lelkészjelöltek közül. A felügyelők beosztását és munkakörét az igazgató határozza meg!

89. §

Az intézet dologi munkálatait a szolgaszemélyzet látja el.

A szolgaszemélyzetet az igazgató alkalmazza, véglegesítésükről azonban az Igazgató Tanács intézkedik.

A szolgaszemélyzet beosztását és munkakörét az igazgató határozza meg!

Tanulmányi rendtartás

90. §

Minden hónapban a tanítási órákon kívüli időben rendez tanári értekezlet tartandó, melyre a tanári testület minden tagja meghívandó.

Rendkívüli tanári értekezlet annyiszor tartható, ahányszor azt az igazgató az intézet érdekében szükségesnek tartja, fontos ügyben a tanári testület két tagja szintén kérheti a tanári értekezlet egybehívását.

A tanári értekezletet, írásbeli meghívóval s a tárgy előzetes közléséről, az igazgató hívja egybe.

91. §

A tanári értekezletek feladata a tanítóképzés tervszerű és rendszeres munkájának biztosítása a tanári testület tagjai tevékenységének egységes kifejtése és harmonikus összeegyeztetése által.

Legfőbb tárgya növendékek viseletének, vallási, erkölcsi, értelmi és testi fejlődésének, előhaladásának továbbá a tanárok tervszerű munkásságának, szóval az intézet nevelő és oktató rendjének részletes megbeszélése, irányítása, vezetése. A tanári értekezlet sohasem elégedhetik meg tények, eredmények, előírások megállapításával vagy tudomásul vételével, hanem a kölcsönös megértésre, a tanári testület egységes közvéleményének megteremtésére kell törekednie!

92. §

A tanári értekezletek általában kétfélék: módszeres tanácskozások és ellenőrző értekezletek.

A módszeres tanácskozásokon történik megállapítása mindazon módszeres eljárásoknak és intézkedéseknek, melyek úgy a nevelés mint a tanítás egységességének biztosítása céljából szükségesek.

Ide tartoznak az egyes szaktárgyak methodikai és didaktikai kérdései; a tantárgyak kölcsönös hatásai; a részletes tanmenetek; a tanítási gyakorlatok; a kirándulások; írásbeli dolgozatok; Ifjúsági olvasmányok; stb.

Ellenőrző, illetve osztályozó értekezletek minden negyedévben tartandók s ezeken állapítandók meg a növendékek magaviselet, szorgalom és előmenetelből felmutatott ered-

ményei. Ez alkalmakkor a növendékek minden tantárgyból osztályoztatnak; s az első és harmadik év negyedben a szükséghez képest intésben részesülnek a félévben és az évvégén bizonyítványt kapnak.

93. §

A tanári értekezletek hatásköre általában a következő ügyekre terjed ki:

- a/ A részletes tanmenet és a házi rendszabályok elkészítése,
- b/ a növendékek iskolai és házi elfoglaltságának megállapításáé iskolai dolgozatok, házi feladatok, kirándulások, stb,
- c/ a használandó tankönyvek, Segédkönyvek és tanszerek meghatározása,
- d/ a könyvtárak szertárak, stb. felszereléséről, gyarapításáról és kiegészítéséről való gondoskodás,
- e/ megállapítja a tanulmányi és nevelési eredményeket és ellenőrzi a növendékek mulasztásait,
- f/ intézi a növendékek fegyelmi ügyeit,
- g/ javaslatot tesz a növendékek felvételére, segélyezésére, jutalmazására.
- h/ tudomásul veszi a felsőbb tanügyi hatóságok rendeleteit s azok végrehajtását magja is eszközli,
- i/ az ifjúsági egyesületek alapszabályait megállapítja, és jóváhagyásra felterjeszteti,
- j/ tárgyalja az intézeti költségvetésnek a tanítás szükségletei fedezésére vonatkozó részét.

94. §

A tanári értekezleten az igazgató elnököl és gondosan ügyel arra, hogy az értekezlet mindvégig tárgyilagos és emelkedett színvonalú legyen. Szabadságot enged a tárgyilagos nézetnyilvánításoknak, de a túlzást vagy a komolytalanságot nem engedheti meg, hanem a szét elnöki joginál fogva bárkitől megvonhatja.

A tanári értekezleten csak a tárgysorozatra kitűzött ügyek tárgyalhatók, az indítványok közül pedig azok, melyek három nappal írásban közöltetek az igazgatóval. Az igazgatónak jogában áll egyes ügyeket a tárgysorozatról levenni, ha azoknak nyugodt tárgyalása nem biztosítható.

95. §

Az igazgató az értekezleti jegyzőkönyvek vezetésére a tanári testület egyik tagját az egész iskolai év tartamára, váltakozó sorrendben, megbízza.

A tanári értekezleti jegyzőjük a jegyzőkönyveket a gyűlések után négy nap alatt az igazgatónak átadja, aki azokat a tanári testület összes tagjaival: aláírattja.

96. §

A tanári értekezlet határozatai szavazattöbbséggel hozatnak.

A határozatokkal szemben való különvélemények írásban adandók be.

Az igazgató a határozatokkal szemben óvással élhet, amely esetben erről az Igazgató Tanácsnak tesz jelentést.

97. §

A tanári értekezleti jegyzőkönyvek a hozott határozatokra való tekintettel és nem napló alakban szerkesztendőek.

Az aláírt jegyzőkönyvek 8 napon belül felterjesztendők az Igazgató Tanácshoz és a határozatok, kivéve a sürgős és iskolai belső ügyeket, csak ennek jóváhagyása után hajthatók végre.

98. §

A tanári értekezleten való részvétel a tanári testület tagjára nézve kötelező.

A tanári értekezlet tárgyai és határozatai a tanári testület tagjait titoktartásra kötelezik; aki ez ellen vét, fegyelmi vétséget követ el.

99. §

A tantárgyfelosztás elkészítésénél szem előtt tartandók, hogy a tanárok olyan tárgyak tanításával bízzanak meg, melyek tanítására képesítve vannak, vagy amelyeket tanítani képesek; és hogy azok a tantárgyak, amelyek több évfolyamon keresztül húzódnak, mindig egy kézben maradjanak.

100. §

Az órarend összeállításánál a következőkre kell figyelemmel lenni:

a/ a tanítás d. e.8–17-ig és d.u.3–5-ig tart; az egyes órák között 10 percnyi szünet van, de a délelőtti 3. és 4. óra után 15 perc,

b/ a nagyobb szellemi munkát kívánó tantárgyak a reggeli órákra jussanak, úgyszintén és gyakorlati tanítások órák is,

e/ azon tantárgyak órái, ahol az elméletet a gyakorlat nyomon követi és a rajz, kézimunka órák, ugyanabban az osztályban egymást követő két órára is helyezhetők.

101. §

Az intézetben csakis olyan tankönyvek, segédkönyvek és taneszközök használhatók, amelyek úgy államhatósági mint egyházi felsőbb hatósági jóváhagyásban részesültek.

102. §

A részletes tanmenetek elkészítése a szaktanárok kötelességei, de ezek csak a tanári értekezleten való letárgyalás után válnak érvényessé, és elfogadott tanmenetektől való eltérésnek joga nincs.

A tanmenetek eredeti példányai az igazgatónál őriztetnek a szaktanároknál csak másolatok vannak.

103. §

Az intézetben a következő könyvtárak szervezendők: tanári könyvtár /szakkönyvtár/, Ifjúsági könyvtár /osztálykönyvtár/, önképzőkori könyvtár és népiskolai könyvtár.

A tanári könyvtárban nyerne elhelyezést a közérdekű művek, lexikonok, szótárak és az egyes tantárgyak szolgálatában álló szakmunkák. A könyvtár őre a tanári testület valamelyik tagja.

Az ifjúsági könyvtárban a kötelező és ajánlott olvasmányok vannak elhelyezve. Őre, valamelyik tanár felügyelete mellett, egy erre alkalmas növendék.

Az önképzőkori könyvtár ifjúsági műveket és folyóiratokat tartalmaz. Kezelője az önképzőkör könyvtárosa.

A népiskolai könyvtárban a gyakorló iskolai növendékek részére összeállított gyermek-olvasmányok tartoznak, melynek őre a gyakorló iskolai tanító.

A könyvtárak kezelési szabályzatát a tanári testület állapítja meg!

104. §

Az önmunkásság és önnevelés előmozdítása céljából elmaradhatlanok az ifjúsági önképzőköri körök /segélyező-, mértékletességi-, sport-, zene- és daloskörök/ megalakítása.

E körök alapszabályait a tanári testület dolgozza ki és az Igazgató Tanács hagyja jóvá.

105. §

Az önképzőköri körök működésénél a következő irányelvek tartandók szem előtt:

a/ a tanári testület irányító munkája biztosítsa, tehát csakis tanári vezetés alatt működhetnek,

b/ munkásságukkal a vallásos, erkölcsös és hazafias érzelmek fejlesztését és az önismeret és az önbizalom fejlesztését szolgálják,

c/ az önképzés ölelje fel a neveléstudományokat, a humánus és reális tárgyakat, nemkülönben a művészeti és gyakorlati készségeket,

d/ különös gond fordítandó a tanítói arravalóság fejlesztésére,

e/ az önképzőköri körök működésében az összes intézeti növendékek részt vegyenek.

106. §

Az ifjúság tapasztalati úton való ismeretszerzése, az ország és a népkultúra megismerése céljából a tanári testület az iskolai év folyamán helyi, környéki és az ország távolabbi vidékeire kirándulásokat rendez.

A kirándulások mindig akképen rendezendők hogy a tanítás megszabott rendjét ne zavarják.

107. §

A kirándulások a tárgyi okulásokon kívül arra is szolgáljanak, hogy a növendékek a kirándulások vezetésében készséget szerezzenek

108. §

A kirándulások tervezetét a tanári testület minden év elején állítja össze, lehetőleg úgy, hogy minden évfolyam évenként legalább 8 helyi és 2 környéki kirándulást tegyen s együttesen évenként legalább egyszer egy távolabbi s több napos kirándulásban vegyenek részt.

VI. Gyakorlati kiképzés.

109. §

A növendékeknek a tanítói gyakorlatba való bevezetésére szolgál a mindennapi osztatlan népiskola és az ismétlő iskola.

110. §

A gyakorló-iskola vezetését, összes tanítói teendőit, a hitoktatással együtt, az igazgató irányítása és ellenőrzése mellett, a gyakorló-iskolai tanító látja el.

111. §

A gyakorló-iskola részletes tanmenetét, az érvényben lévő népiskolai tanterv alapján, a pedagógia tanárának és az egyes szaktanároknak közreműködése mellett, a gyakorlóiskolai tanító állítja össze és a tanári értekezlet elé terjeszti.

A gyakorló-iskolai tanító készíti el a gyakorló-iskola házi szabályzatát is, melyet szintén a tanári testület hagy jóvá és ebben figyelemmel kell lenni a gyakorló-iskolába esetről-estre

beosztott tanító növendékek teendőire.

A gyakorló-iskola ügyviteli könyveit a gyakorló-iskolai tanító vezetése és felelősége mellett az intézet negyedéves növendékei vezetik.

112. §

A gyakorló-iskolai tanító gondoskodik a gyakorló-iskola helyiségeinek, bútorzatának és felszerelésének rendben és épségben tartásáról, s azokért anyagilag felelős.

113. §

A gyakorló-iskolai tanító vezeti a tanító-növendékek gyakorlati tanításait, előkészítéseit, a pedagógia tanárának irányítása és a szaktanárok közreműködése mellett.

114. §

A növendékek gyakorlati kiképzésének eszközei; a hospitálások a mintatanítások és a tanítási gyakorlatok.

115. §

A növendékek, már az első évfolyamtól kezdve, a gyakorló-iskolában rendszeresen hospitálnak.

A hospitálások tárgykörét és feladatát évfolyamonként és esetenként külön-külön, a pedagógia tanára a gyakorló-iskolai tanítóval közösen állapítja meg és a gyakorló-iskolai tanítónak gondja legyen arra, hogy a hospitáló növendékek minél értékeesebb megfigyelésekre tehessenek szert és teendőiket lelkiismeretesen elvégezzék.

A hospitáló növendékek látogatásuk eredményeiről naplót vezetnek, melyet a gyakorló-iskolai tanítón kívül átnéz a pedagógiai tanár is és az osztályban közös megbeszélés tárgyává teszi.

116. §

Mintatanításokat a gyakorló-iskolai, tanító és a szaktanárok tartanak a pedagógia tanárának felkérésére, vagy szaktárgyuk specifikus módszerének szemléltetésére, a negyedik vagy harmadik évfolyam növendékei előtt.

A mintatanítások tanulságai az osztályok előtt közös megbeszélés tárgyát képezze és szóljaljanak biztosítékul az elméleti és gyakorlati oktatás összhangjának mélyítésére.

A mintatanítások száma egy tantárgyból 2–3-nál több nem lehet!

117. §

A gyakorlati tanításokat a harmadik évfolyamban a gyakorló-iskola tanítója és a pedagógia tanára vezetik, a negyedik évfolyamnál azonban az illetékes szaktanár is mindig részt vesz ezen.

A gyakorlati tanítások megfelelő előkészítés és közös megbeszélés alapján készült írásbeli tervezetek nyomán folynak le, amely tervezeteket átnéznak a gyakorló-iskolai tanító, a szaktanár és a pedagógia tanára, s ugyancsak ők közösen vesznek részt az előkészítésben, a tanításon és a bírálaton.

118. §

A szaktanároknak a gyakorlati tanításokon csak saját szaktárgyaiknál kell jelen lenniük s ezen elfoglaltságuk úgy osztandó be, hogy körülbelül heti két órának feleljen meg, amely két óra a kötelező óraszámba beszámítatik.

119. §

A gyakorlati tanítások órái a tanítóképző és a gyakorló-iskola órarendjébe, összeegyeztetve, akképpen helyezendők el, hogy ezek miatt se a tanítóképző-intézetnek sem a gyakorló-iskolának népiskolának tanulmányi rendje ne szenvedjen.

120. §

A gyakorló-iskola melletti ismétlő-iskola általános irányú legyen, de főszűly helyezettessék a gazdasági ismeretekre. Vezetője a gyakorló-iskola tanítója, s az általános ismétlő-iskolákra érvényes előírások szerint vezetendő. Tanítási gyakorlatok itt is tartandók!¹²⁰⁷

¹²⁰⁷ DREL. Fond: I.2. 1936/1, 37. doboz.

Irodalomjegyzék

Levéltári források

Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Irodája mellett működő Központi Levéltár, Komárom. Komáromi Egyházmegyei Levéltár, esperesi levelezés 1918-1930.

Pápai Református Gyűjtemények és Levéltár. Felvidéki Református Egyház iratai 1920-1938. 1921, 1924, 1936, 1937, 1938.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár, fond: PF. – A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület iratai, 1920-1939.

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára továbbiakban: TtREL. I. 8. d) Személyi adattár.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky štátny archív v Nitre pobočka Komárno, fond Hlavnoslúžnovský úrad Komárno.

Ministerstvovnútra Slovenskej republiky štátny archív v Nitra, pobočka Komárno, fond: Okresný Národný Výbor Komárno.

Konventi jegyzőkönyvek

A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1939. évi április hó 19-20. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1939.

DUSZA János (szerk.): A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent 1932. évi március hó 17-én, Ungvárott tartott rendes gyűlésének jegyzőkönyve. 1932.

Egyházkerületi jegyzőkönyvek

VÁLYI Lajos: A dunántúli helv. hitv. egyházkerület 1881 évi junius hó 12. s több napján, Pápán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1881.

GYALÓKAY László – BIHARY Kálmán (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület balparti részének 1920. évi július hó 16-án és 1921. évi január hó 27-én Rév-Komáromban tartott rendes közgyűléseinek jegyzőkönyve. Léva, 1921.

CZEGLÉDY Sándor: Dunántúli egyházkerület 1920. évi szeptember 22-23, 1921. szeptember 24-25. napján tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Pápa, 1922.

GYALÓKAY László: Jegyzőkönyv a Dunáninneri Ref. Egyházkerület Pozsonyban 1923. évi június hó 5. és 6-ik napján tartott rendes évi közgyűléséről. Dunáninneri Ref. Egyházkerület, Jókai könyvnyomda. 1923.

GYALÓKAY László (szerk.): Jegyzőkönyv a Dunántúli református egyházkerület 1924. évi november hó 10-én Rév-Komáromban tartott rendes üléséről. Dunántúli református egyházkerület, 1924.

GYALÓKAY László (szerk.): Jegyzőkönyvek a Dunáninneri Református Egyházkerület Léván 1928. év november hó 14-én és Pozsonyban 1929. év november hó 28-án tartott rendes évi közgyűléseiről és bírósági üléseiről. Dunáninneri Egyházkerület, Jókai nyomda, Komárom, 1930.

GYALÓKAY László (szerk.): Jegyzőkönyv a Dunáninneri Református Keresztyén Egyház-

kerület Komáromban 1931. december 9-én tartott éves rendes közgyűléséről. Komárom, 1931.

GYÖRY Elemér: A Dunántúli Református Egyházkerület 1940. évi január hó 11. napján Pápa városában tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1940.

GYÖRY Elemér: A dunántúli református egyházkerület Pápán, 1942. évi október hó 22–23. napjain tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1942.

NÉMETH Károly – TORNÝOS György: A Dunántúli Református Egyházkerület 1943. évi március hó 24. napján Pápa városában tartott püspökbeiktató, ünnepélyes rendkívüli közgyűlésének és Pápán, 1943. május 5. napján tartott tanácsülésének jegyzőkönyve. Pápa, 1943.

Egyházmegyei jegyzőkönyvek

GYALÓKAY László (szerk.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1914. évi július hó 29. napján tartott rendes évi közgyűléséről. Galánta, 1914.

GYALÓKAY László (szerk.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1918. évi július hó 25. napján tartott rendes évi közgyűléséről. Galánta, 1918.

GYALÓKAY László (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1922. évi augusztus hó 24-ik napján tartott rendes évi közgyűléséről. Galánta, 1922.

VARGHA Sándor (szerk.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye 1920. október 26-án, 1921. január 26-án és 1921. november 29-én tartott gyűléseiről. Komárom, 1923.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1924. évi augusztus hó 28. napján tartott rendes közgyűléséről. Párkány, 1924.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a komáromi ref. Egyházmegye 1925. augusztus 25-én tartott rendes évi közgyűléséről. Komárom, 1925.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1926. évi augusztus hó 17. napján tartott rendes közgyűléséről. Komárno, 1926.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a komáromi ref. Egyházmegye Révkomáromban 1927. augusztus 23-én tartott rendes közgyűléséről. Komárom, 1927.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1928. évi április hó 17. napján tartott rendes közgyűléséről. Komárno, 1928.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1929. évi augusztus hó 27. napján tartott rendkívüli közgyűléséről. 1929.

SOÓS Károly (szerk.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1930. évi augusztus hó 26. napján tartott rendkívüli közgyűléséről. Komárom, 1930.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1931. évi augusztus hó 28. napján tartott rendes közgyűléséről. Komárno, 1931.

AKÚCS Lajos (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1931-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1931.

AKÚCS Lajos (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1932-évi közgyűlési és bírósági

jegyzőkönyve. Léva, 1932.

SOÓS Károly (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1932. évi augusztus hó 23. napján tartott rendes közgyűléséről. Komárno, 1932.

CSEKES Béla (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1933. évi május 4.-én tartott rendkívüli és 1933. évi szeptember 12-én tartott rendes közgyűlésinek jegyzőkönyve. Komárno, é. n.

CZEGLÉDY Pál (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1933-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1933.

CSEKES Béla (szerk.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1934. évi október hó 4. napján tartott rendes közgyűléséről. Komárom, 1934.

CSEKES Béla (összeáll.): Jegyzőkönyv a komáromi református egyházmegye 1935. évi szeptember hó 5-ik napján Rév-Komáromban tartott rendes közgyűléséről. Komárom, 1935.

AGYAGÁSI Sándor (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1935-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1935.

CSABAY Pál: A Gömöri Református Egyházmegye Tornalján, 1931. évi október hó 9-én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Gömöri-könyvnyomda, Rozsnyó, 1931.

CSEKES Béla (összeáll.): A Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1936 augusztus 27-én tartott rendes közgyűléséről. Komárom, 1936.

AGYAGÁSI Sándor (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1936-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1936.

AGYAGÁSI Sándor (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1937. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1937.

CSEKES Béla (összeáll.): Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1937. évi szeptember hó 16. napján tartott rendes közgyűléséről, Komárom, 1937.

CSEKES Béla (összeáll.): A Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1938 december 21-én tartott rendes közgyűléséről. Komárom, 1938.

PAP József (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1938-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1938.

PAP József (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1939-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1939.

PAP József (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1940-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1940.

PAP József (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1942-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1942.

PAP József (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1944-évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1944.

N. N.: Komáromi Református Leánykör jegyzőkönyve 1925–1927.

A Komáromi Református Ifjúsági Egyesület jegyzőkönyve. 1897–

Egyházi Törvények a Magyarországi Református Egyházban. Az 1904. év november ha-

vának tizedik napján megnyílt második budapesti országos református zsinat által alkotott kilencz törvénycikk. Debrecen, 1906.

Évkönyvek

BENEDEK Sándor, HENCZE Béla (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Theol. akadémia, Gimnázium, Kereskedelmi középiskola és a vele kapcsolatos felnőttek kereskedelmi középiskolája, Leányliceum, Tanítónőképző és gyakorló általános iskola, Polgári leányiskola, Általános leányiskola és Általános fiúiskola évkönyve az 1947–48. iskolai évről. Pápa, 1948.

CSENGEY Gusztáv: A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi Collegium értesítője Az 1905–1906. iskolai évről. Eperjes, 1906.

NAGY Sándor (szerk.): A komáromi református koedukációs tanítóképző-intézet évkönyve az 1940–41. évre. Komárom, 1941.

NAGY Sándor (szerk.): A komáromi református koedukációs tanítóképző-intézet évkönyve az 1941–42. iskolai évről. Komárom, 1942.

N. N.: Komáromi Protestáns Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1912. évről. Jókai-könyvnyomda részvénytársaság, Komárom, 1913.

N. N.: Komáromi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1931. évről. Komárom, 1932.

N. N.: A Révkomáromi Protestáns Jótékony Nőegylet Alapszabályai. Jókai-könyvnyomda, 1912.

N. N.: A Budapesti ág. Hitv. Evang. Magyar és német egyházgyülekezet nép- és polgári iskolájának évi értesítője az 1901/1902. tanévről.

RENNER János: A Budapesti Evangélikus Gimnázium és általános iskola évkönyve az intézet fennállásának 124. évéről 1946/47. Budapest, 1947.

Sajtóforrás

Dunamocsi Hírnök, 2013, 3. évf., 28. sz.

Dunántúli Protestáns Lap, 1895, 6. évf. 37. sz.

Dunántúli Protestáns Lap, 1913, 24. évf., 41. sz.

Dunántúli Protestáns Lap, 1938, 49. évf., 17. sz.

Dunántúli Protestáns Lap, 1939, 50. évf., 40. sz.

Hajnal, 1934, 4. évf., 1, 3, 5, 10, 12. sz.

Hajnal, 1935, 5. évf., 1, 2, 5, 9, 10. sz.

Hajnal, 1936, 6. évf., 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9. sz.

Hajnal, 1937, 7. évf., 5, 6, 9, 12. sz.

Hajnal, 1938, 8. évf., 1, 7, 8, 11. sz.

Hét, 1992, 37. évf., 44. sz.

Kalvinske Hlasy, 1949, 20. évf., 18. sz.

Kis Tükör, 1934, 7. évf., 2, 8, 9. sz.

Kis Tükör, 1935, 8. évf., 2, 4, 7. sz.

Kis Tükör, 1936, 9. évf., 9, 10. sz.

Komáromi Lapok, 1881, 2. évf., 8, 9, 14, 16. sz.
 Komáromi Lapok, 1890, 11. évf., 21. sz.
 Komáromi Lapok, 1895, 16. évf., 18. sz.
 Komáromi Lapok, 1896, 17. évf., 10, 11. sz.
 Komáromi Lapok, 1897, 18. évf., 6. sz.
 Komáromi Lapok, 1901, 22. évf., 39. sz.
 Komáromi Lapok, 1902, 23. évf., 52. sz.
 Komáromi Lapok, 1904, 25. évf., 12, 15. sz.
 Komáromi Lapok, 1909, 30. évf., 8, 17, 24. sz.
 Komáromi Lapok, 1910, 31. évf., 20, 40. sz.
 Komáromi Lapok, 1911, 32. évf., 34. sz.
 Komáromi Lapok, 1914, 35. évf., 57. sz.
 Komáromi Lapok, 1915, 36. évf., 25, 43. sz.
 Komáromi Lapok, 1917, 38. évf., 27. sz.
 Komáromi Lapok, 1919, 40. évf., 3, 58. sz.
 Komáromi Lapok, 1920, 41. évf., 15, 22, 30, 52, 72. sz.
 Komáromi Lapok, 1921, 42. évf., 9, 12, 14, 21, 35, 51, 85. sz.
 Komáromi Lapok, 1922, 43. évf., 28, 43, 115, 118, 147. sz.
 Komáromi Lapok, 1923, 44. évf., 27, 42, 55, 87, 89. sz.
 Komáromi Lapok, 1924, 45. évf., 44, 64-65, 66, 82, 114, 128, 143. sz.
 Komáromi Lapok, 1925, 46. évf., 54, 57, 109, 111. sz.
 Komáromi Lapok, 1926, 47. évf., 16, 29, 68, 89, 101, 104, 114, 152. sz.
 Komáromi Lapok, 1927, 48. évf., 35, 76, 79, 80, 81-82. sz.
 Komáromi Lapok, 1928, 49. évf., 81. sz.
 Komáromi Lapok, 1929, 50. évf., 64. sz.
 Komáromi Lapok, 1930, 51. évf., 93, 95, 106, 125. sz.
 Komáromi Lapok, 1931, 52. évf., 104. sz.
 Komáromi Lapok, 1932, 53. évf., 5, 36, 65, 66. sz.
 Komáromi Lapok, 1933, 54. évf., 72. sz.
 Komáromi Lapok, 1934, 55. évf., 68. sz.
 Komáromi Lapok, 1935, 56. évf., 45, 58, 60, 72. sz.
 Komáromi Lapok, 1937, 58. évf., 9, 13, 61, 66, 67, 70, 96. sz.
 Komáromi Lapok, 1938, 59. évf., 14, 45, 46, 48, 52. sz.
 Komáromi Lapok, 1939, 61. évf., 31. sz.
 Komáromi Lapok, 1940, 61. évf., 22, 51. sz.
 Komáromi Lapok, 1942, 63. évf., 51. sz.
 Komáromi Lapok, 1943, 64. évf., 25. sz.
 Komáromi Lapok, 1944, 65. évf., 4. sz.
 Pápai Hírlap, 1919, XVI. évf., 13. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1921, 1. évf., 19, 20, 24, 33, 37. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1922, 2. évf., 31, 33, 34, 47. sz.

Református Egyház és Iskola, 1923, 3. évf., 4, 26, 44. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1925, 5. évf., 35, 44, 51. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1926, 6. évf., 17, 22, 26, 33, 42, 43. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1927, 7. évf., 23, 25, 30. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1928, 8. évf., 25, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1929, 9. évf., 10, 28, 38, 48, 52. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1930, 10. évf., 2, 3, 20, 21, 24, 32, 37, 39, 41. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1931, 11. évf., 1, 19, 26, 36. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1932, 12. évf., 16. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1933, 13. évf., 4, 38, 40, 41. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1934, 14. évf., 28, 46. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1935, 15. évf., 3, 23, 30, 35. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1936, 16. évf., 2, 14, 23, 48, 51. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1937, 17. évf., 2, 5, 6, 12, 15, 17, 20, 21, 28, 29, 30, 36, 37, 40, 50, 51. sz.
 Református Egyház és Iskola, 1938, 18. évf., 4, 30, 42. sz.
 Református Ifjú, 1933, 1. évf., 1. sz.
 Református Ifjú, 1934, 2. évf., 6, 7. sz.
 Református Leány, 1932, 1. évf., 8, 9, 10, 11, 12. sz.
 Szeretet, 1932, 10. évf., 18. sz.
 Veszprémi Hírlap, 1919. XXVII. évf., 75. sz.
 Veszprémi Napló, 1987, 43. évf., 140. sz.
 Vigasztaló, 34. évf., 2024. december, 4. sz.

Tanulmányok

A. KIS Béla: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház. In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989–2004) Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Uniós csatlakozásig, I. kötet. Somorja, Fórum Kisebbségkutató intézet. 2004.

BUZA Zsolt: A Csehszlovákiai Református Egyház és a reszlovakizáció. In: Teológiai Fórum, 2010, 1. sz.

BUZA Zsolt: Varga Imre, református püspök (1905–1980) munkássága a Kálvinista Szemle, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház hivatalos lapja alapján. In: SZÁVAY László (szerk.): Vidimus enim stellam eius ...2011.

BUZA Zsolt: Reformovaní duchovní ako aktéri Demokratického ľudového zväzu Maďarov v Československu na základe spisov Štátnej Bezpečnosti. In: „In pluribus unum - jednota v mnohosti”. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov teológie, 2012.

BUZA Zsolt: Slovensko-maďarské vzťahy v reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918–1952. In: Jednota v mnohosti. Zborník z Teologickej konferencie mladých vedeckých pracovníkov, 2012.

BUZA Zsolt: A losonci református egyházközség helyzetképe az állambiztonsági hivatal dokumentumai alapján. In: Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho, 2013: „Nové výzvy vo vede a vo vzdelávaní” – CD ROM. Sekcia teologických vied. – Komárno, Univerzita J. Selyeho. 2013.

BUZA Zsolt: Varga Imre és nemzetiségi kérdések a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban 1956-ban és 1968-ban. In: LÉVAI Attila (szerk.): Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről. Szentendre, Tillinger Péter Műhelye, 2013.

CSEMY Lajos: Tájékoztató. In.: KÚR Géza: A Komáromi Református egyházmegye története. Pozsony, Kalligram Kiadó, 1993.

FAZEKAS Szilvia: Balogh Elemér élete és munkássága. Teológiai Fórum, 2010, 1. sz. ISSN 1337-6519.

FAZEKAS Szilvia: A csehszlovákiai és szlovákiai Református Keresztyén Egyház rövid története (1920–939). In: SZÁVAY László (szerk.): Vidimus enim stellam eius ... 2011. ISBN 978-963-236-485-8.

FAZEKAS Szilvia: Losonci Református Teológiai Szeminárium 1925-1939. In: DOMA - Ajándék: Tanulmányok Prof. Dr. Bándy György tanszékvezető tiszteletére 60. születésnapja alkalmából. 2011. ISBN 978-80-8122-016-6.

GABÓDA Béla: Kisebbségi iskolaügy Kárpátalján a Csehszlovák Köztársaság idején (1919-1938). Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2003, 1. sz.

GALO Vilmos: A Beretkei Református Árvaház története (1929–1944). Egyháztörténeti Szemle, 2012, 2. sz.

GALO Vilmos: Református árvaházak Kárpátalján 1935–1945 között). In: ifj. BERTÉNYI Iván, GÉRA Eleonóra, RICHLI Gábor (szerk.): Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

GALO Vilmos: A komáromi Református Timótheus Árvaház története (1937–1948) In: Iuxta Danubium No. 17. Spravodaj Podunajského Múzea v Komárne – A Duna Menti Múzeum értesítője, Komárno–Komárom.

GALO Vilmos: Fejezetek a komáromi református szociális gondoskodás 1918–1945 közötti történetéből. In: PALUGA, Lukáš, RÉPÁSOVÁ, Katarína (összeáll.): VII. Colloquia Comariensis Historiarum Archivariarumque. Sociálna a zdravotná starostlivosť v premenách čias – Szociális és egészségügyi ellátás az idők forgatában. Komárom, MVSR, Štátny Archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, 2018.

HROMANÍK, Michal: Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, In: JURAJ Halás. (ed.): Kalendár biblickej výchovy a vzdelania reformovaných kresťanov na rok 1997. Zdrúženie Reformovaných Duchovných na Slovensku, Kosice.

KOVÁCS Ábrahám: Angolszász és német hatások az első magyarországi protestáns kórház, a Bethesda megalapításában. In: Egyháztörténeti Szemle, 6. évf., 2005., 1.

KOVÁCS Ábrahám: A Biberauer (Bodoky) család története. In. KÓSA László (szerk.): Reformátusok Budapesten I. kötet. Argumentum kiadó, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.

KOVÁCS Ábrahám: A skót protestánsok véleménye a magyar egyházakról és a politikáról

a reformkori Pesten. In: Egyházak és egyházpolitika Magyarországon és Erdélyben a 18-19. században: A Carolina Resolútiótól az 1848. évi XX. törvényekig. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2016.

KOVÁCS Ábrahám: A budapesti református belmisszió központja. A Németajkú Ev. Ref. Leányegyház rövid története (1859–1912). In: Egyháztörténeti Szemle, 17. évf., 2016., 3. sz.

KOVÁCS Ábrahám: Is Christ Proclaimed to Christians? The Impact of Scottish Evangelicalism on Hungarian Theology, Piety, and Praxis (1841–1945). In: Perichoresis. 17. évf., 2020., 4. sz., 111–131. DOI 10.2478/perc-2019-0031.

LENGYEL Ákos: Komáromi városi bandérium működése az első Csehszlovák Köztársaság alatt, Levéltári Évkönyv Új Folyam III., A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárának Kiadványa., Miskolc, 2021.

LENGYEL Ákos: A komáromi nemesi társadalmi réteg kutatásának részeredményei – komáromi szekeresgazdák a 19. században, Korszakokról Korszerűen. A 2022. április 29/30-án megrendezett Modernkortörténeti Doktorandusz Konferencia tanulmányai I., Debrecen, 2023.

LENGYEL Ákos: Komárom városában élő nemesek vagyoni és jogi variabilitása a 19. században. Konferenciák, műhelybeszélgetések XX., Doktorandusz Hallgatók XI. Konferenciájának Tanulmányai, Líceum Kiadó, Eger, 2024.

LENGYEL Ákos: A komáromi szekeresgazdák elfeledett sírkövei. Acta Ethnologica Danubiana 26, Az Etnológiai Központ Évkönyve, Forum Minority Research Institute, Komárom–Somorja, 2024.

LENGYEL Ákos: Adalék a szekeresgazdák történetéhez. Nemes kemenczei Kemenczky nemzetség komáromi jelenléte. Fórum Társadalomtudományi Szemle, XXV. évfolyam, 2023/3.

LÉVAI Attila: Rövid adalékok egy püspöki életúthoz. In: LÉVAI Attila (szerk.): Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről. Szentendre, Tillinger Péter műhelye, 2013.

LÉVAI Attila: Pálóczi Czinke István püspök és a kettős identitás kérdése szolgálatának kezdetén. In: LÉVAI Attila – PÁLFI József (szerk.): Kettős kisebbségben. A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2014.

LÉVAI Attila: Mozzanatok egy püspöki életútból: Pálóczi Czinke István. In: BUZOGÁNY Dezső (szerk.): A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben. Egyháztörténeti tanulmányok. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2019.

MOLNÁR Imre: a magyar nyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában. In: TÓTH László (szerk.): A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I. Budapest, Ister, 1998.

Osztovitsné Bereczky Noémi: A Victor család története 185-től napjainkig. In: KÓSA László (szerk.): Reformátusok Budapesten I. kötet. Argumentum kiadó, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.

PAPP Gábor: Önérdékből szerveződő polgárok? Az egyesületek hagyományosabb társa-

dalomtörténete. Aetas, 2007, 22. évf., 4. sz.

PETHEŐ Attila: Magyar református oktatásügy helyzete a Trianon utáni Csehszlovákiában. In: *Historia Ecclesiastica*. Prešovská univerzita v Prešove. 2019, 10. évf., 2. sz.

PETHEŐ Attila: Magyar református és állami iskolák helyzete Csehszlovákiában a losonci teológiai szeminárium megnyitásáig. In: NÉMETH Mária – LÉVAI Attila – SZABÓ Péter (szerk.): *Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869–1949. A magyarság megtartó ereje* 3. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó, 2019.

PETHEŐ Attila: A református iskolaügyben tapasztalt sérelmek a Trianon utáni Csehszlovákiában. DOI 10.36007/3327.2019.103–114. In: BUKOR József – LÉVAI Attila (szerk.): 11. International Conference of J. Selye University. Theological Sections. 1. kiadás, Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2019.

PETHEŐ Attila: Református felsőoktatás a Trianon utáni Szlovénországon. In: KISS Gábor (szerk.): *Fiatal kutatók és doktoranduszok 10. nemzetközi jubileumi teológus-konferenciájának tanulmánykötete*. 1. kiadás, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020.

PETHEŐ Attila: Csekes Béla, az Amerikából hazatért felvidéki lelkész. In: *Tanulmányok. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének kiadványa*. – Nový Sad, Univerzitet u Novom Sadu. Filozofski fakultet. Katedra za mađarski jezik i književnost. 2022. 8. évf., 2. sz. DOI 10.19090/tm.2022.2.

PETHEŐ Attila: Csekes Béla tengerentúli kapcsolatairól a Református Világszemle 1931–34-es lapszámaiban megjelenő írások alapján. In: SOMOGYI Alfréd (szerk.): 15th International Conference of J. Selye University, Theological Section. 1. kiadás, Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2024. 99–105.

PETRANSKÝ, A Ivan: Egyházpolitika Szlovákiában 1945–1948 között. In: BALOGH Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás / Konfesie, cirkevna politika, identita*. Budapest, Kossuth, 2008.

POPÉLY Gyula: A felvidéki magyar oktatásügy helyzete 1918–1945. In: *Kalligram*, II. évf. 1993/12.

POPELY Gyula: A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)Szlovákiában 1918–1945. In: TÓTH László – FILEP Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. II. Oktatásügy, közművelődés, sajtó, rádió, televízió. Ister Kiadó, Budapest, 1998.

POPELY Gyula: A komáromi tárgyalások (1938. október 9–13.). In: SIMON Attila: *Viszszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntéshez*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár és a Selye János Egyetem, 2010.

SVÁTKOVÁ, Ivana: Reformovaná cirkev na Slovensku v rokoch 1918–1938. In: IVANTYŠY-NOVÁ, Tatiana (zost.): *Národ – cirkev – štát. Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európa – Centrum pre európsku politiku*. Historický ústav SAV, 2007.

SIMON Attila: A Csehszlovákiához került felvidéki magyarok (1918–1921). In.: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008.

SOMOGYI Alfréd: „A memorandum évek” : Az 1920–21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószececi esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján.

In: LÉVAI Attila (szerk.): Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről. Szentendre, Tillinger Péter Műhelye, 2014.

SOMOGYI Alfréd: A (Cseh)Szlovák állampolgárság hatása a felvidéki magyar református lelkészek szabad szolgálatvégzésére a két világháború között. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2014: „Vzdelávanie a veda na začiatku XXI. storočia” - Sekcie teologických vied a humanitných vied. – Komárno, Univerzita J. Selyeho, CD-ROM.

SOMOGYI Alfréd: Egyházvezetőink kezdeti tapasztalatai a Janus-arcú csehszlovák államhatalommal. In: Kettős kisebbségben: A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2014.

SOMOGYI Alfréd: Balogh Elemér. In: TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): A hit és a közösség szolgálatában. Életutak a Szlovákiai Református Keresztyén egyházban. Komárom, Selye János Egyetem, 2018.

SOMOGYI Alfréd: Károly Patay: An Undeservedly Forgotten Hungarian Church Governor from Felvidék. In: LUKÁCS Olga – NAGY ALPÁR Csaba – PÉTER István: From Movement to Inheritance: Hidden Assets from the Treasury of Hungarian Reformation. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2019.

SOMOGYI Alfréd: Reformátusok az elmúlt 100 év kihívásaiban, különös tekintettel a Felvidék és a Dunántúl összefüggéseire. In: BUZOGÁNY Dezső (szerk.): A „recepta reliquiók” évszázadai Erdélyben: Egyháztörténeti tanulmányok: Egyháztörténeti tanulmányok. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2019.

SZABÓ Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – I, II. rész. Regio, Kisebbségtudományi Szemle, 1990, 1. évf., 3, 4. sz.

SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: Narancsik Imre nagymuzsalyi lelkész életútja és mártíromsága. In: PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): Hitvalló egyház magyar mártírjai III. Selye János Egyetem, Komárom, 2024.

TÓTH Zsuzsa: A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaság kötelékében (1920–1928). In.: Acta Beregsasiensis. 2011, 1. kötet.

WAKTOR Andrea: A Ballagi család három nemzedéke. In. KÓSA László (szerk.): Reformátusok Budapesten I. kötet. Argumentum kiadó, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.

WERTÁN Katalin: Szilassy család. In. KÓSA László (szerk.): Reformátusok Budapesten I. kötet. Argumentum kiadó, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.

Monográfiák

BACHAT Dániel (szerk.): A Magyarhoni Ág. Hitv. Evangélikusok Négy Egyházkerületének Egyetemes Névtára 1891. Évben. Budapest, 1891.

BAJCSI Ildikó: Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után. L'Harmattan, Budapest, 2021.

BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. X. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház II. Zempléni Egyházmegye. I., II. Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2007.

BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XVIII. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház IV. Abaúj-Tornai Egyházmegye. I., II. Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2010.

BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXI. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház VII. Gömöri Egyházmegye. I., II., III. Komárom, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2013.

BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXVII. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház X. Barsi Egyházmegye. I., II. Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2014.

BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXIII. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház XIII. Komáromi Egyházmegye. I., II. Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2015.

BALLA Terézia, B. KOVÁCS István, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta (szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. XXXI. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház XIV. Pozsonyi Egyházmegye. I., II. Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2016.

BODOKY Richard: Jövevények és vándorok. I–V. kötet. Magánkiadás, 2001.

BORSODY István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában. I. kiadás, Méry Ratio, reprint, Somorja, 2002. ISBN 80-8883744-8

BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyháza, 2005. ISBN: 963-9385-80-8

CSATÁR István, ÖLVEDI János (szerk.): A visszatért Felvidék adattára. Budapest, Madách Nyomda, 1939.

CSENGERNÉ Kovács Erzsébet: „Mint tudomány vásárjába...” Kisújfalu élete és iskolájának története. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2000. ISBN 80-89032-00-1

CSICSAY Alajos: Iskolatörténet. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2002. ISBN 80-8062-143-8

CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák Államkeretbe Kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház Húszéves Története 1918–1938. Ungvár, 1940.

CZIBOR József: Viharok szárnyán. A deáki református keresztyén egyházközség történe-

te. Pozsony, Csallóközi Kiskönyvtár, 2006. ISBN 80-7149-845-9

DONÁTH Péter: Pedagógusok az 1918–1919. évi politikai forgószelemben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején. Budapest: Trezor Kiadó, 2020. 978-963-8144-53-9

ECSEDY Aladár: A jó pásztor. Apostol János kiadása, Nyomtatta a Fébé-nyomda, Budapest, 1931.

FEDINEC Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta – Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002.

FELHŐSNÉ Csiszár Sarolta, HEGEDŰS Gyöngyi, KISS Endre József, SÁPY Szilvia, P. SZALAY Emőke (Szerk.): Magyar Református Egyházak Javainak Tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. IX. Szlovákiai Református Keresztény Egyház I. Ungi Egyházmegye. Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 2006.

FORGÁCS Gyula: Belmisszió és cura pastoralis. Pápa, 1925.

FRITZ Beke Éva: Sedivy László a zsidómentő hitvalló lelkész. In: PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): Hitvalló egyház magyar mártírjai II. Komárom, Selye János Egyetem, 2023.

Fritz PEYER-MÜLLER: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között - kitekintéssel a jelenre. Budapest, Református Zsinati iroda, 1994. ISBN: 9 6 3 - 8360-09-7

HARASZTY Károly – KŐMÍVES Sándor (szerk.): Az ungi református egyházmegye: adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez. Ungi Ref. Egyházmegyei Egyesület, Nagykapos, 1931.

KONCSOL László (szerk.): Egyházlátogatások és közgyűlések. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatiói és közgyűlései (1827–1832). Kalligra, Pozsony, 2008. ISBN 978-80-8101-085-9

KONCSOL László (szerk.): Egyházlátogatások és közgyűlések. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatiói és közgyűlései (1833–1838). Kalligram, Pozsony, 2009. ISBN 978-80-8101-216-7

KONCSOL László (szerk.): Egyházlátogatások és közgyűlések. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatiói és közgyűlései (1838–1848). Kalligram, Pozsony, 2011. ISBN: 978-80-8101-466-6

KOOL, Anne Marie: Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756–1951) I. kötet, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest, 1995.

KOOL, Anne Marie: Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756–1951) II. kötet, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest, 1997.

KOOL, Anne Marie: Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756–1951) III. kötet, Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest, 2000.

KOVÁTS János István: Egy élet prédikációja. Magánkiadás, 2005.

KÓSA László (szerk.): Reformátusok Budapesten I, II. 2006. ISBN: 9789634464112

KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület pré-

dikátorai és rektorai i. 1526–1760. Második, javított és bővített, Pápai Református Gyűjtemények Pápa, 2022.

KÚR Géza: A Komáromi Református Egyházmegye. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1993. ISBN: 80-7149-052-0

KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai, 1943. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2. Pápa, 2013. ISBN 9789638959744

LENDVAI L. Ferenc (szerk.): A magyar protestantizmus 1918–1948, Tanulmányok. Budapest, Kossuth Kiadó, 1987. ISBN: 9630930706

LÉVAI Attila – SIMON Attila – SOMOGYI Alfréd – SZARKA László – TÖMÖSKÖZI Ferenc: Az első húsz év. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1918–1938 között. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2019.

MÁCZA Mihály (szerk.): Iuxta Danobium No. 11. A Duna Menti Múzeum Értesítője. Komárom, 1995.

N. N.: A Kiskoszmályi árvaház története. Párkány, 1932.

NAGY Sándor (összeáll.): A Hálaadás templom alapjától a csillagig. A templomépítés története. Érsekújvár, 1942.

NAGY Sándor (összeáll.): Az alaptól a csillagig. Az Érsekújvári Református fiókegyház „hálaadás” templom építésének története. Érsekújvár, 1943.

PETHEŐ Attila: Lévai nemzetmegtartó lelkészek a XX. század elején. Birtha József és Antal Gyula életútja. Komárom, Coexistencia Polgári Társulás, 2022.

PETHEŐ Attila: Nemzetmegtartó református egyház a két világháború közötti Felvidéken. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2024.

PETHEŐ Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: Tárnok Gyula szürke könyve. Adattár az 1918–1938 években cseh megszállás alatt élő felvidéki református egyház történetének megírásához. Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom, 2022. ISBN: 978-80-89899-11-1

PUNTIGÁN József: A Losonci Theológiai Szeminárium (1925–1939). Losonc, Plectrum, 2005. ISBN: 80-968806-8-3

SARMÁNYOVÁ, Jana: Cirkevné matriky na Slovensku zo 16–19. storočia. Odbor Archivníctva Ministerstva Vnútra SR, Bratislava, 1991.

SIMON Attila: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. NOSTRA TEMPORA, 15. Második kiadás, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009. ISBN: 978-80-89249-19-0

SIMON Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc: Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhez (1918–1938). Selye János Egyetem, Komárom, 2019. ISBN 978-80-8122-313-6

SOMOGYI Alfréd (főszerk.): Száz év: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig. 1. kiadás, Nagymihály, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központja, 2023.

SZABÓ Aladár: Kegyelem által. Magánkiadás, 1941.

SZABÓ Lajos: Kassai Kálvinista Krónika 1644–1944. Kassa, 1944.

SZARKA László (szerk.): Jogfosztó Jogszabályok Csehszlovákiában, 1944–1949. Elnöki

dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Kecskés László Társaság, Komárom, 2005. ISBN 963 508 478 1

SZENCZI László: Árvaságtól Boldogságig. Szekszárd, 2010. ISBN: 978-963-9556-66-9

SZENCZI László: Hulló Szikrák. Babits Kiadó, Szekszárd, 2011. ISBN: 978-963-9556-69-0

SZERÉNYI Ferdinánd (szerk.): A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja. Bratislava, Učiteľské nakladateľstvo, 1934.

SZÚCS Ferenc: „... mint tyúk a kiscsirkéit”, Nehézy Károly élete és szolgálata. Budapest, 2012. ISBN: 978-963-89654-0-0

TÁRNOK Gyula: Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorban. 1938–1939. Pápa, 1939. Főiskolai nyomda. A Pápai Református Teológiai Akadémia.

THURY Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története. 1. kötet, Pápa, 1908.

THURY Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I. kötet. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1998. ISBN: 80-7149-081-4

THURY Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története. II. kötet. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1998.

TÓTH Kálmán: Kősziklára épített ház. Timóteus könyvesbolt, Komárom, 1942.

TÓTH Kálmán: Gazdag szegénység. A komáromi református Timótheus árvaház története az 1937–38. évben. Timótheus szövetség, Komárom, é. n.

TÖMÖSKÖZI FERENC (szerk.): A Szlovenszkói Dunáninnen Református Egyházkerület és a Szlovenszkói Református Egyetemes Egyház Konventjének Pápan őrzött iratainak válogatott jegyzéke 1920–1938 között. I–VIII. kötet, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2018.

TÖMÖSKÖZI FERENC (szerk.): A Szlovenszkói Tiszáninnen Református Egyházkerület Sárospatakon őrzött iratainak válogatott jegyzéke 1920–1939 között. I–VIII. kötet, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2019.

ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. A Magyarországi Református Egyházi Zsinat Irodájának Sajtóosztálya, 1977. ISBN: 963 7030 15 8.

Kéziratok

BOGÁCS Márta: Néhány kiválasztott komáromi járási református egyházközség sorsa 1918–1989 között. Diplomamunka, Selye János Egyetem, 2011.

GAÁL Sándor: „A kezdeményező egyház.” Victor János egyházépítő szolgálata különös tekintettel a misszióra és a gyülekezetépítésre. Doktori disszertáció, Ramocsaháza, 2005.

GALAMBOS Zoltán: A Komáromi Református Keresztyén Egyház Leánykörének története. In.: U. ó. Komáromi kálvinista krónika. Kézirat, Komárom, 1961.

GALAMBOS Zoltán: A komáromi református diakónus szolgálat húsz éve. 1950. Kézirat.

GALO Vilám: Református karitatív intézmények szlovákiában és kárpátalján a két világháború között – kitekintéssel a második világháború végéig. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2017.

GALO Vilmos: Timótheus szövetség. Kézirat. 2014.

GÉRA Eleonóra Erzsébet: Református karitatív intézmények a magyar fővárosban

1850–1952. Doktori disszertáció. Budapest, 2006.

LÉVAI Attila: A közép és főiskolák története a Szlovákiai Református Egyházban 1919–1945 között. Írásbeli dolgozat az I. lelkészsképesítő vizsgához. Komárom, 1999.

SOHÁR Kálmán: A hontalan ref. lelkészcsaládokért. Viszályom a hivatalos lap szerkesztőjével. Komárom, 1928.

SOMOGYI Alfréd: Törvénykezések és iskoláztatás a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházban. Diplomadolgozat, Komárom, Selye János Egyetem, 2006.

TUBA Lajos: A révkomáromi Református Keresztyén Egyház története. II: lelkészsképesítő vizsga. Bratislava, 1957.

Webliográfia

A. KIS Béla: Szlovákiai magyar református vonatkozású könyvek válogatott bibliográfiája (1990–2007) http://epa.oszk.hu/00000/00033/00033/pdf/szemle_2008_2_bibliografia.pdf Letöltés ideje: 2024. 07.07.

Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Hatályos Egyházi Jogszabályok Hivatalos Gyűjteménye. II. Szabályrendelet a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban az Egyház szervezetéről és igazgatásáról. <http://reformata.sk/mutat/41/> Letöltés ideje: 2025. 02.07.

GABZDILOVÁ, Soňa: Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918 – 1938). Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, 2014, 26. https://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf letöltés ideje: 2024. december 26. Továbbá: <https://www.jastrabieprimichalovciach.sk/files/2015-06-18-131929-1922.pdf> letöltés ideje: 2024. december. 26.

HUDI József: Dunántúli református tanítói könyvtárak az 1820-as években. Korall társadalomtudományi folyóirat. 2011, 43. sz., 126. http://epa.oszk.hu/00400/00414/00034/pdf/Korall_43_07_Hudi_J.pdf. Letöltés ideje: 2024. szeptember 22.

PERES Imre: A pozsonyi református gyülekezet története. Pozsony, 2004. http://www.refblava.szm.com/pdf/A_gyulekezet_tortenete.pdf letöltés ideje: 2025. március 31.

POPELY Gyula: A felvidéki magyar oktatásügy helyzete 1918–1945. Kalligram, II. évf. 1993/12. <https://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/1994/III.-evf.-1994.-januar/A-felvideki-magyar-oktatasesuegy-helyzete-1918-1945>. Letöltés ideje: 2024. augusztus 29.

SZABÓ Miklós: Politikai gondolkodás és kultúra Magyarországon a dualizmus utolsó negyedszázadában. In. Hanák Péter (szerk.): Magyarország története, 1890–1918. <http://mek.oszk.hu/02200/02220/html/1.htm> letöltés ideje: 2015. január 30.

SZATMÁRY Emília: Magyar református egyháztörténet 1849 – 1944. 29. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CH28D5GO-ykJ:srta.tirek.hu/data/attachments/2011/09/04/szeegy%25C3%25A1zt%25C3%25B6rt%25C3%25A9net_jegyzet_1849-1944_-2.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=sk letöltés ideje: 2014. december 20.

SZ. KISS Károly: Monográfiai vázlatok a Barsi Ref. Esperesség múltja és jelenéből. K. n., Pápa, 1878. http://books.google.sk/books?id=6GosAAAAYAAJ&pg=PA9&lpg=PA9&dq=-kom%25C3%25A1romi+lelk%25C3%25A9sz&source=bl&ots=kBTOTnLeFO&sig=zSOo6xGBDgftz-TWSV8L6MSQ__W3U&hl=hu&sa=X&ei=L-jkU9HZHPOO7QbYuYHQDg&ved=oCGAQ6A-

EwCA#v=onepage&q=komp%C3%A1romi%20lelk%C3%Agsz&f=false Letöltés ideje: 2024.12.05

Csehszlovákia katonai megszállása. [http://www.felvidekitudastar.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1056:a-Csehszlovákia katonai megszállása](http://www.felvidekitudastar.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1056:a-Csehszlovákia-katonai-megszállása). <https://netkonyvek.hu/kecskes-laszlo-komarom-az-erodok-varosa-pdf/> Letöltés ideje: 2024. december 22.

A Magyar Tanácsköztársaság északi hadjárata. <https://m.militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamara/a-trianoni-bekeszerzodes-es-annak-hatasai/a-trianoni-bekeszerzodes-es-annak-hatasai-hadiesemenyek/az-eszaki-hadjarat-1919>. 2024.12.07.

<https://biografia.sk/samuel-zoch/> letöltés ideje: 2024. 12. 22.

Az 1926-os kongruatörvény: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/122-26.htm> letöltés ideje: 2024. december 13.

<https://adatbank.sk/lexikon/komaromi-targyalasok/> letöltés ideje: 2025. január 15.

<https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjz-ge4f6nrufuya> Letöltés ideje: 2025. január 9.

<https://www.parokia.hu/v/egy-diaikonissza-testver-csendesorainak-gyongyei/> Letöltés ideje: 2025. január. 3.

<http://1000ev.hu>

© Tömösközi Ferenc

Selye János Egyetem
Református Teológiai Kar

**A Komáromi Református Egyházmegye története 1918 – 1938 között
Dejiny komárňanského reformovaného seniorátu medzi 1918 – 1938**

Szerző/Autor:

Mgr. Tömösközi Ferenc, PhD.,
Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok
Tanszékének kutatója / vedecký pracovník Katedry historických vied Reformovanej teo-
logickej fakulty Univerzity J. Selyeho

Szakmai lektor / Odborný lektor:

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Doc., PhD. PhD, történész, főiskolai docens,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi
Tanszék, Beregszász, Ukrajna
Kránitz Zsolt, Főlevéltáros, Dunántúli Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei, Pápa.

Nyelvi lektor – Jazyková úprava:

PaedDr. Petheő Attila, PhD.,
SZTE JGYPK Szakképzési, Felnőttképzési és Tudásmenedzsment Intézet
főiskolai docense.

Kiadó / Vydavateľ: Selye János Egyetem / Univerzita J. Selyeho

Nyomda / Tlačiareň: DMC, s.r.o.

Nyomdai előkészítés / Tlačová príprava: Németh Péter

Nyomtatott példányszám / Počet výtlačkov: 110

Kiadás éve / Rok vydania: 2025

ISBN: 978-80-8122-527-7

